

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Suttanipātapāliyā saṁvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosattherena katā

Paramatthajotikā nāma

SUTTANIPĀTATṬHAKATHĀ

(Dutiyo bhāgo)

Buddhavasase 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1958

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 26

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ဆ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 ဋ ṭa ဌ ṭha ဒ ḍa ဖ ḍha ဎ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ ḷa ိ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ၊ = ā ိ = i ိ = ī ဣ ၊ = u ဣ ၊ = ū ဧ = e ဩ ၊ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က kka	ယ ṅgha	က ṇṭha	ဈ dhya	ဠ pla	ဣ lla
က kka	ဇ cca	က ṇḍa	ဇ dhva	ဠ pba	ဣ lya
ကျ kya	ဆ ccha	က ṇṇa	န nta	ဣ bbha	ဣ lha
ကြ kri	ဇ jja	က ṇha	န ntva	ဣ bya	ဣ vha
က kla	ဈ jjha	က tta	န ntha	ဠ bra	ဣ sta
က kva	ည ṇṇa	က ttha	န nda	ဠ mpa	ဣ stra
ဈ khya	ဉ ṇha	က tva	န ndra	ဠ mpha	ဣ sna
ဇ khva	ဉ ṇca	ကျ tya	န ndha	ဠ mba	ဣ sya
ဇ gga	ဆ ṇcha	ကြ tra	န nna	ဣ mbha	ဩ ssa
ဩ ggha	ဉ ṇja	န dda	ဈ nya	ဠ mma	ဩ sma
ဈ gya	ဉ ṇjha	န ddha	န nha	ဣ mya	ဩ sva
ဂ gra	ဇ ṭta	ဈ dya	ဠ ppa	ဣ mha	ဩ hma
က ṅka	ဉ ṭtha	ဠ dra	ဠ ppha	ဣ yya	ဩ hva
န ṅkha	ဉ ḍḍa	ဠ dva	ဣ pya	ဣ yha	ဠ ḷha
န ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Suttanipātatṭhakathā

Dutiyabhāga

Mātikā

Piṭṭhaṅka

2. Cūlavagga

4. Maṅgalasuttavaṇṇanā	...	...	1
5. Sūcilomasuttavaṇṇanā	...	...	37
6. Kapilasutta (Dhammacariyasutta) vaṇṇanā	...	...	42
7. Brāhmaṇadhammikasuttavaṇṇanā	...	...	48
8. Dhammasutta (Nāvāsutta) vaṇṇanā	...	...	60
9. Kimsīlasuttavaṇṇanā	...	...	65
10. Uṭṭhānasuttavaṇṇanā	...	...	70
11. Rāhulasuttavaṇṇanā	...	...	73
12. Nigrodhakappasutta (Vaṅgīsasutta) vaṇṇanā	...	...	77
13. Sammāparibbājanīyasutta (Mahāsamayasutta) vaṇṇanā	...	...	85
14. Dhammikasuttavaṇṇanā	...	...	99

3. Mahāvagga

1. Pabbajjāsuttavaṇṇanā	...	...	110
2. Padhānasuttavaṇṇanā	...	...	114
3. Subhāsitasuttavaṇṇanā	...	...	122
4. Pūraḷāsasutta (Sundarikabhāradvājasutta) vaṇṇanā	...	...	127
5. Māghasuttavaṇṇanā	...	...	139
6. Sabhiyasuttavaṇṇanā	...	...	144
7. Selasuttavaṇṇanā	...	...	160
8. Sallasuttavaṇṇanā	...	...	178
9. Vāsetṭhasuttavaṇṇanā	...	...	183

Mātikā		Piṭṭhaṅka
10. Kokālikasuttavaṇṇanā	...	194
11. Nālakasuttavaṇṇanā	...	202
12. Dvayatānupassanāsuttavaṇṇanā	...	219

4. Aṭṭhakavagga

1. Kāmasuttavaṇṇanā	...	228
2. Guhaṭṭhakasuttavaṇṇanā	...	231
3. Duṭṭhaṭṭhakasuttavaṇṇanā	...	235
4. Suddhaṭṭhakasuttavaṇṇanā	...	239
5. Paramaṭṭhakasuttavaṇṇanā	...	244
6. Jarāsuttavaṇṇanā	...	246
7. Tissametteyyasuttavaṇṇanā	...	249
8. Pasūrasuttavaṇṇanā	...	252
9. Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā	...	257
10. Purābhedasuttavaṇṇanā	...	263
11. Kalahavivādasuttavaṇṇanā	...	266
12. Cūḷabyūhasuttavaṇṇanā	...	269
13. Mahābyūhasuttavaṇṇanā	...	273
14. Tuvaṭṭakasuttavaṇṇanā	...	277
15. Attadaṇḍasuttavaṇṇanā	...	281
16. Sāriputtasuttavaṇṇanā	...	285

5. Pārāyanavagga

1. Vatthugāthāvaṇṇanā	...	291
1. Ajitasuttavaṇṇanā	...	301
2. Tissametteyyasuttavaṇṇanā	...	303
3. Puṇṇakasuttavaṇṇanā	...	304
4. Mettagusuttavaṇṇanā	...	305

Mātikā		Piṭṭhaṅka
5. Dhotakasuttavaṇṇanā	...	307
6. Upasīvasuttavaṇṇanā	...	308
7. Nandasuttavaṇṇanā	...	310
8. Hemakasuttavaṇṇanā	...	311
9. Todeyyasuttavaṇṇanā	...	312
10. Kappasuttavaṇṇanā	...	312
11. Jatukaṇṇisuttavaṇṇanā	...	313
12. Bhadrāvudhasuttavaṇṇanā	...	314
13. Udayasuttavaṇṇanā	...	315
14. Posālasuttavaṇṇanā	...	316
15. Mogharājasuttavaṇṇanā	...	317
16. Piṅgiyasuttavaṇṇanā	...	318
Pārāyanatthutigāthāvaṇṇanā	...	319
Pārāyanānugītigāthāvaṇṇanā	...	320
Nigamanakathā	...	323

Suttanipātaṭṭhakathāya dutiyabhāge mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Suttanipātaṭṭhakathā

(Dutiyo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

4. Maṅgalasuttavaṇṇanā

Evam me sutanti Maṅgalasuttam. Kā uppatti? Jambudīpe kira tattha tattha nagaradvārasanthāgārasabhādīsu mahājanā sannipatitvā hiraññasuvaṇṇam datvā nānappakāram sītāharaṇādibāhirakakatham¹ kathāpenti, ekekā kathā catumāsaccayena niṭṭhāti. Tattha ekadivasam maṅgalakathā samuṭṭhāsi “kiṃ nu kho maṅgalam, kiṃ diṭṭham maṅgalam, sutam maṅgalam, mutam maṅgalam, ko maṅgalam jānāti”ti.

Atha diṭṭhamaṅgaliko nāmeko puriso āha “aham maṅgalam jānāmi, diṭṭham loke maṅgalam, diṭṭham nāma abhimaṅgalasammataṃ rūpaṃ. Seyyathidaṃ? Idhekacco kālasseva vuṭṭhāya cātakasakuṇam² vā passati, beluvalaṭṭhim vā gabbhinim vā kumārake vā alaṅkatapaṭiyatte puṇṇaghaṭam vā allarohitamaccham vā ājaññam vā ājaññaratham vā usabham vā gāvim vā kapilam vā, yaṃ vā panaññampi kiñci evarūpaṃ abhimaṅgalasammataṃ rūpaṃ passati, idaṃ vuccati diṭṭhamaṅgalan”ti. Tassa vacanam ekacce aggaheṣum, ekacce nāggaheṣum. Ye nāggaheṣum, te tena saha vivadiṃsu.

1. ...bāhirakkhānakathā (Sī), ...bāhirakānam katham (Syā, Ka)

2. Bhāsamānasakuṇam (Sī), vātasakuṇam (Syā)

Atha sutamaṅgaliko nāmeko puriso āha “cakkhu nāmetaṃ bho sucimpi asucimpi passati, tathā sundarampi asundarampi, maṇāpampi amanāpampi, yadi tena diṭṭhaṃ maṅgalaṃ siyā, sabbampi maṅgalaṃ siyā, tasmā na diṭṭhaṃ maṅgalaṃ, apica kho pana sutamā maṅgalaṃ, sutamā nāma abhimaṅgalasammato saddo. Seyyathidaṃ? Idhekacco kālasseva vuṭṭhāya vaḍḍhāti vā vaḍḍhamānāti vā puṇṇāti vā phussāti vā sumanāti vā sirīti vā sirivaḍḍhāti vā ajja sunakkhattaṃ sumuhuttaṃ sudivasamā sumaṅgalanti evarūpaṃ vā yaṃkiñci abhimaṅgalasammataṃ saddaṃ suṇāti, idaṃ vuccati sutamaṅgalaṃ”ti. Tassapi vacanaṃ ekacce aggahesum, ekacce nāggahesum. Ye nāggahesum, te tena saha vivadiṃsu.

Atha mutamaṅgaliko nāmeko puriso āha “sotampi hi nāmetaṃ bho sādhumpi asādhumpi maṇāpampi amanāpampi suṇāti. Yadi tena sutamā maṅgalaṃ siyā, sabbampi maṅgalaṃ siyā, tasmā na sutamā maṅgalaṃ, apica kho pana mutamā maṅgalaṃ, mutamā nāma abhimaṅgalasammataṃ gandharasaphoṭṭhabbaṃ. Seyyathidaṃ? Idhekacco kālasseva vuṭṭhāya padumagandhādipupphagandham vā ghāyati, phussadantakaṭṭhaṃ vā khādāti, pathaviṃ vā āmasati, haritasassaṃ vā allagomayaṃ vā kacchapaṃ vā tilavāhaṃ vā pupphaṃ vā phalaṃ vā āmasati, phussamattikāya vā sammā limpati, phussasātakam vā nivāseti, phussaveṭṭhanaṃ vā dhāreti, yaṃ vā panaññaṃ kiñci evarūpaṃ abhimaṅgalasammataṃ gandham vā ghāyati, rasaṃ vā sāyati, phoṭṭhabbaṃ vā phusati, idaṃ vuccati mutamaṅgalaṃ”ti. Tassapi vacanaṃ ekacce aggahesum, ekacce nāggahesum.

Tattha na diṭṭhamaṅgaliko sutamutamaṅgalike asakkhi saññāpetum. Na tesam aññataro itare dve. Tesu ca manussesu ye diṭṭhamaṅgalikassa vacanaṃ gaṇhiṃsu, te “diṭṭhamāyeva maṅgalaṃ”ti gatā. Ye sutamutamaṅgalikānaṃ vacanaṃ gaṇhiṃsu, te “sutamāyeva mutamāyeva maṅgalaṃ”ti gatā. Evamayaṃ maṅgalakathā sakalajambudīpe pākāṭā jātā.

Atha sakalajambudīpe manussā gumbagumbā hutvā “kiṃ nu kho maṅgalaṃ”ti maṅgalāni cintayimṃsu, tesam manussānaṃ ārakkhadevatā taṃ katham sutvā tatheva maṅgalāni cintayimṃsu, tāsam devatānaṃ bhummadevatā mittā honti, atha tato sutvā bhummadevatāpi tatheva maṅgalāni cintayimṃsu. Tāsampi devatānaṃ ākāsaṭṭhadevatā mittā honti, ākāsaṭṭhadevatānaṃ Cātumahārājikadevatā. Eteneva upāyena yāva

Sudassīdevatānaṃ Akaniṭṭhadevatā mittā honti, atha tato sutvā Akaniṭṭhadevatāpi tatheva gumbagumbā hutvā maṅgalāni cintayimsu. Evaṃ dasasahassacakkavāḷesu sabbattha maṅgalacintā udapādi. Uppannā ca sā “idaṃ maṅgalaṃ idaṃ maṅgalan”ti vinicchiyamānāpi appattā eva vinicchayaṃ dvādasa vassāni aṭṭhāsi. Sabbe manussā ca devā ca brahmāno ca ṭhapetvā ariyasāvake diṭṭhasutamutavasena tidhā bhinnā, ekopi “idameva maṅgalan”ti yathābhuccato niṭṭhaṅgato nāhosi, maṅgalakolāhalaṃ loke uppajji.

Kolāhalaṃ nāma pañcavidhaṃ kappakolāhalaṃ cakkavattikolāhalaṃ Buddhakolāhalaṃ maṅgalakolāhalaṃ moneyyakolāhalanti. Tattha kāmāvacaradevā, muttasirā vikiṇṇakesā rudammukhā assūni hatthehi puñchamānā rattavatthanivatthā ativiya virūpavesadhārino hutvā “vassasatasahassassa accayena kappuṭṭhānaṃ bhavissati, ayaṃ loko vinassissati, mahāsamuddo sussissati¹, ayañca mahāpathavī Sineru ca pabbatarājā uddhayhissati vinassissati, yāva brahmalokā lokavināso bhavissati, mettaṃ mārisā bhāvētha, karuṇaṃ, muditaṃ, upekkhaṃ mārisā bhāvētha, mātaraṃ upaṭṭhahatha, pitaraṃ upaṭṭhahatha, kule jeṭṭhāpacāyino hotha, jāgaratha mā pamādatthā”ti manussapathe vicaritvā ārocenti. Idaṃ **kappakolāhalaṃ** nāma.

Kāmāvacaradevāyeva “vassasatassaccayena cakkavattirājā loke uppajjissati”ti manussapathe vicaritvā ārocenti. Idaṃ **cakkavattikolāhalaṃ** nāma.

Suddhāvāsā pana devā brahmābharaṇena alaṅkaritvā brahmaveṭṭhanāni sīse katvā pītisomanassajātā Buddhaguṇavādino “vassasahassassa accayena Buddho loke uppajjissati”ti manussapathe vicaritvā ārocenti. Idaṃ **Buddhakolāhalaṃ** nāma.

Suddhāvāsā eva devā manussānaṃ cittaṃ ñatvā “dvādasannaṃ vassānaṃ accayena Sammāsambuddho maṅgalaṃ kathessati”ti manussapathe vicaritvā ārocenti. Idaṃ **maṅgalakolāhalaṃ** nāma.

1. Ussussissati (Sī)

Suddhāvāsā eva devā “sattannaṃ vassānaṃ accayena aññataro bhikkhu Bhagavatā saddhiṃ samāgama moneyyapaṭipadaṃ pucchissatī”ti manussapathe vicaritvā ārocenti. Idaṃ **moneyyakolāhalaṃ** nāma. Imesu pañcasu kolāhalesu diṭṭhamaṅgalādivasena tidhā bhinnesu devamanussesu idaṃ maṅgalakolāhalaṃ loke uppajji.

Atha devesu ca manussesu ca vicinitvā vicinitvā maṅgalāni alabhamānesu dvādasannaṃ vassānaṃ accayena Tāvatisakāyikā devatā saṅgama samāgama evaṃ samacintesuṃ “seyyathāpi nāma mārisā gharasāmiko antogharajanānaṃ, gāmasāmiko gāmaṇḍasānaṃ, rājā sabbamanussānaṃ, evamevaṃ ayaṃ Sakko Devānamindo amhākaṃ aggo ca seṭṭho ca yadidaṃ puññaṃ tejena issariyena paññāya dvinnānaṃ devaḷokānaṃ adhipati. Yannūna mayaṃ Sakkā Devānamindaṃ etamatthaṃ puccheyyāma”ti. Tā Sakkassa santikaṃ gantvā Sakkā Devānamindaṃ taṅkhaṇānurūpanivāsānābharaṇasassirikaṣarīraṃ aḍḍhateyyakoṭi-accharāgaṇaparivutaṃ pāricchattakamūle paṇḍukambalavarāsane nisinnaṃ abhivādetvā ekamantaṃ ṭhatvā etadavocuṃ “yagge mārisa jāneyyāsi, etarahi maṅgalapañhā samuṭṭhitā, eke diṭṭhaṃ ‘maṅgalaṃ’ti vadanti, eke suttaṃ ‘maṅgalaṃ’ti vadanti, eke mutaṃ ‘maṅgalaṃ’ti vadanti, tattha mayaṃca aññe ca anīṭṭhaṅgatā, sādhu vata no tvaṃ yāthāvato byākarohī”ti. Devarājā pakatiyāpi paññavā “ayaṃ maṅgalakathā kattha paṭhamāṃ samuṭṭhitā”ti āha. “Mayaṃ deva Cātumahārājikānaṃ assumhā”ti āhaṃsu. Tato Cātumahārājikā ākāsaṭṭhadevatānaṃ, ākāsaṭṭhadevatā bhummadevatānaṃ, bhummadevatā manussārakkhadevatānaṃ, manussārakkhadevatā “manussaloke samuṭṭhitā”ti āhaṃsu.

Atha Devānamindo “Sammāsambuddho kattha vasatī”ti pucchi, “manussaloke devā”ti āhaṃsu. “Taṃ Bhagavantaṃ koci pucchī”ti āha. Na koci devatī. Kiṃ nu kho nāma tumhe mārisā aggaṃ chaḍḍetvā khajjopanaḷaṃ ujjaḷetha, ye anavaṣesaṃmaṅgaladesakaṃ taṃ Bhagavantaṃ atikkamitvā¹ maṃ pucchitabbaṃ maññatha, āgacchatha mārisā, taṃ Bhagavantaṃ pucchāma, addhā sassirikaṃ pañhabyākaraṇaṃ labhissāmāti ekaṃ devaputtaṃ āṇāpesi “tvaṃ Bhagavantaṃ pucchā”ti. So devaputto

taṅkhaṇānurūpena alaṅkārena attānaṃ alaṅkaritvā vijjuriva vijjotamāno devagaṇaparivuto Jetavanamahāvihāraṃ āgantvā Bhagavantaṃ abhivādetvā ekamantaṃ tathā maṅgalapaṇhaṃ pucchanto gāthāya ajjhabhāsi. Bhagavā tassa taṃ paṇhaṃ vissajjento imaṃ suttamabhāsi.

Tattha **evaṃ me sutanti**-ādīnamattho saṅkhepato Kasibhāradvājasuttavaṇṇanāyaṃ vutto, vitthāraṃ pana icchantehi papañcasūdaniyā Majjhimaṭṭhakathāyaṃ vuttanayena gaḥetabbo. Kasibhāradvājasutte ca “Magadhesu viharati Dakkhiṇāgirismiṃ ekanāḷayaṃ brāhmaṇagāme”ti vuttaṃ, idha “Sāvattiyaṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme”ti. Tasmā “Sāvattiyan”ti imaṃ padaṃ ādiṃ katvā idha apubbapadavaṇṇanaṃ karissāma.

Seyyathidaṃ? **Sāvattiyaṃ**ti evaṃnāmake nagare. Taṃ kira Savatthassa nāma isino nivāsattṭhānaṃ ahosi. Tasmā yathā Kusambassa nivāso Kosambī, Kākaṇḍassa nivāso Kākaṇḍīti, evaṃ itthiliṅgavasena “Sāvatti”ti vuccati. Porāṇā pana vaṇṇayanti—yasmā tasmim̐ tṭhāne satthasamāyoge “kiṃ bhaṇḍamatthi”ti pucchite “sabbamatthi”ti āhaṃsu, tasmā taṃ vacanamupādāya “Sāvatti”ti vuccati. Tassaṃ Sāvattiyaṃ. Etenassa gocaragāmo dīpito hoti. Jeto nāma rājakumāro, tena ropitasamvaddhitattā tassa Jetassa vananti Jetavanaṃ, tasmim̐ **Jetavane**. Anāthānaṃ piṇḍo etasmim̐ atthīti Anāthapiṇḍiko, tassa **Anāthapiṇḍikassa**. Anāthapiṇḍikena gahapatinā catupaṇṇāsakoṭipariccāgena niṭṭhāpitārāmeti attho. Etenassa pabbajitānurūpanivāsokāso dīpito hoti.

Athāti avicchedatthe, **kho**ti adhikārantaranidassanatthe nipāto. Tena avicchinneyeva tattha Bhagavato vihāre “idamadhikārantaraṃ udapādi”ti dasseti. Kiṃ tanti? **Aññatarā devatā**ti-ādi. Tattha **aññatarā**ti aniyamitaniddeso. Sā hi nāmagottato apākaṭā, tasmā “aññatarā”ti vuttā. Devo eva devatā, itthipurisasādhāraṇametaṃ. Idha pana puriso eva so devaputto, kintu sādharmaṇānavasena “devatā”ti vutto.

Abhikkantāya rattiyāti ettha **abhikkantasaddo** khayasundarābhirūpa-abbh anumodanādīsu dissati. Tattha “abhikkantā bhante ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, cīranisīno bhikkhusaṅgho, uddisatu Bhagavā bhikkhūnaṃ pātimokkhaṇaṃ”ti evamādīsu¹ khaye dissati. “Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti evamādīsu² sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasaṃ jālaṃ.

Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti—

evamādīsu³ abhirūpe. “Abhikkantaṃ bho Gotama, abhikkantaṃ bho Gotamā”ti evamādīsu⁴ abbh anumodane. Idha pana khaye. Tena abhikkantāya rattiyā, parikkhīṇāya rattiyāti vuttaṃ hoti.

Abhikkantavaṇṇāti ettha **abhikkantasaddo** abhirūpe, **vaṇṇasaddo** pana chavithutikulavagga kārāṇasaṅghānappamāṇarūpāyatanādīsu dissati. Tattha “suvaṇṇavaṇṇosi Bhagavā”ti evamādīsu⁵ chaviyaṃ. “Kadā saññūḷhā pana te gahapati ime samaṇassa Gotamassa vaṇṇā”ti evamādīsu⁶ thutiyaṃ. “Cattārome bho Gotama vaṇṇā”ti evamādīsu⁷ kulavagge. “Atha kena nu vaṇṇena, gandhatthenoti vuccatī”ti evamādīsu⁸ kārāṇe. “Mahantaṃ hatthirājavaṇṇaṃ abhinimminivā”ti evamādīsu⁹ saṅghāne. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti evamādīsu¹⁰ pamāṇe. “Vaṇṇo gandho raso ojā”ti evamādīsu¹¹ rūpāyatane. So idha chaviyaṃ daṭṭhabbo. Tena abhikkantavaṇṇā abhirūpacchavīti vuttaṃ hoti.

Kevalakappanti ettha **kevalasaddo** anavasesayebhuyya-abyāmissa-anatirekadalhatthavisamāyogādi-aneekattho. Tathā hissa “kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ”ti evamādīsu¹² anavasesatā attho. “Kevalakappā ca Aṅgamāgadhā pahūtaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ ādāya

1. Vi 4. 418; Aṃ 3. 44; Khu 1. 138 piṭṭhesu.

3. Khu 2. 71 piṭṭhe.

5. Ma 2. 351; Khu 1. 367 piṭṭhesu.

7. Dī 3. 67 piṭṭhe.

9. Saṃ 1. 105 piṭṭhe.

11. Abhi 1. 163 piṭṭhe.

2. Aṃ 1. 414 piṭṭhe.

4. Aṃ 1. 57; Vi 1. 7 piṭṭhādīsu.

6. Ma 2. 49 piṭṭhe.

8. Saṃ 1. 206 piṭṭhe.

10. Vi 1. 153 piṭṭhe.

12. Dī 1. 82; Vi 1. 1 piṭṭhesu.

upasaṅkamissanti”ti evamādisu¹ yebhuyyatā. “Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti”ti evamādisu² abyāmissatā. “Kevalam saddhāmattakaṃ nūna ayamāyasmā”ti evamādisu³ anatiṛekatā. “Āyasmato bhante Anuruddhassa bāhiko nāma saddhivihāriko kevalakappaṃ saṃghabhedāya ṭhito”ti evamādisu⁴ daḥatthata. “Kevalī vusitavā uttamapurisoti vuccati”ti evamādisu⁵ viṣaṃyogo. Idha panassa anavasesatā attho adhippeto.

Kappasaddo panāyaṃ

abhisaddahanavohārakālapaññattichedanavikappalesasamantabhāvādi-anekattho. Tathā hissa “okappaniyametaṃ bho Gotamassa, yathā taṃ Araḥato Sammāsambuddhassā”ti evamādisu⁶ abhisaddahanamattho. “Anujānāmi bhikkhave pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitun”ti evamādisu⁷ vohāro. “Yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmi”ti evamādisu⁸ kālo. “Iccāyasmā kappo”ti evamādisu⁹ paññatti. “Alaṅkato kappitakesamassū”ti evamādisu¹⁰ chedanāṃ. “Kappati dvaṅgulakappo”ti evamādisu¹¹ vikappo. “Atthi kappo nipajjitun”ti evamādisu¹² lesa. “Kevalakappaṃ Veḷuvanaṃ obhāsetvā”ti evamādisu¹³ samantabhāvo. Idha panassa samantabhāvo atthoti adhippeto. Yato **kevalakappaṃ Jetavananti** ettha anavasesaṃ samantato Jetavananti evamattho daṭṭhabbo.

Obhāsetvāti ābhāya pharitvā, candimā viya sūriyo viya ca ekobhāsaṃ ekapajjotaṃ karitvāti attho.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti bhummatthe karaṇavacanāṃ, yato yattha Bhagavā, tattha upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Yena vā kāraṇena Bhagavā devamanussehi upasaṅkamitabbo, teneva kāraṇena upasaṅkamīti evampettha attho daṭṭhabbo. Kena ca kāraṇena Bhagavā upasaṅkamitabbo? Nānappakāraguṇavisesādhigamādhippāyena, sādupalūpabhogādhippāyena dijagaṇehi niccaphalitamahārukkho viya. Upasaṅkamīti ca

-
1. Vi 3. 36 piṭṭhe.	2. Abhi 2. 142 piṭṭhādisu.	3. Vi 3. 270 piṭṭhe.
4. Am 1. 562 piṭṭhe.	5. Saṃ 2. 50 piṭṭhe.	6. Ma 1. 316 piṭṭhe.
7. Vi 4. 244 piṭṭhe.	8. Ma 1. 316 piṭṭhe.	9. Khu 1. 444; Khu 8. 15 piṭṭhesu.
10. Khu 6. 278 piṭṭhe.	11. Vi 4. 491 piṭṭhe.	12. Am 3. 148 piṭṭhe.
13. Saṃ 1. 50 piṭṭhe.		

gatāti vuttaṃ hoti. **Upasaṅkamitvā** upasaṅkamanapariyosānadīpanaṃ. Atha vā evaṃ gatā tato āsannataraṃ ṭhāna Bhagavato samīpasaṅkhātaṃ gantvātipi vuttaṃ hoti. **Bhagavantaṃ abhivādetvā** Bhagavantaṃ vanditvā paṇamitvā namassitvā.

Ekamantanti bhāvanapuṃsakaniddeso, ekokāsaṃ ekapassanti vuttaṃ hoti. Bhummatthe vā upayogavacanaṃ. **Aṭṭhāsīti** nisajjādipaṭikkhepo, ṭhānaṃ kappesi, ṭhitā ahoṣīti attho.

Kathaṃ ṭhitā pana sā ekamantaṃ ṭhitā ahūti?

Na pacchato na purato, nāpi āsannadūrato.

Na kacche nopi paṭivāte, na cāpi oṇatuṇṇate.

Ime dose vivajjetvā, ekamantaṃ ṭhitā ahūti.

Kasmā paṇāyaṃ aṭṭhāsi eva, na nisīdīti? Lahuṃ nivattitukāmatāya. Devatā hi kañcideva atthavaṣaṃ paṭicca sucipuriso viya vaccaṭṭhānaṃ manussalokaṃ āgacchanti. Pakatiyā panetāsaṃ yojanasatato pabhuti manussaloko duggandhatāya paṭikūlo hoti, na tattha abhiramanti. Tena sā āgatakiccaṃ katvā lahuṃ nivattitukāmatāya na nisīdi. Yassa ca gamanādi-iriyāpathaparissamassa vinodanattamaṃ nisīdanti, so devānaṃ parissamo natthi, tasmāpi na nisīdi. Ye ca mahāsāvaka Bhagavantaṃ parivāretvā ṭhitā, te paṭimānesi, tasmāpi na nisīdi. Apica Bhagavati gāraveneva na nisīdi. Devānaṃ hi nisīditukāmānaṃ āsanaṃ nibbattati, taṃ anicchamānā nisajjāya cittampi akatvā ekamantaṃ aṭṭhāsi.

Ekamantaṃ ṭhitā kho sā devatāti evaṃ imehi kāraṇehi ekamantaṃ ṭhitā kho sā devatā. **Bhagavantaṃ gāthāya ajjhabhāsīti** Bhagavantaṃ gāthāya akkharapadaniyamitaganthitena vacanena abhāsīti attho.

261. Tattha **bahūti** aniyamitasāṅkhyāniddeso. Tena anekasatā anekasahassā anekasatasahassāti vuttaṃ hoti. Dibbantīti **devā**, pañcahi kāmaguṇehi kīḷanti, attano vā siriyā jotantīti attho. Apica tividhā devā sammuti-upapattivisuddhivasena. Yathāha—

“Devāti tayo devā sammutidevā upapattidevā visuddhidevā. Tattha sammutidevā nāma rājāno deviyo rājakumārā. Upapattidevā nāma Cātumahārājike deve upādāya taduttari devā. Visuddhidevā nāma arahanto vuccanti”¹.

Tesu idha upapattidevā adhippetā. Manuno apaccāti **manussā**. Porāṇā pana bhaṇanti—manassa ussannatāya manussā. Te Jambudīpakā Aparagoyānakā Uttarakurukā Pubbavidehakāti catubbidhā. Idha Jambudīpakā adhippetā. Maṅgalanti² imehi sattāti **maṅgalāni**, iddhiṃ vuddhiṃca pāpuṇantīti attho. **Acintayunti** cintesuṃ. **Ākaṅkhamānāti** icchamānā patthayamānā pihayamānā. **Sotthānanti** sotthibhāvaṃ, sabbesaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikānaṃ sobhanānaṃ sundarānaṃ kalyāṇānaṃ dhammānamatthitanti³ vuttaṃ hoti. **Brūhīti** desehi pakāsehi ācikkha vivara vibhaja uttānīkarohi. **Maṅgalanti** iddhikāraṇaṃ vuddhikāraṇaṃ sabbasampattikāraṇaṃ. **Uttamanti** visiṭṭhaṃ pavaraṃ sabbalokahitasukhāvahanti ayaṃ gāthāya anupubbapadavaṇṇanā⁴.

Ayaṃ pana piṇḍattho—so devaputto dasasahassacakkavāḷesu devatā maṅgalapañhaṃ sotukāmatāya imasmiṃ ekacakkavāḷe sannipatitvā ekavālaggakoṭi-okāsamatte dasapi vīsampi timsampi cattālīsampi paññāsampi satṭhipi sattatipi asītipi sukhumattabhāve nimminivā sabbadevamārabrahmāno siriya ca tejasā ca adhigayha virocāmānaṃ paññattavarabuddhāsane nisinnaṃ Bhagavantaṃ parivāretvā ʔhitā disvā tasmīṃ ca samaye anāgatānampi sakalajambudīpakānaṃ manussānaṃ cetasa cetoparivitakkamaññāya sabbadevamanussānaṃ vicikicchāsallasamuddharaṇatthaṃ āha “bahū devā manussā ca maṅgalāni acintayurū ākaṅkhamānā sotthānaṃ, attano sotthibhāvaṃ icchantā, brūhi maṅgalamuttamaṃ, tesaṃ devānaṃ anumatiyā manussānaṃca anuggahena mayā puṭṭho samāno yaṃ sabbesameva amhākaṃ ekantahitasukhāvahanato uttamaṃ maṅgalaṃ, taṃ no anukampaṃ upādāya brūhi Bhagava”^{ti}.

1. Khu 8. 92, 225 piṭṭhesu atthato samānaṃ.

2. Maṅgalanti maṅganti (Sī), maṅgalānīti mahanti (Ka)

3. Dhammānaṃ atthinoti (Sī)

4. Anupadavaṇṇanā (Sī)

262. Evametaṃ devaputtassa vacanaṃ sutvā Bhagavā “**asevanā ca bālānan**”ti gāthamāha. Tattha **asevanā**ti abhajanā apayirupāsana. **Bālānanti** balanti assasantīti bālā, assasitapassasitamattena jīvanti, na paññājīvitena adhippāyo. Tesāṃ bālānaṃ. **Paṇḍitānanti** paṇḍantīti¹ paṇḍitā, sandiṭṭhikasamparāyikesu atthesu nāṇagatiyā gacchantīti adhippāyo. Tesāṃ paṇḍitānaṃ. **Sevanā**ti bhajanā payirupāsana tāṃsahāyatā tāṃsampaṇkatā. **Pūjāti** sakkāragarukāramānanavandanā. **Pūjaneyyānanti** pūjarahānaṃ. **Etaṃ maṅgalamuttamanti** yā ca bālānaṃ asevanā, yā ca paṇḍitānaṃ sevanā, yā ca pūjaneyyānaṃ pūjā, taṃ sabbaṃ sampiṇḍetvā āha etaṃ maṅgalamuttamanti. Yaṃ tayā puṭṭhaṃ “brūhi maṅgalamuttaman”ti, ettha tāva etaṃ maṅgalamuttamanti gaṇhāhīti vuttaṃ hoti. Ayametissā gāthāya padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā paṇassā evaṃ veditabbā—evametaṃ devaputtassa vacanaṃ sutvā Bhagavā imaṃ gāthamāha. Tattha yasmā catubbidhā kathā pucchitakathā apucchitakathā sānusandhikathā ananusandhikathāti. Tattha “pucchāmi taṃ Gotama bhūripaṇṇa, kathamāro sāvako sādhu hoti”ti² ca, “kathaṃ nu tvaṃ mārisa oghamatarī”ti³ ca evamādisu pucchitena kathitā pucchitakathā. “Yaṃ pare sukhato āhu, tadariyā āhu dukkhato”ti evamādisu⁴ apucchitena attajjhāsayavaseneva kathitā apucchitakathā. Sabbāpi Buddhānaṃ kathā “sanidānāhaṃ bhikkhave dhammaṃ desemi”ti⁵ vacanato sānusandhikathā. Ananusandhikathā imasmim sāsane natthi. Evametāsu kathāsu ayaṃ devaputtena pucchitena Bhagavatā kathitattā pucchitakathā. Pucchitakathāyañca yathā cheko puriso kusalo maggassa kusalo amaggassa maggaṃ puṭṭho paṭhamāṃ vijahitabbaṃ ācikkhitvā pacchā gahetabbaṃ ācikkhati “asukasmim nāma thāne dvedhāpatho hoti, tattha vāmaṃ muñcitvā dakkhiṇaṃ gaṇhathā”ti, evaṃ sevittabbāsevitabbesu asevitabbaṃ ācikkhitvā sevittabbaṃ ācikkhati. Bhagavā ca maggakusalapurisasadiso. Yathāha—

“Puriso maggakusaloti kho tissa Tathāgatassetāṃ adhivacanaṃ Arahato Sammāsambuddhassā”ti⁶.

1. Paṇḍentīti (Sī)

2. Khu 1. 335 piṭṭhe.

3. Saṃ 1. 1 piṭṭhe.

4. Khu 1. 397 piṭṭhe.

5. Aṃ 1. 280; Abhi 4. 407 piṭṭhesu.

6. Saṃ 2. 89 piṭṭhe.

So hi kusalo imassa lokassa, kusalo parassa lokassa, kusalo maccudheyyassa, kusalo amaccudheyyassa, kusalo māradheyyassa, kusalo amāradheyyassāti. Tasmā paṭhamam asevittabbam ācikkhitvā sevittabbam ācikkhanto āha “asevanā ca bālānam, paṇḍitānañca sevanā”ti. Vijahittabbamaggo viya hi paṭhamam bālā na sevittabbā na payirupāsittabbā, tato gahettabbamaggo viya paṇḍitā sevittabbā payirupāsittabbāti.

Kasmā pana Bhagavatā maṅgalam kathentena paṭhamam bālānam asevanā paṇḍitānañca sevanā kathitāti? Vuccate—yasmā imam diṭṭhādīsu maṅgaladiṭṭhim bālasevanāya devamanussā gaṇhiṃsu, sā ca amaṅgalam, tasmā nesam tam idhalokatthaparalokatthabhañjakam akalyāṇamittasamsaggaṃ garahantena ubhayalokatthasādhakañca kalyāṇamittasamsaggaṃ pasamsantena Bhagavatā paṭhamam bālānam asevanā paṇḍitānañca sevanā kathitāti.

Tattha **bālā** nāma ye keci pāṇātipātādi-akusalakammamapathasamannāgatā sattā. Te tīhākārehi jānittabbā. Yathāha “tīṇimāni bhikkhave bālassa bālalakkhaṇāni”ti suttam¹. Apica Pūraṇakassapādayo cha satthāro Devadattakokālikakaṭamodakatissa² Khaṇḍadeviyāputtasamuddadattaciṇcamāṇavikādayo atītakāle ca dīghavidassa bhātāti ime aññe ca evarūpā sattā bālāti veditabbā.

Te aggipadittamiva aṅgāram attanā duggahitena attānañca attano vacanakārake ca vināsenti, yathā dīghavidassa bhātā catubuddhantaram satthiyojanamattena attabhāvena uttāno patito mahāniraye paccati, yathā ca tassa diṭṭhim abhirucikāni³ pañca kulasatāni tasseva saḥabyatam upapannāni niraye paccanti. Vuttam hetam—

“Seyyathāpi bhikkhave naḷāgārā vā tiṇāgārā vā aggi mutto kūṭāgārānipi dahati ullittāvalittāni nivātāni phusitaggaḷāni pihitavātapānāni, evameva kho bhikkhave yāni

1. Am 1. 100; Ma 3. 201 piṭṭhesu.

2. ...kaṭamarakatissa (Sī, Syā)

3. Abhiruciya tāni (Sī), abhirucitāni (Syā)

kānici bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato uppajjanti no paṇḍitato. Ye keci upaddavā uppajjanti -pa- ye keci upasaggā -pa- no paṇḍitato. Iti kho bhikkhave sappatibhayo bālo, appatibhayo paṇḍito. Sa-upaddavo bālo, anupaddavo paṇḍito. Sa-upasaggo bālo, anupasaggo paṇḍito”¹.

Apica pūtimacchasadiso bālo, pūtimacchabandhapattapuṭasadiso hoti tadupasevī, chaḍḍanīyataṃ jigucchānīyatañca āpajjati viññūnaṃ. Vuttañcetam—

“Pūtimacchaṃ kusaggena, yo naro upanayhati.
Kusāpi pūti vāyanti, evaṃ bālūpasevanā”².

Akittipaṇḍito cāpi Sakkena Devānamindena vare diyyamāne evamāha—

“Bālaṃ na passe na suṇe, na ca bālena saṃvase.
Bālenallāpasallāpaṃ, na kare na ca rocaḃe.

Kinnu te akaraṃ bālo, vada kassapa kāraṇaṃ.
Kena kassapa bālassa, dassanaṃ nābhikaṅkhasi.

Anayaṃ nayati dummedho, adhuraṃyaṃ niyuñjati.
Dunnayo seyyaso hoti, sammā vutto pakuppati.
Vinayaṃ so na jānāti, sādhu tassa adassanan”³.

Evaṃ Bhagavā sabbākārena bālūpasevanaṃ garahanto bālānaṃ asevanaṃ “maṅgalaṃ”⁴ti vatvā idāni paṇḍitasevanaṃ pasaṃsanto “paṇḍitānañca sevanā maṅgalaṃ”⁴ti āha. Tattha **paṇḍitā** nāma ye keci pāṇātipātāveramaṇi-ādidasakusalakammaṃpathasamannāgatā sattā. Te tīhākārehi jānitabbā. Yathāha “tīṇimāni bhikkhave paṇḍitassa paṇḍitalakkhaṇāni”⁴ti⁴ suttaṃ. Apica Buddhapacceka-buddha-asītimahāsāvaka aññe ca Tathāgatassa sāvaka sunettamahāgovindavidhurasarabhaṅgamahosadhasutasomanimiraṇja-ayogharakumāra-akittipaṇḍitādayo ca paṇḍitāti veditabbā.

1. Am 1. 99 piṭṭhe.

2. Khu 1. 241; Khu 5. 330; Khu 6. 265 piṭṭhesu.

3. Khu 5. 267 piṭṭhe.

4. Am 1. 101; Ma 3. 208 piṭṭhesu.

Te bhaye viya rakkhā, andhakāre viya padīpo,
 khuppiṇāsādidukkhābhivhave viya annapānādipaṭilābho, attano
 vacanakarānaṃ sabbabhaya-upaddavūpasaggaviddhaṃsanasamatthā honti.
 Tathā hi Tathāgataṃ āgamma asaṅkhyeyyā aparimāṇā devamanussā
 āsavakkhayaṃ pattā, brahmaloke paṭiṭṭhitā, devaloke paṭiṭṭhitā, sugatiloke
 uppannā. Sāriputtatthere cittaṃ pasādetvā catūhi paccayehi therāṃ
 upaṭṭhahitvā asīti kulasahassāni sagge nibbattāni. Tathā
 Mahāmoggallānamahākassapappabhūṭisu sabbamahāsāvakesu, sunettassa
 satthuno sāvakaṃ appekacce brahmaloke upapajjimsu, appekacce
 Paranimmitavasavattīnaṃ devānaṃ saḥabyataṃ -pa- appekacce
 gahapatimahāsālakulānaṃ saḥabyataṃ upapajjimsu. Vuttañcetaṃ—

“Natthi bhikkhave paṇḍitato bhayaṃ, natthi paṇḍitato upaddavo,
 natthi paṇḍitato upasaggo”¹.

Apica tagaramālādigaṇḍhabhaṇḍasadiṣo paṇḍito,
 tagaramālādigaṇḍhabhaṇḍapaliveṭṭhanapattasadiṣo hoti tadupasevī,
 bhāvanīyataṃ manuññatañca āpajjati viññūnaṃ. Vuttañcetaṃ—

“Tagarañca palāsena, yo naro upanayhati.
 Pattāpi surabhī vāyanti, evaṃ dhīrūpasevanā”².

Akittipaṇḍito cāpi Sakkena Devānamindena vare diyyamāne evamāha—

“Dhīraṃ passe suṇe dhīraṃ, dhīrena saha saṃvase.
 Dhīrena’llāpasallāpaṃ, taṃ kare tañca rocaye.

Kinnu te akaraṃ dhīro, vada Kassapa kāraṇaṃ.
 Kena Kassapa dhīrassa, dassanaṃ abhikaṅkhasi.

Nayaṃ nayati medhāvī, adhurāyaṃ na yuñjati.
 Sunayo seyyaso hoti, sammā vutto na kuppati.
 Vinayaṃ so pajānāti, sādhu tena samāgamo”³.

Evam Bhagavā sabbākārena paṇḍitasevanaṃ pasaṃsanto paṇḍitānaṃ
 sevanaṃ “maṅgalan”^{ti} vatvā idāni tāya bālānaṃ asevanāya

1. Am 1. 100 piṭṭhe.

2. Khu 1. 241; Khu 5. 330; Khu 6. 265 piṭṭhesu.

3. Khu 5. 267 piṭṭhe.

paṇḍitānaṃ sevanāya ca anupubbena pūjaneyyabhāvaṃ upagatānaṃ pūjaṃ pasaṃsanto “**pūjā ca pūjaneyyānaṃ etaṃ maṅgalamuttamaṃ**”ti āha. Tattha **pūjaneyyā** nāma sabbadosavirahitattā sabbaguṇasamannāgatattā ca Buddhā Bhagavanto, tato pacchā Paccekabuddhā ariyasāvaka ca. Tesaṃhi pūjā appakāpi dīgharattaṃ hitāya sukhāya hoti, Sumanamālākāramallikādayo cettha nidassanaṃ.

Tatthekaṃ nidassanamattaṃ bhaṇāma—Bhagavā kira ekadivasaṃ pubbaṇhasamayam nivāsetvā pattacivaramādāya Rājagahaṃ piṇḍāya pāvīsi, atha kho Sumanamālākāro rañño Māgadhassa seniyassa Bimbisārassa pupphāni gahetvā gacchanto addasa Bhagavantaṃ nagaradvāraṃ anuppattaṃ pāsādikam pasādanīyaṃ dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāsītānubyañjanapaṭimaṇḍitaṃ Buddhasiriyā jalantaṃ. Disvānassa etadahosi “rājā pupphāni gahetvā sataṃ vā sahasaṃ vā dadeyya, taṃca idhalokamattameva sukhaṃ bhaveyya. Bhagavato pana pūjā appameyya-asaṅkhyeyyaphalā dīgharattaṃ hitasukhāvahā hoti, handāhaṃ imehi pupphehi Bhagavantaṃ pūjemi”ti pasannacitto ekaṃ pupphamuṭṭhiṃ gahetvā Bhagavato paṭimukhaṃ khipi, pupphāni ākāseṇa gantvā Bhagavato upari mālāvitānaṃ hutvā aṭṭhaṃsu. Mālākāro taṃ ānubhāvaṃ disvā pasannataracitto puna ekaṃ pupphamuṭṭhiṃ khipi, tāni gantvā mālakaṇcuko hutvā aṭṭhaṃsu. Evaṃ aṭṭha pupphamuṭṭhiyo khipi, tāni gantvā pupphakūṭāgāraṃ hutvā aṭṭhaṃsu. Bhagavā antokūṭāgāre viya ahoṣi, mahājanakāyo sannipati. Bhagavā mālākāraṃ passanto sitaṃ pātvākāsi, Ānandatthero “na Buddhā ahetu appaccayā sitaṃ pātukaronti”ti sitakāraṇaṃ pucchi. Bhagavā āha “eso Ānanda mālākāro imissā pūjāya ānubhāvena sataṣaṇṇakappe devesu ca manussesu ca saṃsaritvā pariyosāne Sumanissaro¹ nāma Paccekabuddho bhavissati”ti. Vacanapariyosāne ca dhammadesanattaṃ imaṃ gāthaṃ abhāsi—

“Taṃca kammaṃ kataṃ sādhu, yaṃ katvā nānutappati.

Yassa paṭito Sumano, vipākaṃ paṭisevatī”ti².

Gāthāpariyosāne caturāsītiyā paṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi, evaṃ appakāpi tesam pūjā dīgharattaṃ hitāya

1. Munissaro (Sī)

2. Khu 1. 23 piṭṭhe.

sukhāya hotīti veditabbā. Sā ca āmisapūjāva, ko pana vādo paṭipattipūjāya. Yato ye kulaputtā saraṇagamanena sikkhāpadapaṭiggahaṇena uposathaṅgasamādānena catupārisuddhisīlādīhi ca attano guṇehi Bhagavantam pūjenti, ko tesam pūjāya phalam vaṇṇayissati. Te hi Tathāgataṃ paramāya pūjāya pūjenti vuttā. Yathāha—

“Yo kho Ānanda bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā dhammānudhammapaṭipanno viharati sāmīcippaṭipanno anudhammacārī, so Tathāgataṃ sakkaroti garuṃ karoti māneti pūjeti apaciyati paramāya pūjāya”¹.

Etenānusārena Paccekabuddha-ariyasāvakānampi pūjāya hitasukhāvahatā veditabbā.

Apica gahaṭṭhānaṃ kaniṭṭhassa jeṭṭho bhātāpi bhaginīpi pūjaneyyā, puttassa mātāpitāro, kulavadhūnaṃ sāmikasassusasurāti evampettha pūjaneyyā veditabbā. Etesampi hi pūjā kusalahammasaṅkhātattā āyudhādivaḍḍhihetuttā ca maṅgalameva. Vuttaṃ hetam—

“Te matteyyā bhavissanti petteyyā sāmāñña brahmañña kule jeṭṭhāpacāyino, idaṃ kusalaṃ dhammaṃ samādāya vattissanti. Te tesam kusalanāṃ dhammānaṃ samādānahetu āyunāpi vaḍḍhissanti, vaṇṇenapi vaḍḍhissanti”²-ādi².

Evametissā gāthāya bālānaṃ asevanā, paṇḍitānaṃ sevanā, pūjaneyyānaṃ pūjāti tīṇi maṅgalāni vuttāni. Tattha bālānaṃ asevanā bālasevanapaccayabhayādirittāṇena³ ubhayalokahitahetuttā, paṇḍitānaṃ sevanā pūjaneyyānaṃ pūjā ca tāsaṃ Phalavibhūtiavaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva nibbānasugatihetuttā “maṅgalan”³ti veditabbā. Ito param tu mātikaṃ adassetvā eva yaṃ yattha maṅgalam, taṃ vavatthapessāma, tassa ca maṅgalattaṃ vibhāvayissāmāti.

Niṭṭhitā asevanā ca bālānanti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

1. Dī 2. 114 piṭṭhe.

2. Dī 3. 61 piṭṭhe.

3. Bālasevanapaccayabhayānaṃ parittāṇena (Sī), bālasevanapaccayā bhayādirittāṇena (Syā), bālasevanapaccayā uppannabhayādināṃ parittāṇena (Ka)

263. Evaṃ Bhagavā “brūhi maṅgalamuttaman”ti ekaṃ ajjhesitopi appaṃ yācito bahudāyako ulārapuriso viya ekāya gāthāya tīṇi maṅgalāni vatvā tato uttariṇi devatānaṃ sotukāmatāya maṅgalānañca atthitāya yesaṃ yesaṃ yaṃ yaṃ anukūlaṃ, te te satte tattha tattha maṅgale niyojetukāmatāya ca “**patirūpadesavāso cā**”ti-ādīhi gāthāhi punapi anekāni maṅgalāni vattumāraddho.

Tattha paṭhamagāthāya tāva **patirūpoti** anucchaviko. **Desoti** gāmopi nigamopi nagarampi janapadopi yo koci sattānaṃ nivāsokāso. **Vāsoti** tattha nivāso. **Pubbeti** purā atītāsu jātīsu. **Katapuññatāti** upacitakusalatā. **Attāti** cittaṃ vuccati, sakalo vā attabhāvo. **Sammāpaṇidhīti** tassa attano sammā paṇidhānaṃ niyuñjanaṃ, ṭhapananti vuttaṃ hoti. Sesaṃ vuttanayamevāti ayamettha padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā—**patirūpadeso**¹ nāma yattha catasso parisā viharanti, dānādīni puññakiriyāvatthūni vattanti, navaṅgaṃ Satthu sāsanaṃ dippati. Tattha nivāso sattānaṃ puññakiriyāya paccayattā “maṅgalan”ti vuccati. Sīhaḷadīpapaviṭṭhakevaṭṭādayo cetttha nidassanaṃ.

Aparo nayo—patirūpadeso¹ nāma Bhagavato Bodhimaṇḍappadeso, dhammacakkappavattitappadeso, dvādasayojanāya parisāya majjhe sabbatitthiyamataṃ² bhinditvā yamakapaṭīhāriyadassitakaṇḍambarukkhamūlappadeso, devorohanappadeso, yo vā panaññopi Sāvatthirājagahādibuddhādivāsappadeso. Tattha nivāso sattānaṃ cha-anuttariyapaṭilābhapaccayato “maṅgalan”ti vuccati.

Aparo nayo—puratthimāya disāya Gajaṅgalaṃ nāma nigamo, tassa aparena mahāsālā, tato paraṃ paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇapuratthimāya disāya Sallavatī nāma nadī, tato paraṃ paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇāya disāya Setakaṇṇikaṃ nāma nigamo, tato paraṃ paccantimā janapadā, orato majjhe. Pacchimāya disāya Thūṇaṃ nāma brāhmaṇagāmo, tato paraṃ paccantimā janapadā, orato majjhe. Uttarāya disāya Usiraddhajo nāma pabbato, tato paraṃ paccantimā

1. Patirūpadesavāso (Sī, Ka) 2. Sabbatitthiyamadaṃ (Syā), sabbatitthiyamānaṃ (Ka)

janapadā, orato majjhe¹. Ayaṃ Majjhimappadeso āyāmena tīṇi yojanasatāni, vitthārena adḍhateyyāni, parikkhepena navayojanasatāni honti, eso patirūpadeso nāma.

Ettha catunnaṃ mahādīpānaṃ dvisahassānaṃ parittadīpānaṃ issariyādhipaccakārakā cakkavattī uppajjanti, ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ kappasatasahassaṇca pāramiyo pūretvā Sāriputtamahāmoggallānādayo mahāsāvakaṃ uppajjanti, dve asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca pāramiyo pūretvā Paccekabuddhā, cattāri aṭṭha soḷasa vā asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca pāramiyo pūretvā Sammāsambuddhā ca uppajjanti. Tattha sattā cakkavattirañño ovādaṃ gahetvā pañcasu sīlesu paṭiṭṭhāya saggaparāyaṇā honti, tathā Paccekabuddhānaṃ ovāde paṭiṭṭhāya. Sammāsambuddhabuddhasāvakānaṃ pana ovāde paṭiṭṭhāya saggaparāyaṇā nibbānaparāyaṇā ca honti. Tasmā tattha vāso imāsaṃ sampattīnaṃ paccayato “maṅgalan”ti vuccati.

Pubbe katapuññatā nāma atītajātiyaṃ Buddhapaccekabuddhakhīṇāsave ārabha upacitakusalatā, sāpi maṅgalan. Kasmā? Buddhapaccekabuddhe sammukhato dassetvā² Buddhānaṃ vā Buddhasāvakānaṃ vā sammukhā sutāya catuppadikāyapi gāthāya pariyosāne arahattaṃ pāpetīti katvā³. Yo ca manusso pubbe katādhikāro ussannakusalamūlo hoti, so teneva kusalamūlena vipassanaṃ uppādetvā āsavakkhayaṃ pāpuṇāti yathā rājā Mahākappino aggamaheṣi ca. Tena vuttaṃ “pubbe ca katapuññatā maṅgalan”ti.

Attasammāpaṇidhi nāma idhekacco attānaṃ dussīlaṃ sīle paṭiṭṭhāpeti, assaddhaṃ saddhāsampadāya paṭiṭṭhāpeti, macchariṃ cāgasampadāya paṭiṭṭhāpeti. Ayaṃ vuccati “attasammāpaṇidhi”ti. Eso ca maṅgalan. Kasmā?

Diṭṭhadhammikasamparāyikaverappahānavividhānisamsādhigamahetutoti.

1. Vi 3. 287 piṭṭhe.

2. Buddhapaccekabuddhasammukhato dassetvā (Syā),
Buddhapaccekabuddhe sammukhā disvā (Ka)

3. Pāpanato (Sī)

Evam imissāpi gāthāya patirūpadesavāso, pubbe ca katapuññatā, attasammāpaṇidhīti tīṇīyeva maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā patirūpadesavāso cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

264. Idāni **bāhusaccañcā**ti ettha **bāhusaccanti** bahussutabhāvo. **Sippanti** yaṃkiñci hatthakosallaṃ. **Vinayoti** kāyavācācittavinayanam. **Susikkhitoti** suṭṭhu sikkhito. **Subhāsītāti** suṭṭhu bhāsītā. **Yāti** aniyamaniddeso. **Vācāti** girā byappatho. Sesam vuttanayamevāti. Ayamettha padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā—**bāhusaccam** nāma yaṃ taṃ “sutadharo hoti sutasannicayo”¹ ca “idha bhikkhave ekaccassa puggalassa bahukam sutam hoti suttaṃ geyyam veyyākaraṇaṃ”² ca evamādinā nayena satthusāsanadharattaṃ vaṇṇitaṃ, taṃ akusalappahānakusalādhigamahetuto anupubbena paramatthasaccasacchikiriyaheṭuto ca “maṅgalan”³ti vuccati. Vuttañhetam Bhagavatā—

“Sutavā ca kho bhikkhave ariyasāvako akusalam pajahati, kusalam bhāveti, sāvajjam pajahati, anavajjam bhāveti, suddhamattānam pariharati”⁴ti³.

Aparampi vuttam—

“Dhatānam dhammānam atthamupaparikkhati, attham upaparikkhato dhammā nijjhānam khamanti, dhammanijjhānakkhantiyā sati chando jāyati, chandajāto ussahati, ussahanto tulayati, tulayanto padahati, padahanto kāyena ceva paramatthasaccam sacchikaroti, paññāya ca ativijjha passati”⁴ti⁴.

Apica agārikabāhusaccampi yaṃ anavajjam, taṃ ubhaya lokahitasukhāvahanato “maṅgalan”³ti veditabbam.

1. Ma 1. 277; Am 1. 331 piṭṭhesu.

3. Am 2. 480 piṭṭhe.

2. Am 1. 313 piṭṭhe.

4. Ma 2. 385 piṭṭhe.

Sippaṃ nāma agārikasippaṇca anagārikasippaṇca. Tattha agārikasippaṃ nāma yaṃ parūparodhavirahitaṃ¹ akusalavivajjitaṃ maṇikārasuvaṇṇakārakammādi, taṃ idhalokatthāvahanato maṅgalaṃ. Anagārikasippaṃ nāma cīvaravicāraṇasibbanādi samaṇaparikkhārābhisaṅkharāṇaṃ, yaṃ taṃ “idha bhikkhave bhikkhu yāni tāni sabrahmacārīnaṃ uccāvacāni kiṃ karaṇīyāni, tattha dakkho hotī”ti-ādinā² nayena tattha tattha saṃvaṇṇitaṃ, yaṃ “nāthakaraṇo dhammo”ti² ca vuttaṃ, taṃ attano ca paresaṇca ubhayalokahitasukhāvahanato “maṅgalan”ti veditabbam.

Vinayo nāma agārikavinayo ca anagārikavinayo ca. Tattha agārikavinayo nāma dasa-akusalakammapathaviramaṇaṃ, so tattha asaṃkilesāpajjanena ācāraguṇavavatthānena ca susikkhito ubhayalokahitasukhāvahanato maṅgalaṃ. Anagārikavinayo nāma sattāpattikkhandhe anāpajjanaṃ, sopi vuttanayeneva susikkhito. Catupārisuddhisīlaṃ vā anagārikavinayo. So yathā tattha patiṭṭhāya arahattaṃ pāpuṇāti, evaṃ sikkhanena susikkhito lokiya lokuttarasukhādhigamahetuto “maṅgalan”ti veditabbo.

Subhāsītā vācā nāma musāvādādidosavirahitā vācā. Yathāha “catūhi bhikkhave aṅgehi samannāgatā vācā subhāsītā hotī”ti. Asamphappalāpā vācā³ eva vā subhāsītā. Yathāha—

“Subhāsitaṃ uttamamāhu santo,
Dhammaṃ bhaṇe nādhammaṃ taṃ dutiyaṃ.
Piyaṃ bhaṇe nāppiyaṃ taṃ tatiyaṃ,
Saccaṃ bhaṇe nālikaṃ taṃ catutthan”ti⁴.

Ayampi ubhayalokahitasukhāvahanato “maṅgalan”ti veditabbā. Yasmā ca ayaṃ vinayapariyāpannā eva, tasmā vinayaggahaṇena etaṃ asaṅgaṇhitvā vinayo saṅgahetabbo. Athavā kiṃ iminā parissamena, paresaṃ dhammadesanāvācā idha “subhāsītā vācā”ti veditabbā.

1. Parapāṇūparodhavirahitaṃ (Sī, Syā)

3. Susaṇṇatavācā (Sī)

2. Dī 3. 222, 256; Am 3. 275 piṭṭhesu.

4. Sam 1. 190; Khu 1. 344 piṭṭhesu.

Sā hi yathā patirūpadesavāso, evaṃ sattānaṃ
ubhayalokahitasukhanibbānādhigamapaccayato “maṅgalan”ti vuccati. Āha
ca—

“Yaṃ Buddho bhāsati vācaṃ, khemaṃ nibbānapattiyā.
Dukkassantakiriyāya, sā ve vācānamuttamā”ti¹.

Evaṃ imissā gāthāya bāhusaccaṃ, sipparā, vinayo susikkhito, subhāsita
vācāti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha
vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā bāhusaccañcāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

265. Idāni **mātāpitu-upaṭṭhānanti** ettha mātu ca pitu cāti **mātāpitu**.
Upaṭṭhānanti upaṭṭhahanam. Puttānañca dārānañcāti **puttadārassa**.
Saṅgaṇhanam **saṅgaho**. Na ākulā **anākulā**. Kammāni eva **kammantā**. Sesam
vuttanayamevāti ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā—**mātā** nāma janikā vuccati, tathā
pitā. **Upaṭṭhānam** nāma pādadhovanasambāhana-ucchādananhāpanehi
catupaccayasampadānena ca upakārakaraṇam. Tattha yasmā mātāpitaro
bahūpakārā puttānaṃ atthakāmā anukampakā, yaṃ puttake bahi kīḷtvā
paṃsumakkkhitasarīrake āgate disvā paṃsukaṃ puñchitvā matthakaṃ
upasiṅghāyantā paricumbantā ca sinehaṃ uppādentī, vassasatampi
mātāpitaro sīsena pariharantā puttā tesam paṭikāraṃ kātuṃ asamatthā.
Yasmā ca te āpādakā posakā imassa lokassa dassetāro brahmasammata
pubbācariyasammata, tasmā tesam upaṭṭhānam idha pasamsaṃ pecca
saggasukhañca āvahati, tena “maṅgalan”ti vuccati. Vuttañhetam
Bhagavatā—

“Brahmāti mātāpitaro, pubbācariyāti vuccare.
Āhuneyyā ca puttānaṃ, pajāya anukampakā.

Tasmā hi ne namasseyya, sakkareyya ca paṇḍito.
Annena atha pānena, vatthena sayanena ca.

1. Saṃ 1. 191; Khu 1. 345 piṭṭhesu.

Ucchādanena nhāpanena, pādānaṃ dhovanena ca.
Tāya naṃ pāricariyāya, mātāpitūsu paṇḍitā.
Idheva naṃ pasaṃsanti, pecca sagge pamodatī”ti¹.

Aparo nayo—upaṭṭhānaṃ nāma
bharaṇakiccakaraṇakulavaṃsaṭṭhapanādipaṇcavidhaṃ, taṃ
pāpanivāraṇādipaṇcavidhadiṭṭhadhammikahitahetuto “maṅgalan”ti
veditabbaṃ. Vuttañhetanā Bhagavatā—

“Pañcahi kho gahapatiputta ṭhānehi puttana puratthimā disā
mātāpitāro paccupaṭṭhātabbā ‘bhato ne bharissāmi, kiccaṃ nesaṃ
karissāmi, kulavaṃsaṃ ṭhapessāmi, dāyajjaṃ paṭipajjissāmi², atha vā
pana petānaṃ kālakatānaṃ dakkhiṇaṃ anuppadassāmi”ti. Imehi kho
gahapatiputta pañcahi ṭhānehi puttana puratthimā disā mātāpitāro
paccupaṭṭhitā pañcahi ṭhānehi puttaṃ anukampanti, pāpā nivārenti,
kalyāṇe nivesenti, sippaṃ sikkhāpentī, patirūpena dārena saṃyojenti,
samaye dāyajjaṃ niyyādentī”ti³.

Apica yo mātāpitāro tīsu vatthūsu pasāduppādanena sīlasamādāpanena
pabbajjāya vā upaṭṭhahati, ayaṃ mātāpitu-upaṭṭhākānaṃ aggo, tassa taṃ
mātāpitu-upaṭṭhānaṃ mātāpitūhi katassa upakārassa paccupakārabhūtaṃ
anekesaṃ diṭṭhadhammikānaṃ samparāyikānañca atthānaṃ padaṭṭhānato
“maṅgalan”ti vuccati.

Puttadārassāti ettha attanā janitā puttāpi⁴ dhītaropi “puttā”tveva
saṅkhyāṃ gacchanti. **Dārāti** vīsatiyā bhariyānaṃ yā kāci bhariyā. Puttā ca
dārā ca puttadāraṃ, tassa puttadārassa. **Saṅgahoti** sammānanādīhi
upakārakaraṇaṃ. Taṃ susaṃvihitakammantatādidiṭṭhadhammikahitahetuto
“maṅgalan”ti veditabbaṃ. Vuttañhetanā Bhagavatā “pacchimā disā puttadārā
veditabbā”ti⁵ ettha uddiṭṭhaṃ puttadāraṃ bhariyāsaddena saṅgaṇhitvā—

1. Am 1. 131; Khu 1. 269; Khu 6. 82 piṭṭhesu.

2. Paṭipajjāmi (Syā)

3. Dī 3. 154 piṭṭhe.

4. Attano jātā puttāpi (Sī), attano jātapputtāpi (Syā, Ka)

5. Dī 3. 154 piṭṭhādīsu.

“Pañcahi kho gahapatiputta ṭhānehi sāmikena pacchimā disā bhariyā paccupaṭṭhātabbā, sammānanāya anavamānanāya anaticariyāya issariyavossaggena alaṅkāranuppādānena. Imehi kho gahapatiputta pañcahi ṭhānehi sāmikena pacchimā disā bhariyā paccupaṭṭhitā pañcahi ṭhānehi sāmikaṃ anukampati, susaṃvihitakammantā ca hoti, saṅgahitaparijanā ca, anaticārinī ca, sambhataṃ ca anurakkhati, dakkhā ca hoti analasā sabbakiccesū”¹.

Ayaṃ vā aparō nayo—**Saṅgahoti** dhammikāhi dānapiyavāca-atthacariyāhi saṅgaṇhanaṃ. Seyyathidaṃ? Uposathadivasesu paribbayadānaṃ, nakkhattadivasesu nakkhattadassāpanaṃ, maṅgaladivasesu maṅgalakaraṇaṃ, diṭṭhadhammikasamparāyikesu atthesu ovādānusāsananti. Taṃ vuttanayeneva diṭṭhadhammika-hitahetuto samparāyika-hitahetuto devatāhipi namassanīyabhāva-hetuto ca “maṅgalan”²ti veditabbaṃ. Yathāha Sakko Devānamindo—

“Ye gahaṭṭhā puññakarā, sīlavanto upāsakā.

Dhammena dāraṃ posenti, te namassāmi mātālī”².

Anākulā kammantā nāma kālaññutāya patirūpakāritāya analasatāya uṭṭhānavīriyasampadāya abyasanīyatāya ca kālātikkamana-appatirūpakaraṇākaraṇasithilakaraṇādi-ākulabhāvavirahitā kasigorakkhavaṇijjādayo kammantā. Ete attano vā puttadārassa vā dāsakammakarānaṃ vā byattatāya evaṃ payojitā diṭṭheva dhamme dhanadhaññavuddhipaṭilābhahetuto “maṅgalan”³ti vuttā. Vuttañcetaṃ Bhagavatā—

“Patirūpakārī dhuravā, uṭṭhātā vindate dhananti”³ ca.

Na divā soppasīlena, rattimuṭṭhānadessinā⁴.

Niccaṃ mattenā soṇḍena, sakkā āvasituṃ gharaṃ.

Atisītaṃ ati-uṇhaṃ, atisāyamidaṃ ahu.

Iti vissatṭhakammante, atthā accenti māṇave.

1. Dī 3. 154 piṭṭhādīsu. 2. Saṃ 1. 236 piṭṭhe. 3. Khu 1. 307; Saṃ 1. 217 piṭṭhesu.

4. Rattinuṭṭhānadassinā (Sī), rattim uṭṭhānadassinā (Syā)

Yodha sītañca uṇhañca, tiṇā bhiyyo na maññati.
Karaṃ purisakiccāni, so sukhā na viḥāyati”ti¹ ca.

“Bhoge saṃharamānassa, bhamarasseva iriyato.
Bhogā sannicayaṃ yanti, vammikovūpacīyati”ti² ca evamādi.

Evam imissāpi gāthāya mātupaṭṭhānaṃ, pitupaṭṭhānaṃ, puttadārassa saṅgaho, anākulā ca kammantāti cattāri maṅgalāni vuttāni, puttadārassa saṅgahaṃ vā dvidhā katvā pañca, mātāpitu-upaṭṭhānaṃ vā ekameva katvā tīni. Maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā mātāpitu-upaṭṭhānanti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

266. Idāni **dānañcāti** ettha dīyate imināti dānaṃ, attano santakaṃ parassa paṭipādīyatīti vuttaṃ hoti. Dhammassa cariyā, dhammā vā anapetā cariyā **dhammacariyā**. Ñāyante “amhākaṃ ime”ti **ñātakā**. Na avajjāni **anavajjāni**, aninditāni agarahitānīti vuttaṃ hoti. Sesaṃ vuttanayamevāti ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā—**dānaṃ** nāma paraṃ uddissa subuddhipubbikā annādidasadānavatthupariccāgacetanā, taṃsampayutto vā alobho. Alobhena hi taṃ vatthuraṃ parassa paṭipādeti. Tena vuttaṃ “dīyate imināti dānaṃ”ti. Taṃ bahujanapiyamaṇāpatādīnaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikānaṃ phalavisesānaṃ adhigamahetuto “maṅgalaṃ”ti vuttaṃ. “Dāyako sīha dānapati bahunō janassa piyo hoti manāpo”ti evamādīni cettha suttāni³ anussaritabbāni.

Aparo nayo—dānaṃ nāma duvidhaṃ āmisadānañca dhammadānañca. Tattha āmisadānaṃ vuttappakārameva.

Idhalokaparalokadukkhakkhayasukhāvahassa pana Sammāsambuddhappaveditassa dhammassa paresaṃ hitakāmatāya desanā dhammadānaṃ. imesañca dvinnaṃ dānaṃ etadeva aggaṃ. Yathāha—

1. Dī 3. 150 piṭṭhe.

2. Dī 3. 153 piṭṭhe.

3. Am 2. 33 piṭṭhe.

“Sabbadānaṃ dhammadānaṃ jināti,
 Sabbarasaṃ dhammaraso jināti.
 Sabbaratiṃ dhammaratī jināti,
 Taṇhakkhayo sabbadukkhaṃ jinātī”¹.

Tattha āmisadānassa maṅgalattaṃ vuttameva. Dhammadānaṃ pana yasmā atthapaṭisaṃveditādīnaṃ guṇānaṃ padaṭṭhānaṃ, tasmā “maṅgalan”²ti vuccati. Vuttaṃ hetuṃ Bhagavatā—

“Yathā yathā bhikkhave bhikkhu yathāsutaṃ yathāpariyattaṃ dhammaṃ vitthārena paresaṃ deseti, tathā tathā so tasmaṃ dhamme atthapaṭisaṃvedī ca hoti dhammapaṭisaṃvedī cā”³ti evamādi².

Dhammacariyā nāma dasakusalakammappathacariyā. Yathāha “tividhaṃ kho gahapatayo kāyena dhammacariyāsamacariyā hotī”⁴ti evamādi³. Sā panesā dhammacariyā saggalokūpapattihetuto “maṅgalan”²ti veditabbā. Vuttañhetuṃ Bhagavatā “dhammacariyāsamacariyāhetu kho gahapatayo evamidhekacce sattā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjantī”³ti³.

Ñātakā nāma mātito vā pitito vā yāva sattamā pitāmahayugā sambandhā. Tesāṃ bhogapārijuññaṃ vā byādhipārijuññaṃ vā abhihatānaṃ attano samīpaṃ āgatānaṃ yathābalaṃ ghāsacchādanadhanadhaññādīhi saṅgaho pasamsādīnaṃ diṭṭhadhammikānaṃ sugatigamanādīnaṃ samparāyikānaṃ visesādhigamānaṃ hetuto “maṅgalan”²ti vuccati.

Anavajjāni kammāni nāma uposathaṅgasamādānavēyyāvaccakaraṇa-ārāmavanaropanasetukaraṇādīni kāyavacīmanosucaritakammāni. Tāni hi nānappakārahitasukhādhigamahetuto “maṅgalan”²ti vuccanti. “Thānaṃ kho panetaṃ visākhe vijjati yaṃ idhekacco itthī vā puriso vā aṭṭhaṅgasamannāgataṃ uposathaṃ upavasitvā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā Cātumahārājikānaṃ devānaṃ saḥabyataṃ upapajjeyyā”⁴ti evamādīni cettha suttāni⁴ anussaritabbāni.

1. Khu 1. 64 piṭṭhe Dhammapade.

3. Ma 1. 357 piṭṭhe.

2. Dī 3. 235; Am 2. 18 piṭṭhesu.

4. Am 3. 85 piṭṭhe.

Evam imissā gāthāya dānaṃ, dhammacariyā, ñātakānaṃ saṅgaho, anavajjāni kammānīti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesam tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā dānañcāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

267. Idāni **ārati viratī**ti ettha **ārati**ti āramaṇaṃ. **Viratī**ti viramaṇaṃ, viramanti vā etāya sattāti virati. **Pāpā**ti akusalā. Madanīyaṭṭhena majjāṃ, majjassa pānaṃ majjapānaṃ, tato **majjapānā**. Saṃyamanaṃ **saṃyamo**. Appamajjanaṃ **appamādo**. **Dhammesū**ti kusalesu. Sesam vuttanayamevāti ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā—ārati nāma pāpe ādīnavadassāvino manasā eva anabhirati. **Virati** nāma kammadvārasena kāyavācāhi viramaṇaṃ. Sā cesā virati nāma sampattavirati samādānavirati samucchadavirati ti vidhā hoti. Tattha yā kulaputtassa attano jātīm vā kulaṃ vā gottam vā paṭicca “na me etaṃ patirūpaṃ, yvāhaṃ imaṃ pāṇaṃ haneyyaṃ, adinnaṃ ādiyeyyaṃ”ti-ādīnā nayena sampattavattthuto virati, ayaṃ **sampattavirati** nāma. Sikkhāpadasamādānavasena pana pavattā **samādānavirati** nāma, yassā pavattito pabhuti kulaputto pāṇātipātādīni na samācarati. Ariyamaggasampayuttā **samucchadavirati** nāma, yassā pavattito pabhuti ariyasāvakassa pañca bhayāni verāni vūpasantāni honti. **Pāpaṃ** nāma yaṃ taṃ “pāṇātipāto kho gahapatiputta kammakilesa adinnādānaṃ -pa- kāmesumicchācāro -pa- musāvādo”ti evaṃ vitthāretvā

“Pāṇātipāto adinnādānaṃ, musāvādo ca vuccati.

Paradāragamanañceva, nappasaṃsanti paṇḍitā”ti¹—

evaṃ gāthāya saṅgahitaṃ kammakilesasaṅkhātāṃ catubbidhaṃ akusalaṃ, tato pāpā. Sabbāpesā ārati ca virati ca diṭṭhadhammikasamparāyikabhayaverappahānādinānappakāravisesādhigama hetuto “maṅgalan”ti vuccati. “Pāṇātipātā paṭivirato kho gahapatiputta ariyasāvako”ti-ādīni cettha suttāni anussaritabbāni.

1. Dī 3. 147 piṭṭhe.

Majjapānā ca saṃyamo nāma pubbe

vuttasurāmerayamajjapamādaṭṭhānā veramaṇiyāvetarṇaṃ adhivacanarṇaṃ. Yasmā pana majjapāyī atthaṃ na jānāti, dhammaṃ na jānāti, mātupi antarāyaṃ karoti, pitu Buddhapaccekabuddhatathāgatasāvakānampi antarāyaṃ karoti, diṭṭheva dhamme garahaṃ, samparāye duggatiṃ, aparāpariyāye ummādañca pāpuṇāti. Majjapānā pana saṃyato tesaṃ dosānaṃ vūpasamaṃ tabbiparītaguṇasampadañca pāpuṇāti. Tasmā ayaṃ majjapānā saṃyamo “maṅgalan”ti veditabbo.

Kusalesu **dhammesu appamādo** nāma “kusalānaṃ vā dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olinavuttitā nikkhattachandatā nikkhattadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ anadhiṭṭhānaṃ ananuyogo pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ, ayaṃ vuccati pamādo”ti¹ ettha vuttassa pamādassa paṭipakkhanayena atthato kusalesu dhammesu satiyā avippavāso veditabbo. So nānappakārakusalādhigamahetuto amatādhigamahetuto ca “maṅgalan”ti vuccati. Tattha “appamattassa ātāpino”ti² ca “appamādo amatapadan”ti³ ca evamādi Satthusāsanarṇaṃ anussaritabbarṇaṃ.

Evam imissā gāthāya pāpā virati, majjapānā saṃyamo, kusalesu dhammesu appamādoti tīṇi maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā āratī viratīti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

268. Idāni **gāravo cāti** ettha **gāravoti** garubhāvo. **Nivātoti** nīcavuttitā. **Santutṭhīti** santoso. Katassa jānanatā **kataññutā**. **Kālenāti** khaṇena samayena. Dhammassa savanaṃ **dhammassavanaṃ**. Sesaṃ vuttanayamevāti ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evam veditabbā—**gāravo** nāma garukārapayogārahesu Buddhapaccekabuddhatathāgatasāvaka-ācariyupajjhāyamātāpitujeṭṭhabhātīkabhagini-ādīsu yathānurūpaṃ garukāro garukaraṇaṃ sagāravatā. Svāyaṃ⁴ gāravo yasmā sugatigamanādināṃ hetu. Yathāha—

1. Abhi 2. 363 piṭṭhe.

3. Khu 1. 16 piṭṭhe.

2. Ma 2. 13; Aṃ 2. 17 piṭṭhesu.

4. Sa cāyaṃ (Sī)

“Garukātabbaṃ garuṃ karoti, mānetabbaṃ māneti, pūjetabbaṃ pūjeti. So tena kammena evaṃ samattena evaṃ samādinna kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatīm saggaṃ lokaṃ upapajjati. No ce kāyassa bhedaṃ -pa- upapajjati, sace manussattaṃ āgacchati, yathā yathā paccājayati, uccākulīno hoti”¹.

Yathā cāha “sattime bhikkhave aparihāniyā dhammā. Katame satta, Sattugāravatā”²-ti-ādi². Tasmā maṅgalanti vuccati.

Nivāto nāma nīcamanatā nivātavuttitā, yāya samannāgato puggalo nihataṃ nīcamaṇo nihataḍḍhapo pādapuñchanacoḷakasamo chinnavisāṇusabhasamo uddhaṭṭadāṭṭhasappasamo ca hutvā saṅho sakhilo sukhasambhāso hoti, ayaṃ nivāto. Svāyaṃ yasādiguṇapaṭilābhahetuto “maṅgalan”³-ti vuccati. Āha ca “nivātavutti atthaddho, tādiso labhate yasan”³-ti evamādi³.

Santuṭṭhi nāma itarītarapaccayasantoso, so dvādasavidho hoti. Seyyathidaṃ? Cīvare yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsārappasantosoti tividho. Evaṃ piṇḍapātādīsu.

Tassāyaṃ pabhedavaṇṇanā—idha bhikkhu cīvaraṃ labhati sundaraṃ vā asundaraṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa cīvare **yathālābhasantoso**. Atha pana ābādhiko hoti, garuṃ cīvaraṃ pārupanto oṇamati vā kilamati vā. So sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare **yathābalasantoso**. Aparo bhikkhu paṇītapaccayaalābhī hoti, so paṭṭacīvarādīnaṃ aññataraṃ mahagghaṃ cīvaraṃ labhitvā “idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ bahussutānaṃ anurūpan”³-ti tesāṃ datvā attanā saṅkārakūḷā vā aññato vā kutoci nantakāni uccinitvā saṅghāṭim katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare **yathāsārappasantoso**.

1. Ma 3. 247 piṭṭhe.

2. Aṃ 2. 419 piṭṭhe.

3. Dī 3. 156 piṭṭhe.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa piṇḍapāte **yathālābhasantoso**. Atha pana ābādhiko hoti, lūkhaṃ piṇḍapātaṃ bhuñjitvā bālhaṃ rogātāṅkaṃ pāpuṇāti, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappimadhukhīrādīni bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte **yathābalasantoso**. Aparo bhikkhu paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati, so “ayaṃ piṇḍapāto therānaṃ cirapabbajitānaṃ aññesaṅca paṇītaṃ piṇḍapātaṃ vinā ayāpentānaṃ sabrahmacārīnaṃ anurūpo”ti tesāṃ datvā attanā piṇḍāya caritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte **yathāsāruppasantoso**.

Idha pana bhikkhuno senāsanaṃ pāpuṇāti, so teneva santussati, puna aññaṃ sundaratarampi pāpuṇantaṃ na gaṇhāti, ayamassa senāsane **yathālābhasantoso**. Atha pana ābādhiko hoti, nivātasenāsane vasanto ativiya pittarogādīhi āturīyati, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa pāpuṇanake savāta¹ sītalasenāsane vasitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa senāsane **yathābalasantoso**. Aparo bhikkhu sundaraṃ senāsanaṃ pattampi na sampāṭicchati “sundarasenāsanaṃ pamādatṭhānaṃ, tatra nisinnassa thinamiddhaṃ okkamati, niddābhibhūtassa ca puna paṭibujjhato kāmavitakkā samudācarantī”ti, so taṃ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamaṇḍapaṇṇakuṭṭisu yattha katthaci nivasantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa senāsane **yathāsāruppasantoso**.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṃ labhati harītakāṃ vā āmalakāṃ vā, so teneva yāpeti, aññehi laddhaṃ sappimadhuphāṇitādimpī na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa gilānapaccaye **yathālābhasantoso**. Atha pana ābādhiko telena atthiko phāṇitaṃ labhati, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telena bhesajjaṃ katvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa gilānapaccaye **yathābalasantoso**. Aparo bhikkhu ekasmiṃ bhājane

1. Pavāta (Sī, Syā)

pūtimuttaharītakaṃ ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuraṃ “gaṇhatha bhante yadicchasī”ti vuccamāno sacassa tesaṃ dvinnāṃ aññatarenapi byādhi vūpasammati, atha “pūtimuttaharītakaṃ nāma Buddhādīhi vaṇṇitaṃ, ayañca pūtimuttabhesajjaṃ nissāya pabbajjā, tattha te yāvajīvaṃ ussāho karaṇīyoti¹ vuttan”ti cintento catumadhurabhesajjaṃ paṭikkhipitvā muttahirītakena bhesajjaṃ karontopi paramasantuṭṭhova hoti, ayamassa gilānapaccaye **yathāsāruppasantoso.**

Evam̐pabhedo sabbopeso santoso santuṭṭhīti vuccati. Sā atricchatāpāpicchatāmahicchatādīnaṃ pāpadhammānaṃ pahānādhigamahetuto sugatihetuto ariyamaggasambhārabhāvato cātuddisādibhāvahetuto ca “maṅgalan”ti veditabbā. Āha ca—

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
Santussamāno itarītarenā”ti evamādi².

Kataññutā nāma appassa vā bahussa vā yena kenaci katassa upakārassa punappunāṃ anussaraṇabhāvena jānanatā. Apica nerayikādidukkhaparittāṇato puññāni eva pāṇīnaṃ bahūpakārāni, tato³ tesampi upakārānussaraṇatā “kataññutā”ti veditabbā. Sā sappurisehi pasamsanīyatādīnānappakāravisesādhigamahetuto “maṅgalan”ti vuttā. Āha ca “dveme bhikkhave puggalā dullabhā lokasmiṃ. Katame dve, yo ca pubbakārī, yo ca kataññū katavedī”ti⁴.

Kālena dhammassavanaṃ nāma yasmiṃ kāle uddhaccasahagataṃ cittaṃ hoti, kāmavitakkādīnaṃ vā aññatarena abhibhūtaṃ, tasmīṃ kāle tesaṃ vinodanattaṃ dhammassavanaṃ. Apare āhu—pañcame pañcame divase dhammassavanaṃ kālena dhammassavanaṃ nāma. Yathāha āyasmā Anuruddho “pañcāhikaṃ kho pana mayaṃ bhante sabbarattīṃ dhammiyā kathāya sannisīdāmā”ti⁵.

Apica yasmiṃ kāle kalyāṇamitte upasaṅkamitvā sakkā hoti attano kaṅkhāpaṭivinodakaṃ dhammaṃ sotuṃ, tasmīṃ kālepi dhammassavanaṃ “kālena dhammassavanan”ti veditabbāṃ. Yathāha “te kālena kālaṃ

1. Vi 3. 133 piṭṭhe.

3. Yato (Syā)

4. Aṃ 1. 86 piṭṭhe.

2. Khu 1. 286; Khu 8. 248 piṭṭhesu.

5. Ma 1. 268; Vi 3. 499 piṭṭhesu.

upasaṅkamtivā paripucchati paripaṇḥatī”ti-ādi¹. Tadetaṃ kālena dhammassavanaṃ nīvaraṇappahānacaturāṇisaṃsa-
āsavakkhayādinānappakāravisesādhigamahetuto “maṅgalan”ti veditabbaṃ.
Vuttaṇḥetaṃ—

“Yasmiṃ bhikkhave samaye ariyasāvako aṭṭhimkatvā manasi katvā sabbaṃ cetaso samannāharitvā ohitasoto dhammaṃ suṇāti, pañcassa nīvaraṇāni tasmīṃ samaye na hontī”ti² ca.

“Sotānugatānaṃ bhikkhave dhammānaṃ -pa- suppaṭividdhānaṃ cattāro āṇisaṃsā pāṭikaṅkhā”ti³ ca.

“Cattārome bhikkhave dhammā kālena kālaṃ sammā bhāviyamānā sammā anuparivattiyamānā anupubbena āsavānaṃ khayaṃ pāpentī. Katame cattāro, kālena dhammassavanan”ti ca evamādinī⁴.

Evam imissā gāthāya gāravo, nivāto, santuṭṭhi, kataṇṇutā, kālena dhammassavananṭi pañca maṅgalāni vuttāni, maṅgalattaṇca nesaṃ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā gāravo ca nivāto cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

269. Idāni **khantī cāti** ettha khamanaṃ **khanti**. Padakkhiṇaggāhitāya sukaṃ vaco asminti suvaco, suvacassa kammaṃ sovacassaṃ, sovacassassa bhāvo **sovacassatā**. Kilesānaṃ samitattā **samaṇā**. **Dassananti** pekkhanaṃ. Dhammassa sākacchā **dhammasākacchā**. Sesam vuttanayamevāti ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evam veditabbā—**khanti** nāma adhivāsanakkhanti, yāya samannāgato bhikkhu dasahi akkosavatthūhi akkosante, vadhabandhādīhi vā vihiṃsante puggale asuṇanto viya ca apassanto viya ca nibbikāro hoti khantivādī viya. Yathāha—

“Ahū atītamaddhānaṃ, samaṇo khantidīpano.

Taṃ khantiyāyeva ṭhitam, Kāsirājā achedayī”ti⁵.

1. Dī 3. 244 piṭṭhe.

2. Saṃ 3. 84 piṭṭhe.

3. Am 1. 504 piṭṭhe.

4. Am 1. 457 piṭṭhe.

5. Khu 5. 99 piṭṭhe.

Bhaddakato vā manasi karoti tato uttari aparādhābhāvena āyasmā
Puṇṇatthero viya. Yathāha—

“Sace maṃ bhante Sunāparantakā manussā akkosissanti
paribhāsissanti, tattha me evaṃ bhavissati ‘bhaddakā vatime
Sunāparantakā manussā, subhaddakā vatime Sunāparantakā manussā,
yaṃ me nayime pāṇinā pahāraṃ denti’ti” ādi¹.

Yāya ca samannāgato isīnampi pasaṃsanīyo hoti. Yathāha Sarabhaṅgo
isi—

“Kodhaṃ vadhitvā na kadāci socati,
Makkhappahānaṃ isayo vaṇṇayanti.
Sabbesaṃ vuttaṃ pharusaṃ khametha,
Etaṃ khantiṃ uttamamāhu santo”ti².

Devatānampi pasaṃsanīyo hoti. Yathāha Sakko Devānamindo—

“Yo have balavā santo, dubbalassa titikkhati.
Tamāhu paramaṃ khantiṃ, niccaṃ khamati dubbalo”ti³.

Buddhānampi pasaṃsanīyo hoti. Yathāha Bhagavā—

“Akkosaṃ vadhābandhañca, aduṭṭho yo titikkhati.
Khantībalaṃ balāṇikaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇaṃ”ti⁴.

Sā panesā khanti etesañca idha vaṇṇitānaṃ aññesañca guṇānaṃ
adhigamahetuto “maṅgalan”ti veditabbā.

Sovacassatā nāma sahadhammikaṃ vuccamāne vikkhepaṃ vā
tuṇhībhāvaṃ vā guṇadosacintanaṃ vā anāpajjitvā ativiya ādarañca
gāravañca nīcamanatañca purakkhatvā “sādhū”ti vacanakaraṇatā. Sā
sabrahmacārīnaṃ santikā ovādānusāsanīpaṭilābhahetuto
dosappahānaguṇādhigamahetuto ca “maṅgalan”ti vuccati.

1. Ma 3. 312; Saṃ 2. 286 piṭṭhesu.

3. Saṃ 1. 223. 225 piṭṭhesu.

2. Khu 6. 7 piṭṭhe.

4. Khu 1. 70 piṭṭhe.

Samaṇānaṃ dassanaṃ nāma upasamitakilesānaṃ
bhāvitakāyavacīcittapaññānaṃ uttamadamathasamathasamannāgatānaṃ
pabbajitānaṃ upasaṅkamanupaṭṭhāna-anussaraṇasavanadassanaṃ, sabbampi
omakadesanāya¹ “dassanaṃ”ti vuttaṃ. Taṃ “maṅgalaṃ”ti veditabbaṃ.
Kasmā? Bahūpakārattā. Āha ca “dassanampahaṃ bhikkhave tesāṃ
bhikkhūnaṃ bahūpakāraṃ vadāmi”ti-ādi². Yato hitakāmena kulaputtēna
sīlavante bhikkhū gharadvāraṃ sampatte disvā yadi deyyadhammo atthi,
yathābalaṃ deyyadhammena patimānetabbā. Yadi natthi, pañcapaṭiṭṭhitāṃ
katvā vanditabbā. Tasmim̐ asampajjamāne añjaliṃ paggahetvā
namassitabbā, tasmimpi asampajjamāne pasannacittēna piyacakkhūhi
sampaṇṇitabbā. Evaṃ dassanamūlakenāpi hi puññēna anekāni jātisahassāni
cakkhumhi rogo vā dāho vā ussādā vā piḷakā vā na honti,
vipasannapañcavaṇṇasassirikāni honti cakkhūni ratanavimāne
ugghāṭitamaṇikavāṭasadisāni, sataśahassakappamattaṃ devesu ca manussesu
ca sabbasampattīnaṃ lābhī hoti. Anacchariyañcetaṃ, yaṃ manussabhūto
sappaññajātiko sammā pavattitena samaṇadassanamayena puññēna
evārūpaṃ vipākasampattiṃ anubhaveyya, yattha tiracchānagatānampi
kevalaṃ saddhāmattakajanitassa samaṇadassanassa evaṃ vipākasampattiṃ
vaṇṇayanti—

Ulūko³ maṇḍalakkhiko,
Vediyake⁴ ciradīghavāsiko.
Sukhito vata kosiyo ayaṃ,
Kāluṭṭhitaṃ passati Buddhavaraṃ.

Mayi cittaṃ pasādetvā, bhikkhusaṃghe anuttare.
Kappānaṃ sataśahassāni, duggatiṃ so na gacchati.

Devalokā cavitvāna, kusalakammaṃ codito.
Bhavissati anantañāṇo, somanassoti vissutoti⁵.

Kālena dhammasākacchā nāma padose vā paccūse vā dve Suttantikā
bhikkhū aññaṃaññaṃ Suttantaṃ sākacchanti, Vinayadharā Vinayaṃ,
Ābhidhammikā

1. Vilāsikadesanāya (Ka), lāmakadesanāya (Syā)

3. Ulūkako (Sī), ullukko (Syā)

5. Ma-Tṭha 1. 322; Khuddakapāṭha-Tṭha 127 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Khu 1. 267 piṭṭhe.

4. Vedisake (Ka)

Abhidhammaṃ, jātakabhāṇakā Jātakam, aṭṭhakathikā Aṭṭhakatham,
līnuddhatavicikicchāparetaccittavisodhanattham vā tamhi tamhi kāle
sākacchanti, ayaṃ kālēna dhammasākacchā. Sā āgamabyatti-ādīnaṃ
guṇānaṃ hetuto “maṅgalan”ti vuccatīti.

Evam imissā gāthāya khanti, sovacassatā, samaṇadassanaṃ, kālēna
dhammasākacchāti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṃ tattha
tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā khantī cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

270. Idāni **tapo cāti** ettha pāpake akusale dhamme tapatīti **tapo**.
Brahmaṃ cariyaṃ, brahmānaṃ vā cariyaṃ **brahmacariyaṃ**, seṭṭhacariyanti
vuttaṃ hoti. Ariyasaccānaṃ dassanaṃ **ariyasaccāna dassanaṃ**. Ariyasaccāni
dassananti eke, taṃ na sundaraṃ. Nikkhantaṃ vānatoti nibbānaṃ,
sacchikaraṇaṃ sacchikiriyaṃ, nibbānassa sacchikiriyaṃ **nibbānasacchikiriyaṃ**.
Sesaṃ vuttanayamevāti ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā—**tapo** nāma
abhijjhādomanassādīnaṃ tapanato indriyaśaṃvaro, kosajjassa vā tapanato
vīriyaṃ. Tena hi samannāgato puggalo ātāpīti vuccati. Svāyaṃ
abhijjhādippahānājhānādipaṭilābhahetuto “maṅgalan”ti veditabbo.

Brahmacariyaṃ nāma methunaviratisamaṇadhammasāsanaṃaggānaṃ
adhivacanaṃ. Tathā hi “abrahmacariyaṃ pahāya brahmacārī hotī”ti
evamādīsu¹ methunavirathi brahmacariyanti vuccati. “Bhagavati no āvuso
brahmacariyaṃ vussatī”ti evamādīsu² samaṇadhammo. “Na tāvāhaṃ
pāpima parinibbāyissāmi, yāva me idaṃ brahmacariyaṃ na iddhañceva
bhavissati phītañca vitthārikaṃ bāhujaññaṃ”ti evamādīsu³ sāsanaṃ.
“Ayameva kho bhikkhu ariyo aṭṭhaṅgiko maggo brahmacariyaṃ.
Seyyathidaṃ, sammādiṭṭhī”ti evamādīsu⁴ maggo. Idha pana
ariyasaccadassanena parato maggassa gahitattā avasesaṃ sabbampi vaṭṭati.
Tañcetam uparūpari nānappakāravisesādhigamahetuto “maṅgalan”ti
veditabbari.

1. Dī 1. 60; Ma 1. 237 piṭṭhesu.

2. Ma 1. 201 piṭṭhe.

3. Dī 2. 89; Saṃ 3. 229; Khu 1. 155 piṭṭhesu.

Ariyasaccāna dassanaṃ nāma kumārapaṇhe vuttatthānaṃ catunnaṃ ariyasaccānaṃ abhisamayavasena maggadassanaṃ. Taṃ saṃsāradukkhavītikkamahetuto “maṅgalan”ti vuccati.

Nibbānasacchikiriyā nāma idha arahattaphalaṃ “nibbānan”ti adhippetarṃ. Tampi hi pañcagativānanena vānasaññitāya taṇhāya nikkhantattā “nibbānan”ti vuccati. Tassa patti vā paccavekkhaṇā vā “sacchikiriyā”ti vuccati. Itarassa pana nibbānassa ariyasaccānaṃ dassaneneva sacchikiriyā siddhā, tenetaṃ idha na adhippetarṃ. Evamesā nibbānasacchikiriyā diṭṭhadhammasukhavihārādihetuto “maṅgalan”ti veditabbā.

Evam imissāpi gāthāya tapo, brahmacariyaṃ, ariyasaccāna dassanaṃ, nibbānasacchikiriyāti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattaṇca nesaṃ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā tapo cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

271. Idāni **phuṭṭhassa lokadhammehī**ti ettha **phuṭṭhassāti** phusitassa chupitassa sampattassa. Loke dhammā **lokadhammā**, yāva lokappavatti, tāva anivattakā dhammāti vuttaṃ hoti. **Cittanti** mano mānasaṃ. **Yassāti** navassa vā majjhimassa vā therassa vā. **Na kampatī**ti na calati na vedhati. **Asokanti** nissokaṃ abbūhasokasallaṃ. **Virajanti** vigatarajaṃ viddhamṣitarajaṃ. **Khemanti** abhayaṃ nirupaddavaṃ. Sesāṃ vuttanayamevāti ayaṃ tāva padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā—**phuṭṭhassa lokadhammehi yassa cittaṃ na kampati**, yassa lābhālābhādīhi aṭṭhahi lokadhammehi phuṭṭhassa ajjhotthaṭassa cittaṃ na kampati na calati na vedhati, tassa taṃ cittaṃ kenaci akampaṇīyalokuttarabhāvāvahanato “maṅgalan”ti veditabbāṃ.

Kassa pana etehi phuṭṭhassa cittaṃ na kampati? Arahato khīṇāsavassa, na aññassa kassaci. Vuttañhetam—

“Selo yathā ekagghano, vātena na samīrati.

Evam rūpā rasā saddā, gandhā phassā ca kevalā.

Itthā dhammā aniṭṭhā ca, na pavedhenti tādino.
 Ṭhitaṃ cittaṃ vippamuttaṃ, vayañcassānupassatī”ti¹.

Asokaṃ nāma khīṇāsavasassa cittaṃ. Tañhi yo “soko socanā socitattaṃ antosoko antoparisoko cetaso pariniṇṇhāyitattaṃ”ti-ādinā² nayena vuccati soko, tassa abhāvato asokaṃ. Keci nibbānaṃ vadanti, taṃ purimapadena nānusandhiyati. Yathā ca asokaṃ, evaṃ virajaṃ khemantipi khīṇāsavasassa cittaṃ. Tañhi rāgadosamoharajānaṃ vigatattā **virajaṃ**, catūhi ca yogehi khemattā **khemāṃ**. Yato etaṃ tena tenākārena tamhi tamhi pavattikkhaṇe gahetvā niddiṭṭhavasena tividhampi appavattakkhandhatādilokuttamabhāvāvahanato āhuneyyādibhāvāvahanato ca “maṅgalaṃ”ti veditabbaṃ.

Evaṃ imissā gāthāya aṭṭhalokadhammehi akampitacittaṃ, asokacittaṃ, virajacittaṃ, khemacittanti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā phuṭṭhassa lokadhammehi imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

272. Evaṃ Bhagavā “asevanā ca bālānaṃ”ti-ādīhi dasahi gāthāhi aṭṭhatimsa maṅgalāni kathetvā idāni etāneva attanā vuttamaṅgalāni thunanto “**etādisāni katvānā**”ti imaṃ avasānagāthamabhāsi.

Tassāyaṃ atthavaṇṇanā—**etādisānī** etāni idisāni mayā vuttappakārāni bālānaṃ asevanādīni. **Katvānā**ti katvā. Katvāna katvā karitvāti hi atthato anaññaṃ. **Sabbattha maparājītā**ti sabbattha khandhakilesābhisaṅkhāradevaputtamārappabhedesu catūsu paccatthikesu ekenapi aparājītā hutvā, sayameva te cattāro māre parājetvāti vuttaṃ hoti. Makāro cettha padasandhikaraṇamattoti viññātabbo.

Sabbattha sotthiṃ gacchantīti etādisāni maṅgalāni katvā catūhi mārehi aparājītā hutvā sabbattha idhalokaparalokesu ṭhānacaṅkamanādīsu ca sotthiṃ gacchanti, bālasevanādīhi ye uppajjeyyūṃ āsavā

1. Am 2. 333; Vi 3. 272 piṭṭhesu.

2. Abhi 2. 144 piṭṭhe.

vighātapariḷāhā, tesam abhāvā sotthim gacchanti, anupaddutā anupasaṭṭhā khemino appaṭibhayā gacchantīti vuttam hoti. Anunāsiko cettha gāthābandhasukhattham vuttoti veditabbo.

Tam tesam maṅgalamuttamanti iminā gāthāpādena Bhagavā desanam niṭṭhāpesi. Katham? Evaṃ devaputta ye etādisāni karonti, te yasmā sabbattha sotthim gacchanti, tasmā tam bālānam asevanādi aṭṭhatimsavidhampi tesam etādisakārakānam maṅgalam uttamam seṭṭham pavaranti gaṇhāhīti.

Evañca Bhagavatā niṭṭhāpitāya desanāya pariyosāne koṭisatasahassadevatā arahattaṃ pāpuṇimsu, sotāpattisakadāgāmi-anāgāmiphalappattānam gaṇanā asaṅkhyeyyā ahoṣi. Atha Bhagavā dutiyadivase Ānandattheraṃ āmantesi “imaṃ Ānanda rattim aññatarā devatā maṃ upasaṅkamitvā maṅgalapañham pucchi, athassāham aṭṭhatimsa maṅgalāni abhāsim, uggaṇha Ānanda imaṃ maṅgalapariyāyam, uggahetvā bhikkhū vācehi”ti. Thero uggahetvā bhikkhū vācesi. Tayidaṃ ācariyaparamparābhattaṃ yāvajjatanā pavattati, evamidaṃ brahmacariyaṃ iddhañceva phītañca vitthārikaṃ bāhujaññaṃ puthubhūtaṃ yāva devamanussehi suppakāsitaṃ veditabbaṃ.

Idāni etesveva maṅgalesu ñāṇaparicayapāṭavattam ayaṃ ādito pabhubhi yojanā—evamime idhalokaparaloklokuttarasukhakāmā sattā bālajanasevanaṃ pahāya, paṇḍite nissāya, pūjaneyye pūjenta, patirūpadesavāsena pubbekatapuññatāya ca kusalappavattiyaṃ codiyamānā, attānaṃ sammā paṇidhāya, bāhusaccasippavinayehi alaṅkatattabhāvā, vinayānurūpaṃ subhāsitaṃ bhāsamānā, yāva gihibhāvaṃ na vijahanti, tāva mātāpitu-upaṭṭhānena porāṇaṃ iṇamūlaṃ visodhayamānā, puttadārasaṅgahena navaṃ iṇamūlaṃ payojayamānā, anākulakammantatāya dhanadhaññādisamiddhim pāpuṇantā, dānena bhogasāraṃ dhammacariyāya jīvitasārañca gahetvā, ñātisaṅgahena sakajanahitaṃ anavajjakammantatāya parajanahitañca karontā, pāpaviratiyā parūpaghātaṃ majjapānasamnyamena attūpaghātāñca vivajjetvā, dhammesu appamādena kusalapakkham vadḍhetvā, vadḍhitakusalatāya gihibyañjanaṃ ohāya pabbajitabhāve ṭhitāpi Buddhabuddhasāvakupajjhācariyādīsu gāravena nivātena ca vattasampadaṃ ārādhentvā, santuṭṭhiyā

paccayagedhaṃ pahāya, kataññutāya sappurisabhūmiyaṃ ṭhatvā,
 dhammassavanena cittalīnataṃ pahāya, khantiyā sabbaparissaye
 abhibhavitvā, sovacassatāya sanāthamattānaṃ katvā, samaṇadassanena
 paṭipattipayogaṃ passantā, dhammasākacchāya kaṅkhāṭṭhānīyesu dhammesu
 kaṅkhaṃ paṭivinodetvā, indriyaṃvaratapena sīlavisuddhiṃ
 samaṇadhammabrahmacariyena cittavisuddhiṃ tato parā ca catasso
 visuddhiyo sampādentā, imāya paṭipadāya ariyasaccadassanapariyāyaṃ¹
 ñāṇadassanavisuddhiṃ patvā arahattaphalasaṅkhātāṃ nibbānaṃ
 sacchikaronti, yaṃ sacchikatvā Sinerupabbato viya vātavuṭṭhihi aṭṭhahi
 lokadhammehi avikampamānacittā asokā virajā khemino honti. Ye ca
 khemino, te sabbattha ekenāpi aparājitā honti, sabbattha ca sotthiṃ
 gacchanti. Tenāha Bhagavā—

“Etādisāni katvāna, sabbattha maparājitā.

Sabbattha sotthiṃ gacchanti, taṃ tesāṃ maṅgalamuttaman”ti.

Iti Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Maṅgalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sūcilomasuttavaṇṇanā

Evaṃ me sutanti Sūcilomasuttaṃ. Kā uppatti?

Atthavaṇṇanāyanevassa uppatti āvi bhavissati. Atthavaṇṇanāyañca “evaṃ
 me sutan”ti-ādi vuttatthameva. **Gayāyaṃ viharati ṭaṅkitamañce sūcilomassa
 yakkhassa bhavaneti** ettha pana kā Gayā, ko ṭaṅkitamañco, kasmā ca
 Bhagavā tassa yakkhassa bhavane viharatīti? Vuccate—**Gayāti** gāmopi
 titthampi vuccati, tadubhayampi idha vaṭṭati. Gayāgāmassa hi avidūre dese
 viharantopi “Gayāyaṃ viharatī”ti vuccati, tassa ca gāmassa samīpe avidūre
 dvārasantike so ṭaṅkitamañco. Gayātitthe viharantopi “Gayāyaṃ viharatī”ti
 vuccati, Gayātitthe ca so ṭaṅkitamañco. **Ṭaṅkitamañcoti** catunnaṃ
 pāsāṇaṃ upari vitthataṃ pāsāṇaṃ āropetvā kato

1. Ariyasaccadassanapariyosānaṃ (Sī)

pāsāṇamañco. Taṃ nissāya yakkhassa bhavanam Ālavakassa bhavanam viya. Yasmā vā pana Bhagavā taṃ divasaṃ paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya Buddhacakkhunā lokam volokento Sūcilomassa ca Kharalomassa cāti dvinnampi yakkhānam sotāpattiṭṭhalūpanissayaṃ addasa, tasmā pattacīvaraṃ ādāya anto-arūṇeyeva nānādisāhi sannipatitassa janassa kheḷasiṅghāṇikādinānappakārāsucinissandakilinnabhūmibhāgampi taṃ titthappadesaṃ āgantvā tasmim taṅkitamañce nisīdi Sūcilomassa yakkhassa bhavane. Tena vuttaṃ “ekaṃ samayaṃ Bhagavā Gayāyaṃ viharati taṅkitamañce Sūcilomassa yakkhassa bhavane”ti.

Tena kho pana samayenāti yaṃ samayaṃ Bhagavā tattha viharati, tena samayena. **Kharo ca yakkho Sūcilomo ca yakkho Bhagavato avidūre atikkamantīti.** Ke te yakkhā, kasmā ca atikkamantīti? Vuccate—tesu tāva eko atīte saṅghassa telam anāpucchā gahetvā attano sarīraṃ makkhesi, so tena kammena niraye paccitvā Gayāpokkharāṇitīre yakkhayoniyaṃ nibbatto. Tasseva cassa kammassa vipākāvasesena virūpāni āṅgapaccaṅgāni ahesuṃ, iṭṭhakacchadanasadisaṅca kharasamphassaṃ cammaṃ. So kira yadā param bhimsāpetukāmo hoti, tadā chadaniṭṭhakasadisāni cammakapālāni ukkhipitvā bhimsāpeti. Evaṃ so kharasamphassattā **kharo yakkhotveva** nāmaṃ labhi.

Itaro Kassapassa Bhagavato kāle upāsako hutvā māsassa aṭṭha divase vihāraṃ gantvā dhammaṃ suṇāti. So ekadivasaṃ dhammassavane ghosite saṅghārāmadvāre attano khettaṃ kelāyanto ugghosanaṃ sutvā “sace nhāyāmi, ciraṃ bhavissatī”ti kiliṭṭhagattova uposathāgāraṃ pavisitvā mahagghe bhummattharaṇe anādarena nipajjitvā supi. Bhikkhu evāyaṃ, na upāsakoti saṃyuttabhāṇakā. So tena ca aññena kammena ca niraye paccitvā Gayāpokkharāṇiyā tīre yakkhayoniyaṃ nibbatto, so tassa kammassa vipākāvasesena duddasiko ahosi, sarīre cassa sūcisadisāni lomāni ahesuṃ. So hi bhimsāpetabbake satte sūcīti vijjhanto viya bhimsāpeti. Evaṃ so sūcisadisalomattā **sūcilomo yakkhotveva** nāmaṃ labhi. Te attano gocarattāya

bhavanato nikkhamitvā muhuttaṃ gantvā gatamaggeneva nivattitvā itaraṃ disābhāgaṃ gacchantā Bhagavato avidūre atikkamanti.

Atha kho kharoti kasmā te evamāhaṃsu? Kharo samaṇākappaṃ disvā āha. Sūcilomo pana “yo bhāyati na so samaṇo, samaṇapaṭirūpakattā pana samaṇako hoti”ti evamladdhiko. Tasmā tādisaṃ Bhagavantam maññamāno “**neso samaṇo, samaṇako eso**”ti sahasāva vatvāpi puna vīmaṃsitukāmo āha “**yāvāhaṃ jānāmi**”ti. “Atha kho”ti evaṃ vatvā tato. **Sūcilomo yakkhoti** ito pabhuti yāva **apica kho te samphasso pāpakoti**, tāva uttānatthameva. Kevalañcetta **Bhagavato kāyanti** attano kāyaṃ Bhagavato upanāmesīti evaṃ sambandho veditabbo.

Tato abhāyantaṃ Bhagavantaṃ disvā “**pañhaṃ taṃ samaṇā**”ti-ādimāha. Kiṃ kārāṇā? So hi cintesi “imināpi nāma me evaṃ kharena amanussasamphassena manusso samāno ayaṃ na bhāyati, handāhaṃ etaṃ Buddhavisaye pañhaṃ pucchāmi, addhā ayaṃ tattha na sampāyissati, tato naṃ evaṃ viheṭhessāmi”ti. Bhagavā taṃ sutvā “**na khvāhaṃ taṃ āvuso**”ti-ādimāha. Taṃ sabbaṃ ālavakasutte vuttanayeneva sabbākārehi veditabbaṃ.

273. **Atha kho sūcilomo yakkho Bhagavantaṃ gāthāya ajjhabhāsi** “**rāgo ca doso cā**”ti. Tattha rāgadosā vuttanayā eva. **Kutonidānāti** kimnidānā kimhetukā. **Kutoti** paccattavacanassa toādeso veditabbo, samāse cassa lopābhāvo. Atha vā **nidānāti** jātā uppannāti attho, tasmā kutonidānā kutojātā kutouppannāti vuttaṃ hoti. **Aratī ratī lomahaṃso kutojāti** yāyaṃ “pantesu vā senāsanesu aññataraññataresu vā adhikusalesu dhammesu arati aratitā anabhirati anabhiramaṇā ukkaṇṭhitā paritassitā”ti¹ evaṃ vibhattā arati, yā ca pañcasu kāmagaṇesu rati, yo ca lomahaṃsasamuṭṭhāpanato “lomahaṃso”tveva saṅkhyāṃ gato cittutrāso, ime tayo dhammā kutojā kutojātāti

1. Abhi 2. 365 piṭṭhe.

pucchati. **Kuto samuṭṭhāyā**ti kuto uppajjitvā. **Manoti** kusalacittam, **vitakkā**ti uragasutte vuttā nava kāmavitakkādayo. **Kumārakā dhaṅkamivossajantī**ti yathā gāmadārakā kīlantā kākam suttana pāde bandhitvā ossajanti khipanti, evam kusalamanam akusalavitakkā kuto samuṭṭhāya ossajantīti pucchati.

274. Athassa Bhagavā te pañhe vissajjento “**rāgo cā**”ti dutiyagāthamabhāsi. Tattha **itoti** attabhāvam sandhāyāha. Attabhāvanidānā hi rāgadosā. Aratiratilomahamsā ca attabhāvato jātā, kāmavitakkādī-akusalavitakkā ca attabhāvato yeva samuṭṭhāya kusalamano ossajanti, tena tadanñam pakati-ādikāraṇam paṭikkhipanto āha “**itonidānā itojā ito samuṭṭhāyā**”ti. Saddasiddhi cettha purimagāthāya vuttanayeneva veditabbā.

275-6. Evam te pañhe vissajjetvā idāni yvāyam “**itonidānā**”ti-ādīsu “attabhāvanidānā attabhāvato jātā attabhāvato samuṭṭhāyā”ti attho vutto tam sādiento āha “**snehajā attasambhūtā**”ti. Ete hi sabbepi rāgādayo vitakkapariyosānā taṇhāsnehena jātā, tathā jāyantā ca pañcupādānakkhandhabhede attabhāvapariyāye attani sambhūtā. Tenāha “snehajā attasambhūtā”ti. Idāni tadatthajotikam upamam karoti “**nigrodhasseva khandhajā**”ti. Tattha khandhesu jātā **khandhajā**, pārōhānametaṃ adhivacanam. Kim vuttam hoti? Yathā nigrodhassa khandhajā nāma pārōhā āporasasinehe sati jāyanti, jāyantā ca tasmiṃyeva nigrodhe tesu tesu sākḥappabhedesu sambhavanti, evametepi rāgādayo ajjhattataṇhāsnehe sati jāyanti, jāyantā ca tasmiṃyeva attabhāve tesu tesu cakkhādibhedesu dvārārammaṇavatthūsu sambhavanti. Tasmā veditabbametaṃ “attabhāvanidānā attabhāvajā attabhāvasamuṭṭhānā ca ete”ti.

Avasesadiyaḍḍhagāthāya pana ayaṃ sabbasaṅgāhikā atthavaṇṇanā— evam attasambhūtā ca ete **puṭhū visattā kāmesu**. Rāgopi hi pañcakāmaguṇikādivasena, dosopi āghātavatthādivasena, arati-ādayopi tassa tasseva bhedassa vassenāti sabbathā sabbepime kilesā puṭhū

anekappakārā hutvā vatthudvārārammaṇādivasena tesu tesu vatthukāmesu tathā tathā visattā laggā laggitā saṁsibbitvā ṭhitā. Kimiva? **Māluvāva vitatā vane**, yathā vane vitatā māluvā tesu tesu rukkhassa sākhasasākhādibhedesu visattā hoti laggā laggitā saṁsibbitvā ṭhitā, evaṁ puthuppabhedesu vatthukāmesu visattaṁ kilesagaṇaṁ¹ **ye naṁ pajānanti yatonidānaṁ, te naṁ vinodenti suṇohi yakkha**.

Tattha **yatonidānanti** bhāvanapūmsakaniddeso. Tena kiṁ dīpeti? Ye sattā naṁ kilesagaṇaṁ “yatonidānaṁ uppajjati”ti evaṁ jānanti, te naṁ “taṇhāsnehasnehite attabhāve uppajjati”ti ñatvā taṁ taṇhāsnehaṁ ādinavānupassanādibhāvanāñāṇagginā visāsentā vinodenti pajahanti byantīkaronti ca, etaṁ amhākaṁ subhāsitaṁ suṇohi yakkhāti. Evamettha attabhāvajānanena dukkhapariññaṁ, taṇhāsneharāgādikilesagaṇavinodanena samudayappahānaṁ dīpeti.

Ye ca naṁ vinodenti, **te duttaraṁ oghamimaṁ taranti atinṇapubbaṁ apunabbhavāya**. Etena maggabhāvanaṁ nirodhasacchikiriyaṁ dīpeti. Ye hi naṁ kilesagaṇaṁ vinodenti, te avassaṁ maggaṁ bhāventi. Na hi maggabhāvanaṁ vinā kilesavinodanaṁ atthi. Ye ca maggaṁ bhāventi, te duttaraṁ pakatiñāṇena kāmoghādiṁ catubbidhampi oghamimaṁ taranti. Maggabhāvanā hi oghataraṇaṁ. **Atinṇapubbanti** iminā dīghena addhunā supinantenapi avitikkantapubbaṁ. **Apunabbhavāyāti** nibbānāya. Evamimaṁ catusaccadīpikaṁ gāthaṁ suṇantā “sutvā dhammaṁ dhārenti, dhatānaṁ dhammānaṁ atthamupaparikkhanti”ti-ādikaṁ kathaṁ subhāvinīyā² paññāya anukkamaṁ te dvepi sahāyakā yakkhā gāthāpariyosāneyeva sotāpattiphale patiṭṭhahimsu, pāsādikā ca ahesuṁ suvaṇṇavaṇṇā dibbalaṅkāravibhūsitāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Sūcilomasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Visattā kilesagaṇā (Sī), visatā kilesakāmā (Ka)

2. Ādikāya kamānugāminīyā (Sī)

6. Kapilasutta (Dhammacariyasutta) vaṇṇanā

Dhammacariyanti Kapilasuttaṃ. Kā uppatti? Hemavatasutte vuttanayeneva parinibbute Kassape Bhagavati dve kulaputtā bhātaro nikkhamitvā sāvakanāṃ santike pabbajimsu. Jeṭṭho Sodhano¹ nāma, kaniṭṭho Kapilo nāma. Tesāṃ mātā Sādhani² nāma, kaniṭṭhabhaginī Tāpanā nāma. Tāpi bhikkhunīsu pabbajimsu. Tato te dvepi Hemavatasutte vuttanayeneva “sāsane kati dhurānī”ti pucchitvā sutvā ca jeṭṭho “vāsadhuraṃ pūressāmi”ti pañca vassāni ācariyupajjhāyānaṃ santike vasitvā pañcavasso hutvā yāva arahattaṃ, tāva kammaṭṭhānaṃ sutvā araṇṇaṃ pavisitvā vāyamanto arahattaṃ pāpuṇi. Kapilo “ahaṃ tāva taruṇo, vuḍḍhakāle vāsadhuraṃ paripūressāmi”ti ganthadhuraṃ ārabhitvā tepiṭako ahosi. Tassa pariyattim nissāya parivāro, parivāraṃ nissāya lābho ca udapādi.

So bāhusaccamadena matto paṇḍitamānī anaññātepi aññātamānī hutvā parehi vuttaṃ kappiyampi akappiyaṃ, akappiyampi kappiyaṃ, sāvajjampi anavajjaṃ, anavajjampi sāvajjanti bhaṇāti. So pesalehi bhikkhūhi “mā āvuso Kapila evaṃ avacā”ti-ādinā nayena ovadiyamāno “tumhe kiṃ jānātha rittamuṭṭhisadisā”ti-ādihi vacanehi khamṣento vambhento yeveva carati. Bhikkhū tassa bhābhuno Sodhanattherassāpi etamatthaṃ ārocesuṃ. Sopi naṃ upasaṅkamitvā āha “āvuso Kapila sāsanaṃ āyu nāma tumhādisānaṃ sammāpaṭipatti, mā āvuso Kapila kappiyampi akappiyaṃ, akappiyampi kappiyaṃ, sāvajjampi anavajjaṃ, anavajjampi sāvajjanti vadehī”ti. So tassapi vacanaṃ nādiyi. Tato naṃ Sodhanatthero dvattikkhattuṃ vatvā—

“Ekavācampi dvivācaṃ, bhaṇeyya anukampako.

Tatuttariṃ na bhāseyya, dāsova' yyaṃ santike”ti³—

parivajjetvā “tvameva āvuso sakena kammena paññāyissasī”ti pakkāmi. Tato pabhuti naṃ pesalā bhikkhū chaḍḍesuṃ.

1. Sāgato (Dhammapada-Ṭṭha 2. 327 piṭṭhe.)

2. Sodhanī (Ka)

3. Khu 6. 56 piṭṭhe Jātake.

So durācāro hutvā durācāraparivuto viharanto ekadivasam “uposatham osāressāmī”ti sīhāsanam abhiruyha citrabījaniṃ gahetvā nisinno “vattati āvuso ettha bhikkhūnam pātimokkho”ti tikkhattum āha. Atheko bhikkhupi “mayham vattatī”ti na avoca. Na ca tassa tesam vā pātimokkho vattati. Tato so “pātimokkhe sutepe asutepe vinayo nāma natthī”ti āsanā vuṭṭhāsi. Evaṃ Kassapassa Bhagavato sāsanaṃ osakkāpesi vināsesi. Atha Sodhanatthero tadaheva parinibbāyi. Sopi Kapilo evaṃ tam sāsanaṃ osakkāpetvā kālakato Avīcimahāniraye nibbatti, sāpissa mātā ca bhaginī ca tasseva diṭṭhānugatiṃ āpajjitvā pesale bhikkhū akkosamānā paribhāsamānā kalam katvā niraye nibbattiṃsu.

Tasmimyeva ca kāle pañcasatā purisā gāmaghātādini katvā corikāya jīvantā janapadamanussehi anubaddhā palāyamānā araṇṇam pavisitvā tattha kiñci gahanam vā paṭisaraṇam vā apassantā avidūre pāsāṇe vasantaṃ aṇṇataram āraṇṇikaṃ bhikkhum disvā vanditvā “amhākaṃ bhante paṭisaraṇam hothā”ti bhaṇiṃsu. Thero “tumahākaṃ sīlasadisam paṭisaraṇam natthi, sabbe pañca sīlāni samādiyathā”ti āha. Te “sādhū”ti sampatīcchitvā sīlāni samādiyīṃsu. Thero “tumhe sīlavanto, idāni attano jīvitam vināsesesupi mā mano padūsayitthā”ti āha. Te “sādhū”ti sampatīcchiṃsu. Atha te jānapadā sampattā ito cibho ca maggamānā te core disvā sabbeva jīvitā voropesuṃ. Te kalam katvā kāmāvacaradevaloke nibbattiṃsu. Tesu jeṭṭhakacoro jeṭṭhakadevaputto ahosi, itare tasseva parivārā.

Te anulomapaṭilomaṃ saṃsaratā ekaṃ Buddhantaram devaloke khēpetvā amhākaṃ Bhagavato kāle devalokato cavitvā jeṭṭhakadevaputto Sāvattidvāre Kevaṭṭagāmo atthi, tattha pañcasatakulajeṭṭhassa kevaṭṭassa pajāpatiyā kucchimhi paṭisandhiṃ aggahesi, itare avasesakevaṭṭapajāpatīnam. Evaṃ tesam ekadivasamyeva paṭisandhiggahaṇaṇca gabbhavuṭṭhānaṇca ahosi. Atha kevaṭṭajeṭṭho “atthi nu kho imasmim gāme aṇṇepi dārakā ajja jātā”ti vicinanto te dārake disvā “ime me puttassa sahāyakā bhavissanti”ti sabbesam posāvanikaṃ adāsi. Te sabbe

sahāyakā sahaṃsuṃ kīḷantā anupubbena vayappattā ahesuṃ. Yasojo tesam aggo ahoṣi.

Kapilopi tadā niraye pakkāvesesena Aciravatiyā suvaṇṇavaṇṇo duggandhamukho maccho hutvā nibbatti. Athekadivasam sabbepi kevaṭṭadārakā jālāni gahetvā “macche bandhissāmā”ti nadiṃ gantvā jālāni pakkhipiṃsu. Tesam jālaṃ so maccho pāvisi. Tam disvā sabbo kevaṭṭagāmo uccāsaddamahāsaddo ahoṣi “amhākaṃ puttā paṭhamam macche bandhantā suvaṇṇamaccham bandhiṃsu, vuḍḍhi nesaṃ dārakānaṃ, idāni ca no rājā pahūtaṃ dhanam dassatī”ti. Atha te pañcasatāpi dārakasahāyakā maccham nāvāya pakkhipitvā nāvaṃ ukkhipitvā rañño santikaṃ agamaṃsu. Rājā disvā “kiṃ etaṃ bhaṇe”ti āha. Maccho devāti. Rājā suvaṇṇavaṇṇam maccham disvā “Bhagavā etassa vaṇṇakāraṇam jānissatī”ti maccham gāhāpetvā Bhagavato santikaṃ agamāsi. Macchassa mukhavivaraṇakāle Jetavanam ativiya duggandham hoti.

Rājā Bhagavantam pucchi “kasmā bhante maccho suvaṇṇavaṇṇo jāto, kasmā cassa mukhato duggandho vāyatī”ti. Ayaṃ mahārāja Kassapassa Bhagavato pāvacane Kapilo nāma bhikkhu ahoṣi bahussuto āgatāgamo attano vacanam aṇṇhantānam bhikkhūnam akkosakaparibhāsako, tassa ca Bhagavato sāsanavināsako. Yaṃ so tassa Bhagavato sāsanam vināsesi, tena kammena Avīcimahāniraye nibbatti, vipākāvesesena ca idāni maccho jāto. Yaṃ dīgharattam Buddhavacanam vācesi, Buddhassa vaṇṇam kathesi, tassa nissandena īdisam vaṇṇam paṭilabhi. Yaṃ bhikkhūnam akkosakaparibhāsako ahoṣi, tenassa mukhato duggandho vāyati. Ullapāpemi nam mahārājāti. Āma Bhagavāti. Atha Bhagavā maccham ālapi “tvaṃsi Kapilo”ti. Āma Bhagavā aham Kapiloti. Kuto āgatosīti. Avīcimahānirayato Bhagavāti. Sodhano kuhiṃ gatoti. Parinibbuto Bhagavāti. Sādhanī kuhiṃ gatāti. Mahāniraye nibbattā Bhagavāti. Tāpanā kuhiṃ gatāti. Mahāniraye nibbattā Bhagavāti. Idāni tvaṃ kuhiṃ gamissasīti. Mahānirayam Bhagavāti. Tāvadeva vipaṭṭisārābhībhūto nāvaṃ sīsena paharitvā kālakato mahāniraye nibbatti. Mahājano samviggo ahoṣi lomahaṭṭhajāto.

Atha Bhagavā tattha sampattagahaṭṭhapabbajitaparīsāya taṅkhaṇānurūpaṃ dhammaṃ desento imaṃ suttamabhāsi.

277-8. Tattha **dhammacariyanti** kāyasucaritādi dhammacariyaṃ. **Brahmacariyanti** maggabrahmacariyaṃ. **Etadāhu vasuttamanti** etaṃ ubhayampi lokiyalokuttaraṃ sucariṭaṃ saggamokkhasukhasampāpakattā vasuttamanti āhu ariyā. Vasuttamaṃ nāma uttamaratanaṃ, anugāmikaṃ attādhīnaṃ¹ rājādīnaṃ asādhāraṇanti adhippāyo.

Ettāvata “gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā sammāpaṭipattiyeva paṭisaraṇaṃ”ti dassetvā idāni paṭipattivirahitāya pabbajjāya asārakattadassanena Kapilaṃ, aññe ca tathārūpe garahanto “**pabbajitopi ce hoti**”ti evamādimāha.

Tatrāyaṃ atthavaṇṇanā—yo hi koci gihibyañjanāni apanetvā bhaṇḍukāsāvādigahaṇamattaṃ² upasaṅkamanena **pabbajitopi ce hoti** pubbe vuttatthaṃ **agārasmā anagāriyaṃ, so ce mukharajātiko** hoti pharusavacano, nānappakārāya vihesāya abhiratattā **vihesābhirato**, hirottappābhāvena magasadisattā **mago, jīvitaṃ tassa pāpiyo**, tassa evarūpassa jīvitaṃ atipāpaṃ atihīnaṃ. Kasmā? Yasmā imāya micchāpaṭipattiyā rāgādimanekappakāraṃ **rajaṃ vaḍḍheti attano**.

279. Na kevalaṇca imināva kāraṇenassa jīvitaṃ pāpiyo, apica kho pana ayaṃ evarūpo mukharajātikattā **kalahābhirato bhikkhu** subhāsitaṃ atthavijānanasammohanena **mohadhammena āvuto**, “mā āvuso Kapila evaṃ avaca, imināpi pariyāyena taṃ gaṇhāhi”ti evamādinā nayena pesalehi bhikkhūhi **akkhātampi na jānāti dhammaṃ Buddhena desitaṃ**, yo dhammo Buddhena desito, taṃ nānappakārena attano vuccamānampi na jānāti. Evampissa jīvitaṃ pāpiyo.

280. Tathā³ so evarūpo vihesābhiratattā **vihesaṃ bhāvitattānaṃ** bhāvitatte khīṇāsavabhikkhū Sodhanattherapabhutike “na tumhe Vinayaṃ jānātha, na Suttaṃ, na Abhidhammaṃ, vuḍḍhapabbajitā”ti-ādinā nayena

1. Anugāmikattā nidhīnaṃ (Syā, Ka)

2. Bhaṇḍukāsāvādināṃ gahaṇamattaṃ (Ka)

3. Tadā (Syā, Ka)

vihesanto. Upayogappavattiyam hi idam sāmivacanam. Atha vā yathāvutteneva nayena “vihesam bhāvitattānam karonto”ti pāṭhaseso veditabbo. Evaṃ nippariyāyameva sāmivacanam sijjhati. **Avijjāya purakkhatoti** bhāvitattavihesane ādīnavadassanapaṭicchādikāya avijjāya purakkhato pesito payojito sesapabbajitānam bhāvitattānam¹ vihesabhāvena pavattam diṭṭheva dhamme cittavibādhanena² **samkilesam**, āyatim ca nirayasampāpanena **maggaṃ nirayagāminam** na jānāti.

281. Ajānanto ca tena maggena catubbidhāpāyabhedam **vinipātam samāpanno**, tattha ca vinipāte **gabbhā gabbham tamā tamarā** ekekanikāye sabhakkhattum sahasakkhattumpi mātukucchito mātukucchim candimasūriyehipi aviddhamsanīyā asurakāyatamā tamañca samāpanno, **sa ve tādisako bhikkhu pecca** ito paralokam gantvā ayam Kapilamaccho viya nānappakāram **dukkham nigacchati**.

282. Kim kārāṇā? **Gūthakūpo yathā assa, sampuṇṇo gaṇavassiko**, yathā vaccakuṭigūthakūpo gaṇavassiko anekavassiko bahūni vassāni mukhato gūthena pūriyamāno sampuṇṇo assa, so udakakumbhasatehi udakakumbhasahasatehi dhoviyamānopi duggandhadubbaṇṇiyānapagamā dubbisodho hoti, evameva **yo evarūpo assa dīgharattam** samkiliṭṭhakammanto gūthakūpo viya gūthena pāpena sampuṇṇattā sampuṇṇo puggalo, so **dubbisodho hi sāṅgaṇo**, cirakālam³ tassa aṅgaṇassa vipākam paccanubhontopi na sujjhati. Tasmā vassagaṇanāya aparimāṇampi kālam sa ve tādisako bhikkhu pecca dukkham nigacchatīti. Atha vā ayam imissā gāthāya sambandho—yam vuttam “sa ve tādisako bhikkhu, pecca dukkham nigacchatī”ti, tatra siyā tumhākam “sakkā panāyam tathā kātum, yathā pecca dukkham na nigaccheyyā”ti. Na sakkā. Kasmā? Yasmā **gūthakūpo -pa- sāṅgaṇoti**.

1. Payojito tam bhāvitattānam (Sī)

2. Cittavighātanena (Syā, Ka)

3. Sampuṇṇattā sāṅgaṇo puggalo so dubbisodho hi cirakālam (Sī),
sampuṇṇattā sampuṇṇo sabbaso dubbisodho aticirakālam (Ka)

283-4. Yato paṭikacceva **yaṃ evarūpaṃ jānātha, bhikkhavo gehanissitaṃ**, yaṃ evarūpaṃ pañcakāmaguṇanissitaṃ jāneyyātha abhūtaguṇapattthanākārappavattāya pāpikāya icchāya samannāgatattā **pāpicchaṃ**, kāmavitakkādīhi samannāgatattā **pāpasaṅkappaṃ**, kāyikavītikkamādinā veḷudānādibhedena ca pāpācārena samannāgatattā **pāpācāraṃ**, vesiyādipāpagocarato **pāpagocaraṃ**, **sabbe samaggā hutvāna abhinibbajjiyāthanāṃ**. Tattha **abhinibbajjiyāthāti**¹ vivajjeyyātha mā bhajjeyyātha, mā cassa abhinibbajjanamatteneva appossukkataṃ āpajjeyyātha, apica kho pana **kāraṇḍavaṃ**² **niddhamatha, kasambuṃ apakassatha**³, taṃ kacavarabhūtaṃ puggalaṃ kacavaramiva anapekkhā niddhamatha, kasaṭabhūtaṃ naṃ khattiyādīnaṃ majjhe pavittāhaṃ pabhinnaṃ paggharitaṃ caṇḍālaṃ viya apakassatha, hatthe vā sīse vā gahetvā nikkadḍhatha. Seyyathāpi āyasmā Mahāmoggallāno taṃ puggalaṃ pāpadhammaṃ bāhāya gahetvā bahidvāraṃ koṭṭhakā nikkhāmetvā sūciḥaṭṭikaṃ adāsi, evaṃ apakassathāti dasseti. Kiṃ kāraṇā? Saṃghārāmo nāma sīlavantānaṃ kato, na dussīlānaṃ.

285-6. Yato etadeva **tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine**, yathā hi palāpā anto taṇḍularahitāpi bahi thusehi vīhī viya dissanti, evaṃ pāpabhikkhū anto sīlādivirahitāpi bahi kāsāvādi parikkhārena bhikkhū viya dissanti. Tasmā “palāpā”ti vuccanti. Te palāpe vāhetha opunātha vidhamatha paramatthato assamaṇe vesamattena samaṇamānine. Evaṃ **niddhamitvāna -pa- patissatā**. Tattha **kappayavhoti** kappetha, karoṭhāti vuttaṃ hoti. **Patissatāti** aññaṃ aṇṇaṃ sagāravā sappatissā. **Tato samaggā nipakā, dukkhassantaṃ karissathāti** athevaṃ tumhe suddhā suddhehi saṃvāsāṃ kappentā, diṭṭhisīlasāmaññatāya samaggā, anupubbena paripākagatāya paññāya nipakā, sabbassevimassa vaṭṭadukkhādino dukkhassa antaṃ karissathāti arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhapesi.

Desanāpariyosāne te pañcasatā kevaṭṭaputtā saṃvegamāpajjitvā dukkhassantakiriyaṃ patthayamānā Bhagavato santike pabbajitvā na cirasseva

1. Abhinibbijjayāthāti (Sī), abhinibbijjiyāthāti (Syā)

2. Kāraṇḍavaṃ (Syā, Ka)

3. Avakassatha (Sī, Syā, Ka)

dukkhassantaṃ katvā Bhagavatā saddhiṃ
āneñjavihārasamāpattidhammaparibhogena ekaparibhogā ahesuṃ. Sā ca
nesaṃ evaṃ Bhagavatā saddhiṃ ekaparibhogatā udāne
vuttayasojasuttavaseneva veditabbāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Kapilasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Brāhmaṇadhammikasuttavaṇṇanā

Evaṃ me sutanti Brāhmaṇadhammikasuttaṃ. Kā uppatti? Ayameva,
yāssa nidāne “atha kho sambahulā”ti-ādinā nayena vuttā. Tattha **sambahulā**ti
bahū aneke. **Kosalakā**ti Kosalaratṭhavāsino. **Brāhmaṇamahāsālā**bhi jātiyā
brāhmaṇā, mahāsāratāya mahāsālā. Yesaṃ kira nidahitvā ṭhapitaṃyeva
asītikoṭisaṅkhyāṃ dhanamatthi, te “brāhmaṇamahāsālā”ti vuccanti. Ime ca
tādisā, tena vuttaṃ “brāhmaṇamahāsālā”ti. **Jiṇṇāti** jajjarībhūtā jarāya
khaṇḍiccādiḥvāvamāpeditā. **Vuḍḍhāti** aṅgapaccaṅgānaṃ vuḍḍhimariyādaṃ
pattā. **Mahallakā**ti jātimahallakatāya samannāgatā, cirakālappasutāti vuttaṃ
hoti. **Addhagatā**ti addhānaṃ gatā, dve tayo rājaparivaṭṭe atītāti adhippāyo.
Vayo anuppattāti pacchimavayaṃ sampattā. Apica **jiṇṇāti** porāṇā,
cirakālappavattakulanvayāti vuttaṃ hoti. **Vuḍḍhāti**
sīlācārādiguṇavuḍḍhiyuttā. **Mahallakā**ti vibhavamahantatāya samannāgatā
mahaddhanā mahābhogā. **Addhagatā**ti maggapaṭipannā brāhmaṇānaṃ
vatacariyādimariyādaṃ avītikkamma caramānā. **Vayo anuppattāti**
jātivuḍḍhabhāvampi antimavayaṃ anuppattāti evampettha yojanā veditabbā.
Sesamettha pākaṭameva.

Bhagavatā saddhiṃ sammodiṃsūti khamanīyādīni pucchantā
aññaṃaññaṃ samappavattamodā ahesuṃ. Yāya ca “kacci bhoto Gotamassa
khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ appābādhaṃ appātaṅkaṃ balaṃ lahuṭṭhānaṃ
phāsuvihāro”ti-ādikāya kathāya sammodiṃsu, taṃ
pītipāmojjasaṅkhātasammodajananato sammodituṃ arahato ca
sammodanīyaṃ, attabyañjanamadhuratāya

sucirampi kālaṃ sāretuṃ nirantaraṃ pavattetuṃ arahato saritabbabhāvato ca **sāraṇīyaṃ**. Suyyamānasukhato ca sammodanīyaṃ, anussariyamānasukhato sāraṇīyaṃ, tathā byañjanaparisuddhatāya sammodanīyaṃ, atthaparisuddhatāya sāraṇīyanti evaṃ anekehi pariyāyehi sammodanīyaṃ **kathaṃ** sāraṇīyaṃ **vītisāretvā** pariyosāpetvā niṭṭhāpetvā yenatthena āgatā, taṃ pucchitukāmā **ekamantaṃ nisīdiṃsu**. Taṃ—

“Na pacchato na purato, nāpi āsannadūrato.

Na passe nāpi paṭivāte, na cāpi oṇatuṇṇate”ti—

ādinā nayena maṅgalasuttavaṇṇanāyaṃ vuttameva.

Evaṃ **ekamantaṃ nisinnā kho te brāhmaṇamahāsālā Bhagavantaṃ etadavocuṃ**. Kiṃ tanti? “**Sandissanti nu kho**”ti-ādi. Taṃ sabbaṃ uttānatthameva. Kevalañhettha **brāhmaṇānaṃ brāhmaṇadhammeti** desakālādidhamme chaḍḍetvā yo brāhmaṇadhammo, tasmiṃyeva. **Tena hi brāhmaṇāti** yasmā maṃ tumhe yācittha, tasmā brāhmaṇā suṇātha, sotaṃ odahatha, sādhukaṃ manasi karotha, yoniso manasi karotha. Tathā payogasuddhiyā suṇātha, āsayasuddhiyā sādhukaṃ manasi karotha. Avikkhepena suṇātha, paggahena sādhukaṃ manasi karoṭhāti-ādinā nayena etesaṃ padānaṃ pubbe avuttopi adhippāyo veditabbo. Atha Bhagavatā vuttaṃ taṃ vacanaṃ sampaṭicchanta **“evaṃ bho”ti kho te brāhmaṇamahāsālā Bhagavato paccassosuṃ**, Bhagavato vacanaṃ abhimukhā hutvā assosuṃ. Atha vā paṭissuṇiṃsu. “Suṇātha sādhukaṃ manasi karoṭhā”ti vuttamatthaṃ kattukāmatāya paṭijāniṃsūti vuttaṃ hoti. Atha tesāṃ evaṃ paṭissutavataṃ Bhagavā etadavoca. Kiṃ tanti? “**Isayo pubbakā**”ti-ādi.

287. Tattha paṭhamagāthāya tāva **saññatattāti** sīlasaṃyamena saṃyatacittā. **Tapassinoti** indriyasamvaratapayuttā. **Attadatthamacārisunti** mantajjhenabrahmavihārabhāvanādiṃ attano atthaṃ akaṃsu. Sesāṃ pākaṭameva.

288. Dutiyagāthādīsupi ayaṃ saṅkhepavaṇṇanā—**na pasū brāhmaṇāna’**sunti porāṇānaṃ brāhmaṇānaṃ pasū na āsuṃ, na te pasupariggahamakaṃsu. **Nahiraññaṃ na dhāniyanti** hiraññaṃ ca brāhmaṇānaṃ antamaso jatumāsakopi

nāhosi, tathā vihisāliyavagodhūmādi pubbaṇṇāparaṇṇabhedanā dhāniyampi tesanā nāhosi. Te hi nikkhattajātarūparajatā asannidhikārakāva hutvā kevalanā **sajjhāyadhanadhañña** attano mantajjhenasaṅkhāteneva dhanena dhaññaena ca samannāgatā ahesuṃ. Yo cāyaṃ mettādivihāro seṭṭhattā anugāmikattā ca brahmanidhīti vuccati, taṅca **brahmanā nīdhimapālayuṃ** sadā tassa bhāvanānuyogena.

289. Evaṃ viharīnaṃ **yaṃ nesaṃ pakataṃ āsi**, yaṃ etesaṃ pakataṃ ete brāhmaṇe uddissa kataṃ ahosi. **Dvārabbhattaṃ upaṭṭhanti** “brāhmaṇānaṃ dassāmā”ti sajjetvā tehi tehi dāyakehi attano attano gharadvāre ṭhapitabbhattaṃ. **Saddhāpakatanti** saddhāya pakataṃ, saddhādeyyanti vuttaṃ hoti. **Esānanti** esantīti esā, tesā esānaṃ, esaṃānaṃ pariyesamaṇānanti vuttaṃ hoti. **Dātave**ti dātabbāṃ. **Tadamaññaṃ**isunti taṃ amaññaṃsu, taṃ dvāre sajjetvā ṭhapitaṃ bhattaṃ saddhādeyyaṃ pariyesamaṇānaṃ etesaṃ brāhmaṇānaṃ dātabbāṃ amaññaṃsu dāyakā janā, na tato paraṃ. Anatthikā hi te aññaena ahesuṃ, kevalaṃ ghāsacchādanaparamatāya santuṭṭhāti adhippāyo.

290. **Nānārattehi**ti nānāvidharāgarattehi vatthehi vicitratttharaṇatthatehi, **sayanehi** ekabhūmikadvibhūmikādipāsādavarehi. **Āvasatthehi**ti evarūpehi upakaraṇehi. **Phitā janapadā ratṭhā** ekekappadesabhūtā janapadā ca keci keci sakalaratṭhā ca “namo brāhmaṇānaṃ”ti sāyaṃ pātaṃ brāhmaṇe deve viya namassīṃsu.

291. Te evaṃ namassiyamānā lokena **avajjhā brāhmaṇā āsuṃ**, na kevalaṅca avajjhā, **ajeyyā** vihiṃsitumpi¹ anabhibhavanīyattā ajeyyā ca ahesuṃ. Kimkāraṇa? **Dhammarakkhitā**, yasmā dhammena rakkhitā. Te hi pañca varasīladhamme² rakkhiṃsu, “dhammo have rakkhati dhammacārin”ti³ dhammarakkhitā hutvā avajjhā ajeyyā ca ahesuṃ adhippāyo. **Na ne koci nivāresīti** te brāhmaṇe kulānaṃ dvāresu sabbaso bāhiresu ca abbhantaresu ca sabbadvāresu⁴ yasmā tesu piyasammatesu

1. Vihesitūnampi (Sī)

2. Pañca sīladhamme (Syā), pañca veramaṇidhamme (Ka)

3. Khu 5. 215. 357 piṭṭhesu.

4. Sabbappakāresu (Syā, Ka)

varasīlasamannāgatesu mātāpitūsu viya ativissatthā manussā ahesuṃ, tasmā “idaṃ nāma ṭhānaṃ tayā na pavisitabban”ti na koci nivāresi.

292. Evaṃ dhammarakkhitā kuladvāresu anivāritā carantā aṭṭha ca cattālīsañcāti **aṭṭhacattālīsāṃ vassāni** kumārabhāvato pabhuti caraṇena **komāraṃ brahmacariyaṃ carimsu te**, yepi brāhmaṇacaṇḍālā ahesuṃ, ko pana vādo brahmasamādīsūti evamettha adhippāyo veditabbo. Evaṃ brahmacariyaṃ carantā eva hi **vijjācaraṇapariyeṭṭhiṃ acaruṃ brāhmaṇā pure**, na abrahmacārino hutvā. Tattha **vijjāpariyeṭṭhīti** mantajjhenāṃ. Vuttaṃ cetāṃ “so aṭṭhacattālīsa vassāni komāraṃ brahmacariyaṃ carati mante adhīyamāno”ti¹. **Caraṇapariyeṭṭhīti** sīlarakkhaṇaṃ². “Vijjācaraṇapariyeṭṭhun”tipi pāṭho, vijjācaraṇaṃ pariyesituṃ acarunti attho.

293. Yathāvuttañca kālāṃ brahmacariyaṃ caritvā tato paraṃ gharāvāsaṃ kappentāpi **na brāhmaṇā aññamagamuṃ** khattiyaṃ vā vessādīsu aññataraṃ vā, ye ahesuṃ devasamā vā mariyādā vāti³ adhippāyo. Tathā sataṃ vā sahaṣsaṃ vā datvā **napi bhariyaṃ kiṇimsu te**, seyyathāpi etarahi ekacce kiṇanti. Te hi dhammena dāraṃ pariyesanti. Kathaṃ? Aṭṭhacattālīsāṃ vassāni brahmacariyaṃ caritvā brāhmaṇā⁴ kaññābhikkhaṃ āhiṇḍanti “ahaṃ aṭṭhacattālīsa vassāni ciṇṇabrahmacariyo, yadi vayappattā dārikā atthi, detha me”ti. Tato yassa vayappattā dārikā hoti, so taṃ alaṅkaritvā nīharitvā dvāre ṭhitasseva brāhmaṇassa hatthe udakaṃ āsiṅcanto “imaṃ te brāhmaṇa bhariyaṃ posāvanatthāya dammī”ti vatvā deti.

Kasmā pana te evaṃ ciraṃ brahmacariyaṃ caritvāpi dāraṃ pariyesanti, na yāvajīvaṃ brahmacārino hontīti? Micchādīṭṭhivasena. Tesañhi evaṃdīṭṭhi hoti “yo puttaṃ na uppādeti, so kulavaṃsacchedakaro hoti, tato niraye paccatī”ti. Cattāro kira abhāyitabbaṃ⁵ bhāyanti gaṇḍuppādo kikī kuntanī⁶ brāhmaṇāti. Gaṇḍuppādā kira mahāpathaviyā

1. Am 2. 198 piṭṭhe.

3. Devasamā ca mariyādā cāti (Ka)

5. Abhāyitabbā (Sī)

2. Sīlānaṃ rakkhaṇaṃ (Sī)

4. Brāhmaṇadvāre (Sī), brāhmaṇā tadeva (Syā)

6. Kontanī (Sī), kuntinī (Syā), kontinī (Ka)

khayabhayena mabbhojino honti, na bahum mattikam khādanti. Kikī sakunīkā ākāsapatanabhayena aṇḍassa upari uttānā seti. Kuntanī sakunīkā pathavikampanabhayena pādehi bhūmim na suṭṭhu akkamati. Brāhmaṇā kulavaṁsūpacchedabhayena dāram pariyesanti. Āha cettha—

“Gaṇḍuppādo kikī ceva, kuntī brāhmaṇadhammiko.
Ete abhayam¹ bhāyanti, sammūlḥā caturō janā”ti.

Evam dhammena dāram pariyesitvāpi ca **sampiyeneva saṁvāsam saṅgantvā samarocayum**, sampiyeneva aññamaññaṁ pemeneva kāyena ca cittaṇa ca missibhūtā saṅghaṭṭitā saṁsaṭṭhā hutvā saṁvāsam samarocayum², na appiyena na niggahena cāti vuttam hoti.

294. Evam sampiyeneva saṁvāsam karontāpi ca³ **aññatra tamhāti**, yo so utusamayo, yamhi samaye brāhmaṇī brāhmaṇena upagantabbā, aññatra tamhā samayā ṭhapetvā tam samayam ututo viratam **utuveramaṇim pati** bhariyam, yāva puna so samayo āgacchati, tāva aṭṭhatvā antarāyeva. **Methunam dhammanti** methunāya dhammāya. Sampadānavacanapattiyā kiretam upayogavacanam. **Nāssu gacchantīti** neva gacchanti. **Brāhmaṇāti** ye honti devasamā ca mariyādā cāti adhippāyo.

295. Avisesena pana sabbepi brahmacariyañca -pa- avaṇṇayum. Tattha **brahmacariyanti** methunavirati. **Sīlanti** sesāni cattāri sikkhāpadāni. **Ajjavanti** ujjubhāvo, atthato asaṭṭhātā amāyāvitā ca. **Maddavanti** mudubhāvo, atthato atthaddhatā anatimānitā ca. **Tapoti** indriyasamvaro. **Soraccanti** suratabhāvo sukhasīlatā appaṭikūlasamācāratā. **Avihimsāti** pāṇi-ādīhi aviheṣikajātikatā sakaruṇabhāvo. **Khantīti** adhivāsanakkhanti. Iccete guṇe **avaṇṇayum**. Yepi nāsakkhimsu sabbaso paṭipattiyā ārādhetuṁ, tepi tattha sāraddassino hutvā vācāya vaṇṇayimsu pasamsimsu.

296. Evam vaṇṇentānañca **yo nesam -pa- nāgamā**, yo etesam brāhmaṇānam **paramo brahmā ahoṣi**, brahmasamo nāma uttamo

1. Abhāyā (Sī)

2. Saṁvāsamarocesum (Sī), saṁvāsamarocayum (Syā)

3. Rocentāpi ca (Sī)

brāhmaṇo ahosi, daḷhena parakkamena samannāgatattā **daḷhaparakkamo. Sa vāti** vibhāvane vā-saddo, tena so evarūpo brāhmaṇoti tameva vibhāveti. **Methunaṃ dhammanti** methunasamāpattim. **Supinantepi nāgamāti** supinepi¹ na agamāsi.

297. Tato **tassa vattaṃ -pa- avaṇṇayum**. Imāya gāthāya navamagāthāya vuttaguṇeyeva ādi-antavasena niddisanto devasame brāhmaṇe pakāseti. Te hi viññujātikā paṇḍitā tassa brahmasamassa brāhmaṇassa vattaṃ anusikkhanti pabbajjāya jhānabhāvanāya ca, te ca ime brahmacariyādiguṇe paṭipattiyā eva vaṇṇayantīti. Te sabbepi brāhmaṇā Pañcakanipāte Doṇasutte² vuttanayeneva veditabbā.

298. Idāni mariyāde brāhmaṇe dassento āha “**taṇḍulaṃ sayanan**”ti. Tassattho—tesu ye honti mariyādā, te brāhmaṇā³ sace yaññaṃ kappetukāmā honti, atha āmakadhaññaṇapaṭiggahaṇā paṭiviratattā nānappakāraṇaṃ **taṇḍulaṇca** mañcapīṭhādibhedam **sayanaṇca** khomādibhedam **vatthaṇca** gosappitilatelādibhedam **sappitelaṇca yāciya dhammena**, “uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā”ti evaṃ vuttena uddissaṭṭhānasaṅkhātena dhammena yācitvā, atha yo yaṃ icchati dātum, tena taṃ dinnataṇḍulādim **samodhānetvā** saṃkaḍḍhitvā. “Samudānetvā”tipi pāṭho, ekoyevattho. **Tato yaññaṃ makappayunti** tato gahetvā dānamakaṃsu.

299. Karontā ca evametasmiṃ **upaṭṭhitasmiṃ** dānasaṅkhāte **yaññasmiṃ nāssu gāvo hanimsu te**, na te gāviyo hanimsu. Gāvīmukhena cettha sabbapāṇā vuttāti veditabbā. Kimkāraṇā na hanimsūti? Brahmacariyādiguṇayuttattā. Apica visesato **yathā mātā -pa- nāssu gāvo hanimsute**. Tattha **yāsu jāyanti osadhāti** yāsu pittādīnaṃ bhesajjabhūtā pañca gorasā jāyanti.

300. **Annadāti**-ādīsu yasmā pañca gorase paribhuñjantānaṃ khudā vūpasammati, balaṃ vaḍḍhati, chavivaṇṇo vippasīdati, kāyikamānasikaṃ sukhaṃ

1. Supinenapi (Sī, Syā)

2. Am 2. 196 piṭṭhe.

3. Mariyādā brāhmaṇā (Sī, Syā)

uppajjati, tasmā annadā baladā vaṇṇadā sukhadā cetāti veditabbā.
Sesamettha uttānatthameva.

301. Evaṃ te yaññesu gāvo ahanantā puññappabhāvānuggahitasarīrā
sukhumālā -pa- sukhamedhittha yaṃ pajā. Tattha **sukhumālā**
mudutaluṇahatthapādādītāya, **mahākāyā** ārohapariṇāhasampattiya,
vaṇṇavanto suvaṇṇavaṇṇatāya saṇṭhānayuttatāya ca, **yasassino**
lābhaparivārasampadāya. **Sehi dhammehīti** sakehi cārittehi. **Kiccākiccesu**
ussukāti kiccesu “idaṃ kātabbam”, akiccesu “idaṃ na kātabbam”ti
ussukkamāpannā hutvāti attho. Evaṃ te porāṇā brāhmaṇā evarūpā hutvā
dassanīyā pasādanīyā lokassa paramadakkhiṇeyyā imāya paṭipattiya **yāva**
loke avattiṃsu, tāva vigata-ītibhayupaddavā hutvā nānappakāraṃ **sukhaṃ**
edhittha pāpuṇi, sukhaṃ vā edhittha sukhaṃ vuḍḍhim agamāsi. **Ayaṃ pajāti**
sattalokaṃ nidasseti.

302-3. Kālaccayena pana sambhinnamariyādabhāvaṃ āpajjitukāmānaṃ
tesaṃ āsi vipallāso -pa- bhāgaso mite. Tattha **vipallāsoti** viparītasāññā.
Aṇuto aṇunti lāmakatṭhena parittatṭhena appassādatṭhena aṇubhū tato
kāmaguṇato uppannaṃ jhānasāmaññanibbānasukhāni upanidhāya
saṅkhyampi anupagamanena aṇuṃ kāmasukhaṃ, lokuttarasukhaṃ vā
upanidhāya aṇubhū tato attanā paṭiladdhalokiyasamāpattisukhato aṇuṃ
appakatopi appakaṃ kāmasukhaṃ disvāti adhippāyo. **Rājino cāti** rañño ca.
Viyākāraṇti sampattiṃ. **Ājaññasamnyutteti** assājānīyasamnyutte. **Sukateti**
dārūkammalohakammena suniṭṭhite. **Cittasibbaneti** sīhacammādihi
alaṅkaraṇavasena citrasibbane. **Nivesaneti** gharavatthūni. **Niveseti** tattha
paṭiṭṭhāpitagharāni. **Vibhatteti** āyāma vitthāravasena vibhattāni. **Bhāgasō**
miteti aṅgaṇadvārapāsādakūṭāgārādivasena koṭṭhāsaṃ koṭṭhāsaṃ katvā
mitāni. Kiṃ vuttaṃ hoti? Tesaṃ brāhmaṇānaṃ aṇuto aṇusaññitaṃ
kāmasukhaṇca rañño byākāraṇca alaṅkatanāriyo ca vuttappakāre rathe ca
nivesane nivese ca disvā dukkhesuyeva etesu vatthūsu “sukhaṃ”ti pavattattā
pubbe pavattanekkhamaññāvipallāsasaṅkhātā viparītasāññā āsi.

304. Te evaṃ viparītasāññā hutvā **gomaṇḍalaparibyūlhaṃ -pa-brāhmaṇā**. Tattha **gomaṇḍalaparibyūlhanti**¹ goyūthehi parikiṇṇaṃ. **Nārīvaragaṇāyutanti** varanārīgaṇasaṃyuttaṃ. **Uḷāranti** vipulaṃ. **Mānusaṃ bhoganti** manussānaṃ nivesanādibhogavatthum. **Abhijjhāyimsūti** “aho vatidaṃ amhākaṃ assā”ti taṇhaṃ vaḍḍhetvā abhipatthayamānā jhāyimsu.

305. Evaṃ abhijjhāyanta ca “ete manussā sunhātā suvilittā kappitakesamassū āmuttamaṇi-ābharaṇā pañcahi kāmagaṇehi paricārenti, mayaṃ pana evaṃ tehi namassiyamānāpi sedamalakiliṭṭhagattā parūlhaḥacchanakhalomā bhogarahitā paramakāruññataṃ pattā viharāma. Ete ca hatthikkhandha-assapiṭṭhisivikāsuvannaṇarathādīhi vicaranti, mayaṃ pādehi. Ete dvibhūmikādipāsādatalesu vasanti, mayaṃ araññarukkhamulādīsu. Ete ca gonakādīhi attharaṇehi atthatāsu varaseyyāsu sayanti, mayaṃ taṭṭikācammakhaṇḍādīni attharivā bhūmiyaṃ. Ete nānārasāni bhojanāni bhuñjanti, mayaṃ uñchācariyāya yāpema. Kathaṃ nu kho mayampi etehi sadisā bhaveyyāma”ti cintetvā “dhanam icchitabbaṃ, na sakkā dhanarahitehi ayaṃ sampatti pāpuṇitun”ti ca avadhāretvā vede bhinditvā dhammayutte purāṇamante nāsetvā adhammayutte kūṭamante ganthetvā dhanatthikā Okkākarājānamupasaṅkamma sotthivacanādīni payuñjitvā “amhākaṃ mahārāja brāhmaṇavaṃse paveṇiyā āgataṃ porāṇamantapadaṃ atthi, taṃ mayaṃ ācariyamuṭṭhitāya na kassaci bhaṇimhā, taṃ mahārāja sotumarahatī”ti ca vatvā assamedhādiyaññaṃ vaṇṇayimsu. Vaṇṇayitvā ca rājānaṃ ussāhentā “yaja mahārāja, evaṃ pahūtadhanadhañño tvaṃ, natthi te yaññasambhāravekallaṃ, evaṃ hi te yajato sattakulaparivaṭṭā sagge uppajjissanti”ti avocuṃ. Tena nesaṃ taṃ pavattiṃ dassento āha Bhagavā “**te tattha mante -pa- bahu te dhanan**”ti.

Tattha **tatthāti** tasmim, yaṃ bhogamabhijjhāyimsu, tannimittanti vuttaṃ hoti. Nimittatthe hi etaṃ bhumavacanaṃ. **Tadupāgamunti** tadā upāgamuṃ. **Pahūtadhanadhaññosīti** pahūtadhanadhañño bhavissasi, abhisamparāyanti adhippāyo. Āsaṃsāyaṃ hi anāgatepi vattamānavacanaṃ icchanti saddakovidā.

1. Gomaṇḍalaparibbūlhanti (Sī)

yajassūti yajāhi. **Vittam dhananti** jātarūpādiratanameva vittikāraṇato vittam, samiddhikāraṇato dhananti vuttam. Atha vā **vittanti** vittikāraṇabhūtaeva ābharaṇādi upakaraṇam, yaṁ “pahūtavittūpakaraṇo”¹ti-ādīsu¹ āgacchati. **Dhananti** hiraṇṇasuvaṇṇādi. Kiṁ vuttam hoti? Te brāhmaṇā mante ganthetvā tadā Okkākam upāgamum. Kinti? “Mahārāja bahū te vittaṇca dhanaṇca, yajassu, āyatimpi pahūtadhanadhaṇṇo bhavissasī”²ti.

306. Evaṁ kāraṇam vatvā saññāpentehi **tato ca rājā -pa- madā dhanam**. Tattha **saññāttoti** ñāpito. **Rathesabhoti** mahārathesu khattiyesu akampiyaṭṭhena usabhasadiso. “**Assamedhan**”³ti-ādīsu assamettha medhantīti **assamedho**, dvihi pariyaññehi yajitabbassa ekavīsatiyūpassa ṭhapetvā bhūmiṇca purise ca avasesasabbavibhavadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanam. Purisamettha medhantīti **purisamedho**, catūhi pariyaññehi yajitabbassa saddhim bhūmiyā assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanam. Sammamettha pāsantīti **sammāpāso**, divase divase sammam khipitvā tassa patitokāse vedim katvā saṁhārimehi yūpādihi sarassatinadiyā nimuggokāsato pabhuti paṭilomaṁ gacchantena yajitabbassa satrayāgassetam² adhivacanam. Vājamettha pivantīti **vājapeyyo**, ekena pariyaññena sattarasahi pasūhi yajitabbassa beluvayūpassa sattarasakadakkhiṇassa³ yaññassetam adhivacanam. Natthi ettha aggaḷāti **niraggaḷo**, navahi pariyaññehi yajitabbassa saddhim bhūmiyā ca purisehi ca assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa sabbamedhapariyāyanāmassa assamedhavikappassetam adhivacanam. Sesamettha pākaṭameva.

307-8. Idāni yaṁ vuttam “brāhmaṇānamadā dhanan”³ti, tam dassento “**gāvo sayanañcā**”³ti gāthādvayamāha. So hi rājā “dīgharattam lūkhāhārena kilantā pañca gorase paribhuñjantū”³ti nesaṁ sapuṇḍavāni goyūthāneva adāsī, tathā “dīgharattam thaṇḍilasāyitāya

1. Dī 1. 122 piṭṭhe.

2. Yātrāyāgassetam (Sī), sātrāyāgassetam (Syā); Am-Ṭṭha 2. 302;

Am-Ṭṭha 3. 194; Sam-Ṭṭha 1. 134 piṭṭhesupi passitabban.

3. Sattarasa sattarasakadakkhiṇassa (Sī, Syā)

thūlasāṭakanivāsanena ekaseyyāya pādacārena rukkhamūlādivāsenā ca kilantā gonakādi-atthatavarasayanādīsu sukhaṃ anubhontū”ti nesaṃ mahagghāni sayanādīni ca adāsi. Evametam nānappakāraṇaṃ aññañca hiraññasuvaṇṇādiddhanaṃ adāsi. Tenāha Bhagavā “gāvo sayanañca vatthañca -pa- brāhmaṇānamadā dhanan”ti.

309-10. Evaṃ tassa rañño santikā **te ca tattha -pa- puna mupāgamuṃ**. Kiṃ vuttaṃ hoti? Tassa rañño santikā **te** brāhmaṇā tesu yāgesu **dhanam** labhivā dīgharattaṃ divase divase evameva¹ ghāsacchādanam pariyesitvā nānappakāraṇaṃ vatthukāmasannidhiṃ **samarocayum**, tato **tesam icchāvatiṇṇanam** khīrādipaṇcagorasassādavasena rasataṇhāya otiṇṇacittānam “khīrādīnīpi tāva gunnam sādūni, addhā imāsam maṃsam sādutaram bhavissatī”ti evam maṃsam paṭicca **bhiyyotanhā pavaḍḍhatha**. Tato cintesum “sace mayam māretvā khādissāma, gārayhā bhavissāma, yannūna mante gantheyyāmā”ti. Atha punapi vedaṃ bhinditvā tadanurūpe **te tattha mante ganthetvā** te brāhmaṇā tannimittam kūtamante ganthetvā okkākarājānam puna upāgamiṃsu imamattham bhāsamānā “**yathā āpo ca -pa- bahu te dhanan**”ti.

Kiṃ vuttaṃ hoti? Amhākaṃ mahārāja mantesu etadāgataṃ—**yathā āpo** hatthadhovanādisabbakiccesu paṇīnam upayogaṃ gacchati, natthi tesam tatonidānam pāpam. Kasmā? Yasmā **parikkhāro so hi paṇīnam**, upakaraṇatthāya uppannoti adhippāyo. Yathā cāyam mahāpathavī gamanaṭṭhānādisabbakiccesu kahāpaṇasaṅkhātam **hiraññam** suvaṇṇarajatādibhedam **dhanam** yavagodhūmādibhedam **dhāniyañca** samvohārādisabbakiccesu upayogaṃ gacchati, **evam gāvo manussānam** sabbakiccesu upayogagamanatthāya uppannā. Tasmā etā hanitvā nānappakāraṇe yāge **yajassu bahu te vittaṃ, yajassu bahu te dhananti**.

311-12. Evaṃ purimanayeneva **tato ca rājā -pa- aghātayi**, yaṃ² tato pubbe kañci sattaṃ **na pādā -pa- ghātayi**. Tadā kira brāhmaṇā yaññāvāṭam gāvīnam pūretvā maṅgala-usabham bandhitvā rañño mūlam netvā “mahārāja gomedhayaññam yajassu, evam te brahmalokassa maggo visuddho

1. Ekadivasameva (Sī), ekameva (Syā)

2. Yā (Syā)

bhavissatī”ti āhaṃsu. Rājā katamaṅgalakicco khaggaṃ gahetvā puṅgavena saha anekasatasahassā gāvo māresi. Brāhmaṇā yaññāvāṇe maṃsāni chinditvā khādiṃsu, pītakodātarattakambale ca pārupitvā māresuṃ. Tadupādāya kira gāvo pārute disvā ubbijjanti. Tenāha Bhagavā “na pādā -pa- ghātayī”ti.

313. **Tato devāti** evaṃ tasmiṃ rājini gāviyo ghātetumāraddhe atha tadanantameva taṃ goghātaṃ disvā ete Cātumahārājikādayo **devā** ca, **pitaroti** brāhmaṇesu laddhavohārā brahmāno ca, Sakko Devānamindo ca, pabbatapādanivāsino dānavayakkhasaññitā **asurarakkhasā** ca “**adhammo adhammo**”ti evaṃ vācaṃ nicchārentā “dhi manussā dhi manussā”ti ca vadantā **pakkandurū**. Evaṃ bhūmito pabhuti so saddo muhuttana yāva brahmalokā agamāsi, ekadhikkāraparipuṇṇo loko ahosi. Kiṃ kārāṇaṃ? **Yaṃ satthaṃ nipatī gave**, yasmā gāvimhi satthaṃ nipatīti vuttaṃ hoti.

314. Na kevalaṇca devādayo pakkandurū, ayamaññopi loka anattho udapādi—ye hi te **tayo rogā pure āsurū, icchā anasanaṃ jarā**, kiñci kiñcideva patthanataṇhā ca khudā ca paripākajārā cāti vuttaṃ hoti. Te **pasūnaṇca samārambhā, aṭṭhānavutimāgamurū**, cakkhurogādinā bhedenā aṭṭhanavutibhāvaṃ pāpuṇimsūti attho.

315. Idāni Bhagavā taṃ pasusamārambhaṃ nindanto āha “**eso adhammo**”ti. Tassattho—**eso** pasusamārambhasaṅkhāto kāyadaṇḍādīnaṃ¹ tiṇṇaṃ **daṇḍānaṃ** aññataradaṇḍabhūto dhammato apetattā **adhammo okkanto ahu**, pavatto āsi, so ca kho tato pabhuti pavattattā **purāṇo**, yassa okkamanato pabhuti kenaci pādādinā ahimsanato **adūsikāyo** gāvo **haññanti**, yā ghātentā **dhammā dhaṃsanti** cavanti parihāyanti **yājaka** yaññayājino janāti.

316. **Evameso aṇudhammoti** evaṃ eso lāmakadhammo hīnadhammo, adhammoti vuttaṃ hoti. Yasmā vā ettha dānadhammopi appako

1. Kāyaduccaritādīnaṃ (Sī, Syā)

atthi, tasmā taṃ sandhāyāha “aṇudhammo”ti. **Porāṇoti** tāva cirakālato pabhuti pavattattā porāṇo. Viññūhi pana garahitattā **viññūgarahitoti** veditabbo. Yasmā ca viññūgarahito, tasmā **yattha edisakaṃ passati, yājakaṃ garahatī jano**. Kathaṃ? “Abbudaṃ¹ brāhmaṇehi uppāditaṃ, gāvo vadhitvā maṃsaṃ khādanti”ti evamādini vatvāti ayamettha anussavo.

317. **Evam dhamme viyāpanneti** evaṃ porāṇe brāhmaṇadhamme natṭhe. “Viyāvatte”tipi pāṭho, viparivattitvā aññathā bhūteti attho. **Vibhinnā suddavessikā**ti pubbe samaggā viharantā suddā ca vessā ca te vibhinnā. **Puthū vibhinnā khattiyāti** khattiyāpi bahū aññamaññaṃ bhinnā. **Patim bhariyāvamaññathāti** bhariyā ca gharāvāsattaṃ issariyabale ṭhapitā puttabalādīhi upetā hutvā patim avamaññatha, paribhavi avamaññaṃ na sakkaccaṃ upaṭṭhāsi.

318. Evam aññamaññaṃ vibhinnā samānā **khattiyā brahmabandhū ca -pa- kāmānaṃ vasamanvaguntī**. Khattiyā ca brāhmaṇā ca ye caññe vessasuddā yathā saṅkaraṃ nāpajjanti, evaṃ attano attano gottena rakkhitattā **gottarakkhitā**, te sabbepi taṃ **jātivādaṃ niramkatvā**, “ahaṃ khattiyō ahaṃ brāhmaṇo”ti etaṃ sabbampi nāsetvā pañcakāmaguṇasaṅkhātānaṃ **kāmānaṃ vasaṃ anvaraṃ** āsattaṃ pāpuṇimsu², kāmahetu na kiñci akattabbaṃ nākaṃsūti vuttaṃ hoti.

Evamettha Bhagavā “isayo pubbakā”ti-ādīhi navahi gāthāhi porāṇānaṃ brāhmaṇānaṃ vaṇṇaṃ bhāsivā “yo nesaṃ paramo”ti gāthāya brahmasamaṃ, “tassa vattamanusikkhantā”ti gāthāya devasamaṃ, “taṇḍulaṃ sayanan”ti-ādikāhi catūhi gāthāhi mariyādaṃ, “tesaṃ āsi vipallāso”ti-ādīhi sattarasahi gāthāhi sambhinnamariyādaṃ, tassa vipaṭṭipattiyā devādīnaṃ pakkandanādīdīpanatthañca dassetvā desanaṃ niṭṭhāpesi. Brāhmaṇacaṇḍālo pana idha avuttōyeva. Kasmā? Yasmā vipattiyā³ akāraṇaṃ. Brāhmaṇadhammasampattiyā hi brahmasamadevasamamariyādā

1. Abhūtaṃ (Sī) 2. Anvaguṃ pāpuṇimsu (Sī), anvaguṃ āsattataṃ pāpuṇimsu (Syā)

3. Vipattiyāpi (Sī), kiñci vipattiyā (Syā), yaṃkiñci vipattiyā (Ka)

kāraṇaṃ honti, vipattiyā sambhinnamariyādo. Ayaṃ pana doṇasutte¹ vuttappakāro brāhmaṇacaṇḍālo brāhmaṇadhammavipattiyāpi akāraṇaṃ. Kasmā? Vipanne dhamme uppannattā. Tasmā taṃ adassetvāva desanaṃ niṭṭhāpesi. Etarahi pana sopi brāhmaṇacaṇḍālo dullabho. Evamayaṃ brāhmaṇānaṃ dhammo² vinaṭṭho. Tenevāha doṇo brāhmaṇo “evaṃ sante mayaṃ bho Gotama brāhmaṇacaṇḍālampi na pūremā”ti. Sesamettha vuttanayameva.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Brāhmaṇadhammikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Dhammasutta (Nāvāsutta) vaṇṇanā

319. **Yasmā hi dhammanti** Dhammasuttaṃ, “Nāvāsuttan”tipi³ vuccati. Kā uppatti? Idaṃ suttaṃ āyasmantaṃ Sāriputtatheraṃ ārabha vuttaṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana dvinnaṃ aggasāvakānaṃ uppattito pabhuti veditabbo. Seyyathidaṃ? Anuppanne kira Bhagavati dve aggasāvakā ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ kappasatasahassaṇca pāramiyo pūretvā devaloke nibbattā. Tesā paṭhamo cavitvā Rājagahassa avidūre Upatissagāmo nāma brāhmaṇānaṃ bhogagāmo atthi, tatha saṭṭhi-adhikapañcakotīsatadhanavibhavassa gāmasāmino brāhmaṇassa Rūpasārī nāma brāhmaṇī, tassā kucchiyaṃ paṭisandhiṃ aggahesi. Duttiyo tassevāvidūre Kolitagāmo nāma brāhmaṇānaṃ bhogagāmo atthi, tatha tathārūpavibhavasseva gāmasāmino brāhmaṇassa Moggallānī nāma brāhmaṇī, tassā kucchiyaṃ taṃ divasameva paṭisandhiṃ aggahesi. Evaṃ tesā ekadivaseva paṭisandhiggahaṇaṇca gabbhavuṭṭhānaṇca ahosi. Ekadivaseyeva ca nesaṃ ekassa Upatissagāme jātattā **Upatisso**, ekassa Kolitagāme jātattā **Kolitoti** nāmamakaṃsu.

1. Am 2. 202 piṭṭhe.

2. Brāhmaṇadhammo (Ka)

3. Nāthasuttantipi (Syā, Ka)

Te sahapasum kīlantā sahāyakā anupubbena vuḍḍhiṃ pāpuṇiṃsu, ekamekassa ca pañcapañcamāṇavakasatāni parivārā ahesum. Te uyyānaṃ vā nadītitthaṃ vā gacchantā saparivārāyeva gacchanti. Eko pañcahi suvaṇṇasivikāsatehi, dutiyo pañcahi ājaññarathasatehi. Tadā ca Rājagahe kālānukālāṃ giraggasamajjo nāma hoti, sāyanhasamaye nagaravemajjhe yattha sakala-aṅgamagadhavāsino abhiññātā khattiyakumārādayo sannipatitvā supaññattesu mañcapīṭhādīsu nisinnā samajjavibhūtiṃ passanti. Atha te sahāyakā tena parivārena saddhiṃ tattha gantvā paññattāsanesu nisīdiṃsu. Tato Upatisso samajjavibhūtiṃ passanto mahājanakāyaṃ sannipatitaṃ disvā “ettako janakāyo vassasataṃ appatvāva marissatī”ti cintesi. Tassa maraṇaṃ āgantvā nalāṭante patitṭhitaṃ viya ahosi, tathā Kolitassa. Tesāṃ anekappakāresu naṭesu naccantesu dassanamattepi cittaṃ na nami, aññadatthu saṃvegoyeva udapādi.

Atha vuṭṭhite samajje pakkantāya parisāya sakaparivārena pakkantesu tesu sahāyesu Kolito Upatissaṃ pucchi “kiṃ samma nāṭakādidassanena tava pamodanamattampi nāhosī”ti. So tassa taṃ pavattiṃ ārocetvā tampi tattheva paṭipucchi. Sopi tassa attano pavattiṃ ārocetvā “ehi samma pabbajitvā amataṃ gavesāmā”ti āha, “sādhu sammā”ti Upatisso taṃ sampatīcchi. Tato dvepi janā taṃ sampattiṃ chaḍḍetvā punadeva Rājagahamanuppattā. Tena ca samayena Rājagahe saṅcayo nāma paribbājako paṭivasati. Te tassa santike pañcahi māṇavakasatehi saddhiṃ pabbajitvā katipāheneva tayo vede sabbañca paribbājakasamayaṃ uggahesum. Te tesāṃ satthānaṃ ādimajjhapariyosānaṃ upaparikkhantā pariyosānaṃ adisvā ācariyaṃ pucchīṃsu “imesāṃ satthānaṃ ādimajjhaṃ dissati, pariyosānaṃ pana na dissati ‘idaṃ nāma imehi satthehi pāpuṇeyyāti, yato uttari pāpuṇitabbaṃ natthī’ti”. Sopi āha “ahampi tesāṃ tathāvidhaṃ pariyosānaṃ na passāmī”ti. Te āhaṃsu “tena hi mayaṃ imesaṃ pariyosānaṃ gavesāmā”ti. Te ācariyo “yathāsukhaṃ gavesathā”ti āha. Evaṃ te tena anuññātā amataṃ gavesamānā āhiṇḍantā Jambudīpe pākāṭā ahesum. Tehi khattiyapaṇḍitādayo pañhaṃ puṭṭhā uttaruttariṃ na sampāyanti.

“upatisso Kolito”ti vutte pana “ke ete, na kho mayaṃ jānāmā”ti bhaṇantā natthi, evaṃ vissutā ahesuṃ.

Evaṃ tesu amatapariyesanaṃ caramānesu ambhākaṃ Bhagavā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena Rājagahamanupatto. Te ca paribbājakā sakalajambudīpaṃ caritvā tiṭṭhatu amataṃ, antamaso pariyosānapañhavissajjanamattampi alabhantā punadeva Rājagahaṃ agamaṃsu. Atha kho āyasmā Assaji pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvāti yāva tesam pabbajjā. Tāva sabbaṃ Pabbajjākkhandhake¹ āgatanayeneva vitthārato daṭṭhabbaṃ.

Evaṃ pabbajitesu tesu dvīsu sahāyakesu āyasmā Sāriputto aḍḍhamāsenā sāvakaṇāpāramiṇāṇaṃ sacchākāsi. So yadā Assajittherena saddhiṃ ekavihāre vasati, tadā Bhagavato upaṭṭhānaṃ gantvā anantaraṃ therassa upaṭṭhānaṃ gacchati “pubbācariyo me ayamāyasmā, etamahaṃ nissāya Bhagavato sāsanaṃ aññāsin”ti gāravena. Yadā pana Assajittherena saddhiṃ ekavihāre na vasati, tadā yassaṃ disāyaṃ thero vasati, taṃ disaṃ oloketvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā añjaliṃ paggayha namassati. Taṃ disvā keci bhikkhū kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “Sāriputto aggasāvako hutvā disaṃ namassati, ajjāpi maññe brāhmaṇadiṭṭhi appahīnā”ti. Atha Bhagavā dibbāya sotadhātuyā taṃ kathāsallāpaṃ sutvā paññattavarabuddhāsane nisinnaṃyeva attānaṃ dassento bhikkhū āmantesi “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinā”ti. Te taṃ pavattiṃ ācikkhiṃsu. Tato Bhagavā “na bhikkhave Sāriputto disaṃ namassati, yaṃ nissāya sāsanaṃ aññāsi, taṃ attano ācariyaṃ vandati namassati sammāneti, ācariyapūjako bhikkhave Sāriputto”ti vatvā tattha sannipatitānaṃ dhammadesanattamaṃ imaṃ suttaṃabhāsi.

Tattha **yasmā hi dhammaṃ puriso vijaññāti** yato puggalā piṭakattayappabhedāṃ pariyattidhammaṃ vā, pariyattiṃ sutvā adhigantabbaṃ navalokuttarappabhedāṃ paṭivedhadhammaṃ vā puriso vijaññā jāneyya vedeyya. “Yassā”tipi² pāṭho, so evattho. **Indaṃva naṃ devatā pūjayeyyāti** yathā Sakkaṃ Devānamindaṃ dvīsu devalokesu devatā pūjenti, evaṃ so puggalo taṃ puggalaṃ kālasseva vuṭṭhāya upāhana-
omuñcanādiṃ sabbaṃ vattaṇṇatvattāṃ

1. Vi 3. 50 piṭṭhe.

2. Videyyātipi (Syā)

karonto pūjeyya sakkareyya garukareyya. Kim kāraṇaṃ? **So pūjito -pa-pātukaroti dhammaṃ**, so ācariyo evaṃ pūjito tasmim̐ antevāsīmhi pasannacitto pariyattipaṭivedhavasena bahussuto desanāvaseneva pariyattidhammaṃ, desanaṃ sutvā yathānusiṭṭhaṃ paṭipattiyā adhigantabbaṃ paṭivedhadhammaṃ pātukaroti deseti, desanāya vā pariyattidhammaṃ, upamāvasena attanā adhigatapaṭivedhadhammaṃ pātukaroti.

320. **Tadaṭṭhikatvāna nisamma dhīro**ti evaṃ pasannena ācariyena pātukataṃ dhammaṃ aṭṭhikatvāna suṇitvā upadhāraṇasamatthatāya dhīro puriso. **Dhammānudhammaṃ paṭipajjamānoti** lokuttaradhammassa anulomattā anudhammabhūtaṃ vipassanaṃ bhāvayamāno. **Viññū vibhāvī nipuṇo ca hotīti** viññūtasāṅkhātāya paññāya adhigamena viññū, vibhāvetvā paresampi pākaṭaṃ katvā nāpanasamatthatāya vibhāvī, paramasukhumatthapaṭivedhatāya nipuṇo ca hoti. **Yo tādisaṃ bhajati appamattoti** yo tādisaṃ pubbe vuttappakāraṃ bahussutaṃ appamatto tappasādanaparo hutvā bhajati.

321. Evaṃ paṇḍitācariyasevanaṃ pasaṃsitvā idāni bālācariyasevanaṃ nindanto **“khuddaṇṇa bālaṃ”**ti imaṃ gāthamāha. Tattha **khuddanti** khuddena kāyakammādinā samannāgataṃ, paññābhāvato bālaṃ. **Anāgatattanti** anadhigatapariyattipaṭivedhatthaṃ. **Usūyakanti** issāmanakatāya¹ antevāsikassa vuḍḍhiṃ asahamaṇaṃ. Sesamettha pākaṭameva padato. Adhippāyato pana yo bahucīvarādilābhī ācariyo antevāsikānaṃ cīvarādīni na sakkoti dātum, dhammadāne pana aniccadukkhānattavacanamatampi na sakkoti, etehi khuddatādidhammehi² samannāgatattā taṃ khuddaṃ balaṃ anāgatattam̐ usūyakaṃ ācariyaṃ upasevamāno “pūtimacchaṃ kusaggena”ti³ vuttanayena sayampi bālo hoti. Tasmā idha sāsane kiñci appamattakampi pariyattidhammaṃ paṭivedhadhammaṃ vā avibhāvayitvā ca avijānitvā ca yassa dhammesu kaṅkhā, taṃ ataritvā maraṇaṃ upetīti evamassa attho veditabbo.

322-3. Idāni tassevatthassa pākaṭakaraṇatthaṃ **“yathā naro”**ti gāthādvayamāha. Tattha **āpagantina**diṃ. **Mahodakanti** bahu-udakaṃ. **Salilanti**

1. Issāpakatatāya (Syā)

2. Khuddādidhammehi (Ka)

3. Khu 1. 241; Khu 5. 330 piṭṭhesu.

ito cito ca gataṃ, vitthiṇṇanti¹ vuttaṃ hoti. “Saritan”tipi pāṭho, so evattho. **Sighasotanti** hārahārikam, vegavatinti² vuttaṃ hoti. **Kim** soti ettha “so vuyhamāno”ti iminā ca sokārena tassa narassa niddiṭṭhattā nipātamatto sokāro, kiṃ sūti vuttaṃ hoti yathā “na bhavissāmi nāma so, vinassissāmi nāma so”ti. **Dhammanti** pubbe vuttaṃ duvidhameva. **Anisāmayatthanti** anisāmetvā atthaṃ. Sesamettha pākaṭameva padato.

Adhippāyato pana yathā yo kocideva naro vuttappakāraṃ nadim otaritvā tāya nadiyā vuyhamāno anusotagāmī sotameva anugacchanto pare pārattihike kiṃ sakkhati pāraṃ netum. “Sakkatī”tipi pāṭho. Tatheva duvidhampi dhammaṃ attano paññāya avibhāvayitvā bahussutānañca santike atthaṃ anisāmetvā sayam avibhāvitattā ajānanto anisāmitattā ca avitiṇṇakañkho pare kiṃ sakkhati nijjhāpetum pekkhāpetunti evamettha attho daṭṭhabbo. “So vata Cunda attanā palipapalipanno”ti-ādikañcetta³ suttapadaṃ anussaritabbaṃ.

324-5. Evaṃ bālasevanāya bālassa paraṃ nijjhāpetum asamatthatāya pākaṭakaraṇatthaṃ upamaṃ vatvā idāni “yo tādisaṃ bhajati appamatto”ti ettha vuttassa paṇḍitassa pare nijjhāpetum samatthatāya pākaṭakaraṇatthaṃ “yathāpi nāvan”ti gāthādvayamāha. Tattha **phiyenāti** dabbipadarena. **Rittenāti** veḷudaṇḍena. **Tatthāti** tassaṃ nāvāyaṃ. **Tatrūpayaññūti**⁴ tassā nāvāya āharaṇapaṭiharaṇādi-upāyajānanena⁵ maggapaṭipādanena upāyaññū. Sikkhasikkhatāya sukusalahatthatāya ca⁶ **kusalo**. uppannupaddavapaṭikārasamatthatāya **mutimā**. **Vedagūti** vedasaṅkhātehi catūhi maggañāṇehi gato. **Bhāvitattoti** tāyeva maggabhāvanāya bhāvitacitto. **Bahussutoti** pubbe vuttanayeneva. **Avedhadhammoti** aṭṭhahi lokadhammehi akampaniyasabhāvo. **Sotāvadhānūpanisūpapanneti** sota-odahanena ca maggaphalānaṃ upanissayena ca upapanne. Sesaṃ uttānapadatthameva. Adhippāyayojanāpi sakkā purimanayeneva jānitunti na vitthāritā.

1. Odhito apagataṃ vitthiṇṇanti (Ka)

2. Na cirāgataṃ vegavatinti (Ka)

3. Ma 1. 54 piṭṭhe.

4. Tatrūpayaññūti (Sī, Syā)

5. Āharaṇapasāraṇādi-upāyajānanena (Sī, Syā)

6. Lahuhatthatāya ca (Sī), kusalamattatāya ca (Syā)

326. Evaṃ paṇḍitassa pare nijjhāpetuṃ samatthabhāvapākaṭakaraṇatthaṃ upamaṃ vatvā tassā paṇḍitasevanāya niyojento “**tasmā have**”ti imaṃ avasānagāthamāha. Tatrāyaṃ saṅkhepattho—yasmā upanissayasampannā paṇḍitasevanena visesaṃ pāpuṇanti, **tasmā have sappurisaṃ bhajetha**. Kīdisaṃ sappurisaṃ bhajetha? **Medhāvinañceva bahussutañca**, paññāsampattiya ca medhāvinam vuttappakārasutadvayena ca bahussutaṃ. Tādisaṃ hi bhajamāno tena bhāsitaṃ dhammassa **aññāya atthaṃ** evaṃ ñatvā ca yathānusiṭṭhaṃ **paṭipajjamāno** tāya paṭipattiya paṭivedhavasena **viññātadhammo** so maggaphalanibbānappabhedam lokuttarasukhaṃ **labhetha** adhigaccheyya pāpuṇeyyāti arahattanikūṭena desanaṃ samāpesīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Dhammasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kiṃsīlasuttavaṇṇanā

327. **Kiṃsīloti** Kiṃsīlasuttaṃ. Kā uppatti? Āyasmato Sāriputtassa gihisahāyako eko therasseva pituno Vaṅgantabrāhmaṇassa sahāyassa brāhmaṇassa putto saṭṭhikoṭi-adhikaṃ pañcasatakoṭidhanaṃ pariccajivā āyasmato Sāriputtattherassa santike pabbajivā sabbaṃ Buddhavacanaṃ pariyāpuṇi. Tassa thero bahuso ovadivā kammaṭṭhānamadāsi, so tena visesaṃ nādhigacchati. Tato thero “Buddhaveneyyo eso”ti ñatvā taṃ ādāya Bhagavato santikaṃ gantvā taṃ bhikkhuṃ ārabha puggalaṃ aniyametvā “kiṃsīlo”ti pucchi, athassa Bhagavā tato paraṃ abhāsi. Tattha **kiṃsīloti** kīdisena vārittasīlena samannāgato, kīdisapakatiko vā. **Kiṃsamācāroti** kīdisena cārittena yutto. **Kāni kammāni brūhayanti** kāni kāyakammādīni vaddhento. **Naro sammā nivīṭṭhassāti** abhirato naro sāsane sammā patiṭṭhito bhaveyya. **Uttamatthañca pāpuṇeti** sabbatthānaṃ uttamaṃ arahattañca pāpuṇeyyāti vuttaṃ hoti.

328. Tato Bhagavā “Sāriputto aḍḍhamāsūpasampanno sāvakaṇāpāramippatto, kasmā ādikammikaputhujjanapañhaṃ pucchati”ti āvajjento “saddhivihārikaṃ ārabbhā”ti ñatvā pucchāya vuttaṃ cārittasīlaṃ avibhajitvāva tassa sappāyavasena dhammaṃ desento “**vuḍḍhāpacāyī**”ti-ādimāha.

Tattha paññāvuḍḍho guṇavuḍḍho jātivuḍḍho vayovuḍḍhoti cattāro vuḍḍhā. Jātiyā hi daharopi bahussuto bhikkhu appassutamahallakabhikkhūnamantare bāhusaccapaññāya vuḍḍhattā **paññāvuḍḍho**. Tassa hi santike mahallakabhikkhūpi Buddhavacanaṃ pariyāpuṇanti, ovādivinicchayapañhavissajjanāni ca paccāsīsanti. Tathā daharopi bhikkhu adhigamasampanno **guṇavuḍḍho** nāma. Tassa hi ovāde patiṭṭhāya mahallakāpi vipassanāgabbhaṃ gahetvā arahattaphalaṃ pāpuṇanti. Tathā daharopi rājā khattiyo muddhāvasitto brāhmaṇo vā sesajanassa vandanārahato **jātivuḍḍho** nāma. Sabbo pana paṭhamajāto **vayovuḍḍho** nāma. Tattha yasmā paññāya Sāriputtattherassa sadiso natthi ṭhapetvā Bhagavantam, kathā guṇenapi aḍḍhamāsena sabbasāvakaṇāpāramiññāṇassa paṭividdhattā. Jātiyāpi so brāhmaṇamahāsālakule uppanno, tasmā tassa bhikkhuno vayena samānopi so imehi tīhi kāraṇehi vuḍḍho. Imasmim panatthe paññāguṇehi eva vuḍḍhabhāvaṃ sandhāya Bhagavā āha “vuḍḍhāpacāyī”ti. Tasmā tādisānaṃ vuḍḍhānaṃ apacitikaraṇena vuḍḍhāpacāyī, tesameva vuḍḍhānaṃ lābhādisu usūyavigamena anusūyako ca siyāti ayamādipādassa attho.

Kālaññū cassāti ettha pana rāge uppanne tassa vinodanattāya garūnaṃ dassanaṃ gacchantopi kālaññū, dose, mohe, kosajje uppanne tassa vinodanattāya garūnaṃ dassanaṃ gacchantopi kālaññū, yato evaṃ kālaññū ca assa garūnaṃ dassanāya. **Dhammim** kathanti samathavipassanāyuttaṃ. **Erayitanti** vuttaṃ. **Khaṇaññū**ti tassā kathāya khaṇavedī, dullabho vā ayam īdisāya kathāya savanakkhaṇoti jānanto. **Suṇeyya sakkaccāti** taṃ kathaṃ sakkaccaṃ suṇeyya. Na kevalaṇca tameva, aññānīpi Buddhaguṇādipaṭisaṃyuttāni subhāsītāni sakkaccameva suṇeyyāti attho.

329. “Kālaññū cassa garūnaṃ dassanāyā”ti ettha vuttanayaṇca attano uppannarāgādivinodanakālaṃ ñatvāpi garūnaṃ santikaṃ gacchanto **kālena gacche**

garūnaṃ sakāsaṃ, “ahaṃ kammaṭṭhāniko dhutaṅgadhara cā”ti katvā na cetiyavandanabodhiyaṅgaṇabhikkhācāramagga-atimajjhānikavelādīsu yattha katthaci ṭhitamācariyaṃ disvā paripucchanatthāya upasaṅkameyya, sakasenāsane pana attano āsane nisinnaṃ vūpasantadarathaṃ sallakkhetvā kammaṭṭhānādividhipucchanatthaṃ upasaṅkameyyāti attho. Evaṃ upasaṅkamantopi ca **thambhaṃ nirāṅkatvā nivātavutti** thaddhabhāvakaraṃ mānaṃ vināsetvā nīcavutti pādapuñchanacoḷaka-chinnavisāṇusabha-uddhatadāṭhasappasadiṣo hutvā upasaṅkameyya. Atha tena garunā vuttaṃ **atthaṃ dhammaṃ -pa- samācare ca. Atthanti** bhāsitaṭṭhaṃ. **Dhammanti** Pāḷidhammaṃ. **Saṃyamanti** sīlaṃ. **Brahmacariyanti** avasesasāsanabrahmacariyaṃ. **Anussare ceva samācare cāti** atthaṃ kathitokāse anussareyya, dhammaṃ saṃyamaṃ brahmacariyaṃ kathitokāse anussareyya, anussaraṇamatteneva ca atussanto taṃ sabbampi samācare samācareyya samādāya vatteyya, tāsāṃ kathānaṃ¹ attani pavattane ussukkaṃ kareyyāti attho. Evaṃ karonto hi kiccakaro hoti.

330. Tato parañca **dhammārāmo dhammarato dhamme ṭhito dhammavinicchayaññū** bhaveyya. Sabbapadesu cettha **dhammoti** samathavipassanā, ārāmo ratīti ekova attho, dhamme ārāmo assāti **dhammārāmo**. Dhamme rato, na aññaṃ pihetīti **dhammarato**. **Dhamme ṭhito** dhammaṃ vattanato². Dhammavinicchayaṃ jānāti “idaṃ udayaṇaṃ idaṃ vayaṇaṇaṃ”ti **dhammavinicchayaññū**, evarūpo assa. Atha yāyaṃ rājakathāditiracchānakathā taruṇavipassakassa bahiddhārūpādīsu abhinandanuppādanena taṃ samathavipassanādhammaṃ sandūseti, tasmā “dhammasandosavādo”ti vuccati, taṃ **nevācare dhammasandosavādaṃ**, aññadatthu āvāsagocarādisappāyāni sevanto **tacchehi nīyetha subhāsītehi**. Samathavipassanāpaṭisaṃyuttānevettha tacchāni, tathārūpehi subhāsītehi nīyetha nīyeyya, kālaṃ khepeyyāti attho.

331. Idāni “dhammasandosavādan”ti ettha atisaṅkhepena vuttaṃ samathavipassanāyuttassa bhikkhuno upakkilesaṃ pākaṭaṃ karonto tadaññenapi upakkilesena saddhiṃ **“hassaṃ jappan”**ti imaṃ gāthamāha. Hāsantipi pāṭho.

1. Tesāṃ bhāvanāṃ (Sī)

2. Dhammaṃ patvā vattanato (Sī)

Vipassakena hi bhikkhunā hasanīyasmim vatthusmim sitamattameva katabbam, niratthakakathājappo na bhāsitaabbo, ñātibyanādīsu paridevo na katabbo, khāṇukaṇṭakādimhi manopadoso na uppādetabbo. **Māyākatanti** vuttā **māyā**, tividham **kuhanam**, paccayesu **giddhi**, jāti-ādīhi **māno**, paccanīkasātātāsāṅkhāto **sārambho**, pharusavacanalakkhaṇam **kakkasam**, rāgādayo **kasāvā**, adhimattataṇhālakkhaṇā¹ **mucchāti** ime ca dosā sukhakāmena āṅgarakāsu viya, sucikāmena gūthaṭhānam viya, jīvitukāmena āsivisādayo viya ca pahātabbā. Hitvā ca ārogyamadādivigamā vītamadena cittavikkhepābhāvā thitattena caritabbam. Evaṃ paṭipanno hi sabbupakkilesaparisuddhāya bhāvanāya na cirasseva arahattam pāpuṇāti. Tenāha Bhagavā “hassam jappam -pa- thitatto”ti.

332. Idāni yvāyam “hassam jappan”ti-ādinā nayena upakkilesa vutto, tena samannāgato bhikkhu yasmā sāhaso hoti avīmaṃsakārī, ratto rāgavasena duṭṭho dosavasena gacchati, pamatto ca hoti kusalānam dhammānam bhāvanāya asāttaccakārī, tathārūpassa ca “suṇeyya sakkacca subhāsitanī”ti-ādinā nayena vutto ovādo niratthako, tasmā imassa samkilesassa puggalādhiṭṭhānāya desanāya sutādivuddhipaṭipakkhabhāvam dassento “**viññātasārānī**”ti imam gāthamāha.

Tassattho—yāni hetāni samathavipassanāpaṭisaṃyuttāni **subhāsitanī**, tesam vijānanam sāro. Yadi viññātāni sādhu, atha saddamattameva gahitam, na kiñci kataṃ hoti, yena etāni sutamayena ñāṇena viññāyanti, taṃ **sutam**, etaṃca sutamayañāṇam **viññātasamādhisāram**, tesu viññātesu dhammesu yo samādhī cittassāvikkhepo tathattāya paṭipatti, ayamassa sāro. Na hi vijānanamatteneva koci attho sijjhati. Yo paṇāyam naro rāgādivasena vattanato **sāhaso**, kusalānam dhammānam bhāvanāya asāttaccakāritāya **pamatto**, so saddamattaggāhīyeveva hoti. Tena tassa atthavijānanābhāvato sā subhāsitavijānanapaññā ca, tathattāya paṭipattiyā abhāvato sutañca na vaḍḍhatīti.

1. Adhikataṇhāsāṅkhātā (Sī)

333. Evaṃ pamattānaṃ sattānaṃ paññāparihāniṃ sutaparihāniṃca dassetvā idāni appamattānaṃ tadubhayasārādhigamaṃ dassento āha “**dhamme ca ye -pa- sāramajjhagū**”ti. Tattha ariyappavedito dhammo nāma samathavipassanādhhammo. Ekopi hi Buddho samathavipassanādhammaṃ adesetvā parinibbuto nāma natthi. Tasmā etasmiṃ **dhamme ca ye ariyappavedite ratā** niratā appamattā sātaccānuyogino, **anuttarā te vacasā manasā kammunā ca**, te catubbidhena vacīsucaritena tividhena manosucaritena tividhena kāyasucaritena ca samannāgatattā vacasā manasā kammunā ca anuttarā, avasesasattehi asamā aggā viṣiṭṭhā. Ettāvatā saddhiṃ pubbabhāgasīlena ariyamaggasampayuttaṃ sīlaṃ desseti. Evaṃ parisuddhasīlā **te santisoraccasamādhisaṇṭhitā, sutassa paññāya ca sāramajjhagū**, ye ariyappavedite dhamme ratā, te na kevalaṃ vācādhīhi anuttarā honti, apica kho pana santisoracce samādhimhi ca saṇṭhitā hutvā sutassa paññāya ca sāramajjhagū adhigatā icceva veditabbā. Āsaṃsāyaṃ bhūtavacanaṃ. Tattha **santīti** nibbānaṃ, **soraccanti** sundare ratabhāvena yathābhūta paṭivedhikā paññā, santiyā soraccanti **santisoraccaṃ**, nibbānārammaṇāya maggapaññāyetaṃ adhivacanaṃ. **Samādhīti** taṃsampayuttova maggasamādhī. **Sanṭhitāti** tadubhaye paṭiṭṭhitā. Sutapaññānaṃ sāraṃ nāma arahattaphalavimutti. Vimuttisāraṃ hi idaṃ brahmacariyaṃ.

Evamettha Bhagavā dhammena pubbabhāgapāṭipadaṃ, “anuttarā vacasā”ti-ādīhi sīlakkhandhaṃ, santisoraccasamādhīhi paññākkhandhasamādhikkhandheti tīhipi imehi khandhehi aparabhāgapāṭipadaṃca dassetvā sutapaññāsārena akuppavimuttiṃ dassento arahattanikūṭena desanaṃ samāpesi. Desanāpariyosāne ca so bhikkhu sotāpatti phalaṃ patvā puna na cirasseva aggaphale arahatte paṭiṭṭhāsīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipāṭaṭṭhakathāya

Kimsīlasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Uṭṭhānasuttavaṇṇanā

334. **Uṭṭhahathā**ti Uṭṭhānasuttaṃ. Kā uppatti? Ekaṃ samayaṃ Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharanto rattiṃ Jetavanavihāre vasitvā pubbaṇhasamayaṃ bhikkhusaṃghaparivuto Sāvatthiyaṃ piṇḍāya caritvā pācīnadvārena nagarā nikkhamitvā migāramātupāsādaṃ agamāsi divāvihāratthāya. Āciṇṇaṃ kiretaṃ Bhagavato rattiṃ Jetavanavihāre vasitvā migāramātupāsāde diva viharūpagamanaṃ, rattiṃca migāramātupāsāde vasitvā Jetavane divāvihārūpagamanaṃ. Kasmā? Dvinnaṃ kulānaṃ anuggahatthāya mahāpariccāgaguṇaparidīpanatthāya ca. Migāramātupāsādassa ca heṭṭhā pañca kūṭāgāragabbhasatāni honti, yesu pañcasatā bhikkhū vasanti. Tattha yadā Bhagavā heṭṭhāpāsāde vasati, tadā bhikkhū Bhagavato gāravena uparipāsādaṃ nāruhanti. Taṃ divasaṃ pana Bhagavā uparipāsāde kūṭāgāragabbhaṃ pāvisi, tena heṭṭhāpāsāde pañcapi gabbhasatāni pañcasatā bhikkhū pavisiṃsu. Te ca sabbeva navā honti adhunāgatā imaṃ dhammavinayaṃ uddhatā unnaḷā pākatindriyā. Te pavisitvā divāseyyaṃ supitvā sāyaṃ uṭṭhāya mahātale sannipatitvā “ajja bhattage tuyhaṃ kiṃ ahosi, tvaṃ kattha agamāsi, ahaṃ āvuso Kosalarañño gharaṃ, ahaṃ Anāthapiṇḍikassa, tattha evarūpo ca evarūpo ca bhojanavidhi ahosi”ti nānappakāraṃ āmisakathaṃ kathentā uccāsaddamahāsaddā ahesuṃ.

Bhagavā taṃ saddaṃ sutvā “ime mayā saddhiṃ vasantāpi evaṃ pamattā, aho ayuttakārino”ti Mahāmoggallānattherassa āgamaṇaṃ cintesi. Tāvadeva āyasmā Mahāmoggallāno Bhagavato cittaṃ ñatvā iddhiyā āgamma pādamūle vandamānoyeva ahosi. Tato naṃ Bhagavā āmantesi “ete te Moggallāna sabrahmacārino pamattā, sādhu ne saṃvejehī”ti. “Evaṃ bhante”ti kho so āyasmā Mahāmoggallāno Bhagavato paṭissuṇitvā tāvadeva āpokasiṇaṃ samāpajjitvā karīsabhūmiyaṃ ʈhitaṃ mahāpāsādaṃ nāvaṃ viya mahāvāto pādaṅguṭṭhakena kampesi saddhiṃ patiṭṭhitapathavippadesena. Atha te bhikkhū bhītā vissaraṃ karontā sakasakacīvarāni chaḍḍetvā catūhi dvārehi nikkhamiṃsu. Bhagavā tesāṃ attānaṃ dassento aññena dvārena gandhakuṭiṃ pavisanto viya ahosi, te Bhagavantāṃ disvā vanditvā

aṭṭhaṃsu. Bhagavā “kiṃ bhikkhave bhūtatthā”ti pucchi, te “ayaṃ bhante migāramātupāsādo kampito”ti āhaṃsu. Jānātha bhikkhave kenāti. Na jānāma bhanteti. Atha Bhagavā “tumahādisānaṃ bhikkhave muṭṭhassatīnaṃ asampajānānaṃ pamādavihārīnaṃ saṃvegajananatthaṃ Moggallānena kampito”ti vatvā tesāṃ bhikkhūnaṃ dhammadesanatthaṃ imaṃ suttamabhāsi.

Tattha **uṭṭhahathā**ti āsanā¹ uṭṭhahatha ghaṭṭha vāyamatha, mā kusītā hotha. **Nisīdathā**ti pallaṅkaṃ ābhujitvā kammaṭṭhānānuyogathāya nisīdatha. **Ko attho supitena voti** ko tumhākaṃ anupādāparinibbānatthāya pabbajitānaṃ supitena attho. Na hi sakkā supantena koci attho pāpuṇitum. **Āturānañhi kā niddā, sallaviddhāna ruppanti** yatra ca nāma appakepi sarīrappadese uṭṭhitena cakkhurogādīnā rogena āturānaṃ ekadvaṅgulamattampi pavitṭhena ayasalla-aṭṭhisalladantasallavisāṇasallakāṭṭhasallānaṃ aññatarena sallena ruppamānānaṃ manussānaṃ niddā natthi, tattha tumhākaṃ sakalacittasarīrasantānaṃ bhañjitvā uppannehi nānappakāra-kilesarogehi āturānaṃ hi kā niddā rāgasallādīhi ca pañcahi sallehi antohadayaṃ pavisiya viddhattā sallaviddhānaṃ ruppataṃ.

335. Evaṃ vatvā puna Bhagavā bhiyyoso mattāya te bhikkhū ussāhento saṃvejento ca āha **“uṭṭhahatha -pa- vasānuge”**ti. Tatrāyaṃ sādhippāyayojanā atthavaṇṇanā—evaṃ kilesasallaviddhānaṃ hi vo bhikkhave kālo pabujjhitum². Kiṃ kāraṇaṃ? Maṇḍapeyyamidaṃ bhikkhave brahmacariyaṃ, satthā sammukhībhūto, ito pubbe pana vo dīgharattaṃ suttaṃ, girīsu suttaṃ, nadīsu suttaṃ, samesu suttaṃ, visamesu suttaṃ, rukkhaggesupi suttaṃ adassanā ariyasaccānaṃ, tasmā tassā niddāya antakiriyatthaṃ uṭṭhahatha nisīdatha daḥhaṃ sikkhatha santiyā.

Tattha purimāpādassattho vuttanayo eva. Dutiyapāde pana **santīti** tisso santiyo accantasanti tadaṅgasanti sammutisantīti, nibbānavipassanādiṭṭhigatānametaṃ adhivacanaṃ. Idha pana accantasanti nibbānamadhippetāṃ, tasmā nibbānatthaṃ daḥhaṃ sikkhatha, asithilaparakkamā hutvā sikkhathāti vuttaṃ hoti. Kiṃ kāraṇaṃ? **Mā vo pamatte viññāya, maccurājā amohayittha**

1. Alasabhāvā (Sī)

2. Pamajjhitum (Syā)

vasānuge, mā tumhe “pamattā ete”ti evaṃ ñatvā maccurājapariyāyanāmo māro vasānuge amohayittha, yathā tassa vasaṃ gacchatha, evaṃ vasānuge karonto mā amohayitthāti vuttaṃ hoti.

336. Yato tassa vasaṃ anupagacchantā **yāya devā manussā ca -pa-samappitā**, yāya devā ca manussā ca atthikā rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbatthikā, taṃ rūpādiṃ sitā nissitā allinā hutvā tiṭṭhanti, taratha samatikkamatha etaṃ nānappakāresu visayesu visaṭavittihinṇavisālattā visattikaṃ bhavabhogataṇhaṃ. **Khaṇo vo mā upaccagā**, ayaṃ tumhākaṃ samaṇadhammakaraṇakkhaṇo mā atikkami. Yesaṃ hi ayamevarūpo khaṇo atikkamati, ye ca imaṃ khaṇaṃ atikkamanti, te **khaṇātītā hi socanti nirayamhi samappitā**, nirassādaṭṭhena nirayasaññite catubbidhepi apāye patitṭhitā “akataṃ vata no kalyāṇaṃ”ti-ādinā nayena socanti.

337. Evaṃ Bhagavā te bhikkhū ussāhetvā saṃvejetvā ca idāni tesam taṃ pamādavihāraṃ vigarahitvā sabbeva te appamāde niyojento “**pamādo rajo**”ti imaṃ gāthamāha. Tattha **pamādoti** saṅkhepato sativippavāso, so cittamalinaṭṭhena **rajo**. Taṃ pamādamanupatito **pamādānupatito**, pamādānupatitattā aparāparuppanno pamādo eva, sopi rajo. Na hi kadāci pamādo nāma arajo atthi. Tena kiṃ dīpeti? Mā tumhe “daharā tāva mayaṃ, pacchā jānissāmā”ti vissāsamāpajjittha. Daharakālepi hi pamādo rajo, majjhimakālepi therakālepi pamādānupatitattā mahārajo saṅkārakūṭo eva hoti, yathā ghare ekadvedivasiko rajo rajo eva, vaḍḍhamāno pana gaṇavassiko saṅkārakūṭo eva hoti. Evaṃ santepe pana paṭhamavaye Buddhavacanaṃ pariyāpuṇitvā itaravayesu samaṇadhammaṃ karonto, paṭhamavaye vā pariyāpuṇitvā majjhimavaye suṇitvā pacchimavaye samaṇadhammaṃ karontopi bhikkhu pamādavihārī na hoti appamādānulomapaṭipadaṃ paṭipannattā. Yo pana sabbavayesu pamādavihārī divāseyyaṃ āmisakathaṃca anuyutto seyyathāpi tumhe, tasseva so paṭhamavaye pamādo rajo, itaravayesu pamādānupatito mahāpamādo ca mahārajo evāti.

Evam tesam pamādavihāram vigarahitvā appamāde niyojento āha “**appamādena vijjāya, abbahe sallamattano**”ti, tassattho—yasmā evameso sabbadāpi pamādo rajo, tasmā sati-avippavāsasaṅkhātēna appamādena āsavānam khayañāṇasaṅkhātāya ca vijjāya paṇḍito kulaputto uddhare attano hadayanissitam rāgādipaṇcavidham sallanti arahattanikūḷena desanam samāpesi. Desanāpariyosāne samvegamāpajjitvā tameva dhammadesanam manasi karitvā paccavekkhamānā vipassanam ārabhitvā pañcasatāpi te bhikkhū arahatte patiṭṭhahimsūti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Uṭṭhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Rāhulasuttavaṇṇanā

338. **Kacci abhiñhasamvāsāti** Rāhulasuttam. Kā uppatti? Bhagavā sammāsambodhim abhisambujjhivā Bodhimaṇḍato anupubbena Kapilavatthum gantvā tattha rāhulakumārena “dāyajjam me samaṇa dehī”ti dāyajjam yācito Sāriputtattheram āṇāpesi “Rāhulakumāram pabbājehī”ti. Tam sabbari Khandhakaṭṭhakathāyam¹ vuttanayeneva gahetabbari. Evam pabbajitam pana Tāhulakumāram vuḍḍhippattam Sāriputtattherova upasampādesi, Mahāmoggallānatthero assa kammavācācariyo ahosi. Tam Bhagavā “ayam kumāro jāti-ādisampanno, so jātigottakulavaṇṇapokkharatādīni nissāya mānam vā madam vā² mā akāsī”ti daharakālato pabhuti yāva na ariyabhūmim pāpuṇi, tāva ovadanto abhiñham imam suttamabhāsi. Tasmā cetam suttapariyosānepi vuttam “ittham sudam Bhagavā āyasmantaṃ rāhulam imāhi gāthāhi abhiñham ovadatī”ti. Tattha paṭhamagāthāyam ayam saṅkhepattho—kacci tvaṃ rāhula abhiñham samvāsahetu jāti-ādīnam aññatarena vatthunā na paribhavasi paṇḍitam, nānapadīpassa dhammadesanāpadīpassa ca dhāraṇato **ukkādhāro**

1. Vi-Ṭṭha 3. 290 piṭṭhe.

2. Jappam vā (Sī), dappam vā (Syā)

manussānaṃ kacci apacito tayā, kacci niccaṃ pūjito tayāti āyasmantaṃ Sāriputtaṃ sandhāya bhaṇati.

339. Evaṃ vutte āyasmā rāhulo “nāhaṃ Bhagavā nīcapuriso viya saṃvāsahetu mānaṃ vā madāṃ vā karomī”ti dīpento imaṃ paṭigāthamāha “**nāhaṃ abhiṇhasaṃvāsā**”ti. Sā uttānatthā eva.

340. Tato naṃ Bhagavā uttariṃ ovaḍanto **pañca kāmagaṇeti**-ādikā avasesagāthāyo āha. Tattha yasmā pañca kāmagaṇā sattānaṃ piyarūpā piyajātikā ativiya sattehi icchitā patthitā, mano ca nesaṃ ramayanti, te cāyasmā rāhulo hitvā saddhāya gharā nikkhanto, na rājābhinīto, na corābhinīto, na iṇaṭṭo, na bhayaṭṭo, na jīvikāpakato, tasmā naṃ Bhagavā “**pañca kāmagaṇe hitvā, piyarūpe manorame, saddhāya gharā nikkhammā**”ti samuttejetvā imassa nekkhammassa patirūpāya paṭipattiyā niyojento āha “**dukkhassantakaro bhavā**”ti.

Tattha siyā—nanu cāyasmā dāyajjaṃ patthento balakkārena pabbājito, atha kasmā Bhagavā āha “saddhāya gharā nikkhammā”ti? Vuccate—nekkhammādhimuttattā. Ayaṃ hi āyasmā dīgharattaṃ nekkhammādhimutto Padumuttarasammāsambuddhassa puttaṃ Uparevataṃ nāma sāmaṇeraṃ disvā saṅkho nāma nāgarājā hutvā satta divase dānaṃ datvā tathābhāvaṃ patthetvā tato pabhuti patthanāsampanno abhinīhārasampanno sataṣaṇṇakappe pāramiyo pūretvā antimabhavaṃ upapanno. Evaṃ nekkhammādhimuttatañcassa Bhagavā jānāti. Tathāgatabalaññataraṃ hi etaṃ ñāṇaṃ. Tasmā āha “saddhāya gharā nikkhammā”ti. Atha vā dīgharattaṃ saddhāyeva gharā nikkhamma idāni dukkhassantakaro bhavāti ayamettha adhippāyo.

341. Idānissa ādito pabhuti vaṭṭadukkhassa antakiriyaṃ paṭipattiṃ dassetuṃ “**mitte bhajassu kalyāṇe**”ti-ādimāha. Tattha sīlādīhi adhikā kalyāṇamittā nāma, te bhajanto Himavantaṃ nissāya mahāsālā mūlādīhi viya sīlādīhi vaḍḍhati. Tenāha “mitte bhajassu kalyāṇe”ti. **Pantañca sayanāsanāṃ, vivittaṃ appanigghosanti** yañca sayanāsanāṃ pantaṃ dūraṃ vivittaṃ appākiṇṇaṃ appanigghosaṃ, yattha migasūkarādisaddena

araññaṣaṇṇā uppajjati, tathārūpaṃ sayanāsanañca bhajassu. **Mattaññū hohi bhojaneti** pamāṇaññū hohi, paṭiggahaṇamattaṃ paribhogamattañca jānāhīti attho. Tattha paṭiggahaṇamattaññunā deyyadhammepi appe dāyakepi appaṃ dātukāme appameva gahetabbaṃ, deyyadhamme appe dāyake pana bahuṃ dātukāme appameva gahetabbaṃ, deyyadhamme pana bahutare dāyakepi appaṃ dātukāme appameva gahetabbaṃ, deyyadhammepi bahutare dāyakepi bahuṃ dātukāme attano balaṃ jānitvā gahetabbaṃ. Apica mattāyeva vaṇṇitā Bhagavatāti paribhogamattaññunā puttamaṃsaṃ viya akkhabbhañjanamiva ca yoniso manasi karitvā bhojanaṃ paribhuñjitabbanti.

342. Evamimāya gāthāya brahmacariyassa upakārabhūtāya kalyāṇamittasevanāya niyojetvā senāsanabhojanamukhena ca paccayaparibhogapārisuddhisile¹ samādapetvā idāni yasmā cīvarādīsu taṇhāya micchā-ājīvo hoti, tasmā taṃ paṭisedhetvā ājīvapārisuddhisile samādentō “**cīvare piṇḍapāte cā**”ti imaṃ gāthamāha. Tattha **paccayeti** gilānappaccaye. **Etesūti** etesu catūsu cīvarādīsu bhikkhūnaṃ taṇhuppādavatthūsu. **Taṇhaṃ mākāsīti** “hirikopīnapaṭicchādanādi-atthameva te cattāro paccayā niccāturānaṃ purisānaṃ paṭikārabhūtā jajjaragharassevimassa atidubbalassa kāyassa upatthambhabhūtā”ti-ādinā nayena ādinavaṃ passanto taṇhaṃ mā janesi, ajanento anuppādentō viharāhīti vuttaṃ hoti. Kiṃ kāraṇaṃ? **Mā lokaṃ punarāgami**. Etesu hi taṇhaṃ karonto taṇhāya ākaḍḍhiyamāno punapi imaṃ lokaṃ āgacchati. So tvaṃ etesu taṇhaṃ mākāsī, evaṃ sante na puna imaṃ lokaṃ āgamissasīti.

Evaṃ vutte āyasmā rāhulo “cīvare taṇhaṃ mākāsīti maṃ Bhagavā āhā”ti cīvarapaṭisaṃyuttāni dve dhutaṅgāni samādiyi paṃsukūlikaṅgañca tecīvarikaṅgañca, “piṇḍapāte taṇhaṃ mākāsīti maṃ Bhagavā āhā”ti piṇḍapātaṭṭhapaṭisaṃyuttāni pañca dhutaṅgāni samādiyi piṇḍapātikaṅgaṃ sapadānacārikaṅgaṃ ekāsanikaṅgaṃ pattapiṇḍikaṅgaṃ khalupacchābhattikaṅganti, “senāsane taṇhaṃ mākāsīti maṃ Bhagavā āhā”ti senāsanapaṭisaṃyuttāni

1. Paccayaparibhogasīlaṃ (Sī)

cha dhutaṅgāni samādiyi āraññaṅkaṃ abbhokāsikaṅkaṃ
rukhamūlikaṅkaṃ yathāsanthatikaṅkaṃ sosānikaṅkaṃ nesajjikaṅganti,
“gilānappaccaye taṇhaṃ mākaṃsīti maṃ Bhagavā āhā”ti sabbappaccayesu
yathālābhaṃ yathābalaṃ yathāsārappanti tīhi santosehi santuṭṭho ahosi
yathā taṃ subbaco kulaputto padakkhiṇaggāhī anusāsaninti.

343. Evaṃ Bhagavā āyasmantaṃ Rāhulaṃ ājīvapārisuddhisīle
samādapetvā idāni avasesasīle samathavipassanāsu ca samādapetuṃ
“saṃvuto pātimokkhasmin”ti-ādimāha. Tattha **saṃvuto pātimokkhasminti**
ettha bhavassūti pāṭhaseso, **bhavāti** antimapadena vā sambandho veditabbo,
tathā dutiyapade. Evametehi dvīhi vacanehi pātimokkhasaṃvarasīle
indriyasaṃvarasīle ca samādapesi. Pākaṭavasena cettha pañcindriyāni
vuttāni. Lakkhaṇato pana chaṭṭhampi vuttaṃyeva hotīti veditabbaṃ. **Sati**
kāyagatā tyatthūti evaṃ catupārisuddhisīle patiṭṭhitassa tuyhaṃ
catudhātuvavatthānacatubbidhasampajaññānāpānassati-
āhārepaṭikūlasaṃbhāvanādibhedā kāyagatā sati atthu bhavatu, bhāvehi
nanti attho. **Nibbidābahulo bhavāti** saṃsāravaṭṭe ukkaṇṭhanabahulo
sabbaloke anabhiratasāññī hohīti attho.

344. Ettāvatā nibbedhabhāgiyaṃ upacārabhūmiṃ dassetvā idāni
appanābhūmiṃ dassento “**nimittaṃ parivajjehī**”ti-ādimāha. Tattha **nimittanti**
rāgaṭṭhāniyaṃ subhanimittaṃ. Teneva naṃ parato visesento āha “**sutaṃ**
rāgūpasañhitaṃ”ti. **Parivajjehīti** amanasikārena pariccajāhi. **asubhāya cittaṃ**
bhāvehīti yathā saviññāṇake aviññāṇake vā kāye asubhabhāvanā sampajjati,
evaṃ cittaṃ bhāvehi. **Ekaggaṃ susamāhitanti** upacārasamādhinā ekaggaṃ,
appanāsamādhinā susamāhitaṃ. Yathā te īdisaṃ cittaṃ hoti, tathā naṃ
bhāvehīti attho.

345. Evamassa appanābhūmiṃ dassetvā vipassanaṃ dassento
“**animittaṃ**”ti-ādimāha. Tattha **animittañca bhāvehīti** evaṃ
nibbedhabhāgiyena samādhinā samāhitacitto vipassanaṃ bhāvehīti vuttaṃ
hoti. Vipassanā hi “aniccānupassanāñāṇaṃ niccanimittato vimuccatīti
animitto

vimokkho”ti-ādinā nayena, rāganimittādināṃ vā aggahaṇena animittavohāraṃ labhati. Yathāha—

“So khvāhaṃ āvuso sabbanimittānaṃ amanasikārā animittāṃ cetosamādhīṃ upasampajja viharāmi. Tassa mayhaṃ āvuso iminā vihārena viharato nimittānusāri viññāṇaṃ hoti”ti¹.

Mānānusaya’mujjahāti imāya animittabhāvanāya aniccasaññaṃ paṭilabhitvā “aniccasaññino megghiya anattasaññā saṇṭhāti, anattasaññī asmimānasamugghātaṃ pāpuṇāti”ti evamādinā² anukkamena mānānusayaṃ ujjaha pajaha pariccajāhīti attho. **Tato mānābhisamayā, upasanto carissasīti** athevaṃ ariyamaggena mānassa abhisamayā khayā vayā pahānā paṭinissaggā upasanto nibbuto sītibhūto sabbadarathaparilāhavirahito yāva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāsi, tāva suññātānimittappaṇihitānaṃ aññataraññatarena phalasamāpattivihārena carissasi viharissasīti arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi.

Tato paraṃ “**itthiṃ sudanṃ Bhagavā**”ti-ādi saṅgītikārakānaṃ vacanaṃ. Tattha **itthaṃ sudanti** itthaṃ su idaṃ, evamevāti vuttaṃ hoti. Sesamettha uttānatthameva. Evaṃ ovadiyamāno cāyasmā rāhulo paripākagatesu vimutti-paripācaniyesu dhammesu cūḷarāhulovādasuttapariyosāne anekehi devatāsahashehi saddhiṃ arahatte patiṭṭhāsīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Rāhulasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Nigrodhakappasutta (Vaṅgīsasutta) vaṇṇanā

Evaṃ me sutanti Nigrodhakappasuttaṃ, “Vaṅgīsasuttan”tipi vuccati. Kā uppatti? Ayameva, yāssa nidāne vuttā. Tattha **evaṃ meti-ādini** vuttatthāneva,

1. Saṃ 2. 462 piṭṭhe.

2. Am 3. 169; Khu 1. 120 piṭṭhesu.

yato tāni aññāni ca tathāvidhāni chaḍḍetvā avuttanayameva vaṇṇayissāma. **Aggāḷave cetiyeti** Āḷaviyaṃ aggacetiye¹. Anuppanne hi Bhagavati Aggāḷavagotamakādīni anekāni cetiyāni ahesuṃ yakkhanāgādīnaṃ bhavanāni. Tāni uppanne Bhagavati manussā vināsetvā vihāre akaṃsu, teneva ca nāmena vohariṃsu. Tato Aggāḷavacetiyaśāṅkhāte vihāre viharatīti vuttaṃ hoti. **Āyasmato Vaṅgīsassāti** ettha **āyasmāti** piyavacanaṃ, **Vaṅgīsoti** tassa therassa nāmaṃ. So jātito pabhuti evaṃ veditabbo—so kira paribbājakassa putto paribbājikāya kucchimhi jāto aññataraṃ vijjaṃ jānāti, yassānubhāvena chavasīsaṃ² ākoṭetvā sattānaṃ gatiṃ jānāti. Manussāpi sudaṃ attano ñātīnaṃ kālakatānaṃ susānato sīsāni ānetvā taṃ tesāṃ gatiṃ pucchanti. So “asukaniraye nibbatto, asukamanussaloke”ti vadati. Te tena vimhitā tassa bahuṃ dhaṇaṃ denti. Evaṃ so sakalajambudīpe pākaṭo ahosi.

So sataśaḥsakappaṃ pūritapāraṃ abhinīhārasampanno pañcahi purisaśaḥsehi parivuto gāmanigamajanapadarājadhānīsu vicaranto Sāvattihīṃ anupatto. Tena ca samayena Bhagavā Sāvattihīyaṃ viharati, Sāvattihīvāsino purebhattaṃ dānaṃ datvā pacchābhattaṃ sunivatthā supārutā pupphagandhādīni gahetvā dhammassavanatthāya Jetavanaṃ gacchanti. So te disvā “mahājanakāyo kuhiṃ gacchatī”ti pucchi. Athassa te ācikkhiṃsu “Buddho loka uppanno, so bahujanahitāya dhammaṃ deseti, tattha gacchāmā”ti. Sopi tehi saddhiṃ saparivāro gantvā Bhagavatā saddhiṃ sammoditvā ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ Bhagavā āmantesi “kiṃ Vaṅgīsa jānāsi kira tādīsaṃ vijjaṃ, yāya sattānaṃ chavasīsāni ākoṭetvā gatiṃ pavedesī”ti. Evaṃ bho Gotama jānāmīti. Bhagavā niraye nibbattassa sīsāṃ āharāpetvā dassesi, so nakhena ākoṭetvā “niraye nibbattassa sīsāṃ bho Gotamā”ti āha. Evaṃ sabbagatinibbattānaṃ sīsāni dassesi, sopi tatheva ñatvā ārocesi. Athassa Bhagavā khīṇāsavasīsaṃ dassesi, so punappunaṃ ākoṭetvā na aññāsi. Tato Bhagavā

1. Aggāḷave cetiye (Ka) Saṃ-Tītha 1. 246 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Matasīsaṃ (Syā, Ka)

“avisayo te ettha Vaṅḡsa, mameveso visayo, khīṇāsavasīsan”ti vatvā imaṃ gāthamabhāsi—

“Gatī migānaṃ pavanaṃ, ākāso pakkhinaṃ gati.

Vibhavo gati dhammānaṃ, nibbānaṃ arahato gatī”ti¹.

Vaṅḡso gāthaṃ sutvā “imaṃ me bho Gotama vijjaṃ dehī”ti āha, Bhagavā “nāyaṃ vijjā apabbajitānaṃ sampajjati”ti āha. So “pabbājetvā vā maṃ bho Gotama yaṃ vā icchasi, taṃ katvā imaṃ vijjaṃ dehī”ti āha. Tadā ca Bhagavato Nigrodhakappatthero samīpe hoti, taṃ Bhagavā āṇāpesi “tena hi Nigrodhakappa imaṃ pabbājehī”ti. So taṃ pabbājetvā tacapañcakakammaṭṭhānaṃ ācikkhi. Vaṅḡso anupubbena paṭisambhidāppatto arahā ahosi etadagge ca Bhagavatā niddiṭṭho “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ paṭibhānavantānaṃ yadidaṃ Vaṅḡso”ti².

Evam samudāgatassa āyasmato Vaṅḡsassa **upajjhāyo** vajjāvajjādi-upanijjhāyanena evaṃ laddhavohāro **Nigrodhakappo** nāma therō. **Kappoti** tassa therassa nāmaṃ, nigrodhamūle pana arahattaṃ adhigatattā “**nigrodhakappo**”ti Bhagavatā vutto. Tato naṃ bhikkhūpi evaṃ voharanti. Sāsane thirabhāvaṃ pattoti **therō**. **Aggālave cetiye aciraparinibbuto hotīti** tasmim cetiye aciraparinibbuto hoti. **Rahogatassa paṭisallīnassāti** gaṇamhā vūpakaṭṭhattā rahogatassa kāyena, paṭisallīnassa cittaṇa tehi tehi visayehi paṭinivattitvā sallīnassa. **Evaṃ cetaso parivitakko udapādīti** iminā ākārena vitakko uppajji. Kasmā pana udapādīti? Asammukhattā diṭṭhāsevanattā ca. Ayaṃ hi tassa parinibbānakāle na sammukhā ahosi, diṭṭhapubbañcānena assa hatthakukkuccā dipubbāsevanaṃ, tādisañca akhīṇāsavānampi hoti khīṇāsavānampi pubbapariyāyena. Tathā hi Piṇḍolabhāradvājo pacchābhattaṃ divāvihāratthāya utenassa uyyānameva gacchati pubbe rājā hutvā tattha paricāresīti iminā pubbapariyāyena, Gavampatitthero Tāvatisabhaṇaṇe suññaṃ devavimānaṃ gacchati devaputto hutvā tattha paricāresīti iminā pubbapariyāyena, Pilindavaccho bhikkhū vasalavādena samudācarati abbokiṇṇāni pañca

1. Vi 5. 263 piṭṭhe.

2. Am 1. 25 piṭṭhe.

jāṭisatāni brāhmaṇo hutvā tathā abhāsīti iminā pubbaparicayena. Tasmā asammukhattā diṭṭhāsevanattā cassa evaṃ cetaso parivitaṅko udapādi “**parinibbuto nu kho me upajjhāyo, udāhu no parinibbuto**”ti. Tato paraṃ uttānatthameva. **Ekamsaṃ cīvaraṃ katvāti** ettha pana puna saṇṭhāpanena evaṃ vuttaṃ. Ekamsanti ca vāmaṃsaṃ pārupitvā ʒhitassetāṃ adhivacanāṃ, yato yathā vāmaṃsaṃ pārupitvā ʒhitāṃ hoti, tathā cīvaraṃ katvāti evamassattho veditabbo. Sesaṃ pākaṭameva.

346. **Anomapaññanti** omaṃ vuccati parittaṃ lāmaṃ, na omapaññaṃ anomapaññaṃ, mahāpaññanti attho. **Diṭṭheva dhammeti** paccakkhameva, imasmiṃyeva attabhāveti vā attho. **Vicikicchānanti** evarūpānaṃ parivitaṅkānaṃ. **Ñātoti** pākaṭo. **Yasassīti** lābhaparivārasampanno. **Abhinibbutattoti** guttacitto aparīḍayhamānacitto vā.

347. **Tayā katanti** nigrodhamūle nisinnattā “nigrodhakappo”ti vadatā tayā katanti yathā attanā upalakkheti, tathā bhaṇāti. Bhagavā pana na nisinnattā eva taṃ tathā ālapi, apica kho tattha arahattaṃ pattattā. **Brāhmaṇassāti** jātiṃ sandhāya bhaṇāti. So kira brāhmaṇamahāsālakulā pabbajito. **Namassaṃ acarīti** namassamāno viḥāsī. **Mutyapekkhoti** nibbānasaṅkhātāṃ vimuttiṃ apekkhamāno, nibbānaṃ patthentoti vuttaṃ hoti. **Daḷhadhammadassīti** Bhagavantaṃ ālapati. Daḷhadhammo¹ hi nibbānaṃ abhiḷjanatṭhena, taṅca Bhagavā dasseti. Tasmā taṃ “daḷhadhammadassī”ti āha.

348. **Sakyātipi**² Bhagavantameva kulanāmena ālapati. **Mayampi sabbeti** niravasesapariṣaṃ³ saṅgaṇhitvā attānaṃ dassento bhaṇāti. **Samantacakkhūtipi** Bhagavantameva sabbaññaṭaṇṇāṇena ālapati. **Samavattṭhitāti** sammā avatṭhitā ābhogaṃ katvā ʒhitā. **Noti** amhākaṃ. **Savanāyāti** imassa pañhassa veyyākaraṇassavanatthāya. **Sotāti** sotindriyāni. **Tuvaṃ no satthā tvamanuttarosīti** thutivacanamatamevetam.

1. Daḷhadhammanti (Sī)

2. Sakkātipi (Sī, Syā)

3. Avasesapariṣaṃ (Syā, Ka)

349. **Chindeva no vicikicchanti** akusalavicikicchāya nibbicikiccho so, vicikicchāpatirūpakam̐ pana tam̐ parivitakkaṃ sandhāyevamāha. **Brūhi metanti** brūhi me etaṃ, yaṃ mayā yācitosi “tam̐ sāvakaṃ sakya mayampi sabbe aññātumicchāmā”ti, brūvanto ca tam̐ **brāhmaṇaṃ parinibbutaṃ vedaya bhūripañña majjheva no bhāsa**, parinibbutaṃ ñatvā mahāpañña Bhagavā majjheva amhākaṃ sabbesaṃ bhāsa, yathā sabbeva mayaṃ jāneyyāma. **Sakkova devāna sahasanettoti** idaṃ pana thutivacanameva. Apicassa ayaṃ adhippāyo—yathā sakko sahasanetto devānaṃ majjhe tehi sakkaccaṃ sampaṭicchitavacano bhāsati, evaṃ amhākaṃ majjhe amhehi sampaṭicchitavacano bhāsati.

350. **Ye kecīti** imampi gāthaṃ Bhagavantaṃ thunantoyeva vatthukāmataṃ janetuṃ bhaṇati. Tassattho—**ye keci** abhijjhādayo **ganthā** tesam̐ appahāne mohavicikicchānaṃ pahānābhāvato “**mohamaggā**”ti ca “**aññānapakkhā**”ti ca “**vicikicchattāhā**”ti ca vuccanti, sabbe te **Tathāgataṃ patvā** Tathāgatassa desanābalena viddhamsitā na bhavanti¹ nassanti. Kiṃ kārāṇaṃ? Cakkhuñhi **etaṃ paramaṃ narānaṃ**, yasmā Tathāgato sabbaganthavidhamanapaññācakkhujananato narānaṃ paramaṃ cakkhunti vuttaṃ hoti.

351. **No ce hi jātūti** imampi gāthaṃ thunantoyeva vattukāmataṃ janentova bhaṇati. Tattha **jātūti** ekaṃsavacanaṃ. **Purisoti** Bhagavantaṃ sandhāyāha. **Jotimantoti** paññājotisamannāgatā Sāriputtādayo. Idaṃ vuttaṃ hoti—yadi Bhagavā yathā puratthimādibhedo vāto abbhaghaṇaṃ vihanati, evaṃ desanāvegena kilese na vihaneyya², tathā yathā abbhaghaṇena nivuto loko tamova hoti ekandhakāro, evaṃ aññānanivutopi tamovassa. Yepi ime dāni jotimanto khāyanti Sāriputtādayo, tepi narā na tapeyyunti.

352. **Dhīrā cāti** imampi gāthaṃ purimanayeneva bhaṇati. Tassattho—**dhīrā** ca paṇḍitā purisā **pajjotakarā bhavanti**, paññāpajjotaṃ uppādentī, tasmā ahaṃ tam̐ **vīra** padhānavīriyasamannāgata Bhagavā **tatheva maññe** dhīroti

1. Viddhamsitā honti (Sī, Syā, Ka)

2. Vihaneyya (Sī, Syā)

ca, pajjotakarotveva ca maññāmi. Mayam hi vipassinam sabbadhamme yathābhūtam passantam Bhagavantam jānantā eva¹ upāgamumhā, tasmā **parisāsu no āvikarohi kappam**, Nigrodhakappam ācikkha pakāsehīti.

353. **Khippanti** imampi gātham purimanayeneva bhaṇati. Tassattho—**khippam giram eraya** lahum acirāyamāno vacanam bhāsa **vagguṃ** manoramam Bhagavā. Yathā suvaṇṇaḥso gocarapaṭikkanto jātassaravanasaṇḍam disvā gīvam **paggayha** uccāretvā rattatundena saṇikam ataramāno vagguṃ giram nikūjati nicchāreti, evameva tvampi **saṇikam nikūja** iminā mahāpurisalakkhaṇaññatarena **bindussarena suvikappitena** suṭṭhuvikappitena abhisankhatena, ete mayam **sabbeva ujugatā** avikkhattamānasā hutvā tava nikūjitam **suṇomāti**.

354. **Pahīnajātimarāṇanti** imampi gātham purimanayeneva bhaṇati. Tattha na sesetīti aseso, tam **asesam**. Sotāpannādayo viya kiñci asetvā pahīnajātimarāṇanti vuttam hoti. **Niggayhāti** suṭṭhu yācitvā nibandhitvā. **Dhonanti** dhutasabbapāpam. **Vadessāmīti** kathāpessāmi dhammam. **Na kāmakāro hi puthujjanānanti** puthujjanānameva hi kāmakāro natthi, yam patthenti nātum vā vattum vā, tam na sakkonti. **Saṅkheyyakāro ca Tathāgatānanti** Tathāgatānam pana vīmaṃsakāro paññāpubbaṅgamā kiriyā. Te yam patthenti nātum vā vattum vā, tam sakkontīti adhippāyo.

355. Idāni tam saṅkheyyakāram pakāsento “**sampannaveyyākaraṇam**”ti gāthamāha. Tassattho—tathā hi tava Bhagavā idam **samujjupaññassa**² tattha tattha samuggahītam vuttam pavattitam sampannaveyyākaraṇam, “Santatimahāmatto sattatālamattam abbhuggantvā parinibbāyissati, Suppabuddho Sakko sattame divase pathaviṃ pavisissati”ti evamādisu aviparītam diṭṭham, tato pana suṭṭhutarāṃ añjalim paṇāmetvā āha—**ayamañjalī pacchimo suppaṇāmito**, ayamaparopi añjalī suṭṭhutarāṃ paṇāmito. **Mā mohayīti** mā no akathanena mohayī jānam jānanto kappassa gatim. **Anomapaññāti** Bhagavantam ālapati.

1. Evam (Sī, Syā)

2. Samujjapaññassa (Syā, Ka)

356. **Parovaranti**¹ imaṃ pana gāthaṃ aparenapi pariyāyena amohanameva yācanto āha. Tattha **parovaranti** lokiya lokuttaravasena sundarāsundaraṃ, dūresantikaṃ vā. **Ariyadhammanti** catusaccadhammaṃ. **Viditvāti** paṭivijjhitaṃ. **Jānanti** sabbaṃ ñeyyadhammaṃ jānanto. **Vācābhikaṅkhāmīti** yathā ghammani ghammatatto puriso kilanto tasito vāriṃ, evaṃ te vācaṃ abhikaṅkhāmi. **Sutaṃ pavassāti** sutasaṅkhātāṃ saddāyatanāṃ pavassa pagghara muñca pavattehi. “Sutassa vassā”tipi pāṭho, vuttappakārassa saddāyatanassa vuṭṭhiṃ vassāti attho.

357. Idāni yādisaṃ vācaṃ abhikaṅkhati, taṃ pakāsento—

“Yadatthikaṃ brahmacariyaṃ acarī,
Kappāyano kaccissa taṃ amoghaṃ.
Nibbāyi so ādu sa-upādiseso,
Yathā vimutto ahu taṃ suṇomā”ti—

gāthamāha. Tattha **kappāyanoti** kappameva pūjāvasena bhaṇati. **Yathā vimuttoti** “kiṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā yathā asekkhā, udāhu upādisesāya yathā sekkhā”ti pucchati. Sesamettha pākaṭameva.

358. Evaṃ dvādasahi gāthāhi yācito Bhagavā taṃ viyākaronto—

“Acchecchi taṇhaṃ idha nāmarūpe, (Iti Bhagavā,)
Kaṇhassa sotaṃ dīgharattānusayitaṃ.
Atāri jātiṃ maraṇaṃ asesāṃ,
Iccabravī Bhagavā pañcaseṭṭho”ti—

gāthamāha. Tattha purimapadassa tāva attho—yāpi imasmiṃ nāmarūpe kāmataṇhādibhedā taṇhādīgharattaṃ appahīnaṭṭhena anusayitā kaṇhanāmakassa mārassa “sotaṃ”tipi vuccati, taṃ kaṇhassa sotabhūtaṃ dīgharattānusayitaṃ idha nāmarūpe taṇhaṃ kappāyano chindīti. **Iti Bhagavāti** idaṃ panettha saṅgītikārānaṃ vacanaṃ. **Atāri jātiṃ maraṇaṃ asesanti**

so taṃ taṇhaṃ chetvā asesam jātimaraṇaṃ atāri, anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyīti dasseti. **Iccabravī Bhagavā pañcasetṭhoti** Vaṅgīsenā puṭṭho Bhagavā etadavoca pañcannaṃ paṭhamasissānaṃ pañcavaggiyānaṃ setṭho, pañcahi vā saddhādīhi indriyehi, sīlādīhi vā dhammakkhandhehi ativisiṭṭhehi cakkhūhi ca setṭhoti saṅgītikārānamevidam vacanaṃ.

359. Evaṃ vutte Bhagavato bhāsitaṃ abhinandamānaso Vaṅgīso “**esa sutvā**”ti-ādigāthāyo āha. Tattha paṭhamagāthāya **isisattamā**ti Bhagavā isi ca sattamo ca uttamaṭṭhena, Vipassīsi khīvessabhūkakusandhakoṇāgamanakassapanāmake cha isayo attanā saha satta karonto pātubhūtotipi isisattamo, taṃ ālapanto āha. **Na maṃ vañcesī**ti yasmā parinibbuto, tasmā tassa parinibbutabhāvaṃ icchantam maṃ na vañcesi, na visaṃvādesīti attho. Sesamettha pākaṭameva.

360. Dutiyagāthāya yasmā mutyapekkho vihāsi, tasmā taṃ sandhāyāha “**yathāvādī tathākārī, ahu Buddhassa sāvako**”ti. **Maccuno jālaṃ tatanti** tebhūmakavaṭṭe vitthataṃ māraṣa taṇhājālaṃ. **Māyāvinoti** bahumāyassa. “Tathā māyāvino”tipi keci paṭhanti, tesaṃ yo anekāhi māyāhi anekakkhattumpi Bhagavantam upasaṅkami, tassa tathā māyāvinoti adhippāyo.

361. Tatiyagāthāya **ādī**ti kārāṇaṃ. **Upādānassā**ti vaṭṭassa. Vaṭṭam hi upādātabbaṭṭhena idha “upādānan”ti vuttam, tasseva upādānassa ādim avijjātaṇhādibhedam kārāṇaṃ addasa kappoti evam vattum vaṭṭati Bhagavāti adhippāyena vadati. **Accagā vatā**ti atikkanto vata. **Maccudheyyanti** maccu ettha dhiyatīti maccudheyyam, tebhūmakavaṭṭassetam adhivacanaṃ. Tam suduttaram maccudheyyam accagā vatāti vedajāto bhaṇati. Sesamettha pākaṭamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Nigrodhakappasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Sammāparibbājanīyasutta (Mahāsamayasutta) vaṇṇanā

362. **Pucchāmi munirū pahūtapāññanti** Sammāparibbājanīyasuttaṃ,
 “Mahāsamayasuttaṃ”ti vuccati mahāsamayadivase kathitattā. Kā uppatti?
 Pucchāvasikā uppatti. Nimmitabuddhena hi puṭṭho Bhagavā imarū
 suttamabhāsi, taṃ saddhirū pucchāya “Sammāparibbājanīyasuttaṃ”ti vuccati.
 Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana Sākiyakoliyānaṃ uppattito pabhuti
 porāṇehi vaṇṇīyati.

Tatrāyaṃ uddesamaggavaṇṇanā¹—paṭhamakappikānaṃ kira rañño
 Mahāsammatassa Rojo nāma putto ahosi, Rojassa Vararojo, Vararojassa
 Kalyāṇo, Kalyāṇassa Varakalyāṇo, Varakalyāṇassa Mandhātā, Mandhātussa
 Varamandhātā, Varamandhātussa Uposatho, Uposathassa Varo, Varassa
 Upavaro² Upavarassa Maghadevo³ Maghadevassa paramparā caturāsīti
 khattiyasahassāni ahesuṃ. Tesu parato tayo Okkākavaṃsā ahesuṃ. Tesu
 Tatiya-okkākassa pañca mahesiyo ahesuṃ Hatthā Cittā Jantu Jālīnī
 Visākhātī. Ekekissā pañca pañca itthisatāni parivārā, sabbajettṭhāya cattāro
 puttā Okkāmakho Karakaṇḍu⁴ Hatthiniko⁵ Sinipuroti⁶, pañca dhītaro Piyā
 Suppiyā Ānandā Vijitā Vijitasenāti. Evaṃ sā nava putte labhitvā kalamakāsi.

Atha rājā aññaṃ daharaṃ abhirūpaṃ rājadhītaraṃ ānetvā
 aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi, sāpi Jantuṃ nāma ekaṃ puttaṃ vijāyi. Taṃ
 Jantukumāraṃ pañcamadivase alaṅkaritvā rañño dassesi, rājā tuṭṭho
 mahesiyaṃ varaṃ adāsi. Sā nātākehi saddhirū mantetvā puttassa rajjaṃ yāci,
 rājā “nassa vasali mama puttānaṃ antarāyamicchasi”ti nādāsi. Sā
 punappunaṃ raho rājānaṃ paritosetvā “na mahārāja musāvādo vaṭṭati”ti-
 ādīni vatvā yācati eva. Atha rājā putte āmantesi “ahaṃ tātā tumhākaṃ
 kaniṭṭhaṃ Jantukumāraṃ disvā tassa mātuyā sahasā varaṃ adāsim,

1. Uddesamattavaṇṇanā (Sī, Syā)

2. Caro, carassa upacaro (Sī, Syā)

3. Makhādevo (Sī, Syā), Magghadevo (Ka)

4. Kākaṇḍo (Syā), karakaṇḍo (Ka)

5. Hatthinakho (Sī), sātinako (Ka)

6. Nipuroti (Syā), nipuṇoti (Ka) Dī-Ṭṭha 1. 230 piṭṭhepi passitabbaṃ.

sā puttassa rajjaṃ pariṇāmetuṃ icchatī, tumhe mamaccayena āgantvā rajjaṃ kāreyyāthā”ti aṭṭhahi amaccehi saddhiṃ uyyojesi. Te bhaginiyo ādāya caturaṅginiyā senāya nagarā nikkhamiṃsu. “Kumārā pitu-accayena āgantvā rajjaṃ kāressanti, gacchāma ne upaṭṭhahāmā”ti cintetvā bahū manussā anubandhiṃsu. Paṭhamadivase yojanamattā senā ahosi, dutiyadivase dviyojanamattā, tatiyadivase tiyojanamattā. Kumārā cintesuṃ “mahā ayaṃ balakāyo, sace mayaṃ kañci sāmantarājānaṃ akkamitvā¹ janapadaṃ gaṇhissāma, sopi no na pahossati, kiṃ paresaṃ pīlaṃ katvā laddharajjena, mahā Jambudīpo, araṇṇe nagaraṃ māpessāmā”ti Himavantābhīmukhā agamiṃsu.

Tattha nagaramāpanokāsaṃ pariyesamānā Himavati Kapilo nāma ghoratapo tāpaso paṭivasati pokkharaṇitīre mahāsākaśaṇḍe, tassa vasanokāsaṃ gatā. So te disvā pucchitvā sabbaṃ pavattiṃ sutvā tesu anukampaṃ akāsi. So kira bhummajālaṃ² nāma vijjaṃ jānāti, yāya uddhaṃ asītihatthe ākāse ca heṭṭhā bhūmiyaṅca guṇadose passati. Athekasmiṃ padese sūkaramigā sīhabyagghādayo tāsetvā paripātentī, maṇḍūkamūsikā sappe bhimsāpentī. So te disvā “ayaṃ bhūmippadeso pathavī-aggan”ti tasmīṃ padese assamaṃ māpesi. Tato so rājakumāre āha “sace mama nāmena nagaraṃ karoṭha, demi vo imaṃ okāsaṃ”ti. Te tathā paṭijāniṃsu. Tāpaso “imasmiṃ okāse ṭhatvā caṇḍālaputtapi cakkavattiṃ balena atiseti”ti vatvā “assame raṇṇo gharaṃ māpetvā nagaraṃ māpethā”ti taṃ okāsaṃ datvā sayāṃ avidūre pabbatapāde assamaṃ katvā vasi. Tato kumārā tattha nagaraṃ māpetvā Kapilassa vutthokāse katattā **“Kapilavatthū”**ti nāmaṃ āropetvā tattha nivāsaṃ kappesuṃ.

Atha amaccā “ime kumārā vayappattā, yadi nesaṃ pitā santike bhaveyya, so āvāhavivāhaṃ kāreyya, idāni pana amhākaṃ bhāro”ti cintetvā kumārehi saddhiṃ mantesuṃ. Kumārā “amhākaṃ sadisā khattiyadhītarō na passāma, tāsampi bhaginīnaṃ sadise khattiyakumāre,

1. Atikkamitvā (Ka)

2. Bhūmijayavasaṃ (Syā), bhūmijayaṃ (Ka)

jātisambhedañca na karomā”ti. Te jātisambhedabhayena jeṭṭhabhaginiṃ mātuṭṭhāne ṭhapetvā avasesāhi saṃvāsam kappesum. Tesam pitā taṃ pavattim sutvā “sakyā vata bho kumārā, paramasakyā vata bho kumārā”ti udānam udānesi. Ayam tāva Sakyānam uppatti. Vuttampi cetam Bhagavatā—

“Atha kho Ambaṭṭha rājā Okkāko amacce pārisajje āmantesi ‘kham nu kho bho etarahi kumārā sammanti’ti. Atthi deva himavantapasse pokkharaniyā tīre mahāsākasaṇḍo, tatthetarahi kumārā sammanti. Te jātisambhedabhayā sakāhi bhaginihi saddhim saṃvāsam kappenti. Atha kho Ambaṭṭha rājā okkāko udānam udānesi ‘sakyā vata bho kumārā, paramasakyā vata bho kumārā’ti, tadagge kho pana Ambaṭṭha Sakyā paññāyanti, so ca Sakyānam pubbapuriso”ti¹.

Tato nesaṃ jeṭṭhabhaginiyā kuṭṭharogo udapādi, koviḷārapupphasadisāni gattāni ahesum. Rājakumārā “imāya saddhim ekato nisajjaṭṭhānabhojanādīni karontānampi upari esa rogo saṅkamati”ti cintetvā uyyānakīlaṃ gacchantā viya taṃ yāne āropetvā araṇṇam pavisitvā pokkharaniṃ khaṇāpetvā taṃ tattha khādanīyabhojanīyehi saddhim pakkhipitvā upari padaram paṭicchādāpetvā paṇsum datvā pakkamimsu. Tena ca samayena rāmo nāma rājā kuṭṭharogī orodhehi ca nātakehi ca jigucchiyamāno tena saṃvegena jeṭṭhaputtassa rajjam datvā araṇṇam pavisitvā tattha paṇṇamūlaphalāni paribhuñjanto na cirasseva arogo suvaṇṇavaṇṇo hutvā ito cito ca vicaranto mahantam susirarukkham disvā tassabbhantare soḷasahatthappamāṇam tam kolāpaṃ sodhetvā dvārañca vātapānañca katvā nisseṇim bandhitvā tattha vāsam kappesi. So aṅgārakaṭāhe aggim katvā rattim vissarañca sussarañca suṇanto sayati. So “asukasmim padese sīho saddamakāsi, asukasmim byaggho”ti sallakkhetvā pabhāte tattha gantvā vighāsamaṃsam ādāya pacitvā khādati.

Athekadivasam so paccūsasamaye aggim jāletvā nisīdi, tena ca samayena tassā rājadhītāya gandham ghāyitvā byaggho tam padesam

khaṇitvā padaratthare vivaramakāsi. Tena vivarena sā byagghaṃ disvā bhītā vissaramakāsi. So taṃ saddaṃ sutvā “itthisaddo eso”ti ca sallakkhetvā pātova tattha gantvā “ko etthā”ti āha. Mātugāmo sāmīti. Nikkhamāti. Na nikkhamāmīti. Kiṃ kārāṇāti. Khattiyakaññā ahanti. Evaṃ sobbhe nikhātāpi mānameva karoti. So sabbaṃ pucchitvā “ahampi khattiyo”ti jātiṃ ācikkhitvā “ehi dāni khīre pakkhittasappi viya jātan”ti āha. Sā “kuṭṭharoginīmhi sāmī, na sakkā nikkhamitun”ti-āha. So “katakammo dāni ahaṃ sakkā tikicchitun”ti nisseṇiṃ datvā taṃ uddharitvā attano vasanokāsaṃ netvā sayāṃ paribhuttaḥesajjāni eva datvā na cirasseva arogaṃ suvaṇṇavaṇṇamakāsi. So tāya saddhiṃ saṃvāsaṃ kappesi. Sā paṭhamasaṃvāseneva gabbhaṃ gaṇhitvā dve putte vijāyi, punapi dveti evaṃ soḷasakkhattuṃ vijāyi, evaṃ te dvattiṃsa bhātaro ahesuṃ. Te anupubbena vuḍḍhippatte pitā sabbasippāni sikkhāpesi.

Athekadivasā eko Rāmarañño nagaravāsī pabbate ratanāni gavesanto taṃ padesaṃ āgato rājānaṃ disvā aññāsi. “Jānāmahaṃ deva tumhe”ti āha. “Kuto tvaṃ āgatosi”ti ca tena puṭṭho “nagarato devā”ti āha. Tato naṃ rājā sabbaṃ pavattiṃ pucchi. Evaṃ tesu samullapamānesu te dārakā āgamiṃsu. So te disvā “ime ke devā”ti pucchi. Puttā me bhaṇeti. Imehi dāni deva dvattiṃsakumārehi parivuto vane kiṃ karissasi, ehi rajjamanusāsāti. Alaṃ bhaṇe idheva sukhanti. So “laddhaṃ dāni me kathāpābhatan”ti nagaraṃ gantvā rañño puttassārocesi. Rañño putto “pitaraṃ ānessāmī”ti caturaṅginiyā senāya tattha gantvā nānappakārehi pitaraṃ yāci, sopi “alaṃ tāta kumāra, idheva sukhan”ti neva icchi. Tato rājaputto “na dāni rājā āgantum icchatī, handassa idheva nagaraṃ māpemi”ti cintetvā taṃ kolarukkhaṃ uddharitvā gharaṃ katvā nagaraṃ māpetvā kolarukkhaṃ apanetvā katattā “Kolanagaran”ti ca byagghapathe katattā “Byagghapajjan”ti¹ cāti dve nāmāni āropetvā agamāsi.

1. Byagghapathanti (Syā)

Tato vayappatte kumāre mātā āṇāpesi “tātā tumhākaṃ Kapilavatthuvāsino Sakyā mātulā honti, dhītaro nesaṃ gaṇhathā”ti. Te yaṃ divasaṃ khattiyakaññāyo nadikīḷanaṃ gacchanti, taṃ divasaṃ gantvā nadītittthaṃ uparundhitvā nāmāni sāvetvā patthitā patthitā rājadhītaro gahetvā agamaṃsu. Sakyarājāno sutvā “hotu bhaṇe, amhākaṃ ñātakā evā”ti tuṇhī ahesuṃ. Ayaṃ Koliyānaṃ uppatti.

Evam tesāṃ Sākiyakoliyānaṃ aññamaññaṃ āvāhavivāhaṃ karontānaṃ āgato vaṃso yāva Sīhahanurājā, tāva vitthārato veditabbo—Sīhahanurañño kira pañca puttā ahesuṃ Suddhodano Amitodano Dhotodano Sakkodano Sukkodanoti¹. Tesu Suddhodane rajjaṃ kārayamāne tassa pajāpatiyā Añjanarañño dhītāya Mahāmāyādeviyā kucchimhi pūritapāramī mahāpuriso Jātakanidāne vuttanayena Tusitapurā cavitvā paṭisandhim gahetvā anupubbena katamahābhinikkhamano sammāsambodhim abhisambujjhivā pavattitavaradhammacakko anukkamena Kapilavatthum gantvā Suddhodanamahārājādayo ariyaphale paṭiṭṭhāpetvā janapadacārikaṃ pakkamitvā punapi aparena samayena paccāgantvā pannarasahi bhikkhusatehi saddhim Kapilavatthusmim viharati Nigrodhārāme.

Tattha viharante ca Bhagavati Sākiyakoliyānaṃ udakaṃ paṭicca kalaho ahosi. Kathaṃ? Nesaṃ kira ubhinnampi Kapilapurakoliyapurānaṃ antare rohiṇī nāma nadī pavattati. Sā kadāci appodakā hoti, kadāci mahodakā. Appodakakāle setuṃ katvā Sākiyāpi Koliyāpi attano attano sassapāyanatthaṃ udakaṃ ānenti. Tesāṃ manussā ekadivasaṃ setuṃ karontā aññamaññaṃ bhaṇḍantā “are tumhākaṃ rājakulaṃ bhaginīhi saddhim saṃvāsaṃ kappesi kukkuṭasaṇḍasaṅgālāditiracchānā viya, tumhākaṃ rājakulaṃ susirarukkhe vāsaṃ kappesi pisācillikā viyā”ti evaṃ jātivādena khumsetvā attano attano rājūnaṃ ārocesuṃ. Te kuddhā yuddhasajjā hutvā Rohiṇīnadītiraṃ sampattā. Evaṃ sāgarasadisāṃ balaṃ aṭṭhāsi.

1. Sukkodano Asukkodanoti (Sī), Sukkodano Sukkhodanoti (Syā)

Atha Bhagavā “ñātakā kalahaṃ karonti, handa ne vāressāmi”¹ti ākāsenāgantvā dvinnāṃ senānaṃ majjhe aṭṭhāsi. Tampi āvajjetvā Sāvattitho āgatoti eke. Evaṃ thatvā ca pana **Attadaṇḍasuttaṃ**¹ abhāsi. Taṃ sutvā sabbe saṃvegappattā āvudhāni chaḍḍetvā Bhagavantāṃ namassamānā aṭṭhaṃsu, mahagghaṇḍa āsanaṃ paññāpesuṃ. Bhagavā oruyha paññattāsane nisīditvā “kuṭṭhārīhattho puriso”²ti-ādikaṃ **Phandanaajātakam**², “vandāmi taṃ kuñjarā”³ti-ādikaṃ **Laṭukikajātakam**³,

“Sammodamānā gacchanti, jālamādāya pakkhino.

Yadā te vivadissanti, tadā ehinti me vasan”⁴—

imaṃ **Vaṭṭakajātakāṇca** kathetvā puna tesāṃ cirakālapavattaṃ ñātibhāvaṃ dassento imaṃ mahāvaṃsaṃ kathesi. Te “pubbe kira mayaṃ ñātakā evā”⁵ti ativiya pasīdiṃsu. Tato Sakyā aḍḍhateyyakumārasate, Koliyā aḍḍhateyyakumārasateti pañca kumārasate Bhagavato parivāratthāya adaṃsu. Bhagavā tesāṃ pubbahetuṃ disvā “etha bhikkhavo”⁵ti āha, te sabbe iddhiyā nibbatta-aṭṭhaparikkhārayuttā ākāse abbhuggantvā āgamma Bhagavantāṃ vanditvā aṭṭhaṃsu. Bhagavā te ādāya mahāvanaṃ agamāsi. Tesāṃ pajāpatiyo dūte pāhesuṃ, te tāhi nānappakārehi palobhiyamānā ukkaṇṭhiṃsu. Bhagavā tesāṃ ukkaṇṭhitabhāvaṃ ñatvā Himavantāṃ dassetvā tattha **Kuṇālaajātakakathāya**⁵ tesāṃ anabhiratiṃ vinodetukāmo āha “diṭṭhapubbo vo bhikkhave Himavā”⁵ti. Na Bhagavāti. “Ethā bhikkhave pekkhathā”⁵ti attano iddhiyā te ākāse nento “ayaṃ suvaṇṇapabbato, ayaṃ rajatapabbato, ayaṃ maṇipabbato”⁵ti nānappakāre pabbate dassetvā kuṇāladahe manasilātale paccuṭṭhāsi. Tato “Himavante sabbe catuppadabahuppādādibhedā tiracchānagatā paṇā āgacchantu, sabbesaṇca pacchato kuṇālasakuṇo”⁵ti adhiṭṭhāsi. Āgacchante ca te jātinaṃaniruttivasena vaṇṇento “ete bhikkhave haṃsā, ete koṇcā, ete cakkavākā, karavikā, hatthisoṇḍakā, pokkharasātakā”⁵ti tesāṃ dassesi.

1. Khu 1. 424 piṭṭhe.

2. Khu 5. 259 piṭṭhe.

3. Khu 5. 124 piṭṭhe.

4. Khu 5. 9 piṭṭhe.

5. Khu 6. 113 piṭṭhe.

Te vimhitahadayā passantā sabbapacchato āgacchantam dvīhi
 dijakaññāhi mukhatuṇḍakena ḍaṃsitvā gahitakaṭṭhavemajjhe nisinnam
 sahassadijakaññāparivāram kuṇālasakuṇam disvā acchariyabbhutacittajātā
 Bhagavantam āhaṃsu “kacci bhante Bhagavāpi idha Kuṇālarājā
 bhūtapubbo”ti. “Āma bhikkhave mayāvesa kuṇālavamso kato. Atīte hi
 mayam cattāro janā idha vasmihā Nārado Devilo isi, Ānando gijjharājā,
 puṇṇamukho phussakokilo, aham Kuṇālo sakuṇo”ti sabbam
 Mahākuṇālajātakam kathesi. Tam sutvā tesam bhikkhūnam
 purāṇadutiyikāyo ārabha uppannā anabhirati vūpasantā. Tato tesam
 Bhagavā saccakatham kathesi, kathāpariyosāne sabbapacchimako sotāpanno,
 sabba-uparimo anāgāmī ahosi, ekopi puthujjano vā arahā vā natthi. Tato
 Bhagavā te ādāya punadeva mahāvane oruhi, āgacchamānā ca te bhikkhū
 attanova iddhiyā āgacchimsu.

Atha nesam Bhagavā uparimaggaṭṭhāya puna dhammam desesi, te
 pañcasatāpi vipassanam ārabhitvā arahatte patiṭṭhahimsu. Paṭhamam patto
 paṭhamameva āgamāsi “Bhagavato ārocessāmī”ti. Āgantvā ca
 “abhiramāmaham Bhagavā, na ukkaṇṭhāmī”ti vatvā Bhagavantam vanditvā
 ekamantam nisīdi. Evam te sabbepi anukkamena āgantvā Bhagavantam
 parivāretvā nisīdimsu jeṭṭhamāsa-uposathadivase sāyanhasamaye. Tato
 pañcasatakhīṇāsavaparivutam varabuddhāsane nisinnam Bhagavantam
 ṭhapetvā asaṇṇāsatte ca arūpabrahmāno ca sakaladasasahassacakkavāle
 avasesadevatādayo Maṅgalasuttavaṇṇanāyam vuttanayena sukhumattabhāve
 nimminivā samparivāresum “vicitrapaṭibhānam dhammadesanam
 sossāmā”ti. Tattha cattāro khīṇāsavabrahmāno samāpattito vuṭṭhāya
 brahmagaṇam apassantā “kuhim gatā”ti āvajjetvā tamattham ñatvā pacchā
 āgantvā okāsam alabhamānā cakkavālamuddhani ṭhatvā paccekagāthāyo
 abhāsimsu. Yathāha—

“Atha kho catunnam Suddhāvāsakāyikānam devatānam etadahosi
 ‘ayam kho Bhagavā sakkesu viharati Kapilavatthusmim mahāvane
 mahatā bhikkhusamghena saddhim pañcamattehi bhikkhusatehi
 sabbeheva arahantehi. Dasahi ca lokadhātūhi devatā yebhuyyena
 sannipatitā honti Bhagavantam dassanāya

bhikkhusaṃghaṇca. Yannūna mayampi yena Bhagavā
tenupasaṅkameyyāma, upasaṅkamtivā Bhagavato santike paccekam
gātham bhāseyyāmā'ti"¹.

Sabbaṃ Sagāthāvagge¹ vuttanayeneva veditabbaṃ. Evaṃ gantvā ca
tattha eko brahmā puratthimacakkavālamuddhani okāsaṃ labhitvā tattha
ṭhito imaṃ gātham abhāsi—

“Mahāsamayo pavanasmim -pa-
dakkhitāye aparājitasamghan”ti².

Imaṇcassa gātham bhāsamānassa pacchimacakkavālapabbate ṭhito
saddaṃ assosi.

Dutiyo pacchimacakkavālamuddhani okāsaṃ labhitvā tattha ṭhito taṃ
gātham sutvā imaṃ gātham abhāsi—

“Tatra bhikkhavo samādahaṃsu -pa-
indriyāni rakkhanti paṇḍitā”ti².

Tatiyo dakkhiṇacakkavālamuddhani okāsaṃ labhitvā tattha ṭhito taṃ
gātham sutvā imaṃ gātham abhāsi—

“Chetvā khilam chetvā paligham -pa- susunāgā”ti².

Catuttho uttaracakkavālamuddhani okāsaṃ labhitvā tattha ṭhito taṃ
gātham sutvā imaṃ gātham abhāsi—

“Ye keci Buddhaṃ saraṇaṃ gatāse -pa-
devakāyaṃ paripūressanti”ti².

Tassapi taṃ saddaṃ dakkhiṇacakkavālamuddhani ṭhito assosi. Evaṃ tadā
ime cattāro brahmāno parisam thometvā ṭhitā ahesuṃ, mahābrahmāno
ekacakkavālaṃ chādetvā aṭṭhaṃsu.

Atha Bhagavā devapariśaṃ oloketvā bhikkhūnaṃ ārocesi “yepi te
bhikkhave ahesuṃ atītamaddhānaṃ arahanto Sammāsambuddhā, tesampi
Bhagavantānaṃ etapparamāyeva devatā sannipatitā ahesuṃ seyyathāpi

1. Dī 2. 203; Saṃ 1. 24 piṭṭhesu.

2. Dī 2. 203; Saṃ 1. 25 piṭṭhesu.

mayhaṃ etarahi. Yēpi te bhikkhave bhavissanti anāgatamaddhānaṃ arahanto Sammāsambuddhā, tesampi Bhagavantānaṃ etapparamāyeva devatā sannipatitā bhavissanti seyyathāpi mayhaṃ etarahi”ti. Tato taṃ devapariśaṃ bhabbābhavabavasena dvidhā vibhaji “ettakā bhabbā, ettakā abhabbā”ti. Tattha “abhabbapariśā Buddhasatepi dhammaṃ desente na bujjhati, bhabbapariśā sakkā bodhetuṃ”ti ñatvā puna bhabbapuggale cariyavasena chadhā vibhaji “ettakā rāgacaritā, ettakā dosamohavitakkasaddhābuddhacaritā”ti. Evaṃ cariyavasena pariggahetvā “assā pariśāya kīdisā dhammadesanā sappāyā”ti dhammakathaṃ vicinitvā puna taṃ pariśaṃ manasākāsi “attajjhāsayena nu kho jāneyya, parajjhāsayena, aṭṭhuppattivasena, pucchāvasenā”ti. Tato “pucchāvasena jāneyyā”ti ñatvā “pañhaṃ pucchituṃ samattho atthi, natthi”ti puna sakalapariśaṃ āvajjetvā “natthi koci”ti ñatvā “sace ahameva pucchitvā ahameva vissajjeyyaṃ, evamassā pariśāya sappāyaṃ na hoti. Yannūnāhaṃ nimmitabuddhaṃ māpeyyanti pādakajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya manomayiddhiyā abhisankharitvā nimmitabuddhaṃ māpesi. “Sabbaṅgapaccaṅgī lakkhaṇasampanno pattacīvaradharo ālokitavilokitādisampanno hotū”ti adhiṭṭhānacittena saha pāturahosi. So pācīnalokadhātuto āgantvā Bhagavato samasame āsane nisinno evaṃ āgantvā yāni Bhagavatā imaṃhi samāgame cariyavasena cha suttāni¹ kathitāni. Seyyathidaṃ? Purābhedaṣuttāṃ kalahavivādaṣuttāṃ cūḷabyūhaṃ mahābyūhaṃ tuvaṭakaṃ idameva sammāparibbājanīyanti. Tesu rāgacaritadevatānaṃ sappāyavasena kathetabbassa imassa suttassa pavattanatthaṃ pañhaṃ pucchanto “**pucchāmi Muniraṃ pahūtapaññaṃ**”ti imaṃ gāthamāha.

Tattha **pahūtapaññaṃ** mahāpaññaṃ. **Tiṇṇanti** caturoghatiṇṇaṃ. **Pāraṅgati** nibbānappattaṃ. **Parinibbutanti** sa-upādisesaṇibbānavasena parinibbutaṃ. **Ṭhitattanti** lokadhammehi akampanīyacittaṃ. **Nikkhamma gharā panujja kāmeti** vatthukāme panuditvā gharāvāsā nikkhamma. **Kathaṃ bhikkhu sammā so loke paribbajeyyāti** so bhikkhu kathaṃ loke sammā paribbajeyya vihareyya anupalitto lokena hutvā, lokaṃ atikkameyyāti vuttaṃ hoti. Sesamettha vuttanayameva.

1. Khu 1. 411 piṭṭhādīsu.

363. Atha Bhagavā yasmā āsavakkhayaṃ appatvā loke sammā paribbajanto nāma natthi, tasmā tasmim̐ rāgacaritādivasena pariggahite bhabbapuggalasamūhe taṃ taṃ tesam̐ tesam̐ samānadosānaṃ devatāgaṇānaṃ āciṇṇadosappahānattham̐ “**yassa maṅgalā**”ti ārabhitvā arahattanikūṭeneva khīṇāsavapaṭipadam̐ pakāsento pannarasa gāthāyo abhāsi.

Tattha paṭhamagāthāya tāva **maṅgalā**ti maṅgalasutte vuttānaṃ diṭṭhamaṅgalādīnametaṃ adhivacanaṃ. **Samūhatā**ti suṭṭhu ūhatā paññāsathena samucchinā. **Uppātā**ti “ukkāpātadisāḍāhādayo evaṃvipākā hontī”ti evaṃ pavattā uppātābhinivesā. **Supinā**ti “pubbaṇhasamaye supinaṃ disvā idam̐ nāma hoti, majjhanhikādīsu idam̐, vāmapassena sayatā diṭṭhe idam̐ nāma hoti, dakkhiṇapassādīhi idam̐, supinante candaṃ disvā idam̐ nāma hoti, sūriyādayo disvā idam̐”ti evaṃ pavattā supinābhinivesā, **lakkhaṇā**ti daṇḍalakkhaṇavatthalakkhaṇādipāṭham̐ paṭhitvā “iminā idam̐ nāma hotī”ti evaṃ pavattā lakkhaṇābhinivesā. Te sabbepi Brahmajāle vuttanayeneva veditabbā. **So maṅgaladosavippahī**noti atṭhatimsa mahāmaṅgalāni ṭhapetvā avasesā maṅgaladosā nāma. Yassa panete maṅgalādayo samūhatā, so maṅgaladosavippahīno hoti. Atha vā maṅgalānaṃ uppatādidosānaṃ pahīnattā maṅgaladosavippahīno hoti, na maṅgalādīhi suddhim̐ pacceti ariyamaggassa adhigatattā. Tasmā **sammā so loke paribbajeyya**, so khīṇāsavo sammā loke paribbajeyya anupalitto lokenāti.

364. Dutiyagāthāya **rāgaṃ vinayetha mānusesu, dibbesu kāmesu cāpi bhikkhū**ti mānusesu ca dibbesu ca kāmaguṇesu anāgāmimaggena anuppattidhammataṃ nento rāgaṃ vinayetha. **Atikkamma bhavaṃ samecca dhammanti** evaṃ rāgaṃ vinetvā tato paraṃ arahattamaggena sabbappakārato pariññābhisamayādayo sādiento catusaccabhedampi samecca dhammaṃ imāya paṭipadāya tividhampi atikkamma bhavaṃ. **Sammā** soti sopi bhikkhu sammā loke paribbajeyya.

365. Tatiyagāthāya “**anurodhavirodhavippahīno**”ti sabbavatthūsu pahīnarāgado. Sesam̐ vuttanayameva. Sabbagāthāsu ca “sopi bhikkhu

sammā loke paribbajeyyā”ti yojetabbaṃ. Ito paramā hi yojanampi avatvā avuttanayameva vaṇṇayissāma.

366. Catutthagāthāya sattasaṅkhāravasena duvidhaṃ **piyañca appiyañca** veditabbaṃ, tattha chandarāgapatiḥappahānena **hitvā**. **Anupādāyāti** catūhi upādānehi kañci dhammaṃ aggahetvā. **Anissito kuhiñcīti** aṭṭhasatabhedena taṇhānissayena dvāsaṭṭhibhedena diṭṭhinissayena ca kuhiñci rūpādidhamme bhava vā anissito. **Saṃyojanīyehi vippamuttoti** sabbepi tebhūmakadhammā dasavidhasaṃyojanassa visayattā saṃyojanīyā, tehi sabbappakārato maggabhāvanāya pariññātattā ca¹ vippamuttoti attho. Paṭhamapādena cettha rāgadosappahānaṃ vuttaṃ, dutiyena upādānanissayābhāvo, tatiyena sesākusalehi akusalavattūhi ca vippamokkho. Paṭhamena vā rāgadosappahānaṃ, dutiyena tadupāyo, tatiyena tesāṃ pahīnattā saṃyojanīyehi vippamokkhoti veditabbo.

367. Pañcamagāthāya **upadhīsūti** khandhupadhīsu. **Ādānanti** ādātabbaṭṭhena teyeva vuccanti. **Anaññāneyyoti** aniccādīnaṃ sudiṭṭhattā “idaṃ seyyo”ti kenaci anetabbo. Sesāṃ uttānapadatthameva. Idaṃ vuttaṃ hoti—ādānesu catutthamaggena sabbaso chandarāgaṃ vinetvā so vinītachandarāgo tesu upadhīsu na sārameti, sabbe upadhī asārakatteneva passati. Tato tesu duvidhenapi nissayena anissito aññena vā kenaci “idaṃ seyyo”ti anetabbo khīṇāsavo bhikkhu sammā so loke paribbajeyya.

368. Chaṭṭhagāthāya **aviruddhoti** etesaṃ tiṇṇaṃ duccaritānaṃ pahīnattā sucāritehi saddhiṃ aviruddho. **Viditvā dhammanti** maggena catusaccadhammaṃ ñatvā. **Nibbānapadābhipatthayānoti** anupādisesaṃ khandhāparinibbānapadaṃ patthayamāno. Sesāṃ uttānatthameva.

369. Sattamagāthāya **akkuṭṭhoti** dasahi akkosavatthūhi abhisatto. **Na sandhiyethāti** na upanayhetha na kuppeyya. **Laddhā**

1. Pariññātattā pahīnattā ca (Syā)

parabhojanam na majjeti parehi dinnam saddhādeyyam labhitvā “aham ñāto yasassī lābhī”ti na majjeyya. Sesam uttānatthameva.

370. Aṭṭhamagāthāya **lobhanti** visamalobham. **Bhavanti** kāmabhavādibhavaṃ. Evaṃ dvīhi padehi bhavabhogataṇhā vuttā. Purimena vā sabbāpi taṇhā, pacchimena kammabhavo. **Virato chedanabandhanā cāti**¹ evametesam kammakilesānam pahīnattā parasattachedanabandhanā ca viratoti. Sesam vuttanayameva.

371. Navamagāthāya **sāruppaṃ attano viditvāti** attano bhikkhubhāvassa patirūpaṃ² anesanādiṃ pahāya sammā-esanādi-ājīvasuddhiṃ aññañca sammāpaṭipattiṃ tattha paṭiṭṭhahanena viditvā. Na hi ñātamatteneva kiñci hoti. **Yathātathiyanti** yathātatham yathābhūtaṃ. **Dhammanti** khandhāyatanādibhedam yathābhūtañāṇena, catusaccadhammaṃ vā maggena viditvā. Sesam uttānatthameva.

372. Dasamagāthāya **so nirāso anāsisānoti** yassa ariyamaggena vināsitattā anusayā ca na santi, akusalamūlā ca samūhatā, so nirāso nittanho hoti. Tato āsāya abhāvena kañci rūpādidhammaṃ nāsīsati. Tenāha “nirāso anāsisāno”ti. Sesam vuttanayameva.

373. Ekādasamagāthāya **āsavakhīṇoti** khīṇacaturāsavo. **Pahīnamānoti** pahīnanavavidhamāno. **Rāgapathanti** rāgavisayabhūtaṃ tebhūmakadhammajātaṃ. **Upātivattoti** pariññāpahāñchi atikkanto. **Dantoti** sabbadvāravisevanam hitvā ariyena damathena dantabhūmiṃ patto. **Parinibbutoti** kilesaggivūpasamena sītibhūto. Sesam vuttanayameva.

374. Dvādasamagāthāya **saddhoti** Buddhādiguṇesu parappaccayavirahitattā sabbākārasampanna aveccappasādena samannāgato, na parassa saddhāya paṭipattiyaṃ gamanabhāvena³. Yathāha “na khvāham ettha bhante Bhagavato

1. Chedanabandhanatoti (Sī, Syā) 2. Appatirūpaṃ (Sī) 3. Gamanābhāvena (Sī)

saddhāya gacchāmi”¹. **Sutavā**ti vositasutakiccattā paramatthikasutasamannāgato. **Niyāmadassī**ti saṁsāra kantāramūḷhe loke amatapuragāmino sammattaniyāma bhūtaṁ maggaṁ dassāvī, diṭṭhamaggoti vuttaṁ hoti. **Vaggagatesu na vaggasārī**ti vaggagatā nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhi gatikā añña māññaṁ paṭilomattā, evaṁ vaggāhi diṭṭhihi gatesu sattesu na vaggasārī “idaṁ ucchijjissati, idaṁ tattheva bhavissati”²ti evaṁ diṭṭhivasena agamanato. **Paṭighanti** paṭighātakāṁ, cittavighātakanti² vuttaṁ hoti. Dosavisesaṁ evetaṁ. **Vineyyā**ti vinetvā. Sesaṁ vuttanayameva.

375. Terasamagāthāya **saṁsuddhajino**ti saṁsuddhena arahattamaggena vijitakilesa. **Vivaṭṭacchadoti** vivaṭṭarāgadosamohachadano. **Dhammesu vasī**ti catusaccadhammesu vasippatto. Na hissa sakkā te dhammā yathā ñātā kenaci aññathā kātuṁ, tena khīṇasavo “dhammesu vasi”²ti vuccati. **Pāragūti** pāraṁ vuccati nibbānaṁ, taṁ gato, sa-upādisesavasena adhigatoti vuttaṁ hoti. **Anejoti** apagatatāṇhācalano. **Saṅkhāranirodhaññakusaloti** saṅkhāranirodho vuccati nibbānaṁ, tamhi ñāṇaṁ ariyamaggapaññaṁ, tattha kusalo, catukkhattuṁ bhāvitattā chekoti vuttaṁ hoti.

376. Cuddasamagāthāya **atītesūti** pavattiṁ patvā atikkantesu pañcakkhandhesu. **Anāgatesūti** pavattiṁ appattesu pañcakkhandhesu eva. **Kappātītoti** “ahaṁ mamaṁ”²ti kappanaṁ sabbampi vā taṇhādiṭṭhikappaṁ atīto. **Aticca suddhipaṇṇoti** atīva suddhipaṇṇo, atikkamitvā vā suddhipaṇṇo. Kim atikkamitvā? Addhattayaṁ. Arahā hi yvāyaṁ avijjāsaṅkhārasaṅkhāto atīto addhā, jātijarāmarāṇasaṅkhāto anāgato addhā, viññāṇādibhavapariyanto paccuppanno ca addhā, taṁ sabbampi atikkamma kaṅkhaṁ vitaritvā paramasuddhipattapaṇṇo hutvā ṭhito. Tena vuccati “aticca suddhipaṇṇo”²ti. **Sabbāyatanehi**ti dvādasahāyatanehi. Arahā hi evaṁ kappātīto, kappātītattā aticca suddhipaṇṇattā ca āyatim na kiñci āyatanaṁ upeti. Tenāha “sabbāyatanehi vipamutto”²ti.

1. Am 2. 33 piṭṭhe.

2. Cittaghaṭṭakanti (Sī, Syā)

377. Pannarasamagāthāya **aññāya padanti** ye te “saccānaṃ caturo padā”ti vuttā, tesu ekekapadaṃ pubbabhāgasaccavavatthāpanapaññāya ñātvā. **Samecca dhammanti** tato paraṃ catūhi ariyamaggehi catusaccadhammaṃ samecca. **Vivaṭaṃ disvāna pahānamāsavānanti** atha paccavekkhaṇañāṇena āsavakkhayaasaññitaṃ nibbānaṃ vivaṭaṃ pākaṭamanāvaṭaṃ disvā. **Sabbupadhīnaṃ parikkhayāti** sabbesaṃ khandhakāmaguṇakilesābhisaṅkhārābhedaṇaṃ upadhīnaṃ parikkhīṇattā katthaci asajjamāno bhikkhu **sammā so loke paribbajeyya** vihareyya, anallīyanto lokaṃ gaccheyyāti desanaṃ niṭṭhāpesi.

378. Tato so nimmito dhammadesanaṃ thomento “**addhā hi Bhagavā**”ti imaṃ gāthamāha. Tattha **yo so evaṃ viharīti** yo so maṅgalādīni samūhanitvā sabbamaṅgaladosappahānavihārī, yopi so dibbamānusakesu kāmesu rāgaṃ vineyya bhavātikkamma dhammābhisamayaviharīti evaṃ tāya tāya gāthāya niddiṭṭhabhikkhuṃ dassento āha. Sesaṃ uttānameva. Ayaṃ pana yojanā—addhā hi Bhagavā tatheva etaṃ yaṃ tvaṃ “yassa maṅgalā samūhata”ti-ādīni vatvā tassā tassā gāthāya pariyosāne “sammā so loke paribbajeyyā”ti avaca. Kiṃ kārāṇaṃ? Yo so evaṃvihārī bhikkhu, so uttamaṇa damathena danto, sabbāni ca dasapi saṃyojanāni caturo ca yoge vītivatto hoti. Tasmā sammā so loke paribbajeyya, natthi me ettha vicikicchāti iti desanāthomanagāthampi vatvā arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhāpesi. Suttapariyosāne koṭisatasahassadevatānaṃ aggaphalappatti ahoṣi, sotāpattisakadāgāmi-anāgāmiṇi phalappattā pana gaṇanato asaṅkhyeyyāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Sammāparibbājanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Dhammikasuttavaṇṇanā

Evam me sutanti Dhammikasuttam. Kā uppatti? Tiṭṭhamāne kira Bhagavati lokanāthe Dhammiko nāma upāsako ahosi nāmena ca paṭipattiyā ca. So kira saraṇasampanno sīlasampanno bahussuto piṭakattayadharo anāgāmī abhiññālābhī ākāśacārī ahosi. Tassa parivārā pañcasatā upāsakā, tepi tādisā eva ahesuṃ. Tassekadivasam uposathikassa rahogatassa paṭisallīnassa majjhimayāmāvasānasamaye evam parivitakko udapādi “yannūnāham agāriya-anagāriyānam paṭipadam puccheyyan”ti. So pañcahi upāsakasatehi parivuto Bhagavantam upasaṅkamitvā tamattham pucchi, Bhagavā cassa byākāsi. Tattha pubbe vaṇṇitasadisam vuttanayeneva veditabban, apubban vaṇṇayissāma.

379. Tattha paṭhamagāthāya tāva **kathamkaroti** katham karonto katham paṭipajjanto. **Sādhu hotīti** sundaro anavajjo atthasādhano hoti. **Upāsakāseti** upāsakā-icceva vuttam hoti. Sesamatthato pākaṭameva. Ayaṃ pana yojanā—yo vā agārā anagārameti pabbajati, ye vā agārino upāsakā, etesu duvidhesu sāvakesu kathamkaro sāvako sādhu hotīti.

380-1. Idāni evam puṭṭhassa Bhagavato byākaraṇasamatthataṃ dīpentō “**tuvañhi**”ti gāthādvayamāha. Tattha **gatinti** ajjhāsayaḡatim. **Parāyaṇanti** nipphattim. Atha vā **gatinti** nirayādipaṇcappabhedam. **Parāyaṇanti** gatito param ayanam gabhivippamokkham parinibbānam. **Na catthi tulyoti** tayā sadiso natthi. **Sabban tuvaṃ ṇāṇamavecca dhammam, pakāsesi satte anukampamānoti** tvaṃ Bhagavā yadatthi ñeyyam nāma, tam anavasesam avecca paṭivijjhivā satte anukampamāno sabban ṇāṇaṇca dhammaṇca pakāsesi. Yam yam yassa hitam hoti, tam tam tassa āvikāsiyeva desesiyeva, na te atthi ācariyamuṭṭhīti vuttam hoti. **Virocasi vimaloti** dhūmarajādivirahito viya cando, rāgādimalābhāvena vimalo virocasi. Sesamettha uttānatthameva.

382. Idāni yesam tadā Bhagavā dhammam desesi, te devaputte kittetvā Bhagavantam pasamsanto “**āgañchi te santike**”ti gāthādvayamāha.

Tattha **nāgarājā erāvaṇo nāmāti** ayaṃ kira Erāvaṇo nāma devaputto kāmārūpī dibbe vimāne vasati. So yadā Sakko uyyānakīlaṃ gacchati, tadā diyaḍḍhasatayojanaṃ kāyaṃ abhinimminivā tettiṃsa kumbhe māpetvā Erāvaṇo nāma hatthī hoti. Tassa ekekasmim̐ kumbhe dve dve dantā honti, ekekasmim̐ dante satta satta pokkharāṇiyo, ekekissā pokkharāṇiyā satta satta paduminiyo, ekekissā paduminiyā satta satta pupphāni, ekekasmim̐ pupphe satta satta pattāni, ekekasmim̐ patte satta satta accharāyo naccanti padumaccharāyotveva vissutā Sakkassa nāṭakitthiyo, yā ca Vimānavatthusmimpi “bhamanti kaññā padumesu sikkhitā”ti¹ āgatā. Tesam̐ pana tettiṃsakumbhānaṃ majjhe sudassanakumbho nāma tiṃsayojanamatto hoti, tattha yojanappamaṇo maṇipallaṅko tiyojanubbedhe pupphamaṇḍape attharīyati. Tattha Sakko Devānamindo accharāsaṅghaparivuto dibbasampattiṃ paccanubhoti. Sakke pana Devānaminde uyyānakīlāto paṭinivatte puna taṃ rūpaṃ saṃharitvāna devaputtova hoti. Taṃ sandhāyāha “āgañchi te santike nāgarājā Erāvaṇo nāmā”ti. **Jinoti sutvāti** “vijitapāpadhammo esa Bhagavā”ti evaṃ sutvā. **Sopi tayā mantayitvāti** tayā saddhim̐ mantayitvā, pañhaṃ pucchitvāti adhippāyo. **Ajjhagamāti** adhi-
agamā, gatoti vuttaṃ hoti. **Sādhūti sutvāna patītarūpoti** taṃ pañhaṃ sutvā “sādhū bhante”ti abhinanditvā tuṭṭharūpo gatoti attho.

383. **Rājāpi taṃ vessavaṇo kuveroti** ettha so yakkho rañjanaṭṭhena **rājā**, visāṇāya rājadhāniyā rajjaṃ kāretīti **Vessavaṇo**, purimanāmena **Kuveroti** veditabbo. So kira Kuvero nāma brāhmaṇamahāsālo hutvā dānādini puññāni katvā visāṇāya rājadhāniyā adhipati hutvā nibbatto. Tasmā “Kuvero Vessavaṇo”ti vuccati. Vuttañcetaṃ āṭānāṭiyasutte—

“Kuverassa kho pana mārissa mahārājassa Visāṇā nāma rājadhānī, tasmā Kuvero mahārājā ‘Vessavaṇo’ti pavuccatī”ti², sesamettha pākaṭameva.

1. Khu 2. 93 piṭṭhe.

2. Dī 3. 170 piṭṭhe.

Tattha siyā—kasmā pana dūratare Tāvatiṃsabhavane vasanto Erāvaṇo paṭhamam āgato, Vessavaṇo pacchā, ekanagareva vasanto ayam upāsako sabbapacchā, kathaṇca so tesam āgamanam aññāsī, yena evamāhāti? Vuccate—Vessavaṇo kira tadā anekasahassapavāḷapallaṅkam dvādasayojanam nārivāhanam abhiruyha pavāḷakuntaṃ uccāretvā dasasahassakoṭiyakkhehi parivuto “Bhagavantam pañham pucchissāmī”ti ākāsaṭṭhakavimānāni pariharitvā maggena maggam āgacchanto Velukaṇḍakanagare nandamātāya upāsikāya nivesanassa uparibhāgam sampatto. Upāsikāya ayamānubhāvo—parisuddhasīlā hoti, niccam vikālabhojanā paṭiviratā, piṭakattayadhārīnī, anāgāmiphale patiṭṭhitā. Sā tamhi samaye sīhapañjaram ugghāṭetvā utuggahaṇatthāya māluteritokāse ṭhatvā aṭṭhakapārāyanavagge parimaṇḍalehi padabyañjanehi madhurena sarena bhāsati. Vessavaṇo tattheva yānāni ṭhapetvā yāva upāsikā “idamavoca Bhagavā Magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye paricārakasolaṣannaṃ brāhmaṇānan”ti nigamanam abhāsī, tāva sabbam sutvā vaggapariyosāne suvaṇṇamurajasadisam mahantaṃ gīvaṃ paggaḥetvā “sādhu sādhu bhaginī”ti sādhuḥkāramadāsī. Sā “ko etthā”ti āha. Aham bhagini Vessavaṇoti. Upāsikā kira paṭhamam sotāpannā ahosi, pacchā Vessavaṇo. Tam so dhammato sahodarabhāvaṃ¹ sandhāya upāsikam bhaginivādena samudācarati. Upāsikāya ca “vikālo bhātika bhadramukha yassa dāni kālam maññāsī”ti vutto “aham bhagini tayi pasanno pasannākāram karomī”ti āha. Tena hi bhadramukha mama khette nipphannaṃ sālīm kammakarā āharitum na sakkonti, tam tava parisāya āṇāpehīti. So “sādhu bhaginī”ti yakkhe āṇāpesi, te aḍḍhaterasa koṭṭhāgārasatāni pūresum. Tato pabhuti koṭṭhāgāram ūnam nāma nāhosi, “Nandamātu koṭṭhāgāram viyā”ti loke nidassanaṃ ahosi. Vessavaṇo koṭṭhāgārāni pūretvā Bhagavantam upasaṅkami. Bhagavā “vikāle āgatosī”ti āha, atha Bhagavato sabbam ārocesi. Iminā kāraṇena āsannatarepi Cātumahārājikabhavane vasanto Vessavaṇo pacchā āgato. Erāvaṇassa pana na kiñci antarā karaṇīyam ahosi, tena so paṭhamataram āgato.

1. Dhammasahodarabhāvaṃ (Ka)

Ayaṃ pana upāsako kiñcāpi anāgāmī pakatiyāva ekabhattiko, tathāpi tadā uposathadivasoti katvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya sāyanhasamayaṃ sunivattho supāruto pañcasata-upāsakaparivuto Jetavanaṃ gantvā dhammadesanaṃ sutvā attano gharaṃ āgamma tesaṃ upāsakānaṃ saraṇasīla-uposathānisamsādibhedanā upāsakadhammaṃ kathetvā te upāsake uyyojesi. Tesañca tasseva ghare muṭṭhihatthappamāṇapādakāni pañca kappiyamañcasatāni pāṭekkovarakesu paññattāni honti, te attano attano ovarakaṃ pavisitvā samāpattiṃ appettvā nisīdimsu, upāsakopi tathevākāsi. Tena ca samayena Sāvattthinagare sattapaññāsa kulasatasahassāni vasanti, manussagaṇanāya aṭṭhārasakoṭīmanussā. Tena paṭhamayāme hatthi-assamanussabherisaddādihi Sāvattthinagaraṃ mahāsamuddo viya ekasaddaṃ hoti. Majjhimayāmasamanantare so saddo paṭippassambhati, tamhi kāle upāsako samāpattito vuṭṭhāya attano guṇe āvajjetvā “yenāhaṃ maggasukhena phalasukhena sukhito viharāmi, idaṃ sukhaṃ kaṃ nissāya laddhaṃ”ti cintetvā “Bhagavantaṃ nissāyā”ti Bhagavati cittaṃ pasādetvā “Bhagavā etarahi katamena vihārena viharatī”ti āvajjento dībkena cakkhunā Erāvaṇavessavaṇe disvā dībāya sotadhātuyā dhammadesanaṃ sutvā cetopariyañāṇena tesaṃ pasannacittataṃ ñatvā “yannūnāhampi Bhagavantaṃ ubhayahitaṃ paṭipadaṃ puccheyyan”ti cintesi. Tasmā so ekanagare vasantopi sabbapacchā āgato, evañca nesaṃ āgamaṇaṃ aññāsi. Tenāha “āgañchi te santike nāgarājā -pa- so cāpi sutvāna patītarūpo”ti.

384. Idāni ito bahiddhā lokasammatehi samaṇabrāhmaṇehi ukkaṭṭhabhāvena Bhagavantaṃ pasaṃsanto “**ye kecime**”ti gāthādvayamāha. Tattha **titthiyā**ti nandavacchasaṃkiccehi ādipuggalehi tīhi titthakarehi kate diṭṭhitithe jātā, tesaṃ sāsane pabbajitā pūraṇādayo cha satthāro. Tattha Nāṭaputto nigaṇṭho, avasesā ājīvakaṭi te sabbe dassento āha “**ye kecime titthiyā vādasīlā**”ti, “mayāṃ sammā paṭipannā, aññe micchā paṭipannā”ti evaṃ vādakaraṇasīlā lokaṃ mukhasattīhi vitudantā vicaranti. **Ājīvaka vā**ti te ekajjhamuddiṭṭhe bhinditvā dasseti. **Nāṭitaranti**ti nātikkamanti. **Sabbeti** aññepi

ye keci titthiyasāvakādayo, tepi pariggaṇhanto āha. “**Ṭhito vajantaṃ viyā**”ti yathā koci ṭhito gativikalo sīghagāmināṃ purisaṃ gacchantāṃ nātitareyya, evaṃ te paññāgatiyā abhāvena te te atthappabhede bujjhituṃ asakkontā ṭhitā, atijavanapaññaṃ Bhagavantaṃ nātitarantīti attho.

385. Brāhmaṇā vādasīlā vuddhā cāti ettāvata

Caṅkītārukkhapokkharasātijāṇussoṇi-ādayo dasseti, **api brāhmaṇā santi kecīti** iminā majjhimāpi daharāpi kevalaṃ brāhmaṇā santi atthi upalabbhanti kecīti evaṃ assalāyanavāseṭṭha-ambaṭṭha-uttaramāṇavakādayo dasseti.

Atthabaddhāti “api nu kho imaṃ pañhaṃ byākareyya, imaṃ kaṅkhaṃ chindeyyā”ti evaṃ atthabaddhā bhavanti. **Ye cāpi aññeti** aññepi ye “mayāṃ vādino”ti evaṃ maññaṃānā vicaranti khattiyapaṇḍitabrāhmaṇabrahmadevayakkhādayo aparimāṇā, tepi sabbe tayi atthabaddhā bhavantīti dasseti.

386-7. Evaṃ nānappakārehi Bhagavantaṃ pasaṃsitvā idāni dhammeneva taṃ pasaṃsitvā dhammakathaṃ yācanto “**ayañhi dhammo**”ti gāthādavyamāha. Tattha **ayañhi dhammoti** sattatimsa bodhipakkhiyadhamme sandhāyāha. **Nipuṇoti** saṇho duppaṭivijjho. **Sukhoti** paṭividdho samāno lokuttarasukhamāvahati, tasmā sukhāvahattā “sukho”ti vuccati. **Suppavuttoti** sudesito. **Sussūsamānāti** sotukāmaṃhāti attho. **Taṃ no vadāti** taṃ dhammaṃ amhākaṃ vada. “Tvaṃ no”tipi pāṭho, tvaṃ amhākaṃ vadāti attho. **Sabbepime bhikkhavoti** taṅkhaṇaṃ nisinnāni kira pañca bhikkhusatāni honti, tāni dassento yācati. **Upāsakā cāpīti** attano parivāre aññe ca dasseti. Sesamettha pākaṭameva.

388. Atha Bhagavā anagāriyapaṭipadaṃ tāva dassetuṃ bhikkhū āmantetvā “**suṇātha me bhikkhavo**”ti-ādimāha. Tattha **dhammaṃ dhutaṃ tañca carātha sabbeti** kilese dhunātīti dhuto, evarūpaṃ kilesadhunanakaṃ paṭipadādhammaṃ sāvayāmi vo, tañca mayā sāvitaṃ sabbe caratha paṭipajjatha, mā pamāditthāti vuttaṃ hoti. **Iriyāpathanti** gamanādicatubbidhaṃ. **Pabbajitānulomikanti** samaṇasārappaṃ satisampajāññayuttaṃ. Araññe kammaṭṭhānānuyogavasena pavattamevāti apare. **Sevetha nanti** taṃ iriyāpathaṃ

bhajeyya. **Atthadasoti** hitānupassī. **Mutīmāti** buddhimā. Sesamettha gāthāya pākaṭameva.

389. **No ve vikāleti** evaṃ pabbajitānulomikaṃ iriyāpathaṃ sevamāno ca divāmajjhanhikavītikkamaṃ upādāya vikāle na careyya bhikkhu, yuttakāle eva pana gāmaṃ piṇḍāya careyya. Kim kāraṇaṃ? **Akālacāriṃ hi sajanti saṅgā**, akālacāriṃ puggalaṃ rāgasāṅgādayo aneke saṅgā sajanti parissajanti upaguhanti allīyanti. **Tasmā vikāle na caranti Buddhā**, tasmā ye catusaccabuddhā ariyapuggalā, na te vikāle piṇḍāya carantīti. Tena kira samayena vikālabhojanasikkhāpadaṃ appaṇṇattaṃ hoti, tasmā dhammadesanāvasenevettha puthujjanānaṃ ādīnavaṃ dassento imaṃ gāthamāha. Ariyā pana saha maggapaṭilābhā eva tato paṭiviratā honti, esā dhammatā.

390. Evaṃ vikālacariyaṃ paṭisedhetvā “kāle carantenapi evaṃ caritabban”ti dassento āha “**rūpā ca saddā cā**”ti. Tassattho—ye te rūpādayo nānappakāraṃ madaṃ janentā satte sammadayanti, tesu piṇḍapātapārisuddhisuttādīsu¹ vuttanayena chandaṃ vinodetvā yuttakāleneva pātarāsaṃ paviseyyāti. Ettha ca pāto asitabboti **pātarāso**, piṇḍapātassetam nāmaṃ. Yo yattha labbhati, so padesopi tamyogena “pātarāso”ti idha vutto. Yato piṇḍapātaṃ labhati, taṃ okāsaṃ gaccheyyāti evamettha attho veditabbo.

391. Evaṃ pavittṭho—

Piṇḍaṇca bhikkhu samayena laddhā,
Eko paṭikkamma raho nisīde.
Ajjhattacintī na mano bahiddhā,
Nicchāraye saṅgahitattabhāvo.

Tattha **piṇḍanti** missakabhikkhaṃ. Sā² hi tato tato samodhānetvā sampiṇḍitaṭṭhena “piṇḍo”ti vuccati. **Samayenāti** antomajjhanhikakāle. **Eko paṭikkammāti** kāyavivekaṃ sampādentō adutiyo nivattitvā. **Ajjhattacintīti** tilakkhaṇaṃ āropetvā khandhasantānaṃ cintento. **Na mano**

1. Ma 3. 342 piṭṭhe.

2. Missakabhattaṃ bhikkhaṃ. Sā (Sī), missakabhattaṃ. Bhikkhāya (Ka)

bahiddhā nicchārayeti bahiddhā rūpādīsu rāgavasena cittaṃ na nīhare.
Saṅgahitattabhāvoti suṭṭhu gahitacitto.

392. Evaṃ viharanto ca—

Sacepi so sallape sāvakena,
 Aññena vā kenaci bhikkhunā vā.
 Dhammaṃ paṇītaṃ ta'mudāhareyya,
 Na pesuṇaṃ nopi parūpavādaṃ.

Kim vuttaṃ hoti? So yogāvacaro kiñcideva sotukāmatāya upagatena sāvakena vā kenaci aññatitthiyagahaṭṭhādīnā vā idheva pabbajitena bhikkhunā vā saddhiṃ sacepi sallape, atha yvāyaṃ maggaphalādipaṭisaṃyutto dasakathāvattathubhedo vā atappakaṭṭhena paṇīto dhammo, taṃ dhammaṃ paṇītaṃ udāhareyya, aññaṃ pana piṣuṇavacanāṃ vā parūpavādaṃ vā appamattakampi na udāhareyyāti.

393. Idāni tasmim parūpavāde dosaṃ dassento āha “**vādañhi eke**”ti. Tassattho—idhekacce moghapurisā parūpavādasaññhitāṃ nānappakāraṃ viggāhikakathābhedaṃ **vādaṃ paṭiseniyanti** virujjhanti, yujjhitaṃ hutvā senāya paṭimukhaṃ gacchantā viya honti, **te** mayaṃ lāmakapaññe na **pasāṃsāma**. Kim kāraṇaṃ? **Tato tato ne pasajanti saṅgā**, yasmā te tādisake puggale tato tato vacanapathato samuṭṭhāya vivādasaṅgā sajanti allīyanti. Kim kāraṇaṃ sajantīti? **Cittaṃ hi te tattha gamenti dūre**, yasmā te paṭiseniyantā cittaṃ tattha gamenti, yattha gataṃ samathavipassanānaṃ dūre hotīti.

394-5. Evaṃ parittapaññānaṃ pavattiṃ dassetvā idāni mahāpaññānaṃ pavattiṃ dassento āha “**piṇḍaṃ vihāraṃ -pa- sāvako**”ti. Tattha vihārena paṭissayo, sayanāsanaṃ mañcapīḥanti tīhipi padehi senāsanameva vuttaṃ. **Āpanti** udakaṃ. **Saṅghāṭirajūpavāhananti** paṃsumalādino saṅghāṭirajassa dhovanaṃ. **Sutvāna dhammaṃ sugatena desitanti** sabbāsavaṣaṃvarādīsu “paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṃ paṭisevati sītassa paṭighātāyā”ti-ādīnā¹ nayena Bhagavatā desitaṃ dhammaṃ sutvā. **Saṅkhāya**

1. Ma 1. 12; Am 2. 341 piṭṭhesu.

esave varapaññasāvakoti etaṃ idha piṇḍanti vuttaṃ piṇḍapātaṃ, viharādīhi vuttaṃ senāsanam, āpamukhena dassitaṃ gilānapaccayaṃ, saṅghāṭiyā cīvaranti catubbidhampi paccayaṃ saṅkhāya “yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā”ti-ādinā¹ nayena paccavekkhitvā seve varapaññasāvako, sevitum sakuṇeyya varapaññasassa Tathāgatassa sāvako sekkho vā puthujjano vā, nippariyāyena ca arahā. So hi caturāpasseno “saṅkhāyekaṃ paṭisevati, saṅkhāyekaṃ adhivāseti, saṅkhāyekaṃ parivajjeti, saṅkhāyekaṃ vinodeti”ti² vutto. Yasmā ca saṅkhāya seve varapaññasāvako, **tasmā hi piṇḍe -pa- yathā pokkhare vāribindu**, tathā hotīti veditabbo.

396. Evaṃ khīṇāsavapaṭipattiṃ dassento arahattanikūṭena anagāriyapaṭipadam niṭṭhāpetvā idāni agāriyapaṭipadam dassetuṃ “**gahaṭṭhavam pana vo**”ti-ādimāha. Tattha paṭhamagāthāya tāva **sāvakoti** agāriyasāvako. Sesam uttānatthameva. Ayaṃ pana yojanā—yo mayā ito pubbe kevalo abyāmisso sakalo paripuṇṇo bhikkhudhammo kathito, esa khattavatthu-ādiapariggahehi sapariggahena na labbhā phassetuṃ na sakkā adhigantunti.

397. Evaṃ tassa bhikkhudhammam paṭisedhetvā gahaṭṭhadhammameva dassento āha “**pāṇam na hane**”ti. Tattha purimaḍḍhena tikoti-parisuddhā pāṇātipātāveramaṇi vuttā, pacchimaḍḍhena sattesu hitapaṭipatti. Tatiyapādo cettha khaggavisāṇasutte³ catutthapāde thāvaratasabhedo mettasuttavaṇṇanāyaṃ⁴ sabbappakārato vaṇṇito. Sesam uttānatthameva. Uppaṭipāṭiyā pana yojanā kātabbā—tasathāvaressu sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍam na hane na ghātayeyya nānujaññāti. “Nidhāya daṇḍan”ti ito vā param “vatteyyā”ti pāṭhaseso āharitabbo. Itarathā hi na pubbenāparam sandhiyati.

398. Evaṃ paṭhamasikkhāpadam dassetvā idāni dutiyasikkhāpadam dassento āha “**tato adinnan**”ti. Tattha **kiñcīti** appam vā bahuṃ vā.

1. Ma 1. 12; Am 2. 341 piṭṭhesu.

2. Dī 3. 187; Ma 2. 127; Am 3. 280 piṭṭhesu.

3. Khu 1. 284 piṭṭhe.

4. Khu 1. 301 piṭṭhe.

Kvacīti gāme vā araṇṇe vā. **Sāvakoti** agāriyasāvako. **Bujjhamānoti** “parasantakamidan”ti jānamāno. **Sabbaṃ adinnaṃ parivajjeyyāti** evaṃ hi paṭipajjamāno sabbaṃ adinnaṃ parivajjeyya, no aññathāti dīpeti. Sesamettha vuttanayaṇca pākaṭaṇcāti.

399. Evaṃ dutiyasikkhāpadampi tikoṭiparisuddhaṃ dassetvā ukkaṭṭhaparicchedato pabhuti tatiyaṃ dassento āha “**abrahmacariyan**”ti. Tattha **asambhuṇanti** asakkonto.

400. Idāni catutthasikkhāpadaṃ dassento āha “**sabhaggato vā**”ti. Tattha **sabhaggatoti** santhāgārādigato. **Parisaggatoti** pūgamajjagato. Sesamettha vuttanayaṇca pākaṭaṇcāti.

401. Evaṃ catutthasikkhāpadampi tikoṭiparisuddhaṃ dassetvā pañcamaṃ dassento āha “**majjaṇca pānan**”ti. Tattha **majjaṇca pānanti** gāthābandhasukhatthaṃ evaṃ vuttaṃ. Ayaṃ panattho “majjapānaṇca na samācareyyā”ti. **Dhammaṃ imanti** imaṃ majjapānavaramaṇīdhammaṃ. **Ummādananti** ummādanapariyosānaṃ. Yo hi sabbalahuko majjapānassa vipāko, so manussabhūtaṃ ummattakasaṃvattaniko hoti. **Iti naṃ viditvāti** iti naṃ majjapānaṃ ñatvā. Sesamettha vuttanayaṇca pākaṭaṇcāti.

402. Evaṃ pañcamasikkhāpadampi tikoṭiparisuddhaṃ dassetvā idāni purimasikkhāpadānampi majjapānameva saṃkilesakaraṇca bhedaṇca dassetvā dalhataṃ tato veramaṇiyaṃ niyojento āha “**madā hi pāpāni karontī**”ti. Tattha **madāti** madahetu. **Hikāro** padapūraṇamatte nipāto. **Pāpāni karontīti** pāṇātipātādiṇi sabbākusalāni karonti. **Ummādanaṃ mohananti** paraloke ummādanaṃ ihaloke mohanaṃ. Sesaṃ uttānatthameva.

403-4. Ettāvataṃ agāriyasāvakassa niccasīlaṃ dassetvā idāni uposathaṅgāni dassento “**pāṇaṃ na hane**”ti gāthādvayamāha. Tattha **abrahmacariyāti** aṣeṭṭhacariyabhūtā. **Methunāti** methunadhammasamāpattito. **Rattim na bhuñjeyya vikālabhojananti** rattimpi na bhuñjeyya, divāpi

kālātikkantabhojanaṃ na bhuñjeyya. **Na ca gandhanti** ettha gandhaggahaṇena vilepanacuṇṇādīnipi gahitānevāti veditabbāni. **Mañceti** kappiyamañce. **Santhateti** taṭṭikādīhi kappiyattharaṇehi atthate. Chamāyaṃ pana gonakādisanthatāyapi vaṭṭati. **Aṭṭhaṅgikanti** pañcaṅgikaṃ viya tūriyaṃ, na aṅgavinimuttaṃ. **Dukkhan>tagunā**ti vaṭṭadukkhassa antagatena. Sesamettha pākaṭameva. Pacchimaḍḍhaṃ pana saṅgītikārahehi vuttantipi āhu.

405. Evaṃ uposathaṅgāni dassetvā idāni uposathakālaṃ dassento āha “**tato ca pakkhassā**”ti. Tattha **tatoti** padapūraṇamatte nipāto. **Pakkhassupavassuposathanti** evaṃ parapadena yojetabbaṃ “pakkhassa cātuddasiṃ pañcadasīṃ aṭṭhaminti ete tayo divase upavassa uposathaṃ, etaṃ aṭṭhaṅgika-uposathaṃ upagamma vasitvā”ti. **Pāṭihāriyapakkhañcā**ti ettha pana vassūpanāyikāya purimabhāge āsālhamāso, antovassaṃ tayo māsā, kattikamāsoti ime pañca māsā “pāṭihāriyapakkho”ti vuccanti. Āsālhakattikaphagguṇamāsā tayo evāti apare. Pakkhuposathadivasānaṃ purimacchimidivasavasena pakkhe pakkhe terasīpāṭipadasattamīnavamīsāṅkhātā cattāro cattāro divasāti apare, yaṃ ruccati, taṃ gahetabbaṃ. Sabbaṃ vā pana puñṇakāmīnaṃ bhāsitabbaṃ. Evametaṃ pāṭihāriyapakkhañca pasannamānaso susamattarūpaṃ suparipuñṇarūpaṃ ekampi divasaṃ apariccajanto aṭṭhaṅgupetaṃ uposathaṃ upavassāti sambandhitabbaṃ.

406. Evaṃ uposathakālaṃ dassetvā idāni tesu kālesu etaṃ uposathaṃ upavassa yaṃ kātabbaṃ, taṃ dassento āha “**tato ca pāto**”ti. Etthāpi **tatoti** padapūraṇamatte nipāto, anantaratthe vā, athāti vuttaṃ hoti. **Pātoti** aparajjudivasapubbabhāge. **Upavutthuposathoti** upavasita-uposatho. **Annenā**ti yāgubhattādīnā. **Pānenā**ti aṭṭhavidhapānena. **Anumodamā**noti anupamodamāno, nirantaraṃ modamānoti attho. **Yathārahanti** attano anurūpena, yathāsatti yathābalanti vuttaṃ hoti. **Samvibhajethā**ti bhājeyya¹ patimāneyya. Sesam pākaṭameva.

407. Evaṃ upavutthuposathassa kiccaṃ vatvā idāni yāvajīvikam garuvattaṃ ājīvapārisuddhiṃca kathetvā tāya paṭipadāya adhigantabbaṭṭhānam dassento āha “**dhammena mātāpitaro**”ti. Tattha **dhammenā**ti dhammaladdhena bhogena. **Bhareyyā**ti poseyya. **Dhammikaṃ so vaṇijjanti** sattavaṇijjā satthavaṇijjā visavaṇijjā maṃsavaṇijjā surāvaṇijjāti imā pañca adhammavaṇijjā vajjetvā avasesā dhammikavaṇijjā. Vaṇijjāmukhena cettha kasigorakkhādi aparopi dhammiko vohāro saṅgahito. Sesamuttānatthameva. Ayaṃ pana yojanā—so niccasīla-uposathasīladānadhammasamannāgato ariyasāvako payojaye dhammikaṃ vaṇijjam, tato laddhena ca dhammato anapetattā dhammena bhogena mātāpitaro bhareyya. Atha so gihī evaṃ appamatto ādito pabhūti vuttam imaṃ vattaṃ vattayanto kāyassa bhedā ye te attano ābhāya andhakāram vidhametvā ālokakaraṇena sayampabhāti laddhanāmā cha kāmāvacaradevā, te sayampabhe nāma deve upeti bhajati allīyati, tesaṃ nibbattaṭṭhāne nibbattaṭṭi.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Dhammikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ca dutiyo vaggo atthavaṇṇanāyato,

Nāmena Cūlavaggoti.

3. Mahāvagga

1. Pabbajjāsuttavaṇṇanā

408. **Pabbajjaṃ kittayissāmī**ti Pabbajjāsuttaṃ. Kā uppatti? Bhagavati kira Sāvattthiyaṃ viharante āyasmato Ānandassa parivitaḥko udapādi “Sāriputtādīnaṃ mahāsāvakaṇaṃ pabbajjā kittitā, taṃ bhikkhū ca upāsakā ca jānanti. Bhagavato pana akittitā, yannūnāhaṃ kittēyyaṃ”ti. So Jetavanavihāre āsane nisīditvā cittabjānaṃ gahetvā bhikkhūnaṃ Bhagavato pabbajjaṃ kittento imaṃ suttaṃ abhāsī.

Tattha yasmā pabbajjaṃ kittentena yathā pabbajji, taṃ kittetabbaṃ. Yathā ca pabbajji, taṃ kittentena yathā vīmaṃsaṃsaṃ pabbajjaṃ rocesi, taṃ kittetabbaṃ. Tasmā “pabbajjaṃ kittayissāmī”ti vatvā “**yathā pabbajji**”ti-ādimāha. **Cakkhumā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumā, cakkhusampannoti attho. Sesamādigāthāya uttānameva.

409. Idāni “yathā vīmaṃsaṃsaṃ”ti tamatthaṃ pakāseto āha “**sambādhoyaṃ**”ti. Tattha **sambādhota** puttadārādisampīlanena kilesasampīlanena ca kusalakiriyaṃ okāsarāhitaṃ. **Rajassāyatananti** kambojādayo viya assādīnaṃ, rāgādirajassa uppattideso. **Abbhokāso**ti vuttasambādhapaṭipakkhabhāvena ākāso viya vivaḥā. **Iti disvāna pabbajjī**ti iti gharāvāsapabbajjāsu byādhijarāmarāṇehi suṭṭhutaṃ codiyamānāhadayo ādīnavamānisaṃsaṃca vīmaṃsitvā mahābhiniḥkhamanaṃ nikkhamitvā anomānadītīre khaggena kese chinditvā tāvadeva ca dvaṅgulamattasaṇṭhitasamaṇasārūppakesamassu hutvā ghaṭikārena brahmunā upanīte aṭṭha parikkhāre gahetvā “evaṃ nivāsetabbaṃ pārupitabbaṃ”ti kenaci ananusiṭṭho anekajāṭisahassapavattitena attano pabbajjāciṇṇeneva sikkhāpiyamāno pabbajji, ekaṃ kāsavaṃ nivāsetvā ekaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā ekaṃ cīvaraṃ khandhe karitvā mattikāpattaṃ aṃse ālaggetvā pabbajjīvesaṃ adhiṭṭhāsīti vuttaṃ hoti. Sesamettha uttānameva.

410. Evaṃ Bhagavato pabbajjaṃ kittetvā tato paraṃ pabbajjītaṭṭipattim Anomānadītīraṃ hitvā padhānāya gamanaṃca pakāsetuṃ “**pabbajjītvāna**

kāyena”ti-ādiṃ sabbamabhāsi. Tattha **kāyena pāpakammaṃ vivajjayīti** tividhaṃ kāyaduccaritaṃ vajjesi. **Vacīduccaritanti** catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ. **Ājīvaṃ parisodhayīti** micchājīvaṃ hitvā sammājīvameva pavattayi.

411. Evaṃ ājīvaṭṭhamakasīlaṃ sodhetvā Anomānadītīrato tiṃsayojanappamāṇaṃ sattāhena **agamā Rājagahaṃ Buddho**. Tattha kiñcāpi yadā Rājagahaṃ agamāsi, tadā Buddho na hoti, tathāpi Buddhassa pubbacariyāti katvā evaṃ vattum labbhati “idha rājā jāto idha rajjaṃ aggaheṣī”ti-ādi lokiyavohāravacanaṃ viya. **Magadhānanti** Magadhānaṃ janapadassa nagaranti vuttaṃ hoti. **Giribbajanti** idampi tassa nāmaṃ. Taṃ hi Paṇḍavagijjhakūṭavebhāra-isigilivepullanāmakānaṃ pañcannaṃ girīnaṃ majjhevaḷo viya ṭhitaṃ, tasmā “Giribbajan”ti vuccati. **Piṇḍāya abhihāresīti** bhikkhatthāya tasmīṃ nagare cari. So kira nagaradvāre ṭhatvā cintesi “sacāhaṃ rañño Bimbisārassa attano āgamaṇaṃ nivedeyyaṃ, ‘Suddhodanassa putto Siddhattho nāma kumāro āgato’ti bahumpi me paccayaṃ abhihareyya. Na kho pana me taṃ patirūpaṃ pabbajitassa ārocetvā paccayagahaṇaṃ, handāhaṃ piṇḍāya carāmi”ti devadattiyaṃ paṃsukūlacīvaraṃ pārupitvā mattikāpattaṃ gahetvā pācīnadvārena nagaraṃ pavisitvā anugharaṃ piṇḍāya acari. Tenāha āyasmā Ānando “piṇḍāya abhihāresī”ti. **Ākiṇṇavaralakkhaṇoti** sarīre ākiritvā viya ṭhapitavaralakkhaṇo, vipulavaralakkhaṇo vā. Vipulampi hi “ākiṇṇaṃ”ti vuccati. Yathāha “ākiṇṇaluddo puriso, dhātīcelamaṇva makkhito”ti¹. Vipulaluddoti attho.

412. **Tamaddasāti** tato kira purimāni sattadivasāni nagare nakkhattaṃ ghositaṃ ahosi, taṃ divasaṃ pana “nakkhattaṃ vītivattaṃ, kammantā payojetabbā”ti bheri² cari. Atha mahājano rājaṅgaṇe sannipati. Rājāpi “kammantaṃ saṃvidahissāmi”ti sīhapaṇjaraṃ vivaritvā balakāyaṃ passanto taṃ piṇḍāya abhihārentaṃ mahāsattaṃ addasa. Tenāha āyasmā Ānando “tamaddasā Bimbisāro, pāsādasmiṃ patiṭṭhito”ti. **Imamatthaṃ abhāsathāti** imaṃ atthaṃ amaccānaṃ abhāsi.

1. Khu 5. 152. 199 piṭṭhesu.

2. Bherim (Ka)

413. Idāni taṃ tesaṃ amaccānaṃ bhāsitaṃ matthaṃ dassento āha “**imaṃ bhonto**”ti. Tattha **imanti** so rājā bodhisattaṃ dasseti, **bhontoti** amacce ālapati. **Nisāmethāti** passatha. **Abhirūpoti** dassanīyaṅgapaccaṅgo. **Brahāti** ārohapariṇāhasampanno. **Sucīti** parisuddhachavivaṇṇo. **Carāṇenāti** gamanena.

414-5. **Nīcakulāmivāti** nīcakulā iva pabbajito na hotīti attho. Makāro padasandhikaro. **Kuhiṃ bhikkhu gamissatīti** ayaṃ bhikkhu kuhiṃ gamissati, ajja kattha vasissatīti jānitum rājadūtā sīghaṃ gacchantu. Dassanakāmā hi mayaṃ assāti iminā adhippāyena āha. **Guttadvāro** okkhittacakkhutāya, **susaṃvuto** satiyā. Guttadvāro vā satiyā, susaṃvuto pāsādikena saṅghāṭicīvaradhāraṇena.

416. **Khippaṃ pattaṃ apūresīti** sampajānattā patissatattā ca adhikaṃ agaṇhanto “alaṃ ettāvata”ti ajjhāsayaṇapūraṇena khippaṃ pattaṃ apūresi. **Munīti** monatthāya paṭipannattā appattamunibhāvopi muni-icceva vutto, lokavohārena vā. Lokiyā hi amonasampattampi pabbajitaṃ “muni”ti bhaṇanti. **Paṇḍavaṃ abhihāresīti** taṃ pabbataṃ abhiruhi. So kira manusse pucchi “imasmim nagare pabbajitā kattha vasantī”ti. Athassa te “paṇḍavassa upari puratthābhimukhapabbhāre”ti ārocesum. Tasmā tameva paṇḍavaṃ abhihāresi “ettha vāso bhavissatī”ti evaṃ cintetvā.

419-23. **Byagghusabhova sīhova girigabbhareti** giriguhāyaṃ byaggho viya usabho viya sīho viya ca nisinnoti attho. Ete hi tayo seṭṭhā vigatabhayabheravā girigabbhare nisīdanti, tasmā evaṃ upamaṃ akāsi. **Bhaddayānenāti** hatthi-assarathasivikādinā uttamayānena. **Sa yānabhūmim yāyitvāti** yāvatikā bhūmi hatthi-assādinā yānena sakkā gantum, taṃ gantvā. **Āsajjāti** patvā, samīpamassa gantvāti attho. **Upāvisīti** nisīdi. **Yuvāti** yobbanasampanno. **Daharoti** jātiyā taruṇo. **Paṭhamuppattiko**¹ **susūti** tadubhayavisesanameva. **Yuvā** **susūti** atiyobbano. **Paṭhamuppattikoti** paṭhameneva yobbanavesena utṭhito. **Daharo cāsīti** sati ca daharatte susu bālako viya khāyasīti.

1. Paṭhamuppattito (Sī, Syā)

424-5. **Anīkagganti** balakāyaṃ senāmukhaṃ. **Dadāmi bhoge bhuñjassūti** ettha “aham te Aṅgamagadhesu yāvicchasi, tāva dadāmi bhoge. Tam tvaṃ sobhayanto anīkaggaṃ nāgasāṅghapurakkhato bhuñjassū”ti evaṃ sambandho veditabbo. **Ujurm janapado rājāti** “dadāmi bhoge bhuñjassu, jātiṃ akkhāhi pucchito”ti evaṃ kira vutto mahāpurisocintesi “sace ahaṃ rajjena atthiko assaṃ, Cātumahārājikādayopi maṃ attano attano rajjena nimanteyyūṃ, gehe tthito eva vā cakkavattirajjaṃ kāreyyaṃ. Ayaṃ pana rājā ajānanto evamāha, handāhaṃ taṃ jānāpemi”ti bāhaṃ¹ uccāretvā attano āgatadisābhāgaṃ niddisanto “ujurm janapado rājā”ti-ādimāha. Tattha **Himavantassa passatoti** bhaṇanto sassasampattivekallābhāvaṃ dasseti. Himavantaṃ hi nissāya pāsāṇavivarasambhavā mahāsālāpi pañcahi vuddhīhi vaḍḍhanti, kimaṅgaṃ pana khetto vuttāni sassāni. **Dhanaviriyaṇa sampannoti** bhaṇanto sattahi ratanehi avekallattaṃ, pararājūhi atakkaṇīyaṃ vīrapurisādhiṭṭhitabhāvañcassa dasseti. **Kosalesu niketinati** bhaṇanto navakarājabhāvaṃ paṭikkhipati. Navakarājā hi niketīti na vuccati. Yassa pana ādikālato pabhūti anvayavasena so eva janapado nivāso, so niketīti vuccati. Tathārūpo ca rājā Suddhodano, yaṃ sandhāyāha “Kosalesu niketino”ti. Tena anvayāgatampi bhogasampattiṃ dīpeti.

426. Ettāvatā attano bhogasampattiṃ dīpetvā “ādiccā nāma gottena, Sākiyā nāma jātiyā”ti iminā jātisampattiñca ācikkhitvā yaṃ vuttaṃ rañña “dadāmi bhoge bhuñjassū”ti, taṃ paṭikkhipanto āha “**tamhā kulā pabbajjitoṃhi, na kāme abhipatthayan**”ti. Yadi hi ahaṃ kāme abhipatthayeyyaṃ, na īdisaṃ dhanavīriyasampannaṃ dvāsītisahassavīrapurisasamākulaṃ kulaṃ chaḍḍetvā pabbajeyyanti ayaṃ kirettha adhippāyo.

427. Evaṃ rañño vacanaṃ paṭikkhipitvā tato paraṃ attano pabbajjāhetuṃ dassento āha “**kāmesvādīnavaṃ disvā, nekkhammaṃ daṭṭhu khematoti**. Etaṃ “pabbajjitoṃhi”ti iminā sambandhitabbaṃ. Tattha **daṭṭhūti**

1. Vācaṃ (Syā, Ka)

disvā. Sesamettha ito purimagāthāsu ca yaṃ yaṃ na vicāritaṃ, taṃ taṃ sabbaṃ uttānatthattā eva na vicāritanti veditabbaṃ. Evaṃ attano pabbajjāhetuṃ vatvā padhānatthāya gantukāmo rājānaṃ āmantento āha “**padhānāya gamissāmi, ettha me rañjati mano**”ti. Tassattho—yasmāhaṃ mahārāja nekkhammaṃ daṭṭhu khemato pabbajito, tasmā taṃ paramatthanekkkhammaṃ nibbānāmetaṃ sabbadhammānaṃ aggaṭṭhena padhānaṃ patthento padhānatthāya gamissāmi, ettha me padhāne rañjati mano, na kāmesūti. Evaṃ vutte kira rājā bodhisattaṃ āha “pubbeva metaṃ bhante suttaṃ ‘Suddhodanarañño kira putto Siddhatthakumāro cattāri pubbanimittāni disvā pabbajitvā Buddho bhavissatī’ti, sohaṃ bhante tumhākaṃ adhimuttiṃ disvā evaṃpasanno ‘addhā buddhattaṃ pāpuṇissathā’ti. Sādhu bhante buddhattaṃ patvā paṭhamam mama vijitaṃ okkameyyāthā”ti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Pabbajjāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Padhānasuttavaṇṇanā

428. **Taṃ maṃ padhānapahitattanti** Padhānasuttaṃ. Kā uppatti?
 “Padhānāya gamissāmi, ettha me rañjati mano”ti āyasmā Ānando pabbajjāsuttaṃ niṭṭhāpesi. Bhagavā gandhakuṭiyaṃ nisinno cintesi “mayā chabbassāni padhānaṃ patthayamānena dukkarakārikā katā, taṃ ajja bhikkhūnaṃ kathessāmi”ti. Atha gandhakuṭito nikkhamitvā Buddhāsane nisinno “taṃ maṃ padhānapahitattan”ti ārabhitvā imaṃ suttaṃ abhāsī.

Tattha **taṃ manti** dvīhihi vacanehi attānameva niddisati.
Padhānapahitattanti nibbānatthāya pesitacittaṃ pariccatta-attabhāvaṃ vā.
Nadiṃ Nerañjaraṃ patīti lakkhaṇaṃ niddisati. Lakkhaṇaṃ hi padhānapahitattāya Nerañjarā nadī. Teneva cettha upayogavacanam. Ayaṃ panattho “nadiyā Nerañjarāyā”ti, Nerañjarāya tīreti vuttaṃ hoti.
Viparakkammāti atīva parakkamitvā. **Jhāyantanti**

appāṇakajjhānamanuyuñjantaṃ¹. **Yogakkhemassa pattiyaṭi** catūhi yogehi khemassa nibbānassa adhigamatthaṃ.

429. **Namuciṭi** māro. So hi attano visayā nikkhamitukāme devamanusse na muñcati, antarāyaṃ nesaṃ karoti, tasmā “namuci”ti vuccati. **Karuṇaṃ vācanti** anuddayāyuttaṃ vācaṃ. **Bhāsamāno upāgamīti** idaṃ uttānameva. Kasmā pana upāgato? Mahāpuriso kira ekadivasaṃ cintesi “sabbadā āhāraṃ pariyesamāno jīvite sāpekkho hoti, na ca sakkā jīvite sāpekkhena amataṃ adhigantun”ti. Tato āhārupacchedāya paṭipajji, tena kiso dubbaṇṇo ca ahosi. Atha māro “ayaṃ sambodhāya maggo hoti, na hotīti ajānanto atighoraṃ tapaṃ karoti, kadāci mama visayaṃ atikkameyyā”ti bhīto “idañcidañca vatvā vāressāmi”ti āgato. Tenevāha **“kiso tvamasi dubbaṇṇo, santike maraṇaṃ tavā”**ti.

430. Evañca pana vatvā athassa maraṇasantikabhāvaṃ sāvento āha **“sahassabhāgo maraṇassa, ekaṃso tava jīvitaṃ”**ti. Tassattho—sahassaṃ bhāgānaṃ assāti sahassabhāgo. Ko so? Maraṇassa paccayoti pāṭhaseso. Eko aṃsoti ekaṃso. Idaṃ vuttaṃ hoti—ayaṃ appāṇakajjhānādisahassabhāgo tava maraṇassa paccayo, tato pana te eko eva bhāgo jīvitaṃ, evaṃ santike maraṇaṃ tavāti. Evaṃ maraṇassa santikabhāvaṃ sāvetvā atha naṃ jīvite samussāhento āha **“jīva bho jīvitaṃ seyyo”**ti. Kathaṃ seyyoti ce? **Jīvaṃ puññāni kāhasīti**.

431. Atha attanā sammatāni puññāni dassento āha **“carato ca te brahmacariyaṃ”**ti. Tattha **brahmacariyanti** kālena kālaṃ methunaviratiṃ sandhāyāha, yaṃ tāpasā karonti. **Jūhatoti** juhantassa. Sesamettha pākaṭameva.

432. **Duggo maggoti** imaṃ pana aḍḍhagāthaṃ padhānavicchandaṃ janento āha. Tattha appāṇakajjhānādigahanattā² dukkhena gantabboti **duggo**,

1. Appāṇakajjhānamanuyuñjantaṃ (Ka)

2. Appāṇakajjhānādivahattā (Syā, Ka)

dukkhitakāyacittena kattabbattā **dukkaro**, santikamarāṇena tādīsenāpi pāpuṇitum asakkuṇeyyato **durabhisambhavoti** evamattho veditabbo. Ito param **imā gāthā bhaṇam māro, aṭṭhā Buddhassa santiketi** ayamupaḍḍhagāthā saṅgītikārehi vuttā. Sakalagāthāpīti eke. Bhagavatā eva pana param viya attānam niddisantena sabbamettha evaṃjātikam vuttanti ayamamhākam khanti. Tattha **aṭṭhāti** aṭṭhāsi. Sesam uttānameva.

433. Chaṭṭhagāthāya **yenatthenāti** ettha paresam antarāyakaraṇena attano atthena tvaṃ pāpima āgatosīti ayamadhippāyo. Sesam uttānameva.

434. “Jīvaṃ puññāni kāhasī”ti idaṃ pana vacanam paṭikkhipanto **“aṇumattopī”**¹ti imam gāthamāha. Tattha **puññienāti** vaṭṭagāmiṃ mārena vuttam puññam sandhāya bhaṇati. Sesam uttānameva.

435. Idāni “ekamso tava jīvitam”ti idaṃ vacanam ārabha mārāṃ santajjento **“atthi saddhā”**ti imam gāthamāha. Tatrāyamadhippāyo—are mārā yo anuttare santivarapade assaddho bhavēyya, saddhopi vā kusīto, saddho āraddhavīriyo samānopi vā duppañño, taṃ tvaṃ jīvitamanupucchamāno sobheyyāsi, mayham pana anuttare santivarapade okappanasaddhā atthi, tathā kāyikacetasikamasithilaparakkamatāsaṅkhātāṃ vīriyam, vajirūpamā paññā ca mama vijjati, so tvaṃ evam maṃ pahitattam uttamajjhāsayaṃ kiṃ jīvamanupucchasi, kasmā jīvitam pucchasi. **Paññā ca mamāti** ettha casaddena sati samādhi ca. Evaṃ sante yehi pañcahi indriyehi samannāgatā nibbānaṃ pāpuṇanti, tesu ekenāpi avirahitam evam maṃ pahitattam kiṃ jīvamanupucchasi, nanu—ekāham jīvitam seyyo, vīriyamārabhato dāḥam². Paññavantassa jhāyino, passato udayabbayanti³.

436-8. Evaṃ mārāṃ santajjetvā attano dehacittappavattiṃ⁴ dassento **“nadīnamapī”**ti gāthāttayamāha. Tamatthato pākaṭameva. Ayaṃ pana

1. Aṇumattenāpīti (Sī)

3. Khu 1. 30 piṭṭhe Dhammapade.

2. Khu 1. 29 piṭṭhe Dhammapade.

4. Bhedacittappavattiṃ (Sī, Syā)

adhippāyavaṇṇanā—yvāyaṃ mama sarīre
 appāṇakajjhānavīriyavegasamuṭṭhito vāto vattati, loke Gaṅgāyamunādīnaṃ
 nadīnampi sotāni ayaṃ visosaye, kiñca me evaṃ pahitattassa
 catunāḷimattaṃ lohitaṃ na upasoseyya. Na kevalaṇca me lohiteva
 sussati, api ca kho pana tamhi lohite sussamānamhi baddhābaddhabhedam
 sarīrānugataṃ pittaṃ, asitapītādipaṭicchādakaṃ catunāḷimattameva
 semhaṇca, kiñcāparaṃ¹ tattakameva muttaṇca ojaṇca sussati, tesu ca
 sussamānesu maṃsānipi khīyanti, tassa me evaṃ anupubbena **maṃsesu
 khīyamānesu bhiyyo cittaṃ pasīdati**, na tveva tappaccayā saṃsīdati. So
 tvaṃ īdisaṃ cittamajānanto sarīramattameva disvā bhaṇasi “kiso tvamasi
 dubbaṇṇo, santike maraṇaṃ tavā”ti. Na kevalaṇca me cittameva pasīdati,
 apica kho pana **bhiyyo sati ca paññā ca samādhi mama tiṭṭhati**, aṇumattopi
 pamādo vā sammoho vā cittavikkhepo vā natthi. Tassa mayhaṃ evaṃ
 viharato ye keci samaṇabrāhmaṇā atītaṃ vā addhānaṃ anāgataṃ vā etarahi
 vā opakkamikā vedanā vedayanti, tesaṃ nidassanabhūtaṃ **pattassa
 uttamavedanaṃ**. Yathā aññesaṃ dukkhena phuṭṭhānaṃ sukhaṃ, sītena
 uṇhaṃ, uṇhena sītaṃ, khudāya bhojanaṃ, pipāsāya phuṭṭhānaṃ udakaṃ
 apekkhate cittaṃ, evaṃ pañcasu kāmaguṇesu ekakāmampi **nāpekkhate
 cittaṃ**, “aho vatāhaṃ subhojanaṃ bhuñjitvā sukhaseyyaṃ sayeyyan”ti
 īdisenākārena mama cittaṃ na uppannaṃ, **passa** tvaṃ māra **sattassa
 suddhatanti**.

439-41. Evaṃ attano suddhataṃ dassetvā “nivāressāmi tan”ti āgatassa
 mārassa manorathabhañjanatthaṃ mārasenaṃ kittetvā tāya aparājita bhāvaṃ
 dassento “**kāmā te paṭhamā senā**”ti-ādika cha gāthāyo āha.

Tattha yasmā āditova agāriyabhūte satte vatthukāmesu kilesakāmā
 mohayanti, te abhibhuyya anagāriyabhāvaṃ upagatānaṃ pantesu vā
 senāsanesu aññataraññataresu vā adhikusalesu dhammesu **arati** uppajjati.
 Vuttañcetam “pabbajitena kho āvuso abhirati dukkarā”ti². Tato te
 parapaṭibaddhajīvikattā **khuppiṇā** bādheti, tāya

1. Kiñcāparanti (Sī), kiñci aparanti (Syā)

2. Saṃ 2. 456 piṭṭhe.

bādhītānaṃ pariyesanatāṇhā cittaṃ kilamayati, atha nesaṃ kilantacittānaṃ **thinamiddhaṃ** okkamati, tato visesamanadhigacchantānaṃ durabhisambhavesu araṇṇavanapatthesu senāsanesu viharataṃ utrāsasaññitā **bhīru** jāyati, tesāṃ ussaṅkitaparisaṅkitānaṃ dīgharattaṃ vivekarasamanassādayamānānaṃ viharataṃ “na siyā nu kho esa maggo”ti paṭipattiyaṃ **vicikicchā** uppajjati, taṃ vinodetvā viharataṃ appamattakena visesādhigamena **mānamakkhathambhā** jāyanti, tepi vinodetvā viharataṃ tato adhikataṃ visesādhigamaṃ nissāya **lābhasakkārasilokā** uppajjanti, lābhādimucchitā dhammapatirūpakāni pakāsentā **micchāyasaṃ** adhigantvā tattha ṭhitā jāti-ādīhi **attānaṃ ukkaṃsenti**, **paraṃ vambhenti**, tasmā kāmādīnaṃ paṭhamasenādibhāvo veditabbo.

442-3. Evametaṃ dasavidhaṃ senaṃ uddisītvā yasmā sā kaṇhadhammasamannāgatattā kaṇhassa namucino upakārāya saṃvattati, tasmā naṃ tava senāti niddisanto āha “**esā namuci te senā, kaṇhassābhīppahārīnī**”ti. Tattha **abhīppahārīnī**ti samaṇabrāhmaṇānaṃ ghātānī nippothanī, antarāyakarīti attho. **Na naṃ asūro jināti, jetvā ca labhate sukhaṃ** evaṃ tava senaṃ asūro kāye ca jīvite ca sāpekkho puriso na jināti, sūro pana jināti, jetvā ca maggasukhaṃ phalasukhaṃca adhigacchati. Yasmā ca labhate sukhaṃ, tasmā sukhaṃ patthayamāno ahampi **esa muñjaṃ parihareti**. Saṅgāmāvacarā anivattino purisā attano anivattanakabhāvaviññāpanatthaṃ sīse vā dhaje vā āvudhe vā muñjatiṇaṃ bandhanti, taṃ ayampi pariharaticceva maṃ dhārehi. Tava senāya parājitaṃ **dhiraṭṭhu mama jīvitaṃ**, tasmā evaṃ dhārehi—**saṅgāme me mataṃ seyyo, yañce jīve parājito**, yena jīviteṇa parājito jīve, tasmā jīvitaṃ tayā sammāpaṭipannānaṃ antarāyakarena saddhiṃ saṅgāme mataṃ mama seyyoti attho.

444. Kasmā mataṃ seyyoti ce? Yasmā **pagāḷhettha -pa- subbatā**, ettha kāmādikāya attukkaṃsanaparavambhanapariyosānāya tava senāya pagāḷhā nimuggā anupaviṭṭhā eke samaṇabrāhmaṇā na dissanti, silādīhi guṇehi nappakāsanti, andhakāraṃ pavīṭṭhā viya honti. Ete evaṃ pagāḷhā

samānā sacepi kadāci ummujjitvā nimujjanapuriso viya “sāhu saddhā”ti-
ādinā nayena ummujjanti, tathāpi tāya senāya ajjhotthaṭṭattā **tañca maggaṃ**
na jānanti khemaṃ nibbānagāmīnaṃ, sabbepi Buddhapacceka-buddhādayo
yena gacchanti subbatāti. Imaṃ pana gāthaṃ sutvā māro puna kiñci avatvā
eva pakkāmi.

445-6. Pakkante pana tasmim mahāsatto tāya dukkarakārikāya kiñcipi
visesaṃ anadhigacchanto anukkamena “siyā nu kho añño maggo
bodhāyā”ti-ādini cintetvā oḷārikāhāraṃ āhāretvā balam gahetvā
visākhapuṇṇamadivase pageva sujātāya pāyāsaṃ paribhuñjitvā
bhadra-vasaṇḍe divāvihāraṃ nisīditvā tattha aṭṭha samāpattiyo nibbattento
divasaṃ vītināmetvā sāyanhasamaye Mahābodhimaṇḍābhimukho gantvā
sotthiyena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo bodhimūle vikiritvā
dasasahassalokadhātudevatāhi katasakkārabahumāno—

“Kāmaṃ taco ca nhāru ca, aṭṭhi ca avasissatu.

Upasussatu nissesam, sarīre mamsalohitan”ti—

caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhahitvā “na dāni buddhattaṃ apāpuṇitvā pallaṅkaṃ
bhindissāmi”ti paṭiññaṃ katvā aparājita-pallaṅke¹ nisīdi. Taṃ ñatvā māro
pāpimā “ajja Siddhattho paṭiññaṃ katvā nisinno, ajjeva dānissa sā paṭiñña
paṭibāhitabbā”ti Bodhimaṇḍato yāva cakkavāḷamāyataṃ²
dvādasayojanavittihāraṃ uddham navayojanamuggataṃ mārasenaṃ
samuṭṭhāpetvā diyaḍḍhaya-janasatappamāṇaṃ Girimekhalaṃ hatthirājānaṃ
āruya bāhusahassaṃ māpetvā nānāvudhāni gahetvā “gaṇhatha, hanatha,
paharathā”ti bhaṇanto Āḷavakasutte vuttappakārā vuṭṭhiyo māpesi, tā
mahāpurisaṃ patvā tattha vuttappakārā eva sampajjimsu. Tato
vajiraṅkusena hatthim kumbhe paharitvā mahāpurisassa samīpaṃ netvā
“uṭṭhehi bho Siddhattha pallaṅkā”ti āha. Mahāpuriso “na uṭṭhahāmi mārā”ti
vatvā taṃ dhajiniṃ samantā vilokento imā gāthāyo abhāsi “**samantā**
dhajinin”ti.

1. Aparājita-pallaṅkena (Sī)

2. Cakkavāḷapariyantaṃ (Syā, Ka)

Tattha **dhajininti** senaṃ. **Yuttanti** uyyuttaṃ. **Savāhananti** Girimekhalanāgarājasahitaṃ. **Paccuggacchāmīti** abhimukho upari gamissāmi, so ca kho tejeneva, na kāyena¹. Kasmā? **Mā maṃ ṭhānā acāvayi**, maṃ etasmā ṭhānā aparājitapallaṅkā māro mā cālesīti vuttaṃ hoti. **Nappasahatīti** sahitaṃ na sakkoti, nābhibhavati vā. **Āmaṃ pattanti** kācajātaṃ mattikābhājanaṃ². **Asmanāti** pāsāṇena. Sesamettha pākaṭameva.

447-8. Idāni “etaṃ te mārasenaṃ bhinditvā tato paraṃ vijitasāṅgāmo sampattadhammarājābhiseko³ idaṃ karissāmi”ti dassento āha “**vasīkaritvā**”ti. Tattha **vasīkaritvā**⁴ **saṅkappanti** maggabhāvanāya sabbaṃ micchāsaṅkappaṃ pahāya sammāsaṅkappasseva pavattanena vasīkaritvā saṅkappaṃ. **Satiṇca sūpatiṭṭhanti** kāyādīsu catūsu ṭhānesu attano satiṇca suṭṭhu upaṭṭhitaṃ karitvā evaṃ vasīkatasāṅkappo suppatiṭṭhitaṃ **raṭṭhā raṭṭhaṃ vicarissāmi** devamanussabhede **puṭhū sāvake vinayanto**. Atha mayā vinīyamānā **te appamattā -pa- na socare**, taṃ nibbānāmatamevāti⁵ adhippāyo.

449-51. Atha māro imā gāthāyo sutvā āha “evarūpaṃ yakkhaṃ disvā na bhāyasi bhikkhū”ti. Āma māra na bhāyāmīti. Kasmā na bhāyasīti. Dānādīnaṃ pāramipuññānaṃ katattāti. Ko etaṃ jānāti “dānādīni tvamakāsi”ti. Kiṃ ettha pāpima sakkhikcena, apica ekasmiṃyeva bhava Vessantaro hutvā yaṃ dānamadāsim, tassānubhāvena sattakkhattuṃ chahi pakārehi sañjātakampā ayaṃ mahāpathavīyeva sakkhīti. Evaṃ vutte udakapariyantaṃ katvā mahāpathavī kampi bheravasaddaṃ muñcamānā, yaṃ sutvā māro asanihato viya bhīto dhajaṃ paṇāmetvā palāyi saddhiṃ parisāya. Atha mahāpuriso tīhi yāmehi tisso vijjā sacchikatvā aruṇuggamane “anekajātisaṃsāraṃ -pa- taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti⁶ imaṃ udānaṃ udānesi. Māro udānasaddena āgantvā “ayaṃ ‘Buddho ahan’ti paṭijānāti, handa naṃ anubandhāmi ābhisamācārikaṃ passituṃ. Sacassa kiñci kāyena vā vācāya vā khalitaṃ bhavissati, viheṭhessāmi naṃ”ti pubbe

1. So ca kho teneva kāyena (Sī)

2. Āmaṃ pattanti āmaṃ mattikābhājanaṃ (Sī),
āmapakkanti āmamattikābhājanaṃ (Syā)

3. Sampattadhammarājābhiseko (Sī)

5. Nibbānāmatameva sacchikatvāti (Sī)

4. Vasiṃ karitvā (Sī, Syā)

6. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.

bodhisattabhūmiyaṃ chabbassāni anubandhitvā buddhattaṃ pattaṃ ekaṃ vassaṃ anubandhi. Tato Bhagavato kiñci khalitaṃ apassanto “**satta vassāni**”ti imā nibbejaṇiyagāthāyo abhāsi.

Tattha **otāranti** randhaṃ vivaraṃ. **Nādhigacchissanti** nādhigamiṃ. **Medavaṇṇanti** medapiṇḍasadiṣaṃ. **Anupariyagāti** parito parito agamāsi. **Mudunti** mudukaṃ. **Vindemāti** adhigaccheyyāma. **Assādanāti** sādubhāvo. **Vāyasettoti** vāyaso etto. Sesamettha pākaṭameva.

Ayaṃ pana yojanā—satta vassāni Bhagavantaṃ otārāpekkho anubandhiṃ katthaci avijahanto padāpadaṃ, evaṃ anubandhitvāpi ca otāraṃ nādhigamiṃ. Sohaṃ yathā nāma medavaṇṇaṃ pāsāṇaṃ medasaññī vāyaso ekasmiṃ passe mukhatuṇḍakena vijjhivā assādaṃ avindamāno “appeva nāma ettha mudu vindema, api ito assādanā siyā”ti samantā tattheva vijjhanto anupariyāyivā katthaci assādaṃ aladdhā “pāsāṇovāyan”ti nibbijja pakkameyya, evamevāhaṃ Bhagavantaṃ kāyakammādīsu attano parittapaññāmukhatuṇḍakena vijjhanto samantā anupariyagā “appeva nāma katthaci aparisuddhakāyasamācārādimudubhāvaṃ vindema, kutoci assādanā siyā”ti, te dāni mayaṃ assādaṃ alabhamānā **kākova selamāsajja nibbijjā’pema Gotamaṃ** āsajja tato Gotamā nibbijja apemāti. Evaṃ vadato kira mārassa satta vassāni nipphalaparissamaṃ nissāya balavasoko udapādi, tenassa visīdamānaṅgapaccaṅgassa Beluvapaṇḍu nāma vīṇā kacchato patitā, yā sakim kusalehi¹ vādītā cattāro māsē madhurassaraṃ muñcati, yaṃ gahetvā Sakko Pañcasikhassa adāsi. Taṃ so patamānampi na bujjihi. Tenāha Bhagavā—

452. “Tassa sokaparetassa, vīṇā kacchā abhassatha.

Tato so dummano yakkho, tatthevantaradhāyathā”ti.

Saṅgītikārakā āhaṃsūti eke, amhākaṃ panetaṃ nakkhamatīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipāṭaṭṭhakathāya

Padhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Subhāsitasuttavaṇṇanā

Evam me sutanti Subhāsitasuttam. Attajjhāsayato cassa uppatti. Bhagavā hi subhāsitaṭṭhiyo, so attano subhāsitasamudācārappakāsanena sattānaṃ dubbhāsitasamudācāraṃ paṭisedhento imaṃ suttamabhāsi. Tattha **evam me sutanti**-ādi saṅgītikāravacanam. Tattha **tatra kho Bhagavā -pa-. Bhadanteti te bhikkhūti** etaṃ apubbaṃ, sesaṃ vuttanayameva. Tasmā apubbapadavaṇṇanatthamidaṃ vuccati—**tatrāti** desakālaparidīpanam. Tam hi yaṃ samayaṃ viharati, tatra samaye, yasmiṃca ārāme viharati, tatra ārāmeti dīpeti. Bhāsitaḥ bayutte vā desakāle dīpeti. Na hi Bhagavā ayutte dese kāle vā dhammaṃ bhāsati. “Akālo kho tāva bāhiya”¹ti-ādi¹ cettha sādhaṃ. **Khoti** padapūraṇamatte, avadhāraṇādikālatthe vā nipāto. **Bhagavāti** lokagaruparidīpanam. **Bhikkhūti** kathāsavanayuttapuggalaparidīpanam. **Āmantesīti** ālapi abhāsi sambodhesi.

Bhikkhavoti āmantanākāraparidīpanam. Tañca bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhattā vuttaṃ. Tena nesaṃ hīnādhikajanasevitaṃ vuttiṃ pakāsetto uddhatadīnabhāvaniggamaṃ karoti. “Bhikkhavo”²ti iminā ca karuṇāvipphārasommahadayanayanānīpātapubbaṅgamaṇa vacanena te attano mukhābhīmukhe karitvā teneva kathetukamyatādīpakena vacanena tesam sotukamyataṃ janeti, teneva ca sambodhanatthena vacanena sādhuḥ kasavanamanasikārepi te niyojati. Sādhuḥ kasavanamanasikārayattā hi sāsanasampatti. Aparesupi devamanussesu vijjamānesu kasmā bhikkhū eva āmantesīti ce? Jeṭṭhasaṭṭhāsannasādāsannihitabhāvato. Sabbaparisasādhāraṇā hi ayaṃ dhammadesanā, na pāṭipuggalikā, parisāya ca jeṭṭhā bhikkhū paṭhamuppannattā, saṭṭhā anagāriyabhāvaṃ ādīṃ katvā satthu cariyānuvidhāyakattā sakalasāsanapaṭiggāhakattā ca, āsannā tattha nisinnesu satthu santikattā, sadā sannihitā Satthu santikāvacarattā. Tena Bhagavā sabbaparisasādhāraṇam dhammaṃ desento bhikkhū eva āmantesi. Apica bhājanam te imāya kathāya yathānusiṭṭham paṭipattisabbhāvatotipi te

1. Khu 1. 85 piṭṭhe Udāne.

eva āmantesi. **Bhadanteti** gāravādhivacanametam. **Te bhikkhūti** ye Bhagavā āmantesi, te evam Bhagavantam ālapantā Bhagavato paccassosunti.

Catūhi aṅgehīti catūhi kārāṇehi, avayavehi vā. Musāvādāveramaṇi-ādīni hi cattāri subhāsitaṇṇaṃ kārāṇāni, saccavacanādayo cattāro avayavā, kārāṇatthe ca aṅgasaddo. **Catūhīti** nissakkavacanam hoti, avayavatthe kārāṇavacanam. **Samannāgatāti** samanū-āgatā pavattā yuttā ca. **Vācāti** samullapanavācā, yā sā “vācā girā byappatho”¹ ca, “nelā kaṇṇasukhā”² ca evamādisu āgacchati. Yā pana “vācāya ce kataṃ kamman”³ evam viññatti ca, “yā catūhi vacīduccaritehi āraṭi virati -pa-. Ayaṃ vuccati sammāvācā”⁴ evam virati ca, “pharusavācā bhikkhave āsevitā bhāvitā bahulikatā nirayasamvattanikā hoti”⁵ evam cetanā ca vācāti āgacchati, sā idha na adhippetā. Kasmā? Abhāsitaḥ. **Subhāsita hotīti** suṭṭhu bhāsita hoti. Tenassā atthāvaḥanaṃ dīpeti. **Na dubbhāsita** na duṭṭhu bhāsita. Tenassā anattāvaḥanaṃ dīpeti. **Anavajjāti** vajjasāṅkhātaraḥādidosaṇṇaḥ. Tenassā kārāṇasuddhiṃ vuttadosābhāvaṇa⁶ dīpeti. **Ananuvajjā cāti** anuvādaṇṇaḥ. Tenassā sabbākārasampattiṃ dīpeti. **Viññūnanti** paṇḍitaṇṇaḥ. Tena nindāpasāṇaṇṇaḥ bālā appamāṇāti dīpeti.

Katamehi catūhīti kathetukamyatāpucchā. **Idhāti** imasmiṃ sāsane. **Bhikkhveti** yesaṃ kathetukāmo, tadālapanaṃ. **Bhikkhūti** vuttappakāravācābhāsanakapuggalanidassanaṃ. **Subhāsitaṇṇeva bhāsati** ti puggalādhīṭṭhāṇaṇṇaḥ desanāya catūsu vācaṇṇeṇ aṇṇataraṇṇaniddesaṇṇaṃ. **No dubbhāsitaṇṇanti** tasseeva vācaṇṇassa paṭipakkhabhāsanānivāraṇaṃ. Tena “musāvādādayopi kadāci vattabbā”¹ ti dīṭṭhiṃ niseddheti. “No dubbhāsitaṇṇanti”² ti iminā vā micchāvācappahānaṃ dīpeti, “subhāsitaṇṇanti”³ ti iminā pahīnamicchāvācena satā bhāsitaḥāvacāṇaḥ. Tathā pāpassa akaraṇaṃ, kusalassa

1. Abhi 1. 168 piṭṭhe. 2. Dī 1. 4; Ma 3. 12 piṭṭhesu. 3. Abhi-Ṭṭha 1. 127 piṭṭhe.

4. Abhi 1. 76; Abhi 2. 113 piṭṭhesu.

5. Am 3. 78 piṭṭhe.

6. Vattu dosābhāvaṇa (Sī), agatigamananti dosābhāvaṇa (Syā)

Saṃ-Ṭṭha 1. 249 piṭṭhepi passitabbaṃ.

upasampadam. Aṅgaparidīpanattham pana abhāsitaḥṣam pubbe avatvā bhāsitaḥṣamevāha. Esa nayo **dhammaṁyevāti**-ādīsipi.

Ettha ca “subhāsitaṁyeva bhāsati no dubbhāsitan”ti iminā piṣuṇadosarahitaṁ samaggakaraṇavacanam vuttam, “dhammaṁyeva bhāsati no adhamman”ti iminā samphadosarahitaṁ dhammato anapetaṁ mantāvacanam vuttam, itarehi dvīhi pharusālikarahitāni piyasaccavacanāni vuttāni. **Imehi khoti**-ādinā pana tāni aṅgāni paccakkhato dassento tam vācam nigameti. Visesato cettha “imehi kho bhikkhave catūhi aṅgehi samannāgatā vācā subhāsītā hoti”ti bhaṇanto yadaññe paṭiññādīhi avayavehi nāmādīhi padehi liṅgavacanavibhattikālakārakādīhi sampattīhi ca samannāgataṁ vācam “subhāsitan”ti maññanti¹, tam dhammato paṭisedheti. Avayavādisampannāpi hi pesuññādisamannāgatā vācā dubbhāsītāva hoti attano paresaṇca anattāhāvahattā. Imehi pana catūhi aṅgehi samannāgatā sacepi milakkhubhāsāpariyāpannā² ghaṭaceṭikāgītikapariyāpannā³ vā hoti, tathāpi subhāsītā eva lokiyalokuttarahitasukhāvahattā. Sīhaḷādīpe maggapasse sassam rakkhantiyā Sīhaḷaceṭikāya Sīhaḷakeneva jātijarāmarapaṭisaṁyuttaṁ gītaṁ gāyantiyā sutvā maggaṁ gacchantā saṭṭhimattā vipassakabhikkhū cettha arahattaṁ pattā nidassanam. Tathā Tisso nāma āraddhavipassako bhikkhu padumasarasamīpena gacchanto padumasare padumāni bhañjitvā bhañjitvā—

“Pāto phullam⁴ kokanadam, sūriyālokena bhajjiyate⁵.

Evam manussattagatā sattā, jarābhivegena maddīyanti”ti⁶—

imaṁ gītaṁ gāyantiyā ceṭikāya sutvā arahattaṁ patto, Buddhantare ca aññataro puriso sattahi puttehi saddhim vanā āgamma aññatarāya itthiyā musalena taṇḍule koṭṭentiya—

1. Paññapenti (Ka)

2. Milakkhabhāsāpariyāpannā (Sī, Syā)

3. Ghaṭaceṭikāgītikapariyāpannā (Sī, Syā)

4. Pātakaphullita (Sī), pātakaphullam (Syā)

5. Tajjiyate (Sī, Syā)

6. Milāyanti (Sya, Ka) Saṁ-Ṭṭha 1. 250 piṭṭhepi passitabham.

“Jarāya parimadditaṃ etaṃ, milātachavicammanissitaṃ.

Maraṇena bhijjati etaṃ, maccussa ghasamāmisarṃ.

Kimīnaṃ ālayaṃ etaṃ, nānākuṇapena bhūritaṃ.

Asucissa bhājanaṃ etaṃ, kadalikkhandhasamaṃ idan”ti—

imaṃ gītikaṃ sutvā saha puttehi paccekabodhiṃ patto, aññe ca īdisēhi upāyēhi ariyabhūmiṃ pattā nidassanaṃ. Anacchariyaṃ panetaṃ, yaṃ Bhagavatā āsayānusayakusalena “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā nayena vuttā gāthāyo sutvā pañcasatā bhikkhū arahattaṃ pāpuṇṇiṃsu, aññe ca khandhāyatanādīpaṭisaṃyuttā kathā sutvā aneke devamanussātī. Evaṃ imehi catūhi aṅgehi samannāgatā vācā sacepi milakkhubhāsāpariyāpannā, ghaṭaceṭṭikāgītikapariyāpannā vā hoti, tathāpi “subhāsītā”ti veditabbā. Subhāsītattā eva ca anavajjā ca ananuvajjā ca viññūnaṃ atthaththikānaṃ kulaputtānaṃ atthapaṭisaraṇānaṃ, no byañjanapaṭisaraṇānanti.

Idamavoca Bhagavāti idaṃ subhāsitalakkhaṇaṃ Bhagavā avoca. **Idaṃ vatvāna Sugato, athāparaṃ etadavoca Satthāti** idaṃ lakkhaṇaṃ vatvā atha aññampi etaṃ avoca Satthā. Idāni vattabbagāthaṃ dassetvā¹ sabbametaṃ saṅgītikāraṇā āhaṃsu. Tattha **aparanti** gāthābandhavacanaṃ sandhāya vuccati. Taṃ duvidhaṃ hoti—pacchā āgataparisaṃ assavanasussavana-ādihāraṇadalhīkaraṇādīni vā sandhāya tadatthadīpakameva ca, pubbe kenaci kāraṇena parihāpitassa atthassa dīpanena atthavisesadīpakaṇca “purisassa hi jātassa, kuṭhārī jāyate mukhe”ti-ādīsu² viya. Idha pana tadatthadīpakameva.

453. Tattha **santoti** Buddhādayo. Te hi subhāsitaṃ “uttamaṃ seṭṭhan”ti vaṇṇayanti. **Dutiyam tatiyaṃ catutthanti** idaṃ pana pubbe niddiṭṭhakkamaṃ upādāya vuttaṃ. Gāthāpariyosāne pana Vaṅgīsatthero Bhagavato subhāsita³ pasīdi.

So yaṃ pasannākāraṃ akāsi, yaṇca vacanaṃ Bhagavā abhāsi, taṃ dassentā saṅgītikāraṇā “**atha kho āyasmā**”ti-ādimāhaṃsu.

1. Vattabbā gāthā dassento (Sī)

2. Khu 1. 381 piṭṭhe.

3. Subhāsītena (Syā, Ka)

tattha **paṭibhāti** manti mama bhāgo pakāsati. **Paṭibhātu** tanti tava bhāgo pakāsatu. **Sāruppāhīti** anucchavikāhi. **Abhitthavīti** pasamsi.

454. **Na tāpayeti** vipphaṭṭhārena na tāpeyya. **Na vihimseyyāti** aññamaññaṃ bhindanto na bādheyya. **Sā ve vācāti** sā vācā ekamseneva subhāsītā. Ettāvataṃ apisuṇavācāya Bhagavantam thometi.

455. **Paṭinanditāti** haṭṭhena hadayena paṭimukhaṃ gantvā nanditā sampiyāyitā. **Yaṃ anādāya pāpāni, paresaṃ bhāsate piyanti** yaṃ vācaṃ bhāsanto paresaṃ pāpāni appiyāni paṭikkulāni pharusavacanāni anādāya atthabyañjanamadhuraṃ piyameva vacanaṃ bhāsati, taṃ piyavācameva bhāseyyāti vuttaṃ hoti. Imāya gāthāya piyavacanena Bhagavantam abhitthavi.

456. **Amatāti** amatasadisā sādubhāvena. Vuttampi cetam “saccaṃ have sādutaraṃ rasānaṃ”¹. Nibbānāmatapaccayattā vā amatā. **Esa dhammo sanantanoti** yāyaṃ saccavācā nāma, esa porāṇo dhammo cariyā paveṇī. Idameva hi porāṇānaṃ āciṇṇaṃ, na te alikaṃ bhāsimsu. Tenevāha “**sacce atthe ca dhamme ca, ahu² santo paṭiṭṭhitā**”²ti. Tattha sacce paṭiṭṭhitattā eva attano ca paresaṃca atthe paṭiṭṭhitā, atthe paṭiṭṭhitattā eva ca dhamme paṭiṭṭhitā hontīti veditabbā. Paraṃ vā dvayaṃ saccavisesanamicceva veditabbaṃ. Sacce paṭiṭṭhitā. Kīdisa? **Atthe ca dhamme ca**, yaṃ paresaṃ atthato anapetattā atthaṃ anuparodhaṃ karotīti vuttaṃ hoti. Satipi ca anuparodhakaratte dhammato anapetattā dhammaṃ, yaṃ dhammikameva atthaṃ sādhetīti vuttaṃ hoti. Imāya gāthāya saccavacanena Bhagavantam abhitthavi.

457. **Khemanti** abhayaṃ nirupaddavaṃ. Kena kāraṇenāti ce? **Nibbānappattiyā dukkhassantakiriyāya**, yasmā kilesanibbānaṃ pāpeti, vuṭṭadukkhassa ca antakiriyāya saṃvattatīti attho. Atha vā yaṃ Buddho nibbānappattiyā dukkhassantakiriyāyāti dvinnaṃ nibbānadhātūnamatthāya khemamaggappakāsanato khemaṃ vācaṃ bhāsati, **sā ve vācānamuttamāti** sā vācā sabbavācānaṃ

1. Saṃ 1. 39; Khu 1. 306 piṭṭhesu.

2. Āhu (Sī, Ka)

seṭṭhāti evamettha attho veditabbo. Imāya gāthāya mantāvacanena Bhagavantam abhiṭṭhavanto arahattanikūṭena desanam niṭṭhāpesīti ayamettha apubbapadavaṇṇanā. Sesam vuttanayeneva veditabbanti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipāṭaṭṭhakathāya

Subhāsitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Pūraḷāsasutta (Sundarikabhāradvājasutta) vaṇṇanā

Evam me sutanti Pūraḷāsasuttam. Kā uppatti? Bhagavā pacchābhattakiccāvasāne Buddhacakkhunā lokam volokento Sundarikabhāradvājabrāhmaṇam arahattassa upanissayasampannam disvā “tattha mayi gate kathā pavattissati, tato kathāvasāne dhammadesanam sutvā esa brāhmaṇo pabbajitvā arahattam pāpuṇissati”ti ca ñatvā tattha gantvā katham samuṭṭhāpetvā imam suttamabhāsi.

Tattha **evam me sutanti**-ādi saṅgītikārakānam vacanam, **kimjacco bhavanti**-ādi tassa brāhmaṇassa, **na brāhmaṇo nomhīti**-ādi Bhagavato. Tam sabbampi samodhānetvā “Pūraḷāsasuttan”ti vuccati. Tattha vuttasadisam vuttanayeneva veditabbam, avuttam vaṇṇayissāma, tañca kho uttānatthāni padāni anāmasantā. **Kosalesūti** Kosalā nāma jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḷhisaddena “Kosalā”ti vuccati. Tasmim Kosalesu janapade. Keci pana “yasmā pubbe mahāpanādam rājakumāram nānānāṭakādini disvā sitamattampi akarontam sutvā rājā āṇāpesi ‘yo mama puttam hasāpeti, sabbābharaṇehi nam alaṅkaromī’ti. Tato naṅgalāni chaḍḍetvā mahājanakāyo sannipati, te ca manussā atirekasattavassāni nānākīlikādayo dassentāpi tam nāsakkhimso hasāpetum. Tato Sakko devanaṭam pesesi, so dibbanāṭakam dassetvā hasāpesi. Atha te manussā attano attano vasanokāsābhimukhā pakkamimsu. Te paṭipathe mittasuhajjādayo disvā paṭisanthāramakamsu ‘kacci bho kusalam, kacci bho

kusalan'ti. Tasmā taṃ 'kusalan'ti saddaṃ upādāya so padeso 'Kosalā'ti vuccatī"ti vaṇṇayanti. **Sundarikāya nadiyā tīreti** sundarikāti evaṃnāmikāya nadiyā tīre.

Tena kho paṇāti yena samayena Bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ vinetukāmo gantvā tassā nadiyā tīre sasīsaṃ pārupitvā rukkhamaṇḍale nisajjāsankhātena iriyāpathavihārena viharati. **Sundarikabhāradvājoti** so brāhmaṇo tassā nadiyā tīre vasati, aggiṇca juhati, bhāradvājoti cassa gottam, tasmā evaṃ vuccati. **Aggiṃ juhatīti** āhutipakkhipanena jāleti. **Aggihuttaṃ paricaratīti** agyāyatanam sammajjanūpalepanabalikammādinā payirupāsati. **Ko nu kho imaṃ habyasesaṃ bhuñjeyyāti** so kira brāhmaṇo aggimhi juhivā avasesaṃ pāyasaṃ disvā cintesi "aggimhi tāva pakkhittapāyāso mahābrahmunā bhutto, ayaṃ pana avaseso atthi. Taṃ yadi brahmuno mukhato jātassa brāhmaṇasseva dadeyyaṃ, evaṃ me pitarā saha puttapi santappito bhavēyya, suvisodhito ca brahmalokagāmmimaggo assa, handāhaṃ brāhmaṇaṃ gavesāmi"ti. Tato brāhmaṇadassanattamaṃ uṭṭhāyāsanaṃ catuddisā anuvilokesi "ko nu kho imaṃ habyasesaṃ bhuñjeyyā"ti.

Aññatarasmiṃ rukkhamaṇḍaleti tasmiṃ vanasaṇḍe seṭṭharukkhamaṇḍale. **Sasīsaṃ pārutanti** saha sīsena pārutakāyaṃ. Kasmā pana Bhagavā evamakāsi, kiṃ nārāyanasaṃkhātābalopi hutvā nāsakkhi himapātāṃ sītavātāṇca paṭibāhitunti? Atthetam¹ kāraṇaṃ. Na hi Buddhā sabbaso kāyapaṭijagganaṃ karonti eva², apica Bhagavā "āgate brāhmaṇe sīsaṃ vivarissāmi, maṃ disvā brāhmaṇo kathaṃ pavattessati, athassa kathānusārena dhammaṃ desessāmi"ti kathāpavattanattamaṃ evamakāsi. **Disvāna vāmena -pa- tenupasaṅkamīti** so kira Bhagavantaṃ disvā brāhmaṇo "ayaṃ sasīsaṃ pārupitvā sabbarattim padhānamanuyutto, imassa dakkhiṇodakaṃ datvā imaṃ habyasesaṃ dassāmi"ti brāhmaṇasaññī hutvā eva upasaṅkami. **Muṇḍo ayaṃ bhavaṃ, muṇḍako ayaṃ bhavanti** sīse vivaritamatteva kesantaṃ disvā "muṇḍo"ti āha, tato suṭṭhutaṃ olokento parittampi sikhaṃ

1. Atthetampi (Sī, Ka)

2. Na karonti eva (Sī)

adisvā hīlento “muṇḍako”ti āha. Evarūpā hi nesaṃ brāhmaṇānaṃ diṭṭhi.
Tatovāti yattha ṭhito addasa, tamhā padesā. **Muṇḍāpīti** kenaci kāraṇena
 muṇḍitasīsāpi honti.

458. **Na brāhmaṇo nomhīti** ettha **nakāro** paṭisedhe, **nokāro** avadhāraṇe
 “na no saman”ti-ādīsu¹ viya. Tena nevamhi brāhmaṇoti dasseti. **Na**
rājaputtoti khattiyo namhi. **Na vessāyanoti** vessopi namhi. **Uda koci nomhīti**
 aññopi suddo vā caṇḍālo vā koci na homīti evaṃ ekaṃseneva
 jātivādasamudācāraṃ paṭikkhipati. Kasmā? Mahāsamuddaṃ pattā viya hi
 nadiyo pabbajjūpagatā kulaputtā jahanti purimāni nāmagottāni.
 Pahārādasuttañcetta² sādhaṃ. Evaṃ jātivādaṃ paṭikkhipitvā
 yathābhūtamattānaṃ āvikaronto āha “**gottaṃ pariññāya puthujjanānaṃ,**
akiñcano manta carāmi loke”ti. Kathaṃ gottaṃ pariññāsīti ce? Bhagavā hi
 tīhi pariññāhi pañcakkhandhe pariññāsī, tesu ca pariññātesu gottaṃ
 pariññātameva hoti. Rāgādikiñcanānaṃ pana abhāvena so akiñcano mantā
 jānitvā ñāṇānuparivattīhi kāyakammādīhi carati. Tenāha “gottaṃ -pa-
 loke”ti. Mantā vuccati paññā, tāya cesa carati. Tenevāha “manta carāmi
 loke”ti chandavasena rassaṃ katvā.

459-60. Evaṃ attānaṃ āvikatvā idāni “evaṃ oḷārikaṃ līṅgampi disvā
 pucchitabbāpucchitabbaṃ na jānāsī”ti brāhmaṇassa upārambhaṃ āropento
 āha “**saṅghātivāsī -pa- gottapañhan**”ti. Ettha ca chinnaśaṅghaṭṭitathena tīṇipi
 cīvarāni “saṅghāṭī”ti adhippetāni, tāni nivāseti paridahatīti **saṅghātivāsī**.
Agahoti ageho, nittaṇhoti adhippāyo. Nivāsāgāraṃ pana Bhagavato Jetavane
 mahāgandhakuṭikarerimaṇḍalamāḷakosambakuṭicandanamālādi-
 anekappakāraṃ, taṃ sandhāya na yujjati. **Nivuttakesoti** apanītakeso,
 ohāritakesamassūti vuttaṃ hoti. **Abhinibbutattoti** atīva
 vūpasantapariḷāhacitto, guttacitto vā. **Alippamāno idha māṇavehīti**
 upakaraṇasinehassa pahīnattā manussehi alitto asaṃsaṭṭho ekantavivitto.
Akallaṃ maṃ brāhmaṇāti

1. Khu 1. 5, 312 piṭṭhe.

2. Am 3. 38 piṭṭhe.

yvāhaṃ evaṃ saṅghāṭivāsī -pa- alippamāno idha māṇavehi, taṃ maṃ tvaṃ brāhmaṇa pākātikāni nāmagottāni atītaṃ pabbajitaṃ samānaṃ appatirūpaṃ gottapaññaṃ pucchasi.

Evaṃ vutte upārambhaṃ mocento brāhmaṇo āha—**pucchanti ve bho brāhmaṇā brāhmaṇebhi saha “brāhmaṇo no bhavan”ti**. Tattha brāhmaṇo notī brāhmaṇo nūti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti—nāhaṃ bho akallaṃ pucchāmi. Amhākaṃ hi brāhmaṇasamaye brāhmaṇā brāhmaṇehi saha samāgantvā “brāhmaṇo nu bhavaṃ, bhāradvājo nu bhavan”ti evaṃ jātimpī gottampī pucchanti evāti.

461-2. Evaṃ vutte Bhagavā brāhmaṇassa cittaṃ mudubhāvakaṇaṭṭhaṃ mantesu attano pakataññutaṃ pakāsento āha “**brāhmaṇo hi ce tvaṃ brūsi -pa- catuvīsatakkharan**”ti. Tassattho—sace tvaṃ “brāhmaṇo ahan”ti brūsi, mañca abrahmaṇaṃ brūsi, tasmā bhavantaṃ sāvittim pucchāmi tipadaṃ catuvīsatakkharaṃ, taṃ me brūhīti. Ettha ca Bhagavā paramatthavedānaṃ tiṇṇaṃ piṭakānaṃ ādibhūtaṃ paramatthabrahmaṇehi sabbabuddhehi pakāsitaṃ atthasampannaṃ byañjanasampannaṃ “Buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi, dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi, saṃghaṃ saraṇaṃ gacchāmi”ti imaṃ ariyasāvittim sandhāya pucchati. Yadihi brāhmaṇo aññaṃ vadeyya, addhā naṃ Bhagavā “nāyaṃ brāhmaṇa ariyassa vinaye sāvittīti vuccati”ti tassa asāraṇaṃ dassetvā idheva paṭiṭṭhāpeyya. Brāhmaṇo pana “Sāvittim pucchāmi tipadaṃ catuvīsatakkharan”ti idaṃ attano samayasiddhaṃ sāvittilakkhaṇabyañjanakaṃ brahmassaṇa nicchāritavacanāṃ sutvāva “addhāyaṃ samaṇo brāhmaṇasamaye niṭṭhaṃ gato, ahaṃ pana aññāṇena ‘abrahmaṇo ayan’ti paribhaviṃ, sādhuṇo mantapāragū brāhmaṇova eso”ti niṭṭhaṃ gantvā “handā naṃ yaññavidhiṃ dakkhiṇeyyavidhiṃ pucchāmi”ti tamatthaṃ pucchanto “**kiṃnissitā -pa- loke**”ti imaṃ visamagāthāpadattayamāha. Tassattho—kiṃnissitā kimadhippāyā kim patthentā isayo ca khattiyā ca brāhmaṇā ca aññe ca manuṇā devatānaṃ atthāya yaññaṃ akappayimsu. **Yaññamakappayimsūti** makāro padasandhikaro. **Akappayimsūti** saṃvidahiṃsu akaṃsu. **Puthūti** bahū annapānadānādinā bhedenā anekappakāre, puthū vā isayo manuṇā khattiyā brāhmaṇā ca

kiṁnissitā yaññamakappayimsu, katham nesaṁ taṁ kammaṁ samijjhatīti iminādhippāyena pucchati.

463. Athassa Bhagavā tamattham byākaronto “**yadantagū vedagū yaññakāle. Yassāhutim labhe tassijjheti brūmi**”ti idaṁ sesapadadvayamāha. Tattha **yadantagū**ti yo antagū, okārassa akāro, dakāro ca padasandhikaro “asādhāraṇamaññesan”ti-ādīsu¹ makāro viya. Ayaṁ pana attho—yo vaṭṭadukkhassa tihi pariññāhi antagatattā **antagū**, catūhi ca maggañāṇavedehi kilese vijjhitvā² gatattā **vedagū**, so **yassa** isimanujakhattiyabrāhmaṇānaṁ aññatarassa yaññakāle yasmim kismiñci āhāre paccupaṭṭhite antamaso vanapaṇṇamūlaphalādimhipi **āhutim labhe**, tato kiñci deyyadhammaṁ labheyya, **tassa** taṁ yaññakammaṁ **ijjhe** samijjheyya, mahapphalaṁ bhaveyyāti **brūmi**ti.

464. Atha brāhmaṇo taṁ Bhagavato paramatthayogagambhīraṁ atimadhuragiranibbikārasarasampannaṁ desanaṁ sutvā sarīrasampattisūcitañcassa sabbagaṇasampattim sambhāvayamāno pītisomanassajāto “**addhā hi tassā**”ti gāthamāha. Tattha **iti brāhmaṇoti** saṅgītikārānaṁ vacanaṁ, sesaṁ brāhmaṇassa. Tassattho—**addhā hi tassa** mayhaṁ **hutamijjhe**, ayaṁ ajja deyyadhammo ijjhissati samijjhissati mahapphalo bhavissati, **yaṁ tādisaṁ vedagumaddasāma**, yasmā tādisaṁ bhavantarūpaṁ vedaguṁ addasāma. Tvaññeva hi so vedagū, na añño. Ito pubbe pana **tumhādisānaṁ** vedagūnaṁ antagūnañca **adassanena** amhādisānaṁ yaññe paṭiyattaṁ **añño jano bhuñjati pūraḷāsaṁ** carukañca pūvañcāti.

465. Tato Bhagavā attani pasannaṁ vacanapaṭiggahaṇasajjaṁ brāhmaṇaṁ viditvā yathāssa suṭṭhu pākaṭā honti, evaṁ nānappakārehi dakkhiṇeyye pakāsetukāmo “**tasmā tiha tvaṇ**”ti gāthamāha. Tassattho—yasmā mayi pasannosi, **tasmā** pana **iha tvaṇ brāhmaṇa upasaṅkamma pucchāti** attānaṁ dassento āha. Idāni ito pubbaṁ atthena-atthikapadaṁ parapadena sambandhitabbaṁ—atthena atthiko tassa atthatthikabhāvassa anurūpaṁ kilesaggivūpasamena **santaṁ**, kodhadhūmavigamena **vidhūmaṁ**,

1. Khu 1. 10 piṭṭhe Nidhikaṇḍasutte.

2. Vidhamitvā (Sī)

dukkhābhāvena **anīghaṃ**, anekavidha-āsābhāvena **nirāsaṃ appevidha** ekaṃsena idha ñhitova, idha vā sāsane **abhivinde** lacchasi adhigacchissasi **sumedhaṃ** varapaññaṃ khīṇāsavadakkhiṇeyyanti. Atha vā yasmā mayi pasannosi, tasmātiha tvaṃ brāhmaṇa atthena atthiko samāno upasaṅkamma puccha santaṃ vidhūmaṃ anīghaṃ nirāsanti attānaṃ dassento āha. Evaṃ pucchanto appevidha abhivinde sumedhaṃ khīṇāsavadakkhiṇeyyanti evampettha yojanā veditabbā.

466. Atha brāhmaṇo yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāno Bhagavantaṃ āha “**yaññe ratohaṃ -pa- Brūhi me’tan**”ti. Tattha yañño yāgo dānanti atthato ekaṃ, tasmā dānarato ahaṃ, tāya eva dānārāmatāya dānaṃ dātukāmo, na pana jānāmi, evaṃ ajānantaṃ anusāsatu maṃ bhavaṃ. Anusāsanto ca uttāneneva nayena yattha hutaṃ ijjhate brūhi metanti evamettha atthayojanā veditabbā. “Yathāhutan”tipi pāṭho.

467. Athassa Bhagavā vattukāmo āha “**tena hi -pa- desessāmi**”ti. Ohitasotassa cassa anusāsanatthaṃ tāva “**mā jātiṃ pucchī**”ti gāthamāha. Tattha **mā jātiṃ pucchī**ti yadi hutasamiddhiṃ dānamahapphalataṃ paccāsīsatī, jātiṃ mā puccha. Akāraṇaṃ hi dakkhiṇeyyavicāraṇāya jāti. **Carāṇaṇica pucchā**ti apica kho sīlādiguṇabhedaṃ carāṇaṃ puccha. Etañhi dakkhiṇeyyavicāraṇāya kāraṇaṃ.

Idānissa tamatthaṃ vibhāvento nidassanamāha “**kaṭṭhā have jāyati jātavedo**”ti-ādi. Tatrāyamadhippāyo—idha kaṭṭhā aggi jāyati, na ca so sālādikaṭṭhā jāto eva aggikiccaṃ karoti, sāpānadoṇi-ādikaṭṭhā jāto na karoti, apica kho attano acci-ādiguṇasampannattā eva karoti. Evaṃ na brāhmaṇakulādīsu jāto eva dakkhiṇeyyo hoti, caṇḍalakulādīsu jāto na hoti, apica kho **nīcākulīnopi** uccākulīnopi khīṇāsavamuni **dhitimā hirīnisedho ājāniyo hoti**, imāya dhitihipamukhāya guṇasampattiya jātimā uttamadakkhiṇeyyo hoti. So hi dhitiyā guṇe dhārayati, hiriyā dose nisedheti. Vuttañcetam “hiriyā hi santo na karonti pāpan”ti. Tena te brūmi—

“Mā jātiṃ pucchī caraṇaṇca puccha,
 Kaṭṭhā have jāyati jātavedo.
 Nīcākulīnopi munī dhitīmā,
 Ājāniyo hoti hirīnisedho”ti.

Esa saṅkhepo, vitthāro pana Assalāyanasuttānusārena¹ veditabbo.

468. Evametaṃ Bhagavā cātuvaṇṇisuddhiyā² anusāsivā idāni yattha hutam ijjhate, yathā ca hutam ijjhate, tamattham dassetuṃ “**saccena danto**”ti-ādigāthamāha. Tattha **saccenā**ti paramatthasaccena. Tam hi patto danto hoti. Tenāha “saccena danto”ti. **Damasā upetoti** indriyadamenā samannāgato. **Vedantagū**ti vedehi vā kilesānam antam gato, vedānam vā antam catutthamaggañāṇam gato. **Vūsitabrahmacariyoti** puna vasitabbābhāvato vutthamaggabrahmacariyo. **Kālena tamhi habyaṃ paveccheti** attano deyyadhammaṭṭhitakālam tassa sammukhībhāvakālaṇca upalakkhetvā tena kālena tādise dakkhiṇeyye deyyadhammam paveccheyya paveseyya paṭipādeyya.

469-71. **Kāmeti** vatthukāme ca kilesakāme ca. **Susamāhitindriyā**ti suṭṭhu samāhita-indriyā, avikkhitta-indriyāti vuttam hoti. **Candova rāhuggahaṇā pamuttā**ti yathā cando rāhuggahaṇā, evam kilesaggahaṇā pamuttā ye atīva bhāsanti ceva tapanti ca. **Satā**ti satisampannā. **Mamāyitānī**ti taṇhādiṭṭhimamāyitāni.

472. **Yo kāme hitvā**ti ito pabhuti attānam sandhāya vadati. Tattha **kāme hitvā**ti kilesakāme pahāya. **Abhibhuyyacārī**ti tesam pahinattā vatthukāme abhibhuyyacārī. **Jātimaraṇassa antam** nāma nibbānam vuccati, taṇca **yo vedi** attano paññābalena aññāsi. **Udakarāhadovā**ti ye ime Anotattadaho Kaṇṇamuṇḍadaho Rathakāradaho Chaddantadaho Kuṇḍaladaho Mandākinidaho Sihappapātadahoti Himavati satta mahārahadā aggisūriyasantāpehi

1. Ma 2. 354 piṭṭhe.

2. Cātuvaṇṇavisuddhiyā (Sī, Syā)

asamphuṭṭhattā niccam sītalā, tesam aññataro udakarahadova sīto
parinibbutakilesapariḷāhattā.

473. **Samoti** tulyo. **Samehīti** Vipassi-ādīhi Buddhehi. Te hi
paṭivedhasamattā “samā”ti vuccanti. Natthi tesam paṭivedhenādhigantabbesu
guṇesu, pahātabbesu vā dosesu vemattatā, addhāna-
āyukulappamāṇābhinikkhamanapadhānabodhirasmīhi pana nesaṃ vemattatā
hoti. Tathā hi te heṭṭhimaparicchedena catūhi asaṅkhyeyyehi
kappasatasahassena ca pāramiyo pūrenti, uparimaparicchedena soḷasahi
asaṅkhyeyyehi kappasatasahassena ca. Ayaṃ nesaṃ **addhānavemattatā**.
Heṭṭhimaparicchedena ca vassasatāyukakāle uppajjanti,
uparimaparicchedena vassasatasahassāyukakāle. Ayaṃ nesaṃ **āyuvemattatā**.
Khattiyakule vā brāhmaṇakule vā uppajjanti. Ayaṃ **kulavemattatā**. Uccā vā
honti aṭṭhāsītihatthappamāṇā, nīcā vā pannarasa-aṭṭhārasahatthappamāṇā.
Ayaṃ **pamāṇavemattatā**. Hatthi-assarathasivikādīhi nikkhamanti vehāsenā
vā. Tathā hi¹ Vipassikakusandhā assarathena nikkhamimsu,
sikhikoṇāgamanā hatthikkhandhena, vessabhū sivikāya, Kassapo vehāsenā,
sakyamuni assapiṭṭhiyā. Ayaṃ **nekkhammavemattatā**. Sattāhaṃ vā
padhānamanuyuñjanti, aḍḍhamāsaṃ māsāṃ dvemāsaṃ temāsaṃ catumāsaṃ
pañcamāsaṃ chamāsaṃ ekavassaṃ dviticatupañcachavassāni vā. Ayaṃ
padhānavemattatā. Assatto vā Bodhirukkho hoti nigrodhādīnaṃ vā
aññataro. Ayaṃ **bodhivemattatā**. Byāmāsīti-anantapabhāyuttā honti. Tattha
byāmapabhā vā asītipabhā vā sabbesaṃ samānā, anantappabhā pana
dūrampi gacchati āsannampi, ekagāvutaṃ dvigāvutaṃ yojanaṃ
anekayojanaṃ cakkavāḷapariyantampi, Maṅgalassa Buddhassa sarīrappabhā
dasasahassacakkavāḷaṃ agamāsi. Evaṃ santepi manasā cintāyattāva
sabbabuddhānaṃ, yo yattakamicchati, tassa tattakaṃ gacchati. Ayaṃ
rasmivemattatā. Imā aṭṭha vemattatā ṭhapetvā avasesesu
paṭivedhenādhigantabbesu guṇesu, pahātabbesu vā dosesu natthi nesaṃ
viseso, tasmā “samā”ti vuccanti. Evametehehi samo samehi.

1. Yathā (Sī), yathā hi (Syā)

Visamehi dūreti na samā visamā, Paccekabuddhādayo avasesasabbasattā. Tehi visamehi asadisatāya dūre. Sakalajambudīpaṃ pūretvā pallaṅkena pallaṅkaṃ saṅghaṭṭetvā nisinnā Paccekabuddhāpi hi guṇehi ekassa Sammāsambuddhassa kalaṃ nāgghanti soḷasiṃ, ko pana vādo sāvakādīsu. Tenāha “visamehi dūre”ti. **Tathāgato hotīti** ubhayapadehi dūreti yojetabbaṃ. **Anantapaññoti** aparimitapañño. Lokiyamanussānaṃ hi paññaṃ upanidhāya aṭṭhamakassa pañña adhikā, tassa paññaṃ upanidhāya sotāpannassa. Evaṃ yāva arahato paññaṃ upanidhāya Paccekabuddhassa pañña adhikā, Paccekabuddhassa paññaṃ pana upanidhāya Tathāgataassa pañña adhikāti na vattabbā, anantā icceva pana vattabbā. Tenāha “anantapañño”ti. **Anūpalittoti** taṇhādīṭṭhilepehi alitto. **Idha vā huram vāti** idhaloke vā paraloke vā. Yojanā panettha—samo samehi visamehi dūre Tathāgato hoti. Kasmā? Yasmā anantapañño anupalitto idha vā huram vā, tena Tathāgato arahati pūraḷāsanti.

474. **Yamhi na māyāti** ayaṃ pana gāthā añña ca īdisā māyādidosayuttesu brāhmaṇesu dakkhiṇeyyasaññāpahānatthaṃ vuttāti veditabbā. Tattha **amamoti** sattasaṅkhāresu “idaṃ mamā”ti pahīnamamāyitabhāvo.

475. **Nivesananti** taṇhādīṭṭhinivesanaṃ. Tena hi mano tīsu bhavesu nivisati, tena taṃ “nivesanaṃ manaso”ti vuccati. Tattheva vā nivisati taṃ hitvā gantum asamattatāya. Tenapi “nivesanan”ti vuccati. **Pariggahāti** taṇhādīṭṭhiyo eva, tāhi pariggahitadhammā vā. **Kecīti** appamattakāpi. **Anupādiyānoti** tesam nivesanapariggahānaṃ abhāvā kañci dhammaṃ anupādiyamāno.

476. **Samāhito** maggasamādhinā. **Udatārīti** uttiṇṇo. **Dhammaṃ caññāsīti** sabbañca ñeyyadhammaṃ aññāsī. **Paramāya diṭṭhiyāti** sabbaññutaññāṇena.

477. **Bhavāsavāti** bhavataṇhājhānanikantisassatadiṭṭhisahagatā rāgā. **Vacīti** vācā. **Kharāti** kakkhaḷā pharusā. **Vidhūpitāti** daḍḍhā. **Atthagatāti** atthaṅgatā. **Na santīti** vidhūpitattā atthaṅgatattā ca. Ubhayehi pana ubhayam yojetabbam. **Sabbadhīti** sabbesu khandhāyatanādīsu.

478. **Mānasattesūti** mānena laggesu. **Dukkham pariññāyāti** vaṭṭadukkham tīhi pariññāhi parijānitvā. **Sakhattavatt hunti** sahetupaccayam, saddhim kammakilesehīti vuttam hoti.

479. **Āsam anissāyāti** taṇham analliyitvā. **Vivekadassīti** nibbānadassī. **Paravediyanti** parehi nāpetabbam. **Diṭṭhimupātivattoti** dvāsaṭṭhibhedampi micchādiṭṭhim atikkanto. **Ārammaṇāti** paccayā, punabbhavakāraṇānīti vuttam hoti.

480. **Paroparāti** varāvarā¹ sundarāsundarā. Parā vā bāhirā, aparā² ajjhakkā. **Sameccāti** nāṇena paṭivijjhivā. **Dhammāti** khandhāyatanādayo dhammā. **Upādānakhaye vimuttoti** nibbāne nibbānārammaṇato vimutto, nibbānārammaṇavimuttīlābhīti attho.

481. **Samyojanamjātikhayantadassīti** samyojanakkhayantadassī jātikkhayantadassī ca. Samyojanakkhayantena cettha sa-upādisesā nibbānadhātu, jātikkhayantena anupādisesā vuttā. Khayantoti hi accantakhayassa samucchedappahānassetam adhivacanam. Anunāsikalopo cettha “vivekajam pītisukhan”ti-ādīsu viya na kato. **Yopānudīti** yo apanudi. **Rāgapathanti** rāgārammaṇam, rāgameva vā. Rāgopi hi duggatīnam pathattā “rāgapatho”ti vuccati kammaphatho viya. **Suddho nidoso vimalo akācoti** parisuddhakāyasamācārādītāya **suddho**. Yehi “rāgadosā ayam pajā, dosadosā, mohadosā”ti vuccati, tesam abhāvā **nidoso**. Atthapurisamalavigamā **vimalo**, upakkilesābhāvato **akāco**. Upakkilīṭṭho hi upakkilesena “sakāco”ti vuccati. Suddho vā yasmā niddoso, niddosatāya vimalo, bāhiramalābhāvena vimalattā akāco. Samalo

1. Parovarāti parā avarā (Sī), paroparāti parā parā (Syā)

2. Avarā (Sī)

hi “sakāco”ti vuccati. Vimalattā vā āgum na karoti, tena akāco. Āgukiriyā hi upaghātakaraṇato “kāco”ti vuccati.

482. **Attano attānaṃ nānupassatī**ti nāṇasampayuttena cittena vipassanto attano¹ khandhesu aññaṃ attānaṃ nāma na passati, khandhamattameva passati. Yā cāyaṃ “attanāva attānaṃ sañjānāmi”ti tassa saccato thetato diṭṭhi uppajjati, tassā abhāvā attano attānaṃ nānupassati, aññadatthu paññāya khandhe passati. Maggasamādhinā **samāhito**, kāyavaṅkādināṃ abhāvā **ujjugato**, lokadhammehi akampanīyato **ṭhitatto**, taṇhāsankhātāya ejāya pañcannaṃ cetokhilānaṃca aṭṭhaṭṭhānāya kaṅkhāya ca abhāvā **anejo akhilo akaṅkho**.

483. **Mohantarā**ti mohakāraṇā mohapaccayā, sabbakilesānametaṃ adhivacanaṃ. **Sabbesu dhammesu ca nāṇadassī**ti sacchikatasabbaññaṇaṇo. Tañhi sabbesu dhammesu nāṇaṃ, taṅca Bhagavā passi, “adhigataṃ me”ti sacchikatvā vihāsi. Tena vuccati “sabbesu dhammesu ca nāṇadassī”ti. **Sambodhinti** arahattaṃ. **Anuttaranti** Paccekabuddhasāwakehi asādhāraṇaṃ. **Sivanti** khemaṃ nirupaddavaṃ, sassirikaṃ vā. **Yakkhassā**ti purisassa. **Suddhī**bhi vodānatā. Ettha hi mohantarābhāvena sabbadosābhāvo, tena saṃsārakāraṇasamucchedo antimasarīradhārītā, nāṇadassitāya sabbaguṇasambhavo, tena anuttarā sambodhipatti, ito paraṅca pahātabbamadhigantabbaṃ vā natthi. Tenāha “ettāvatā yakkhassa suddhī”ti.

484. Evaṃ vutte brāhmaṇo bhiyyoso mattāya Bhagavati pasanno pasannākāraṃ karonto āha “**hutaṅca mayhan**”ti. Tassattho—yamahaṃ ito pubbe brahmānaṃ ārabha aggimhi ajuhaṃ², taṃ me hutaṃ saccaṃ vā hoti, alikaṃ vāti na jānāmi. Ajja pana idaṃ **hutaṅca mayhaṃ hutamatthu saccaṃ**, saccahutameva atthūti yācanto bhaṇati. **Yaṃ tādisaṃ vedaguṇaṃ alatthaṃ**, yasmā idheva ṭhito bhavantarūpaṃ vedaguṇaṃ alatthaṃ. **Brahmā hi sakkhi**, paccakkhameva hi tvaṃ brahmā, yato **paṭiggaṇhātu me Bhagavā**,

1. Attanā (Sī, Syā)

2. Juhāmi (Syā, Ka)

paṭiggahetvā ca **bhuñjatu me Bhagavā pūraḷāsanti** taṃ habbyasesaṃ upanāmento āha.

487. Atha Bhagavā Kasibhāradvājasutte vuttanayena gāthādvayamabhāsi. Tato brāhmaṇo “ayaṃ attanā na icchati, kampi¹ caññaṃ sandhāya ‘kevalinaṃ mahesiṃ khīṇāsavaṃ kukkuccavūpasantaṃ annena pānena upaṭṭhahassū’ti bhaṇati”ti evaṃ gāthāya atthaṃ asallakkhetvā taṃ ṇātukāmo āha “**sādhāhaṃ Bhagavā**”ti. Tattha **sādhūti** āyācanatthe nipāto. **Tathāti** yena tvamāha, tena pakārena. **Vijaññanti** jāneyyaṃ. **Yanti** yaṃ dakkhiṇeyyaṃ yaññakāle pariyesamāno upaṭṭhaheyyanti pāṭhaseso. **Pappuyyāti** patvā. **Tava sāsananti** tava ovādaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti? Sādhāhaṃ Bhagavā tava ovādaṃ āgama tathā vijaññaṃ, ārocehi me taṃ kevalinanti adhippāyo. Yo dakkhiṇaṃ bhuñjeyya mādisassa, yaṃ cāhaṃ yaññakāle pariyesamāno upaṭṭhaheyyaṃ, tathārūpaṃ me dakkhiṇeyyaṃ dassahi, sace tvaṃ na bhuñjasīti.

488-90. Athassa Bhagavā pākaṭena nayena tathārūpaṃ dakkhiṇeyyaṃ dassento “**sārambhā yassā**”ti gāthāttayamāha. Tattha **sīmantānaṃ vinetāranti** **sīmāti** mariyādā sādhujanavutti, tassā antā pariyosānā aparabhāgāti katvā sīmantā vuccanti kilesā, tesāṃ vinetāranti attho. Sīmantāti Buddhaveneyyā sekkhā ca puthujjanā ca, tesāṃ vinetāranti eke. **Jātimaraṇakovidanti** “evaṃ jāti evaṃ maraṇaṃ”ti ettha kusalaṃ. **Moneyyasampannanti** paññāsampannaṃ, kāyamoneyyādisampannaṃ vā. **Bhakuṭim² vinayitvānāti** yaṃ ekacce dubbuddhino yācakaṃ disvā bhakuṭim² karonti, taṃ vinayitvā, pasannamukhā hutvāti attho. **Pañjalikāti** paggaḥita-añjalino hutvā.

491. Atha brāhmaṇo Bhagavantaṃ thomayamāno “**Buddho bhavan**”ti gāthamāha. Tattha **āyāgoti** āyajitabbo, tato tato āgama vā yajitabbametthāti āyāgo, deyyadhammānaṃ adhiṭṭhānabhūtoti vuttaṃ

1. Tampi (Syā, Ka)

2. Bhakuṭim (Sī)

hoti. Sesamettha ito purimagāthāsu ca yaṃ na vaṇṇitaṃ, taṃ sakkā
avaṇṇitampi jānitunti uttānatthattāyeva na vaṇṇitaṃ. Ito paraṃ pana
Kasibhāradvājasutte vuttanayamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Pūraḷāsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Māghasuttavaṇṇanā

Evam me sutanti Māghasuttaṃ. Kā uppatti? Ayameva, yāssa nidāne
vuttā. Ayaṃ hi Māgho māṇavo dāyako ahosi dānapati. Tassetadahosi
“sampattakapaṇaddhikādīnaṃ dānaṃ dinnam mahapphalaṃ hoti, udāhu notī
samaṇaṃ Gotamaṃ etamatthaṃ pucchissāmi, samaṇo kira Gotamo
atītānāgatapaccuppannaṃ jānāti”ti. So Bhagavantam upasaṅkamitvā pucchi,
Bhagavā cassa pucchānurūpaṃ byākāsi. Tayidaṃ saṅgītikārānaṃ
brāhmaṇassa Bhagavatoti tiṇṇampi vacanaṃ samodhānetvā “Māghasuttan”ti
vuccati.

Tattha **Rājagaheti** evaṃnāmake nagare. Tañhi
Mandhātumahāgovindādīhi pariggahitattā “Rājagahan”ti vuccati. Aññepettha
pakāre vaṇṇayanti, kiṃ tehi, nāmametaṃ tassa nagarassa. Taṃ panetaṃ
Buddhakāle ca cakkavattikāle ca nagaraṃ hoti, sesakāle suññaṃ hoti
yakkhapariggahitaṃ, tesaṃ vasantavanaṃ¹ hutvā tiṭṭhati. Evam
gocaragāmaṃ dassetvā nivāsaṭṭhānamāha “**Gijjhakūṭe pabbate**”ti. So ca
gijjhā tassa kūṭesu vasiṃsu, gijjhasadisāni vāssa kūṭāni, tasmā
“Gijjhakūṭo”ti vuccatīti veditabbo.

Atha kho -pa- avocāti ettha **Māgho**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ,
māṇavoti antevāsivāsaṃ anatītabhāvena vuccati, jātiyā pana mahallako.
“Pubbāciṇṇavasena”ti eke Piṅgiyo māṇavo viya. So hi vīsavassasatikopi
pubbāciṇṇavasena “piṅgiyo māṇavo”tveva saṅkham agamāsi. Sesaṃ
vuttanayameva.

1. Vasanavanaṃ (Syā, Ka) Vi.-Ṭṭha 1. 247 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

Ahaṃ hi bho Gotama -pa- pasavāmīti ettha **dāyako dānapatīti** dāyako ceva dānapati ca. Yo hi aññassa santakaṃ tenāṇatto deti, sopi dāyako hoti, tasmim̐ pana dāne issariyābhāvato na dānapati. Ayaṃ pana attano santakaṃyeva deti. Tenāha “ahaṃ hi bho Gotama dāyako dānapatī”ti. Ayameva hi ettha attho, aññatra pana antaranārā maccherena abhibhuyyamaṇo dāyako anabhibhūto dānapatīti-ādināpi nayena vuttuṃ vaṭṭati. **Vadaññūti** yācakānaṃ vacanaṃ jānāmi vuttamatteyyeva “ayamidamarahati, ayamidan”ti purisavisesāvadhāraṇena bahūpakārabhāvagahaṇena vā. **Yācayogoti** yācituṃ yutto. Yo hi yācake disvāva bhakuṭim̐ katvā pharusavacanādīni bhaṇati, so na yācayogo hoti. Ahaṃ pana na tādisoti dīpeti. **Dhammenāti** adinnādānanikativāñcanādīni vajjetvā bhikkhācariyāya, yācanāyāti attho. Yācanā hi brāhmaṇānaṃ bhogapariyesane dhammo, yācamānānaṃ nesaṃ parehi anuggahakāmehi dinnā bhogā dhammaladdhā nāma dhammādhigatā ca hontī, so ca tathā pariyesitvā labhi. Tenāha “**dhammena bhoge pariyesāmi -pa- dhammādhigatehi**”ti. **Bhiyyopi dadāmīti** tato uttaripi dadāmi, pamāṇaṃ natthi, ettha laddhabhogappamāṇena¹ dadāmīti dasseti.

Tagghāti ekaṃsavacane nipāto. Ekaṃseneva hi sabbabuddhapaccekabuddhasāvakehi pasatthaṃ dānaṃ antamaso tiracchānagatānampi dīyamānaṃ. Vuttañcetaṃ “sabbattha vaṇṇitaṃ dānaṃ, na dānaṃ garahitaṃ kvacī”ti. Tasmā Bhagavāpi ekaṃseneva taṃ pasamsanto āha “**taggha tvaṃ māṇava -pa- pasavasi**”ti. Sesam̐ uttānatthameva. Evaṃ Bhagavatā “bahuṃ so puññaṃ pasavati”ti vuttepi dakkhiṇeyyato dakkhiṇāvisuddhiṃ sotukāmo brāhmaṇo uttari Bhagavantam̐ pucchi. Tenāhu saṅgītikārā “**atha kho Māgho māṇavo Bhagavantam̐ gāthāya ajjhabhāsī**”ti. Taṃ atthato vuttanayameva.

492. **Pucchāmahanti**-ādigāthāsu pana **vadaññūnti** vacanaviduṃ, sabbākārena sattānaṃ vuttavacanādhippāyaññūnti vuttaṃ hoti. **Sujjheti** dakkhiṇeyyavasena suddhaṃ mahapphalaṃ bhaveyya. Yojanā panettha—yo yācayogo

1. Natthi, laddhabhogappamāṇena (Sī), natthi, laddhaladdhabhogappamāṇena (Syā)

dānapati gahaṭṭho puññatthiko hutvā paresaṃ annapānaṃ dadaṃ yajati, na aggimhi āhutimattaṃ pakkhipanto, tañca kho puññapekkhova, na paccupakārakalyāṇakittisaddādi-apekkho, tassa evarūpassa yajamānassa hutam katham sujjeyyāti.

493. **Ārādhaye dakkhiṇeyyebhi tādīti** tādiso yācayogo dakkhiṇeyyehi ārādhaye sampādaye sodhaye, mahapphalaṃ taṃ hutam kareyya, na aññathāti attho. Imināssa “katham hutam yajamānassa sujje”iccetaṃ byākataṃ hoti.

494. **Akkhāhi me Bhagavā dakkhiṇeyyeti** ettha yo yācayogo dadaṃ paresaṃ yajati, tassa me Bhagavā dakkhiṇeyye akkhāhīti evaṃ yojanā veditabbā.

495. Athassa Bhagavā nānappakārehi nayehi dakkhiṇeyye pakāsento “**ye ve asattā**”ti-ādikā gāthāyo abhāsi. Tattha **asattāti** rāgādisaṅgavasena alaggā. **Kevalinoti** pariniṭṭhitakiccā. **Yatattāti** guttacittā.

496-7. **Dantā** anuttarena damathena, **vimuttā** paññācetovimuttihi, **anīghā** āyatim vaṭṭadukkhābhāvena, **nirāsā** sampati kilesābhāvena. Imissā pana gāthāya dutiyagāthā bhāvanānubhāvappakāsanāyena vuttāti veditabbā. “Bhāvanānuyogamanuyuttassa bhikkhave bhikkhuno viharato kiñcāpi na evaṃ icchā uppajjeyya ‘aho vata me anupādāya āsavehi cittaṃ vimucceyyā’ti, atha khvāssa anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccatī”ti¹ idaṃ cettha suttaṃ sādhamam.

498-502. **Rāgañca -pa-. Yesu na māyā -pa- na taṇhāsu upātipannāti** kāmataṇhādīsu nādhimuttā². **Vitareyyāti** vitaritvā. **Taṇhābhi** rūpataṇhādichabbidhā. **Bhavābhavāyāti** sassatāya vā ucchedāya vā. Atha vā bhavassa abhavāya bhavābhavāya, punabbhavābhinibbattiyāti vuttaṃ hoti. **Idha vā huram vāti** idaṃ pana “**kuhiñci loke**”ti imassa vitthāravacanam.

1. Am 2. 493 piṭṭhe.

2. Na nipannā (Sī)

504. **Ye vītarāgā -pa-. Samitāvinoti** samitavanto, kilesavūpasamakārinoti attho. Samitāvitattā ca **vītarāgā akopā. Idha vipphāyāti** idhaloke vattamāne khandhe vihāya, tato param yesaṃ gamanaṃ natthīti vuttaṃ hoti. Ito param “**ye kāme hitvā agahā caranti, susaṇṇatattā tasaraṃva ujjun**”ti imampi gāthaṃ keci paṭhanti.

506-8. **Jahitvāti** hitvā. “Jahitvānā”tipi¹ pāṭho, ayamevattho. **Attadīpāti** attano guṇe eva attano dīpaṃ katvā vicarantā khīṇāsavā vuccanti. **Ye hetthāti** hakāro nipāto padapūraṇamatte. Ayaṃ panattho—ye ettha khandhāyatanādisantāne yathā idaṃ khandhāyatanādi, tathā jānanti, yaṃsabhāvaṃ taṃsabhāvaṃyeva saṇṇānanti aniccādivasena jānantā. **Ayamantimā natthi punabbhavoti** ayaṃ no antimā jāti, idāni natthi punabbhavoti evaṃca ye jānantīti.

509. **Yo vedagūti** idāni attānaṃ sandhāya Bhagavā imaṃ gāthamāha. Tattha **satīmāti** chasatatavihārasatiyā samannāgato. **Sambodhipattoti** sabbaññutaṃ patto. **Saraṇaṃ bahūnanti** bahūnaṃ devamanussānaṃ bhayavihiṃsanena saraṇabhūto.

510. Evaṃ dakkhiṇeyye sutvā attamano brāhmaṇo āha “**addhā amoghā**”ti. Tattha **tvañhettha jānāsi yathā tathā idanti** tvaṃ hi ettha loke idaṃ sabbampi ñeyyaṃ yathā tathā jānāsi yāthāvato jānāsi, yādisaṃ taṃ tādīsameva jānāsīti vuttaṃ hoti. **Tathā hi te vidito esa dhammoti** tathā hi te esā dhammadhātu suppaṭividdhā, yassā suppaṭividdhattā yaṃ yaṃ icchasi, taṃ taṃ jānāsīti adhippāyo.

511. Evaṃ so brāhmaṇo Bhagavantaṃ pasamsitvā dakkhiṇeyyasampadāya yaññasampadaṃ ñatvā dāyakasampadāyapi taṃ chaḷaṅgaparipūraṃ yaññasampadaṃ sotukāmo “**yo yācayogo**”ti uttaripaṇhaṃ pucchi. Tatrāyaṃ yojanā—yo yācayogo dadaṃ paresaṃ yajati, tassa akkhāhi me Bhagavā yaññasampadanti.

1. Jahetvātipi (Sī)

512. Athassa Bhagavā dvīhi gāthāhi akkhāsī. Tatthāyaṃ atthayojanā—
yajassu māgha, yajamāno ca sabbattha vipassādehi cittaṃ, tīsupi kālesu
cittaṃ pasādehi. Evaṃ te yāyaṃ—

“Pubbeva dānā sumano, dadarī cittaṃ pasādaye.

Datvā attamano hoti, esā yaññassa sampadā”ti¹—

yaññasampadā vuttā, tāya sampanno yañño bhavissati. Tattha siyā “katham
cittaṃ pasādetabban”ti? Dosappahānena. Kathaṃ dosappahānaṃ hoti?
Yaññārammaṇatāya. Ayaṃ hi **ārammaṇaṃ yajamānassa yañño ettha
patiṭṭhāya jahāti dosaṃ**, ayaṃ hi sattesu mettāpubbaṅgamaena
sammādiṭṭhipadīpavihatamohandhakārena cittaena yajamānassa
deyyadhammasaṅkhāto yañño ārammaṇaṃ hoti, so ettha yaññe
ārammaṇavasena pavattiyā patiṭṭhāya deyyadhammapaccayaṃ lobhaṃ,
paṭiggāhakapaccayaṃ kodhaṃ, tadubhayanidānaṃ mohanti evaṃ tividhampi
jahāti dosaṃ. So evaṃ bhogesu **vītarāgo** sattesu ca **pavineyya dosaṃ**
tappahāneneva pahīnapañcanīvaraṇo anukkamena upacārappanābhedaṃ
aparimāṇasattapharaṇena ekasatte vā anavasesapharaṇena appamāṇaṃ
mettaṃ cittaṃ bhāvento puna bhāvanāvepullatthaṃ **rattindigaṃ satataṃ**
sabba-iriyāpathesu appamatto hutvā tameva mettajjhānasāṅkhātāṃ **sabbā
disā pharate appamaññanti**.

514. Atha brāhmaṇo taṃ mettaṃ “brahmalokamaggo ayan”ti ajānanto
kevalaṃ attano visayātitaṃ mettābhāvanaṃ sutvā suṭṭhutaṃ
sañjātasabbaññusambhāvano Bhagavati attanā² brahmalokādhimuttatā
brahmalokūpapattimeva ca suddhiṃ muttiṇca maññamāno
brahmalokamaggaṃ pucchanto **“ko sujjhātī”**ti gāthamāha. Tatra ca
brahmalokagāmiṃ puññaṃ karontaṃ sandhāyāha **“ko sujjhati muccatī”**ti,
akarontaṃ sandhāya **“bajjhātī cā”**ti. **Kenattanāti**³ kena kāraṇena. **Sakkhi
brahmajjadiṭṭho**ti brahmā ajja sakkhi diṭṭho. **Saccanti** Bhagavato
brahmasamattaṃ ārabha accāharena sapaṭhaṃ karoti. **Kathaṃ upapajjatī**
accāhareneva punapi pucchati. **Jutimāti** Bhagavantāṃ ālapati.

1. Am 2. 296; Khu 2. 159 piṭṭhesu.

2. Attano (Sī)

3. Kenatthenāti (Ka)

Tattha yasmā yo bhikkhu mettāya tikacatukkajjhānaṃ uppādetvā tameva pādaṃ katvā vipassanto arahattaṃ pāpuṇāti, so sujjhati muccati ca, tathārūpo ca brahmalokaṃ na gacchati. Yo pana mettāya tikacatukkajjhānaṃ uppādetvā “santā esā samāpatti”ti-ādinā nayena taṃ assādeti, so bajjhati. Aparihīnajjhāno ca teneva jhānena brahmalokaṃ gacchati, tasmā Bhagavā yo sujjhati muccati ca, tassa brahmalokagamaṇaṃ ananujānanto anāmasitvāva taṃ puggalaṃ yo bajjhabhi, tassa tena jhānena brahmalokagamaṇaṃ dassento brāhmaṇassa sappāyena nayena “yo yajati”ti imaṃ gāthamāha.

515. Tattha **tividhanti** tikālappasādaṃ sandhāyāha. Tena dāyakato aṅgattayaṃ dasseti. **Ārādhaye dakkhiṇeyyebhi tādīti** tañca so tādiso tividhasampattisādhako puggalo tividhaṃ yaññasampadaṃ dakkhiṇeyyehi khīṇāsavehi sādheyya sampādeyya. Iminā paṭiggāhakato aṅgattayaṃ dasseti. **Evaṃ yajitvā sammā yācayogoti** evaṃ mettajjhānapadaṭṭhānabhāvena chaḷaṅgasamannāgataṃ yaññaṃ sammā yajitvā so yācayogo tena chaḷaṅgayaññūpanissayena mettajjhānena **upapajjati brahmalokanti brūmīti** brāhmaṇaṃ samussāhento desanaṃ samāpesi. Sesaṃ sabbagāthāsu uttānatthameva, ito parañca pubbe vuttanayamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Māghasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sabhiyasuttavaṇṇanā

Evaṃ me sutanti Sabhiyasuttaṃ. Kā uppatti? Ayameva, yāssa nidāne vuttā. Atthavaṇṇanākkamepi cassa pubbasadisāṃ pubbe vuttanayeneva veditabbaṃ. Yaṃ pana apubbaṃ, taṃ uttānatthāni padāni pariharantā vaṇṇayissāma. **Veḷuvane Kalandakanivāpeti Veḷuvananti** tassa uyyānassa nāmaṃ. Taṃ kira veḷūhi ca parikkhittaṃ ahosi aṭṭhārasahatthena ca pākārena,

gopuradvāraṭṭālakayuttaṃ nīlobhāsaṃ manoramaṃ, tena “Veḷuvanan”ti vuccati. Kalandakānañcetha nivāpaṃ adaṃsu, tena “kalandakanivāpo”ti vuccati. Kalandakā nāma kālākā vuccanti. Pubbe kira aññataro rājā tattha uyyānakīḷanattamaṃ āgato surāmadena matto divāseyyaṃ supi. Parijanopissa “sutto rājā”ti pupphaphalādīhi palobhiyamāno ito cito ca pakkāmi. Atha surāgandhena aññatarasmā susirarukkhā kaṇhasappo nikkhamitvā rañño abhimukho āgacchati. Taṃ disvā rukkhadevatā “rañño jīvitaṃ dassāmi”ti kālakavesena āgantvā kaṇṇamūle saddamakāsi, rājā paṭibujji, kaṇhasappo nivatto. So taṃ disvā “imāya mama kālākāya jīvitaṃ dinnan”ti kālākānaṃ tattha nivāpaṃ paṭṭhapesi, abhayaghosanañca ghosāpesi. Tasmā taṃ tato pabhuti “kalandakanivāpo”ti saṅkhaṃ gataṃ.

Sabhiyassa paribbājakassāti Sabhiyoti tassa nāmaṃ, **paribbājakoti** bāhira pabbajjaṃ upādāya vuccati. **Purāṇasālohitāya devatāyāti** na mātā napitā, apica kho panassa mātā viya pitā viya ca hitajjhāsayattā so devaputto “purāṇasālohitā devatā”ti vutto. Parinibbute kira Kassape Bhagavati patiṭṭhite suvaṇṇacetiye tayo kulaputtā sammukhasāvakaṇaṃ santike pabbajitvā cariyānurūpāni kammaṭṭhānāni gahetvā paccantajanapadaṃ gantvā araṇṇāyatane samaṇadhammaṃ karonti, antarantarā ca cetiyavandanattāya dhammassavanattāya ca nagaraṃ gacchanti. Aparena ca samayena tāvatakampi araṇṇe vippavāsaṃ arocayamānā tattheva appamattā viharimsu, evaṃ viharantāpi na ca kiñci visesaṃ adhigamimsu. Tato nesaṃ ahosi “mayāṃ piṇḍāya gacchantā jīvite sāpekkhā homa, jīvite sāpekkhena ca na sakkā lokuttaradhammo adhigantum, puthujjanakālakiriyāpi dukkhā, handa mayāṃ nisseṇim bandhitvā pabbataṃ abhiruyha kāye ca jīvite ca anapekkhā samaṇadhammaṃ karomā”ti. Te tathā akaṃsu.

Atha nesaṃ mahāthero upanissayasampannattā tadaheva chaḷabhiññāparivāraṃ arahattaṃ sacchākāsi. So iddhiyā Himavantaṃ gantvā Anotatte mukhaṃ dhovitvā Uttarakurūsu piṇḍāya caritvā katabhattakicco puna aññampi padesaṃ gantvā pattamaṃ pūretvā Anotatta-udakañca nāgalatādantapoṇaṃca

gahetvā tesam santikaṃ āgantvā āha “passathāvuso mamānubhāvaṃ, ayaṃ Uttarakuruto piṇḍapāto, idaṃ Himavantato udakadantapoṇaṃ ābhaṭaṃ, imaṃ bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karoṭha, evāhaṃ tumhe sadā upaṭṭhahissāmi”ti. Te taṃ sutvā āhaṃsu “tumhe bhante katakiccā, tumhehi saha sallāpamattampi amhākaṃ papañco, mā dāni tumhe puna amhākaṃ santikaṃ āgamitthā”ti. So kenaci pariyāyena te sampatiṇṇhāpetuṃ asakkonto pakkāmi.

Tato tesam eko dvīhatīhaccayena pañcābhiñño anāgāmī ahosi, sopi tatheva akāsi, itarena ca paṭikkhitto tatheva agamāsi. So taṃ paṭikkhipitvā vāyamanto pabbataṃ āruhanadivasato sattame divase kiñci visesaṃ anadhigantvāva kālakato devaloke nibbatti. Khīṇāsavattheropi taṃ divasameva parinibbāyi, anāgāmī Suddhāvāsesu uppajji. Devaputto chasu kāmāvacaradevalokesu anulomapaṭilomena dibbasampattiṃ anubhavitvā amhākaṃ Bhagavato kāle devalokā cavitvā aññatarissā paribbājikāya kucchimhi paṭisandhiṃ aggahesi. Sā kira aññatarassa khattiyassa dhītā, taṃ mātāpitāro “amhākaṃ dhītā samayantaraṃ jānātū”ti ekassa paribbājakassa niyyātesuṃ. Tasseko antevāsiko paribbājako tāya saddhiṃ vippaṭipajji. Sā tena gabbhaṃ gaṇhi. Taṃ gabbhinim disvā paribbājikā nikkaḍḍhimsu. Sā aññattha gacchantī antarāmagge sabhāyaṃ vijāyi, tenassa “**sabhiyo**”tveva nāmaṃ akāsi. Sopi Sabhiyo vaḍḍhitvā paribbājakapabbajjaṃ pabbajitvā nānāsattāni uggahetvā mahāvādī hutvā vādakkhattatāya sakalajambudīpe vicaranto attano sadisaṃ vādiṃ aditvā nagaradvāre assamaṃ kārāpetvā khattiyakumārādayo sippaṃ sikkhāpento tattha vasati.

Atha Bhagavā pavattitavaradhammacakko anupubbena Rājagahaṃ āgantvā Veḷuvane viharati Kalandakanivāpe. Sabhiyo pana Buddhuppādaṃ na jānāti. Atha so Suddhāvāsabrahmā samāpattito vuṭṭhāya “imāhaṃ visesaṃ kassānubhāvena patto”ti āvajjento Kassapassa Bhagavato sāsane samaṇadhammakiriyaṃ te ca sahāye anussaritvā “tesu

eko parinibbuto, eko idāni katthā”ti āvajjento “devalokā cavitvā Jambudīpe uppanno Buddhuppādampi na jānātī”ti ñatvā “handā nam Buddhupasevanāya niyojemī”ti vīsati pañhe abhisankharitvā rattibhāge tassa assamamāgama ākāse thatvā “sabhiya Sabhiyā”ti pakkosi, so niddāyamāno tikkhattum taṃ saddaṃ sutvā nikkhamma obhāsaṃ disvā pañjaliko aṭṭhāsi. Tato taṃ brahmā āha “ahaṃ Sabhiya tavatthāya vīsati pañhe āharim, te tvaṃ uggaṇha. Yo ca te samaṇo vā brāhmaṇo vā ime pañhe puṭṭho byākaroti, tassa santike brahmacariyaṃ careyyāsī”ti. Imaṃ devaputtam sandhāyetaṃ vuttam “purāṇasālohitāya devatāya pañhā uddiṭṭhā hontī”ti. **Uddiṭṭhā**ti uddesamatteneva vuttā, na vibhaṅgena.

Evam vutte ca ne Sabhiyo ekavacaneneva padapaṭipāṭiyā uggahehi. Atha so brahmā jānantopi tassa Buddhuppādaṃ nācikkhi. “Atthaṃ gavesamāno paribbājako sayameva satthāraṃ ñassati, ito bahiddhā ca samaṇabrāhmaṇānaṃ tucchabhāvan”ti iminā panādhippāyena evamāha “yo te Sabhiya -pa- careyyāsī”ti. Theragāthāsu pana catukkanipāte¹ Sabhiyattherāpadānaṃ vaṇṇentā bhaṇanti “sā cassa mātā attano vipaṭipattim cintetvā taṃ jigucchamānā jhānaṃ uppādetvā brahmaloke uppannā, tāya brahmadevatāya te pañhā uddiṭṭhā”ti.

Ye teti idāni vattabbānaṃ uddesapaccuddeso. **Samaṇabrāhmaṇā**ti pabbajjūpagamanena lokasammutiyā ca samaṇā ceva brāhmaṇā ca. **Saṅghinoti** gaṇavanto. **Gaṇinoti** satthāro, “sabbaññuno mayan”ti evaṃ paṭiññātāro. **gaṇācariyā**ti uddesaparipucchādivasena pabbajitagahaṭṭhagaṇassa ācariyā. **Ñātā**ti abhiññātā, vissutā pākaṭāti vuttam hoti. **Yasassinoti** lābhaparivārasampannā. **Titthakarā**ti tesam diṭṭhānugatim āpajjantehi otaritabbānaṃ ogāhitabbānaṃ diṭṭhititthānaṃ kattāro. **Sādhusammata** **bahujanassā**ti “sādhavo ete santo sappurisā”ti evaṃ bahujanassa sammata.

1. Khu 2. 269 piṭṭhe.

Seyyathidanti katame teti ce. iccetasmiṃ atthe nipāto. **Pūraṇoti** nāmaṃ, **Kassapoti** gottam. So kira jātiyā dāso, dāsasataṃ pūrento jāto. Tenassa “pūraṇo”ti nāmamakamsu. Palāyitvā pana naggesu pabbajitvā “kassapo ahan”ti gottam uddisi, sabbaññutaṃ paccaññāsi. **Makkhalīti** nāmaṃ, gosālāya jātattā **gosālotipi** vuccati. Sopi kira jātiyā dāso eva, palāyitvā pabbaji, sabbaññutaṃ paccaññāsi. **Ajītoti** nāmaṃ, appicchatāya kesakambalaṃ dhāreti, tena **kesakambalotipi** vuccati, sopi sabbaññutaṃ paccaññāsi. **Pakudhoti** nāmaṃ, **kaccāyanoti** gottam. Appicchavasena udaye jīvasaññāya ca nhānamukhadhovanādi paṭikkhitto, sopi sabbaññutaṃ paccaññāsi. **Sañcayoti** nāmaṃ, belatṭho panassa pitā, tasmā **belatṭhaputtoti** vuccati, sopi sabbaññutaṃ paccaññāsi. **Nigaṇṭhoti** pabbajjānāmena, **nāṭaputtoti** pitunāmena vuccati. Nāṭoti kira nāmassa pitā, tassa puttoti nāṭaputto, sopi sabbaññutaṃ paccaññāsi. Sabbepi pañcasatapañcasatasissaparivārā ahesuṃ. **Teti** te cha satthāro. **Te pañheti** te vīsati pañhe. **Teti** te cha satthāro. **Na sampāyantīti** na sampādentī. **Kopanti** cittacetāsikānaṃ āvilabhāvaṃ. **Dosanti** paduṭṭhacittataṃ, tadubhayampetaṃ mandatikkhabhedassa kodhassevādhivacanāṃ. **Appaccayanti** appatītata, domanassanti vuttaṃ hoti. **Pātukarontīti** kāyavacīvikārena pakāsentī, pākataṃ karontī.

Hināyāti gahaṭṭhabhāvāya. Gahaṭṭhabhāvo hi pabbajjāṃ upanidhāya sīlādiguṇahīnato hīnakāmasukhapaṭisevanato vā “hīno”ti vuccati. Uccā pabbajjā. **Āvattitvāti** osakkitvā. **Kāme paribhuñjeyyanti** kāme paṭiseveyyaṃ. Iti kirassa sabbaññupaṭiññānampi pabbajitānaṃ tucchakattaṃ disvā ahosi. Uppannaparivitakkavaseneva ca āgantvā punappunaṃ vīmaṃsamānassa **atha kho Sabhiyassa paribbājakassa etadahosi** “ayampi kho samaṇo”ti ca “yepi kho te bhonto”ti ca “samaṇo kho daharoti na uññātabbo”ti cāti evamādi. Tattha **jīṇṇāti**–ādīni padāni vuttanayāneva. **Therāti** attano samaṇadhamme thirabhāvappattā. **Rattaññūti** ratanaññū, “nibbānaratanāṃ jānāma mayan”ti evaṃ sakāya paṭiññāya lokenāpi sammatā, baturattavidū vā. Ciraṃ pabbajitānaṃ etesanti **cirapabbajitā**. **Na uññātabboti** na avajānitabbo, na nīcaṃ katvā jānitabboti

vuttaṃ hohi. **Na paribhotabboti** na paribhavitabbo, “kimesa ñassatī”ti evaṃ na gahetabboti vuttaṃ hoti.

516. **Kaṅkhī vecikicchī**ti Sabhiyo Bhagavatā saddhiṃ sammodamāno evaṃ Bhagavato rūpasampattidamūpasamasūcitarṃ sabbaññutaṃ sambhāvayamāno vigatuddhacco hutvā āha “kaṅkhī vecikicchī”ti. Tattha “labheyyaṃ nu kho imesaṃ byākaraṇaṃ”ti evaṃ pañhānaṃ byākaraṇakaṅkhāya **kaṅkhī**. “Ko nu kho imassimassa ca pañhassa attho”ti evaṃ vicikicchāya **vecikicchī**. Dubbalavicikicchāya vā tesāṃ pañhānaṃ atthe kaṅkhanato kaṅkhī, balavatiyā vicinanto kicchatiyeva, na sakkoti sannitṭhātunti vecikicchī. **Abhikaṅkhamānoti** ativiya patthayamāno. **Tesa’ntakaroti** tesāṃ pañhānaṃ antakaro. Bhavantova evaṃ bhavāhīti dassento āha “**pañhe me puṭṭho -pa- byākarohi me**”ti. Tattha **pañhe meti** pañhe mayā. **Puṭṭhoti** pucchito. **Anupubbanti** pañhapaṭipāṭiyā. **Anudhammanti** atthānurūpaṃ Pāliṃ āropento. **Byākarohi meti** mayhaṃ byākarohi.

517. **Dūratoti** so kira ito cito cāhiṇḍanto sattayojanasatamaggato āgato. Tenāha Bhagavā “**dūrato āgatosī**”ti, Kassapassa Bhagavato vā sāsanato āgatattā “dūrato āgatosī”ti naṃ āha.

518. **Puccha manti** imāya panassa gāthāya sabbaññupavāraṇaṃ pavāreti. Tattha **manasicchasīti** manasā icchasi.

Yaṃ vatāhanti yaṃ vata ahaṃ. **Attamanoti** pītipāmojjasomanassehi phuṭacitto. **Udaggoti** kāyena cittena ca abbhunnato. Idaṃ pana padaṃ na sabbapāṭhesu atthi. Idāni yehi dhammehi attamano, te dassento āha “**pamudito pītisomanassajāto**”ti.

519. **Kiṃ pattinanti** kiṃ pattaṃ kimadhigataṃ. **Soratanti** suvūpasantaṃ. “Suratan”tipi pāṭho, suṭṭhu uparatanti attho. **Dantanti** damitaṃ. **Buddhoti** vibuddho, Buddhaboddhabbo vā. Evaṃ Sabhiyo ekekāya gāthāya cattāro cattāro katvā pañcahi gāthāhi vīsati pañhe pucchi. Bhagavā panassa

ekamekaṃ pañhaṃ ekamekāya gāthāya katvā arahattanikūṭeneva vīsatiyā gāthāhi byākāsi.

520. Tattha yasmā bhinnakilesa paramatthabhikkhu, so ca nibbānappatto hoti, tasmā assa “kimpattinamāhu bhikkhunā”ti imaṃ pañhaṃ byākaronto “**pajjenā**”ti-ādimāha. Tassattho—yo attanā bhāvitena maggena **parinibbānagato** kilesaparinibbānaṃ patto, parinibbānagatatā eva ca **vitīṇṇakaṅkho** vipattisampattihānibuddhi-ucchedasassata-apuññapuññabhedāṃ **vibhavañca bhavañca vippahāya** maggavāsāṃ **vusitavā khīṇapunabbhavoti** ca etesaṃ thutivacanānaṃ araho, so bhikkhūti.

521. Yasmā pana vippaṭṭipattito suṭṭhu uparatabhāvena nānappakāra-kilesavūpasamena ca sorato hoti, tasmā tamatthaṃ dassento “**sabbattha upekkhako**”ti-ādinā nayena dutiyapañhabyākaraṇamāha. Tassattho—yo **sabbattha** rūpādīsu ārammaṇesu “cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti, na dummano”ti evaṃ pavattāya chaḷaṅgupekkhāya **upekkhako**, vepullappattāya satiyā **satimā**, **na so himsati** neva himsati **kañci** tasathāvarādibhedāṃ sattaṃ **sabbaloke** sabbasmimpi loke, tiṇṇoghattā **tiṇṇo**, samitapāpattā **samaṇo**, āvilasaṅkappappahānā **anāvilo**. **Yassa** cime rāgadosamohamānadiṭṭhikilesaduccaritasāṅkhātā **sattussadā** keci oḷārikā vā sukhumā vā **na santi**, so imāya upekkhāvihāritāya sativepullatāya ahimsakatāya ca vippaṭṭipattito suṭṭhu uparatabhāvena iminā oghādinānappakāra-kilesavūpasamena ca **soratoti**.

522. Yasmā ca bhāvitindriyo nibbhayo nibbikāro danto hoti, tasmā tamatthaṃ dassento “**yassindriyāni**”ti gāthāya tatiyapañhaṃ byākāsi. Tassattho—**yassa** cakkhādīni **chaḷindriyāni** gocarabhāvanāya aniccāditilakkhaṇaṃ āropetvā vāsanābhāvanāya satisampajaññagandhaṃ gāhāpetvā ca **bhāvitāni**, tāni ca kho yathā **ajjhattaṃ** gocarabhāvanāya, evaṃ pana **bahiddhā ca sabbaloketi** yattha yattha indriyānaṃ vekallatā vekallatāya vā sambhavo, tattha tattha nābhijjhādivasena

bhāvitānīti evaṃ **nibbijja** ñatvā paṭivijjhitvā **imaṃ parañca lokaṃ** saka santatikkhandhalokaṃ parasantatikkhandhalokañca adandhamaraṇaṃ maritukāmo **kālaṃ kaṅkhati**, jīvitakkhayakālaṃ āgāmeti patimāneti, na bhāyati maraṇassa. Yathāha therō—

“Maraṇe me bhayaṃ natthi, nikanti natthi jīvite¹.

Nābhikaṅkhāmi maraṇaṃ, nābhikaṅkhāmi jīvitaṃ.

Kālañca paṭikaṅkhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā”ti².

Bhāvito sa dantoti evaṃ bhāvitindriyo so dantoti.

523. Yasmā pana Buddho nāma buddhisampanno kilesaniddā vibuddho ca, tasmā tamatthaṃ dassento “**kappānī**”ti gāthāya catutthapañhaṃ byākāsi. Tattha **kappānī**ti taṇhādipṭhiyo. Tā hi tathā tathā vikappanato “kappānī”ti vuccanti. **Viceyyā**ti aniccādibhāvena sammasitvā. **Kevalānī**ti sakalāni. **Saṃsāra**nti yo cāyaṃ—

“Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca.

Abbochinnāṃ pattamānā, saṃsāroti pavuccatī”ti—

evaṃ khandhādipaṭipāṭisaṅkhāto saṃsāro, taṃ saṃsārañca kevalaṃ viceyya. Ettāvata khandhānaṃ mūlabhūtesu kammakilesesu khandhesu cāti evaṃ tīsupi vaṭṭesu vipassanaṃ āha. **Dubhayaṃ cutūpapātanti** sattānaṃ cutiṃ upapātanti imañca ubhayaṃ viceyya ñatvāti attho. Etena cutūpapātāñāṇaṃ āha. **Vigatarajamaṇaṅgaṇaṃ visuddhanti** rāgādirajānaṃ vigamā aṅgaṇānaṃ abhāvā malānañca vigamā vigatarajamaṇaṅgaṇaṃ visuddhaṃ. **Pattaṃ jātikhayanti** nibbānaṃ pattaṃ. **Tamāhu Buddhanti** taṃ imāya lokuttaravipassanāya cutūpapātāñāṇabhedāya buddhiyā sampannattā imāya ca vigatarajādītāya kilesaniddā vibuddhattā tāya paṭipadāya jātikkhayaṃ pattaṃ Buddhamāhu.

Atha vā **kappāni viceyya kevalānī**ti “anekepi saṃvaṭṭavivaṭṭakappe amutrāsīn”ti-ādinā³ nayena vicinitvāti attho. Etena paṭhamavijjamāha. **Saṃsāraṃ dubhayaṃ cutūpapātanti** sattānaṃ cutiṃ upapātanti imañca ubhayaṃ

1. Khu 2. 224 piṭṭhe Theragāthāyaṃ.

2. Khu 2. 307 piṭṭhe.

3. Khu 1. 261; Vi 1. 5 piṭṭhesu.

saṁsāraṁ “ime vata bhonto sattā”ti-ādinā nayena vicitivāti attho. Etena dutiyavijjamāha. Avasesena tatiyavijjamāha. Āsavakkhayañāṇena hi vigatarajādītā ca nibbānappatti ca hotīti. **Tamāhu Buddhanti** evaṁ vijjattayabhedabuddhisampannaṁ taṁ Buddhamāhūti.

525. Evaṁ paṭhamagāthāya vuttapañhe vissajjetvā dutiyagāthāya vuttapañhesupi yasmā brahmabhāvaṁ seṭṭhabhāvaṁ patto paramatthabrāhmaṇo bāhitasabbapāpo hoti, tasmā tamatthaṁ dassento “**bāhitvā**”ti gāthāya paṭhamam pañham byākāsi. Tassattho—yo catutthamaggena **bāhitvā sabbapāpakāni ṭhitatto**, ṭhito icceva vuttaṁ hoti, bāhitapāpattā eva ca **vimalo**, vimalabhāvaṁ brahmabhāvaṁ seṭṭhabhāvaṁ patto, paṭippassaddhasamādhivikkhepakarakilesamalenā aggaphalasamādhinā **sādhusamāhito**, saṁsārahetusamatikkamena **saṁsāramaticca** pariniṭṭhitakiccatāya **kevalī**, so taṇhādiṭṭhīhi anissitattā **asito**, lokadhammehi nibbikārattā “**tādī**”ti ca pavuccati, evaṁ thutiraho **sa brahmā** so brāhmaṇoti.

526. Yasmā pana samitapāpatāya samaṇo, nhātapāpatāya nhātako, āgūnaṁ akaraṇena ca nāgoti pavuccati, tasmā tamatthaṁ dassento tato aparāhi tihi gāthāhi tayo pañhe byākāsi. Tattha **samitāvīti** ariyamaggena kilese sametvā ṭhito. **Samaṇo pavuccate tathattāti** tathārūpo samaṇo pavuccatīti. Ettāvatā pañho byākato hoti, sesaṁ tasmaṁ samaṇe Sabhiyassa bahumānajananaṭṭhaṁ thutivacanaṁ. Yo hi samitāvī, so puññapāpānaṁ apaṭisandhikaraṇena pahāya puññapāpaṁ rajānaṁ vigamena virajo, aniccādivasena ñatvā imaṁ parañca lokaṁ jātimaraṇaṁ upātivatto tādī ca hoti.

527. **Ninhāya -pa- nhātako**ti ettha pana yo ajjhatabhiddhāsāṅkhāte sabbasmimpi āyatanaloke ajjhatabhiddhārammaṇavasena uppattirahāni sabbapāpakāni maggañāṇena ninhāya dhovivā tāya ninhātapāpakatāya taṇhādiṭṭhikappehi kappiyesu devamanussesu kappam na eti, taṁ nhātakamāhūti evamattho daṭṭhabbo.

528. Catutthagāthāyapi **āgum na karoti kiñci loketi** yo loka appamattakampi pāpasāṅkhātaṁ āgum na karoti, nāgo pavuccate

tathattāti. Ettāvatā pañho byākato hoti, sesaṃ pubbanayeneva thutivacanaṃ. Yo hi maggena pahīna-āguttā āgum na karoḥi, so kāmayogādiḥ sabbayoge dasasaññojanabhedāni ca sabbabandhanāni visajja jahitvā sabbattha khandhādisu kenaci saṅgena na sajjati, dvīhi ca vimuttīhi vimutto, tādi ca hotīti.

530. Evaṃ dutiyagāthāya vuttapañhe vissajjetvā tatiyagāthāya vuttapañhesupi yasmā “khattāni”ti āyatanāni vuccanti. Yathāha “cakkhupetaṃ cakkhāyatanam̐petam̐ -pa- khattam̐petam̐ vatthupetan”ti¹. Tāni vijeyya vijetvā abhibhavitvā, **viceyya** vā aniccādi bhāvena vicinitvā upaparikkhitvā **kevalāni** anavasesāni, visesato pana saṅghetubhūtaṃ **dibbaṃ mānusakañca brahmakhattaṃ**, yaṃ dibbaṃ dvādasāyatanabhedam̐ tathā mānusakañca, yañca brahmakhattaṃ chaḷāyatane cakkhāyatanādidvādasāyatanabhedam̐, taṃ sabbampi vijeyya, viceyya vā. Yato yadetaṃ sabbesaṃ khattānaṃ mūlabandhanaṃ avijjābhavataṇhādi, tasmā **sabbakhattamūlabandhanā pamutto**. Evametesam̐ khattānaṃ vijitattā vicinitattā vā **khattajino** nāma hoti, tasmā “**khattāni**”ti imāya gāthāya paṭhamapañhaṃ byākāsi. Tattha keci “kammaṃ khattaṃ, viññāṇaṃ bījaṃ, taṇhā sneho”ti² vacanato kammāni khattānīti vadanti. **Dibbaṃ mānusakañca brahmakhattanti** ettha ca devūpagaṃ kammaṃ dibbaṃ, manussūpagaṃ kammaṃ mānusakaṃ, brahmūpagaṃ kammaṃ brahmakhattanti vaṇṇayanti. Sesaṃ vuttanayameva.

531. Yasmā pana sakatṭhena kosasadisattā “kosāni”ti kammāni vuccanti, tesaṃ lunanā samucchedanā kusalo hoti, tasmā tamatthaṃ dassento “**kosāni**”ti gāthāya dutiyapañhaṃ byākāsi. Tassattho—
lokiyalokuttaravipassanāya visayato kiccatto ca aniccādi bhāvena kusalākusalakammasaṅkhātāni **kosāni viceyya kevalāni**, visesato pana saṅghetubhūtaṃ aṭṭhakāmāvacarakusalacetanābhedaṃ **dibbaṃ mānusakañca** navamahagatakusalacetanābhedañca **brahmakosam̐** viceyya, tato imāya maggabhāvanāya avijjābhavataṇhādibhedā sabbakosānaṃ mūlabandhanā pamutto, evametesam̐ kosānaṃ lunanā “**kusalo**”ti pavuccati, **tathattā tādi** ca hotīti. Atha vā

1. Abhi 1. 157 piṭṭhe.

2. Am̐ 1. 224 piṭṭhe.

sattānaṃ dhammānaṃ nivāsaṭṭhena asikosasadisattā “kosānī”ti tayo bhavā dvādasāyatanāni ca veditabbāni. Evamettha¹ yojanā kātabbā.

532. Yasmā ca na kevalaṃ paṇḍatīti imināva “paṇḍito”ti vuccati, apica kho pana paṇḍarāni ito upagato pavicayapaññāya allīnotipi “paṇḍito”ti vuccati, tasmā tamatthaṃ dassento “**dubhayāni**”ti gāthāya tatiyapañhaṃ byākāsi. Tassattho—**ajjhataṃ bahiddhā cāti** evaṃ **ubhayāni** aniccādi bhāvena **viceyya**. **Paṇḍarāni**ti āyatanāni. Tāni hi pakatiparisuddhattā ruḥhiyā ca evaṃ vuccanti, tāni viceyya imāya paṭipattiyā niddhantamalattā **suddhipaṇño paṇḍitoti pavuccati tathattā**, yasmā tāni paṇḍarāni paññāya ito hoti, sesamassa thutivacanaṃ. So hi pāpapuññasāṅkhātāṃ kaṇhasukkaṃ upātivatto, tādī ca hoti, tasmā evaṃ thuto.

533. Yasmā pana “monaṃ vuccati ñāṇaṃ, yā paññā pajānanā -pa-sammādiṭṭhi, tena ñāṇena samannāgato Muni”ti vuttaṃ, tasmā tamatthaṃ dassento “**asatañca**”ti gāthāya catutthapañhaṃ byākāsi. Tassattho—yvāyaṃ akusalakusalappabhedo asatañca satañca dhammo, taṃ **ajjhataṃ bahiddhāti** imasmim **sabbaloke** pavicayañāṇena **asatañca satañca ñatvā dhammaṃ** tassa ñātattā eva rāgādibhedato sattavidhaṃ **saṅgaṃ** taṇhādiṭṭhibhedato duvidhaṃ **jālañca aticca** atikkamitvā thito, so tena monasāṅkhātena pavicayañāṇena samannāgatattā **Muni**. **Devamanussehi pūjanīyoti** idaṃ panassa thutivacanaṃ. So hi khīṇāsavamunittā devamanussānaṃ pūjāraho hoti, tasmā evaṃ thuto.

535. Evaṃ tatiyagāthāya vuttapañhe vissajjetvā catutthagāthāya vuttapañhesupi yasmā yo catūhi maggañāṇavedehi kilesakkhayaṃ karonto gato, so paramatthato **vedagū** nāma hoti. Yo ca sabbasamaṇabrāhmaṇānaṃ satthasaññitāni **vedāni**, tāyeva maggabhāvanāya kiccato aniccādivasena **viceyya**. Tattha chandarāgappahānena

1. Yato etchipeṭṭha (Sī)

tameva **sabbaṃ vedamaticca** yā vedapaccayā vā aññathā vā uppajjanti vedanā, tāsu **sabbavedanāsu vītarāgo** hoti, tasmā tamatthaṃ dassento “idaṃ pattinan”ti avatvā “**vedānī**”ti gāthāya paṭhamapañhaṃ byākāsi. Yasmā vā yo pavicayapaññāya vedāni viceyya, tattha chandarāgappahānena sabbaṃ vedamaticca vattati, so satthasaññitāni vedāni gato ñāto atikkanto ca hoti. Yo vedanāsu vītarāgo, sopi vedanāsaññitāni vedāni gato atikkanto ca hoti. Vedāni gatotipi vedagū, tasmā tampi atthaṃ dassento “idaṃ pattinan”ti avatvā imāya gāthāya paṭhamapañhaṃ byākāsi.

536. Yasmā pana dutiyapañhe “**anuvīdito**”ti anubuddho vuccati, so ca **anuvicca papañcanāmarūpaṃ ajjhattaṃ** attano santāne taṇhāmānadiṭṭhibhedanā papañcaṃ tappaccayā nāmarūpañca aniccānupassanādīhi anuvicca anuvīditvā, na kevalaṃ **ajjhattaṃ, bahiddhā ca rogamūlaṃ**, parasantāne ca imassa nāmarūparogassa mūlaṃ avijjābhavataṇhādīni, tameva vā papañcaṃ anuvicca tāya bhāvanāya sabbesaṃ rogānaṃ mūlabandhanā, sabbasmā vā rogānaṃ mūlabandhanā, avijjābhavataṇhādibhedā tasmā eva vā papañcā pamutto hoti, tasmā taṃ dassento “anuviccā”ti gāthāya dutiyapañhaṃ byākāsi.

537. “Kathaṇca viriyavā”ti ettha pana yasmā yo ariyamaggena sabbapāpakehi virato, tathā viratattā ca āyatīni apaṭisandhitāya **nirayadukkhaṃ aticca** ṭhito viriyavāso vīriyaniketo, so¹ khīṇāsavo “viriyavā”ti vattabbaṃ arahati, tasmā tamatthaṃ dassento “**virato**”ti gāthāya tatiyapañhaṃ byākāsi. **Padhānavā dhīro tādī**ti imāni panassa thutivacanāni. So hi padhānavā maggajhānapadhānena, dhīro kilesārividdhaṃsanamatthatāya, tādī nibbikāratāya, tasmā evaṃ thuto. Sesaṃ yojetvā vattabbaṃ.

538. “Ājāniyo kinti nāma hotī”ti ettha pana yasmā pahīnasabbavaṅkadoso kāraṇākāraṇaṇṇū asso vā hatthī vā “ājāniyo

1. So vā (Sī)

hoti”ti loke vuccati, na ca tassa sabbaso te dosā pahīnā eva, khīṇāsavassa pana te pahīnā, tasmā so “ājāniyo”ti paramatthato vattabbataṃ arahatīti dassento “**yassā**”ti gāthāya catutthapañhaṃ byākāsi. Tassattho—**ajjhataṃ bahiddhā cāti** evaṃ ajjhatabhiddhāsaññojanasaṅkhātāni **yassa assu lunāni bandhanāni** paññāsattena chinnāni padālītāni. **Saṅgamūlanti** yāni tesu tesu vatthūsu saṅgassa sajjanāya anatikkamanāya mūlaṃ honti, atha vā yassa assu lunāni rāgādīni bandhanāni yāni ajjhataṃ bahiddhā ca saṅgamūlāni honti, so sabbasmā saṅgānaṃ mūlabhūtā, sabbasaṅgānaṃ vā mūlabhūtā bandhanā pamutto “**ājāniyo**”ti vuccati, tathattā tādi ca hotīti.

540. Evaṃ catutthagāthāya vuttapañhe vissajjetvā pañcamagāthāya vuttapañhesupi yasmā taṃ chandajjhenamattena akkharacintakā sottiyaṃ vaṇṇayanti, vohāramattasottiyo so. Ariyo pana bāhusaccena nissutapāpatāya ca paramatthasottiyo hoti, tasmā tamatthaṃ dassento “idaṃ pattinan”ti avatvā “**sutvā**”ti gāthāya paṭhamapañhaṃ byākāsi. Tassattho—yo imasmiṃ loke sutamayapaññāykkavasena **sutvā** kātabbakiccavasena vā sutvā vipassanūpagaṃ **sabbadhammaṃ** aniccādivasena **abhiññāya sāvajjānavajjaṃ yadatthi kiñci**, imāya paṭipadāya kilese kilesaṭṭhāniye ca dhamme abhibhavitvā abhibhūti saṅkhaṃ gato, taṃ sutvā sabbadhammaṃ abhiññāya loke sāvajjānavajjaṃ yadatthi kiñci, **abhibhuṃ** sutavattā¹ **sottiyoti āhu**, yasmā ca yo akathaṃkathī kilesabandhanehi vimutto, rāgādīhi īghehi anīgho ca hoti sabbadhi sabbesu dhammesu khandhāyatanādīsu, tasmā taṃ **akathaṃkathim vimuttaṃ anīghaṃ sabbadhi** nissutapāpakattāpi “sttiyo”ti āhūti.

541. Yasmā pana hitakāmena janena araṇīyato ariyo hoti, abhigamanīyatoti attho, tasmā yehi guṇehi so araṇīyo² hoti, te dassentā “**cetvā**”ti gāthāya duttiyapañhaṃ byākāsi. Tassattho—cattāri **āsavāni** dve ca **ālayāni** paññāsattena **chetvā vidvā** viññū vibhāvī catumaggañāṇi so punabbhavavasena **na**

1. Sutavanto (Sī)

2. Yo ariyo (Syā, Ka)

upeti gabbhaseyyaṃ, kañci yoniṃ na upagacchati, kāmādhedañca **saññaṃ tividhaṃ** kāmagaṇasaṅkhātāñca **pañkaṃ panujja** panuditvā taṇhādiṭṭhikappānaṃ aññatarampi **kappaṃ na eti**, evaṃ āsavacchedādiguṇasamannāgataṃ **tamāhu ariyoti**. Yasmā vā pāpakehi ārakattā ariyo hoti anaye ca anirīyanā, tasmā tampi atthaṃ dassento imāya gāthāya dutiyapañhaṃ byākāsi. Āsavādayo hi pāpakā dhammā anayasammatā, te cānena chinnā panunnā, na ca tehi kampati, iccassa te ārakā honti, na ca tesu irīyati, tasmā ārakāssa honti pāpakā dhammāti imināpatthena, anaye na irīyatīti imināpatthena tamāhu ariyoti ca evampettha yojanā veditabbā. “Vidvāso na upeti gabbhaseyyan”ti idaṃ pana imasmiṃ atthavikappe thutivacanameva hoti.

542. “Kathaṃ caraṇavā”ti ettha pana yasmā caraṇehi pattabbaṃ patto “caraṇavā”ti vattabbaṃ arahati, tasmā taṃ dassento “**yo idhā**”ti gāthāya tatiyapañhaṃ byākāsi. Tattha **yo idhā**ti yo imasmiṃ sāsane. **Caraṇesūti** sīlādīsu Hemavatasutte¹ vuttapannarasadhammesu. Nimittatthe bhumavacanaṃ. **Pattipattoti** pattabbaṃ patto, yo caraṇanimittam caraṇahetu caraṇapaccayā pattabbaṃ arahattaṃ pattoti vuttaṃ hoti. **Caraṇavā** soti so imāya caraṇehi pattabbapattiyā caraṇavā hotīti. Ettāvata pañho byākato hoti, sesamassa thutivacanaṃ. Yo hi caraṇehi pattipatto, so **kusalo** ca hoti cheko, **sabbadā** ca **ājānāti nibbānadhammaṃ**, niccaṃ nibbānaninnacittatāya **sabbattha** ca khandhādīsu **na sajjati**, dvīhi ca vimuttīhi **vimuttacitto** hoti, **paṭighā yassa**² **na santīti**.

543. Yasmā pana kammādīnaṃ paribbājanena paribbājako nāma hoti, tasmā tamatthaṃ dassento “**dukkhavepakkan**”ti gāthāya catutthapañhaṃ byākāsi. Tattha vipāko eva vepakkaṃ, dukkhaṃ vepakkamassāti **dukkhavepakkaṃ**. Pavattidukkhajananato sabbampi tedhātukakammaṃ vuccati. **Uddhanti** atītaṃ. **Adhoti** anāgataṃ. **Tiriyam vāpi majjheti** paccuppannaṃ. Tañhi na uddhaṃ na adho, tiriyam ubhinnañca antarā, tena “majjhe”ti vuttaṃ. **Paribbājayitvā**ti nikkhāmetvā

1. Khu 1. 302. piṭṭhe.

2. Cassa (Sī, Syā)

niddhametvā. **Pariññacārī**ti paññāya paricchinditvā caranto. Ayam tāva apubbapadavaṇṇanā. Ayam pana adhippāyayojanā—yo tiyaddhapariyāpannampi dukkhajanakam yadatthi kiñci kammaṃ, taṃ sabbampi ariyamaggena taṇhāvijjāsinehe sosento apaṭisandhijanakahāvakaṇaṇena paribbājayitvā tathā paribbājitattā eva ca taṃ kammaṃ pariññāya caraṇato pariññacārī. Na kevalaṇca kammameva, māyaṃ mānamathopi lobhakodham imepi dhamme pahānapariññāya pariññacārī, pariyaṇṭamākāsi nāmarūpaṃ, nāmarūpassa ca pariyaṇṭamākāsi paribbājesi iccevattho. Imesaṃ kammādīnaṃ paribbājanena taṃ paribbājakamāhu. Pattipattanti idaṃ panassa thutivacanam.

544. Evaṃ pañhabyākaraṇena tuṭṭhassa pana Sabhiyassa “**yāni ca tīṇi**”ti-ādīsu abhitthavanagāthāsu **osaraṇānī**ti ogahaṇāni¹ titthāni, diṭṭhiyoti attho. Tāni yasmā sakkāyadiṭṭhiyā saha Brahmajāle vuttadvāsattīhidiṭṭhigatāni gahetvā tesattīhi honti, yasmā ca tāni aññatitthiyasamaṇānaṃ pavādabhūtāni sattāni sitāni upadisitabbavasena, na uppattivāsena. Uppattivāsena pana yadetaṃ “itthi puriso”ti saññakkharaṃ vohāranāmaṃ, yā cāyaṃ micchāparivittakkānussavādivasena “evarūpena attanā bhavittabban”ti bālānaṃ viparītasaññā uppajjati, tadubhayanissitāni tesam vasena uppajjanti, na attapaccakkhāni. Tāni ca Bhagavā **vineyya** vinayitvā **oghatama’gā** oghatamaṃ oghandhakāraṃ agā atikkanto. “Oghantamagā”tipi pāṭho, oghānaṃ antaṃ agā, tasmā āha “yāni ca tīṇi -pa-tamagā”ti.

545. Tato paraṃ vaṭṭadukkhassa antaṃ pāraṇca nibbānaṃ tappattiyā dukkhābhāvato tappaṭipakkhato ca taṃ sandhāyāha “**antagūsi pāragū dukkhassā**”ti. Atha vā pāragū Bhagavā nibbānaṃ gatattā, taṃ ālapanto āha, “pāragū antagūsi dukkhassā”ti ayamettha sambandho. Sammā ca buddho sāmāṇca buddhoti **Sammāsambuddho**. **Taṃ maññeti** tameva maññāmi, na aññanti accādaṇa bhaṇāti. **Jutimāti** paresampi andhakāraavidhamanena jutisampanno. **Mutimāti** aparappaccayaṇe yyaññasamatthāya mutiyā

1. Ogahanāni (Sī), ogāhanāni (Syā), oghagahaṇāni (Ka)

paññāya sampanno. **Pahūtapaññoti** anantapañño. Idha sabbaññutaññāṇamadhippetam. **Dukkhassantakarāti** āmantento āha. **Atāresi manti** kaṅkhāto maṃ tāresi.

546-9. **Yaṃ meti**-ādigāthāya¹ namakkārakaraṇaṃ bhaṇati. Tattha **kaṅkhanti** vīsatipañhanissitaṃ atthaṃ sandhāyāha. So hi tena kaṅkhito ahosi. **Monapathesūti** ñānapathesu. **Vinaḷikatāti** vigatanaḷā katā, ucchinnāti vuttaṃ hoti. **Nāga nāgassāti** ekaṃ āmantanavacanam, ekassa “bhāsato anumodantī”ti iminā sambandho. “Dhammadesanan”ti pāṭhaseso. **Sabbe devāti** ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā ca. **Nāradapabbatāti** tepi kira dve devagaṇa paññavanto, tepi anumodantīti sabbaṃ pasādena ca namakkārakaraṇaṃ bhaṇati.

550-53. Anumodanārahaṃ byākaraṇasampadaṃ sutvā “**namo te**”ti añjaliṃ paggahe tvā āha. **Purisājaññāti** purisesu jātisampanna. **Paṭipuggaloti** paṭibhāgo puggalo tuvaṃ buddho catusaccapaṭivedhena, **Satthā** anusāsaniyā satthavāhatāya ca, **mārābhibhū** catumārābhibhavana, **Muni** Buddhamuni. **Upadhīti** khandhakilesakāmaguṇābhisaṅkhārābheda cattāro. **Vaggūti** abhirūpaṃ. **Puññe cāti** lokiye **na limpasi** tesaṃ akaraṇena, pubbe katānampi vā āyatim phalūpabhogaḃbhāvena, taṃ nimittena vā taṇhādīṭṭhilepena. **Vandati Satthunoti** evaṃ bhaṇanto gopphakesu pariggahetvā pañcapaṭiṭṭhitam vandi.

Aññatitthiyapubboti aññatitthiyo eva. **Ākaṅkhatīti** icchati. **Āraddhacittāti** abhirādhitacittā. **Apica mettha puggalavemattatā veditāti** apica mayā ettha aññatitthiyānaṃ parivāse puggalanānattaṃ veditam, na sabbeneva parivasitabbanti. Kena pana na parivasitabbam? Aggiyehi jaṭilehi, Sākiyena jātiyā, liṅgaṃ vijahitvā āgatena. Avijahitvā āgatopi ca yo maggaphalapaṭilābhāya hetusampanno hoti, tādisova Sabhiyo paribbājako, tasmā Bhagavā “tava pana Sabhiya titthiyavattapūraṇatthāya parivāsakaraṇaṃ natthi, atthatthiko tvam ‘maggaphalapaṭilābhāya hetusampanno’ti veditametaṃ mayā”ti tassa pabbajjam

1. Yaṃ meti-addhagāthāya (Si)

anujānanto āha “apica mettha puggalavemattatā veditā”ti. Sabhiyo pana attano ādaram dassento āha “**sace bhante**”ti. Tam sabbam aññañca tathārūpaṃ uttānatthattā pubbe vuttanayattā ca idha na vaṇṇitaṃ, yato pubbe vaṇṇitānusārena veditabbanti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Sabhiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Selasuttavaṇṇanā

Evaṃ me sutanti Selasuttaṃ. Kā uppatti? Ayameva, yāssa nidāne vuttā. Atthavaṇṇanākkamepi cassa pubbasadisam pubbe vuttanayeneva veditabbaṃ. Yaṃ pana apubbaṃ, taṃ uttānatthāni padāni pariharantā vaṇṇayissāma. **Aṅguttarāpesūti** Aṅgā eva so janapado, Gaṅgāya pana yā uttarena āpo, tāsam avidūrattā “uttarāpo”tipi vuccati. Kataragaṅgāya uttarena yā āpoti? Mahāmahāgaṅgāya.

Tatrāyaṃ tassā nadiyā āvibhāvattham ādito pabhuti vaṇṇanā—ayam kira Jambudīpo dasasahassayojanaparimāṇo. Tattha catusahassayojanaparimāṇo padeso udakena ajjhotthaṭo “samuddo”ti saṅkham gato. Tisahassayojanapamāṇe manussā vasanti. Tisahassayojanapamāṇe Himavā patiṭṭhito ubbedhena pañcayojanasatiko caturāsītisahassakūṭehi paṭimaṇḍito samantato sandamānapañcasatanadīvicitto, yattha āyānavitthārena gambhīratāya ca paññāsapaññāsayojanā diyaḍḍhayaoyanasataparimaṇḍalā Pūraḷāsasuttavaṇṇanāyaṃ vuttā Anotattādayo satta mahāsarā patiṭṭhitā.

Tesu **Anotatto** Sudassanakūṭam Citrakūṭam Kālākūṭam Gandhamādanakūṭam Kelāsakūṭanti imehi pañcahi pabbatehi parikkhitto. Tattha Sudassanakūṭam suvaṇṇamayaṃ dviyojanasatubbedham antovaṅkam kākamukhasaṇṭhānam

tameva saraṃ paṭicchādetvā ṭhitāṃ, Citrakūṭaṃ sabbaratanamayaṃ, Kāḷakūṭaṃ añjanamayaṃ, Gandhamādanakūṭaṃ sānumayaṃ abbhantare muggavaṇṇaṃ nānappakāra-osadhasañchannaṃ kāḷapakkhuposathadivase ādittamiva aṅgāraṃ jalantaṃ tiṭṭhati, Kelāsakūṭaṃ rajatamayaṃ. Sabbāni Sudassanena samānubbedhasaṇṭhānāni tameva saraṃ paṭicchādetvā ṭhitāni. Sabbāni devānubhāvena nāgānubhāvena ca vassanti, nadiyo ca tesu sandanti. Taṃ sabbampi udakaṃ Anotattameva pavisati. Candimasūriyā dakkhiṇena vā uttarena vā gacchantā pabbatantarena taṃ obhāsentī, ujum gacchantā na obhāsentī. Tenevassa “Anotattan”ti saṅkhā udapādi.

Tattha manoharasilātalāni nimmacchakacchapāni phalikasadisanimmalūdakāni nahānatitthāni suppaṭiyattāni honti, yesu Buddhapaccekabuddhakhīṇāsavā isigaṇā ca nhāyanti, devayakkhādayo ca uyyānakīḷikaṃ kīḷanti.

Catūsu cassa passesu sīhamukhaṃ hatthimukhaṃ assamukhaṃ usabhamukhanti cattāri mukhāni honti, yehi catasso nadiyo sandanti. Sīhamukhena nikkhantanadītīre sīhā bahutarā honti, hatthimukhādīhi hatthi-assa-usabhā. Puratthimadisato nikkhantanadī Anotattaṃ tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā itarā tisso nadiso anupagamma pācīnahimavanteneva amanussapathaṃ gantvā mahāsamuddaṃ pavisati. Pacchimadisato ca uttaradisato ca nikkhantanadiyopi tattheva padakkhiṇaṃ katvā pacchimahimavanteneva uttarahimavanteneva ca amanussapathaṃ gantvā mahāsamuddaṃ pavisanti. Dakkhiṇadisato nikkhantanadī pana taṃ tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā dakkhiṇena ujukaṃ pāsānapitṭheneva saṭṭhiyojanāni gantvā pabbataṃ paharitvā vuṭṭhāya pariṇāhena tigāvutapamāṇā udakadhārā hutvā ākāseṇa saṭṭhi yojanāni gantvā tiyaggaḷe nāma pāsāṇe patitā, pāsāṇo¹ udakadhārāvegena bhinno. Tatra paññāsayojanapamāṇā Tiyaḡgaḷā nāma pokkharāṇi jātā, pokkharāṇiyā kūlaṃ bhinditvā pāsāṇaṃ pavisiya saṭṭhi yojanāni gatā. Tato ghanapathaviṃ bhinditvā umaṅgena saṭṭhi yojanāni gantvā viñjhaṃ² nāma tiracchānapabbataṃ paharitvā hatthatale pañcaṅgulisadisā pañcadhārā hutvā pavattati. Sā tikkhattum Anotattaṃ padakkhiṇaṃ katvā gataṭṭhāne “āvattagaṇḡ”ti

1. Pāsāṇo ca (Syā)

2. Vijjhaṃ (Sī, Syā, Ka) Ma-Ṭṭha 3. 26; Am-Ṭṭha 3. 216 piṭṭhesupi passitabbariṃ.

vuccati. Ujukam pāsāṇapiṭṭhena saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne “**kaṇhagaṅgā**”ti vuccati. Ākāseṇa saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne “**ākāsagaṅgā**”ti vuccati. Tiyaḅgaḷapāsāṇe paññāsajojanokāse “**tiyaḅgaḷapokkharāṇi**”ti vuccati. Kūlam bhinditvā pāsāṇam pavisiya saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne “**bahalagaṅgā**”ti vuccati. Pathaviṃ bhinditvā umaṅgena saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne “**umaṅgagaṅgā**”ti vuccati. Viñjham nāma tiracchānapabbataṃ paharitvā pañcadhārā hutvā pavattaṭṭhāne “Gaṅgāyamunā Aciravatī Sarabhū Mahī”ti pañcadhā vuccati. Evametā pañca Mahāgaṅgā Himavatā sambhavanti. Tāsu yā ayaṃ pañcamī Mahī nāma, sā idha “mahāmahīgaṅgā”ti adhippetā. Tassā Gaṅgāya uttareṇa yā āpo. Tāsaṃ avidūratā so janapado “aṅguttarāpo”ti veditabbo. Tasmaṃ janapade aṅguttarāpesu.

Cārikam caramānoti addhānagamanam kurumāno. Tattha Bhagavato duvidhā cārikā turitacārikā aturitacārikā ca. Tattha dūrepi bhabbapuggale disvā sahasā gamanam turitacārikā. Sā Mahākassapapaccuggamanādīsu daṭṭhabbā. Tam paccuggacchanto hi Bhagavā muhutteneva tigāvutam agamāsi, Ālavakadamanattham timsajojanam, tathā Aṅgulimālassatthāya. Pukkusātissa pana pañcacattālīsajojanam, Mahākappinassa vīsajojanasatam, Dhaniyassatthāya sattajojanasatam addhānam agamāsi. Ayaṃ **turitacārikā** nāma. Gāmanigamanarapaṭipāṭiyā pana piṇḍapātacariyādīhi lokam anuggaṇhantassa gamanam **aturitacārikā** nāma. Ayaṃ idha adhippetā. Evaṃ cārikam caramāno. **Mahatā**ti saṅkhyāmahatā guṇamahatā ca.

Bhikkhusaṅghenāti samaṇagaṇeṇa. **Addhateḷasehī**ti addhena teḷasahi, dvādasahi satehi paññāsāya ca bhikkhūhi saddhinti vuttam hoti. **Yena -patadavasari**ti āpaṇabahulatāya so nigamo “āpaṇo”tveva nāmam labhi. Tasmaṃ kira vīsati-āpaṇamukhasahassāni vibhattāni ahesum. Yena disābhāgena, maggena vā so aṅguttarāpānam raṭṭhassa nigamo osaritabbo, tena avasari tadavasari agamāsi, tam nigamam anupāpuṇīti vuttam hoti.

Koṇiyo jaṭiloti Keṇiyoti nāmena, jaṭiloti tāpaso. So kira brāhmaṇamahāsālo, dhanarakkhaṇatthāya pana tāpasapabbajjam samādāya raṇṇo paṇṇākāram datvā bhūmibhāgam gahetvā tattha assamam kāretvā vasati kulasahassassa nissajo hutvā. Assamepi cassa

eko tālarukkho divase divase ekaṃ suvaṇṇaphalaṃ muñcatīti vadanti. So divā kāsāyāni dhāreti, jaṭā ca bandhati, rattim yathāsukhaṃ pañcahi kāmagaṇehi samappito samaṅgībhūto paricāreti. **Sakyaputtoti** uccākulaparidīpanaṃ. **Sakyakulā pabbajitoti** saddhāya pabbajitabhāvaparidīpanaṃ, kenaci parijuññaena anabhibhūto aparikkhīṇaṃyeva taṃ kulaṃ pahāya saddhāya pabbajitoti vuttaṃ hoti. **Taṃ kho panāti** itthambhūtākhyānatthe upayogavacanaṃ, tassa kho pana bhoto Gotamassāti attho. **Kalyāṇoti** kalyāṇaguṇasamannāgato, seṭṭhoti vuttaṃ hoti. **Kittisaddoti** kittiyeva, thutighoso vā.

Itipi so Bhagavāti—ādimhi pana ayaṃ tāva yojanā—so Bhagavā itipi araham, itipi Sammāsambuddho -pa- itipi Bhagavāti, iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṃ hoti. Tattha ārakattā, arīnaṃ arānañca hatattā, paccayādīnaṃ arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvāti imehi tāva kāraṇehi so Bhagavā **Arahanti** veditabbo. Ārakā hi so sabbakilesehi maggena savāsanānaṃ kilesānaṃ viddhaṃsitattāti ārakattā Araham. Te cānena kilesārayo maggena hatāti arīnaṃ hatattāpi araham. Yañcetaṃ avijjābhavataṇhāmayanābhi puññādi-abhisāṅkhārāraṃ jarāmarāṇanemi āsavasamudayaamayena akkhena vijjhivā tibhavarathe samāyojitaṃ anādikālapavattaṃ saṃsāracakkaṃ, tassānena Bodhimaṇḍe vīriyapādehi sīlapathaviyaṃ patiṭṭhāya saddhāhatthena kammakkhayakaraṇāṇapharasuṃ gahetvā sabbe arā hatāti arānaṃ hatattāpi Araham. Aggadakkhiṇeyyattā ca cīvarādīpaccaye sakkāragarukārādīni ca arahatīti paccayādīnaṃ arahattāpi Araham. Yathā ca loke keci paṇḍitamānino bālā asilokabhayena raho pāpaṃ karonti, evaṃ nāyaṃ kadāci karotīti pāpakaraṇe rahābhāvatoṇi Araham. Hoti cettha—

“Ārakattā hatattā ca, kilesārīna so Muni.

Hatasāṃsāracakkāro, paccayādīna cāraho.

Na raho karoti pāpāni, Araham tena pavuccatī”ti.

Sammā sāmāñca saccānaṃ buddhattā **Sammāsambuddho**.
Atisayavisuddhāhi vijjāhi abbhuttamena caraṇena ca samannāgatattā
Vijjācaraṇasampanno.

sobhanagamanattā, sundaram ṭhānam gatattā, suṭṭhu gatattā, sammā gadattā ca **Sugato**. Sabbathāpi viditalokattā **Lokavidū**. So hi Bhagavā sabhāvato samudayato nirodhato nirodhūpāyatoti sabbathā khandhāyatanādibhedam saṅkhāralokam avedi, “eko loko sabbe sattā āharaṭṭhitikā. Dve lokā nāmañca rūpañca. Tayo lokā tisso vedanā. Cattāro lokā cattāro āhārā. Pañca lokā pañcupādānakkhandhā. Cha lokā cha ajjhāttikāni āyatanāni. Satta lokā satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā aṭṭha lokadhammā. Nava lokā nava sattāvāsā. Dasa lokā dasāyatanāni. Dvādasa lokā dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā aṭṭhārasa dhātuyo”¹ti¹ evam sabbathā saṅkhāralokam avedi. Sattānam āsayam jānāti, anusayam jānāti, caritam jānāti, adhimuttiṃ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhabbe abhabbe satte jānāti sabbathā sattalokam avedi, tathā ekam cakkavāḷam āyāmato vitthārato ca yojanānam dvādasa satasahassāni tīṇi sahasāni aḍḍhapañcamāni ca satāni, parikkhepato chattimsa satasahassāni dasa sahasāni aḍḍhuḍḍhāni ca satāni.

Tattha—

Duve satasahassāni, cattāri nahutāni ca.

Ettakam bahalattena, saṅkhātāyam vasundharā.

Cattāri satasahassāni, aṭṭheva nahutāni ca.

Ettakam bahalattena, jalam vāte patiṭṭhitam.

Nava satasahassāni, māluto nabhamuggato.

Saṭṭhi ceva sahasāni, esā lokassa saṇṭhiti.

Evam saṇṭhite cettha yojanānam—

Caturāsīti sahasāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave.

Accuggato tāvadeva, Sineru pabbatuttamo.

1. Khu 9. 117 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

Tato upaḍḍhupaḍḍhena, pamāṇena yathākkamaṇi.

Ajjhogāḷhuggatā dibbā, nānāratana-cittitā.

Yugandharo Isadharo, Karavīko Sudassano.

Nemindharo Vinatako, Assakaṇṇo giri brahā.

Ete satta mahāselā, Sinerussa samantato.

Mahārājānamāvāsā, devayakkhanisevitā.

Yojanānaṃ satānucco, Himavā pañca pabbato.

Yojanānaṃ sahaṣṣāni, tiṇi āyata-vitthato.

Caturāsītisahassemi, kūṭehi paṭimaṇḍito.

Tipaṇcayojanakkhandha. parikkhepā nagavhayā.

Paññāsayojanakkhandha. sākhyāyāmā samantato.

Satayojanavithiṇṇā, tāvadeva ca uggatā.

Jambū yassānubhāvena, Jambudīpo pakāsito.

Dve asītisahasṣāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave.

Accuggato tāvadeva, cakkavāḷasiluccayo.

Parikkhipitvā taṃ sabbaṃ, cakkavāḷamayāṃ ṭhito.

Tattha candamaṇḍalaṃ ekūnapaññāsayojanaṃ, sūriyamaṇḍalaṃ paññāsayojanaṃ, Tāvatisabhavanaṃ dasasahasayojanaṃ, tathā Asurabhavanaṃ Avicimāhānirayo Jambudīpo ca. Aparagoyānaṃ sattasahasayojanaṃ, tathā Pubbavideho, Uttarakuru aṭṭhasahasayojano. Ekameko cettha mahādīpo pañcasatapañcasataparittadīpaparivāro. Taṃ sabbampi ekaṃ cakkavāḷaṃ ekā lokadhātu. Cakkavāḷanta-resu lokantarikanirayā. Evaṃ anantāni cakkavāḷāni anantā lokadhātuyo anantena Buddhañāṇena aññāsīti sabbathā okāsalokaṃ avedī. Evaṃ so Bhagavā sabbathā viditalokattā Lokavidūti veditabbo.

Attano¹ pana guṇehi visiṭṭhatarassa kassaci abhāvā **Anuttaro**. Vicittehi vinayanūpāyehi purisadamme sāretīti **Purisadammasārathi**.

Diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi yathārahaṃ anusāsati nittāreti cāti **Satthā**. Devamanussaggahaṇaṃ ukkaṭṭhaparicchedavasena bhabbapuggalapariggahavasena ca kataṃ, nāgādikepi pana esa lokiyatthena anusāsati. Yadatthi neyyaṃ nāma, sabbassa buddhattā vimokkhantikañāṇavasena **Buddho**. Yato pana so—

Bhagyavā¹ bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā.

Bhattavā vantagamano, bhavesu Bhagavā tatoti.

Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetāni padāni Visuddhimagge² vuttāni.

So imaṃ lokanti so Bhagavā imaṃ lokam. Idāni vattabbaṃ nidasseti. **Sadevakanti**-ādīni Kasibhāradvāja-āḷavakasuttesu vuttanayāneva. **Sayanti** sāmaṃ aparaneyyo hutvā. **Abhiññāti** abhiññāya. **Sacchikatvāti** paccakkhaṃ katvā. **Pavedetīti** bodheti ñāpeti pakāseti. **So dhammaṃ deseti -pa-pariyosānakalyāṇanti** so Bhagavā sattesu kāruññataṃ paṭicca anuttaraṃ vivekasukhaṃ hitvāpi dhammaṃ deseti, tañca kho appaṃ vā bahuṃ vā desento ādikalyāṇādippakārameva deseti. Kathaṃ? Ekagātāpi hi samantabhaddakattā dhammassa paṭhamapādena ādikalyāṇā, dutiyatatiyapādehi majjhekalyāṇā, pacchimapādena pariyosānakalyāṇā. Ekānusandhikaṃ suttaṃ nidānena ādikalyāṇaṃ, nigamanena pariyosānakalyāṇaṃ, sesena majjhekalyāṇaṃ. Nānānusandhikaṃ paṭhamānusandhinā ādikalyāṇaṃ, pacchimena pariyosānakalyāṇaṃ, sesehi majjhekalyāṇaṃ. Sakalopi sāsanaadhammo attano atthabhūtena sīlena ādikalyāṇo, samathavipassanāmaggaḥ paṭipattiyaṃ nibbānena pariyosānakalyāṇo. Sīlasamādhīhi vā ādikalyāṇo, vipassanāmaggehi majjhekalyāṇo, phalanibbānehi pariyosānakalyāṇo. Buddhasubodhitāya vā ādikalyāṇo, dhammasudhammatāya majjhekalyāṇo, saṅghasuppaṭipattiyaṃ pariyosānakalyāṇo. Taṃ sutvā tathattāya paṭipannena adhigantabbāya, abhisambodhiyā vā ādikalyāṇo, paccekabodhiyā majjhekalyāṇo, sāvakabodhiyā

1. Bhāgyavā (Sī, Syā)

2. Visuddhi 1. 192 piṭṭhe.

pariyosānakalyāṇo. Suyyamāno cesa nīvaraṇādivikkhambhanato savanenapi kalyāṇameva āvahatīti ādikalyāṇo, paṭipajjamāno¹ samathavipassanāsukhāvahanato paṭipattiyāpi kalyāṇameva āvahatīti majjhekalyāṇo, tathā paṭipanno ca paṭipattiphale niṭṭhite tādibhāvāvahanato paṭipattiphalenapi kalyāṇameva āvahatīti pariyosānakalyāṇo. Nāthappabhavattā ca pabhavasuddhiyā ādikalyāṇo, atthasuddhiyā majjhekalyāṇo, kiccasuddhiyā pariyosānakalyāṇo. Yato appaṃ vā bahum vā desento ādikalyāṇādippakārameva desetīti veditabbo.

Sāttam̐ sabyañjananti evamādīsu pana yasmā imaṃ dhammaṃ desento sāsana brahmacariyaṃ maggabrahmacariyaṃ pakāseti, nānāyehi dīpeti, taṃca yathāsambhavaṃ atthasampattiyā **sāttam̐**, byañjanasampattiyā **sabyañjanam̐**. Saṅkāsanapakāsanavivaraṇavibhajana-uttānikaraṇapaññatti atthapadasamāyogato sāttam̐, akkharapadabyañjanākāraniruttiniddesasampattiyā sabyañjanam̐. Atthagambhīratāpaṭivedhagambhīratāhi sāttam̐, dhammagambhīratādesanāgambhīratāhi sabyañjanam̐. Atthapaṭibhānapaṭisambhidāvisayato sāttam̐, dhammaniruttipaṭisambhidāvisayato sabyañjanam̐. Paṇḍitavedanīyato sarikkhakajanappasādakanti² sāttam̐, saddheyyato lokiyajanappasādakanti sabyañjanam̐. Gambhīrādhīpāyato sāttam̐, uttānapadato sabyañjanam̐. Upanetabbassābhāvato sakalaparipuṇṇabhāvena **kevalaparipuṇṇam̐**, apānetabbassa abhāvato niddosabhāvena **parisuddham̐**. Sikkhattayapariggahitattā brahmabhūtehi seṭṭhehi caritabbato tesaṃca cariyabhāvato **brahmacariyam̐**. Tasmā “sāttam̐ sabyañjanam̐ -pa-brahmacariyam̐ pakāseti”ti vuccati.

Apica yasmā sanidānaṃ sa-uppattikaṃca desento ādikalyāṇaṃ deseti, vineyyānaṃ anurūpato atthassa aviparītātāya hetudāharaṇayogato ca majjhekalyāṇaṃ, sotūnaṃ saddhāpaṭilābhena nigamanena ca pariyosānakalyāṇaṃ. Evaṃ desento ca brahmacariyaṃ pakāseti. Taṃca paṭipattiyā adhigamabyattito sāttam̐, pariyattiyā āgamabyattito sabyañjanam̐, sīlādipaṇcadhammakhandhayuttato kevalaparipuṇṇam̐, nirupakkilesato nittharaṇatthāya pavattito lokāmisānirapekkhato

1. Paṭipajjiyamāno (Vi-Ṭṭha 1. 99 piṭṭhe.) 2. Parikkhakajanappasādakanti (Sī, Syā)

ca parisuddham, seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtānaṃ
Buddhapaccekabuddhasāvakānaṃ cariyato brahmacariyanti vuccati, tasmāpi
“so dhammaṃ deseti -pa- brahmacariyaṃ pakāseti”ti vuccati.

Sādhū kho panāti sundaraṃ kho pana, atthāvahaṃ sukhāvahanti vuttaṃ
hoti. **Dhammiyā kathāyāti** pānakānisamsapaṭisaṃyuttāya. Ayañhi keṇiyo
sāyanhasamaye Bhagavato āgamaṇaṃ assosi. “Tucchahattho Bhagavantaṃ
dassanāya gantum lajjamāno vikālabhojanā viratānampi pānakaṃ kappatī”ti
cintetvā pañcahi kājasatehi susaṅkhataṃ badarapānaṃ gāhāpetvā agamāsi.
Yathāha Bhesajjakkhandhake “atha kho Keṇiyassa jaṭilassa etadahosi, kim
nu kho ahaṃ samaṇassa Gotamassa harāpeyyan”ti¹ sabbaṃ veditabbaṃ.
Tato naṃ Bhagavā yathā Sekkhasutte² Sākiye
āvasathānisamsapaṭisaṃyuttāya kathāya, Gosīṅgasālavane³ tayo kulaputte
sāmaggirasānisamsapaṭisaṃyuttāya, Rathavinīte⁴ jātibhūmake bhikkhū
dasakathāvatthupaṭisaṃyuttāya, evaṃ taṅkhaṇānurūpāya
pānakānisamsapaṭisaṃyuttāya kathāya pānakadānānisamsaṃ sandassesī,
tathārūpānaṃ puññānaṃ punapi kattaḃbatāya niyojento samādapesi,
abbhussāhaṃ janento samuttejesi, sandiṭṭhikasamparāyikena phalavisesena
pahaṃsento sampahaṃsesi. Tenāha “**dhammiyā kathāya -pa-
sampahaṃsesi**”ti. So bhiyyoso mattāya Bhagavati pasanno Bhagavantaṃ
nimantesi, Bhagavā cassa tikkhattum paṭikkhipitvā adhivāsesi. Tenāha “**atha
kho Keṇiyo jaṭilo -pa-. Adhivāsesi Bhagavā tuṇhībhāvenā**”ti.

Kimatthaṃ pana paṭikkhipi Bhagavāti? Punappunaṃ yācanāya cassa
puññavuddhi bhavissati, bahutaraṇca paṭiyādessati, tato aḍḍhatelasānaṃ
bhikkhusatānaṃ paṭiyattaṃ aḍḍhasoḷasannaṃ pāpuṇissatīti. Kuto aparāṇi
kīṇi satānīti ce? Appaṭiyatteyeva hi bhatte Selo brāhmaṇo tīhi
māṇavakasatehi saddhiṃ pabbajissati, taṃ disvā Bhagavā evamāhāti.
Mittāmacceti mitte ca kammakare ca. **Ñātisālohit**eti samānalohite
ekayonisambandhe puttadhītādayo avasesabandhave ca.

1. Vi 3. 343 piṭṭhe. 2. Ma 2. 16 piṭṭhe. 3. Ma 1. 266 piṭṭhe. 4. Ma 1. 199 piṭṭhe.

Yenāti yasmā. **Meti** mayham. **Kāyaveyyāvaṭikanti** kāyena veyyāvaccam.
Maṇḍalamālaṃ paṭiyādeti setavitānamaṇḍapaṃ¹ karoti.

Tiṇṇaṃ vedānanti Irubbedaya jubbedasā mavedānaṃ. Saha Nighaṇḍunā
 ca Keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṃ**. **Nighaṇḍūti** nāma
 Nighaṇḍurukkhādīnaṃ vevacanappakāsakaṃ satthaṃ. **Keṭubhanti**
 kiriyaḥkappavikkappa kavīnaṃ upakārāya satthaṃ. Saha akkharappabhedena
sākkharappabhedānaṃ. **Akkharappabhedoti** sikkhā ca nirutti ca.
Itihāsapañcamānanti Athabbanavedaṃ catutthaṃ katvā “itiha āsa itiha āsā”ti
 idisavacanapaṭisaṃyutto purāṇakathāsāṅkhāto Itihāso pañcamo etesanti
 Itihāsapañcamā. Tesaṃ Itihāsapañcamānaṃ. Padaṃ tadavasesaṇa
 byākaraṇaṃ ajjheti vedeti cāti **padako veyyākaraṇo**. Lokāyate
 Vitaṇḍavādasatthe mahāpurisalakkhaṇādhikāre ca dvādasasahassee
 mahāpurisalakkhaṇasatthe anūno paripūrakārīti
Lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayo, avayo na hotīti vuttaṃ hoti.
 Avayo nāma yo tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṃ na sakkoti.

Jaṅghāya hitaṃ vihāraṃ **jaṅghāvihāraṃ**, cirāsanādi janitaṃ parissamaṃ
 vinodetuṃ jaṅghāpasāraṇatthaṃ adīghacārikanti vuttaṃ hoti.
Anucaṅkamamānoti caṅkamamāno eva. **Anuvicaramānoti** ito cito ca
 caramāno. **Keṇiyassa jaṭilassa assamoti** Keṇiyassa assamaṃ nivesanaṃ.
Āvāhoti kaññāgahaṇaṃ. **Vivāhoti** kaññādānaṃ. **Mahāyaññoti** mahāyajanaṃ.
Māgadhoti Magadhānaṃ issaro. Mahatiyā senāya samannāgatattā **seniyo**.
 Bimbīti suvaṇṇaṃ, tasmā sārasuvaṇṇasadisavaṇṇatāya **Bimbisāro**. **So me**
nimantitoti so mayā nimantito.

Atha brāhmaṇo pubbe katādhikārattā Buddhasaddaṃ sutvāva
 amatenevābhisitto vimhaya rūpattā² āha “**Buddho’ti bho Keṇiya vadesī**”ti.
 Itaro yathābhūtaṃ ācikkhanto āha “**Buddho’ti bho Sela vadāmī**”ti. Tato naṃ
 punapi dalhikaraṇatthaṃ pucchi, itaropi tatheva ārocesi. Atha
 kappasatasahasseehipi Buddhasaddassa dullabhabhāvaṃ

1. Savitānaṃ maṇḍapaṃ (Sī), dussamaṇḍapaṃ (Ma-Tṭha 3. 274 piṭṭhe)

2. Vimhayaṃ nāpento (Sī)

dassento āha “ghosopi kho eso dullabho lokasmiṃ yadidaṃ Buddho”ti. Tattha yadidanti nipāto, yo esoti vuttaṃ hoti.

Atha brāhmaṇo Buddhasaddaṃ sutvā “kiṃ nu kho so saccameva Buddho, udāhu nāmamattamevassa Buddho”ti vīmaṃsitukāmo cintesi, abhāsi eva vā “āgatāni kho pana -pa- vivatṭacchado”ti. Tattha mantesūti vedesu. Tathāgato kira uppajjissatīti paṭikacceva Suddhāvāsadevā brāhmaṇavesena lakkhaṇāni pakkipitvā vede vācenti “tadanusārena mahesakkhā sattā Tathāgataṃ jānissantī”ti. Tena pubbe vedesu mahāpurisalakkhaṇāni āgacchanti. Parinibbute pana Tathāgate kamena antaradhāyanti, tena etarahi natthi. **Mahāpurisassāti** paṇidhisamādānañāṇasamādānakaruṇādiguṇamahato purisassa. **Dveva gatiyoti** dve eva niṭṭhā. Kāmañcāyaṃ gatisaddo “pañca kho imā Sāriputta gatiyo”ti-ādīsu¹ bhavabhede, “gatī migānaṃ pavanan”ti-ādīsu² nivāsaṭṭhāne, “evaṃ adhimattagatimanto”ti-ādīsu³ paññāyaṃ, “gatigatan”ti-ādīsu⁴ viṣaṭṭhāve vattati, idha pana niṭṭhāyaṃ veditabbo. Tattha kiñcāpi yehi lakkhaṇehi samannāgato rājā hoti cakkavatti, na tehi eva Buddho. Jātisāmaññato pana tāniyeva tānīti vuccanti. Tasmā vuttaṃ “yehi samannāgatassā”ti.

Sace agāraṃ ajjhāvasatīti yadi agāre vasati. **Rājā hoti cakkavattīti** catūhi acchariyadhammehi saṅgahavatthūhi ca lokaṃ rañjanato rājā. Cakkaratanaṃ vatteti, catūhi sampatticakkehi vattati, tehi ca paraṃ vatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānaṃ vatto etasmiṃ atthīti cakkavatti. Ettha ca rājāti sāmaññaṃ, cakkavattīti visesanaṃ. Dhammena caratīti **dhammiko**, ñāyena samena vattatīti attho. Dhammena rajjaṃ labhitvā rājā jātoti **dhammarājā**. Parahitadhammakaraṇena vā dhammiko, attahitadhammakaraṇena **dhammarājā**. Caturantāya issaroti **cāturanto**, catusamuddantāya catubbidhadīpavibhūsitāya ca pathaviyā issaroti attho. Ajjhattaṃ kodhādīpaccatthike bahiddhā ca sabbarājāno vijesīti **vijitāvī**. **Janapadatthāvariyaṃ** pattoti janapade dhuvabhāvaṃ thāvarabhāvaṃ patto, na sakkā

1. Ma 1. 106 piṭṭhe. 2. Vi 5. 263 piṭṭhe. 3. Ma 1. 117 piṭṭhe. 4. Vi 4. 205 piṭṭhe.

kenaci cāletum, janapado vā tamhi thāvariyaṃ appatto anussukko
sakammanirato acalo asampavedhīti janapadatthāvariyaṃ appatto.

Seyyathidanti nipāto, tassa etāni katamānīti attho. **Cakkaratanam -pa-
pariṇāyakaratanameva sattamanti** tāni sabbappakārato
Ratanasuttavaṇṇanāyaṃ vuttāni. Tesu ayaṃ cakkavattirājā cakkaratanena
ajitaṃ jināti, hatthi-assaratanehi vijite yathāsukhamanuvicarati,
pariṇāyakaratanena vijitamanurakkhati, sesehi upabhogasukhamanubhavati.
Paṭhamena cassa ussāhasattiyogo, hatthi-assagahapatiratanehi
pabhusattiyogo, pariṇāyakaratanena mantasattiyogo suparipuṇṇo hoti,
itthimaṇiratanehi ca tividhasattiyogaphalaṃ. So itthimaṇiratanehi
bhogasukhamanubhoti, sesehi issariyasukhaṃ. Visesato cassa purimāni tīṇi
adosakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti, majjhimāni
alobhakusalamūlajanitakammānubhāvena, pacchimamekaṃ
amohakusalamūlajanitakammānubhāvenāti veditabbaṃ.

Parosahassanti atirekasahassaṃ. **Sūrāti** abhīrukaḥajātikā. **Vīraṅgarūpāti**
devaputtasadisakāyā, evaṃ tāveke. Ayaṃ panettha sabhāvo—**vīrāti**
uttamasūrā vuccanti, vīraṇaṃ aṅgaṃ vīraṅgaṃ, vīrakāraṇaṃ vīriyanti
vuttaṃ hoti. Vīraṅgaṃ rūpaṃ etesanti **vīraṅgarūpā**, vīriyamayasarīrā viyāti
vuttaṃ hoti. **Parasenappamaddanāti** sace paṭimukhaṃ tiṭṭheyya parasenā,
taṃ pamadditum samatthāti adhippāyo. **Dhammenāti** “pāṇo na hantabbo”ti-
ādinā¹ pañcasīladhammena. **Arahaṃ hoti Sammāsambuddho loke**
vivaṭṭacchadoti ettha rāgadosamohamānadiṭṭhi-avijjāduccaritachadananehi
sattahi paṭicchanne kilesandhakāre loke taṃ chadanaṃ vivaṭṭetvā samantato
sañjātāloko hutvā ṭhitoti vivaṭṭacchado. Tattha paṭhamena padena
pūjārahata, dutiyena tassā hetu yasmā Sammāsambuddhoti. Tatiyena
buddhattahetu vivaṭṭacchadatā vuttāti veditabbā. Atha vā vivaṭṭo ca vicchado
cāti vivaṭṭacchado, vaṭṭarahito chadanarahito cāti vuttaṃ hoti. Tena Arahaṃ
vaṭṭābhāvena, Sammāsambuddho chadanābhāvenāti evaṃ
purimapadadvayasseva hetudvayaṃ vuttaṃ hoti. Dutiyena vesārajjena cettha
purimasiddhi, paṭhamena dutiyasiddhi,

1. Dī 2. 141; Ma 3. 211 piṭṭhesu.

tatiyacatutthehi tatiyasiddhi hoti. Purimañca dhammacakkhuṃ, dutiyaṃ Buddhacakkhuṃ, tatiyaṃ samantacakkhuṃ sādhetīti veditabbaṃ.

Idāni Bhagavato santikaṃ gantukāmo āha “**kahaṃ pana bho -pa-Sammāsambuddho**”ti. **Evam vutteti**-ādīsu **yenesāti** yena disābhāgena esā. **Nīlavanarājīti** nīlavanṇarukkhapanti. Vanam¹ kira meghapantisadisam. Yattha Bhagavā tadā vihāsi, tam niddisanto āha “yenesā bho Sela nīlavanarājī”ti. Tattha “so viharatī”ti ayaṃ panettha pāṭhaseso, bhummatthe vā karaṇavacanam. **Pade padanti** padasamīpe padaṃ. Tena turitagamanam paṭisedheti. **Durāsada hīti** kāraṇam āha, yasmā te durāsada, tasmā evaṃ bhonto āgacchantūti. Kiṃ pana kāraṇa durāsadāti ce? **Sīhāva ekacarā**. Yathā hi sīhā sahāyakiccābhāvato ekacarā, evaṃ tepi vivekakāmatāya. “**Yadā cāhan**”ti-ādinā pana te māṇavake upacāram sikkhāpeti. Tattha **mā opātethāti** mā pavesetha, mā kathetāti vuttaṃ hoti. **Āgamentūti** paṭimānentu, yāva kathā pariyosānam gacchati, tāva tuṇhī bhavantūti attho.

Samannesīti gavesi. **Yebhuyyenāti** bahukāni addasa, appakāni nāddasa. Tato yāni na addasa, tāni dīpento āha “**ṭhapetvā dve**”ti. **Kaṅkhatīti** kaṅkham uppādeti patthanam “aho vata passeyyan”ti. **Vicikicchātīti** tato tato tāni vicinanto kicchati na sakkoti daṭṭhuṃ. **Nādhimuccatīti** tāya vicikicchāya sanniṭṭhānam na gacchati. **Na sampasīdatīti** tato “paripuṇṇalakkaṇa ayan”ti Bhagavati pasādam nāpajjati. Kaṅkhāya vā sudubbalavimati vuttā, vicikicchāya majjhimā, anadhimuccanatāya balavatī, asampasādena tehi tīhi dhammehi cittassa kālussiyabhāvo.

Kosohiteti vatthikosena paṭicchanne. **Vatthaguyheti** āṅgajāte. Bhagavato hi varavāraṇasseva kosohitam vatthaguyham suvaṇṇavaṇṇam padumagabbhasamānam. Tam so vatthapaṭicchannattā apassanto, antomukhagatāya ca jivhāya pahūtabhāvam asallakkhento tesu dvīsu lakkaṇesu kaṅkhī

1. Vetasavanam (Sī)

ahosi vicikicchī. **Tathārūpanti** kathaṃ rūpaṃ? Kimettha amhehi vattabbaṃ, vuttametaṃ Nāgasenatthereneva Milindarañña puṭṭhena¹—

“Dukkaraṃ bhante Nāgasena Bhagavatā katanti. Kiṃ mahārājāti. Mahājanena hirikaraṇokāsaṃ Brahmāyubrahmaṇassa ca antevāsi-uttarassa ca Bāvarissa antevāsīnaṃ soḷasannaṃ brāhmaṇānaṃca Selassa brāhmaṇassa antevāsīnaṃ tisatamaṇavānaṃca dassesi bhanteti. Na mahārāja Bhagavā guyhaṃ dasseti, chāyaṃ Bhagavā dasseti, iddhiyā abhisankharitvā nivāsananivatthaṃ kāyabandhanabaddhaṃ cīvarapārutaṃ chāyārūpakamattaṃ dasseti mahārājāti. Chāyārūpe diṭṭhe² sati diṭṭho eva nanu bhanteti. Tiṭṭhatetaṃ mahārāja, hadayarūpaṃ disvā bujjanakasatto bhaveyya, hadayamaṃsaṃ nīharitvā dasseyya Sammāsambuddhoti. Kallosi bhante Nāgasenā”ti.

Ninnāmetvāti nīharitvā. Kaṇṇasotānumasanena cettha dīghabhāvo, nāsikāsotānumasanena tanubhāvo, naḷāṭacchādanena puthulabhāvo pakāsītoti veditabbo. **Ācariyapācariyānanti** ācariyānaṃceva ācariyācariyānaṃca. **Sake vaṇṇeti** attano guṇe.

554. **Paripuṇṇakāyoti** lakkhaṇehi paripuṇṇatāya ahīnaṅgapaccaṅgatāya ca paripuṇṇasarīro. **Surucīti** sundarasarīrappabho. **Sujātoti** ārohapariṇāhasampattiyā saṇṭhānasampattiyā ca sunibbatto. **Cārudassanoti** sucirampi passantānaṃ atittijanakaṃ appaṭikūlaṃ ramaṇīyaṃ cāru eva dassanaṃ assāti cārudassano. Keci pana bhaṇanti “cārudassanoti sundaranetto”ti. **Suvaṇṇavaṇṇoti** suvaṇṇasadisavaṇṇo. **Asīti** bhavasi. Etaṃ sabbapadehi yojetabbaṃ. **Susukkadāṭhoti** suṭṭhu sukkadāṭho. Bhagavato hi dāṭhāhi candakiraṇā viya ativiya paṇḍaramsiyo niccharanti. Tenāha “susukkadāṭhosī”ti.

555. **Mahāpurisalakkhaṇāti** pubbe vuttabyañjanāneva vacanantarena nigamento āha.

1. Khu 11. 169 piṭṭhe Milindapañhe.

2. Chāyaṃ diṭṭhe (Ka)

556. Idāni tesu lakkhaṇesu attano abhirucitehi lakkhaṇehi Bhagavantam thunanto āha “**pasannanetto**”ti-ādi. Bhagavā hi pañcavaṇṇapasādasampattiya **pasannanetto**, paripuṇṇacandamaṇḍalasadisamukhattā **sumukho**, ārohapariṇāhasampattiya **brahā**, brahmujugattatāya **uju**, jutimantatāya **patāpavā**. Yampi cettha pubbe vuttam, tam “**majjhe samaṇasaṃghassā**”ti iminā pariyāyena thunatā puna vuttam. Īdiso hi evaṃ virocati. Esa nayo uttaragāthāyapi.

557-8. **Uttamavaṇṇinoti** uttamavaṇṇasampannassa. **Jambusaṇḍassāti** Jambudīpassa. Pākaṭena issariyaṃ vaṇṇayanto āha, apica cakkavatti catunnampi dīpānaṃ issaro hoti.

559. **Khattiyāti** jātikhattiyā. **Bhojāti** bhogiyā. **Rājānoti** ye keci rajjaṃ kārēntā. **Anuyantāti** anugāmino sevakā. **Rājābhirājāti** rājūnaṃ pūjaniyo rājā hutvā, cakkavattīti adhippāyo. **Manujindoti** manussādhipati paramissaro hutvā.

560. Evaṃ vutte Bhagavā “ye te bhavanti Arahanto Sammāsambuddhā, te sake vaṇṇe bhaññamāne attānaṃ pātukarontī”ti imaṃ Selassa manorathaṃ pūrento āha “**rājāhamasmi**”ti. Tatrāyamadhippāyo—yaṃ kho maṃ tvaṃ Sela yācasi “rājā arahasi bhavituṃ cakkavattī”ti, ettha appossukko hohi, **rājāhamasmi**, sati ca rājatte yathā añño rājā samānopi yojanasataṃ vā anusāsati, dve tīṇi vā cattāri vā pañca vā yojanasatāni yojanasahassaṃ vā cakkavatti hutvāpi catudīpapariyantamattaṃ vā, nāhamevaṃ paricchinnavisayo. Ahaṃ hi **dhammarājā anuttaro** bhavaggato Avīcipariyantaṃ katvā tiriyaṃ appameyyā lokadhātuyo anusāsāmi. Yāvata hi apadadvipadādibhedā sattā, ahaṃ tesaṃ aggo. Na hi me koci sīlena vā -pa- vimuttiñāḍadassanena vā, paṭibhāgo atthi. Svāhaṃ evaṃ dhammarājā anuttaro anuttareneva catusatipaṭṭhānādibhedabodhipakkhiyasaṅkhātena **dhammena cakkam vattemi** “idaṃ pajahatha, idaṃ upasampajja viharathā”ti-ādinā āṇacakkam, “idaṃ kho pana bhikkhave dukkhaṃ ariyasaccan”ti-ādinā¹ pariyaṭṭidhammena dhammacakkameva vā. **Cakkam**

1. Saṃ 3. 369; Vi 3. 14 piṭṭhesu.

appaṭivattiyanti yaṃ cakkam appaṭivattiyaṃ hoti samaṇena vā -pa- kenaci lokasminti.

561-2. Evaṃ attānaṃ āvikarontaṃ Bhagavantaṃ disvā pītisomanassajāto Selo dalhikaraṇatthaṃ **“Sambuddho paṭijānāsī”**ti gāthādvayamāha. Tattha **ko nu senāpatī**ti dhammarañño bhoto dhammena pavattitassa dhammacakkassa anuppavattako senāpati koti pucchi.

563. Tena ca samayena Bhagavato dakkhiṇapasse āyasmā Sāriputto nisinna hoti suvaṇṇapuñjo viya siriya sobhamāno, taṃ dassento Bhagavā **“mayā pavattitan”**ti gāthamāha. Tattha **anujāto Tathāgata**nti Tathāgatahetu anujāto, Tathāgataena hetunā jātoti attho.

564. Evaṃ **“ko nu senāpatī”**ti pañhaṃ byākaritvā yaṃ Selo āha **“Sambuddho paṭijānāsī”**ti, tatra naṃ nikkakhaṃ kātukāmo **“nāhaṃ paṭiññāmatteva paṭijānāmi, apicāhaṃ iminā kāraṇena Buddho”**ti ñāpetuṃ **“abhiññeyyan”**ti gāthamāha. Tattha **abhiññeyyanti** vijjā ca vimutti ca. Maggasaccasamudayasaccāni pana bhāvetabbapahātabbāni, hetuvacanena pana phalasiddhito tesaṃ phalāni nirodhasaccadukkhasaccānipi vuttāneva bhavanti, yato sacchikātabbaṃ sacchikataṃ pariññeyyaṃ pariññātanti evampettha vuttameva hoti. Evaṃ catusaccabhāvanāphalaṇca vijjāvimuttiṃ dassento **“bujjhitaṃ bujjhitvā Buddho jātosmi”**ti yuttana hetunā buddhattaṃ sādheti.

565-7. Evaṃ nippariyāyena attānaṃ pātukatvā attani kaṅkhāvitarāṇatthaṃ brāhmaṇaṃ abhittharayaṃ māno **“vinayassū”**ti gāthāttayamāha. Tattha **sallakattoti** rāgasallādisattasallakattano. **Brahmabhūtoti** seṭṭhabhūto. **Atituloti** tulaṃ atīto upamaṃ atīto, nirūpamoti attho. **Mārasenappamaddanoti** **“kāma te paṭhamā senā”**ti-ādikāya **“pare ca avajānātī”**ti¹ evaṃ vuttāya māraparisasaṅkhātāya

1. Khu 1. 342; Khu 7. 73; Khu 8. 114 piṭṭhesu.

mārasenāya pamaddano. **Sabbāmitteti**
 khandhakilesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārādike sabbapaccatthike.
Vasīkatvāti attano vase vattetvā. **Akutobhayoti** kutoci abhayo.

568-70. Evaṃ vutte Selo brāhmaṇo tāvadeva Bhagavati sañjātappasādo pabbajjāpekkho hutvā **“imaṃ bhavanto”**ti gāthāttayamāha yathā taṃ paripākagatāya upanissayasampattiyā sammā codiyamāno. Tattha **kaṇhābhijātikoti** caṇḍālādinīcakule jāto.

571. Tato tepi māṇavakā tatheva pabbajjāpekkhā hutvā **“etañce ruccati bhoto”**ti gāthamāhaṃsu yathā taṃ tena saddhiṃ katādhikārā kulaputtā.

572. Atha Selo tesu māṇavakesu tuṭṭhacitto te dassento pabbajjāṃ yācamāno **“brāhmaṇā”**ti gāthamāha.

573. Tato Bhagavā yasmā Selo atīte Padumuttarassa Bhagavato sāsane tesamīeva tiṇṇaṃ purisasatānaṃ gaṇasetṭho hutvā tehi saddhiṃ pariveṇaṃ kārāpetvā dānādīni puñṇāni ca katvā kamena devamanussasampattiṃ anubhavamāno pacchime bhava tesamīeva ācariyo hutvā nibbatto, tañca nesaṃ kammaṃ vimutti-paripākāya paripakkaṃ ehibhikkhubhāvassa ca upanissayabhūtaṃ, tasmā te sabbeva ehibhikkhupabbajjāya pabbājento **“svākkhātan”**ti gāthamāha. Tattha **Sandiṭṭhikanti** paccakkhaṃ. **Akālīkanti** maggānantaraphaluppattito na kālantare pattaḃbaphalaṃ. **Yatthāti** yanimittā. Maggabrahmacariyanimittā hi pabbajjā appamattassa sativippavāsavirahitassa tīsu sikkhāsu sikkhato amoghā hoti. Tenāha **“svākkhātaṃ -pa- sikkhato”**ti.

Evañca vatvā **“etha bhikkhavo”**ti Bhagavā avoca, te sabbe pattacīvaradharā hutvā ākāsenāgamma Bhagavantāṃ abhivādesuṃ. Evamimaṃ tesāṃ ehibhikkhubhāvaṃ sandhāya saṅgītikārā **“alatta kho Selo -pa- upasampadan”**ti āhaṃsu.

Bhuttāvinti bhuttavantam. **Onītapattapāṇinti** pattato onītapāṇim, apanītahatthanti vuttam hoti. Tattha “upagantvā”ti pāṭhaseso daṭṭhabbo. Itarathā hi Bhagavantam ekamantam nisīdīti na yujjati.

574. **Aggihuttamukhā**ti Bhagavā Keṇiyassa cittānukūlavasena anumodanto evamāha. Tattha aggiparicariyam vinā brāhmaṇānam yaññābhāvato “aggihuttamukhā yaññā”ti vuttam. Aggihuttaseṭṭhā aggihuttapadhānāti attho. Vede sajjhāyantehi paṭhamam sajjhāyitabbato¹ sāvittī “chandaso mukhan”ti vuttā. Manussānam seṭṭhato rājā “mukhan”ti vutto. Nadīnam ādhārato paṭisaraṇato ca sāgaro “mukhan”ti vutto. Candayogavasena “ajja kattikā ajja rohini”ti sañjānanato āloka karaṇato sommabhāvato ca “nakkhattānam mukham cando”ti vutto. Tapantānam aggatā ādicco “tapatam mukhan”ti vutto. Dakkhiṇeyyānam pana aggatā visesena tasmiṃ samaye Buddhappamukham saṃgham sandhāya “puññaṃ ākaṅkhamānānam, saṃgho ve yajatam mukhan”ti vutto. Tena saṃgho puññaṃ āyamukhanti dasseti.

576. **Yam taṃ saraṇanti** aññabyākaraṇagāthamāha. Tassattho—pañcahi cakkhūhi cakkhumā Bhagavā yasmā mayam ito aṭṭhame divase taṃ saraṇam agamamha, tasmā sattarattena tava sāsane anuttarena damathena dantamha, aho te saraṇassa ānubhāvoti.

577-8. Tato param Bhagavantam dvīhi gāthāhi thunitvā tatiyāya vandanam yācati—

579. “Bhikkhavo tisatā ime, tiṭṭhanti pañjalikatā.
Pāde vīra pasārehi, nāgā vandantu Satthuno”ti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Selasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ajjhāyantehi paṭhamam ajjhetabbato (Sī)

8. Sallasuttavaṇṇanā

580. **Animittanti** Sallasuttaṃ. Kā uppatti? Bhagavato kira upaṭṭhāko eko upāsako, tassa putto kālamakāsi. So puttasokābhibhūto sattāhaṃ nirāhāro ahosi. Taṃ anukampanto Bhagavā tassa gharaṃ gantvā sokavinodanattamaṃ imaṃ suttaṃ abhāsī.

Tattha **animittanti** kiriyākāraṇimittavirahitaṃ. Yathā hi “yadāhaṃ akkhiṃ vā nikhaṇissāmi, bhamukaṃ vā ukkhipissāmi, tena nimittena taṃ bhaṇḍaṃ avaharā”ti-ādīsu kiriyākāraṇimittamatthi, na evaṃ jīvite. Na hi sakkā laddhuṃ “yāvāhaṃ idaṃ vā idaṃ vā karomi, tāva tvaṃ jīva, mā mīyā”ti. **Anaññātanti** ato eva na sakkā ekaṃsena aññātum “ettakaṃ vā ettakaṃ vā kālaṃ iminā jīvitaḥ”ti gatiyā āyupariyantavasena vā. Yathā hi Cātumahārājikādīnaṃ parimitaṃ āyu, na tathā maccānaṃ, evampi ekaṃsena anaññātāṃ.

Kasiranti anekapaccayaapaṭibaddhavuttibhāvato kicchaṃ, na sukhayāpanīyaṃ. Tathā hi taṃ assāsaapaṭibaddhaṃ passāsaapaṭibaddhaṃ mahābhūtaapaṭibaddhaṃ kabalīkārahāraapaṭibaddhaṃ usmāpaṭibaddhaṃ viññāṇapaṭibaddhaṃ. Anassasantopi hi na jīvati apassasantopi. Catūsu ca dhātūsu kaṭṭhamukhādi-āsīvisadaṭṭho viya kāyo pathavīdhātuppakopena tāva thaddho hoti kalīngarasadiso. Yathāha—

“Patthaddho bhavatī kāyo, daṭṭho kaṭṭhamukhena vā.
Pathavīdhātuppakopena, hoti kaṭṭhamukheva so”ti¹.

Āpodhātuppakopena pūtibhāvaṃ āpajjitvā paggharitaḥpubbamāṃsalohito aṭṭhicammāvaseso hoti. Yathāha—

“Pūtika bhavatī kāyo, daṭṭho pūtimukhena vā.
Āpodhātuppakopena, hoti pūtimukheva so”ti¹.

Tejodhātuppakopena aṅgarakāsuyaṃ pakkhitto viya samantā pariḍayhati. Yathāha—

1. Abhi-Ṭṭha 1. 339 piṭṭhepi.

“Santatto bhavatī kāyo, daṭṭho aggimukhena vā.
Tejodhātuppakopena, hoti aggimukheva so”¹.

Vāyodhātuppakopena sañchijjamānasandhibandhano pāsāṇehi koṭṭetvā
sañcuṇṇiyamānaṭṭhiko viya ca hoti. Yathāha—

“Sañchinno bhavatī kāyo, daṭṭho satthamukhena vā.
Vāyodhātuppakopena, hoti satthamukheva so”¹.

Dhātuppakopabyāpannakāyopi ca na jīvati. Yadā pana tā dhātuyo
aññamaññaṃ patiṭṭhānādikiccaṃ sādhentāpi samaṃ vahanti, tadā jīvitam
pavattati. Evaṃ mahābhūtaṭṭhāṇa jīvitam. Dubbhikkhādīsu pana
āhārupacchedena sattānaṃ jīvitakkhayo pākaṭo eva. Evaṃ
kabalīkārahāraṭṭhāṇa jīvitam. Tathā asitapītādīparipāke kammajateje
khīṇe sattā jīvitakkhayaṃ pāpuṇantāpi pākaṭā eva. Evaṃ
usmāṭṭhāṇa jīvitam. Viññāṇe pana niruddhe niruddhato pabhūti
sattānaṃ na hoti jīvanti evampi loke pākaṭameva. Evaṃ
viññāṇaṭṭhāṇa jīvitam. Evaṃ anekapaccayaṭṭhāṇa jīvitam. Evaṃ
kasiraṃ vedītabbhaṃ.

Parittañcāti appakaṃ, devānaṃ jīvitam upanidhāya tiṇagge
ussāvabindusadisam, cittakkhaṇato uddham abhāvena vā parittam.
Atidīghāyukopi hi satto atītena cittena jīvittha, na jīvati, na jīvissati,
anāgatena jīvissati, na jīvati, na jīvittha, paccuppanna jīvati, na jīvittha, na
jīvissati. Vuttañcetaṃ—

“Jīvitam attabhāvo ca, sukhadukkhā ca kevalā.
Ekacittasamāyuttā, lahuso vattate khaṇo.

Cullāsītisahassāni, kappā tiṭṭhanti ye marū.
Natveva tepi jīvanti, dvīhi cittehi saṃyutā”².

Taṇca dukkhena saṃyutanti taṇca jīvitam evaṃ animittamanaññātaṃ
kasiraṃ parittaṇca samānampi
sītūṇhaḍaṃsamakasādisamphassakhuppipāsāsāṅkhārādukkhaviṇiṇāmaduk
khaḍukkhaḍukkhehi saṃyutam. Kiṃ vuttam hoti? Yasmā īdisaṃ maccānaṃ
jīvitam,

1. Abhi-Ṭṭha 1. 339 piṭṭhepi.

2. Khu 7. 32 piṭṭhe Mahāniddese.

tasmā tvaṃ yāva taṃ parikkhayaṃ na gacchati, tāva dhammacariyameva brūhaya, mā puttamanusocāti.

581. Athāpi maññeyyāsi “sabbūpakaraṇehi puttāṃ anurakkhantassāpi me so mato, tena socāmī”ti, evampi mā soci. **Na hi so upakkamo atthi, yena jātā na miyyare**, na hi sakkā kenaci upakkamena jātā sattā mā marantūti rakkhitunti vuttaṃ hoti. Tato yasmā so “jaraṃ patvā nāma bhante maraṇaṃ anurūpaṃ, atidaharo me putto mato”ti cintesi, tasmā āha **“jarampi patvā maraṇaṃ, evaṃdhampā hi pāṇino”**ti, jaraṃ patvāpi appatvāpi maraṇaṃ, natthi ettha niyamoti vuttaṃ hoti.

582. Idāni tamatthaṃ nidassanena sādiento **“phalānamiva pakkānaṃ”**ti-ādimāha. Tassattho—yathā phalānaṃ pakkānaṃ yasmā sūriyuggamanato pabhuti sūriyātapena santappamāne rukkhe pathaviraso ca āporaso ca pattato sākhaṃ sākhato khandhaṃ khandhato mūlanti evaṃ anukkamena mūlato pathavimeva pavisati, ogamanato pabhuti pana pathavito mūlaṃ mūlato khandhanti evaṃ anukkamena sākhāpattapallavādīni puna ārohati, evaṃ ārohanto ca paripākagate phale¹ vaṇṭamūlaṃ na pavisati. Atha sūriyātapena tappamāne vaṇṭamūle pariāho uppajjati. Tena tāni phalāni pāto pāto niccakālaṃ patanti, nesaṃ pāto patanato² bhayaṃ hoti, patanā bhayaṃ hotīti attho. Evaṃ jātānaṃ maccānaṃ niccaṃ maraṇato bhayaṃ. Pakkaphalasadisā hi sattāti.

583-6. Kiñca bhiyyo—**“yathāpi kumbhakārassa -pa- jīvitan”**ti. Tasmā **“daharā ca -pa- parāyaṇā”**ti evaṃ gaṇha, evañca gahetvā **“tesaṃ maccu -pa- ñāti vā pana ñātake”**ti evampi gaṇha. Yasmā ca na pitā tāyate puttāṃ, ñāti vā pana ñātake, tasmā **pekkhatamiyeva -pa- nīyati**.

Tattha ayaṃ yojanā—passamānānaṃmiyeva ñātīnaṃ **“amma tātā”**ti-ādinā nayena puthu anekappakāraṃ lālapatamiyeva maccānaṃ

1. Paripākagataphale (Sī), paripākagataphalaṃ (Syā)

2. Papatato (Sī, Ka)

ekameko macco yathā go vajjho evaṃ nīyati, evaṃ passa upāsaka yāva atāṇo lokoti.

587. Tattha ye Buddhapaccekabuddhādayo dhitisampannā, te “**evamabbhāhato loko maccunā ca jarāya ca**, so na sakkā kenaci parittāṇaṃ kātun”ti yasmā jānanti, **tasmā dhīrā na socanti viditvā lokapariyāyaṃ**, imaṃ lokasabhāvaṃ ñatvā na socantīti vuttaṃ hoti.

588. Tvaṃ pana **yassa maggaṃ -pa- paridevasi**. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yassa mātukucchiṃ āgatassa āgamamaggaṃ vā, ito cavitvā aññattha gatassa gamamaggaṃ vā na jānāsi, tassa ime ubho ante asampassaṃ niratthaṃ paridevasi. Dhīrā pana te passantā viditvā lokapariyāyaṃ na socantīti.

589. Idāni “niratthaṃ paridevasī”ti ettha vuttaparidevanāya niratthakabhāvaṃ sādento “**paridevayamāno ce**”ti-ādimāha. Tattha **udabbaheti** ubbaheyya dhāreyya, attani sañjaneyyāti attho. **Sammūlho hīṃsamattānanti** sammūlho hutvā attānaṃ bādhento. **Kayirā ce naṃ vicakkhaṇoti** yadi tādiso kañci atthaṃ udabbahe, vicakkhaṇopi naṃ paridevaṃ kareyya.

590. **Na hi ruṇṇenāti** etthāyaṃ yojanā—na pana koci **ruṇṇena** vā **sokena** vā **cetaso santiṃ pappoti**, apica kho pana rodato socato ca **bhiyyo** **assa uppajjate dukkhaṃ**, **sarīraṇca** dubbaṇṇiyādīhi **upahaññatīti**.

591. **Na tena petāti** tena paridevanena kālakatā na pārenti na yāpenti, na taṃ tesāṃ upakārāya hoti. Tasmā niratthā paridevanāti.

592. Na kevalaṇca niratthā, anattampi āvahati. Kasmā? Yasmā **sokamappajahaṃ -pa- vasamanvagū**. Tattha **anutthunantoti** anusocanto. **Vasamanvagūti** vasaṃ gato.

593. Evampi niratthakattam anattāhāvatthāṇa sokassa dassetvā idāni sokavinayattham ovaḍanto “**aññepi passā**”ti-ādimāha. Tattha **gamineti** gamike, paralokagamanasajje t̥hiteti vuttam hoti. **Phandantevidhapāṇinoti** maraṇabhayena phandamāneyeva idha satte.

594. **Yena yenāti** yenākārena maññanti “dīghāyuko bhavissati, arogo bhavissati”ti. Tato tam aññathāyeva hoti, so evam maññito maratipi, rogīpi hoti. Etādiso ayaṁ vinābhāvo maññitappaccanīkena hoti, passa upāsaka lokasabhāvanti evamettha adhippāyayojanā veditabbā.

596. **Arahato sutvāti** imam evarūpaṁ Arahato dhammadesanaṁ sutvā. **Neso labbhā mayā itīti** so peto “idāni mayā puna jīvatū”ti na labbhā iti parijānanto, vineyya paridevanti vuttam hoti.

597. Kiṇca bhiyyo—“**yathā saraṇamādittam -pa- dhamṣaye**”ti. Tattha **dhīro** dhitisampadāya, **sapañño** sābhāvikapaññāya, **paṇḍito** bāhusaccapaññāya, **kusalo** cintakajātikatāya veditabbo. Cintāmayasutamayabhāvanāmayapaññāhi vā yojetabbam.

598-9. Na kevalaṇca sokameva, **paridevaṁ -pa- sallamattano**. Tattha **pajappanti** taṇham. **Domanassanti** cetasi kadukkam. **Abbaheti** uddhare. **Sallanti** etameva tippakāraṁ dunnīharaṇat̥thena antovijjhanat̥thena ca sallam, pubbe vuttam sattavidham rāgādisallam vā. Etasmim hi abbūlhe salle abbūlhasallo -pa- nibbutoti arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi. Tattha **asitoti** taṇhādīt̥thīhi anissito. **Pappuyyāti** pāpuṇitvā. Sesam idha ito pubbe vuttattā uttānatthameva, tasmā na vaṇṇitam.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipāṭaṭṭhakathāya

Sallasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā

Evam me sutanti Vāseṭṭhasuttam. Kā uppatti? Ayameva, yāssa nidāne vuttā. Atthavaṇṇanam panassa vuttanayāni uttānatthāni ca padāni pariharantā karissāma. **Ichhānaṅgaloti** gāmassa¹ nāmaṃ. Brāhmaṇamahāsālānaṃ **Caṅkī Tārukko Todeyyoti** vohāranāmametaṃ, **Pokkharasāti Jāṇussoṇīti** nemittikaṃ. Tesu kira eko Himavantapasse pokkharāṇiyā padume nibbatto, aññataro tāpaso taṃ padumaṃ gahetvā tattha sayitaṃ dārakaṃ disvā saṃvaḍḍhetvā rañño dasseti, pokkhare sayitattā “pokkharasāti”ti cassa nāmamakāsi. Ekassa ṭhānantare nemittikaṃ. Tena kira Jāṇussoṇināmakam purohitaṭṭhānaṃ laddham, so teneva paññāyi.

Te sabbepi aññe ca abhiññatā abhiññatā brāhmaṇamahāsālā kasmā Ichhānaṅgale paṭivasantīti? Vedasajjhāyanaparivīmaṃsanattham. Tena kira samayena Kosalajanapade vedakā brāhmaṇā vedānaṃ sajjhāyakaraṇatthaṃca atthūpaparikkaṇatthaṃca tasmiṃyeva gāme sannipatanti. Tena tepi antarantarā attano bhogagāmato āgama tattha paṭivasanti.

Vāseṭṭhabhāradvājānanti Vāseṭṭhassa ca Bhāradvājassa ca. **Ayamantarākathāti** yaṃ attano sahāyakabhāvānurūpaṃ katham kathentā anuvicariṃsu, tassā kathāya antarā vemajjheyeva ayaṃ aññā kathā udapādīti vuttam hoti. **Saṃsuddhagahaṇikoti** saṃsuddhakucchiko, saṃsuddhāya brāhmaṇiyā eva kucchismiṃ nibbattoti adhippāyo. “Samavepākiniyā gahaṇiyā”ti-ādīsu hi udaraggi “gahaṇī”ti vuccati, idha pana mātukucchi. **Yāva sattamāti** mātu mātā pitu pitāti evaṃ paṭilomena yāva satta jātiyo². Ettha ca pitāmaho ca pitāmahī ca pitāmahā, tathā mātāmaho ca mātāmahī ca mātāmahā, pitāmahā ca mātāmahā ca pitāmahāyeva. Pitāmahānaṃ yugam **pitāmahayugam**. **Yuganti** āyupamāṇam. Abhilāpamattameva cetam, atthato pana pitāmahāyeva pitāmahayugam. **Akkhittoti** jātiṃ ārabha “kiṃ so”ti kenaci

1. Ichhānaṅgalanti nigamassa (Ka)

2. Sattamajātito (Syā)

anavaññāto. **Anupakkuṭṭhoti** jātisandosavādena anupakkuṭṭhapubbo. **Vatasampannoti**¹ ācārasampanno. **Saññāpetunti** ñāpetum bodhetum, nirantaram kātunti vuttam hoti. **Āyāmāti** gacchāma.

600. **Anuññātapatiññātāti** “tevijjā tumhe”ti evam mayam ācariyehi ca anuññātā, attanā ca paṭijānimhāti attho. **Asmāti** bhavāma. **Ubhoti** dvepi janā. **Aham Pokkharasātissa, Tārukkhasā’yam māṇavoti** aham Pokkharasātissa jetthantevāsī aggasisso, ayam Tārukkhasāti adhippāyena bhaṇati ācariyasampattiṃ attano sampattiṃca dīpento.

601. **Tevijjānanti** tivedānam. **Kevalinoti** niṭṭhaṅgatā. **Asmaseti** amha bhavāma. Idāni tam kevalibhāvam vitthārento āha “**padaka’smā -pa-sādisā**”ti. Tattha **jappeti** vede. **Kammunāti** dasavidhena kusalakammapathakammunā. Ayam hi pubbe sattavidham kāyavacīkammaṃ sandhāya “yato kho bho sīlavā hoti”ti āha. Tividham manokammaṃ sandhāya “vatasampanno”ti āha. Tena samannāgato hi ācārasampanno hoti.

602-5. Idāni tam vacanantarena dassento āha “**ahañca kammunā brūmi**”ti. **Khayātītanti** ūnabhāvam atītam, paripuṇṇanti attho. **Peccāti** upagantvā. **Namassantīti** namo karonti. **Cakkhum loke samuppannanti** avijjandhakāre loke tam andhakāram vidhamitvā lokassa diṭṭhadhammikādi-atthasandassanena cakkhu hutvā samuppannam.

606. Evam abhitthavitvā Vāsetṭhena yācito Bhagavā dvepi jane saṅgaṇhanto āha “**tesam vo aham byakkhissan**”ti-ādi. Tattha **byakkhissanti** byākarissāmi. **Anupubbanti** tiṭṭhatu tāva brāhmaṇacintā, kīṭapaṭaṅgaṭiṇarukkhato pabhuti vo anupubbam byakkhissanti evamettha adhippāyo veditabbo. Evam vitthārakathāya vinetabbā hi te māṇavakā. **Jātivibhaṅganti** jātivyitthāram. **Aññamaññā hi jātiyoti** tesam tesam hi pāṇānam jātiyo aññā aññā, nānappakārāti attho.

1. Vattasampannoti (Sī, Syā)

607. Tato pāṇānaṃ jātivibhaṅge kathetabbe “**tiṇarukkhepi jānāthā**”ti anupādinnaṃkānaṃ tāva kathetuṃ āraddho. Taṃ kimatthamiti ce? Upādinnesu sukhañāpanatthaṃ. Anupādinnesu hi jātibhede gahite upādinnesu so pākaṭataro hoti. Tattha **tiṇāni** nāma antopheggūni bahisārāni. Tasmā tālanāḷikerādayopi tiṇasaṅgahaṃ gacchanti. **Rukkhā** nāma bahipheggū antosārā. Tiṇāni ca rukkhā ca tiṇarukkā. Te upayogabahuvacanena dassento āha “**tiṇarukkhepi jānāthā**”ti. **Na cāpi paṭijānareti** “mayāṃ tiṇā, mayāṃ rukkhā”ti evampi na paṭijānanti. **Liṅgaṃ jātīmāyanti** apaṭijānantānampi ca tesaṃ jātīmāyameva saṅṭhānaṃ attano mūlabhūtaṭiṇādisadisameva hoti. Kiṃ kāraṇaṃ? **Aññamaññā hi jātiyo**, yasmā aññā tiṇajāti, aññā rukkhajāti, tiṇesupi aññā tālajāti, aññā nāḷikerajātīti evaṃ vitthāretabbaṃ.

Tena kiṃ dīpeti? Yaṃ jātivasena nānā hoti, taṃ attano paṭiññaṃ paresaṃ vā upadesaṃ vināpi aññajātito visesena gayhati. Yadi ca jātiyā brāhmaṇo bhaveyya, sopi attano paṭiññaṃ paresaṃ vā upadesaṃ vinā khattiyato vessasuddato vā visesena gayheyya, na ca gayhati, tasmā na jātiyā brāhmaṇoti. Parato pana “yathā etāsu jātīsū”ti imāya gāthāya etamatthaṃ vacībhedeneva āvikarissati.

608. Evaṃ anupādinnesu jātibhedaṃ dassetvā, upādinnesu, taṃ dassento “**tato kiṭṭhe**”ti evamādimāha. Tattha **kiṭṭāti** kimayo. **Paṭaṅgāti** paṭaṅgāyeva. **Yāva kunthakipilliketi** kunthakipillikaṃ pariyantaṃ katvāti attho.

609. **Khuddaketi** kālakakaṇḍakādayo. **Mahallaketi** sasabhiḷārādayo. Sabbe hi te anekavaṇṇā.

610. **Pādūdareti** udarapāde, udaraṃyeva yesaṃ pādāti vuttaṃ hoti. **Dīghapiṭṭhiketi** sappānaṃ hi sīsato yāva naṅguṭṭhā piṭṭhi eva hoti, tena te “dīghapiṭṭhikā”ti vuccanti. Tepi anekappakārā āsīvisādibhedena.

611. **Odaketi** udakamhi jāte. Macchāpi anekappakārā rohitamacchādibhedena.

612. **Pakkhīti** sakuṇe. Te hi pakkhānaṃ atthitāya “pakkhī”ti vuccanti. Pattehi yantīti **pattayānā**. Vehāse gacchantīti **vihaṅgamā**. Tepi anekappakārā kākādibhedena.

613. Evaṃ thalajalākāsagocarānaṃ pāṇānaṃ jātibhedam dassetvā idāni yenādhippāyena taṃ dassesi, taṃ āvikaronto “**yathā etāsū**”ti gāthamāha. Tassattho saṅkhepato pubbe vuttādhippāyavaṇṇanāvaseneva veditabbo.

614-6. Vitthārato panettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ sayameva dassento “**na kesehī**”ti-ādimāha. Tatrāyaṃ yojanā—yaṃ vuttaṃ “natthi manussesu liṅgaṃ jātimayaṃ puthū”ti, taṃ evaṃ natthīti veditabbaṃ. Seyyathidaṃ? **Na kesehīti**. Na hi “brāhmaṇānaṃ īdisā kesā honti, khattiyānaṃ īdisā”ti niyamo atthi yathā hatthi-assamigādīnanti iminā nayena sabbaṃ yojetabbaṃ. **Liṅgaṃ jātimayaṃ neva, yathā aññāsu jātisūti** idaṃ pana vuttassevatthassa nigamananti veditabbaṃ. Tassa yojanā—tadeva¹ yasmā imehi kesādīhi natthi manussesu liṅgaṃ jātimayaṃ puthu, tasmā veditabbametaṃ “brāhmaṇādibhedesu manussesu liṅgaṃ jātimayaṃ neva yathā aññāsu jātisū”ti.

617. Idāni evaṃ jātibhede asantepi brāhmaṇo khattiyoti idaṃ nānattaṃ yathā jātaṃ, taṃ dassetuṃ “**paccattan**”ti gāthamāha. Tassattho—etaṃ tiracchānānaṃ viya yonisiddhameva kesādisaṇṭhānānānattaṃ manussesu brāhmaṇādīnaṃ attano attano sarīresu na vijjati. Avijjamānepi pana etasmiṃ yadetaṃ brāhmaṇo khattiyoti nānattavidhānapariyāyaṃ vokāraṃ, taṃ vokāraṇca manussesu **samaññāya pavuccati**, vohāramattena vuccatīti.

1. Evaṃ (Ma-Ṭṭha 3. 296 piṭṭhe)

619-625. Ettāvataṭ Bhagavā Bhāradvājassa vādaṃ niggahetvā idāni yadi jātiyā brāhmaṇo bhaveyya, ājīvasīlācāravipannopi brāhmaṇo bhaveyya. Yasmā pana porāṇā brāhmaṇā tassa brāhmaṇabhāvaṃ na icchanti, loke ca aññepi paṇḍitamanussā, tasmā Vāseṭṭhassa vādapaggahaṇatthaṃ taṃ dassento “**yo hi koci manussesū**”¹ti-ādikā aṭṭha gāthāyo āha. Tattha **gorakkhanti** khetarakkhaṃ, kasikammanti vuttaṃ hoti. Pathavī hi “go”²ti vuccabhi, tappabhedo ca khettaṃ. **Puthusippenāti** tantavāyakammādinānāsippena. **Vohāranti** vaṇijjaṃ. **Parapessenāti** paresaṃ veyyāvaccena. **Issatthanti** āvudhaṇḍikāṃ, usuṇca sattiñcāti¹ vuttaṃ hoti. **Porohiccenāti** purohitakammena.

626. Evaṃ brāhmaṇasamayena ca lokavohārena ca ājīvasīlācāravipannassa abrahmaṇabhāvaṃ sādhetvā evaṃ sante na jātiyā brāhmaṇo, guṇehi pana brāhmaṇo hoti. Tasmā yattha yattha kule jāto yo guṇavā, so brāhmaṇo, ayamettha ñāyoti evametaraṃ ñāyaraṃ atthato āpādetvā puna tadeva ñāyaraṃ vacibhedena pakāsento āha “**na cāhaṃ brāhmaṇaṃ brūmi**”²ti.

Tassattho—ahaṃ pana yvāyaraṃ catūsu yonīsu yattha katthaci jāto, tatrāpi vā visesena yo brāhmaṇasamaññitāya² mātari sambhūto, taṃ **yonijaṃ mattisambhavaṃ**, yā cāyaraṃ “ubhato sujāto”³ti-ādinā³ nayena brāhmaṇehi brāhmaṇassa parisuddha-uppattimaggasaṅkhātā yoni kathīyati, “saṃsuddhagahaṇiko”³ti iminā³ ca mātusampatti, tatopi jātasambhūtattā “yonijo mattisambhavo”³ti ca vuccati, tampi yonijaṃ mattisambhavaṃ iminā ca yonijamattisambhavamattena **brāhmaṇaṃ na brūmi**. Kasmā? Yasmā “bho bho”³ti vacanamattena aññehi sakiñcanehi visiṭṭhattā **bhovādī nāma so hoti, sace hoti sakiñcano**. Yo panāyaraṃ yattha katthaci kule jātopi rāgādikiñcanābhāvena akiñcano, sabbagahaṇapaṭinissaggena ca anādāno, **akiñcanaṃ anādānaṃ tamahaṃ brūmi brāhmaṇaṃ**. Kasmā? Yasmā bāhitapāpoti.

1. Satthañcāti (Sī, Syā)

2. Brāhmaṇassa saṃvaṇṇitāya (Syā)

3. Dī 1. 106; Ma 2. 377 piṭṭhesu.

627. Kiñca bhiyyo—“**sabbasaṃyojanam chetvā**”ti-ādikā sattavīsati gāthā. Tattha **sabbasaṃyojananti** dasavidham saṃyojanam. **Na paritassatīti** taṇhāya na tassati¹. **Tamahanti** tam aham rāgādīnam saṅgānam atikkantattā **saṅgātigam**, catunnampi yogānam abhāvena **visaṃyuttam brāhmaṇam** vadāmīti attho.

628. **Naddhinti** nayhanabhāvena pavattam kodham. **Varattanti** bandhanabhāvena pavattam taṇham. **Sandānam sahanukkamanti** anusayānukkamasahitam dvāsaṭṭhidiṭṭhisandānam, idam sabbampi chinditvā ṭhitam avijjāpalighassa ukkhittattā **ukkhittapaligham** catunnam saccānam buddhattā **Buddham** aham brāhmaṇam vadāmīti attho.

629. **Aduṭṭhoti** evam dasahi akkosavatthūhi **akkosañca**, paṇi-ādīhi pothanañca andubandhanādīhi **bandhanañca** yo akuddhamānaso hutvā adhivāseti, khantibaleṇa samannāgatattā **khantībalaṃ**, punappunam uppattiyā anīkabhūteṇa teneva khantībalānīkeṇa samannāgatattā **balānīkaṃ tam** evarūpaṃ aham brāhmaṇam vadāmīti attho.

630. **Vatavantanti** dhutavatena samannāgataṃ, catupārisuddhisīleṇa **sīlavantaṃ**, taṇhā-ussadābhāvena **anussadaṃ**, chaḷindriyadamanena **dantaṃ**, koṭiyam ṭhitena attabhāvena **antimasārīraṃ** tamahaṃ brāhmaṇam vadāmīti attho.

631. **Yo na limpatīti** evameva yo abbhantare duvidhepi kāme na limpati, tasmim kāme na saṇṭhāti, tamahaṃ brāhmaṇam vadāmīti attho.

632. **Dukkhasāti** khandhadukkhasa. **Pannabhāraṇti** ohitakkhandhabhāraṃ catūhi yogehi sabbakilesehi vā **visaṃyuttam** tamahaṃ brāhmaṇam vadāmīti attho.

633. **Gambhīrapaññanti** gambhīresu khandhādīsu pavattāya paññāya samannāgataṃ, dhammojapaññāya **medhāvim**, “ayaṃ duggatiyā, ayaṃ sugatiyā, ayaṃ nibbānassa maggo, ayaṃ amaggo”ti evam magge amagge ca chekatāya

1. Na bhāyati (Sī, Syā)

maggāmaggassa kovidam, arahattasaṅkhātam **uttamatthamanuppattam** tamaham brāhmaṇam vadāmīti attho.

634. **Asaṃsaṭṭhanti**

dassanasavanasamullāpaparibhogakāyasamsaggānam abhāvena asaṃsaṭṭham. **Ubhayanti** gihīhi ca anagārehi cāti ubhayehipi asaṃsaṭṭham. **Anokasārinti** anālayacārim, **taṃ** evarūpaṃ aham brāhmaṇam vadāmīti attho.

635. **Nidhāyāti** nikkhipitvā oropetvā. **Tasesu thāvaresu cāti** taṇhātāsena tasesu taṇhābhāvena thiratāya thāvaresu. **Yo na hantīti** yo evaṃ sabbasattesu vigatapaṭiḡhatāya nikkhittadaṇḍo neva kañci sayam hanati, na aññena ghātetī, tamaham brāhmaṇam vadāmīti attho.

636. **Aviruddhanti** āghātavasena viruddhesupi lokiyamahājanesu āghātābhāvena aviruddham, hatthagate daṇḍe vā satthe vā avijjamānepi paresam pahāradānato aviratattā **attadaṇḍesu** janesu **nibbutam** nikkhittadaṇḍam, pañcannam khandhānam “aham maman”ti gahitattā **sādānesu** tassa gahaṇassa abhāvena **anādānam taṃ** evarūpaṃ aham brāhmaṇam vadāmīti attho.

637. **Āraggāti** yassete rāgādayo ayañca paraguṇamakkhaṇalakkaṇaṇo makkho āraggā sāsapo viya papatito, yathā sāsapo āragge na santiṭṭhati, evaṃ citte na tiṭṭhati, tamaham brāhmaṇam vadāmīti attho.

638. **Akakkasanti** aphaṇusaṃ. **Viññāpaninti** atthaviññāpanim. **Saccanti** bhūtam. **Nābhisajeti** yāya girāya aññam kujjhāpanavasena na laggāpeyya, khīṇāsavo nāma evarūpameva giram bhāseyya, tasmā tamaham brāhmaṇam vadāmīti attho.

639. Sāṭakābharaṇādīsu **dīgham vā rassam vā**, maṇimuttādīsu **aṇum vā thūlam vā**, mahaggha-appagghavasena **subham vā asubham vā** yo puggalo

imasmiṃ **loke** parapariggahitaṃ **nādiyati**, tamahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti attho.

640. **Nirāsāsanti**¹ nittaṇhaṃ. **Visaṃyuttanti** sabbakilesehi viyuttaṃ tamahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti attho.

641. **Ālayāti** taṇhā. **Aññāya akathaṃkathīti** aṭṭha vatthūni yathābhūtaṃ jānitvā aṭṭhavatthukāya vicikicchāya nibbicikiccho.

Amatogadhamanuppattanti amataṃ nibbānaṃ ogahetvā anuppattaṃ tamahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti attho.

642. **Ubhoti** dvepi puññāni pāpāni ca chaḍḍetvāti attho. **Saṅganti** rāgādibhedhaṃ saṅgaṃ. **Upaccagāti** atikkanto. Tamahaṃ vaṭṭamūlasokena **asokaṃ**, abbhantare rāgarajādīnaṃ abhāvena **virajaṃ**, nirupakkilesatāya **suddhaṃ** brāhmaṇaṃ vadāmīti attho.

643. **Vimalanti** abbhādimalavirahitaṃ. **Suddhanti** nirupakkilesaṃ. **Vippasannanti** pasannacittaṃ. **Anāvilanti** kilesāvilattavirahitaṃ. **Nandībhavaparikkhīṇanti** tīsu bhavesu parikkhīṇataṇhaṃ tamahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti attho.

644. **Yo** bhikkhu **imaṃ** rāgapalipathañceva kilesa**duggaṇ**ca **saṃsāra**vaṭṭaṇca catunnaṃ saccānaṃ appaṭivijjhanakamo**haṇ**ca atīto, cattāro oghe **tiṇṇo** hutvā pāraṃ anuppatto, duvidhena jhānena **jhāyī**, taṇhāya abhāvena **anejo**, kathaṃkathāya abhāvena **akathaṃkathī**, upādānaṃ abhāvena anupādiyitvā kilesanibbānena **nibbuto**, tamahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti attho.

645. **Yo** puggalo **idha** loke ubhopi **kāme** hitvā **anāgāro** hutvā paribbajati, taṃ parikkhīṇakāmañceva parikkhīṇabhavaṇca ahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti attho.

1. Nirāsayanti (Si, Syā)

646. **Yo idha** loke chadvārikam **taṇham** jahitvā gharāvāsena anattiko **anāgāro** hutvā paribbajati, taṇhāya ceva bhavassa ca parikkhīṇattā **taṇhābhavaparikkhīṇam** tamaham brāhmaṇam vadāmīti attho.

647. **Mānusakam** yoganti mānusakam āyuñceva pañcavidhakāmaguṇe ca. Dibbayogepi eseva nayo. **Upaccagāti** yo mānusakam yogam hitvā dibbam atikkanto, tam sabbehi catūhi yogehi visamyuttam aham brāhmaṇam vadāmīti attho.

648. **Ratinti** pañcakāmaguṇaratim. **Aratinti** araṇṇavāse ukkaṇṭhitattam. **Sītibhūtanti** nibbutam, **nirupadhinti** nirupakkilesam, **vīranti** tam evarūpaṃ sabbam khandhalokam abhibhavitvā ṭhitam vīriyavantam aham brāhmaṇam vadāmīti attho.

649. **Yo vedīti** yo sattānam sabbākārena cutiñca paṭisandhiñca pākaṭam katvā jānāti, **tamaham** alaggaṭāya **asattam**, paṭipattiyā suṭṭhu gatattā **sugatam**, catunnam saccānam buddhatāya **Buddham** brāhmaṇam vadāmīti attho.

650. **Yassāti** yassete devādayo gatiṃ na jānanti, **tamaham** āsavānam khīṇatāya **khīṇāsavam**, kilesehi ārakattā **arahantam** brāhmaṇam vadāmīti attho.

651. **Pureti** atītakhandhesu. **Pacchāti** anāgatesu. **Majjheti** paccuppannesu. **Kiñcananti** yassetesu ṭhānesu taṇhāgāhasaṅkhātāṃ kiñcanam natthi, **tamaham** rāgakiñcanādīhi **akiñcanam**, kassaci gahaṇassa abhāvena **anādānam** brāhmaṇam vadāmīti attho.

652. Acchambhitattena usabhasadisatāya **usabham**, uttamattṭhena **pavaram**, vīriyasampattiyā **vīram**, mahantānam sīlakkhandhādīnam esitattā **mahesim**, tiṇṇam mārānam vijitattā **vijitāvinam**, ninhātakilesatāya **nhātakam**, catusaccabuddhatāya **Buddham tam** evarūpaṃ brāhmaṇam vadāmīti attho.

653. **Yo pubbenivāsam** pākaṭam katvā jānāti, chabbīsatiḍe valokabhedam **saggam**, catubbidham **apāyañca** dibbacakkhunā **passati**, atho **jātikkhayasāṅkhātāṃ** arahattam **patto**, tamaham brāhmaṇam vadāmīti attho.

654. Evaṃ Bhagavā guṇato brāhmaṇaṃ vatvā “ye jātito brāhmaṇo”ti abhinivesaṃ karonti, te idaṃ vohāramattaṃ ajānantā¹, sā ca nesaṃ diṭṭhi duddiṭṭhī”ti dassento **“samañña hesā”**ti gāthādvayamāha. Tassattho— yadidaṃ “brāhmaṇo khattiyo Bhāradvājo Vāseṭṭho”ti **nāmagottaṃ pakappitaṃ, samañña hesā lokasmiṃ**, paññattivohāramattanti veditabbaṃ. Kasmā? Yasmā **sammuccā samudāgataṃ** samanunñāya² āgataṃ. Taṃ hi **tattha tattha** jātakāleyevassa nātisālohitehi **pakappitaṃ** kataṃ. No cetāṃ evaṃ pakappeyyuṃ, na koci kañci disvā “ayaṃ Brāhmaṇo”ti vā “Bhāradvājo”ti vā jāneyya.

655. Evaṃ pakappitañcetaṃ **dīgharattamanusayitaṃ diṭṭhigatamaajānataṃ**, “pakappitaṃ nāmagottaṃ, nāmagottamattametaṃ samvohāratthaṃ pakappitaṃ”ti ajānantānaṃ sattānaṃ hadaye dīgharattaṃ diṭṭhigatamanusayitaṃ, tassa anusayitattā taṃ nāmagottaṃ **ajānantā te pabruvanti**³ **“jātiyā hoti brāhmaṇo”**ti, ajānantāyeva evaṃ vadantīti vuttaṃ hoti.

656-7. Evaṃ “ye ‘jātito brāhmaṇo’ti abhinivesaṃ karonti, te idaṃ vohāramattamaajānantā, sā ca nesaṃ diṭṭhi duddiṭṭhī”ti dassetvā idāni nippariyāyameva jātivādaṃ paṭikkhipanto kammavādañca niropento **“na jaccā”**ti-ādimāha. Tattha “kammunā brāhmaṇo hoti, kammunā hoti abrahmaṇo”ti imissā upadḍhagāthāya atthavittthāraṇatthaṃ **“kassako kammunā”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **kammunā**ti paccuppanna kasikammādinibbattakacetanākammunā.

659. **Paṭiccasamuppādadassā**ti “iminā paccayena evaṃ hoti”ti evaṃ paṭiccasamuppādadassāvino. **Kammavipākakovidā**ti sammānāvamānārahe kule kammavasena uppatti hoti, aññāpi hīnapañītatā hīnapañīte kamme vipaccamāne hotīti evaṃ kammavipākakusalā.

660. **“Kammunā vattatī”**ti gāthāya pana **“loko”**ti vā **“pajā”**ti vā **“sattā”**ti vā ekoyeva attho, vacanamattameva nānaṃ. Purimapadena

1. Idaṃ vohāramajānantā (Syā), idamajānantā (Sī, Ma-Ṭṭha 3. 300. piṭṭhe ca)

2. Samañña (Ka)

3. No pabrunti (Ma 2. 412 piṭṭhe)

cettha “atthi brahmā mahābrahmā -pa- seṭṭho sajitā vasī pitā bhūtabhabyānan”¹ ti imissā diṭṭhiyā nisedho vedītabbo. Kammunā hi vattati tāsū tāsū gatīsu uppajjati loko, tassa ko sajitāti. Dutiyena “evaṃ kammunā uppannopi ca pavattiyampi atītapaccuppannabhedena kammunā eva pavattati, sukhadukkhāni paccanubhonto hīnapañītādibhāvaṃ āpajjanto pavattatī”² ti dasseti. Tatiyena tamevatthaṃ nigameti “evaṃ sabbathāpi kammanibandhanā sattā kammeneva baddhā hutvā pavattanti, na aññathā”³ ti. Catutthena tamatthaṃ upamāya vibhāveti **rathassāṇīva yāyatoti**. Yathā rathassa yāyato āpi nibandhanam hoti, na tāya anibaddho yāti, evaṃ lokassa uppajjato ca pavattato ca kamman nibandhanam, na tena anibaddho uppajjati nappavattati.

661. Idāni yasmā evaṃ kammanibandhano loko, tasmā seṭṭhena kammunā seṭṭhabhāvaṃ dassento “**tapenā**”¹ ti gāthādvayamāha. Tattha **tapenā**ti indriyasamvarena. **Brahmacariyenā**ti sikkhānissitena vuttāvasaseseṭṭhacariyena. **Samyamenā**ti sīlena. **Damenā**ti paññāya. **Etena** seṭṭhaṭṭhena² brahmabhūtena kammunā **brāhmaṇo hoti**. Kasmā? Yasmā **etaṃ brāhmaṇamuttamaṃ**, yasmā etaṃ kamman uttamo brāhmaṇabhāvoti³ vuttaṃ hoti. “Brahmānan”¹ tipī pāṭho, tassattho—brahmaṇ ānetīti brahmānam, brahmabhāvaṃ āneti āvahati detīti vuttaṃ hoti.

662. Dutiyagāthāya **santoti** santakilesa. **Brahmā Sakkoti** brahmā ca Sakko ca. Yo evarūpo, so na kevalam brāhmaṇo, apica kho brahmā ca Sakko ca so vijānataṃ paṇḍitānam, evaṃ Vāseṭṭha jānāhīti vuttaṃ hoti. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Dī 1. 17. piṭṭhe.

2. Seṭṭhena seṭṭhaṭṭhena (Sī)

3. Brahmabhāvoti (Sī)

10. Kokālikasuttavaṇṇanā

Evam me sutanti Kokālikasuttaṃ. Kā uppatti? Imassa suttassa uppatti atthavaṇṇanāyameva āvi bhavissati. Atthavaṇṇanāya cassa **evam me sutanti-**ādi vuttanayameva. **Atha kho Kokāliko**ti ettha pana ko ayaṃ Kokāliko, kasmā ca upasaṅkamīti? Vuccate—ayaṃ kira Kokālikaraṭṭhe¹ Kokālikanagare Kokālikaseṭṭhissa putto pabbajitvā pitarā kārāpīte vihāreyyeva paṭivasati “Cūḷakokāliko”ti nāmena, na Devadattassa sisso. So hi brāhmaṇaputto “Mahākokāliko”ti paññāyi.

Bhagavati kira Sāvatthiyaṃ viharante dve aggasāvakā pañcamatthehi bhikkhusatehi saddhiṃ janapadacārikaṃ caramānā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya vivekavāsaṃ vasitukāmā te bhikkhū uyyojetvā attano pattacīvaramādāya tasmim janapade taṃ nagaraṃ patvā taṃ vihāraṃ agamaṃsu. Tattha te Kokālikena saddhiṃ sammoditvā taṃ āhaṃsu “āvuso mayaṃ idha temāsaṃ vasissāma, mā kassaci āroceyyāsi”ti. So “sādhū”ti paṭissuṇitvā temāse atīte itaradivasam pageva nagaraṃ pavisitvā ārocesi “tumhe aggasāvake idhāgantvā vasamāne na jānittha, na te koci paccayenāpi nimanteti”ti. Nagaravāsino “kasmā no bhante nārocayitthā”ti. Kiṃ ārocitena, kiṃ nāddasatha dve bhikkhū vasante, nanu ete aggasāvakāti. Te khippaṃ sannipatitvā sappiguḷavatthādīni ānetvā Kokālikassa purato nikkipiṃsu. So cintesi “paramappicchā aggasāvakā ‘payuttavācāya uppanno lābho’ti ñatvā na sādīyissanti, asādīyantā addhā ‘āvāsikassa dethā’ti bhaṇissanti, handāhaṃ imaṃ lābhaṃ gāhāpetvā gacchāmī”ti. So tathā akāsi, therā disvāva payuttavācāya uppannabhāvaṃ ñatvā “ime paccayā neva amhākaṃ, na Kokālikassa vaṭṭantī”ti cintetvā “āvāsikassa dethā”ti avatvā paṭikkhipitvā pakkamīṃsu. Tena Kokāliko “kathaṃ hi nāma attanā aggaṇhantā mayhampi na dāpesun”ti domanassaṃ uppādesi.

1. Kokāliraṭṭhe (Sī) Saṃ-Ṭṭha 1. 198; Am-Ṭṭha 3. 326 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

Te Bhagavato santikaṃ agamaṃsu. Bhagavā ca pavāretvā sace attanā janapadacārikaṃ na gacchati, aggasāvake peseti “caratha bhikkhave cārikaṃ bahujanahitāyā”¹ti-ādini¹ vatvā. Idamāciṇṇaṃ Tathāgatānaṃ. Tena kho pana samayena attanā agantukāmo hoti. Atha kho ime punadeva uyyojesi “gacchatha bhikkhave caratha cārikaṃ”ti. Te pañcamattehi bhikkhusatehi saddhiṃ cārikaṃ caramānā anupubbena tasmim raṭṭhe tameva nagaraṃ agamaṃsu. Nāgarā there sañjānitvā saha parikkhārehi dānaṃ sajjetvā nagaramajjhe maṇḍapaṃ katvā dānaṃ adaṃsu, therānañca parikkhāre upanāmesuṃ. Therā gahetvā bhikkhusaṃghassa adaṃsu. Taṃ disvā Kokāliko cintesi “ime pubbe appicchā ahesuṃ, idāni lobhābhībhūtā pāpicchā jātā, pubbepi appicchasantuṭṭhapavivittasadisā maññe, ime pāpicchā asantagūṇaparidīpakā pāpabhikkhū”ti. So there upasaṅkamitvā “āvuso tumhe pubbe appicchā santuṭṭhā pavivittā viya ahuvattha, idāni panattha pāpabhikkhū jātā”ti vatvā pattacīvaramādāya tāvadeva taramānarūpo nikkhamitvā gantvā “Bhagavato etamatthaṃ ārocessāmi”ti Sāvattābhīmukho gantvā anupubbena Bhagavantaṃ upasaṅkami. Ayamettha Kokāliko, iminā kāraṇena upasaṅkami. Tena vuttaṃ “**atha kho Kokāliko bhikkhu yena Bhagavā tenupasaṅkamī**”ti-ādi.

Bhagavā taṃ turitaturitaṃ āgacchantaṃ disvāva āvajjetvā aññāsi “aggasāvake akkositukāmo āgato”ti. “Sakkā nu kho paṭisedhetun”ti ca āvajjento “na sakkā, theresu aparajjhivā āgato, ekaṃsena padumaniraye uppajjissatī”ti addasa. Evaṃ disvāpi pana “Sāriputtamoggallānēpi nāma garahantaṃ sutvā na nisedhetī”ti parūpavādamocanattaṃ ariyūpavādassa mahāsāvajjabhāvadassanattaṃca “**mā hevan**”ti-ādinaṃ nayena tikkhattuṃ paṭisedhesi. Tattha **mā hevan**ti mā evamāha, mā evaṃ abhaṇṇīti attho. **Pesalā**ti piyasīlā. **Saddhāyikoti** saddhāgamakaro, pasādāvahoti vuttaṃ hoti. **Paccayikoti** paccayakaro, “evametan”ti sanniṭṭhāvahoti vuttaṃ hoti.

Acirapakkantassāti pakkantassa sato na cireneva. **Sabbo kāyo phuṭo** ahosīti kesaggamattampi okāsaṃ avajjetvā sakalasaṃsāraṃ

aṭṭhīni bhinditvā uggatāhi pīlakāhi ajjhotthaṭaṃ ahoṣi. Tattha yasmā Buddhānubhāvena tathārūpaṃ kammaṃ Buddhānaṃ sammukhībhāve vipākaṃ na deti, dassanūpacāre pana vijahitamatte deti, tasmā tassa acirapakkantassa pīlakā uṭṭhahimsu. Teneva vuttaṃ “acirapakkantassa ca Kokālikassā”ti. Atha kasmā tattheva na aṭṭhāsīti ce? Kammānubhāvena. Okāsakataṃ hi kammaṃ avassaṃ vipaccati, taṃ tassa tattha ṭhātum na deti. So kammānubhāvena codiyamāno uṭṭhāyāsanaṃ pakkāmi. **Kaḷāyamattiyoti** caṇakamattiyoti¹. **Beluvasalātukamattiyoti** taruṇabeluvamattiyoti. **Pabhijjimsūti** bhijjimsu. Tāsu bhinnāsu sakalasarīraṃ panasapakkaṃ viya ahoṣi. So pakkena gattena anayabyasanaṃ patvā dukkhābhibhūto Jetavanadvārakoṭṭhake sayi. Atha dhammassavanatthaṃ āgatāgatā manussā taṃ disvā “dhi Kokālika, dhi Kokālika ayuttamakāsi, attanoyeva mukhaṃ nissāya anayabyasanaṃ pattosī”ti āhaṃsu. Tesaṃ sutvā ārakkhadevatā dhikkāraṃ akaṃsu, ārakkhadevatānaṃ ākāsaṭṭhadevatāti iminā upāyena yāva Akaniṭṭhabhavanā ekadhikkāro udapādi.

Tadā ca Turū² nāma bhikkhu Kokālikassa upajjhāyo anāgāmiphalaṃ patvā Suddhāvāsesu nibbato hoti, sopi samāpattiyā vuṭṭhito taṃ dhikkāraṃ sutvā āgamma Kokālikaṃ ovadi Sāriputtamoggallānesu cittappasādanatthaṃ. So tassāpi vacanaṃ aggahetvā aññadatthu tameva aparādhettvā kālaṃ katvā padumaniraye uppajji. Tenāha “**atha kho Kokāliko bhikkhu tenevābādhena -pa āghātetvā**”ti.

Atha kho brahmā Sahampatīti ko ayaṃ brahmā, kasmā ca Bhagavantam upasaṅkamitvā etadavocāti? Ayaṃ Kassapassa Bhagavato sāsane Sahako nāma bhikkhu anāgāmī hutvā Suddhāvāsesu uppanno, tattha naṃ “Sahampati brahmā”ti sañjānanti. So pana “ahaṃ Bhagavantam upasaṅkamitvā padumanirayaṃ kittessāmi, tato Bhagavā bhikkhūnaṃ ārocessati. Kathānusandhikusalā bhikkhū tatthāyuppannānaṃ pucchissanti, Bhagavā ācikkhanto ariyūpavāde ādīnavaṃ pakāsessatī”ti iminā kāraṇena Bhagavantam

1. Varakamattiyoti (Syā)

2. Tudū (Sī), catudī (Syā), cātudīpo (Ka)

upasaṅkamitvā etadavoca. Bhagavā tatheva akāsi, aññataropi bhikkhu pucchi. Tena ca puṭṭho “**seyyathāpi bhikkhū**”ti-ādimāha.

Tattha **vīsatikhārikoti** Māgadhakena patthena cattāro patthā Kosalaratṭhe eko pattho hoti, tena patthena cattāro patthā āḷhakaṃ, cattāri āḷhakāni doṇaṃ, catudonā mānikā, catumānikā khārī, tāya khāriyā vīsatikhāriko. **Tilavā**hoti tilasakaṭaṃ. **Abbudo nirayoti** abbudo nāma koci paccekanirayo natthi, Avīcimhiyeva abbudagaṇanāya paccanokāso pana “abbudo nirayo”ti vutto. Esa nayo **nirabbudādīsu**.

Tattha vassagaṇanāpi evaṃ veditabbā—yatheva hi sataṃ satasahassāni koṭi hoti, evaṃ sataṃ satasahassakoṭiyo pakoṭi nāma hoti, sataṃ satasahassapakoṭiyo koṭippakoṭi nāma, sataṃ satasahassakoṭippakoṭiyo nahutaṃ, sataṃ satasahassanahutāni ninnahutaṃ, sataṃ satasahassaninnahutāni ekaṃ abbudaṃ, tato vīsatiḡuṇaṃ nirabbudaṃ. Esa nayo sabbattha. Keci pana “tattha tattha paridevanānattenapi kammakaraṇanānattenapi imāni nāmāni laddhānī”ti vadanti, apare “sītanarakā eva ete”ti.

Athāparanti tadatthavisesatthadīpakāṃ gāthābandhaṃ sandhāya vuttaṃ. Pāṭhavasena vuttavīsatiḡāthāsu hi ettha “sataṃ sahassānaṃ”ti ayamekā eva gāthā vuttatthadīpikā, sesā visesatthadīpikā eva, avasāne gāthādvayameva pana Mahā-aṭṭhakathāyaṃ vinicchitapāṭhe natthi. Tenāvocumha “vīsatiḡāthāsū”ti.

663. Tattha **kuṭhārī**ti attacchedakaṭṭhena kuṭhārisadisā pharusavācā. **Chindatī**ti kusalamūlasaṅkhātāṃ attano mūlaṃyeva nikantati.

664. **Nindiyanti** ninditabbaṃ. **Taṃ vā nindati yo pasaṃsiyoti** yo uttamaṭṭhena pasaṃsāraho puggalo, taṃ vā so pāpicchatādīni āropetvā garahati. **Vicinātī**ti upacināti. **Kalinti** aparādhaṃ.

665. **Ayaṃ kalī**ti ayaṃ aparādho. **Akkhesūti** jūtakīḷana-akkhesu. **Sabbassāpi sahāpi attanā**ti sabbena attano dhanenapi attanāpi saddhim.

Sugatesūti suṭṭhu gatattā, sundarañca ṭhānaṃ gatattā Sugatanāmaṃkhesu Buddhapaccekaḥbuddhasāvakesu. **Manam padosayeti** yo manam paduseyya. Tassāyaṃ manopadoso eva mahattaro kalīti vuttam hoti.

666. Kasmā? Yasmā **sataṃ sahaṣṣānaṃ -pa- pāpakam**, yasmā vassagaṇanāya ettako so kālo, **yam** kālam **ariyagarahī vācam manañca paṇidhāya pāpakam nirayam upeti**, tattha paccatīti vuttam hoti. Idam hi saṅkhepena padumaniraye āyuppaṃamāṇam.

667. Idāni aparenapi nayena “ayameva mahattaro kali, yo sugatesu manam padūsaye”ti imamattham vibhāvento “**abhūtavādī**”ti-ādimāha. Tattha **abhūtavādīti** ariyūpavādasena alikavādī. **Nirayanti** Padumādīm. **Pecca samā bhavanti**ti ito paṭigantvā nirayūpapattiyā samā bhavanti. **Paratthāti** paraloke.

668. Kiñca bhiyyo—**yo appaduṭṭhassāti**. Tattha manopadosābhāvena **appaduṭṭho**, avijjāmalābhāvena **suddho**, pāpicchābhāvena **anaṇaṇoti** veditabbo. Appaduṭṭhattā vā suddhassa, suddhattā anaṇaṇassāti evampettha yojetabbam.

669. Evaṃ sugatesu manopadosassa mahattarakalibhāvaṃ sādhetvā idāni Vāritavattugāthā nāma cuddasa gāthā āha. Imā kira Kokālikam mīyamānameva ovaḍantenāyasmātā Mahāmogallānena vuttā, “mahābrahmunā”ti eke. Tāsam iminā suttena saddhim ekasaṅgahattham ayamuddeso “**yo lobhaguṇe anuyutto**”ti-ādi. Tattha paṭhamagāthāya tāva “guṇo”ti niddiṭṭhattā anekakkhattum pavattattā vā lobhoyeva **lobhaguṇo**, taṇhāyetaṃ adhivacanam. **Avadaññūti** avacanaññū Buddhānampi ovādam aggahaṇena. **Maccharīti** pañcavidhamacchariyena. **Pesunīyam anuyutto** aggasāvakaṇam bhedaḥamatāya. Sesam pākaṭameva. Idam vuttam hoti—yo āvuso Kokālika tumhādiso anuyuttalobhataṇhāya lobhaguṇe anuyutto assaddho kadariyo avadaññū maccharī pesunīyam anuyutto, so vacasā paribhāsati aññaṃ abhāsaneyyampi puggalam. Tena tam vadāmi “mukhaduggā”ti gāthāttayam.

670. Tassāyaṃ anuttānapadattho—**mukhadugga** mukhavisama **vibhūta** vigatabhūta alikavādi **anariya** asappurisa **bhūnahu** bhūtihanaka vuḍḍhināsaka **purisanta** antimapurisa **kali** alakkhipurisa **avajāta** Buddhassa avajātaputta.

671. **Rajamākirasīti** kilesarajaṃ attani pakkhipasi. **Papatanti** sobbhaṃ. “Papātan”tipi pāṭho, so evattho. “Papadan”tipi pāṭho, mahānirayanti attho.

672. **Eti hatanti** ettha **ha**. iti nipāto, **tanti** taṃ kusalākusalakammaṃ. Atha vā **hatanti** gataṃ paṭipannaṃ, upacitanti attho. **Suvāmīti** sāmi tassa kammaṃ katattā. So hi taṃ kammaṃ labhateva, nāssa taṃ nassatīti vuttaṃ hoti. Yasmā ca labhati, tasmā **dukkhaṃ mando -pa- kibbisakārī**.

673. Idāni yaṃ dukkhaṃ mando passati, taṃ pakāsento “**ayosāṅkusamāhataṭṭhānaṃ**”ti-ādimāha. Tattha purima-upaḍḍhagāthāya tāva attho—yaṃ taṃ ayosāṅkusamāhataṭṭhānaṃ sandhāya Bhagavatā “tamenarṃ bhikkhave nirayapālā pañcavidhabandhanaṃ nāma kāraṇaṃ karontī”ti¹ vuttaṃ, taṃ upeti, evaṃ upento² ca tattheva ādittāya lohaphaviyā nipajjāpetvā nirayapālehi pañcasu ṭhānesu ākoṭiyamānaṃ tattaṃ khilasāṅkhātāṃ **tiṇhadhāramayasūlamupeti**, yaṃ sandhāya Bhagavatā vuttaṃ “tattaṃ ayokhilaṃ hatthe gamentī”ti-ādi¹. Tato parā upaḍḍhagāthā anekāni vassasahassāni tattha paccitvā pakkāvasesānubhavanatthaṃ anupubbena khārodakanadītiraṃ gatassa yaṃ taṃ “tattaṃ ayoguḷaṃ mukhe pakkhipanti, tattaṃ tambalohaṃ mukhe āsiṅcantī”ti vuttaṃ, taṃ sandhāya vuttaṃ. Tattha **ayoti** lohaṃ. **Guḷasannibhanti** beluvasaṇṭhānaṃ. Ayogahaṇena cettha tambalohaṃ, itarena ayoguḷaṃ veditabbaṃ. **Patirūpanti** katakammānurūpaṃ.

674. Tato parāsu gāthāsu **na hi vaggūti** “gaṇhatha paharathā”ti-ādīni vadantā nirayapālā madhuravācaṃ na vadanti. **Nābhijavantīti**

1. Ma 3. 204; Am 1. 139 piṭṭhesu.

2. Upeto (Si)

na sumukhabbhāvena abhimukhā javanti, na sumukhā upasaṅkamanti, anayabyasanamāvahantā eva upasaṅkamantīti vuttaṃ hoti. **Na tāṇamupentīti** tāṇaṃ leṇaṃ paṭisaraṇaṃ hutvā na upagacchanti, gaṇhantā hanantā eva upentīti vuttaṃ hoti. **Aṅgāre santhate sayantīti** aṅgārapabbataṃ āropitā samānā anekāni vassasahassāni santhate aṅgāre senti. **Ginisampajjalitanti** samantato jalitaṃ sabbadisāsu ca sampajjalitaṃ aggim. **Pavisantīti** mahāniraye pakkhittā samānā ogāhanti. Mahānirayo nāma yo so “catukkaṇṇo”¹ ti¹ vutto, yaṃ yojanasate tathvā passataṃ akkhīni bhijjanti.

675. **Jālena ca onahiyānāti** ayojālena paliveṭhetvā migaluddakā migam viya hananti. Idaṃ Devadūte avuttakammakāraṇaṃ. **Andhaṃva timisamāyantīti** andhakaṇṇena andhameva bahalandhakārattā “timisaṃ”² ti saññitaṃ dhūmaroruvaṃ nāma naraṃ gacchanti. Tatra kira nesaṃ kharadhūmaṃ ghāyitvā akkhīni bhijjanti, tena “andhaṃvā”² ti vuttaṃ. **Taṃ vitataṃ hi yathā mahikāyoti** taṃca andhatimisaṃ mahikāyo viya vitataṃ hotīti attho. “Vitthatan”³ tipī pāṭho. Idampi Devadūte avuttakammakāraṇameva.

676. **Atha lohamayanti** ayaṃ pana Lohakumbhī pathavipariyantikā catunahutādhikāni dveyojanasatasahassāni gambhīrā samatittikā tattalohapūrā hoti. **Paccanti hi tāsu cirarattanti** tāsu kumbhīsu dīgharattaṃ paccanti. **Agginisamāsūti** aggisamāsu. **Samuppilavātetī**² samuppilavantā, sakimpi uddhaṃ sakimpi adho gacchamānā pheṇuddehakaṃ paccantīti vuttaṃ hoti. Devadūte vuttanayeneva taṃ veditabbaṃ.

677. **Pubbalohitamisseti** pubbalohitamissāya Lohakumbhiyā. **Tattha kinti** tattha. **Yaṃ yaṃ disakanti** disaṃ vidisaṃ³. **Adhisetīti** gacchati. “Abhisetī”³ tipī pāṭho, tattha yaṃ yaṃ disaṃ allīyati apassayatīti attho. **Kilissatīti** bādhiyati. “Kilijjati”³ tipī pāṭho, pūti hotīti attho. **Samphusamānoti** tena pubbalohitena phuṭṭho samāno. Idampi Devadūte avuttakammakāraṇaṃ.

1. Ma 3. 202; Aṃ 1. 140 piṭṭhesu.

2. Samuppilavāsoti (Sī), samuppilavāsāti (Syā)

3. Disatanti disaṃ (Sī, Syā)

678. **Puḷavāvasatheti** puḷavānaṃ āvāse. Ayampi Lohakumbhīyeva Devadūte “gūthanirayo”ti vuttā, tattha patitassa sūcimukhapāṇā chavi-ādīni chinditvā aṭṭhimiṇjaṃ khādanti. **Gantum na hi tīramapattthī**ti apagantum na hi tīraṃ atthi. “Tīravamatthī”tipi pāṭho, soyevattho. Tīrameva ettha “tīraṃ”ti vuttaṃ. **Sabbasamā hi samantakapallā**ti yasmā tassā kumbhiyā uparibhāgepi nikujjitattā sabbattha samā samantato kaṭāhā, tasmā apagantum tīraṃ natthīti vuttaṃ hoti.

679. **Asipattavanam** Devadūte vuttanayameva. Taṃ hi dūrato ramaṇīyaṃ ambavanam viya dissati, athettha lobhena nerayikā pavisanti, tato nesaṃ vāteritāni pattāni patitvā aṅgapaccaṅgāni chindanti. Tenāha “**taṃ pavisanti samucchidagattā**”ti. Taṃ pavisanti tato suṭṭhu chinnagattā hontīti. **Jivhaṃ baḷisena gahetvā ārajayārajayā vihanantī**ti tattha asipattavane vegena dhāvitvā patitānaṃ musāvādīnaṃ nerayikānaṃ nirayapālā jivhaṃ baḷisena nikkaḍḍhitvā yathā manussā allacammaṃ bhūmiyaṃ pattharitvā khilehi ākoṭenti, evaṃ ākoṭetvā pharasūhi phāletvā phāletvā ekamekaṃ koṭiṃ chindetvā vihananti, chinnachinnā koṭi punappunaṃ samuṭṭhāti. “Āracayāracayā”tipi pāṭho, āviñchitvā āviñchitvāti attho. Etampi Devadūte avuttakammakāraṇaṃ.

680. **Vetaraṇinti** Devadūte “mahatī khārodakā nadī”ti¹ vuttanadim. Sā kira gaṅgā viya udakabharitā dissati, athettha nhāyissāma pivissāmāti nerayikā patanti. **Tiṇhadhārakhuradhāranti** tiṇhadhāraṃ khuradhāraṃ, tikkhadhārakhuradhāravatinti vuttaṃ hoti. Tassā kira nadiyā uddhamadho ubhayatīresu ca tiṇhadhārā khurā paṭipāṭiyā ṭhapitā viya tiṭṭhanti, tena sā “tiṇhadhārā khuradhārā”ti vuccati. Taṃ tiṇhadhārakhuradhāraṃ udakāsāya upenti allīyantīti attho. Evaṃ upentā ca pāpakammena coditā **tattha mandā papatanti** bālāti attho.

681. **Sāmā sabalā**ti etaṃ parato “soṇā”ti iminā yojetabbaṃ. Sāmavaṇṇā kammāsavaṇṇā ca soṇā khādantīti vuttaṃ

1. Ma 3. 223 piṭṭhe.

hoti. **Kākolagaṇā**ti kaṇhakākagaṇā. **Paṭigiddhā**ti suṭṭhu sañjātagedhā hutvā, “mahāgijjhā”ti eke. **Kulalā**ti kulalapakkhino, “senānametaṃ nāmaṃ”ti eke. **Vāyasā**ti akaṇhakākā. Idampi devadūte avuttakammakāraṇaṃ. Tattha vuttānipi pana kānici idha na vuttāni, tāni etesaṃ purimapacchimabhāgattā vuttāneva hontīti veditabbāni.

682. Idāni sabbamevetam nirakavuttiṃ dassetvā oবাদanto “**kicchā vatāyan**”ti gāthamāha. Tassattho—**kicchā vata ayam idha** narake nānappakārakammakaraṇabhedā **vutti, yaṃ jano phusati kibbisakārī**. Tasmā **idha jīvitasese** jīvitasantatiyā vijjamaṇāya idha loke ṭhitoyeva samāno saraṇagamanādikusalahammānuṭṭhānena **kiccakaro naro siyā** bhaveyya. Kiccakaro bhavantopi ca sātaccakāritāvaseneva bhaveyya. **Na pamajje** muhuttampi na pamādamāpajjeyyāti ayamettha samuccayavaṇṇanā. Yasmā pana vuttāvasesāni padāni pubbe vuttanayattā uttānathattā ca suviññeyyāneva, tasmā anupadavaṇṇanā na katāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Kokālikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Nālakasuttavaṇṇanā

685. **Ānandajātetī** Nālakasuttaṃ. Kā uppatti? Padumuttarassa kira Bhagavato sāvakam moneyyapaṭipadam paṭipannaṃ disvā tathattaṃ abhikaṅkhamāno tato pabhuti kappasatasahassaṃ pāramiyo pūretvā Asitassa isino bhāgineyyo Nālako nāma tāpaso Bhagavantaṃ dhammacakkappavattitadivasato sattame divase “aṇṇātametaṃ”ti-ādīhi dvīhi gāthāhi moneyyapaṭipadam pucchi, tassa Bhagavā “moneyyam te upaṇṇissan”ti-ādinaṃ nayena taṃ byākāsi. Parinibbute pana Bhagavati saṅgītiṃ karontenāyasmatā Mahākassapena āyasmā Ānando tameva moneyyapaṭipadam puṭṭho yena yadā ca samādapito Nālako Bhagavantaṃ

pucchi, taṃ sabbaṃ pākaṃ katvā dassetukāmo “ānandajāte”ti-ādikā vīsati vatthugāthāyo vatvā abhāsi. Taṃ sabbampi “Nālakasuttan”ti vuccati.

Tattha **Ānandajāte**ti samiddhiajāte vuddhippatte. **Patīte**ti tuṭṭhe. Atha vā **Ānandajāte**ti pamudite. **Patīte**ti somanassajāte. **Sucivasaneti** akiliṭṭhavasane. Devānaṃ hi kapparukkhanibbattāni vasanāni rajaṃ vā malaṃvā na gaṇhanti. **Dussaṃ gahetvā**ti idha dussasadisattā “dussan”ti laddhavohāraṃ dibbavatthaṃ ukkhipitvā. **Asito isīti** kaṇhasarīravaṇṇattā evaṃladdhanāmo isi. **Divāvihāreti** divāvihāraṭṭhāne. Sesāṃ padato uttānameva.

Sambandhato pana—ayaṃ kira Suddhodanassa pitu Sīhahanurañño purohito Suddhodanassapi anabhisittakāle sippācariyo hutvā abhisittakāle purohitoyeva ahoṣi. Tassa sāyaṃ pātaṃ rājupaṭṭhānaṃ āgatassa rājā daharakāle viya nipaccakāraṃ akatvā añjalikammamattameva karoti. Dhammatā kiresā pattābhisekānaṃ Sakyarājūnaṃ. Purohito tena nibbijjivā “pabbajjāmaṃ mahārājā”ti āha. Rājā tassa nicchayaṃ ñatvā “tena hi ācariya mameva uyyāne vasitabbaṃ, yathā te ahaṃ abhiṇṇaṃ passeyyan”ti yāci, so “evaṃ hotū”ti paṭissuṇitvā tāpasapabbajjaṃ pabbajjivā raññā upaṭṭhahiyamāno uyyāneyeva vasanto kaṣiṇaparikkamaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo pañcābhinnāyo ca nibbatesi. So tato pabhuti rājakule bhattakiccaṃ katvā Himavantacātumahārājikabhavanādīnaṃ aññataraṃ gantvā divāvihāraṃ karoti. Athekadivasaṃ Tāvatisabhavanaṃ gantvā ratanavimānaṃ pavisitvā dibbaratanapallaṅke nisinna samādhisukhaṃ anubhavitvā sāyanhasamayaṃ vuṭṭhāya vimānavāre ṭhatvā ito cito ca vilokento satṭhiyojanāya mahāvīthiyā celukkhepaṃ katvā bodhisattagaṇapasamsitāni thutivacanāni vatvā kīlante Sakkappamukhe deve addasa. Tenāha āyasmā Ānando “ānandajāte -pa- divāvihāre”ti.

686. Tato so evaṃ **disvāna deve -pa- kiṃ paṭicca**. Tattha **udaggeti** abbhunnatakāye. **Cittim karitvā**ti ādaraṃ katvā. **Kalyarūpoti** tuṭṭharūpo. Sesāṃ uttānatthameva.

687. Idāni “**yadāpi āsī**”ti-ādigāthā uttānasambandhā eva. Padattho pana paṭhamagāthāya tāva **saṅgamoti** saṅgāmo. **Jayo surānanti** devānaṃ jayo.

Tassāvibhāvattham āyamanupubbikathā veditabbā—Sakko kira Magadharaṭṭhe Macalagāmaṃvāsī tettiṃsamanussaseṭṭho Magho nāma māṇavo hutvā satta vattapadāni¹ pūretvā Tāvatiṃsabhavane nibbatti saddhiṃ parisāya. Tato pubbadevā “āgantukadevaputtā āgatā, sakkāraṃ nesaṃ karissāmā”ti vatvā dibbapadumāni upanāmesuṃ, upaḍḍharajjena ca nimantesuṃ. Sakko upaḍḍharajjena asantuṭṭho sakapariṣaṃ saññāpetvā ekadivasaṃ surāmadamatte te pāde gahetvā Sinerupabbatapāde khiṇi. Tesāṃ Sinerussa heṭṭhimatale dasasahassayojanaṃ Asurabhavanaṃ nibbatti paṛicchattakapaṭicchannabhūtāya citrapāṭaliyā upasobhitā. Tato te satim paṭilabhitvā Tāvatiṃsabhavanaṃ aṇṇasanta “aho re natṭhā mayaṃ pānamadadosena, na dāni mayaṃ suraṃ pivimhā, asuraṃ pivimhā, na dānimhā surā, asurā dāni jātamhā”ti. Tato pabhuti “asurā”icceva uppannasamaññā hutvā “handā dāni devehi saddhiṃ saṅgāmemā”ti Sineruṃ parito ārohiṃsu. Tato Sakko Asure yuddhena abbhuggantvā punapi samudde pakkhipitvā catūsu dvāresu attanā sadisaṃ indapaṭimaṃ māpetvā ṭhapesi. Tato Asurā “appamatto vatāyaṃ Sakko niccaṃ rakkhanto tiṭṭhatī”ti cintetvā punadeva nagaraṃ agamiṃsu. Tato devā attano jayaṃ ghosentā mahāvīthiyaṃ celukkhepaṃ karontā nakkhattaṃ kīḷiṃsu. Atha asito atītānāgate cattālīsakappe anussarituṃ samatthatāya “kiṃ nu kho imehi pubbepi evaṃ kīḷitapubban”ti āvajjento taṃ devāsurasaṅgāme devavijayaṃ disvā āha—

“Yadāpi āsī Asurehi saṅgamo,
Jayo surānaṃ Asurā parājita.
Tadāpi netādiso lomahaṃsano”ti.

Tasmimpi kāle etādiso lomahaṃsano pamodo na āsī. **Kimabbhutaṃ daṭṭhu marū pamoditāti** ajja pana kiṃ abbhutaṃ disvā evaṃ devā pamuditāti.

1. Vatapadāni (Sī, Ka)

688. Dutiyagāthāya **seḷentī**ti mukhena usseḷanasaddaṃ muñcanti. **Gāyanti** nānāvidhāni gītāni, **vādayanti** aṭṭhasaṭṭhi tūriyasahassāni, **phoṭentī**ti apphoṭenti. **Pucchāmi vohanti** attanā āvajjetvā ñātum samatthopi tesaṃ vacanaṃ sotukāmatāya pucchati. **Merumuddhavāsineti**¹ Sinerumuddhani vasante. Sinerussa hi heṭṭhimatale dasayojanasahassaṃ Asurabhavanaṃ, majjhimatale dvisahassaparittadīpaparivārā cattāro mahādīpā, uparimatale dasayojanasahassaṃ Tāvatisabhavanaṃ. Tasmā devā “Merumuddhavāsino”ti vuccanti. **Mārisāti** deve āmanteti, nidukkhā nirābādhāti vuttaṃ hoti.

689. Athassa tamatthaṃ ārocenthi devehi vuttāya tatiyagāthāya **bodhisattoti** bujjanakasatto, sammāsambodhiṃ gantum araho satto. **Ratanavaroti** vararatanabhūto. **Tenamha tuṭṭhāti** tena kāraṇena mayaṃ tuṭṭhā. So hi buddhattaṃ patvā tathā dhammaṃ desessati, yathā mayaṃca aññe ca devagaṇā sekkhāsekkhabhūmiṃ pāpuṇissāma. Manussāpissa dhammaṃ sutvā ye na sakkhissanti parinibbātum, te dānādīni katvā devaloke paripūressantīti ayaṃ kira nesaṃ adhippāyo. Tattha “**tuṭṭhā kalyarūpā**”ti kiñcāpi idaṃ padadvayaṃ atthato abhinnaṃ, tathāpi “kimabbhutaṃ daṭṭhu marū pamoditā, kiṃ devasaṃgho atiriva kalyarūpo”ti imassa pañhadvayassa vissajjanatthaṃ vuttanti veditabbaṃ.

690. Idāni yena adhippāyena bodhisatte jāte tuṭṭhā ahesum, taṃ āvikarontehi vuttāya catutthagāthāya sattaggahaṇena devamanussaggahaṇaṃ, pajāgahaṇena sesagatiggahaṇaṃ. Evaṃ dvīhi padehi pañcasupi gatīsu seṭṭhabhāvaṃ dasseti. Tiracchānāpi hi sīhādayo asantāsādiguṇayuttā, tepi ayameva atiseti. Tasmā “**pajānamuttamo**”ti vutto. Devamanussesu pana ye attahitāya paṭipannādayo cattāro puggalā, tesu ubhayahitapaṭipanno **aggapuggalo** ayaṃ, naresu ca usabhasadisattā **narāsabho**. Tenassa thutim bhaṇantā idampi padadvayamāhaṃsu.

1. Merumuddha vāsinoti (Sī)

691. Pañcamagāthāya **taṃ saddanti** taṃ devehi vuttavacanasaddaṃ.
Avasarīti otari. **Tada bhavananti** tadā bhavanaṃ.

692. Chaṭṭhagāthāya **tatoti** Asitassa vacanato anantaram.
Ukkāmukhevāti ukkāṃukhe eva, mūsāmukheti vuttaṃ hoti.
Sukusalasampahatṭhanti sukusalena suvaṇṇakārena saṅghaṭṭitaṃ,
saṅghaṭṭentena tāpitaṃ adhippāyo. **Daddallamānanti** vijjotamānaṃ.
Asitavhayassāti Asitanāmassa dutiyena nāmena Kaṇhadevilassa isino.

693. Sattamagāthāya **tārāsabhamvāti** tārānaṃ usabhasadisam, candanti
adhippāyo. **Visuddhanti** abbhādi-upakkilesarahitaṃ. **Saradarivāti** sarade iva.
Ānandajātoti savanamatteneva uppannāya pītiyā pītijāto. **Alattha pītinti**
disvā punapi pītiṃ labhi.

694. Tato paraṃ bodhisattassa devehi sadā
payujjamānasakkārādīpanatthaṃ vutta-aṭṭhamagāthāya **anekasākhanti**
anekasalākaṃ. **Sahassamaṇḍalanti** rattasuvaṇṇamayasaḥassamaṇḍalayuttaṃ.
Chattanti dibbasetacchattaṃ. **Vītipatantīti** sarīraṃ bījamānā patanuppatanaṃ
karonti.

695. Navamagāthāya **jaṭṭi** jaṭilo. **Kaṇhasirivhayoti** kaṇhasaddena ca
sirisaddena ca avhayamāno. Taṃ kira “sirikaṇho”ti pi avhayanti āmantenti,
ālapantīti vuttaṃ hoti. **Paṇḍukambaleti** rattakambale. Adhikārato cettha
“kumāraṇ”ti vattabbaṃ, pāṭhaseso vā kātabbo. Purimagāthāya ca
ahatthapāsagataṃ sandhāya “disvā”ti vuttaṃ, idha pana hatthapāsagataṃ
paṭiggahaṇatthaṃ upanītaṃ, tasmā puna vacanaṃ “disvā”ti. Purimaṃ vā
dassanapītilābhāpekkhaṃ gāthāvasāne “vipulamalattha pītiṇ”ti vacanato,
idaṃ paṭiggahāpekkhaṃ avasāne “sumano paṭiggahaṇe”ti vacanato. Purimañca
kumārasambandhameva, idaṃ setacchattasambandhampi. **Disvāti**
satasahassagghanake gandhārarattakambale suvaṇṇanikkhaṃ viya kumāraṃ
“chattaṃ marū”ti ettha vuttappakāraṃ setacchattaṃ dhāriyantaṃ muddhani
disvā. Keci pana “idaṃ mānusaṃ chattaṃ sandhāya vuttaṇ”ti bhaṇanti.
Yatheva hi devā, evaṃ manussāpi
chattacāmaramorahatthataḷavaṇṇavāḷabījanihatthā mahāpurisaṃ
upagacchantīti. Evaṃ

santepi na tassa vacanena kocipi atisayo atthi, tasmā yathāvuttameva sundaram. **Paṭiggaheti** ubhohi hatthehi paṭiggahesi. Isim kira vandāpetum kumāram upanesum, athassa pādā parivattitvā isissa matthake paṭiṭṭhahimsu. So tampi acchariyam disvā udaggacitto sumano paṭiggahesi.

696. Dasamagāthāyam **jigīsakoti**¹ jigīsanto magganto pariyesanto, upaparikkhantoti vuttam hoti. **Lakkhaṇamantapārāgūti** lakkhaṇānam vedānañca pārāṇ gato. **Anuttarāyanti** anuttaro ayaṇ. So kira attano abhimukhāgatesu mahāsattassa pādatalesu cakkāni disvā tadanusārena sesalakkhaṇāni jigīsanto sabbam lakkhaṇasampattim disvā “addhāyam Buddho bhavissatī”ti ñatvā evamāha.

697. Ekādasāyam **athattano gamananti** paṭisandhivasena arūpagamanam. **Akalyarūpo gaḷayati assukānī**ti tam attano arūpūpapattim anussaritvā “na dānāham assa dhammadesanam sotum lacchāmī”ti atuṭṭharūpo balavasokābhivhavena domanassajāto hutvā assūni pātetī gaḷayati. “Garayati”tipi pāṭho. Yadi panesa rūpabhave cittam nameyya, kim tattha na uppajjeyya, yenevaṇ rodātīti? Na na uppajjeyya, akusalatāya panetaṇ vidhiṇ na jānāti. Evaṇ santepi domanassuppattiyevassa ayuttā samāpattilābhena vikkhambhitattāti ce? Na, vikkhambhitattā eva. Maggabhāvanāya samucchinnā hi kilesā na uppajjanti, samāpattilābhīnam pana balavapaccayena uppajjanti. Uppanne kilese parihīnajjhānattā kutassa arūpagamananti ce? Appakasirena punādhigamato. Samāpattilābhino hi uppanne kilese balavavītikkamaṇ anāpajjantā vūpasantamatteyyeva kilesavege puna tam visesaṇ appakasirenevādhigacchanti, “parihīnavisesā ime”tipi duviññeyyā honti, tādiso ca eso. **No ce kumāre bhavissati antarāyoti** na bhavissati nu kho imasmim kumāre antarāyo.

698. Dvādasāyam **na orakā’yanti** ayaṇ orako paritto na hoti. Uttaraḡāthāya vattabam Buddhabhāvaṇ sandhāyāha.

1. Jigimsakoti (Sī), jigimsatoti (Syā), jigisatoti (Ka)

699. Terasāyaṃ **sambodhiyagganti** sabbaññutaññāṇaṃ. Taṃ hi aviparītabhāvena sammā bujjanato sambodhi, katthaci āvaraṇābhāvena sabbaññāṇuttamato “aggaṇ”ti vuccati. **Phusissatīti** pāpuṇissati. **Paramavisuddhadassīti** nibbānadassī. Taṃ hi ekantavisuddhattā paramavisuddhaṃ. **Vitthārika'ssāti** vitthārikaṃ assa. **Brahmacariyanti** sāsanaṃ.

700. Cuddasāyaṃ **athantarāti** antarāyeva assa, sambodhippattito orato evāti vuttaṃ hoti. **Na sossanti** na suṇissaṃ. **Asamadhurassāti** asamavīriyassa. **Aṭṭoti** āturo. **Byasanaṃ gatoti** sukhavināsaṃ patto. **Aghāvīti** dukkhito, sabbaṃ domanassuppādameva sandhāyāha. Domanassena hi so āturo. Tañcassa sukhabyasanaṃ byasanaṃ, sukhavināsanatoti vuttaṃ hoti. Tena ca so cetasa-aghabhūtena aghāvī.

701. Pannarasāyaṃ **vipulaṃ janetvānāti** vipulaṃ janetvā. Ayameva vā pāṭho. **Niggamāti** niggato. Evaṃ niggato ca **so bhāgineyyaṃ sayanti** sakaṃ bhāgineyyaṃ, attano bhaginiyā puttanti vuttaṃ hoti. **Samādapesīti** attano appāyukabhāvaṃ ñatvā kaniṭṭhabhaginiyā ca puttassa Nālakassa māṇavakassa upacitapuññataṃ attano balena ñatvā “vuḍḍhippatto pamādampi āpajjeyyā”ti naṃ anukampamāno bhaginiyā gharaṃ gantvā “kahaṃ Nālakoti. Bahi bhante kīlatīti. Ānetha nan”ti āṇāpetvā taṅkhaṇaṃyeva tāpasapabbajjaṃ pabbājetvā samādapesi ovadi anusāsī. Kathaṃ? “**Buddhoti ghosaṃ -pa- brahmacariyaṃ**”ti soḷasamagāthamāha.

702. Tattha **yada paratoti** yadā parato. **Dhammamagganti** paramadhammassa nibbānassa maggaṃ, dhammaṃ vā aggaṃ saha paṭipadāya nibbānaṃ. **Tasminti** tassa santike. **Brahmacariyanti** samaṇadhammaṃ.

703. Sattarasāyaṃ **tādināti** tassaṇṭhitena, tasmim samaye kilesavikkhambhane samādhilābhe ca sati vikkhambhitakilesena samāhitacittena cāti adhippāyo. **Anāgate paramavisuddhadassināti** “ayaṃ Nālako anāgate kāle Bhagavato santike paramavisuddhaṃ nibbānaṃ

passissatī”ti evaṃ diṭṭhattā so isi iminā pariyāyena “anāgate paramavisuddhadassī”ti vutto. Tena anāgate paramavisuddhadassinā. **Upacitapuññasasāṇcayoti** Padumuttarato pabhuti katapuññasasāṇcayo. **Patikkhanti** āgamayamāno. **Parivasīti** pabbajitvā tāpasavesena vasi. **Rakkhitindriyoti** rakkhitasotindriyo hutvā. So kira tato pabhuti udae na nimujji “udakaṃ pavisitvā sotindriyaṃ vināseyya, tato dhammassavanabāhiro bhaveyyan”ti cintetvā.

704. Aṭṭhārasāyaṃ **sutvāna ghosanti** so Nālako evaṃ parivasanto anupubbena Bhagavatā sambodhiṃ patvā Bārāṇasiyaṃ dhammacakke pavattite taṃ “Bhagavatā dhammacakkaṃ pavattitaṃ, Sammāsambuddho vata so Bhagavā uppanno”ti-ādinā nayena **Jinavaracakkavattane** pavattaghosanā attano atthakāmāhi devatāhi āgantvā ārocitaṃ sutvā. **Gantvāna disvā isinisabhanti** sattāhaṃ devatāhi moneyyakolāhale kayiramāne sattame divase Isipatanaṃ gantvā “nālako āgamissati, tassa dhammaṃ desessāmi”ti iminā ca abhisandhinā varabuddhāsane nisinnaṃ disvā nisabhasadisaṃ isinisabhaṃ Bhagavantāṃ. **Pasannoti** saha dassaneneva pasannacitto hutvā. **Moneyyasetṭhanti** ñāṇuttamaṃ, maggañāṇanti vuttaṃ hoti. **Samāgate Asitāvhayassa sāsane**ti Asitassa isino ovādakāle anuppatte. Tena hi “yadā vivarati dhammamaggaṃ, tadā gantvā samayaṃ paripucchamāno carassu tasmim Bhagavati brahmacariyaṃ”ti anusitṭho, ayaṇa so kālo. Tena vuttaṃ “samāgate Asitāvhayassa sāsane”ti. Sesamettha pākāṭameva.

Ayaṃ tāva vatthugāthāvaṇṇanā.

705. Pucchāgāthādvaye **aññātametanti** viditaṃ mayā etaṃ. **Yathātathanti** aviparītaṃ. Ko adhippāyo? Yaṃ asito “sambodhiyaggaṃ phusissatāyaṃ kumāro”ti ñatvā “Buddhoti ghosaṃ yada parato suṇosi, sambodhippatto vivarati dhammamaggaṃ”ti maṃ avaca, tadetaṃ mayā Asitassa vacanaṃ ajja Bhagavantāṃ sakkaṃ disvā “yathātathamevā”ti aññātanti. **Taṃ tanti** tasmā taṃ. **Sabbadhammāna pāragunti** Hemavatasutte vuttanayena chahi ākārehi sabbadhammānaṃ pāragataṃ.

706. **Anagāriyupetassā**ti anagāriyaṃ upetassa, pabbajitassāti attho. **Bhikkhācariyaṃ jigīsati** ariyehi āciṇṇaṃ anupakkiliṭṭhaṃ bhikkhācariyaṃ pariyesamānassa. **Moneyyanti** munīnaṃ santakaṃ. **Uttamaṃ padanti** uttamapaṭipadaṃ. Sesamettha pākaṭameva.

707. Athassa evaṃ puṭṭho Bhagavā “**moneyyaṃ te upaṇṇissan**”ti-ādinā nayena moneyyapaṭipadaṃ byākāsi. Tattha **upaṇṇissanti** upaṇṇāpeyyaṃ, vivareyyaṃ paṇṇāpeyyanti attho. **Dukkaraṃ durabhisambhavanti** kātuṇca dukkhaṃ kayiramānaṇca sambhavituṃ sahituṃ dukkhanti vuttaṃ hoti. Ayaṃ panettha adhippāyo—ahaṃ te moneyyaṃ paṇṇāpeyyaṃ, yadi naṃ kātuṃ vā abhisambhotuṃ vā sukhaṃ bhaveyya, evaṃ pana dukkaraṃ durabhisambhavaṃ puthujjanakālato pabhuti kiliṭṭhacittam¹ anuppādetvā paṭipajjitabbato. Tathā hi naṃ ekassa Buddhassa ekova sāvako karoti ca sambhoti cāti.

Evaṃ Bhagavā moneyyassa dukkarabhāvaṃ durabhisambhavataṇca dassento Nālakassa ussāhaṃ janetvā tamassa vattukāmo āha “**handā te naṃ pavakkhāmi, santhambhassu daḷho bhavā**”ti. Tattha **handā**ti byavasāyatthe² nipāto. **Te naṃ pavakkhāmī**ti tuyhaṃ taṃ moneyyaṃ pavakkhāmi. **Santhambhassū**ti dukkarakaraṇasamatthena vīriyūpatthambhena attānaṃ upatthambhaya. **Daḷho bhavā**ti durabhisambhavasahanasamatthāya asithilaparakkamatāya thiro hohi. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yasmā tvaṃ upacitapuṇṇasambhāro, tasmāhaṃ ekantabyavasitova hutvā evaṃ dukkaraṃ durabhisambhavampi samānaṃ tuyhaṃ taṃ moneyyaṃ pavakkhāmi, santhambhassu daḷho bhavāti.

708. Evaṃ paramasallekhaṃ moneyyavattaṃ vattukāmo Nālakaṃ santhambhane daḷhībhave ca niyojetvā paṭhamāṃ tāva gāmūpanibaddhakilesappahānaṃ dassento “**samānabhāgan**”ti upaḍḍhagāthamāha. Tattha **samānabhāganti** samabhāgaṃ ekasadisāṃ ninnānakaraṇaṃ. **Akkuṭṭhavanditanti** akkosaṇca vandanaṇca.

Idāni yathā taṃ samānabhāgaṃ kayirati, taṃ upāyaṃ dassento “**manopadosan**”ti upaḍḍhagāthamāha. Tassattho—akkuṭṭho **manopadosaṃ rakkheyya**, vandito **santo anuṇṇato care**, rañṇāpi vandito samāno “maṃ vandatī”ti uddhaccaṃ nāpajjeyya.

1. Kilesacittam (Sī)

2. Byavasānatthe (Sī)

709. Idāni araṇṇūpanibaddhakilesappahānaṃ dassento “**uccāvacā**”ti gāthamāha. Tassattho—araṇṇasaṇṇite **dāyepi** iṭṭhāniṭṭhavasena **uccāvacā** nānappakārā ārammaṇā **niccharanti**, cakkhādīnaṃ āpāthamāgacchanti, te ca kho **aggisikhūpamā** pariḷāhajanakaṭṭhena. Yathā vā ḍayhamāne vane aggisikhā nānappakāratāya uccāvacā niccharanti sadhūmāpi vidhūmāpi nīlāpi pītāpi rattāpi khuddakāpi mahantāpi, evaṃ sīhabyagghamanussāmanussavividhavihaṅgavirutapupphaphalapallavādibhe dasasena nānappakāratāya dāye uccāvacā ārammaṇā niccharanti bhiṃsanakāpi rājanīyāpi dosanīyāpi mohanīyāpi. Tenāha “uccāvacā niccharanti, dāye aggisikhūpamā”ti. Evaṃ niccharantesu ca uccāvacesu ārammaṇesu yā kāci uyyānavanacārikāṃ gatā samānā pakatiyā vā vanacāriniyo kaṭṭhahārikādayo rahogataṃ disvā hasitalapitaruditadunnivatthādīhi **nāriyo munim palobhenti**, tā su taṃ mā **palobhayum**, tā nāriyo taṃ mā palobhayum. Yathā na palobhenti, tathā karohīti vuttaṃ hoti.

710-11. Evamassa Bhagavā gāme ca araṇṇe ca paṭipattividdhiṃ dassetvā idāni sīlasamvaram dassento “**virato methunā dhammā**”ti gāthādvayamāha. Tattha **hitvā kāme paropareti**¹ methunadhammato avasesepi sundare ca asundare ca pañca kāmaguṇe hitvā. Tappahānena hi methunavirati susampannā hoti. Tenāha “hitvā kāme paropare”ti. Ayamettha adhippāyo. “**Aviruddho**”ti-ādīni pana padāni “na haneyya na ghātaye”ti ettha vuttāya pāṇātipātāveramaṇiyā sampattidassanatthaṃ vuttāni. Tatrāyaṃ saṅkhepavaṇṇanā—parapakkkhiyesu **pāṇesu aviruddho**, attapakkkhiyesu **asāratto**, sabbepi sataṇhanittanhatāya **tasathāvare** pāṇe jīvitukāmatāya amaritukāmatāya sukhakāmatāya dukkhapaṭikūlatāya ca “**yathā ahaṃ tathā ete**”ti attasamānatāya tesu virodhaṃ vinento teneva pakārena “**yathā ete tathā ahan**”ti paresaṃ samānatāya ca attani anurodhaṃ vinento evaṃ ubhayathāpi anurodhavirodhavippahīno hutvā maraṇapaṭikūlatāya **attānaṃ upamaṃ katvā** pāṇesu ye keci tase vā thāvare vā pāṇe **na haneyya** sāhatthikādīhi payogehi, **na ghātaye** āṇattikādīhīti.

1. Parovareti (Sī), varāvareti (Syā)

712. Evamassa methunaviratipāṇātipātaviratimukhena saṅkhepato pātimokkhasaṃvarasīlaṃ vatvā “hitvā kāme”ti-ādīhi indriyasaṃvaraṇca dassetvā idāni ājīvapārisuddhiṃ dassento “**hitvā icchaṇca**”ti-ādimāha. Tassattho—yāyaṃ taṇhā ekaṃ laddhā dutiyaṃ icchati, dve laddhā tatiyaṃ, satasahassaṃ laddhā taduttarimpi icchatīti evaṃ appaṭiladdhavisayaṃ icchanato “**icchā**”ti vuccati, yo cāyaṃ paṭiladdhavisayaalubbhano lobho, taṃ **hitvā icchaṇca lobhaṇca yattha satto puthujjano**, yasmim cīvarādiappaccaye tehi icchālobhehi puthujjano satto laggo paṭibaddho tiṭṭhati, tattha taṃ ubhayampi hitvā paccayatthaṃ ājīvapārisuddhiṃ avirodhento nānacakkhunā **cakkhumā** hutvā imaṃ moneyyapaṭipadaṃ **paṭipajjeyya**. Evaṃ hi paṭipanno **tareyya narakam imaṃ**, duppūraṇaṭṭhena narakasaññitaṃ micchājīvahetubhūtaṃ imaṃ paccayatanaṃ tareyya, imāya vā paṭipadāya tareyyāti vuttaṃ hoti.

713. Evaṃ paccayatanaḥpāhānamukhena ājīvapārisuddhiṃ dassetvā idāni bhojane mattaññutāmukhena paccayaparibhogasīlaṃ, tadanusārena ca yāva arahattappatti, tāva paṭipadaṃ dassento “**ūnūdarko**”ti gāthamāha. Tassattho—dhammena samena laddhesu itarītaracīvarādisu paccayesu āhāraṃ tāva āhārento—

“Cattāro pañca ālope, abhuvā udakaṃ pive.

Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti¹—

vuttanayena **ūna-udaro** assa, na vātabharitabhastā viya uddhumātudaro, bhattasammadappaccayā thinamiddhaṃ parihareyyāti vuttaṃ hoti. Ūnūdarko hontopi ca **mitāhāro** assa bhojane mattaññū, “neva davāyā”ti-ādinā paccavekkhaṇena guṇato dosato ca paricchinnāhāro. Evaṃ mitāhāro samānopi paccayadhutaṅgapariyatti-adhigamavasena catubbidhāya appicchatāya **appiccho assa**. Ekaṃsena hi moneyyapaṭipadaṃ paṭipannena bhikkhunā evaṃ appicchena bhavittabbaṃ. Tattha ekekasmim paccaye tīhi santosehi santussanā **paccayappicchatā**. Dhutaṅgadharasseva sato “dhutavāti maṃ pare jānantū”ti anicchanatā **dhutaṅgappicchatā**. Bahussutasseva sato

1. Khu 2. 343 piṭṭhe Theragāthāyaṃ.

“bahussutoti maṃ pare jānantū”ti anicchanatā **pariyatti-appicchatā** Majjhantikatherassa viya. Adhigamasampannasseva sato “adhigato ayaṃ kusalaṃ dhammanti maṃ pare jānantū”ti anicchanatā **adhigamappicchatā**. Sā ca arahattādhigamato oraṃ veditabbā. Arahattādhigamatthaṃ hi ayaṃ paṭipadāti. Evaṃ appicchopi ca arahattamaggena taṇhālolluppaṃ hitvā **alolupo** assa. Evaṃ alolupo hi **sadā icchāya nicchāto aniccho hoti nibbuto**, yāya icchāya chātā honti sattā khuppiṇāsaturā viya atittā, tāya icchāya aniccho hoti, anicchattā ca nicchāto hoti anāturo paramatittipatto. Evaṃ nicchātattā nibbuto hoti vūpasantasabbakilesapariḷāhoti evamettha uppaṭipāṭiyā yojanā veditabbā.

714. Evaṃ yāva arahattappatti, tāva paṭipadaṃ kathetvā idāni taṃ paṭipadaṃ paṭipannassa bhikkhuno arahattappattiniṭṭhaṃ dhutaṅgasamādānaṃ senāsanavattaṇca kathento “**sa piṇḍacāraṇ**”ti gāthādvayamāha. Tattha **sa piṇḍacāraṇ caritvā**ti so bhikkhu bhikkhaṃ caritvā, bhattakiccaṃ vā katvā. **Vanantamabhihārayeti** apapañcito gihipapañcena vanaṃ eva gaccheyya. **Upaṭṭhito rukkhamūlasminti** rukkhamūle ṭhito vā hutvā. **Āsanūpagatoti** āsanaṃ upagato vā hutvā, nisinnoti vuttaṃ hoti. **Munī**ti moneyyapaṭipadaṃ paṭipanno. Ettha ca “piṇḍacāraṇ caritvā”ti iminā piṇḍapātikaṅgaṃ vuttaṃ. Yasmā pana ukkaṭṭhapīṇḍapātiko sapadānacārī ekāsaniko pattapiṇḍiko khalupacchābhattiko ca hotiyeva, tecīvarikapamsukūlampi ca samādiyateva, tasmā imānipi cha vuttāneva honti. “Vanantamabhihāraye”ti iminā pana āraññikaṅgaṃ vuttaṃ, “upaṭṭhito rukkhamūlasmin”ti iminā rukkhamūlikaṅgaṃ, “āsanūpagato”ti iminā nesajjikaṅgaṃ. Yathākkamaṃ pana etesaṃ anulomattā abbhokāsikayathāsanthatikasosānikaṅgāni vuttāniyeva hontīti evametāya gāthāya terasa dhutaṅgāni Nālakattherassa kathesi.

715. **Sa jhānapasuto dhīro**ti so anuppannassa jhānassa uppādanena uppannassa āvajjanasamāpajjanādhiṭṭhānavuṭṭhānapaccavekkhaṇehi ca jhānesu pasuto anuyutto. **Dhīro**ti dhitisampanno. **Vanante ramito siyāti**

vane abhirato siyā, gāmantasenāsane nābhrameyyāti vuttaṃ hoti. **Jhāyetha rukkhamūlasmiṃ, attānamabhitosayanti** na kevalaṃ lokiyajjhānapasutoyeva siyā, apica kho tasmiṃyeva rukkhamūle sotāpattimaggādisampayuttana lokuttarajjhānenāpi attānaṃ atīva tosentō jhāyetha. Paramassāsappattiyā hi lokuttarajjhānena cittaṃ atīva tussati, na aññena. Tenāha “attānamabhitosayan”ti. Evamimāya gāthāya jhānapasutatāya vanantāsenāsanābhiraṭṭiṃ arahattañca kathesi.

716. Idāni yasmā imaṃ dhammadeśanaṃ sutvā Nālakatthero vanantamabhihāretvā nirāhāropi paṭipadāpūraṇe atīva ussukko ahosi, nirāhārena ca samaṇadhammaṃ kātuṃ na sakkā. Tathā karontassa hi jīvitaṃ nappavattati, kilese pana anuppādentena āhāro pariyesitabbo, ayamettha ñāyo. Tasmā tassa Bhagavā aparāparesupi divasesu piṇḍāya caritabbaṃ, kilesā pana na uppādetabbāti dassanattamaṃ arahattappattiniṭṭhameva bhikkhācāravattaṃ kathento “**tato ratyā vivasāne**”ti¹ ādikā cha gāthāyo abhāsi. Tattha **tatoti** “sapiṇḍacāraṃ caritvā, vanantamabhihāraye”ti ettha vuttapiṇḍacāraṇa vanantābhihārato uttariṃ. **Ratyā vivasāneti** rattisamatikkame, dutiyadivaseti vuttaṃ hoti. **Gāmantamabhihārayeti** ābhisamācārikavattaṃ katvā yāva bhikkhācāravelā, tāva vivekamanubrūhetvā gatapaccāgatavatte vuttanayena kammaṭṭhānaṃ manasi karonto gāmaṃ gaccheyya. **Avhānaṃ nābhinandeyyāti** “bhante amhākaṃ ghare bhuñjitabban”ti nimantanaṃ, “deti nu kho, na deti nu kho, sundaraṃ nu kho deti, asundaraṃ nu kho deti”ti evarūpaṃ vitakkaṃ bhojanañca paṭipadāpūraṇa bhikkhu nābhinandeyya, nappaṭiggaṇheyyāti vuttaṃ hoti. Yadi pana balakkārena pattaṃ gahetvā pūretvā denti, paribhuñjitvā samaṇadhammo kātabbo, dhutaṅgaṃ na kuppati, tadupādāya pana taṃ gāmaṃ na pavisitabbaṃ. **Abhihārañca gāmatoti** sace gāmaṃ pavitṭhassa pātisatehipi bhattaṃ abhiharanti, tampi nābhinandeyya, tato ekasitthampi nappaṭiggaṇheyya, aññadatthu gharapaṭipāṭiyā piṇḍapātameva careyyāti.

1. Vivasaneti (Sī, Syā)

717. **Na munī gāmaṃāgama, kulesu sahasā careti** so ca monatthāya paṭipannako muni gāmaṃ gato samāno kulesu sahasā na care, sahasokitādi-ananulomikaṃ gihisaṃsaggaṃ na āpajjeyyāti vuttaṃ hoti. **Ghāsesanaṃ chinnakatho, na vācaṃ payutaṃ bhaṇeti** chinnakatho viya hutvā obhāsaparikathānimittaviññattipayuttaṃ ghāsesanavācaṃ na bhaṇeyya. Sace ākaṅkheyya, gilāno samāno gelaññapaṭibāhanatthāya bhaṇeyya. Senāsanatthāya vā viññattiṃ ṭhapetvā obhāsaparikathānimittapayuttaṃ, avasesapaccayatthāya pana agilāno neva kiñci bhaṇeyyāti.

718-9. **Alatthaṃ yadidanti** imissā pana gāthāya ayamatto—gāmaṃ piṇḍāya pavittṭho appamattakepi kismiñci laddhe “**alatthaṃ yaṃ idaṃ sādhu**”ti cintetvā aladdhe “**nālatthaṃ kusalan**”ti tampi “sundaran”ti cintetvā **ubhayeneva** lābhālābhena **so tādī** nibbikāro hutvā **rukkaṃvu’panivattati**, yathāpi puriso phalagavesī rukkaṃ upagamma phalaṃ laddhāpi aladdhāpi ananunīto appaṭihato majjhattoyeva hutvā gacchati, evaṃ kulaṃ upagamma lābhaṃ laddhāpi aladdhāpi majjhattova hutvā gacchatīti. **Sa pattapāṇīti** gāthā uttānatthāva.

720. **Uccāvacāti** imissā gāthāya sambandho—evaṃ bhikkhācāravattasampanno hutvāpi tāvatakeneva tuṭṭhiṃ anāpajjitvā paṭipadaṃ ārādheyya. Paṭipattisāraṃ hi sāsanaṃ. Sā cāyaṃ **uccāvacā -pamutanti**. Tassattho—sā cāyaṃ maggapaṭipadā uttamanihīnabhedato **uccāvacā Buddhasamaṇena pakāsītā**. Sukhāpaṭipadā hi khippābhiññā uccā, dukkhāpaṭipadā dandhābhiññā avacā. Itarā dve ekenāgena uccā, ekena avacā. Paṭhamā eva vā uccā, itarā tissopi avacā. Tāya cetāya uccāya avacāya vā paṭipadāya **na pāraṃ diguṇaṃ yanti**. “Duguṇaṃ”ti vā pāṭho, ekamaggena dvikkhattuṃ nibbānaṃ na yantīti attho. Kasmā? Yena maggena ye kilesā pahīnā, tesaṃ puna appahātabbato. Etena parihānadhammābhāvaṃ dīpeti. **Nayidaṃ ekaguṇaṃ mutanti** tañca idaṃ pāraṃ ekakkhattuṃyeva phusanārahampi na hoti. Kasmā? Ekena maggena sabbakilesappahānābhāvato. Etena ekamaggeneva arahattābhāvaṃ dīpeti.

721. Idāni paṭipadānisaṃsaṃ dassento “**yassa ca visatā**”ti gāthamāha. Tassattho—**yassa ca** evaṃ paṭipannassa bhikkhuno tāya paṭipadāya pahīnattā aṭṭhasatataṇhāvicaritaabhāvena visatattā **visatā** taṇhā **natthi**, tassa kilesasotacchedena **chinnasotassa** kusalākusalappahānena **kiccākiccappahīnassa** rāgajo vā dosajo vā appamattakopi **pariḷāho na vijjatīti**.

722. Idāni yasmā imā gāthāyo sutvā Nālakattherassa cittaṃ udapādi “yadi ettakaṃ moneyyaṃ sukaraṃ na dukkaraṃ, sakkā appakasirena pūretun”ti, tasmāssa Bhagavā “dukkameva moneyyan”ti dassento puna “**moneyyaṃ te upaṇṇissan**”ti-ādimāha. Tattha **upaṇṇissanti** upaṇṇāpeyyaṃ¹, kathayissanti vuttaṃ hoti. Khuradhārā upamā assāti **khuradhārūpamo**. **Bhaveti** bhaveyya. Ko adhippāyo? Moneyyaṃ paṭipanno bhikkhu khuradhāraṃ upamaṃ katvā paccyesu vatteyya. Yathā madhudiddhaṃ khuradhāraṃ lihanto chedato jivhaṃ rakkhati, evaṃ dhammena laddhe paccaye paribhuñjanto cittaṃ kilesupattito rakkheyyāti vuttaṃ hoti. Paccayā hi parisuddhena ñāyena laddhuñca anavajjaparibhogena paribhuñjituñca na sukhena sakkāti Bhagavā paccayanissitameva bahuso bhaṇati. **Jivhāya tālumāhacca, udare saṇṇato siyāti** jivhāya tāluraṃ uppiḷetvāpi rasataṇhaṃ vinodento kiliṭṭhena maggena² uppannapaccaye asevento udare saṃyato siyā.

723. **Alīnacitto ca siyāti** niccaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya aṭṭhitakāritāya akusītacitto ca bhaveyya. **Na cāpi bahu cintayeti** ñāti janapadāmaravitakkavasena ca bahuṃ na cinteyya. **Nirāmagandho asito, brahmacariyaparāyaṇoti** nikkilesa ca hutvā taṇhādiṭṭhīhi kismiñci bhavē anissito sikkhāttayasakalasāsanabrahmacariyaparāyaṇo eva bhaveyya.

724-5. **Ekāsanassāti** vivittāsanassa. Āsanamukhena cettha sabba-iriyāpathā vuttā. Yato sabba-iriyāpathesu ekībhāvassa sikkheyyāti vuttaṃ hotīti veditabbaṃ. Ekāsanassāti ca sampadānavacanametā.

1. Upaṇṇassanti upaṇṇayissaṃ (Sī)

2. Manena (Sī, Ka)

samaṇūpāsanassa cāti samaṇehi upāsitaḥbassa
 aṭṭhatimsārammaṇabhāvanānuyogassa, samaṇānaṃ vā upāsanabhūtaḥsa
 aṭṭhatimsārammaṇabhedaḥseva. Idampi sampadānavacanameva,
 upāsanatthanti vuttaṃ hoti. Ettha ca ekāsanena kāyaviveko, samaṇūpāsanena
 cittaviveko vutto hotīti veditabbo. **Ekattaṃ monamakkhātanti** evamidaṃ
 kāyacittavivekavasena “ekattaṃ monan”ti akkhātaṃ. **Eko ce abhiraṃissasīti**
 idaṃ pana uttaragāthāpekkhaṃ padaṃ, “atha bhāhisi dasadisā”ti iminā assa
 sambandho.

Bhāhisiti¹ bhāsissasi pakāsessasi, imaṃ paṭipadaṃ bhāvento
 sabbadisāsu kittiyā pākāṇo bhavissasīti vuttaṃ hoti. **Sutvā dhīrānanti**—ādīnaṃ
 pana catunnaṃ padānaṃ ayamattho—yena ca kittighosena bhāhisi dasadisā
 taṃ **dhīrānaṃ jhāyīnaṃ kāmācāgināṃ nighosaṃ sutvā** atha tvaṃ tena
 uddhaccaṃ anāpajjitvā **bhiyyo hiriṇca saddhaṇca** kareyyāsi, tena ghosena
 harāyamāno “niyyānikapaṭipadā ayan”ti saddhaṃ uppādetvā uttari
 paṭipattimeva brūheyyāsi. **Māmakoti** evaṃ hi sante mama sāvako hotīti.

726. **Taṃ nadīhīti** yaṃ taṃ mayā “hiriṇca saddhaṇca bhiyyo
 kubbethā”ti vadatā “uddhaccaṃ na kātabban”ti vuttaṃ, taṃ iminā
 nadīnidassanenaṇāpi jānātha, tabbipariyāyaṇca **sobbhesu** ca **padaresu** ca
 jānātha. **Sobbhesūti** mātikāsu. **Padaresūti** darīsu. Kathaṃ? **Ṣaṇṭā yanti**
kusobbhā, tuṇhī yanti mahodadhīti. Kusobbhā hi sobbhapadarādibhedā
 sabbāpi kunnadiyo ṣaṇṭā saddhaṃ karontā uddhatā hutvā yanti,
 Gaṅgādibhedā pana mahānadiyo tuṇhī yanti, evaṃ “moneyyaṃ pūremī”ti
 uddhato hoti amāmakoti, māmakoti pana hiriṇca saddhaṇca uppādetvā
 nīcaccittova hoti.

727-9. Kiṇca bhiyyo—**yadūnakaṃ -pa-ṇḍitoti**. Tattha siyā—sace
 aḍḍhakumbhūpamo bālo ṣaṇṭatāya, rahado pūrova ṇḍito santatāya, atha
 kasmā Buddhasamaṇo evaṃ dhammadesanābyāvaṇo hutvā bahūṃ bhāsatīti
 iminā sambandhena “**yaṃ samaṇo**”ti gāthamāha. Tassattho—**yaṃ**
Buddhasamaṇo bahūṃ bhāsatī upetaṃ atthasaṇhitaṃ,

1. Bhāsīhīti (Sī, Syā)

atthupetaṃ dhammupetaṃ hitena ca saṃhitam, taṃ na uddhaccena, apica kho **jānam so dhammam deseti** divasampi desento nippapañcova hutvā. Tassa hi sabbaṃ vacīkammaṃ ñāṇanuparivatti. Evaṃ desento ca “idamassa hitam, idamassa hitan”ti nānappakārato **jānam so bahu bhāsati**, na kevalam bahubhāṇitāya. Avasānagāthāya sambandho—evaṃ tava sabbaññutaññāṇena samannāgato Buddhasamaṇo jānam so dhammam deseti, jānam so bahu bhāsati. Tena desitam pana dhammam nibbedhabhāgiyeneva ñāṇena yo ca jānam saṃyatatto, jānam na bahu bhāsati, sa muni monamarahati, sa muni monamajjhagāti. Tassattho—taṃ dhammam jānanto **saṃyatatto** guttacitto hutvā yaṃ bhāsitaṃ sattānaṃ hitasukhāvahaṃ na hoti, taṃ **jānam na bahu bhāsati**. So evaṃvidho monatthaṃ paṭipannako muni moneyyapaṭipadāsāṅkhātāṃ **monam arahati**. Na kevalaṃ arahatiyeva, apica kho pana **sa muni** arahattamaggañāṇasaṅkhātāṃ **monam ajjhagā** icceva veditabboti arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi.

Taṃ sutvā Nālakatthero tisu ṭhānesu appiccho ahosi dassane savane pucchāyāti. So hi desanāpariyosāne pasannacitto Bhagavantaṃ vanditvā vanaṃ pavitttho, puna “aho vatāhaṃ Bhagavantaṃ passeyyan”ti lolabhāvaṃ na janesi. Ayamassa dassane appicchatā. Tathā “aho vatāhaṃ puna dhammadesanaṃ suṇeyyan”ti lolabhāvaṃ na janesi. Ayamassa savane appicchatā. Tathā “aho vatāhaṃ puna moneyyapaṭipadaṃ puccheyyan”ti lolabhāvaṃ na janesi. Ayamassa pucchāya appicchatā.

So evaṃ appiccho samāno pabbatapādaṃ pavisitvā ekavanasañḍe dve divasāni na vasi, ekarukkhamūle dve divasāni na nisīdi, ekagāme dve divasāni piṇḍāya na pāvisi. Iti vanato vanaṃ, rukkhato rukkhamaṃ, gāmato gāmaṃ āhiṇḍanto anurūpapaṭipadaṃ paṭipajjitvā aggaphale patiṭṭhāsi. Atha yasmā moneyyapaṭipadaṃ ukkaṭṭhaṃ katvā pūrento bhikkhu satteva māsāni jīvati, majjhimaṃ katvā pūrento satta vassāni, mandaṃ katvā pūrento soḷasa vassāni, ayaṃ ukkaṭṭhaṃ katvā pūresi, tasmā satta māsē ṭhatvā attano āyusaṅkhāraparikkhayaṃ ñatvā nhāyitvā nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā diguṇaṃ saṅghāṭim pārupitvā Dasabalābhimukho pañcapatiṭṭhitaṃ vanditvā

añjalim paggaheṭvā Hiṅgulakapabbataṃ nissāya ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Tassa parinibbutabhāvaṃ ñatvā Bhagavā bhikkhusaṃghena saddhim tattha gantvā sarīrakiccaṃ katvā dhātuyo gāhāpetvā cetiyam patiṭṭhāpetvā agamāsīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Nālakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Dvayatānupassanāsuttavaṇṇanā

Evaṃ me sutanti Dvayatānupassanāsuttam. Kā uppatti? Imassa suttassa attajjhāsayato uppatti. Attajjhāsayena hi Bhagavā imam suttam desesi. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro panassa atthavaṇṇanāyameva āvi bhavissati. Tattha **evaṃ me sutanti**-ādini vuttanayāneva. **Pubbārāmeti** Sāvatthinagarassa puratthimadisāyam ārame. **Migāramātu pāsādeti** ettha Visākhā upāsikā attano sasurena Migārena seṭṭhinā mātutṭhāne ṭhapitattā “Migāramātā”ti vuccati, tāya Migāramātuyā navakoṭi-agghanakam mahālatāpiḷandhanam vissajjetvā kārāpito pāsādo heṭṭhā ca upari ca pañca pañca gabbhasatāni katvā saḥassakūṭāgaragabbho, so “Migāramātupāsādo”ti vuccati. Tasmim Migāramātu pāsāde.

Tena kho pana समयena Bhagavāti yaṃ samayaṃ Bhagavā Sāvatthim nissāya Pubbārāme Migāramātu pāsāde viharati, tena samayena.

Tadahuposatheti tasmim ahu uposathe, uposathadivaseti vuttam hoti.

Pannaraseti idam uposathaggahaṇena

sampattāvasesuposathapaṭikkhepavacanam. **Puṇṇāya puṇṇamāya rattiyāti** pannarasadivasattā divasagaṇanāya abbhādi-upakkilesavirahattā rattiguṇasampattiyā ca puṇṇattā puṇṇāya, paripuṇṇacandattā puṇṇamāya ca rattiyā. **Bhikkhusaṃghaparivutoti** bhikkhusaṃghena parivuto. **Abbhokāse nisinno hoti**ti Migāramātu ratanapāsādapariveṇe abbhokāse upari appaṭicchanne okāse paññattavarabuddhāsane nisinno hoti. **Tuṇhībhūtam tuṇhībhūtanti** atīva tuṇhībhūtam, yato yato vā

anuviloketi, tato tato tuṇhībhūtaṃ, tuṇhībhūtaṃ vācāya, puna tuṇhībhūtaṃ kāyena. **Bhikkhusaṃghaṃ anuviloketvā**ti taṃ parivāretvā nisinnam anekasahassabhikkhuparimāṇaṃ tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ bhikkhusaṃghaṃ “ettakā ettha sotāpannā, ettakā sakadāgāmino, ettakā anāgāmino, ettakā āradhavi-passakā kalyāṇaputhujjanā, imassa bhikkhusaṃghassa kīdisī dhammadesanā sappāyā”ti sappāyadhammadesanāparicchedanatthaṃ ito cito ca viloketvā.

Ye te bhikkhave kusalā dhammāti ye te ārogyaṭṭhena anavajjaṭṭhena iṭṭhaphalaṭṭhena kosallasambhūtaṭṭhena ca kusalā sattatiṃsabodhipakkhiyadhammā, tajjotakā vā pariyattidhammā. **Ariyā niyyānikā sambodhagāminoti** upagantabbaṭṭhena ariyā, lokato niyyānaṭṭhena niyyānikā, sambodhasaṅkhātāṃ arahattaṃ gamanaṭṭhena sambodhagāmino. **Tesaṃ vo bhikkhave -pa- savanāya**, tesaṃ bhikkhave kusalanāṃ -pa- sambodhagāmīnaṃ kā upanisaṃ kiṃ kāraṇaṃ kiṃ payojanaṃ tumhākaṃ savanāya, kimatthaṃ tumhe te dhamme suṇāthāti vuttaṃ hoti. **Yāvadeva dvayatānaṃ dhammānaṃ yathābhūtaṃ ñāṇāyāti** ettha yāvadevāti paricchedāvadhaṇavacanāṃ. Dve avayavā etesanti dvayā, dvayā eva dvayatā, tesaṃ dvayatānaṃ. “Dvayānaṃ”tipi pāṭho. **Yathābhūtaṃ ñāṇāyāti** aviparītañāṇāya. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yadevaṃ lokiyalokuttarādibhedena dvidhā vavatthitānaṃ dhammānaṃ vipassanāsaṅkhātāṃ yathābhūtañāṇaṃ, etadatthāya, na ito bhiyyoti. Savanena hi ettakaṃ hoti, taduttari visesādhigamo bhāvanāyāti. **Kiñca dvayatāṃ vadethāti** ettha pana sace vo bhikkhave siyā, kiñca tumhe bhante dvayatāṃ vadethāti ayamadhippāyo. Padattho pana “kiñca dvayatābhāvaṃ vadethā”ti.

(1) Tato Bhagavā dvayatāṃ dassento “**idaṃ dukkhaṃ**”ti evamādimāha. Tattha dvayatānaṃ catusaccadhammānaṃ “idaṃ dukkhaṃ, ayaṃ dukkhasamudayo”ti evaṃ lokiyassa ekassa avayavassa, sahetukassa vā dukkhasaṃ dāssanena **ayaṃ ekānupassanā**, itarā lokuttarassa dutiyassa avayavassa, sa-upāyassa vā nirodhassa dāssanena **dutiyānupassanā**. Paṭhamā cettha tatiyacatutthavisuddhīhi hoti, dutiyā pañcamavisuddhiyā. **Evaṃ sammā dvayatānupassinoti** iminā vuttanayena sammā dvayadhamme anupassantassa

satiyā avippavāsenā **appamattassa** kāyikacetasikavīriyātāpena **ātāpino** kāye ca jīvite ca nirapekkhattā **pahitattassa**. **Pāṭikaṅkhanti** icchitabbaṃ. **Diṭṭheva dhamme aññāti** asmiṃyeva attabhāve arahattaṃ. **Sati vā upādisese anāgāmitāti** “upādisesan”ti punabbhavavasena upādātabbakkhandhasesaṃ vuccati, tasmīṃ vā sati anāgāmiabhāvo pāṭikaṅkhoti dasseti. Tattha kiñcāpi heṭṭhimaphalānīpi evaṃ dvayatānupassinova honti, uparimaphalesu pana ussāhaṃ janento evamāha.

Idamavocāti-ādi saṅgītikārānaṃ vacanaṃ. Tattha **idanti** “ye te bhikkhave”ti-ādivuttanidassanaṃ. **Etanti** idāni “ye dukkhaṃ”ti evamādivattabbagāthābandhanidassanaṃ. Imā ca gāthā catusaccadīpakattā vuttatthadīpikā eva, evaṃ santēpi gāthārucikānaṃ pacchā āgatānaṃ pubbe vuttaṃ asamatthātāya anuggahetvā “idāni yadi vadeyya sundaraṃ”ti ākaṅkhaṇānaṃ vikkhattacittānaṃca atthāya vuttā. Visatthadīpikā vāti avipassake vipassake ca dassetvā tesaṃ vaṭṭavivaṭṭadassanato, tasmā visatthadassanatthameva vuttā. Esa nayo ito parampi gāthāvacanesu.

730. Tattha **yattha cāti** nibbānaṃ dasseti. Nibbāne hi dukkhaṃ sabbaso uparujjhati, sabbappakāraṃ uparujjhati, sahetukaṃ uparujjhati, asesaṇca uparujjhati. **Taṇca magganti** taṇca aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ.

731-3. **Cetovimuttihiṇā te, atho paññāvimuttiyāti** ettha arahattaphalasamādhī rāgavirāgā cetovimutti, arahattaphalapaññā avijjāvirāgā paññāvimuttīti veditabbā. Taṇhācaritena vā appanājhānabalena kilese vikkhambhetvā adhigataṃ arahattaphalaṃ rāgavirāgā cetovimutti, diṭṭhacaritena upacārajjhānamattaṃ nibbattetvā vipassitvā adhigataṃ arahattaphalaṃ avijjāvirāgā paññāvimutti. Anāgāmiaphalaṃ vā kāmarāgaṃ sandhāya rāgavirāgā cetovimutti, arahattaphalaṃ sabbappakārato avijjāvirāgā paññāvimuttīti. **Antakiriyaṃyāti** vaṭṭadukkhassa antakaraṇatthāya. **Jāṭijarūpagāti** jāṭijaraṃ upagatā, jāṭijarāya vā upagatā, na parimuccanti jāṭijarāyāti evaṃ veditabbā. Sesamettha ādito pabhutī pakaṭameva. Gāthāpariyosāne ca saṭṭhimattā bhikkhū

taṃ desanaṃ uggahetvā vipassitvā tasmiṃyeva āsane arahattaṃ pāpuṇṇiṃsu. Yathā cettha, evaṃ sabbavāresu.

(2) Ato eva Bhagavā “**siyā aññenapi pariyāyenā**”ti-ādinā nayena nānappakārato dvayatānupassanaṃ āha. Tattha dutiyavāre **upadhipaccayā**ti sāsavakammapaccayā. Sāsavakammaṃ hi idha “upadhī”ti adhippetam. **Asesavirāgaṇirodhā**ti asesam virāgena nirodhā, asesavirāgasāṅkhātā vā nirodhā.

734. **Upadhinidānā**ti kammaṃpaccayā. **Dukkhassa jātippabhavānupassī**ti vaṭṭadukkhassa jātikāraṇaṃ “upadhī”ti anupassanto. Sesamettha pākaṭameva. Evaṃ ayampi vāro cattāri dīpetvā arahattanikūṭeneva vutto. Yathā cāyaṃ, evaṃ sabbavārā.

(3) Tattha tatiyavāre **avijjāpaccayā**ti bhavagāmikammasambhāra-avijjāpaccayā. Dukkhaṃ pana sabbattha vaṭṭadukkhameva.

735. **Jātimaraṇasaṃsāranti** khandhanibbattiṃ jātiṃ khandhabhedam maraṇaṃ khandhapaṭipāṭiṃ saṃsāraṇca. **Vajantī**ti gacchanti upenti. **Itthabhāvāññathābhāvanti** imaṃ manussabhāvaṃ ito avasesa-aññanikāyabhāvāṇca. **Gatī**ti paccayabhāvo.

736. **Avijjā hāyanti** avijjā hi ayaṃ. **Vijjāgatā ca ye sattā**ti ye ca arahattamaggavijjāya kilese vijjhītvā gatā khīṇāsavasattā. Sesamuttānatthameva.

(4) Catutthavāre **saṅkhārapaccayā**ti puññāpuññāneñjābhisāṅkhārapaccayā.

738-9. **Etamādīnavaṃ ñatvā**ti yadidaṃ dukkhaṃ saṅkhārapaccayā, etaṃ ādīnavanti ñatvā. **Sabbasaṅkhārasamathā**ti sabbesaṃ vuttappakārānaṃ saṅkhārānaṃ maggañāṇena samathā, upahatatāya phalasamatthātāyāti vuttaṃ hoti. **Saññānanti** kāmasaññādīnaṃ maggeneva uparodhanā. **Etaṃ ñatvā yathātathanti** etaṃ dukkhakkhayaṃ aviparītaṃ ñatvā. **Sammaddasā**ti sammādaṣṣanā. **Sammadaññāyā**ti saṅkhataṃ aniccādito, asaṅkhataṇca niccādito ñatvā. **Mārasaṃyoganti** tebhūmakavaṭṭaṃ. Sesamuttānatthameva.

(5) Pañcamavāre **viññāṇapaccayā**ti kammasahajāta-abhisankhāraviññāṇapaccayā.

741. **Nicchātoti** nittaṇho. **Parinibbutoti** kilesaparinibbānena parinibbuto hoti. Sesam pākaṭameva.

(6) Chaṭṭhavāre **phassapaccayā**ti abhisankhāraviññāṇasampayuttaphassapaccayāti attho. Evaṃ ettha padapaṭipāṭiyā vattabbāni nāmarūpasalāyatanāni avatvā phasso vutto. Tāni hi rūpamissakattā kammasampayuttāneva na honti, idaṇca vaṭṭadukkham kammato vā sambhaveyya kammasampayuttadhammato vāti.

742-3. **Bhavasotānusārinanti** taṇhānusārinam. **Pariññāyāti** tīhi pariññāhi pariññitvā. **Aññāyāti** arahattamaggapaññāya ñatvā. **Upasame ratāti** phalasamāpattivasena nibbāne ratā. **Phassā bhisamayāti** phassanirodhā. Sesam pākaṭameva.

(7) Sattamavāre **vedanāpaccayā**ti kammasampayuttavedanāpaccayā.

744-5. **Adukkhamasukham sahāti** adukkkhamasukhena saha. **Etam dukkhanti ñatvānāti** etam sabbamvedayitam “dukkhakāraṇan”ti ñatvā, vipariṇāmaṭṭhiti-aññāṇadukkhatahi vā dukkham ñatvā. **Mosadhammanti** nassanadhammam. **Palokinanti** jarāmarañchi palujjanadhammam. **Phussa phussāti** udayabbayañāṇena phusitvā phusitvā. **Vayam passantī** ante bhaṅgameva passanto. **Evaṃ tattha vijānatīti** evam tā vedanā vijānāti, tattha vā dukkhabhāvaṃ vijānāti. **Vedanānaṃ khayāti** tato param maggañāṇena kammasampayuttānaṃ vedanānaṃ khayā. Sesamuttānameva.

(8) Aṭṭhamavāre **taṇhāpaccayā**ti kammasambhārataṇhāpaccayā.

747. **Etamādīnavam ñatvā, taṇham¹ dukkhassa sambhavanti** etam dukkhassa sambhavam taṇhāya ādīnavam ñatvā. Sesamuttānameva.

(9) Navamavāre **upādānapaccayā**ti kammasambhāra-upādānapaccayā.

1. Taṇhā (Sī, Syā, Ka)

748-9. **Bhavoti** vipākathavo khandhapātubhāvo. **Bhūto dukkhanti** bhūto sambhūto vaṭṭadukkhāṃ nigacchati. **Jātassa maraṇanti** yatrāpi “bhūto sukhaṃ nigacchati”ti bālā maññanti, tatrāpi dukkhameva dassento āha “jātassa maraṇaṃ hoti”ti. Dutiyagāthāya yojanā—aniccādihi sammadaññāya paṇḍitā upādānakkhayā jātikkhayaṃ nibbānaṃ abhiññāya na gacchanti punabbhavanti.

(10) Dasamavāre **ārambhapaccayāti** kammaṃsampayuttavīriyapaccayā.

751. **Anārambhe vimuttinoti** anārambhe nibbāne vimuttassa. Sesamuttānameva.

(11) Ekādasamavāre **āhārapaccayāti** kammaṃsampayuttāhārapaccayā. Aparō nayo—catubbidhā sattā rūpūpagā vedanūpagā saññūpagā saṅkhārūpagāti. Tattha ekādasavidhāya kāmādhātuyā sattā **rūpūpagā** kabalīkārahārasevanato. Rūpadhātuyā sattā aññatra asaññehi **vedanūpagā** phassāhārasevanato. Heṭṭhā tividhāya arūpadhātuyā sattā **saññūpagā** saññābhiniḃbattamanosañcetanāhārasevanato. Bhavagge sattā **saṅkhārūpagā** saṅkhārābhiniḃbattaviññāṇāhārasevanatoti. Evampi yaṃ kiñci dukkhaṃ sambhoti, sabbaṃ āhārapaccayāti veditabbaṃ.

755. **Ārogyanti** nibbānaṃ. **Saṅkhāya sevīti** cattāro paccaye paccavekkhitvā sevamāno, “pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasadhātuyo”ti evaṃ vā lokaṃ saṅkhāya “aniccaṃ dukkhaṃ anattā”ti ñāṇena sevamāno. **Dhammaṭṭhoti** catusaccadhamme ṭhito. **Saṅkhyāṃ**¹ **nopetīti** “devo”ti vā “manusso”ti vā ādikaṃ saṅkhyāṃ na gacchati. Sesamuttānameva.

(12) Dvādasamavāre **iñjītapaccayāti** taṇhāmānadiṭṭhikammakilesa-iñjītesu yato kutoci kammaṃsambhārīñjītapaccayā.

757. **Ejaṃ vossajjāti** taṇhaṃ cajiṭvā. **Saṅkhāre uparundhiyāti** kammaṃ kammaṃsampayutte ca saṅkhāre nirodhetvā. Sesamuttānameva.

1. Saṅkhaṃ (Sī)

(13) Terasamavāre **nissitassa calitanti** taṇhāya taṇhādiṭṭhimānehi vā khandhe nissitassa Sīhasutte¹ devānaṃ viya bhayacalanaṃ hoti. Sesamuttānameva.

(14) Cuddasamavāre **rūpehīti** rūpabhavēhi, rūpasamāpattīhi vā. **Arūpāti**² arūpabhavā, arūpasamāpattiyo vā. **Nirodhoti** nibbānaṃ.

761. **Maccuhāyino**ti maraṇamaccu kilesamaccu devaputtamaccuhāyino, tividhampi taṃ maccuṃ hitvā gāminoti vuttaṃ hoti. Sesamuttānameva.

(15) Pannarasamavāre **yanti** nāmarūpaṃ sandhāyāha. Taṃ hi lokena dhuvasubhasukhattavasena “idaṃ saccan”ti upanijjhāyitaṃ diṭṭhamālokitam. **Tadamariyānanti** taṃ idaṃ ariyānaṃ, anuṇāsika-ikāralopaṃ katvā vuttaṃ. **Etaṃ musāti** etaṃ dhuvādivasena gahitampi musā, na tādisaṃ hotīti. Puna **yanti** nibbānaṃ sandhāyāha. Taṃ hi lokena rūpavedanādīnamabhāvato “idaṃ musā natthi kiñcī”ti upanijjhāyitaṃ. **Tadamariyānaṃ etaṃ saccanti** taṃ idaṃ ariyānaṃ etaṃ nikkilesasaṅkhātā subhabhāvā, pavattidukkhaṭṭhapaṭṭipakkhasaṅkhātā sukhabhāvā, accantasantisāṅkhātā niccabhāvā ca anapagamanena paramatthato “saccan”ti yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭham.

762-3. **Anattani attamāninti**³ anattani nāmarūpe attamāniṃ. **Idaṃ saccanti maññāti**ti idaṃ nāmarūpaṃ dhuvādivasena “saccan”ti maññāti. **Yena yena hīti** yena yena rūpe vā vedanāya vā “mama rūpaṃ, mama vedanā”ti-ādinā nayena maññanti. **Tato tanti** tato maññitākārā taṃ nāmarūpaṃ **hoti aññathā**. Kiṃ kāraṇaṃ? **Tañhi tassa musā hoti**, yasmā taṃ yathāmaññitākārā musā hoti, tasmā aññathā hotīti attho. Kasmā pana musā hotīti? **Mosadhammañhi ittaraṃ**, yasmā yaṃ ittaraṃ parittapaccupaṭṭhānaṃ, taṃ mosadhammaṃ nassanadhammaṃ hoti, tathārūpaṇca nāmarūpanti. **Saccābhisamayāti** saccāvabodhā. Sesamuttānameva.

(16) Soḷasamavāre **yanti** chabbidhamiṭṭhārammaṇaṃ sandhāyāha. Taṃ hi lokena salabhamacchamakkaṭṭhādihi paḍipabaḷisaḷepādayo viya “idaṃ

1. Saṃ 2. 70 piṭṭhe.

2. Āruppāti (Sī)

3. Attamānīti (Syā, Ka)

sukhan”ti upanijjhāyitaṃ. **Tadamariyānaṃ etaṃ dukkhanti** taṃ idaṃ ariyānaṃ “kāma hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittaṃ”ti-ādinā¹ nayena “etaṃ dukkhan”ti yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭhaṃ. Puna **yanti** nibbānameva sandhāyāha. Taṃ hi lokena kāmaguṇābhāvā “dukkhan”ti upanijjhāyitaṃ. **Tadamariyānanti** taṃ idaṃ ariyānaṃ paramatthasukhato “etaṃ sukhan”ti yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭhaṃ.

765-6. **Kevalāti** anavasesā. **Itthāti** icchitā patthitā. **Kantāti** piyā. **Manāpāti** manavuḍḍhikarā. **Yāvatatthīti vuccatīti** yāvatā ete cha ārammaṇā atthīti vuccanti. Vacanabyattayo veditabbo. **Ete voti** ettha **voti** nipātamattaṃ.

767-8. **Sukhanti diṭṭhamariyehi, sakkāyassuparodhananti** “sukham”iti ariyehi pañcakkhandhanirodho diṭṭho, nibbānanti vuttaṃ hoti. **Paccanīkamidaṃ hotīti** paṭilomamidaṃ dassanaṃ hoti. **Passatanti** passantānaṃ, paṇḍitānanti vuttaṃ hoti. **Yaṃ pareti** ettha **yanti** vatthukāme sandhāyāha. Puna **yaṃ pareti** ettha nibbānaṃ.

769-71. **Passāti** sotāraṃ ālapati. **Dhammanti** nibbānadhammaṃ. **Sampamūlhetthaviddasūti** sampamūlha ettha aviddasū bālā. Kiṃ kāraṇaṃ sampamūlha? **Nivutānaṃ tamo hoti, andhakāro apassataṃ**, bālānaṃ avijjāya nivutānaṃ otthaṭānaṃ andhabhāvakaṇḍaṇḍo tamo hoti, yena nibbānadhammaṃ daṭṭhuṃ na sakkonti. **Satañca vivaṭaṃ hoti, āloko passatāmivāti** satañca sappurisānaṃ paññādassanena passataṃ ālokova vivaṭaṃ hoti nibbānaṃ. **Santike na vijānanti, magā dhammassakovidāti** yaṃ attano sarīre tacapañcakamattaṃ paricchinditvā anantameva adhigantabbato, attano khandhānaṃ vā nirodhamattato santike nibbānaṃ, taṃ evaṃ santike santampi na vijānanti magabhūtā janā maggāmaggadhammassa saccadhammassa² vā akovidā, sabbathā **bhavarāga-pa-** **susambudho**. Tattha **māradheyyānupannehīti** tebhūmakavaṭṭaṃ anupannehi.

1. Khu 1. 287; Khu 8. 261 piṭṭhesu.

2. Sabbadhammassa (Sī, Syā)

772. Pacchimagāthāya sambandho “evaṃ asusambudhaṃ **ko nu aññatra mariyehī**”ti. Tassattho—ṭhapetvā ariye ko nu añño nibbānapadaṃ jānitum arahati, yaṃ padaṃ catutthena ariyamaggena sammadaññāya anantameva anāsavā hutvā kilesaparinibbānena parinibbanti, sammadaññāya vā anāsavā hutvā ante anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbantīti arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi.

Attamanāti tuṭṭhamanā. **Abhinanduntī** abhinandiṃsu. **Imasmiṃ ca pana veyyākaraṇasmiṃ**ti imasmiṃ soḷasame veyyākaraṇe. **Bhaññamāneti** bhaṇiyamāne. Sesam pākaṭameva.

Evaṃ sabbesupi soḷasasu veyyākaraṇesu saṭṭhimatte saṭṭhimatte katvā saṭṭhi-adhikānaṃ navannaṃ bhikkhusatānaṃ anupādāya āsavehi cittāni vimuccīṃsu, soḷasakkhattuṃ cattāri cattāri katvā catusaṭṭhi saccānettha veneyyavasena nānappakārato desitānīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Dvayatānupassanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ca tatiyo vaggo atthavaṇṇanāyato,

Nāmena Mahāvaggoti.

4. Aṭṭhakavagga

1. Kāmasuttavaṇṇanā

773. **Kāmaṃ kāmayaṃānassāti** Kāmasuttaṃ. Kā uppatti? Bhagavati kira Sāvatthiyaṃ viharante aññataro brāhmaṇo Sāvattthiyā Jetavanassa ca antare Aciravatīnadītīre “yavaṃ vapissāmī”ti khettaṃ kasati. Bhagavā bhikkhusaṃghaparivuto piṇḍāya pavisanto taṃ disvā āvajjento addasa “assa brāhmaṇassa yavā vinassissanti”ti, puna upanissayasampattiṃ āvajjento cassa sotāpattiphalassa upanissayaṃ addasa. “Kadā pāpuṇeyyā”ti āvajjento “sasse vinaṭṭhe sokābhībhūto dhammadesanaṃ sutvā”ti addasa. Tato cintesi “sacāyaṃ tadā eva brāhmaṇaṃ upasaṅkamissāmi, na me ovādaṃ sotabbaṃ maññissati. Nānārucikā hi brāhmaṇā, handa naṃ ito pabhutiyeva saṅgaṇhāmi, evaṃ mayi muducitto hutvā tadā ovādaṃ sossati”ti brāhmaṇaṃ upasaṅkamitvā āha “kiṃ brāhmaṇa karosī”ti. Brāhmaṇo “evaṃ uccākulīno samaṇo Gotamo mayā saddhiṃ paṭisanthāraṃ karotī”ti tāvatakeneva Bhagavati pasannacitto hutvā “khettaṃ bho Gotama kasāmi yavaṃ vapissāmī”ti āha. Atha Sāriputtatthero cintesi “Bhagavā brāhmaṇena saddhiṃ paṭisanthāraṃ akāsi, na ca ahetu appaccayā Tathāgatā evaṃ karonti, handāhampi tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karomī”ti brāhmaṇaṃ upasaṅkamitvā tatheva paṭisanthāramakāsi. Evaṃ Mahāmoggallānatthero sesā ca asīti mahāsāvaka. Brāhmaṇo atīva attamano ahosi.

Atha Bhagavā sampajjamānepi sasse ekadivasaṃ katabhattakicco Sāvattthito Jetavanaṃ gacchanto maggā okkamma brāhmaṇassa santikaṃ gantvā āha “sundaraṃ te brāhmaṇa yavakkhettaṃ”ti. Evaṃ bho Gotama sundaraṃ, sace sampajjissati, tumhākampi saṃvibhāgaṃ karissāmīti. Athassa catumāsaccayena yavā nipphajjimsu, tassa “ajja vā sve vā lāyissāmī”ti ussukkaṃ kurumānasseva mahāmegho utṭhahitvā sabbarattim vassi, Aciravatī nadī pūrā āgantvā sabbaṃ yavaṃ vahi. Brāhmaṇo sabbarattim anattamano hutvā pabhāte nadītīraṃ gato sabbaṃ sassavipattim disvā “vinaṭṭhomhi, kathaṃ dāni jīvissāmī”ti balavasokaṃ uppādesi. Bhagavāpi

tameva rattiṃ paccūsasamaye Buddhacakkhunā lokam volokento “ajja brāhmaṇassa dhammadesanākālo”ti ñatvā bhikkhācāravattena Sāvattim pavisitvā brāhmaṇassa gharadvāre aṭṭhāsi. Brāhmaṇo Bhagavantam disvā “sokābhibhūtam maṃ assāsetukāmo samaṇo Gotamo āgato”ti cintetvā āsanam paññāpetvā pattam gahetvā Bhagavantam nisīdāpesi. Bhagavā jānantova brāhmaṇam pucchi “kim brāhmaṇa paduṭṭhacitto vihāsi”ti. Āma bho Gotama sabbam me yavakkhetam udakena vūḷhanti. Atha Bhagavā “na brāhmaṇa vipanne domanassam, sampanne ca somanassam kātabbam. Kāmā hi nāma sampajjantipi vipajjantipi”ti vatvā tassa brāhmaṇassa sappāyam ñatvā dhammadesanāvasena imam suttamabhāsi. Tattha saṅkhepato padatthasambandhamattameva vaṇṇayissāma, vitthāro pana Niddese¹ vuttanayeneva vedītabbo. Yathā ca imasmim sutte, evam ito param sabbasuttesu.

Tattha **kāmanti** manāpiyarūpāditebhūmakadhammasaṅkhātam vatthukāmaṃ. **Kāmayamānassāti** icchamānassa. **Tassa ce tam samijjhatīti** tassa kāmayamānassa sattassa tam kāmasaṅkhātam vatthu samijjhati ce, sace so tam labhatīti vuttam hoti. **Addhā pītimano hotīti** ekaṃsam tuṭṭhacitto hoti. **Laddhāti** labhitvā. **Maccoti** satto. **Yadicchatīti** yaṃ icchati.

774. **Tassa ce kāmayānassāti** tassa puggalassa kāme icchamānassa, kāmena vā yāyamānassa². **Chandajātassāti** jātataṇhassa. **Jantunoti** sattassa. **Te kāmā parihāyantīti** te kāmā parihāyanti ce. **Sallaviddhova ruppatīti** atha ayomayādinā sallena viddho viya pīḷiyati.

775. Tatiyagāthāya saṅkhepattho—**yo** pana ime **kāme** tattha chandarāgavikkhambhanena vā samucchedena vā attano pādena **sappassa** siraṃ iva **parivajjeti**, so bhikkhu sabbam lokam visaritvā ʾhitattā **loke visattikā**saṅkhātam taṇham **sato** hutvā **samativattatīti**.

1. Khu 7. 1 piṭṭhe Mahāniddese.

2. Āyāyamānassa (Sī, Syā)

776-8. Tato parāsaṃ tissannaṃ gāthānaṃ ayaṃ saṅkhepattho—**yo** etaṃ sālikkhetṭādīṃ **khettaṃ** vā gharavatthādīṃ **vatthuraṃ** vā kahāpaṇasaṅkhātāṃ **hiraññaṃ** vā go-assabhedāṃ **gavāssaṃ** vā itthisaññaṃ **thiyo** vā ñātibandhavādī **bandhū** vā añña vā manāpiyarūpādī **puthu kāme anugijjhati**, taṃ puggalaṃ **abala**saṅkhātā kilesā **balīyanti** sahanti maddanti, saddhābalādivirahena vā abalaṃ taṃ puggalaṃ abalā kilesā balīyanti, abalattā balīyantīti attho. Atha taṃ kāmagiddhaṃ kāme rakkhantaṃ pariyesantaṃca sīhādayo ca pākaṭa**parissayā** kāyaduccarītādayo ca apākaṭa**parissayā** **maddanti**, **tato** apākaṭa**parissayehi** abhibhūtaṃ **taṃ** puggalaṃ jāti-ādi **dukkhaṃ bhinnaṃ nāvaṃ udakaṃ viya anveti**. Tasmā kāyagatāsati-ādibhāvanāya **jantu sadā sato** hutvā vikkhambhanasamucchedavasena rūpādīsu vatthukāmesu sabbappakāraṃpi kilesakāmaṃ parivajjento **kāmāni parivajjaye**. Evaṃ **te** kāme **pahāya** tappahānakaramaggena catubbidhampi **tare oghaṃ** tareyya taritum sakkuṇeyya. Tato yathā puriso udakagarukaṃ **nāvaṃ sitvā**¹ lahukāya nāvāya appakasireneva **pāragū** bhaveyya, pāraṃ gaccheyya, evameva attabhāvanāvaṃ kilesūdakagarukaṃ siñcitvā lahukena attabhāvena **pāragū** bhaveyya, sabbadhammapāraṃ nibbānaṃ gato bhaveyya, arahattappattiyā gaccheyya ca, anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbātīti² arahattanikūṭeṇa desanaṃ niṭṭhāpesi. Desanāpariyosāne brāhmaṇo ca brāhmaṇī ca sotāpatti-phale patiṭṭhahimsūti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Kāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Siñcitvā (Sī, Syā)

2. Parinibbānenāti (Sī)

2. Guhaṭṭhakasuttavaṇṇanā

779. **Satto guhāyanti** Guhaṭṭhakasuttaṃ. Kā uppatti? Bhagavati kira Sāvattiyaṃ viharante āyasmā Piṇḍolabhāradvājo Kosambiyaṃ Gaṅgātīre Āvaṭṭakaṃ¹ nāma Utenassa uyyānaṃ, tattha agamāsi sītale padese divāvihāraṃ nisīditukāmo. Aññadāpi cāyaṃ gacchateva tattha pubbāsevanena yathā Gavampatitthero Tāvatisabhavananti vuttanayametaṃ Vaṅḡsasuttavaṇṇanāyaṃ. So tattha Gaṅgātīre sītale rukkhamaṇḍale samāpattiṃ appettvā divāvihāraṃ nisīdi. Rājāpi kho Uteno taṃ divasaṃyeva uyyānakīlikāṃ gantvā bahudeva divasabhāgaṃ naccagītādīhi uyyāne kīlītvā pānamadamatto ekissā itthiyā aṅke sīsaṃ katvā sayi. Sesitthiyo “sutto rājā”ti uttāhāhitvā uyyāne pupphaphalādīni gaṇhantiyo therāṃ disvā hirottappaṃ upaṭṭhāpetvā “mā saddaṃ akatthā”ti aññamaññaṃ nivāretvā appasaddā upasaṅkamitvā vanditvā therāṃ samparivāretvā nisīdimāsu. Thero samāpattito vuttāhāya tāsāṃ dhammaṃ desesi, tā tuṭṭhā “sādhu sādhu”ti vatvā suṇanti.

Raṇṇo sīsaṃ aṅkenādāya nisinnitthi “imā maṃ ohāya kiṇṇānti”ti tāsū issāpakatā ūruṃ cāletvā rājānaṃ pabodhesi, rājā paṭibujjhītvā itthāgāraṃ aṇṇanto “kuhiṃ imā vasaliyo”ti āha. Sā āha “tumhesu abahukatā ‘samaṇaṃ ramayissāmā’ti gatā”ti. So kuddho therābhimukho agamāsi. Tā itthiyo rājānaṃ disvā ekaccā uttāhāhimāsu, ekaccā “mahārāja pabbajitassa santike dhammaṃ suṇāmā”ti na uttāhāhimāsu. So tena bhiyyoso mattāya kuddho therāṃ avanditvā “kimatthaṃ āgatosi”ti āha. Vivekatthaṃ mahārājāti. So “vivekatthāya āgatā evaṃ itthāgāraparivutā nisīdanti”ti vatvā “tava vivekaṃ kathehi”ti āha. Thero visāradopi vivekakathāya “nāyaṃ aññātukāmo pucchati”ti tuṇhī aho. Rājā “sace na kathesi, tambakipillikehi taṃ khādāpessāmī”ti aññatarasmiṃ asokarukkhe tambakipillikapuṭaṃ gaṇhanto attanōva upari vikiri. So sarīraṃ puñchitvā aññaṃ puṭaṃ gahetvā therābhimukho agamāsi. Thero “sacāyaṃ rājā mayi

1. Gaṅgātāṭe udakavanaṃ (Sī)

aparajjheyya, apāyābhimukho bhaveyyā”ti taṃ anukampamāno iddhiyā ākāsaṃ abbhuggantvā gato.

Tato itthiyo āhaṃsu “mahārāja aññe rājāno īdisaṃ pabbajitaṃ disvā pupphagandhādīhi pūjenti, tvaṃ tambakipillikapuṭena āsādetuṃ āraddho ahosi, kulavaṃsaṃ nāsetuṃ utṭhito”ti. So attano dosaṃ ñatvā tuṇhī hutvā uyyānapālaṃ pucchi “aññampi divasaṃ thero idhāgacchatī”ti. Āma mahārājāti. Tena hi yadā āgacchati, tadā me āroceyyāsīti. So ekadivasaṃ there āgate ārocesi, rājāpi therāṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchitvā pañchi saraṇaṃ gato ahosi. Tambakipillikapuṭena āsāditadivase pana thero ākāsenāgantvā puna pathaviyaṃ nimujjitvā Bhagavato gandhakuṭiyaṃ ummuji. Bhagavāpi kho dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṃ kappayamāno therāṃ disvā “kiṃ Bhāradvāja akāle āgatosī”ti āha. Thero “āma Bhagavā”ti vatvā sabbaṃ taṃ pavattiṃ ārocesi. Taṃ sutvā Bhagavā “kiṃ karissati tassa vivekakathā kāmagaṇagiddhassā”ti vatvā dakkhiṇena passena nipanno eva therassa dhammadesanattamaṃ imaṃ suttaṃ abhāsī.

Tattha **sattoti** laggo. **Guhāyanti** kāye. Kāyo hi rāgādīnaṃ vāḷānaṃ vasanokāsaṭo “guhā”ti vuccati. **Bahunābhichannoti** bahunā rāgādikilesajālena abhicchanno. Etena ajjhatabandhanaṃ vuttaṃ. **Tiṭṭhanti** rāgādivasena tiṭṭhanto. **Naroti** satto. **Mohanasmim pagālhoti** mohanaṃ vuccati kāmagaṇā. Ettha hi devamanussā muyhanti, tesu ajjhogālho hutvā. Etena bahiddhābandhanaṃ vuttaṃ. **Dūre vivekā hi tathāvidho** soti so tathārūpo naro tividhāpi kāyavivekādikā vivekā dūre anāsanne. Kiṃ kārāṇā? **Kāmā hi loke na hi suppahāyā**, yasmā loke kāmā suppahāyā na hontīti vuttaṃ hoti.

780. Evaṃ paṭhamagāthāya “dūre vivekā tathāvidho”ti sādhetvā puna tathāvidhānaṃ sattānaṃ dhammataṃ āvikaronto “**icchānidānā**”ti gāthamāha. Tattha **icchānidānāti** taṇhāhetukā. **Bhavasātabaddhāti** sukhavedanādīmhi bhavasāte baddhā. **Te duppamuñcāti** te

bhavasātavatthubhūtā dhammā, te vā tattha baddhā icchānidānā sattā duppamocayā. **Na hi aññamokkhāti** aññena ca mocetuṃ na sakkonti. Kāraṇavacanāṃ vā etaṃ, te sattā duppamuñcā. Kasmā? Yasmā aññena mocetabbā na honti. Yadi pana muñceyyuṃ, sakena thāmena muñceyyunti ayamassa attho. **Pacchā pure vāpi apekkhamānāti** anāgate atīte vā kāme apekkhamānā. **Ime va kāme purime va jappanti** ime vā paccuppanne kāme purime vā duvidhepi atītānāgate balavataṇhāya patthayamānā. Imesaṃ dvinnāṃ padānaṃ “te duppamuñcā na hi aññamokkhā”ti iminā saha sambandho veditabbo, itarathā “apekkhamānā jappaṃ kiṃ karonti kiṃ vā katā”ti na paññāyeyyuṃ.

781-2. Evaṃ paṭhamagāthāya “dūre vivekā tathāvidho”ti sādhetvā dutiyagāthāya ca tathāvidhānaṃ sattānaṃ dhammataṃ āvikatvā idāni nesaṃ pāpakammakaraṇaṃ āvikaronto “**kāmesu giddhā**”ti gāthamāha. Tassattho—**te** sattā **kāmesu** paribhogataṇhāya **giddhā** pariyesanādimanuyuttattā **pasutā** sammohamāpannattā **pamūlhā** avagamanatāya maccharitāya Buddhādīnaṃ vacanaṃ anādiyanatāya ca **avadāniyā**. Kāyavisamādimhi **visame nivittā** antakāle **maraṇadukkhūpanitā** “**kiṃ sū bhavissāma ito cutāse**”ti **paridevayantīti**. Yasmā etadeva, **tasmā hi sikkhetha -pa- māhu dhīrāti**. Tattha **sikkhethāti** tisso sikkhā āpajjeyya. **Idhevāti** imasmimhyeva sāsane. Sesamuttānameva.

783. Idāni ye tathā na karonti, tesaṃ byasanappattiṃ dassento “**passāmī**”ti gāthamāha. Tattha **passāmīti** maṃsacakkhu-ādīhi pekkhāmi. **Loketi** apāyādimhi. **Pariphandamānanti** ito cito ca phandamānaṃ. **Pajāṃ imanti** imaṃ sattakāyaṃ. **Taṇhagatanti** taṇhāya gataṃ abhibhūtaṃ, nipātītanti adhippāyo. **Bhavesūti** kāmabhavādīsu. **Hīnā narāti** hīnakammantā narā. **Maccumukhe lapantīti** antakāle sampatte maraṇamukhe paridevanti. **Avītataṇhāseti** avigatataṇhā. **Bhavābhavesūti** kāmabhavādīsu. Atha vā **bhavābhavesūti** bhavabhavesu, punappunabhavesūti vuttaṃ hoti.

784. Idāni yasmā avītataṇhā evaṃ phandanti ca lapanti ca, tasmā taṇhāvinaye samādapento “**mamāyite**”ti gāthamāha. Tattha **mamāyiteti** taṇhādīṭṭhimamattehi “maman”ti pariggahite vatthusmiṃ. **Passathāti**

sotāre ālapanto āha. **Etampīti** etampi ādīnavam. Sesam pākaṭameva.

785. Evamettha paṭhamagāthāya assādam, tato parāhi catūhi ādīnavañca dassetvā idāni sa-upāyam nissaraṇam nissaraṇānisaṃsañca dassetuṃ, sabbāhi vā etāhi kāmānam ādīnavam okāram saṃkilesañca dassetvā idāni nekkhamme ānisaṃsam dassetuṃ “**ubhosu antesū**”ti gāthādvayamāha. Tattha **ubhosu antesū**ti phassaphassasamudayādīsu dvīsu paricchadesu. **Vineyya chandanti** chandarāgam vinetvā. **Phassam pariññāyāti** cakkhusamphassādiphassam, phassānusārena vā taṃsampayutte sabbepi arūpadhamme, tesam vatthudvārārammaṇavasena rūpadhamme cāti sakalampi nāmarūpaṃ tihi pariññāhi parijānitvā. **Anānugiddhoti** rūpādīsu sabbadhammesu agiddho. **Yadattagarahī tadakubbamānoti** yaṃ attanā garahati, taṃ akurumāno. **Nalippatī diṭṭhasutesu dhīro**ti so evarūpo dhitisampanno dhīro diṭṭhesu ca sutesu ca dhammesu dvinnam lepānam ekenapi lepena na lippati, ākāsamiva nirupalitto accantavodānappatto hoti.

786. **Saññam pariññāti** gāthāya pana ayaṃ saṅkhepattho—na kevalañca phassameva, apica kho pana kāmasaññātibhedam **saññampi**, saññānusārena vā pubbe vuttanayeneva nāmarūpaṃ tihi pariññāhi parijānitvā imāya paṭipadāya catubbidhampi **vitareyya ogham**, tato so tiṇṇogho taṇhādiṭṭhipariggahesu taṇhādiṭṭhilepappahānena **nopalitto** khīṇāsavamuni rāgādisallānam abbūḷhattā **abbūḷhasallo** sativepullappattiyā **appamatto caram**, pubbabhāge vā appamatto caram tena appamādacārena abbūḷhasallo hutvā sakaparattabhāvātibhedam **nāsīsati lokamimam parañca**, aññadatthu carimacittanirodhā nirupādāno jātavedova parinibbātīti arahattanikūṭena desanam niṭṭhāpesi dhammanettiṭṭhapanameva karonto, na uttarim imāya desanāya maggam vā phalam vā uppādesi khīṇāsavassa desitattāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Guhaṭṭhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Duṭṭhaṭṭhakasuttavaṇṇanā

787. **Vadanti ve duṭṭhamanāpīti** Duṭṭhaṭṭhakasuttaṃ. Kā uppatti? Ādigāthāya tāva uppatti—Munisuttanayena Bhagavato bhikkhusaṃghassa ca uppannalābhasakkāraṃ asahamānā titthiyā Sundariṃ paribbājikāṃ uyyojesuṃ. Sā kira janapadakalyāṇī setavatthaparibbājikāva ahosi. Sā sunhātā sunivatthā mālāgandhavilepanavibhūsitā Bhagavato dhammaṃ sutvā Sāvattvivāsīnaṃ Jetavanato nikkhamanavelāya Sāvattthito nikkhamitvā Jetavanābhimukhī gacchati. Manussehi ca “kuhiṃ gacchasi”ti pucchitā “samaṇaṃ Gotamaṃ sāvake cassa ramayitum gacchāmi”ti vatvā Jetavanadvārakoṭṭhake vicaritvā Jetavanadvārakoṭṭhake pidahite nagaraṃ pavisitvā pabhāte puna Jetavanaṃ gantvā gandhakuṭṭisamīpe pupphāni vicinantī viya carati. Buddhupaṭṭhānaṃ āgatehi ca manussehi “kimatthaṃ āgatāsi”ti pucchitā yaṃkiñcideva bhaṇati. Evaṃ aḍḍhamāsamatte vītikkante titthiyā taṃ jīvītā voropetvā parikhātaṭe nikkhipitvā¹ pabhāte “sundariṃ na passāmā”ti kolāhalaṃ katvā rañño ca ārocetvā tena anuññātā Jetavanaṃ pavisitvā vicinantā viya taṃ nikkhattaṭṭhānā² uddharitvā mañcakaṃ āropetvā nagaraṃ abhiharitvā upakkosaṃ akaṃsu. Sabbaṃ Pālīyaṃ³ āgatanayeneva veditabbaṃ.

Bhagavā taṃ divasaṃ paccūsasamaye Buddhacakkhunā lokaṃ volokento “titthiyā ajja ayasaṃ uppādessanti”ti ñatvā “tesaṃ saddahitvā mādise cittaṃ pakopetvā mahājano apāyābhimukho mā ahosi”ti gandhakuṭṭidvāraṃ pidahitvā antogandhakuṭṭiyaṃyeva acchi, na nagaraṃ piṇḍāya pāvisi. Bhikkhū pana dvāraṃ pidahitaṃ disvā pubbasadisameva pavisiṃsu. Manussā bhikkhū disvā nānappakārehi akkosīṃsu. Atha āyasmā Ānando Bhagavato taṃ pavattiṃ ārocetvā “titthiyehi bhante mahā-ayaso uppādito, na sakkā idha vasitum, vipulo Jambudīpo, aññattha gacchāmi”ti āha. Tatthapi ayase uṭṭhite kuhiṃ gamissasi Ānandāti. Aññaṃ nagaraṃ Bhagavāti. Atha Bhagavā “āgamehi Ānanda, sattāhamevāyaṃ saddo bhavissati, sattāhaccayena yehi

1. Nikhanitvā (Sī)

2. Nikhātataṭṭhānā (Sī)

3. Khu 1. 128. piṭṭhe.

ayaso kato, tesamyeva upari patissatī”ti vatvā Ānandattherassa dhammadesanattham **“vadanti ve”**ti imam gāthamabhāsi.

Tattha **vadantī**ti Bhagavantam bhikkhusamghaṇca upavadanti. **Duṭṭhamanāpi eke athopi ve saccamanā**ti ekacce duṭṭhacittā, ekacce tathasaññinopi hutvā, titthiyā duṭṭhacittā, ye tesam vacanam sutvā saddahimsu, te saccamanāti adhippāyo. **Vādaṇca jātanti** etam akkosavādam uppannam. **Muni no upetī**ti akārakatāya ca akuppanatāya ca Buddhamuni na upeti. **Tasmā munī natthi khilo kuhiñcī**ti tena kāraṇena ayam muni rāgādikhilehi natthi khilo kuhiñcīti veditabbo.

788. Imaṇca gātham vatvā Bhagavā Ānandattheram pucchi “evam khumsetvā vambhetvā vuccamānā bhikkhū Ānanda kiṃ vadantī”ti. Na kiñci Bhagavāti. “Na Ānanda ‘aham silavā’ti sabbattha tuṇhī bhavitabbam, loke hi nābhāsamānam jānanti missam bālehi paṇḍitan”ti vatvā “bhikkhū Ānanda te manusse evam paṭicodentū”ti dhammadesanatthāya “abhūtavādī nirayam upeti”ti imam gāthamabhāsi. Thero tam uggahetvā bhikkhū āha “manussā tumhehi imāya gāthāya paṭicodetabbā”ti. Bhikkhū tathā akaṃsu. Paṇḍitamanussā tuṇhī ahesum. Rājāpi rājapurise sabbato pesetvā yesam dhuttānam lañjam datvā titthiyā tam mārāpesum, te gahetvā niggayha tam pavattim ñatvā titthiye paribhāsi. Manussāpi titthiye disvā leḍḍunā paharanti, paṃsunā okiranti “Bhagavato ayasam uppādesun”ti. Ānandatthero tam disvā Bhagavato ārocesi, Bhagavā therassa imam gāthamabhāsi **“sakaṇhi diṭṭhim -pa- vadeyyā”**ti.

Tassattho—yāyam diṭṭhi titthiyajanassa “Sundarim māretvā samaṇānam Sakyauputtīyānam avaṇṇam pakāsetvā etenupāyena laddham sakkāram sādiyissāmā”ti¹, so tam diṭṭhim katham atikkameyya, atha kho so ayaso tameva titthiyajanam paccāgato tam diṭṭhim accetum asakkontam. Yo vā sassatādivādī, sopi **sakam diṭṭhim katham accayeyya** tena diṭṭhicchandena **anunīto** tāya ca diṭṭhiruciya **niviṭṭho**, apica kho pana **sayam**

samattāni pakubbamāno attanāva paripuṇṇāni tāni diṭṭhigatāni karonto **yathā jāneyya, tatheva vadeyyāti.**

789. Atha rājā sattāhaccayena taṃ kuṇapaṃ chaḍḍāpetvā sāyanhasamayaṃ vihāraṃ gantvā Bhagavantam abhivādetvā āha “nanu bhante īdise ayase uppanne mayhampi ārocetabbaṃ siyā”ti. Evaṃ vutte Bhagavā “na mahārāja ‘aham sīlavā guṇasampanno’ti paresaṃ ārocetuṃ ariyānaṃ patirūpan”ti vatvā tassā aṭṭhuppattiyaṃ **“yo attano sīlavatāni”**ti avasesagāthāyo abhāsi.

Tattha **sīlavatāni**ti pātimokkhādīni sīlāni āraññikādīni dhutaṅgavatāni ca. **Anānuputṭho**ti apucchito. **Pāvāti** vadati. **Anariyadhammaṃ kusalā tamāhu, yo ātumānaṃ sayameva pāvāti** yo evaṃ attānaṃ sayameva vadati, tassa taṃ vādaṃ “anariyadhammo eso”ti kusalā evaṃ kathenti.

790. **Santoti** rāgādikilesavūpasamena santo, tathā **abhinibbutatto.** **Itihanti sīlesu akatthamānoti** “ahamasmi sīlasampanno”ti-ādīnā nayena iti sīlesu akatthamāno, sīlanimittam attūpanāyikaṃ vācam abhāsamānoti vuttam hoti. **Tamariyadhammaṃ kusalā vadantī**ti tassa taṃ akatthanaṃ “ariyadhammo eso”ti Buddhādayo khandhādikusalā vadanti. **Yassussadā natthi kuhiñci loke**ti yassa khīṇāsavassa rāgādayo satta ussadā kuhiñci loke natthi, tassa taṃ akatthanaṃ “ariyadhammo eso”ti evaṃ kusalā vadantīti sambandho.

791. Evaṃ khīṇāsavapaṭipattiṃ dassetvā idāni diṭṭhigatikānaṃ titthiyānaṃ paṭipattiṃ rañño dassento āha **“pakappitā saṅkhatā”**ti. Tattha **pakappitāti** parikappitā. **Saṅkhatāti** paccayābhisāṅkhatā. **Yassāti** yassa kassaci diṭṭhigatikassa. **Dhammāti** diṭṭhiyo. **Purakkhatāti** purato katā. **Santīti** samvijjanti. **Avivadātāti** avodātā. **Yadattani passati ānisaṃsaṃ, taṃ nissito kuppapaṭiccasantinti** yassete diṭṭhidhammā purakkhatā avodātā santi, so evaṃvidho yasmā attani tassā diṭṭhiyā

diṭṭhadhammikañca sakkārādim, samparāyikañca gativisesādim ānisaṁsaṁ passati, tasmā tañca ānisaṁsaṁ, tañca kuppatāya ca paṭiccasamuppannatāya ca sammutisantitāya¹ ca kuppapaṭiccasantisaṅkhātāṁ diṭṭhiṁ nissitova hoti, so tannissitattā attānaṁ vā ukkaṁseyya pare vā vambheyya abhūtehipi guṇadosehi.

792. Evaṁ nissitena ca **diṭṭhīnivesā -pa- ādiyati ca dhammanti**. Tattha **diṭṭhīnivesā**ti idaṁsaccābhīnivesasaṅkhātāni diṭṭhīnivesanāni. **Na hi svātivattā**ti sukhena ativattitabbā na honti. **Dhammesu niccheyya samuggahī**nti dvāsaṭṭhidiṭṭhidhammesu taṁ taṁ samuggahitaṁ abhinivīṭṭhaṁ dhammaṁ nicchinitvā pavattattā diṭṭhīnivesā na hi svātivattāti vuttaṁ hoti. **Tasmā naro tesu nivesanesu, nirassati ādiyati ca dhammanti** yasmā na hi svātivattā, tasmā naro tesueva diṭṭhīnivesanesu ajaṣilagosīlakukkurasīlapaṇcātapamarupapāta-ukkuṭikappadhānakaṇṭakāpassayādibhedaṁ satthāraddhammakkhānagaṇādibhedañca taṁ taṁ dhammaṁ nirassati ca ādiyati ca jahati ca gaṇhāti ca vanamakkaṇo viya taṁ taṁ sākhaṇṭi vuttaṁ hoti. Evaṁ nirassanto ca ādiyanto ca anavaṭṭhitacittattā asantehipi guṇadosehi attano vā parassa vā yasāyasaṁ uppādeyya.

793. Yo paṇāyaṁ sabbadiṭṭhigatādidosaḍḍhanāya paññāya samannāgatattā dhono, tassa **dhonassa hi -pa- anūpayo so**. Kiṁ vuttaṁ hoti? Dhonadhammasamannāgamā **dhonassa** dhutasabbapāpassa arahato **katthaci loke** tesu tesu **bhavesu pakappitā diṭṭhi natthi**, so tassā diṭṭhiyā abhāvena, yāya ca attanā kataṁ pāpakammaṁ paṭicchādentā titthiyā māyāya mānena vā etaṁ agatiṁ gacchanti, tampi **māyañca mānañca pahāya dhono** rāgādīnaṁ dosānaṁ **kena gaccheyya**, diṭṭhadhamme samparāye vā nirayādisu gativisesesu kena saṅkhaṁ gaccheyya, **anūpayo so**, so hi taṇhādiṭṭhi-upayānaṁ dvinnāṁ abhāvena anūpayoti.

794. Yo pana tesāṁ dvinnāṁ bhāvena upayo hoti, so **upayo hi -pa- diṭṭhimidheva sabbanti**. Tattha **upayoti** taṇhādiṭṭhinissito. **Dhammesu upeti vādanti** “ratto”ti vā “duṭṭho”ti vā evaṁ

1. Sammutisantatāya (Sī)

tesu tesu dhammesu upeti vādaṃ. **Anūpayam̐ kena katham̐ vadeyyāti** taṇhādiṭṭhipahānena anūpayam̐ khīṇāsavam̐ kena rāgena vā dosena vā katham̐ “ratto”ti vā “duṭṭho”ti vā vadeyya, evaṃ anupavajjo ca so kiṃ titthiyā viya katapaṭicchādako bhavissatīti adhippāyo. **Attā nirattā¹ na hi tassa atthīti** tassa hi attadiṭṭhi vā ucchedadiṭṭhi vā natthi, gahaṇam̐ muñcanam̐ vāpi attanirattasaññitam̐ natthi. Kiṃ kārāṇā natthīti ce? **Adhosi so diṭṭhimidheva sabbam̐**, yasmā so idheva attabhāve ñāṇavātena sabbam̐ diṭṭhigataṃ adhosi pajahi vinodesīti arahattanikūṭena desanam̐ niṭṭhāpesi. Tam̐ sutvā rājā attamano Bhagavantam̐ abhivādetvā pakkāmīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Duṭṭhaṭṭhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Suddhaṭṭhakasuttavaṇṇanā

795. **Passāmi suddhanti** Suddhaṭṭhakasuttam̐. Kā uppatti? Atīte kira Kassapassa Bhagavato kāle Bārāṇasivāsī aññataro kaṭumbiko pañcahi sakaṭasatehi paccantajanapadam̐ agamāsi bhaṇḍaggahaṇattham̐. Tattha vanacarakena saddhim̐ mittam̐ katvā tassa paṇṇākāram̐ datvā pucchi “kacci te samma candanasāram̐ diṭṭhapubban”ti. “Āma sāmī”ti ca vutte teneva saddhim̐ candanavanam̐ pavisitvā sabbasakaṭāṇi candanasārassa pūretvā tampi vanacarakam̐ “yadā samma Bārāṇasim̐ āgacchasi, tadā candanasāram̐ gahetvā āgaccheyyāsī”ti vatvā Bārāṇasim̐yeva agamāsi. Athāparena samayena sopi vanacarako candanasāram̐ gahetvā tassa gharam̐ agamāsi. So tam̐ disvā sabbam̐ paṭisanthāram̐ katvā sāyanhasamaye candanasāram̐ pisāpetvā samuggam̐ pūretvā “gaccha samma nhāyitvā āgacchā”ti attano purisena saddhim̐ nhānatittham̐ pesesi. Tena ca samayena Bārāṇasiyam̐ ussavo hoti, atha Bārāṇasivāsino pātova

1. Attam̐ nirattam̐ (Sī, Syā, Ka)

dānaṃ datvā sāyaṃ suddhavatthanivattā mālāgandhādīni gahetvā Kassapassa Bhagavato mahācetiyaṃ vandituṃ gacchanti. So vanacarako te disvā “mahājano kuhiṃ gacchatī”ti pucchi. “Vihāraṃ cetiyavandanatthāyā”ti ca sutvā sayampi agamāsi. Tattha manusse haritālamanosilādīhi nānappakārehi cetiye pūjaṃ¹ karonte disvā kiñci citraṃ kātuṃ ajānanto taṃ candanaṃ gahetvā mahācetiye suvaṇṇiṭṭhakānaṃ upari kaṃsapātīmattaṃ maṇḍalaṃ akāsi. Atha tattha sūriyuggamanavelāyaṃ sūriyarasmiyo uṭṭhahimsu, so taṃ disvā pasīdi, patthanañca akāsi “yattha yattha nibbattāmi, īdisā me rasmiyo ure uṭṭhahantū”ti. So kālaṃ katvā Tāvatisseu nibbatti, tassa ure rasmiyo uṭṭhahimsu, candamaṇḍalaṃ viyassa uramaṇḍalaṃ viroceti, “Candābho devaputto”tveva ca naṃ sañjānimsu.

So tāya sampattiyā chasu devalokesu anulomapaṭilomato ekaṃ Buddhantaraṃ khepetvā amhākaṃ Bhagavati uppanne Sāvatthiyaṃ brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, tathevassa ure candamaṇḍalasadisāṃ rasmimaṇḍalaṃ ahosi. Nāmakaraṇadivase cassa maṅgalaṃ katvā brāhmaṇa taṃ maṇḍalaṃ disvā “dhaññaṇṇalakkhaṇo ayaṃ kumāro”ti vimhitā “Candābho”tveva nāmaṃ akaṃsu. Taṃ vayappattaṃ brāhmaṇa gahetvā alaṅkaritvā rattakaṇcukaṃ² pārūpāpetvā rathe āropetvā “mahābrahmā ayan”ti pūjetvā “yo Candābhaṃ passati, so yasadhanādīni labhati, samparāyañca saggaṃ gacchatī”ti ugghosentā gāmanigamarājadhānīsu āhiṇḍanti. Gatagataṭṭhāne manussā “esa kira bho candābho nāma, yo etaṃ passati, so yasadhanasaggādīni labhati”ti uparūpari āgacchanti, sakalajambudīpo cali. Brāhmaṇa tucchahatthakānaṃ āgatānaṃ na dassenti, sataṃ vā sahasaṃ vā gahetvā āgatānameva dassenti. Evaṃ candābhaṃ gahetvā anuvicarantā brāhmaṇa kamena Sāvattiṃ anupattā.

Tena ca samayena Bhagavā pavattitavaradhammacakko anupubbena Sāvattiṃ āgantvā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane bahujaṇahitāya dhammaṃ desento. Atha Candābho Sāvattiṃ patvā samuddapakkhantakunnadī viya apākaṭo ahosi, candābhoti bhaṇantopi natthi. So sāyanhasamayē

1. Cetiyaṇṇaṃ (Syā), cetiyaṃ pūjaṃ (Ka) 2. Paṭṭakaṇcukaṃ (Sī), paṭakaccukaṃ (Ka)

mahājanakāyaṃ mālāgandhādīni ādāya Jetavanābhimukhaṃ gacchantam disvā “kuhiṃ gacchathā”ti pucchi. “Buddho loke uppanno, so bahujanahitāya dhammaṃ deseti, taṃ sotum Jetavanaṃ gacchamā”ti ca tesam vacanaṃ sutvā sopi brāhmaṇaṇaparivuto tattheva agamāsi. Bhagavā ca tasmim samaye dhammasabhāyaṃ varabuddhāsane nisinnova hoti, Candābho Bhagavantaṃ upasaṅkamma madhurapaṭṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdi, tāvadeva cassa so āloko antarahito. Buddhālokassa hi samīpe asītihatthabbhantare añño āloko nābhibhoti. So “āloko me naṭṭho”ti nisīditvāva uṭṭhāsi, uṭṭhahitvā ca gantumāraddho. Atha naṃ aññataro puriso āha “kiṃ bho Candābha samaṇassa Gotamassa bhīto gacchasi”ti. Nāhaṃ bhīto gacchāmi, apica me imassa tejena āloko na sampajjatīti punadeva Bhagavato purato nisīditvā pādatalā paṭṭhāya yāva kesaggā rūparaṃsilakkhaṇādisampattiṃ disvā “mahesakkho samaṇo Gotamo, mama ure appamattako āloko uṭṭhito, tāvatakenapi maṃ gahetvā brāhmaṇa sakalajambudīpaṃ vicaranti. Evaṃ varalakkhaṇasampattisamannāgatassa samaṇassa Gotamassa neva māno uppanno, addhā ayaṃ anomaguṇasamannāgato bhavissati Satthā devamanussānaṃ”ti ativiya pasannacitto Bhagavantaṃ vanditvā pabbajjaṃ yāci. Bhagavā aññataram theram āṇāpesi “pabbājehinaṃ”ti, so taṃ pabbājetvā tacapaṇcakkammaṭṭhānaṃ ācikkhi. So vipassanaṃ ārabhitvā na cireneva arahattaṃ patvā “Candābhatthero”ti vissuto ahosi. Taṃ ārabbha bhikkhū kathaṃ samuṭṭhāpesum “kiṃ nu kho āvuso ye Candābhaṃ addasaṃsu, te yasaṃ vā dhanaṃ vā labhiṃsu, saggaṃ vā gacchiṃsu, visuddhiṃ vā pāpuṇiṃsu tena cakkhudvārikarūpadassanena”ti. Bhagavā tassaṃ aṭṭhuppattiyaṃ imaṃ suttamabhāsi.

Tattha paṭhamagāthāya tāvattho—na bhikkhave evarūpena dassanena suddhi hoti, apica kho kilesamalinattā asuddhaṃ, kilesarogaṇaṃ avigamā sarogameva Candābhaṃ brāhmaṇaṃ aññaṃ vā evarūpaṃ disvā diṭṭhigatiko bālo abhijānāti “**passāmi suddhaṃ paramaṃ arogaṃ**, tena ca diṭṭhisāṅkhātena dassanena **saṃsuddhi narassa hoti**”ti, so evaṃ abhijānanto taṃ dassanaṃ “**paramaṃ**”ti ñatvā tasmim dassane **suddhānupassī**

samāno taṃ dassanaṃ “maggañāṇaṃ”ti **pacceti**. Taṃ pana maggañāṇaṃ na hoti. Tenāha “**diṭṭhena ce suddhi**”ti dutiyagāthaṃ.

796. Tassattho—tena rūpadassanasāṅkhātena **diṭṭhena** yadi kilesas**suddhi** **narassa hoti**, tena vā **ñāṇena** so yadi jāti-ādidukkhaṃ **pajahāti**, evaṃ sante ariyamaggato **añña** asuddhimaggeneva **so sujjhati**, rāgādīhi upadhīhi sa-upadhiko eva samāno sujjhātīti āpannaṃ hoti, na ca evaṃvidho sujjhati. Tasmā **diṭṭhī hi naṃ pāva tathā vadānaṃ**, sā naṃ diṭṭhiyeva “micchādiṭṭhiko ayaṇ”ti katheti diṭṭhi-anurūpaṃ “sassato loko”ti-ādinā nayena tathā tathā vadantanti.

797. **Na brāhmaṇo**ti tatiyagāthā. Tassattho—yo pana bāhitapāpattā **brāhmaṇo** hoti, so maggena adhigatāsavakkhaya khīṇāsavabrāhmaṇo ariyamaggañāṇato añña abhimaṅgalasammatarūpasāṅkhāte **diṭṭhe** tathāvidhasaddasaṅkhāte **sute** avītikkamasāṅkhāte **sīle** hatthivatādibhede **vate** pathavi-ādibhede **mute** ca uppanna micchāñāṇena **suddhiṃ na āha**. Sesamassa brāhmaṇassa vaṇṇabhāṇanatthaṃ vuttaṃ. So hi tedhātukapuñña sabbasmiṇca **pāpe anūpalitto**, tassa pahīnattā attadiṭṭhiyā yassa kassaci vā gahaṇassa pahīnattā **attañjaho**, puññaḥhisāṅkhārādīnaṃ akaraṇato **nayidha pakubbamānoti** vuccati. Tasmā naṃ evaṃ pasaṃsanto āha. Sabbasseva cassa purimāpādena sambandho veditabbo—puñña ca pāpe ca anūpalitto attañjaho nayidha pakubbamāno na brāhmaṇo aññato suddhimāhāti.

798. Evaṃ na brāhmaṇo aññato suddhimāhāti vatvā idāni ye diṭṭhigatikā aññato suddhiṃ bruvanti, tesaṃ tassā diṭṭhiyā anibbāhakabhāvaṃ¹ dassento “**purimaṃ pahāyā**”ti gāthamāha. Tassattho—te hi aññato suddhivādā samānāpi yassā diṭṭhiyā appahīnattā gahaṇamuñcanaṃ hoti, tāya **purimaṃ** satthārādīṃ **pahāya aparaṃ** nissitā **ejāsaṅkhātāya** taṇhāya **anugatā** abhibhūtā rāgādibhedaṃ **na taranti saṅgaṃ**, tañca atarantā taṃ taṃ dhammaṃ uggaṇhanti ca **nirassajanti** ca makkaṭova **sākhanti**.

1. Anibbānavāhakabhāvaṃ (Sī), anibbāhaṇabhāvaṃ (Ka)

799. Pañcamagāthāya sambandho—yo ca so “diṭṭhi hi naṃ pāva tathā vadānan”ti vutto, so sayam samādāyāti. Tattha **sayanti** sāmam. **Samādāyāti** gahetvā. **Vatānīti** hatthivatādīni. **Uccāvacanti** aparāparam hīnapañitam vā satthārato satthārādīm. **Saññasattoti** kāmasaññādīsu laggo. **Vidvā ca vedehi samecca dhammanti** paramatthavidvā ca arahā catūhi maggañāṇavedehi catusaccadhammam abhisameccāti. Sesam pākaṭameva.

800. **Sa sabbadhammesu visenibhūto, yaṃ kiñci diṭṭham va sutam mutam vāti** so bhūripaṇño khīṇāsavo yaṃ kiñci diṭṭham vā sutam vā mutam vā tesu sabbadhammesu mārasenam vināsetvā ṭhitabhāvena visenibhūto. **Tamevadassinti**¹ tam evam visuddhadassim. **Vivaṭam carantanti** taṇhacchadanādivigamena vivaṭam hutvā carantam. **Kenīdha lokasmim vikappayeyyāti** kena idha loka taṇhākappena vā diṭṭhikappena vā koci vikappeyya, tesam vā pahīnattā rāgādinā pubbe vuttenāti.

801. **Na kappayantīti** gāthāya sambandho attho ca—kiñca bhiyyo? Te hi tādisā santo dvinnam kappānam purekkhārānañca kenaci **na kappayanti na purekkharonti**, paramattha-accantasuddhi-adhigatattā anaccantasuddhim yeva akiriyasassatadiṭṭhim **accantasuddhīti na te vadanti**. **Ādānagantham gathitam visajjāti** catubbidhampi rūpādīnam ādayakattā ādānagantham attano cittasantāne gathitam baddham ariyamaggasatthena visajja chinditvā. Sesam pākaṭameva.

802. **Sīmātigoti** gāthā ekapuggalādhiṭṭhānāya desanāya vuttā. Pubbasadiso eva panassā sambandho, so evam atthavaṇṇanāya saddhim veditabbo—kiñca bhiyyo so īdiso bhūripaṇño catunnam kilesasīmānam atītattā **sīmātigo** bāhitapāpattā ca **brāhmaṇo**, itthambhūtassa ca **tassa natthi** paracittapubbenivāsañāṇehi **ñatvā vā** maṃsacakkhudibbacakkhūhi **disvā vā** kiñci **samuggahitam**, abhiniviṭṭhanti vuttam hoti. So ca kāmarāgābhāvato **na rāgarāgī**, rūparūparāgābhāvato **na**

1. Tamevam dassinti (Sī)

virāgaratto. Yato evaṃvidhassa “idaṃ paran”ti kiñci **idha uggahitaṃ natthīti** arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Suddhaṭṭhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Paramatṭhakasuttavaṇṇanā

803. **Paramanti diṭṭhīsūti** Paramatṭhakasuttaṃ. Kā uppatti? Bhagavati kira Sāvattiyaṃ viharante nānātitthiyā sannipatitvā attano attano diṭṭhiṃ dīpentā “idaṃ paramaṃ, idaṃ paraman”ti kalahaṃ katvā rañño ārocesuṃ. Rājā sambahule jaccandhe sannipātāpetvā “imesaṃ hatthiṃ dassethā”ti āṇāpesi. Rājapurisā andhe sannipātāpetvā hatthiṃ purato sayāpetvā “passathā”ti āhaṃsu. Te hatthissa ekamekaṃ aṅgaṃ parāmasiṃtu. Tato raññā “kīdiso bhaṇe hatthī”ti puṭṭho yo soṇḍaṃ parāmasi, so “seyyathāpi mahārāja naṅgalīsā”ti bhaṇi. Ye dantādīni parāmasiṃsu, te itaraṃ “mā bho rañño purato musā bhaṇī”ti paribhāsivā “seyyathāpi mahārāja bhittikhilo”ti-ādīni āhaṃsu. Rājā taṃ sabbaṃ sutvā “īdiso tumhākaṃ samayo”ti titthiye uyyojesi. Aññataro piṇḍacāriko taṃ pavattiṃ ñatvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā tassaṃ aṭṭhuppattiyaṃ bhikkhū āmantetvā “yathā bhikkhave jaccandhā hatthiṃ ajānantā taṃ taṃ aṅgaṃ parāmasitvā vivadiṃsu, evaṃ titthiyā vimokkhanikadhammaṃ ajānantā taṃ taṃ diṭṭhiṃ parāmasitvā vivadanti”ti vatvā dhammadeśanatthaṃ imaṃ suttamabhāsi.

Tattha **paramanti diṭṭhīsu paribbasānoti** “idaṃ paraman”ti gahetvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasamāno. **Yaduttari kuruteti** yaṃ attano satthārādiṃ seṭṭhaṃ karoti. **Hīnāti aññe tato sabbamātāti** taṃ attano satthārādiṃ ṭhapetvā tato aññe sabbe “hīnā ime”ti āha. **Tasmā vivādāni avītivattoti** tena kāraṇena so diṭṭhikalahe avītivattova hoti.

804. Dutiyagāthāya attho—evaṃ avītivatto ca yaṃ **diṭṭhe sute sīlavate muteti** etesu vatthūsu uppannadiṭṭhisāṅkhāte **attani** pubbe vuttappakāraṃ **ānisamsaṃ passati**, tadeva so tattha sakāya diṭṭhiyā ānisamsaṃ “idaṃ seṭṭhan”ti abhinivisitvā **aññaṃ sabbaṃ** parasatthārādikaṃ **nihīnato passati**.

805. Tatiyagāthāya attho—evaṃ passato cassa **yaṃ** attano satthārādiṃ **nissito aññaṃ** parasatthārādiṃ **hīnaṃ passati**, **taṃ** pana dassanaṃ **ganthameva kusalā vadanti**, bandhananti vuttaṃ hoti. Yasmā etadeva, **tasmā hi diṭṭhaṃ va sutaraṃ mutaṃ vā sīlabbataṃ bhikkhu na nissayeyya**, nābhiniveseyyāti vuttaṃ hoti.

806. Catutthagāthāya attho—na kevalaṃ diṭṭhasutādiṃ na nissayeyya, apica kho pana asaṅjātaṃ uparūpari **diṭṭhimpī lokasmiṃ na kappayeyya**, na janeyyāti vuttaṃ hoti. Kīdisaṃ? **Ñāṇena vā sīlavatena vāpi**, samāpattiñāṇādinā ñāṇena vā sīlavatena vā yā kappiyati, etaṃ diṭṭhiṃ na kappayya. Na kevalaṅca diṭṭhiṃ na kappayeyya, apica kho pana mānenapi jāti-ādihi vatthūhi **samoti attānamanūpaneyya**, **hīno na maññetha visesi vāpīti**.

807. Pañcamagāthāya attho—evaṃ hi diṭṭhiṃ akappento amaññaṃāno ca **attaṃ pahāya anupādiyāno** idha vā yaṃ pubbe gahitaṃ, taṃ pahāya aparaṃ aggaṇhanto tasmimpi vuttappakāre **ñāṇe** duvidhaṃ **nissayaṃ no karoti**. Akaronto ca **sa ve viyattesu**¹ nānādiṭṭhivasena bhinnesu sattesu **na vaggasārī** chandādivasena agacchanadhammo hutvā dvāsatṭhiyā diṭṭhīsu **kiñcīpi diṭṭhiṃ na pacceṭi**, na paccāgacchatīti vuttaṃ hoti.

808-10. Idāni yo so imāya gāthāya vutto khīṇāsavo, tassa vaṇṇabhaṇanattamaṃ “**yassūbhayante**”ti-ādikaṃ tisso gāthāyo āha. Tattha **ubhayanteti** pubbe vuttaphassādibhede. **Paṇidhīti** taṇhā. **Bhavābhavāyāti** punappunabhavāya. **Idha vā huraṃ vāti** sakattabhāvādibhede idha vā parattabhāvādibhede parattha vā. **Diṭṭhe vāti** diṭṭhasuddhiyā vā. Esa

1. Viyuttetu (Sī)

nayo sutādīsu. **Saññāti** saññāsamutthāpikā diṭṭhi. **Dhammāpi tesam na paṭicchitāseti** dvāsaṭṭhi diṭṭhigatadhammāpi tesam “idameva saccam moghamaññan”ti evam na paṭicchitā. **Pāraṅgato na pacceṭi tādīti** nibbānapāram gato tena tena maggena pahīne kilese puna nāgacchati, pañcahi ca ākārehi tādī hotīti. Sesam pākaṭamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Paramatthakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Jarāsuttavaṇṇanā

811. **Appam vata jīvanti** Jarāsuttaṃ. Kā uppatti? Ekaṃ samayaṃ Bhagavā Sāvattthiyaṃ vassaṃ vasitvā yāni tāni Buddhānaṃ sarirārogyasampādanam anuppannasikkhāpadapaññāpanam veneyyadamanam tathārūpāya aṭṭhuppattiyā Jātakādikathananti-ādīni janapadacārikānimittāni, tāni samavekkhitvā janapadacārikam pakkāmi. Anupubbena cārikam caramāno sāyam Sāketam anupatto añjanavanam pāvisi. Sāketavāsino sutvā “akālo idāni Bhagavantam dassanāyā”ti vibhātāya rattiyā mālāgandhādīni gahetvā Bhagavato santikam gantvā pūjanavandanasammodanādīni katvā parivāretvā aṭṭhaṃsu yāva Bhagavato gāmappavesanavelā, atha Bhagavā bhikkhusamghaparivuto piṇḍāya pāvisi. Tam aññataro Sāketako brāhmaṇamahāsālo nagarā nikkhanto nagaradvāre addasa. Disvā puttasingham uppādetvā “ciradiṭṭhosi putta mayā”ti paridevayamāno abhimukho agamāsi. Bhagavā bhikkhū saññāpesi “ayaṃ bhikkhave brāhmaṇo yaṃ icchati, taṃ karotu, na vāretabbo”ti.

Brāhmaṇopi vacchagiddhinīva gāvī āgantvā Bhagavato kāyam purato ca pacchato ca dakkhiṇato ca vāmato cāti samantā ālīngi “ciradiṭṭhosi putta ciraṃ vinā ahoṣī”ti bhaṇanto. Yadi pana so tathā kātuṃ na labheyya, hadayaṃ phāletvā mareyya. So Bhagavantam avoca “Bhagavā tumhehi saddhim āgatabhikkhūnam ahameva bhikkham dātuṃ samattho,

mameva anuggahaṃ karoṭhā”ti. Adhivāsesi Bhagavā tuṇḥibhāvena. Brāhmaṇo Bhagavato pattaṃ gahetvā purato gacchanto brāhmaṇiṃ pesesi “putto me āgato, āsanaṃ paññāpetabban”ti. Sā tathā katvā āgamaṇaṃ passantī ṭhitā Bhagavantaṃ antaravīthiyaṃyeva disvā puttasiṇehaṃ uppādetvā “ciradiṭṭhosi putta mayā”ti pādesu gahetvā roditvā gharaṃ atinetvā sakkaccaṃ bhojesi. Bhuttāvino brāhmaṇo pattaṃ apanāmesi. Bhagavā tesāṃ sappāyaṃ viditvā dhammaṃ desesi, desanāpariyosāne ubhopi sotāpannā ahesuṃ. Atha Bhagavantaṃ yāciṃsu “yāva bhante Bhagavā imaṃ nagaraṃ upanissāya viharati, amhākaṃyeva ghare bhikkhā gahetabbā”ti. Bhagavā “na Buddhā evaṃ ekaṃ nibaddhaṭṭhānaṃyeva gacchanti”ti paṭikkhipi. Te āhaṃsu “tena hi bhante bhikkhusaṃghena saddhiṃ piṇḍāya caritvāpi tumhe idheva bhattakiccaṃ katvā dhammaṃ desetvā vihāraṃ gacchathā”ti. Bhagavā tesāṃ anuggahatthāya tathā akāsi. Manussā brāhmaṇaṇca brāhmaṇiṇca “Buddhapitā Buddhamātā”tveva vohariṃsu, tampi kulaṃ “Buddhakulaṃ”ti nāmaṃ labhi.

Ānandatthero Bhagavantaṃ pucchi “ahaṃ Bhagavato mātāpitāro jānāmi, ime pana kasmā vadanti ‘ahaṃ Buddhamātā ahaṃ Buddhapitā’ti”. Bhagavā āha “nirantaraṃ me Ānanda brāhmaṇi ca brāhmaṇo ca pañca jātisaṭāni mātāpitāro ahesuṃ, pañca jātisaṭāni mātāpitūnaṃ jeṭṭhakā, pañca jātisaṭāni kaniṭṭhakā, te pubbasineheneva kathenti”ti imaṇca gāthamabhāsi—

“Pubbeva sannivāseṇa, paccuppannahitena vā.

Evaṃ taṃ jāyate pemaṃ, uppalaṃva yathodake”ti¹.

Tato Bhagavā Sākete yathābhirantaṃ viharitvā puna cārikaṃ caramāno Sāvattthimeva agamāsi. Sopi brāhmaṇo ca brāhmaṇi ca bhikkhū upasaṅkamitvā patirūpaṃ dhammadesanaṃ sutvā sesamagge pāpuṇitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyiṃsu. Nagare brāhmaṇā sannipatiṃsu

1. Khu 5. 66 piṭṭhe Jātake.

“amhākaṃ ñātake sakkarissāmā”ti. Sotāpannasakadāgāmi-anāgāmino upāsakāpi sannipatimsu upāsikāyo ca “amhākaṃ sahadhammike sakkarissāmā”ti. Te sabbepi kambalakūṭāgāraṃ āropetvā mālāgandhādīhi pūjentā nagarā nikkhāmesuṃ.

Bhagavāpi taṃ divasaṃ paccūsasamaye Buddhacakkhunā lokam volokento tesam parinibbānabhāvaṃ ñatvā “tattha mayi gate dhammadesanaṃ sutvā bahujaṇassa dhammābhisamayo bhavissatī”ti ñatvā pattacīvaramādāya Sāvattithito āgantvā ālāhanameva pāvisi. Manussā disvā “mātāpitūnaṃ sarīrakiccaṃ kātukāmo Bhagavā āgato”ti vanditvā aṭṭhaṃsu. Nāgarāpi kūṭāgāraṃ pūjentā ālāhanaṃ ānetvā Bhagavantaṃ pucchiṃsu “gahaṭṭha-ariyasāvakaṃ kathaṃ pūjetabbā”ti. Bhagavā “yathā asekkhā pūjijanti, tathā pūjetabbā ime”ti adhippāyena tesam asekkhamunibhāvaṃ dīpento imaṃ gāthamāha—

“Ahimsakā ye munayo, niccaṃ kāyena saṃvutā.

Te yanti accutaṃ ṭhānaṃ, yattha gantvā na socare”ti¹.

Taṅca parisam oloketvā taṅkhaṇānurūpaṃ dhammaṃ desento imaṃ suttamabhāsi.

Tattha **appaṃ vata jīvitaṃ idanti** “idaṃ vata manussānaṃ jīvitaṃ appaṃ parittaṃ ṭhitiparittatāya sarasaparittatāyā”ti Sallasuttepi vuttanayametaṃ. **Oraṃ vassasatāpi miyyatī**² vassasatā oraṃ kalalādikālepi miyyati. **Aticcā**ti vassasataṃ atikkamitvā. **Jarasāpi miyyatī**ti jarāyapi miyyati.

812-6. **Mamāyiteti** mamāyitavatthukāraṇā. **Vinābhāvasantamevidanti** santavinābhāvaṃ vijjamānavinābhāvameva idaṃ, na sakkā avinābhāvena bhavitunti vuttaṃ hoti. **Māmakoti** mama upāsako bhikkhu vāti saṅkhaṃ gato, Buddhādīni vā vatthūni mamāyamāno. **Saṅgataṃ**ti samāgataṃ dīṭṭhapubbaṃ vā. **Piyāyitanti** piyaṃ kataṃ. **Nāmaṃyevā’vasissati**³, **akkheyyanti** sabbam rūpādidhammajātaṃ pahīyati, nāmamattameva tu avasissati “Buddharakkhito dhammarakkhito”ti evaṃ saṅkhātum kathetum. **Munayoti** khīṇāsavamunayo. **Khemadassinoti** nibbānadassino.

1. Khu 1. 46 piṭṭhe Dhammapade. 2. Mīyatīti (Sī) 3. Nāmaṃyevāvasissati (Sī, Syā)

817. Sattamagāthā evaṃ maraṇabbhāhate loke
anurūpaṭipattidassanattamaṃ vuttā. Tattha **patilīnacarassā**ti tato tato
patilīnaṃ cittaṃ katvā carantassa. **Bhikkhunoti** kalyāṇaputhujjanassa
sekkhassa vā. **Sāmaggiyamāhu tassa taṃ, yo attānaṃ bhavane na dassayeti**
tassetamaṃ patirūpamāhu, yo evaṃṭipanno nirayādibhede bhavane attānaṃ
na dasseyya. Evaṃ hi so imamaṃ maraṇā mucceyyāti adhippāyo.

818-20. Idāni yo “attānaṃ bhavane na dassaye”ti evaṃ khīṇāsavo
vibhāvito, tassa vaṇṇabhaṇanattamaṃ ito parā tisso gāthāyo āha. Tattha
sabbatthāti dvādasasu āyatanesu. **Yadidaṃ diṭṭhasutaṃ mutesu vā**ti ettha
pana yadidaṃ diṭṭhasutaṃ, ettha vā mutesu vā dhammesu evaṃ muni na
upalimpati ti evaṃ sambandho veditaḥ. **Dhono na hi tena maññati,**
yadidaṃ diṭṭhasutaṃ mutesu vāti atrāpi yadidaṃ diṭṭhasutaṃ, tena vatthunā
na maññati, mutesu vā dhammesu na maññati ti evameva sambandho
veditaḥ. **Na hi so rajjati no virajjati**ti bālaputhujjanā viya na rajjati,
kalyāṇaputhujjanasekkhā viya na virajjati, rāgassa pana khīṇattā
“virāgo”tveva saṅkhaṃ gacchati. Sesamaṃ sabbattha pākaṭamevāti.
Desanāpariyosāne caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Jarāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Tissametteyyasuttavaṇṇanā

821. **Methunamanuyuttassā**ti Tissametteyyasuttaṃ. Kā uppatti?
Bhagavati kira Sāvattiyaṃ viharante Tissametteyyā nāma dve saḥāyā
Sāvattihiṃ agamaṃsu. Te sāyanhasamayamaṃ mahājanaṃ Jetavanābhimukhaṃ
gacchantamaṃ disvā “kuhiṃ gacchathā”ti pucchimaṃsu. Tato tehi “Buddho loke
uppanno, bahujaṇahitāya dhammaṃ deseti, taṃ sotuṃ Jetavanaṃ
gacchāma”ti

vutte “mayampi sossāmā”ti agamaṃsu. Te avaññhadhammadesakassa Bhagavato dhammadesanaṃ sutvā parisantare nisinnāva cintesuṃ “na sakka agāramajjhe ñhitenāyaṃ dhammo paripūretu”ti. Atha pakkante mahājane Bhagavantam pabbajjam yāciṃsu, Bhagavā “ime pabbājehi”ti aññataram bhikkhum āṇāpesi. So te pabbājetvā tacapañcakakammaṭṭhānam datvā araṇṇavāsam gantumāraddho. Metteyyo tissaṃ āha “āvuso upajjhāyo araṇṇam gacchati, mayampi gacchāmā”ti. Tisso “alam āvuso, Bhagavato dassanam dhammassavanañca alam pihemi, gaccha tvaṃ”ti vatvā na agamāsi. Metteyyo upajjhāyena saha gantvā araṇṇe samaṇadhammam karonto na cirasseva arahattam pāpuṇi saddhim ācariyupajjhāyehi. Tissassāpi jetṭhabhātā byādhinā kalamakāsi. So tam sutvā attano gāmaṃ agamāsi, tatra naṃ nātakā palobhetvā uppabbājesuṃ. Metteyyopi ācariyupajjhāyehi saddhim Sāvattim āgato. Atha Bhagavā vutthavasso janapadacārikaṃ caramāno anupubbena tam gāmaṃ pāpuṇi. Tattha Metteyyo Bhagavantam vanditvā “imasmim bhante gāme mama gihisahāyo atthi, muhuttam tāva āgametha anukampaṃ upādāyā”ti vatvā gāmaṃ pavisitvā tam Bhagavato santikaṃ ānetvā ekamantaṃ ñhito tassatthāya ādigāthāya Bhagavantam pañham pucchi. Tassa Bhagavā byākaronto avasesagāthāyo abhāsi. Ayamassa suttassa uppatti.

Tattha **methunamanuyuttassāti** methunadhammasamāyuttassa. **Iti**ti evamāha. **Āyasmāti** piyavacanametam, **Tissoti** nāmaṃ tassa therassa. So hi Tissoti nāmena. **Metteyyoti** gottam, gottavaseneva cesa pākaṭo ahosi. Tasmā aṭṭhuppattiyam vuttam “Tissametteyyā nāma dve sahāyā”ti. **Vighātanti** upaghātam. **Brūhīti** ācikkha. **Mārisāti** piyavacanametam, nidukkhāti vuttam hoti. **Sutvāna tava sāsanti** tava vacanam sutvā. **Viveke sikkhissāmaseti** sahāyam ārabha dhammadesanam yācanto bhaṇati, so pana sikkhitasikkhoyeva.

822. **Mussate vāpi sāsanti** pariyattipaṭipattito duvidhampi sāsanam nassati. **Vāpīti** padapūraṇamattam. **Etam tasmim anāriyanti** tasmim puggale etam anariyam, yadidam micchāpaṭipadā.

823. **Eko pubbe caritvānāti** pabbajjāsāṅkhātena vā gaṇavossaggaṭṭhena¹ vā pubbe eko viharitvā. **Yānaṃ bhantaṃva taṃ loke, hīnamāhu** puthujjananti taṃ vibbhantakaṃ puggalaṃ yathā hatthiyānādiyānaṃ adantaṃ visamaṃ ārohati, ārohakampi bhañjati, papātepi papatati, evaṃ kāyaduccaritādivisamārohanena narakādīsu, atthabhañjanena jātipapātādīsu papatanena ca yānaṃ bhantaṃva āhu hīnaṃ puthujjanaṃca āhūti.

824-5. **Yaso kitti cāti** lābhasakkāro pasamsā ca. **Pubbeti** pabbajitabhāve. **Hāyate vāpi tassa sāti** tassa vibbhantakassa sato so ca yaso sā ca kitti hāyati. **Etampi disvāti** etampi pubbe yasakittīnaṃ bhāvaṃ pacchā ca hāniṃ disvā. **Sikkhetha methunaṃ vipphātaveti** tisso sikkhā sikkhetha. Kiṃ kāraṇaṃ? **Methunaṃ vipphātave**, methunappahānatthāyāti vuttaṃ hoti. Yo hi methunaṃ na vipvajahati, **saṅkappehi -pa- tathāvidho**. Tattha paretoti samannāgato. **Paresaṃ nigghosanti** upajjhāyādīnaṃ nindāvacanaṃ. **Maṅku hotīti** dummano hoti.

826. Ito parā gāthā pākaṭasambandhā eva. Tāsu **satthānīti** kāyaduccaritādīni. Tāni hi attano paresaṃca chedanaṭṭhena “satthānī”ti vuccanti. Tesu cāyaṃ visesato codito musāvācanasatthāneva karoti “iminā kāraṇenāhaṃ vibbhanto”ti bhaṇanto. Tenevāha “**esa khvassa mahāgedho, mosavajjaṃ pagāhati**”ti. Tattha **esa khvassāti** esa kho assa. **Mahāgedhoti** mahābandhanaṃ. Katamoti ce? Yadidaṃ mosavajjaṃ pagāhati, svāssa musāvādajjhogāho mahāgedhoti veditabbo.

827. **Mandova parikissatīti** pāṇavadhādīni karonto tattonidānaṃca dukkhamanubhonto bhogapariyesanarakkhanāni ca karonto momūho viya parikilissati.

828-9. “**Etamādīnavaṃ ñatvā, muni pubbāpare idhā**”ti etaṃ “yaso kitti ca yā pubbe, hāyate’vāpi tassa sā”ti ito pabhuti vutte pubbāpare idha imasmim sāsane pubbato apare samaṇabhāvato

1. Gaṇavavassaggaṭṭhena (Sī), gaṇavassaggaṭṭhena (Syā)

vibbhantakabhāve ādīnavam muni ñatvā. **Etadariyānamuttamanti** yadidaṃ vivekacariyā, etaṃ Buddhādīnaṃ ariyānaṃ uttamaṃ, tasmā vivekaññeva sikkhethāti adhippāyo. **Na tena seṭṭho maññethāti** tena ca vivekena na attānaṃ “seṭṭho ahan”ti maññeyya, tena thaddho na bhavyeyyāti vuttaṃ hoti.

830. **Rittassāti** vivittassa kāyaduccaritādīhi virahitassa. **Oghatiṇṇassa pihayanti, kāmesu gadhitā pajāti** vatthukāmesu laggā sattā tassa caturoghatiṇṇassa pihayanti iṇāyikā viya āṇanyassāti arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi. Desanāpariyosāne Tisso sotāpattiphalaṃ patvā pacchā pabbajitvā arahattaṃ sacchākāsīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipāṭaṭṭhakathāya

Tissametteyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Pasūrasuttavaṇṇanā

831. **Idheva suddhīti** Pasūrasuttaṃ. Kā uppatti? Bhagavati kira Sāvatthiyaṃ viharante Pasūro nāma paribbājako mahāvādī, so “ahamasmi sakalajambudīpe vādena aggo, tasmā yathā Jambudīpassa jambupaññānaṃ, evaṃ mamāpi bhavituṃ arahatī”ti jambusākhaṃ dhajaṃ katvā sakalajambudīpe paṭivādaṃ anāsādentō anupubbena Sāvatthiṃ āgantvā nagaradvāre vālikatthalaṃ katvā tattha sākhaṃ ussāpetvā “yo mayā saddhiṃ vādaṃ kātuṃ samattho, so imaṃ sākhaṃ bhañjatū”ti vatvā nagaraṃ pāvisi. Taṃ ṭhānaṃ mahājano parivāretvā aṭṭhāsi. Tena ca samayena āyasmā Sāriputto bhattakiccaṃ katvā Sāvatthito nikkhamati, so taṃ disvā sambahule gāmadārake pucchi “kiṃ etaṃ dārakā”ti, te sabbaṃ ācikkhimsu. “Tena hi naṃ tumhe uddharitvā pādehi bhañjatha, ‘vādatthiko vihāraṃ āgacchatū’ti ca bhaṇathā”ti vatvā pakkāmi.

Paribbājako piṇḍāya caritvā katabhattakicco āgantvā uddharitvā bhaggaṃ sākhaṃ disvā “kenidaṃ kārītaṃ”ti pucchi. “Buddhasāvakena Sāriputtenā”ti ca vutte pamudito hutvā “ajja mama jayaṃ samaṇassa ca parājayaṃ paṇḍitā passantū”ti pañhavīmaṃsake kāraṇike ānetuṃ Sāvatthiṃ pavisitvā vīthisiṅghātakacaccesu vicaranto “samaṇassa Gotamassa aggasāvakena saha vāde paññāpaṭibhānaṃ sotukāmā bhonto nikkhamantū”ti ugghosesi. “Paṇḍitānaṃ vacanaṃ sossāmā”ti sāsane pasannāpi appasannāpi bahū manussā nikkhamimsu. Tato Pasūro mahājanaparivuto “evaṃ vutte evaṃ bhaṇissāmī”ti-ādīni vitakkento vihāraṃ agamāsi. Thero “vihāre uccāsaddamahāsaddo janabyākulañca mā ahoṣī”ti Jetavanadvārakoṭṭhake āsanaṃ paññāpetvā nisīdi.

Paribbājako therāṃ upasaṅkamitvā “tvaṃ bho pabbajita mayhaṃ jambudhajaṃ bhañjāpesī”ti āha. “Āma paribbājakā”ti ca vutte “hotu no bho kāci kathāpavattī”ti āha. “Hotu paribbājakā”ti ca therena sampaṭicchite “tvaṃ samaṇa puccha, ahaṃ vissajjessāmī”ti āha. Tato naṃ thero avaca “kiṃ paribbājaka dukkaraṃ pucchā, udāhu vissajjanā”ti. Vissajjanaṃ bho pabbajita, pucchāya kiṃ dukkaraṃ, taṃ yo hi koci yaṃkiñci pucchatīti. “Tena hi paribbājaka tvaṃ puccha, ahaṃ vissajjessāmī”ti evaṃ vutte paribbājako “sādhurūpo bhikkhu ṭhāne sākhaṃ bhañjāpesī”ti vimhitacitto hutvā therāṃ pucchi “ko purisassa kāmo”ti. “Saṅkapparāgo purisassa kāmo”ti¹ thero āha. So taṃ sutvā there viruddhasaññī hutvā parājayaṃ āropetukāmo āha “citravicitrāmmaṇaṃ pana bho pabbajita purisassa kāmāṃ na vadesī”ti. Āma paribbājaka na vademīti. Tato naṃ paribbājako yāva tikkhattuṃ paṭiññaṃ kārapetvā “suṇantu bhonto samaṇassa vāde dosan”ti pañhavīmaṃsake ālapitvā āha “bho pabbajita tumhākaṃ sabrahmacārino araṇṇe viharantī”ti. Āma paribbājaka viharantīti. Te tattha viharantā kāmavitakkādayo vitakke vitakkentīti. Āma paribbājaka puthujjanā sahasā vitakkentīti. “Yadi evaṃ tesāṃ samaṇabhāvo kuto, nanu te agārikā kāmabhogino hontī”ti evaṇca pana vatvā athāparaṃ etadavoca—

1. Am 2. 359. piṭṭhe āgataṃ.

“Na te ve kāmā yāni citrāni loke,
 Saṅkapparāgañca vadesi kāmam.
 Saṅkappayaṃ akusale vitakke,
 Bhikkhupi te hessati kāmabhogī”¹.

Atha thero paribbājakassa vāde dosam dassento āha “kiṃ paribbājaka saṅkapparāgaṃ purisassa kāmam na vadesi, citravacitrārammaṇam vadesī”^{ti}.
 Āma bho pabbajitāti. Tato nam thero yāva tikkhattum paṭiññam kārāpetvā
 “suṇātha āvuso paribbājakassa vāde dosan”^{ti} pañhavīmaṃsake ālapitvā āha
 “āvuso Pasūra tava satthā atthī”^{ti}. Āma pabbajita atthīti. So
 cakkuviññeyyam rūpārammaṇam passati, saddārammaṇādīni vā sevātīti.
 Āma pabbajita sevātīti. “Yadi evam tassa satthubhāvo kuto, nanu so agāriko
 kāmabhogī hotī”^{ti} evaṃ pana vatvā athāparam etadavoca—

“Te ve kāmā yāni citrāni loke,
 Saṅkapparāgaṃ na vadesi kāmam.
 Passanto rūpāni manoramāni,
 Suṇanto saddāni manoramāni.
 Ghāyanto gandhāni manoramāni,
 Sāyanto rasāni manoramāni.
 Phusanto phassāni manoramāni,
 Satthāpi te hessati kāmabhogī”^{ti}.

Evam vutte nippaṭibhāno paribbājako “ayaṃ pabbajito mahāvādī,
 imassa santike pabbajitvā vādasattham sikkhissāmī”^{ti} Sāvattim pavisitvā
 pattacīvaram pariyesitvā Jetavanam pavittṭho tattha Lāludāyim
 suvaṇṇavaṇṇam kāyūpapannaṃ sarīrākārākappesu samantapāsādikam disvā
 “ayaṃ bhikkhu mahāpaṇṇo mahāvādī”^{ti} mantvā tassa santike pabbajitvā tam
 vādena niggahetvā saliṅgena tamyeva titthāyatanaṃ pakkamitvā puna
 “samaṇena Gotamena saddhim vadam karissāmī”^{ti} Sāvattiyam
 purimanayeneva ugghosetvā mahājanaparivuto “evam samaṇam Gotamam
 niggahessāmī”^{ti}-ādīni

1. Sam. 1. 60. piṭṭhepi.

vadanto Jetavanam agamāsi. Jetavanadvārakoṭṭhake adhivatthā devatā “ayam abhājanabhūto”ti mukhabandhamassa akāsi. So Bhagavantam upasaṅkamitvā mūgo viya nisīdi. Manussā “idāni pucchissati, idāni pucchissati”ti tassa mukham ulloketvā “vadehi bho Pasūra, vadehi bho Pasūrā”ti uccāsaddamahāsaddā ahesum. Atha Bhagavā “kim Pasūro vadissati”ti vatvā tattha sampattaparisāya dhammadesanattham imam suttam abhāsi.

Tattha paṭhamagāthāya tāva ayam saṅkhepo—ime diṭṭhigatikā attano diṭṭhim sandhāya **idheva suddhī iti vādayanti, nāññesu dhammesu visuddhimāhu**. Evam sante attano satthārādīni **nissitā** tattheva “esa vādo subho”ti evam **subham vadānā**¹ hutvā **puthū** samaṇabrāhmaṇā “sassato loko”ti-ādīsu **paccekasaccesu niviṭṭhā**.

832. Evam niviṭṭhā ca—**te vādakāmāti** gāthā. Tattha **bālam dahantī mithu aññamaññanti** “ayam bālo ayam bālo”ti evam dvepi janā aññamaññam bālam dahanti, bālato passanti. **Vadanti te aññasitā kathojjanti** te aññamaññam satthārādīm nissitā kalaham vadanti. **Pasaṃsakāmā kusalā vadānāti** pasaṃsatthikā ubhopi “mayam kusalavādā paṇḍitavādā”ti evaṃsaññino hutvā.

833. Evam vadānesu ca tesu eko niyamato eva—**yutto kathāyanti** gāthā. Tattha **yutto kathāyanti** vivādakathāya ussukko. **Pasaṃsamiccham vinighāti hotīti** attano pasaṃsam icchanto “katham nu kho niggahessāmī”ti-ādinā nayena pubbeva sallāpā kathamkathī vinighātī² hoti. **Apāhatasminti pañhavīmaṃsakehi** “atthāpagataṃ te bhaṇitaṃ, byañjanāpagataṃ te bhaṇitaṃ”ti-ādinā nayena apahārite³ vāde. **Nindāya so kuppātīti** evam apāhatasmīṃca vāde uppannāya nindāya so kuppātī. **Randhamesīti** parassa randhameva gavesanto.

1. Subhavādā (Sī, Syā)

2. Vādakathamkathāvinipātī (Sī), sallāpakathamkathāvinighātī (Syā)

3. Apasādite (Sī, Ka)

834. Na kevalañca kuppati, apica kho pana **yamassa vādanti** gāthā. Tattha **parihīnamāhu apāhatanti** atthabyañjanādito apāhatam parihīnam vadanti. **Paridevatī**ti tato nimittam so “aññam mayā āvajjitan”ti-ādīhi vippalapati. **Socatī**ti “tassa jayo”ti-ādīni ārabha socati. **Upaccagā manti anutthunā**ti “so mam vādena vadam atikkanto”ti-ādīnā nayena suṭṭhutarāṃ vippalapati.

835. **Ete vivādā samaṇesū**ti ettha pana **samaṇā** vuccanti bāhiraparibbājakā. **Etesu ugghāti nighāti hotī**ti etesu vādesu jayaparājayādivasena cittassa ugghātam nighātāñca pāpuṇanto ugghātī nighātī ca hoti. **Virame kathojjanti** pajaheyya kalaham. **Na haññadatthatthi pasamsalābhā**ti na hi ettha pasamsalābhato añño attho atthi.

836-7. Chatṭhagāthāya attho—yasmā ca na haññadatthatthi pasamsalābhā, tasmā paramam lābham labhantopi “sundaro ayan”ti **tattha** diṭṭhiyā **pasamsito vā pana hoti** tam vadam parisāya majjhe dīpetvā, tato **so tena** jayatthena tuṭṭhim vā dantavidamsakam vā āpajjanto **hasati**, mānena ca **uṇṇamati**. Kim kāraṇam? Yasmā **tam** jayattham **pappuyya yathāmano** jāto, evam uṇṇamato ca **yā uṇṇatī**ti gāthā. Tattha **mānātimānam vadate** panesoti eso pana tam uṇṇatim “vighātabhūmī”ti abujjhamāno mānañca atimānañca vadatiyeva.

838. Evam vāde dosam dassetvā idāni tassa vadam asampaṭicchanto “**sūro**”ti gāthamāha. Tattha **rājakhādāyā**ti rājakhādaniyena, bhattavetanenāti vuttam hoti. **Abhigajjameti paṭisūramicchanti** yathā so paṭisūram icchanto abhigajjanto eti, evam diṭṭhigatiko diṭṭhigatikanti dasseti. **Yeneva so, tena palehī**ti yena so tuyham paṭisūro, tena gaccha. **Pubbeva natthi yadidam yuddhāyā**ti yam pana idam kilesajātam yuddhāya siyā, tam etam pubbeva natthi, bodhimūleyeva pahīnanti dasseti. Sesagāthā pākaṭasambandhāyeva.

839-40. Tattha **vivādayantī**ti vivadanti. **Paṭisenikattā**ti paṭilomakārako. **Visenikatvā**ti kilesasenaṃ vināsetvā. **Kim**

labhethoti paṭimallaṃ kiṃ labhissasi. **Pasūrā**ti taṃ paribbājakam ālapati.
Yesīdha natthīti yesam idha natthi.

841. **Pavitakkanti** “jāyo nu kho me bhavissatī”ti-ādīni vitakkento.
Dhonenā yugam samāgamāti dhutakilesena Buddhena saddhim yugaggāham
 samāpanno. **Na hi tvaṃ sakkaṃ sampayā**taveti kotthukādayo viya sīhādīhi,
 dhonenā saha yugam gahetvā ekapadampi sampayātuṃ yugaggāhameva vā
 sampādetuṃ na sakkhissasīti. Sesam sabbattha pākāamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Pasūrasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā

842. **Disvāna taṇhanti** Māgaṇḍiyasuttaṃ. Kā uppatti? Ekaṃ samayaṃ
 Bhagavā Sāvattthiyaṃ viharanto paccūsasamaye Buddhacakkhunā lokam
 volokento Kurūsu Kammāsadhamma¹nigamavāsino Māgaṇḍiyassa nāma
 brāhmaṇassa sapajāpatikassa arahattūpanissayaṃ disvā tāvadeva Sāvattthito
 tattha gantvā Kammāsadhammassa avidūre aññatarasmim vanasaṇḍe nisīdi
 suvaṇṇobhāsaṃ muñcamāno. Māgaṇḍiyopi taṅkhaṇaṃ tattha
 mukhadhovanatthaṃ gato suvaṇṇobhāsaṃ disvā “kiṃ idan”ti ito cito ca
 pekkhamāno Bhagavantaṃ disvā attamano ahosi. Tassa kira dhītā
 suvaṇṇavaṇṇā, taṃ bahū khattiyakumārādayo vārayantā na labhanti.
 Brāhmaṇo evamladdhiko hoti “samaṇasseva naṃ suvaṇṇavaṇṇassa
 dassāmī”ti. So Bhagavantaṃ disvā “ayaṃ me dhītāya samānavaṇṇo, imassa
 naṃ dassāmī”ti cittaṃ uppādesi. Tasmā disvāva attamano ahosi. So vegena
 gharaṃ gantvā brāhmaṇim āham “bhoti bhoti mayā dhītāya samānavaṇṇo
 puriso diṭṭho, alaṅkarohi dārikam, tassa naṃ dassāmā”ti.

1. Kammāssadamma (Sī)

brāhmaṇiyā dārikaṃ gandhodakena nhāpetvā vatthapupphālāṅkāradīhi alaṅkarontiyā eva Bhagavato bhikkhācāraṇelā sampattā. Atha Bhagavā Kammāsadhammaṃ piṇḍāya pāvisi.

Tepi kho dhītaraṃ gahetvā Bhagavato nisinnokāsaṃ agamaṃsu. Tattha Bhagavantam adisvā brāhmaṇī ito cito ca vilokentī Bhagavato nisajjaṭṭhānaṃ tiṇasanthāraṃ addasa. Buddhānañca adhiṭṭhānabalena nisinnokāso padanikkhepo ca abyākulā honti. Sā brāhmaṇaṃ āha “esa brāhmaṇa tassa tiṇasanthāro”ti, āma bhotīti. Tena hi brāhmaṇa amhākaṃ āgamanakammaṃ na sampajjissatīti. Kasmā bhotīti? Passa brāhmaṇa abyākulo tiṇasanthāro, neso kāmabhogino¹ paribhuttoti. Brāhmaṇo “mā bhoti maṅgale pariyesiyamāne avamaṅgalaṃ abhaṇī”ti āha. Punapi brāhmaṇī ito cito ca vicarantī Bhagavato padanikkhepaṃ disvā brāhmaṇaṃ āha “ayaṃ tassa padanikkhepo”ti. Āma bhotīti. Passa brāhmaṇa padanikkhepaṃ, nāyaṃ satto kāmesu gadhitoti. “Kathaṃ tvaṃ bhoti jānāsī”ti ca vuttā attano ñāṇabalaṃ dassentī āha—

“Rattassa hi ukkuṭikaṃ padaṃ bhava,
Duṭṭhassa hoti anukaḍḍhitaṃ padaṃ.
Mūḷhassa hoti sahasānupīḷitaṃ,
Vivaṭṭacchadassa idamīdisaṃ padaṃ”ti².

Ayañcarahi tesam kathā vippakatā, atha Bhagavā katabhattakicco tameva vanasaṇḍaṃ āgato. Brāhmaṇī Bhagavato varalakkaṇakhacitaṃ byāmapabbhāparikkhitaṃ rūpaṃ disvā brāhmaṇaṃ āha “esa tayā brāhmaṇa diṭṭho”ti. Āma bhotīti. Āgatakammaṃ na sampajjissateva, evarūpo nāma kāme paribhuñjissatīti netam thānaṃ vijjatīti. Tesam evaṃ vadantānaññeva Bhagavā tiṇasanthāraṃ nisīdi. Atha brāhmaṇo dhītaraṃ vāmena hatthena gahetvā kamaṇḍaluṃ dakkhiṇena hatthena gahetvā Bhagavantam upasaṅkamitvā “bho pabbajita tvañca suvaṇṇavaṇṇo ayañca dārikā, anucchavikā esā tava, imāhaṃ bhoto bhariyaṃ posāvanatthāya

1. Tiṇasanthāraṃ, kāmābhivhūnā sattena (Sī)

2. Am-Ṭīṭha 1. 335; Dhammapada-Ṭīṭha 1. 129; Visuddhi 1. 101 piṭṭhesupi.

dammi”ti vatvā Bhagavato santikaṃ gantvā dātukāmo¹ aṭṭhāsi. Bhagavā brāhmaṇaṃ anālapitvā aññena saddhiṃ sallapamāno viya “**disvāna taṇhaṃ**”ti imaṃ gāthaṃ abhāsi.

Tassattho—ajapālanigrodhamūle nānārūpāni nimminivā abhikāmaṃagataṃ māradhītaraṃ **disvāna taṇhaṃ aratiṃ ragañca** chandamattampi me **methunasmiṃ nāhosi, kimevidaṃ** imissā dārikāya **muttakarīsapuṇṇaṃ** rūpaṃ disvā bhavissati, sabbathā **pādāpi naṃ samphusituṃ na icche**, kutonena saṃvasitunti.

843. Tato Māgaṇḍiyo “pabbajitā nāma mānusaḥ kāme pahāya dibbakāmatthāya pabbajanti, ayañca dibbepi kāme na icchatī, idampi itthiratanāṃ, kā nu assa diṭṭhī”ti pucchitūṃ dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **etādisaṃ ce ratananti** dibbitthiratanāṃ sandhāya bhaṇati, **nārinti** attano dhītaraṃ sandhāya. **Diṭṭhigataṃ sīlavataṃ nu jīvanti**² diṭṭhiñca sīlañca vatañca jīvitañca. **Bhavūpapattiñca vadesi** kīdisanti attano bhavūpapattiñca kīdisaṃ vadasīti.

844. Ito parā dve gāthā vissajjanapucchānayaena pavattattā pākaṭasambandhāyeva. Tāsu paṭhamagāthāya saṅkhepattho—**tassa** mayhaṃ Māgaṇḍiya dvāsaṭṭhidiṭṭhigatadhammesu nicchinitvā “idameva saccaṃ moghamaññaṃ”ti evaṃ **ida padāmīti samuggahitaṃ na hoti** natthi na vijjati. Kiṃ kārāṇā? Ahañhi passanto **diṭṭhīsu** ādīnavaṃ kañci diṭṭhiṃ aggahetvā saccāni pavicinanto ajjhattaṃ³ rāgādīnaṃ santibhāvena **ajjhattasanti**saṅkhātāṃ nibbānameva addasanti.

845. Dutiyagāthāya saṅkhepattho—**yānimāni** diṭṭhigatāni tehi tehi sattehi vinicchinitvā gahitattā **vinicchayāti** ca attano paccayehi abhisāṅkhatabhāvādinā nayena **pakappitāni** cāti vuccanti, **te** tvaṃ **muni** diṭṭhigatadhamme aggahetvā **ajjhattasanti**ti **yametamatthaṃ brūsi**, ācikkha me, **kathaṃ nu dhīrehi paveditaṃ** kathaṃ pakāsitaṃ dhīrehi taṃ padanti.

1. Dammi, paṭiggaṇha udakupasaṭṭhaṃ dārikanti vatvā dātukāmo (Sī)

2. Sīlavatānujīvanti (Sī)

3. Ajjhattānaṃ (Sī)

846. Athassa Bhagavā yathā yena upāyena taṃ padaṃ dhīrehi pakāsitaṃ, taṃ upāyaṃ sapaṭipakkhaṃ dassento **“na diṭṭhiyā”**ti gāthamāha. Tattha “na diṭṭhiyā”ti-ādīhi diṭṭhisuti-aṭṭhasamāpattiñāṇabāhiraṣilabbatāni paṭikkhipati. **“Suddhimāhā”**ti ettha vuttaṃ **āha**. saddaṃ sabbattha nakārena saddhiṃ yojetvā purisabyattayaṃ katvā “diṭṭhiyā suddhiṃ nāhaṃ kathemi”ti evamattho veditabbo. Yathā cettha, evaṃ uttarapadesupī. Tattha ca **adiṭṭhiyā nāhāti** dasavatthukaṃ sammādiṭṭhiṃ vinā na kathemi. Tathā **assutiyāti** navaṅgaṃ savanaṃ vinā. **Aññāti** kammassakatasaccānulomikaññāṇaṃ vinā. **Asīlatāti** pātimokkhasaṃvaraṃ vinā. **Abbatāti** dhutaṅgavataṃ vinā. **Nopī tenāti** tesu ekamekena diṭṭhi-ādimattenāpi no kathemīti evamattho veditabbo. **Ete ca nissajja anuggahāyāti** ete ca purime diṭṭhi-ādibhede kaṇhapakkhiye dhamme samugghātakaraṇena nissajja, pacchime adiṭṭhi-ādibhede sukkapakkhiye atammayatāpajjanena anuggahāya. **Santo anissāya bhavaṃ na jappeti** imāya paṭipattiyā rāgādivūpasamena santo cakkhādīsu kañci dhammaṃ anissāya ekampi bhavaṃ apihetuṃ apatthetuṃ samattho siyā, ayamassa ajjhattasantiṭṭhi adhippāyo.

847. Evaṃ vutte vacanatthaṃ asallakkhento Māgaṇḍiyo **“no ce kirā”**ti gāthamāha. Tattha diṭṭhādīni vuttanayāneva. Kaṇhapakkhiyāniyeva pana sandhāya ubhayatrāpi āha. Āha. saddaṃ pana nocekira. saddena yojetvā **“no ce kirāha** no ce kira kathesi”ti eva attho daṭṭhabbo. **Momuhanti** atimūlhaṃ, mohanaṃ vā. **Paccetiṭṭhi** jānanti.

848. Athassa Bhagavā taṃ diṭṭhiṃ nissāya pucchāṃ paṭikkhipanto **“diṭṭhiṃ nissāya”**ti gāthamāha. Tassattho—tvaṃ Māgaṇḍiya **diṭṭhiṃ nissāya** punappunaṃ pucchamāno yāni te diṭṭhigatāni samuggahitāni, tesveva **samuggahītesu** evaṃ **pamohaṃ** āgato, **ito ca** mayā vutta-ajjhattasantiṭṭhi paṭipattito dhammadesanato vā **aṇumpi** yuttasaññaṃ na passasi, tena kāraṇena tvaṃ imaṃ dhammaṃ **momuhato** passasīti.

849. Evaṃ samuggahītesu pamohena Māgaṇḍiyassa vivādāpattiṃ dassetvā idāni tesu aññesu ca dhammesu vigatappamohassa attano nibbivādataṃ dassento **“samo visesi”**ti gāthamāha.

tassattho—**yo** evaṃ tividhamānena vā diṭṭhiyā vā **maññati**, **so tena** mānena tāya diṭṭhiyā tena vā puggalena vivadeyya. Yo pana amhādiso imāsu **tīsu vidhāsu avikampamāno**, **samo visesīti na tassa hoti**, na ca hīnoti pāṭhaseso.

850. Kiñca bhiyyo—**saccanti soti gāthā**. Tassattho—**so** evarūpo pahīnamānadiṭṭhiko mādiso bāhitapāpattādinā nayena **brāhmaṇo** “idameva saccan”ti **kiṃ vadeyya** kiṃ vatthum bhaṇeyya, kena vā kāraṇena bhaṇeyya, “mayhaṃ saccam, tuyhaṃ musā”ti vā **kena** mānena diṭṭhiyā puggalena vā vivadeyya. **Yasmim** mādise khīṇāsava “sadiśohamasmi”ti pavattiyā **samam** vā, itaradvayabhāvena pavattiyā **visamam vā** maññitam **natthi**, **so** samānādīsu **kena vādam paṭisaṃyujeyya** paṭipphareyyāti. Nanu ekamseneva evarūpo puggalo—**okaṃ pahāyāti gāthā**.

851. Tattha **okaṃ pahāyāti** rūpavatthādiviññāṇassa okāsam tatra chandarāgappahānena chaḍḍetvā. **Aniketasārīti** rūpanimittaniketādīni taṇhāvasena asaranto. **Gāme akubbarṃ muni santhavānīti** gāme gihisanthavāni akaronto. **Kāmehi rittoti** kāmesu chandarāgābhāvena sabbakāmehi puthubhūto. **Apurekkharānoti** āyatim attabhāvaṃ anabhinibbattento. **Katham na viggayha janena kayirāti** janena saddhim viggāhikakatham na katheyya. So evarūpo—**yehi vivittoti gāthā**.

852. Tattha **yehīti** yehi diṭṭhigatehi. **Vivitto vicareyyāti** ritto careyya. **Na tāni uggayha vadeyya nāgoti** “āgum na karotī”ti-ādina¹ nayena nāgo tāni diṭṭhigatāni uggahetvā na vadeyya. **Jalambujanti** jalasaññite² ambumhi jātam kaṇṭakanālam vārijam, padumanti vuttam hoti. **Yathā jalena paṅkena canūpalittanti** tam padumam yathā jalena ca paṅkena ca anupalittam hoti, **evaṃ muni santivādo agiddhoti** evaṃ ajjhattasantivādo muni gedhābhāvena agiddho. **Kāme ca loke**

1. Khu 8. 149, 203 piṭṭhesu.

2. Elambujanti elasaññake (Sī, Syā)

ca **anūpalittoti** duvidhepi kāme apāyādi ke ca loke dvīhipi lepehi anupalitto hoti.

853. Kiñca bhiyyo—**na vedagūti** gāthā. Tattha **na vedagū diṭṭhiyāyakoti**¹ catumaggavedagū mādiso diṭṭhiyāyako na hoti, diṭṭhiyā gacchanto vā, taṃ sārato paccento vā na hoti. Tattha vacanatto—yāyatīti yāyako², karaṇavacanena diṭṭhiyā yāṭīti diṭṭhiyāyako³. Upayogatthe sāmivacanena diṭṭhiyā⁴ yāṭītipi diṭṭhiyāyako. **Na mutiyā sa mānametīti** mutarūpādibhedāya mutiyāpi so mānaṃ na eti. **Na hi tammayo soti** taṇhādiṭṭhivasena tammayo hoti tapparāyaṇo, ayaṃ pana na tādiso. **Na kammunā nopi sutena neyyoti** puññābhisaṅkhārādinā kammunā vā sutasuddhi-ādinā sutena vā so netabbo na hoti. **Anūpanīto sa nivesanesūti** so dvinnampi upayānaṃ pahīnattā sabbesu taṇhādiṭṭhinivesanesu anupanīto. Tassa ca evaṃvidhassa—**saññāvirattassāti** gāthā.

854. Tattha **saññāvirattassāti** nekkhammasaññāpubbaṅgamāya bhāvanāya pahīnakāmādisaññassa. Iminā padena ubhatobhāgavimutto samathayāniko⁵ adhippeto. **Paññāvimuttassāti** vipassanāpubbaṅgamāya bhāvanāya sabbakilesehi vimuttassa. Iminā sukkhavipassako adhippeto. **Saññañca diṭṭhiñca ye aggahesum, te ghaṭṭayantā vicaranti loketi** ye kāmasaññādikāṃ saññaṃ aggahesum, te visesato gahaṭṭhā kāmādhikaraṇaṃ, ye ca diṭṭhiṃ aggahesum, te visesato pabbajitā dhammādhikaraṇaṃ aññaṃaññaṃ ghaṭṭentā vicarantīti. Sesamettha yaṃ avuttaṃ, taṃ vuttānusāreneva veditabbaṃ. Desanāpariyosāne brāhmaṇo ca brāhmaṇī ca pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇimsūti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipāṭaṭṭhakathāya

Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Diṭṭhiyābhi (Sī, Syā) 2. Yāṭīti yā (Sī, Syā) 3. Diṭṭhiyā (Sī) 4. Diṭṭhiṃ (Sī)
5. Samathayāniko ca (Sī), samathayāniko vā (Syā, Ka)

10. Purābhedasuttavaṇṇanā

855. **Katharindassī**ti Purābhedasuttaṃ. Kā uppatti? Imassa suttassa ito paresaṇca pañcannaṃ Kalahavivādacūḷabyūhamahābyūhatuvaṭaka-attadaṇḍasuttānaṃ sammāparibbājanīyassa uppattiyāṃ vuttanayeneva sāmaññato uppatti vuttā. Visesato pana yatheva tasmim mahāsamaye rāgacaritadevatānaṃ sappāyavasena dhammaṃ desetum nimmitabuddhena attānaṃ pucchāpetvā sammāparibbājanīyasuttamabhāsi, evaṃ tasmimyeva mahāsamaye “kiṃ nu kho purā sarīrabhedā kattabban”ti uppannacittānaṃ devatānaṃ cittaṃ ñatvā tāsāṃ anuggahatthaṃ aḍḍhateḷasabhikkhusataparivāraṃ nimmitabuddhaṃ ākāsenā ānetvā tena attānaṃ pucchāpetvā imaṃ suttamabhāsi.

Tattha pucchāya tāva so nimmito **katharindassī**ti adhipaññaṃ, **kathamsī**loti adhisīlaṃ, **upasantoti** adhiccittaṃ pucchati. Sesāṃ pākaṭameva.

856. Vissajjane pana Bhagavā sarūpena adhipaññādīni avissajjetvāva adhipaññādippabhāvena yesāṃ kilesānaṃ upasamā “upasanto”ti vuccati, nānādevatānaṃ āsayānulomena tesāṃ upasamameva dīpento “**vītataṇho**”ti-ādikā gāthāyo abhāsi. Tattha ādito aṭṭhannaṃ gāthānaṃ “taṃ brūmi upasanto”ti imāya gāthāya sambandho veditabbo, tato parāsaṃ “sa ve santoti vuccati”ti iminā sabbapacchimena padena.

Anupadavaṇṇanāyena ca—**vītataṇho purā bheda**ti yo sarīrabhedā pubbameva pahīnataṇho. **Pubbamantamanissitoti** atītaddhādibhedāṃ pubbantamanissito. **Vemajjhe nupasaṅkheyyoti** paccuppannepi addhani “ratto”ti-ādinā nayena na upasaṅkhātabbo. **Tassa natthi purakkhatanti** tassa arahato dvinnāṃ purekkhārānaṃ abhāvā anāgate addhani purakkhatampi natthi, taṃ brūmi upasantoti evamettha yojanā veditabbā. Esa nayo sabbattha. Ito paraṃ pana yojanaṃ adassetvā anuttānapadavaṇṇanaṃyeva karissāma.

857. **Asantāsī**ti tena tena alābhakena asantasanto. **Avikatthī**ti sīlādīhi avikatthanasīlo. **Akukkucoti**

hatthakukkuccādivirahito. **Mantabhāṇī**ti mantāya pariggahetvā vācam bhāsītā. **Anuddhatoti** uddhaccavirahito. **Sa ve vācāyatoti** so vācāya yato samyato catudosavirahitaṃ vācam bhāsītā hoti.

858. **Nīrāsattī**ti nittaṇho. **Vivekadassī phassesū**ti paccuppannesu cakkhusamphassādīsu attādibhāvavivekaṃ passati. **Diṭṭhīsu ca na nīyatī**ti dvāsattīhidiṭṭhīsu kāyaci diṭṭhiyā na nīyati.

859. **Patilī**noti rāgādīnaṃ pahīnattā tato apagato. **Akuhakoti** avimhāpako tīhi kuhanavatthūhi. **Apihālū**ti apihanasīlo, patthanātaṇhāya rahatoti vuttaṃ hoti. **Amaccharī**ti pañcamaccheravirahito. **Appagabbhoti** kāyapāgabbhiyādivirahito. **Ajēcuccho**ti sampannasīlādītāya ajēcucchanīyo asecanako manāpo. **Pesūneyye ca no yutoti** dvīhi ākārehi upasamharitabbe pisūnakamme ayutto.

860. **Sātiyesu anassāvī**ti sātavatthūsu kāmaguṇesu taṇhāsanthavavirahito. **Sanho**ti saṇhehi kāyakammādīhi samannāgato. **Paṭibhānavā**ti pariyattiparipucchādhigamapaṭibhānehi samannāgato. **Na saddhoti** sāmāṃ adhigatadhammaṃ na kassaci saddahati. **Na virajjatī**ti khayā rāgassa virattattā idāni na virajjati.

861. **Lābhakamyā na sikkhatī**ti na lābhapatthanāya Suttantādīni sikkhati. **Aviruddho ca taṇhāya**, rasesu **nānugijjatī**ti virodhābhāvena ca aviruddho hutvā taṇhāya mūlasādisu gedhaṃ nāpajjati.

862. **Upekkhakoti** chaḷaṅgupekkhāya samannāgato. **Satoti** kāyānupassanādisatiyutto.

863. **Nissayanā**ti¹ taṇhādiṭṭhinissayā. **Ñatvā dhammanti** aniccādīhi ākārehi dhammaṃ jānitvā. **Anissitoti** evaṃ tehi nissayehi anissito. Tena aññatra dhammañāṇā natthi nissayānaṃ abhāvoti dīpeti. **Bhavāya vibhavāya vā**ti sassatāya ucchedāya vā.

1. Nissayatāti (Sī, Syā)

864. **Taṃ brūmi upasantoti** taṃ evarūpaṃ ekekagāthāya vuttaṃ upasantoti kathemi. **Atarī so visattikanti** so imaṃ visatādibhāvena visattikāsaṅkhātāṃ mahātaṇhaṃ atari.

865. Idāni tameva upasantaṃ pasamsanto āha “**na tassa puttā**”ti evamādi. Tattha puttā atraajādayo cattāro. Ettha ca puttapariggahādayo puttādināmena vuttāti veditabbā. Te hissa na vijjanti, tesaṃ vā abhāvena puttādayo na vijjantīti.

866. **Yena naṃ vajjuṃ puthujjanā, atho samaṇabrāhmaṇā**ti yena taṃ rāgādinā vajjena puthujjanā sabbepi devamanussā ito bahiddhā samaṇabrāhmaṇā ca ratto vā duṭṭho vāti vadeyyuṃ. **Taṃ tassa apurakkhatanti** taṃ rāgādivajjaṃ tassa arahato apurakkhataṃ. **Tasmā vādesu nejatīti** taṃkāraṇā nindāvacanesu na kampati.

867. **Na ussesu vadateti** visiṭṭhesu attānaṃ antokatvā “ahaṃ visiṭṭho”ti atimānavasena na vadati. Esa nayo itaresu dvīsu. **Kappaṃ neti akappiyoti** so evarūpo duvidhampi kappaṃ na eti. Kasmā? Yasmā akappiyo, pahīnakappoti vuttaṃ hoti.

868. **Sakanti** mayhanti pariggahitaṃ. **Asatā ca na socatīti** avijjamānādinā asatā ca na socati. **Dhammesu ca na gacchatīti** sabbesu dhammesu chandādivasena na gacchati. **Sa ve santoti vuccatīti** so evarūpo nuruttamo “santo”ti vuccatīti arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi. Desanāpariyosāne koṭisatasahassadevatānaṃ arahattappatti ahosi, sotāpannādināṃ gaṇaṇā natthīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipāṭaṭṭhakathāya

Purābhedaṣuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Kalahavivādasuttavaṇṇanā

869. **Kutopahūtā kalahā vivādāti** Kalahavivādasuttam. Kā-uppatti?
Idampi tasmim yeva mahāsamaye “kuto nu kho kalahādayo aṭṭha dhammā pavattanti”ti uppannacittānam ekaccānam devatānam te dhamme āvikātum purimanayeneva nimmitabuddhena attānam pucchāpetvā vuttam. Tattha pucchāvissajjanakkamena ṭhitattā sabbagāthā pākāṣasambandhāyeva.

Anuttānapadavaṇṇanā panetāsam evam veditabbā—**kutopahūtā kalahā vivādāti** kalaho ca tassa pubbabhāgo vivādo cāti ime kuto jātā.
Paridevasokā sahamaccharā cāti paridevasokā ca maccharā ca kutopahūtā.
Mānātimānā sahapesuṇā cāti mānā ca atimānā ca pesuṇā ca kutopahūtā. Teti te sabbepi aṭṭha kilesadhammā. **Tadīṅgha brūhīti** tam mayā pucchitamattham brūhi, yācāmi tam ahanti. Yācanattho hi **īṅghāti** nipāto.

870. **Piyappahūtāti** piyavatthuto jātā. Yutti panettha Niddese¹ vuttā eva.
Maccherayuttā kalahā vivādāti iminā kalahavivādādīnam na kevalam piyavatthumeva, macchariyampi paccayaṁ dasseti. Kalahavivādasīsenā cettha sabbepi te dhammā vuttāti veditabbā. Yathā ca etesaṁ macchariyam, tathā pesuṇānaṁca vivādam. Tenāha “**vivādaajātesu ca pesuṇāni**”ti.

871. **Piyā su lokasmim kutonidānā, ye cāpi lobhā vicaranti loketi** “piyā pahūtā kalahā”ti ye ettha vuttā, te piyā lokasmim kutonidānā, na kevalaṁca piyā, ye cāpi khattiyādayo lobhā vicaranti lobhahetukā lobhenābhibhūtā vicaranti, tesam so lobho ca kutonidānoti dve atthe ekāya pucchāya pucchati. **Āsā ca niṭṭhā cāti** āsā ca tassā āsāya samiddhi ca. **Ye samparāyāya narassa hontīti** ye narassa samparāyāya² honti, parāyanā hontīti vuttam hoti. Ekā evāyampi pucchā.

1. Khu 7. 198 piṭṭhe Mahāniddese.

2. Samparāyaṇāya (Si)

872. **Chandānidānānī**ti kāmaccchandādichandanidānāni. **Ye cāpi lobhā vicarantī**ti ye cāpi khattiyādayo lobhā vicaranti, tesam lobhopi chandanidānoti dvepi atthe ekato vissajjeti. **Itonidānā**ti chandanidānā evāti vuttaṃ hoti. “Kutonidānā itonidānā”ti etesu ca saddasiddhi Sūcilomasutte¹ vuttanayeneva veditabbā.

873. **Vinicchayāti** taṇhādiṭṭhivinicchayā. **Ye vāpi dhammā samaṇena vuttāti** ye ca aññepi kodhādīhi sampayuttā, tathārūpā vā akusalā dhammā Buddhasamaṇena vuttā, te kutopahūtāti.

874. **Tamūpanissāya pahoti chandoti** taṃ sukhadukkhavedanā tadubhayavattthusāṅkhātāṃ sātāsātāṃ upanissāya saṃyogaviyogapattanāvasena chando pahoti. Ettāvatā “chando nu lokasmiṃ kutonidāno”ti ayaṃ paṇho vissajjito hoti. **Rūpesu disvā vibhavaṃ bhavañcāti** rūpesu vayaṇca uppādaṇca disvā. **Vinicchayaṃ kubbati jantu loke**ti apāyādi ke loka ayaṃ jantu bhogādhi gamanatthaṃ taṇhāvinicchayaṃ “attā me uppanno”ti-ādīnā nayena diṭṭhivinicchayaṇca kurute. Yutti panettha Niddese² vuttā eva. Ettāvatā “vinicchayā cāpi kutopahūtā”ti ayaṃ paṇho vissajjito hoti.

875. **Etepi dhammā dvayameva santeti** etepi kodhādayo dhammā sātāsātadvaye sante eva pahonti uppajjanti. Uppatti ca nesam Niddese³ vuttāyeva. Ettāvatā tatiyapaṇhopi vissajjito hoti. Idāni yo evaṃ vissajjitesu etesu paṇhesu kathaṃkathī bhaveyya, tassa kathaṃkathāpahānūpāyaṃ dassento āha “**kathaṃkathī ñāṇapathāya sikkhe**”ti, ñāṇadassanañāṇādhi gamanatthaṃ tisso sikkhā sikkheyyāti vuttaṃ hoti. Kiṃ kārāṇaṃ? **Ñatvā pavuttā samaṇena dhammā**. Buddhasamaṇena hi ñatvāva dhammā vuttā, natthi tassa dhammesu aññāṇaṃ. Attano pana ñāṇābhāvena te ajānanto na jāneyya, na desanādosena, tasmā kathaṃkathī ñāṇapathāya sikkhe, ñatvā pavuttā samaṇena dhammāti.

1. Khu 1. 320 piṭṭhe.

2. Khu 7. 205 piṭṭhe Mahāniddese.

3. Khu 7. 206 piṭṭhe Mahāniddese.

876-7. **Sātaṃ asātañca kutonidānā**ti ettha sātaṃ asātanti sukhadukkhavedanā eva adhippetā. **Na bhavanti heteti** na bhavanti ete. **Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ, etaṃ me pabrūhi yatonidānanti** sātāsātānaṃ vibhavaṃ bhavañca etampi yaṃ atthaṃ. Liṅgabyattayo ettha kato. Idaṃ pana vuttaṃ hoti—sātāsātānaṃ vibhavo bhavo cāti yo esa attho, etaṃ me pabrūhi yatonidānanti. Ettha ca sātāsātānaṃ vibhavabhavavattukā vibhavabhavadiṭṭhiyo eva vibhavabhavāti atthato veditabbā. Tatthā hi imassa pañhassa vissajjanapakkhe “bhavadiṭṭhipi phassanidānā, vibhavadiṭṭhipi phassanidānā”ti Niddese¹ vuttaṃ. **Itonidānanti** phassanidānaṃ.

878. **Kismiṃ vibhūte na phusanti phassāti** kismiṃ vītivatte cakkhusamphassādayo pañca phassā na phusanti.

879. **Nāmañca rūpañca paṭiccāti** sampayuttakanāmaṃ vatthārammaṇarūpañca paṭicca. **Rūpe vibhūte na phusanti phassāti** rūpe vītivatte pañca phassā na phusanti.

880. **Kathaṃ sametassāti** kathaṃ paṭipannassa. **Vibhoti rūpanti** rūpaṃ vibhavati, na bhaveyya vā. **Sukhaṃ dukhañcāti** iṭṭhāniṭṭhaṃ rūpameva pucchati.

881. **Na saññasaññīti** yathā sametassa vibhoti rūpaṃ, so pakatisaññāya saññīpi na hoti. **Na visaññasaññīti** visaññāyapi virūpāya saññāya saññī na hoti ummattako vā khittacitto vā. **Nopi asaññīti** saññāvirahitopi na hoti nirodhasamāpanno vā Asaññasatto vā. **Na vibhūtasaññīti** “sabbaso rūpasaññānaṃ”ti-ādinā² nayena samatikkantasaññīpi na hoti arūpajjhānalābhī. **Evaṃ sametassa vibhoti rūpanti** etasmim saññasaññitādibhāve aṭṭhatvā yadetaṃ vuttaṃ “so evaṃ samāhite citte -pa-ākāsānañcāyatanasamāpatti paṭilābhatthāya cittaṃ abhinīharatī”ti, evaṃ sametassa arūpamaggasamaṅgino vibhoti rūpaṃ. **Saññānidānā hi papañcasāṅkhāti** evaṃ paṭipannassāpi yā saññā, tannidānā taṇhādiṭṭhipapañcā appahīnā eva hontīti dasseti.

1. Khu 7. 212 piṭṭhe Mahāniddese.

2. Abhi 1. 68; Abhi 2. 272 piṭṭhesu.

882-3. **Ettāvataggaṃ nu vadanti heke, yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāse. Udāhu aññampi vadanti ettoti ettāvatā nu idha paṇḍitā samaṇabrāhmaṇā aggaṃ suddhiṃ sattassa vadanti, udāhu aññampi etto arūpasamāpattito adhikaṃ vadantīti pucchati. Ettāvataggampi vadanti heketi eke sassatavādā samaṇabrāhmaṇā paṇḍitamānino ettāvatāpi aggaṃ suddhiṃ vadanti. Tesam paneke samayaṃ vadantīti tesameva eke ucchedavādā samayaṃ ucchedaṃ vadanti. Anupādisese kusalā vadānāti anupādisese kusalavādā samānā.**

884. **Ete ca ñatvā upanissitāti** ete ca diṭṭhigatike sassatucchedadiṭṭhiyo nissitāti ñatvā. **Ñatvā munī nissaye so vimaṃsīti** nissaye ca ñatvā so vimaṃsī paṇḍito Buddhamuni. **Ñatvā vimuttoti** dukkhāniccādito dhamme ñatvā vimutto. **Bhavābhavāya na sametīti** punappunaṃ upapattiyā na samāgacchatīti arahattanikūṭeṇa desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne Purābhedaṣutte vuttasadisoyevābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Kalahavivādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Cūḷabyūhasuttavaṇṇanā

885-6. **Sakaṃsakaṃdiṭṭhiparibbasānāti** Cūḷabyūhasuttaṃ. Kā uppatti? Idampi tasmiṃyeva mahāsamaye “sabbepi ime diṭṭhigatikā ‘sādhurūpamhā’ti bhaṇanti, kiṃ nu kho sādhurūpāva ime attanoyeva diṭṭhiyā patiṭṭhahanti, udāhu aññampi diṭṭhiṃ gaṇhantī”ti uppannacittānaṃ ekaccānaṃ devatānaṃ tamatthaṃ pakāsetuṃ purimanayeneva nimmitabuddhena attānaṃ pucchāpetvā vuttaṃ.

Tattha ādito dvepi gāthā pucchāgāthāyeva. Tāsu **sakaṃsakaṃdiṭṭhiparibbasānāti** attano attano diṭṭhiyā vasamānā. **Viggayha nānā kusalā vadantīti** diṭṭhibalavaggāhaṃ gahetvā, tattha “kusalāmhā”ti

paṭijānamānā puthu puthu vadanti, ekaṃ na vadanti. **Yo evaṃ jānāti sa vedi dhammaṃ, idaṃ paṭikosamakevalī** soti tañca diṭṭhiṃ sandhāya yo evaṃ jānāti, so dhammaṃ vedi. Idaṃ pana paṭikkosanto hīno hotīti vadanti. **Bāloti** hīno. **Akkusaloti** avidvā.

887-8. Idāni tisso vissajjanagāthā honti. Tā purimaḍḍhena vuttamatthaṃ pacchimaḍḍhena paṭibyūhitvā ṭhitā. Tena byūhena uttarasuttato ca appakattā idaṃ suttaṃ “Cūḷabyūhan”ti nāmaṃ labhati. Tattha **parassa ce dhammanti** parassa diṭṭhiṃ. **Sabbeva bālāti** evaṃ sante sabbeva ime bālā hontīti adhippāyo. Kiṃ kāraṇaṃ? **Sabbevime diṭṭhiparibbasānāti, sandiṭṭhiyā ceva na vīvadātā. Saṃsuddhapaññā kusalā mutīmāti** sakāya diṭṭhiyā na vīvadātā na vodātā saṃkiliṭṭhāva samānā saṃsuddhapaññā ca kusalā ca mutimanto ca te honti ce. Atha vā “sandiṭṭhiyā ce pana vīvadātā”tipi pāṭho. Tassattho— sakāya pana diṭṭhiyā vodātā saṃsuddhapaññā kusalā mutimanto honti ce. **Na tesam koci**ti evaṃ sante tesam ekopi hīnapañño na hoti. Kiṃkāraṇā? **Diṭṭhi hi tesampi tathā samattā**, yathā itaresanti.

889. **Na vāhametanti** gāthāya saṅkhepattho—**yaṃ te mithu** dve dve janā **aññamaññaṃ** “bālo”ti āhu, ahaṃ **etaṃ tathiyaṃ** tacchanti **neva brūmi**. Kiṃ kāraṇā? Yasmā sabbe te **sakaṃ sakaṃ diṭṭhiṃ** “idameva saccaṃ moghamaññaṃ”ti **akaṃsu**. Tena ca kāraṇena **paraṃ** “bālo”ti dahanti. Ettha ca “tathiyaṃ”ti “kathivaṃ”ti dvepi pāṭhā.

890. **Yamāhūti** pucchāgāthāya **yaṃ diṭṭhisaccaṃ tathiyanti eke āhu**.

891. **Ekaṃ hi saccanti** vissajjanagāthāya ekaṃ saccaṃ nirodho maggo vā. **Yasmiṃ pajā no vivade pajānanti** yamhi sacce pajānanto pajā no vivadeyya. **Sayaṃ thunantīti** attanā vadanti.

892. **Kasmā nūti** pucchāgāthāya **pavādiyāseti** vādino. **Udāhu te takkamanussarantīti** te vādino udāhu attano takkamattaṃ anugacchanti.

893. **Na hevāti** vissajjanagāthāya **aññatra saññāya niccānīti** ṭhapetvā saññāmattena niccanti gahitaggaṇāni. **Takkañca diṭṭhīsu pakappayitvāti** attano micchāsaṅkappamattaṃ diṭṭhīsu janetvā. Yasmā pana diṭṭhīsu vitakkaṃ janentā diṭṭhiyopi janenti, tasmā Niddese¹ vuttaṃ “diṭṭhigatāni janenti sañjanentī”ti-ādi.

894-5. Idāni evaṃ nānāsaccesu asantesu takkamattamanussarantānaṃ diṭṭhigatikānaṃ vippatipattiṃ dassetuṃ “**diṭṭhe sute**”ti-ādikā gāthāyo abhāsi. Tattha **diṭṭheti** diṭṭhaṃ, diṭṭhasuddhinti adhippāyo. Esa nayo sutādīsu. **Ete ca nissāya vimānadassīti** ete diṭṭhidhamme nissayitvā suddhibhāvasaṅkhātāṃ vimānaṃ asammānaṃ passantopi. **Vinicchaye ṭhatvā pahassamāno, bālo paro akkusalo**ti cāhāti evaṃ vimānadassīpi tasmīṃ diṭṭhivinicchaye ṭhatvā tuṭṭhijāto hāsajāto hutvā “paro hīno ca avidvā cā”ti evaṃ vadatiyeva. Evaṃ sante **yenevāti** gāthā. Tattha **sayamattanāti** sayameva attānaṃ. **Vimānetīti** garahati. **Tadeva pāvāti** tadeva vacanaṃ diṭṭhiṃ vadati, taṃ vā puggalaṃ.

896. **Atisāraditṭhiyāti** gāthayatto—so evaṃ tāya lakkhaṇātisāriniyā **atisāraditṭhiyā samatto** puṇṇo uddhumāto, tena ca diṭṭhiṃānena matto “paripuṇṇo ahaṃ kevalī”ti evaṃ **paripuṇṇamānī sayameva** attānaṃ **manasā** “ahaṃ paṇḍito”ti abhisiṅcati. Kim kārāṇā? **Diṭṭhī hi sā tassa tathā samattāti.**

897. **Parassa ceti** gāthāya sambandho attho ca—kiñca bhiyyo? Yo so vinicchaye ṭhatvā pahassamāno “bālo paro akkusalo”ti cāha, tassa **parassa ce hi vacasā** so hena vuccamāno **nihīno** hoti, **tumo saha hoti nihīnapañño**, sopi teneva saha nihīnapañño hoti. Sopi hi naṃ “bālo”ti vadati. Athassa vacanaṃ appamāṇaṃ, so pana **sayameva vedagū ca dhīro ca hoti.** Evaṃ sante **na koci bālo samaṇesu atthi.** Sabbepi hi te attano icchāya paṇḍitā.

1. Khu 7. 228 piṭṭhe Mahāniddese.

898. **Aññaṃ itoti** gāthāya sambandho attho ca—“atha ce sayam vedagū hoti dhīro, na koci bālo samaṇesu atthi”¹ti evaṃ hi vuttepi siyā kassaci “kasmā”²ti. Tattha vuccate—yasmā **aññaṃ ito yā’bhivadanti dhammaṃ aparaddhā suddhi’makevali te¹, evampi titthyā puthuso vadanti**, ye ito aññaṃ diṭṭhiṃ abhivadanti, ye aparaddhā viraddhā suddhimaggam, akevalino ca teti evaṃ puthutitthiyā yasmā vadantīti vuttaṃ hoti. Kasmā panevaṃ vadantīti ce? **Sandiṭṭhirāgena hi te’bhirattā**, yasmā sakena diṭṭhirāgena abhirattāti vuttaṃ hoti.

899-900. Evaṃ abhirattā ca—**idheva suddhinti** gāthā. Tattha **sakāyaneti** sakamagge. **Daḷhaṃ vadānāti** daḷhavādā. Evañca daḷhavādesu tesu yo koci titthiyo sakāyane vāpi daḷhaṃ vadāno **ka’mettha bāloti param daheyya**, saṅkhepato tattha sassatucchedaśaṅkhāte vitthārato vā natthika-issarakāraṇaniyatādibhede sake āyatane “idameva saccaṃ”³ti daḷhaṃ vadāno kaṃ param ettha diṭṭhigate “bālo”⁴ti saha dhammena passeyya, nanu sabbopi tassa matena paṇḍito eva suppaṭipanno eva ca. Evaṃ sante ca **sayameva so medhagamāvaheyya param vadam bālamasuddhidhammaṃ²**, sopi param “bālo ca asuddhidhammo ca ayan”⁵ti vadanto attanāva kalahaṃ āvaheyya. Kasmā? Yasmā sabbopi tassa matena paṇḍito eva suppaṭipanno eva ca.

901. Evaṃ sabbathāpi **vinicchaye thatvā sayam pamāya uddhamsa³ lokasmim vivādameti**, diṭṭhiyaṃ thatvā sayañca satthārādīni minitvā so bhiyyo vivādametīti. Evaṃ pana vinicchayesu ādīnavaṃ ñatvā ariyamaggena **hitvāna sabbāni vinicchayāni na medhagam kubbati jantu loketi** arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi. Desanāpariyosāne Purābheda sutte vuttasadiṣṭo evābhisaṃmayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Cūḷabyūhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Suddhiṃ akevalino (Sī) 2. Bālaṃ asuddhadhammaṃ (Sī) 3. Uddham so (Sī, Syā)

13. Mahābyūhasuttavaṇṇanā

902. **Ye kecimeti** Mahābyūhasuttam. Kā uppatti? Idampi tasmimyeva mahāsamaye “kiṃ nu kho ime diṭṭhiparibbasānā viññūnaṃ santikā nindameva labhanti, udāhu pasamsampī”ti uppannacittānaṃ ekaccānaṃ devatānaṃ tamatthaṃ āvikātuṃ purimanayena nimmitabuddhena attānaṃ pucchāpetvā vuttaṃ. Tattha **anvānayanāntī**ti anu ānayanti, punappunaṃ āharanti.

903. Idāni yasmā te “idameva saccaṃ”ti vadantā diṭṭhigatikā vādino kadāci katthaci pasamsampi labhanti, yaṃ etaṃ pasamsāsāṅkhātāṃ vādaphalaṃ, taṃ appaṃ rāgādīnaṃ samāya samatthaṃ na hoti, ko pana vādo dutiye nindāphale, tasmā etamatthaṃ dassento imaṃ tāva vissajjanagāthamāha “**appaṃ hi etaṃ na alaṃ samāya, duve vivādassa phalāni brūmī**”ti-ādi. Tattha **duve vivādassa phalānī**ti nindā pasamsā ca, jayaparājayādīni vā taṃsabhāgāni. **Etampi disvāti** “nindā anīṭhā eva, pasamsā nālaṃ samāya”ti etampi vivādaphale ādīnavaṃ disvā. **Khemā’bhīpassaṃ avivādabhūmī**ti avivādabhūmiṃ nibbānaṃ “khemaṃ”ti passamāno.

904. Evaṃ hi avivadamāno—**yā kācimāti** gāthā. Tattha **sammutiyoti** diṭṭhiyo. **Puthujjāti** puthujjanasambhavā¹. **So upayaṃ kimeyyāti** so upagantabbatṭhena upayaṃ rūpādīsu ekampi dhammaṃ kiṃ upeyya, kena vā kāraṇena upeyya. **Diṭṭhe sute khantimakubbamā**noti diṭṭhasutasuddhīsu pemaṃ akaronto.

905. Ito bāhirā pana—**sīluttamāti** gāthā. Tassattho—sīlamyeva “uttamaṃ”ti maññamānā **sīluttamā** eke bhonto saṃyamamattena **suddhiṃ** vadanti, hatthivatādīṇca **vataṃ samādāya upaṭṭhitā**, **idheva** diṭṭhiyaṃ **assa** satthuno **suddhī**ti **bhavūpanītā** bhavajjhositā samānā vadanti, apica te **kusalā vadānā** “kusalā mayan”ti evaṃ vādā.

1. Puthusabhāvā (Syā), puthujjanasabhāvā (Ka)

906. Evaṃ sīluttamesu ca tesu tathā paṭipanno yo koci—**sace cutoti** gāthā. Tassattho—**sace** tato **sīlavatato** paravicchandanena vā anabhisambhuṇanto vā **cuto hoti**, so taṃ sīlabbatādikammaṃ puññābhisaṅkhārādikammaṃ vā **virādhayitvā pavedhatī**. Na kevalaṅca vedhati, apica kho taṃ sīlabbatasuddhiṃ **pajappatī** ca vippalapati **patthayatī** ca. Kimiva? **Satthāva hīno pavasaṃ gharamhā**, gharamhā pavasanto satthato hīno yathā taṃ gharaṃ vā satthaṃ vā pattheyyātī.

907. Evaṃ pana sīluttamānaṃ vedhakāraṇaṃ ariyasāvako—**sīlabbatam vāpi pahāya sabbanti** gāthā. Tattha **sāvajjanavajjanti** sabbākusalaṃ lokiyakusalaṅca. **Etaṃ suddhiṃ asuddhanti apatthayānoti** pañcakāmaguṇādibhedaṃ etaṃ suddhiṃ akusalādibhedaṃ asuddhiṅca apatthayamāno. **Virato careti** suddhiyā asuddhiyā ca virato careyya. **Santimanuggahāyati** diṭṭhiṃ agahetvā.

908. Evaṃ ito bāhirake sīluttame saṃyamena visuddhivāde tesam vighātāṃ sīlabbatappahāyino arahato ca paṭipattiṃ dassetvā idāni aññathāpi suddhivāde bāhirake dassento “**tamūpanissāyā**”ti gāthamāha. Tassattho—santaññepi samaṇabrāhmaṇā, te **jigucchitaṃ** amarantapaṃ vā diṭṭhasuddhi-ādīsu vā aññataraññataraṃ **upanissāya** akiriyadiṭṭhiyā vā **uddhamsarā** hutvā **bhavābhavesu avītataṇhāse suddhi’manutthunanti** vadanti kathentīti.

909. Evaṃ tesam avītataṇhānaṃ suddhiṃ anutthunantānaṃ yopi suddhippattameva attānaṃ maññeyya, tassapi avītataṇhattā bhavābhavesu taṃ taṃ vatthum **patthayamānassa hi jappitāni** punappunaṃ hontiyevāti adhippāyo. Taṇhā hi āsevitā taṇhaṃ vaḍḍhayateva. Nu kevalaṅca jappitāni, **pavedhitaṃ vāpi pakappitesu**, taṇhādiṭṭhihi cassa pakappitesu vatthūsu pavedhitampi hotīti vuttaṃ hoti. Bhavābhavesu pana vītataṇhattā āyatim **cutūpapāto idha yassa natthi, sa kena vedheyya kuhiṃ va jappeti** ayametissā gāthāya sambandho. Sesam niddese vuttanayameva.

910-11. **Yamāhū**ti pucchāgāthā. Idāni yasmā ekopi ettha vādo sacco natthi, kevalam diṭṭhimattakena hi te vadanti, tasmā tamattham dassento “**sakañhi**”ti imam tāva vissajjanagāthamāha. Tattha **sammutinti** diṭṭhim.

912. Evametesu sakam dhammam paripuṇṇam bruvantesu aññassa pana dhammam “hīnan”ti vadantesu yassa kassaci—**parassa ce vambhayitena hīnoti** gāthā. Tassattho—yadi **parassa** ninditakāraṇā **hīno** bhaveyya, **na koci dhammesu visesi** aggo bhaveyya. Kim kāraṇam? **Puthū hi aññassa vadanti dhammam, nihīnato** sabbeva te **samhi dalham vadānā** sakadhamme dalhavādā eva.

913. Kiñca bhiyyo—**saddhammapūjāti** gāthā. Tassattho—te ca titthiyā yathā pasamsanti **sakāyanāni**, **saddhammapūjāpi nesaṃ tatheva** vattati. Te hi ativiya satthārādīni sakkaronti. Tattha yadi te pamāṇā siyūm, evam sante sabbeva **vādā tathiyā bhaveyyūm**. Kim kāraṇam? **Suddhi hi nesaṃ paccattameva**, na sā aññatra sijjhati, nāpi paramatthato. Attani diṭṭhigāhamattameva hi tam tesam parapaccayaneyyabuddhīnam.

914. Yo vā pana viparīto bāhitapāpattā brāhmaṇo, tassa—**na brāhmaṇassa paraneyyamatthīti** gāthā. Tassattho—**brāhmaṇassa** hi “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā¹ nayena sudiṭṭhattā parena netabbam ñaṇam natthi, diṭṭhidhammesu “idameva saccan”ti nicchinitvā **samuggahītam**pi natthi. Tamkāraṇa so diṭṭhikalāhāni atīto, na ca so **seṭṭhato passati dhammamaññaṃ** aññatra satipaṭṭhānādīhi.

915. **Jānāmīti** gāthāya sambandho attho ca—evam tāva² paramatthabrāhmaṇo na hi seṭṭhato passati dhammamaññaṃ, aññe pana titthiyā paracittañāṇādīhi jānantā passantāpi “**jānāmi passāmi tatheva etan**”ti evam vadantāpi ca **diṭṭhiyā suddhim paccenti**. Kasmā? Yasmā tesu ekopi **addakkhi ce** addasa cepi **tena** paracittañāṇādinā yathābhūtam attham, **kiñhi tumassa tena** tassa tena dassanena kim kataṃ, kim dukkhapariñña sādhitā, udāhu

1. Khu 1. 53; Khu 10. 7 piṭṭhesu.

2. Ettāvatā ca (Sī, Ka)

samudayapahānādīnaṃ aññataraṃ, yato sabbathāpi atikkamitvā ariyamaggaṃ te titthiyā aññeneva **vadanti suddhiṃ**, atikkamitvā vā te titthiye Buddhādayo aññeneva vadanti suddhinti.

916. **Passaṃ naroti** gāthāya sambandho attho ca—kiñca bhiyyo? Yvāyaṃ paracittañāṇādīhi addakkhi, so **passaṃ naro dakkhati**¹ **nāmarūpaṃ**, na tato paraṃ, **disvāna vā ñassati tānimeva** nāmarūpāni niccato sukhato vā, na aññathā, so evaṃ passanto **kāmaṃ bahuṃ passatu appakaṃ vā** nāmarūpaṃ niccato sukhato ca, athassa evarūpena dassanena **na hi tena suddhiṃ kusalā vadantīti**.

917. **Nivissavādīti** gāthāya sambandho attho ca—tena ca dassanena suddhiyā asatiyāpi yo “jānāmi passāmi tattheva etan”ti evaṃ nivissavādī, etaṃ vā dassanaṃ paṭicca diṭṭhiyā suddhiṃ paccanto “idameva saccaṃ”ti evaṃ nivissavādī, so **subbinayo** na hoti taṃ tathā **pakappitaṃ** abhisankhataṃ **diṭṭhiṃ purekkharāno**. So hi **yaṃ** satthārādīṃ **nissito**, **tattheva subhaṃ vadāno suddhiṃ vado**, “**parisuddhavādo** parisuddhadassano vā ahan”ti attānaṃ maññamāno **tattha tathaddasā so**, tattha sakāya diṭṭhiyā aviparītameva so addasa. Yathā sā diṭṭhi pavattati, tattheva naṃ addasa, na aññathā passitum icchatīti adhippāyo.

918. Evaṃ pakappitaṃ diṭṭhiṃ purekkharānesu titthiyesu—**na brāhmaṇo kappamupeti saṅkhāti** gāthā. Tattha **saṅkhāti** saṅkhāya, jānitvāti attho. **Napi ñāṇabandhūti** samāpattiñāṇādīnā akatataṇhādiṭṭhibandhu. Tattha viggaho—nāpi assa ñāṇena kato bandhu atthīti napi ñāṇabandhu. **Sammutiyoti** diṭṭhisammutiyo. **Puthujjāti** puthujjanasambhavā. **Uggahaṇanti maññeti**² **uggahaṇanti** aññe, aññe tā sammutiyo uggaṇhantīti vuttaṃ hoti.

919. Kiñca bhiyyo—**vissajja ganthānīti** gāthā. Tattha **anuggahoti** uggaṇhāviraḥito, sopi nāssa uggaḥoti anuggaho, na vā uggaṇhātīti anuggaho.

1. Dakkhiti (Sī, Ka)

2. Uggaṇhanta’maññeti (Sī)

920. Kiñca bhiyyo—so evarūpo—**pubbāsaveti** gāthā. Tattha **pubbāsaveti** atītarūpādīni ārabba uppajjamānadhamme kilese. **Naveti** paccuppannarūpādīni ārabba uppajjamānadhamme. **Na chandagūti** chandādivasena na gacchati. **Anattagarahīti** katākatavasena attānaṃ agarahanto.

921. Evaṃ anattagarahī ca—**sa sabbadhammesūti** gāthā. Tattha **sabbadhammesūti** dvāsaṭṭhidiṭṭhidhammesu “yaṃ kiñci diṭṭhaṃ vā”ti evaṃpabhedesu. **Pannabhāro**ti patitabhāro. Na kappetīti **na kappiyo**, duvidhampi kammaṃ na karotīti attho. **Nūparatoti** puthujjanakalyāṇakasekkhā viya uparatisamaṅgīpi na hoti. **Na patthiyoti** nittaṇho. Taṇhā hi patthiyatīti patthiyā, nāssa patthiyāti na patthiyoti. Sesaṃ tattha tattha pākaṭamevāti na vuttaṃ. Evaṃ arahattanikūḷena desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne Purābhedasutte vuttasadiṣṭo evābhisamayō ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Mahābyūhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Tuvaṭṭakasuttavaṇṇanā

922. **Pucchāmi tanti** Tuvaṭṭakasuttaṃ. Kā uppatti? Idampi tasmiṃyeva mahāsamaye “kā nu kho arahattappattiyā paṭipattī”ti uppannacittānaṃ ekaccānaṃ devatānaṃ tamatthaṃ pakāsetuṃ purimanayeneva nimmitabuddhena attānaṃ pucchāpetvā vuttaṃ.

Tattha ādigāthāya tāva **pucchāmīti** ettha adiṭṭhajotanādivasena pucchā vibhajitā. **Ādiccabandhūti** ādiccassa gottabandhuṃ. **Vivekaṃ santipadañcāti** vivekaṇca santipadaṇca. **Kathaṃ disvāti** kena kāraṇena disvā, kathaṃ pavattadassano hutvāti vuttaṃ hoti.

923. Atha Bhagavā yasmā yathā passanto kilese uparundhati, tathā pavattadassano hutvā parinibbāti, tasmā tamatthaṃ āvikaronto

nānappakārena taṃ devapariśaṃ kilesappahāne niyojento **“mūlaṃ papañcasāṅkhāya”**ti ārabhitvā pañca gāthā abhāsi.

Tattha ādigāthāya tāva saṅkhepattho—papañcāti saṅkhātattā papañcā eva papañcasāṅkhā. Tassā avijjādayo kilesā mūlaṃ, taṃ papañcasāṅkhāya mūlaṃ **asmīti** pavattamānañca **sabbaṃ** mantāya **uparundhe**. **Yā kāci ajjhataṃ taṇhā** uppajjeyyūṃ, **tāsaṃ vinayā sadā sato sikkhe**, upaṭṭhitassati hutvā sikkheyyāti.

924. Evaṃ tāva paṭhamagāthāya eva tisikkhāyuttaṃ desanaṃ arahattanikūṭena dasetvā puna mānappahānavasena desetum **“yaṃ kiñci”**ti gāthamāha. Tattha **yaṃ kiñci dhammabhiññā ajjhataṃ** yaṃ kiñci uccākulīnatādikaṃ attano guṇaṃ jāneyya. **Atha vāpi bahiddhāti** atha vā bahiddhāpi ācariyupajjhāyānaṃ vā guṇaṃ jāneyya. **Na tena thāmaṃ¹ kubbethāti** tena guṇena thāmaṃ na kareyya.

925. Idānissa akaraṇavidhiṃ dassento **“seyyo na tenā”**ti gāthamāha. Tassattho—**tena** ca mānena **“seyyohan”**ti vā **“nīcohan”**ti vā **“sarikkhohan”**ti vāpi **na maññeyya**, tehi ca uccākulīnatādīhi guṇehi **phuṭṭho anekarūpehi** **“aham uccākulā pabbajito”**ti-ādinā nayena **attānaṃ vikappento na tiṭṭheyya**.

926. Evaṃ mānappahānavasenapi desetvā idāni sabbakilesūpasamavasenapi desetum **“ajjhataṃ evā”**ti gāthamāha. Tattha **ajjhataṃ eva’pasameti** attani eva rāgādisabbakilese upasameyya. **Na aññato bhikkhu santimeseyyāti** ṭhapetvā ca satipaṭṭhānādīni aññena upāyena santiṃ na pariyeseyya. **Kuto nirattā vāti nirattā** kuto eva.

927. Idāni ajjhataṃ upasantassa khīṇāsavassa tādibhāvaṃ dassento **“majjhe yathā”**ti gāthamāha. Tassattho—**yathā mahāsamuddassa** uparimaheṭṭhimabhāgānaṃ vemajjhasāṅkhāte catuyojanasahassappamāṇe **majjhe** pabbatantare ṭhitassa vā majjhe samuddassa **ūmi na jāyati, ṭhitova** so

1. Mānaṃ (Sī, Syā)

hoti avikampamāno, **evaṃ** anejo khīṇāsavo lābhādīsu **ṭhito** assa avikampamāno, so tādiso rāgādi-ussadaṃ **bhikkhu na kareyya kuhiñcīti**.

928. Idāni etaṃ arahattanikūṭena desitaṃ dhammadesanaṃ abbhanumodanto tassa ca arahattassa ādipaṭipadaṃ pucchanto nimmitabuddho **“akittayī”**ti gāthamāha. Tattha **akittayī**ti ācikkhi. **Vivaṭacakkhū**ti vivaṭehi anāvaraṇehi pañcahi cakkhūhi samannāgato. **Sakkhidhammanti** sayāṃ abhiññātaṃ attapaccakkhaṃ dhammaṃ. **Parissayavinayanti** parissayavinayanaṃ. **Paṭipadaṃ vadehī**ti idāni paṭipattiṃ vadehi. **Bhaddanteti** “bhaddaṃ tava atthū”ti Bhagavantaṃ ālapanto āha. Atha vā bhaddaṃ sundaraṃ tava paṭipadaṃ vadehīti vuttaṃ hoti. **Pātimokkhaṃ athavāpi samādhinti** tameva paṭipadaṃ bhinditvā pucchati. Paṭipadanti etena vā maggaṃ pucchati, itarehi sīlaṃ samādhīṇca pucchati.

929-30. Athassa Bhagavā yasmā indriyaśaṃvaro sīlassa rakkhā, yasmā vā iminā anukkamena desiyamānā ayaṃ desanā tāsāṃ devatānaṃ sappāyā, tasmā indriyaśaṃvarato pabhūti paṭipadaṃ dassento **“cakkhūhi”**ti-ādimāraddho. Tattha **cakkhūhi neva lola’ssāti** adiṭṭhadakkhitabbādivasena cakkhūhi lolo nevassa. **Gāmakathāya āvaraye sotanti** tiracchānakathāto sotaṃ āvareyya. **Phassenāti** rogaphassena. **Bhavañca nābhijappeyyāti** tassa phassassa vinodanattāya kāmabhavādibhavañca na pattheyya. **Bheravesu ca na sampavedheyyāti** tassa phassassa paccayabhūtesu sīhabyagghādīsu bheravesu ca na sampavedheyya, avasesesu vā ghānindriyamanindriyavisayesu nappavedheyya. Evaṃ paripūro indriyaśaṃvaro vutto hoti. Purimehi vā indriyaśaṃvaraṃ dassetvā iminā “araññe vasatā bheravaṃ disvā vā sutvā vā na vedhitabban”ti dasseti.

931. **Laddhā na sannidhiṃ kayirāti** etesaṃ annādīnaṃ yaṃkiñci dhammena labhitvā “araññe ca senāsane vasatā sadā dullabhan”ti cintetvā sannidhiṃ na kareyya.

932. **Jhāyī na pādalola'ssāti** jhānābhirato ca na pādalolo assa. **Virame kukkuccā nappamajjeyyāti** hatthakukkuccādikukkuccam vinodeyya, sakkaccakāritāya cettha nappamajjeyya.

933. **Tandim māyam hassam khiḍḍanti** ālasiyañca māyañca hassañca kāyikacetasikakhiḍḍañca. **Savibhūsanti** saddhim vibhūsāya.

934-7. **Āthabbaṇanti** Āthabbanīkamantappayogaṃ. **Supinanti** supinasattham. **Lakkhaṇanti** maṇilakkhaṇādīm. **No vidaheti** nappayojeyya. **Virutanti** migādīnaṃ vassitaṃ. **Pesuṇiyanti** pesuññaṃ. **Kayavikkayeti** pañcahi sahadhammikehi saddhim vañcanāvasena vā udayapatthanāvasena vā na tiṭṭheyye. **Upavādaṃ bhikkhu na kareyyāti** upavādakare kilese anibbattento attani parehi samaṇabrāhmaṇehi upavādaṃ na janeyya. **Gāme ca nābhisajjeyyāti** gāme ca gihisaṃsaggādīhi nābhisajjeyya. **Lābhakamyā janam na lapayeyyāti** lābhakāmatāya janam nālapayeyya. **Payuttanti** cīvarādīhi sampayuttam, tadattham vā payojitam.

938-9. **Mosavajje na nīyethāti** musāvāde na nīyetha. **Jīvitenāti** jīvikāya. **Sutvā rusito bahum vācam, samaṇanam vā puthujanānanti**¹ rusito ghaṭṭito parehi tesam samaṇanam vā khattiyādibhedānam vā aññesaṃ puthujanānam² bahumpi aniṭṭhavācam sutvā. **Na paṭivajjāti** na paṭivadeyya. **Kim kāraṇam? Na hi santo paṭisenikaronti.**

940. **Etañca dhammamaññāyāti** sabbametaṃ yathāvuttam dhammam ñatvā. **Vicinanti** vicinanto. **Santīti nibbutim ñatvāti** nibbutim rāgādīnam santīti ñatvā.

941. **Kim kāraṇa nappamajje-iti ce—abhibhū hi soti gāthā.** Tattha **abhibhūti** rūpādīnam abhibhavitā. **Anabhibhūtoti** tehi anabhibhūto. **Sakkhidhamma'manītiha'madassīti** paccakkhameva anītiham dhammamaddakki. **Sadā namassa'manusikkheti** sadā namassanto tisso sikkhāyo sikkheyya. **Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.**

1. Puthuvacanānanti (Sī, Syā, Ka)

2. Puthuvacanānam (Sī, Syā, Ka)

Kevalaṃ pana ettha “cakkhūhi neva lolo”ti-ādīhi indriyaśaṃvaro,
 “annānamatho pānānaṃ”ti-ādīhi sannidhipaṭikkhepamukhena
 paccayaapaṭisevanasīlaṃ, methunamosavajjapesuṇiyādīhi
 pātimokkhasaṃvarasīlaṃ, “āthabbaṇaṃ supinaṃ lakkhaṇaṃ”ti-ādīhi-
 ājīvapārisuddhisīlaṃ, “jhāyī assā”ti iminā samādhi, “vicinaṃ bhikkhū”ti
 iminā paññā, “sadā sato sikkhe”ti iminā puna saṅkhepato tissopi sikkhā,
 “atha āsanesu sayanesu, appasaddesu bhikkhu vihareyya, niddaṃ na
 bahulīkareyyā”ti-ādīhi sīlasamādhipaññānaṃ
 upakārāpakārasaṅgaṇhanavinodanāni vuttānīti. Evaṃ Bhagavā nimmitassa
 paripuṇṇapaṭipadaṃ vatvā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi,
 desanāpariyosāne Purābhedaśutte vuttasadisoyevābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Tuvaṭakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Attadaṇḍasuttavaṇṇanā

942. **Attadaṇḍā bhayaṃ jātanti** Asttadaṇḍasuttaṃ. Kā uppatti? Yo so
 sammāparibbājanīyasuttassa uppattiyaṃ vuccamānāya Sākiyakoliyānaṃ
 udakaṃ paṭicca kalaho vaṇṇito, taṃ ñatvā Bhagavā “ñātakā kalahaṃ
 karonti, handa ne vāressāmi”ti dvinnaṃ senānaṃ majjhe ṭhatvā imaṃ
 suttaṃ abhāsi.

Tattha paṭhamagāthāyattho—yaṃ lokassa diṭṭhadhammikaṃ vā
 samparāyikaṃ vā bhayaṃ jātanti, taṃ sabbaṃ **attadaṇḍā bhayaṃ jātanti**
 attano duccharitakāraṇā jātanti, evaṃ santēpi **janaṃ passatha medhagaṃ**¹,
 imaṃ Sākiyādijanaṃ passatha aññaṃ aññaṃ medhagaṃ himśakaṃ
 bādhakanti. Evaṃ taṃ paṭiviruddhaṃ vipaṭṭipannaṃ janaṃ paribhāsitvā
 attano sammāpaṭipattidassanena tassa saṃvegaṃ janetuṃ

1. Medhakaṃ (Sī)

āha “saṁvegaṁ kittayissāmi, yathā saṁvijitaṁ mayā”ti, pubbe bodhisatteneva satāti adhippāyo.

943. Idāni yathānena saṁvijitaṁ, taṁ pakāraṁ dassento “phandamānan”ti-ādimāha. Tattha **phandamānanti** taṇhādīhi kampamānaṁ. **Appodaketi** appa-udake. **Aññamaññehi byāruddhe disvāti** nānāsatte ca aññamaññehi saddhiṁ viruddhe disvā. **Maṁ bhayaṁāvisīti** maṁ bhayaṁ pavitṭhaṁ.

944. **Samantamasāro lokoti** nirayaṁ ādim katvā samantato loko asāro niccasārādirahito. **Disā sabbā sameritāti** sabbā disā aniccatāya kampitā. **Icchaṁ bhavanamattanoti** attano tāṇaṁ icchanto. **Nāddasāsiṁ anositanti** kiñci ṭhānaṁ jarādīhi anajjhāvutthaṁ nāddakkhim.

945. **Osānetveva byāruddhe, disvā me aratī ahūti** yobbaññādīnaṁ osāne eva antagamake eva vināsake eva jarādīhi byāruddhe āhatacitte satte disvā aratī me ahosi. **Athettha sallanti** atha etesu sattesu rāgādisallaṁ. **Hadayanissitanti** cittanissitaṁ.

946. “Kathaṁ ānubhāvaṁ sallan”ti ce—**yena sallena otiṇṇoti** gāthā. Tattha **disā sabbā vidhāvati**ti sabbā duccharitadisāpi puratthimādidisāvidisāpi dhāvati. **Tameva sallamabbuyha, na dhāvati na sīdatīti** tameva sallan uddharitvā tā ca disā na dhāvati, caturoghe ca na sīdatīti.

947. Evaṁ mahānubhāvena sallena otiṇṇesvapi ca sattesu—**tattha sikkhānugīyanti, yāni loke gadhitānīti** gāthā. Tassattho—ye **loke** pañca kāmaguṇā paṭilābhāya gijjhantīti katvā “gadhitānī”ti vuccanti, cirakālāsevitattā vā “gadhitānī”ti vuccanti, **tattha** taṁ nimittam hatthisikkhādikā anekā **sikkhā** kathīyanti ugghayhanti vā. Passatha yāva pamatto vāyaṁ loko, yato paṇḍito kulaputto **tesu** vā gadhitesu tāsu vā sikkhāsu adhimutto **na siyā**, aññadatthu aniccādidassanena **nibbijjha sabbaso kāme attano nibbānameva sikkheti**.

948. Idāni yathā nibbānāya sikkhitabbaṃ, taṃ dassento “**sacco siyā**”ti-
ādimāha. Tattha **saccoti** vācāsaccena ñāṇasaccena maggasaccena ca
samannāgato. **Rittapesuṇoti** pahīnapesuṇo. **Vevicchanti** macchariyaṃ.

949. **Niddaṃ tandiṃ sahe thīnanti** pacalāyikañca kāyālasīyañca
cittālasīyañcāti ime tayo dhamme abhibhaveyya. **Nibbānamanasoti**
nibbānaninnacitto.

950-51. **Sāhasāti** rattassa rāgacariyādibhedā sāhasakaraṇā. **Purāṇaṃ**
nābhinandeyyāti atītarūpādīṃ nābhinandeyya. **Naveti** paccuppanne.
Hiyyamāneti vinassamāne. **Ākāsaṃ na sito siyāti** taṇhānissito na bhaveyya.
Taṇhā hi rūpādīnaṃ ākāsanato “ākāso”ti vuccati.

952. “Kiṃ kāraṇā ākāsaṃ na sito siyā”ti ce—“**gedhaṃ brūmi**”ti gāthā.
Tassattho—ahañhi imaṃ ākāsaśaṅkhātāṃ taṇhaṃ rūpādīsu gijjhanato
gedhaṃ brūmi “gedho”ti vadāmi. Kiñca bhiyyo—avahananaṭṭhena “ogho”ti
ca ājavanaṭṭhena “**ājavan**”ti ca “idaṃ mayhaṃ, idaṃ mayhan”ti
jappakāraṇato “**jappanan**”ti ca dummuñcanaṭṭhena “**ārammaṇan**”ti ca
kampakaraṇena “**pakampanan**”ti ca brūmi, esā ca lokassa palibodhaṭṭhena
duratikkamanīyaṭṭhena ca **kāmapaṅko duraccayoti**. “Ākāsaṃ na sito siyā”ti
evaṃ vutte vā “kimetaṃ ākāsan”ti ce? **Gedhaṃ brūmīti**. Evampi tassā
gāthāya sambandho veditabbo. Tattha padayojanā—ākāsanti gedhaṃ
brūmīti. Tathā yvāyaṃ mahoghoti vuccati, taṃ brūmi, ājavaṃ brūmi,
jappanaṃ brūmi, pakampanaṃ brūmi, yvāyaṃ sadevake loke kāmapaṅko
duraccayo, taṃ brūmīti.

953. Evametaṃ gedhādipariyāyaṃ ākāsaṃ anissito—**saccā**
avokkammāti gāthā. Tassattho—pubbe vuttā tividhāpi **saccā avokkamma**
moneyyappattiyā **munīti** saṅkhyāṃ gato nibbānatthale **tiṭṭhati brāhmaṇo, sa**
ve evarūpo sabbāni āyatanāni nissajjitvā “**santo**”ti vuccatīti.

954. Kiñca bhiyyo—**sa ve vidvāti** gāthā. Tattha **ñatvā dhammanti** aniccādinayena sañkhatadhammaṃ ñatvā. **Sammā so loke iriyānoti** asammā-iriyānakarāṇaṃ kilesāṇaṃ pahānā sammā so loke iriyamāno.

955. Evaṃ apihento ca—**yodha kāmeti** gāthā. Tattha **saṅganti** sattavidhaṃ saṅgañca yo accatari. **Nājjhetīti** nābhijjhāyati¹.

956. Tasmā tumhesupi yo evarūpo hotumicchati, taṃ vadāmi—**yaṃ pubbeti** gāthā. Tattha **yaṃ pubbeti** atīte sañkhāre ārabha uppajjanadhammaṃ kilesajātaṃ atītakammañca. **Pacchā te māhu kiñcananti** anāgatepi sañkhāre ārabha uppajjanadhammaṃ rāgādikiñcanaṃ māhu. **Majjhe ce no gahessasīti** paccuppanne rūpādidhammepi na gahessasi ce.

957. Evaṃ “upasanto carissasī”ti arahattappattiṃ dassetvā idāni arahato thutivasena ito parā gāthāyo abhāsi. Tattha **sabbasoti** gāthāya **mamāyitanti** mamattakaraṇaṃ, “mama idan”ti gahitaṃ vā vatthu. **Asatā ca na socatīti** avijjamānakāraṇā asantakāraṇā na socati. **Na jīyatīti** jānimpī na gacchati.

958-9. Kiñca bhiyyo—**yassa natthīti** gāthā. Tattha **kiñcananti** kiñci rūpādidhammajātaṃ. Kiñca bhiyyo—**aniṭṭhurīti** gāthā. Tattha **aniṭṭhurīti** anissukī². “Aniddhuri”tipi³ keci paṭhanti. **Sabbadhī samoti** sabbattha samo, upekkhakoti adhippāyo. Kim vuttaṃ hoti? Yo so “natthi me”ti na socati, tamahaṃ avikampinaṃ puggalaṃ puṭṭho samāno aniṭṭhurī ananugiddho anejo sabbadhi samoti imaṃ tasmim puggale catubbidhamānisaṃsaṃ brūmīti.

960. Kiñca bhiyyo—**anejassāti** gāthā. Tattha **nisañkhatīti** puññābhisāṅkhārādīsu yo koci sañkhāro. So hi yasmā nisañkharīyati nisañkharoti vā, tasmā “nisañkhatī”ti vuccati. **Viyārambhāti** vividhā

1. Nābhijjhāti (Sī, Syā)

2. Anuddharīti anissukī (Sī), anuṭṭhurīti anussukī (Syā)

3. Aniṭṭhurītipi (Sī), anuddharītipi (Syā)

puññābhisaṅkhārādikā ārambhā. **Khemam passati sabbadhīti** sabbattha abhayameva passati.

961. Evaṃ passanto **na samesūti** gāthā. Tattha **na vadateti** “sadisohamasmi”ti-ādinā mānavasena samesupi attānaṃ na vadati omesupi ussesupi. **Nādeti na nirassatīti** rūpādīsu kañci dhammaṃ na gaṇhāti na nissajjati. Sesam sabbattha pākaṭameva. Evaṃ arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne pañcasatā Sākiyakumārā ca Koliyakumārā ca ehibhikkhupabbajjāya pabbajitā, te gahetvā Bhagavā Mahāvanaṃ pāvisīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Attadaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Sāriputtasuttavaṇṇanā

962. **Na me diṭṭhoti** Sāriputtasuttaṃ, “Therapañhasuttan”tipi vuccati. Kā uppatti? Imassa suttassa uppatti—Rājagahakassa seṭṭhissa candanaghaṭikāya paṭilābham ādim katvā tāya candanaghaṭikāya katassa pattassa ākāse ussāpanaṃ, āyasmato Piṇḍolabhāradvājassa iddhiyā pattaggahaṇaṃ, tasmiṃ vatthusmiṃ sāvakaṇaṃ iddhipaṭikkhepo, titthiyānaṃ Bhagavatā saddhiṃ pāṭihāriyaṃ kattukāmatā, pāṭihāriyakaraṇaṃ, Bhagavato Sāvattigamaṇaṃ, titthiyānubandhanaṃ, Sāvattiyaṃ Pasenadino Buddhūpagamaṇaṃ, kaṇḍambapātubhāvo, catunnaṃ parisānaṃ titthiyajayattham pāṭihāriyakaraṇussukkanivāraṇaṃ, yamakapāṭihāriyakaraṇaṃ, katapāṭihāriyassa Bhagavato Tāvatisabhavanagamaṇaṃ, tattha temāsaṃ dhammadesanā, āyasmatā Mahāmoggallānattherena yācitassa devalokato Saṅkassanagare orohaṇanti imāni vatthūni, antarantare ca Jātakāni vitthāretvā yāva dasasahassacakkavāḷadevatāhi pūjīyamāno Bhagavā majjhe maṇimayena sopānena Saṅkassanagare oruyha sopānakaḷevare aṭṭhāsi—

“Ye jhānappasutā dhīrā, nekkhammūpasame ratā.

Devāpi tesam pihayanti, Sambuddhānam satīmatan”ti¹—

imissā Dhammapadagāthāya vuccamānāya vuttā. Sopānakaḷevare t̥hitam̐
pana Bhagavantam̐ sabbapaṭhamam̐ āyasmā Sāriputto vandi, tato
Uppalavaṇṇā bhikkhunī, athāparo janakāyo. Tatra Bhagavā cintesi “imissam̐
parisati Moggallāno iddhiyā aggoti pākaṭo, Anuruddho dibbacakkhunā,
puṇṇo dhammakathikattena, Sāriputtam̐ panāyam̐ parisā na kenaci guṇena
evam̐ aggoti jānāti, yannūnāham̐ Sāriputtam̐ paññāguṇena pakāseyyan”ti.
Atha theram̐ pañham̐ pucchi, thero Bhagavatā pucchitam̐ pucchitam̐
puthujjanapañham̐ sekkhapañham̐ asekkhapañhañca sabbam̐ vissajjesi. Tadā
nam̐ jano “paññāya aggo”ti aññāsī. Atha Bhagavā “Sāriputto na idāneva
paññāya aggo, atītepi paññāya aggo”ti Jātakam̐ ānesi.

Atīte parosahassā isayo vanamūlaphalāhārā pabbatapāde vasanti. Tesam̐
ācariyassa ābādho uppajji, upaṭṭhānāni vattanti. Jeṭṭhantevāsī
“sappāyabhesajjam̐ āharissāmi, ācariyam̐ appamattā upaṭṭhahathā”ti vatvā
manussapatham̐ agamāsī. Tasmim̐ anāgateyeveva ācariyo kālamakāsī. Tam̐
“idāni kalam̐ karissatī”ti antevāsikā samāpattimārabbha pucchimsu. So
ākiñcaññāyatanasamāpattim̐ sandhāyāha “natthi kiñcī”ti, antevāsino “natthi
ācariyassa adhigamo”ti aggahesum̐. Atha jeṭṭhantevāsī bhesajjam̐ ādāya
āgantvā tam̐ kālakatam̐ disvā ācariyam̐ “kiñci pucchitthā”ti āha. Āma
pucchimhā, “natthi kiñcī”ti āha, na kiñci ācariyena adhigatanti. Natthi
kiñcīti vadanto ācariyo ākiñcaññāyatanam̐ pavedesi, sakkātabbo ācariyoti.

Parosahassampi samāgatānam̐,

Kandeyyum̐ te vassasatam̐ apaññā.

Ekopi seyyo puriso sapañño,

Yo bhāsitassa vijānāti atthanti².

1. Khu 1. 40 piṭṭhe Dhammapade.

2. Khu 5. 23 piṭṭhe Jātake.

Kathite ca pana Bhagavatā jótake āyasmā Sāriputto attano saddhivihārikānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānamatthāya sappāyasenāsanagocarasilavatādīni pucchitum “**na me diṭṭho ito pubbe**”ti imaṃ thutigāthaṃ ādiṃ katvā aṭṭha gāthāyo abhāsi, tamatthaṃ vissajjento Bhagavā tato parā sesagāthāti.

Tattha **ito pubbeti** ito Saṅkassanagare otaraṇato pubbe. **Vagguvadoti** sundaravado. **Tusitā gaṇimāgatoti** Tusitakāyā cavitvā mātukucchiṃ āgatattā tusitā āgato, gaṇācariyattā gaṇī. Santuṭṭhaṭṭhena vā Tusitasāṅkhātā devalokā gaṇim¹ āgato, Tusitānaṃ vā arahantānaṃ gaṇim¹ āgatoti.

963. Dutiyagāthāya **sadevakassa lokassa yathā dissatīti** sadevakassa lokassa viya manussānampi dissati. Yathā vā dissatīti tacchato aviparītato dissati. **Cakkhumāti** uttamacakkhu. **Ekoti** pabbajjāsāṅkhātādīhi eko. **Ratinti** nekkhammarati-ādiṃ.

964. Tatiyagāthāya **bahūnamidha baddhānanti** idha bahūnaṃ khattiyādīnaṃ sissānaṃ. Sissā hi ācariye paṭibaddhavuttittā “baddhā”ti vuccanti. **Atthi pañhena āgamanti** atthiko pañhena āgatomhi, atthikānaṃ vā pañhena āgamaṇaṃ, pañhena atthi āgamaṇaṃ vāti.

965. Catutthagāthāya **vijigucchatoti** jāti-ādīhi aṭṭiyato. **Rittamāsananti** vivittaṃ mañcapīṭhaṃ. **Pabbatānaṃ guhāsu vāti** pabbataguhāsu vā rittamāsaṇaṃ bhajatoti sambandhitabbaṃ.

966. Pañcamagāthāya **uccāvacesūti** hīnapaṇītesu. **Sayanesūti** viharādīsu senāsanesu. **Kīvanto tattha bheravāti** kittakā tattha bhayakāraṇā. “Kuvanto”tipi pāṭho, kūjantoti cassa attho. Na pana pubbenāparaṃ sandhiyati.

967. Chaṭṭhagāthāya **katī parissayāti** kittakā upaddavā. **Agataṃ disanti** nibbānaṃ. Tañhi agatapubbattā agataṃ tathā niddisitabbato disā

1. Gaṇī (Sī, Syā)

cāti. Tena vuttaṃ “agataṃ disaṃ”ti. **Abhisambhaveti** abhibhaveyya. **Pantamhīti** pariyante.

968-9. Sattamagāthāya **kyāssa byappathayo assūti** kīdisāni tassa vacanāni assu. Aṭṭhamagāthāya **ekodi nipakoti** ekaggacitto paṇḍito.

970. Evaṃ āyasmatā Sāriputtena tīhi gāthāhi Bhagavantam thometvā pañcahi gāthāhi pañcasatānaṃ sissānamatthāya senāsanagocarasilavatādīni pucchito Bhagavā tamattham pakāsetum “**vijigucchamānassā**”ti-ādinā nayena vissajjanamāraddho. Tattha paṭhamagāthāya tāvattho—jāti-ādīhi **vijigucchamānassa rittāsanam sayanam sevato ce sambodhikāmassa** Sāriputta bhikkhuno **yadidaṃ phāsu** yo phāsuvihāro **yathānudhammam** yo ca anudhammo, **taṃ te pavakkhāmi yathā pajānam** yathā pajānanto vadeyya, evaṃ vadāmīti.

971. Dutiyagāthāya **pariyantacārīti** sīlādīsu catūsu pariyantesu caramāno. **Daṃsādhipātananti** piṅgalamakkhikānañca sesamakkhikānañca. Sesamakkhikā hi tato tato adhipatitvā khādanti, tasmā “adhipātā”ti vuccanti. **Manussaphassānanti** corādiphassānaṃ.

972. Tatiyagāthāya **paradhammikā** nāma satta sahadhammikavajjā sabbepi bāhirakā. **Kusalānu-esīti** kusaladhamme anvesamāno.

973. Catutthagāthāya **ātāṅkaphassenāti** rogaphassena. **Sītaṃ atuphanti** sītañca uphañca¹. **So tehi phuṭṭho bahudhāti** so tehi ātāṅkādihi anekehi ākārehi phuṭṭho samānopi. **Anokoti** abhisāṅkhāraviññāṇādīnaṃ anokāsabhūto.

974. Evaṃ “bhikkhuno vijigucchato”ti-ādīhi tīhi gāthāhi puṭṭhamattham vissajjetvā idāni “kyāssa byappathayo”ti-ādinā nayena puṭṭham vissajjento “**theyyam na kāre**”ti-ādimāha. Tattha **phasseti**

1. Sītaṃ accuphanti sītañca accuphañca (Sī)

phareyya. **Yadāvilattaṃ manaso vijaññāti** yaṃ cittassa āvilattaṃ vijāneyya, taṃ sabbaṃ “**kaṇhassa pakkho**”ti vinodayeyya¹.

975. **Mūlampi tesaṃ palikhañña tiṭṭheti** tesaṃ kodhātīmānānaṃ yaṃ avijjādikaṃ mūlaṃ, tampi palikhaṇitvā tiṭṭheyya. **Addhā bhavanto abhisambhaveyyāti** evaṃ piyappiyaṃ abhibhavanto ekaṃseneva abhibhaveyya, na tatra sithilaṃ parakkameyyāti adhippāyo.

976. **Paññaṃ purakkhatvāti** paññaṃ pubbaṅgamaṃ katvā. **Kalyāṇapīṭi** kalyāṇāya pīṭiyā samannāgato. **Caturo sahettha paridevadhammeti** anantaragāthāya vuccamāne paridevanīyadhamme saheyya.

977. **Kimsū asissāmīti** kiṃ bhuñjissāmi. **Kuvaṃ vā asissantī** kuhiṃ vā asissāmi. **Dukkhaṃ vata settha kvajja**² sessanti imaṃ rattiṃ dukkhaṃ sayiṃ, ajja āgamanarattiṃ kattha sayissaṃ. **Ete vitakketi** ete piṇḍapātānissite dve, senāsanānissite dveti cattāro vitakke. **Aniketacārīti** apalibodhacārī nittaṇhacārī.

978. **Kāleti** piṇḍapātakāle piṇḍapātasāṅkhātāṃ annaṃ vā cīvarakāle cīvarasāṅkhātāṃ vasaṇaṃ vā laddhā dhammena samenaṃti adhippāyo. **Mattaṃ so jaññāti** paṭiggahaṇe ca paribhoge ca so paṇāṇaṃ jāneyya. **Idhāti** sāsane, nipātamattameva vā etaṃ. **Tosanatthanti** santosatthaṃ, etadatthaṃ mattaṃ jāneyyāti vuttaṃ hoti. **So tesu guttoti** so bhikkhu tesu paccayesu gutto. **Yatacārīti** saṃyatatavihāro, rakkhitiriyāpatho rakkhitakāyavacīmanodvāro cāti vuttaṃ hoti. “Yaticārī”tipi³ pāṭho, soyevattho. **Rusitoti** rosito, ghaṭṭitoti vuttaṃ hoti.

979. **Jhānānuyuttoti** anuppannuppādanena uppannāsevanena ca jhāne anuyutto. **Upekkhamārabha samāhitattoti** catutthajjhānupekkhaṃ uppādetvā samāhitacitto. **Takkāsayaṃ kukkucciyūpachindeti** kāmavitakkādin

1. Vinodeyya (Sī)

2. Kuvajja (Sī, Syā)

3. Yatucārītipi (Sī), yathācārītipi (Syā)

takkañca, kāmasaññādīm tassa takkassa āsayañca, hatthakukkuccādīm kukkucchiyañca upacchindeyya.

980. **Cudito vacībhi satimābhinandeti** upajjhāyādīhi vācāhi codito samāno satimā hutvā taṃ codanaṃ abhinandeyya. **Vācaṃ pamuñce kusalanti** ñāṇasamuṭṭhitaṃ vācaṃ pamuñceyya. **Nātiavelanti** ativelam¹ pana vācaṃ kālavelaṇca sīlavelaṇca atikkantaṃ nappamuñceyya. **Janavādadhammāyāti** janavādakathāya². **Na cetayeyyāti** cetanaṃ na uppādeyya.

981. **Athāparanti** atha idāni ito parampi. **Pañca rajānīti** rūparāgādīni pañca rajāni. **Yesam satimā vinayāya sikkheti** yesam upaṭṭhitassati hutvā vinayanatthaṃ tisso sikkhā sikkheyya. Evaṃ sikkhanto hi **rūpesu -pa-phassesu sahettha rāgaṃ**, na aññeti.

982. Tato so tesaṃ vinayāya sikkhanto anukkamena—**etesu dhammesūti** gāthā. Tattha **etesūti** rūpādīsu. **Kālena so sammā dhammaṃ parivīmaṃsamānoti** so bhikkhu yvāyaṃ “uddhate citte samādhissa kālo”ti-ādinā³ nayena kālo vutto, tena kālena sabbaṃ saṅkhatadhammaṃ aniccādinayena parivīmaṃsamāno. **Ekodibhūto vihane tamaṃ soti** so ekagacitto sabbaṃ mohāditamaṃ vihaneyya, natthi ettha saṃsāyo. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ Bhagavā arahattanikūṭeṇa desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne pañcasatā bhikkhū arahattaṃ pattā, tiṃsakotaṭṭisaṅkhyānañca devamanussānaṃ dhammābhisamāyo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Sāriputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ca catuttho vaggo atthavaṇṇanāyato,

Nāmena Aṭṭhakavaggoti.

1. Atītavelam (Sī)

2. Janaparivādakathāya (Sī), parajātivādakathāya (Syā)

3. Saṃ 3. 100 piṭṭhe.

5. Pārāyanavagga

1. Vatthugāthāvaṇṇanā

983. **Kosalānaṃ purā rammāti** Pārāyanavaggassa vatthugāthā. Tāsaṃ uppatti—atīte kira Bārāṇasivāsī eko rukkhavaḍḍhakī sake ācariyake adutiyo, tassa soḷasa sissā, ekamekassa sahasaṃ antevāsikā. Evaṃ te sattarasādhikasolāsasahasā ācariyantevāsino sabbepi Bārāṇasim upanissāya jīvikam kappentā pabbatasamīpaṃ gantvā rukkhe gahetvā tattheva nānāpāsādhavikatiyo niṭṭhāpetvā kullaṃ bandhitvā Gaṅgāya Bārāṇasim ānetvā sace rājā atthiko hoti, rañño ekabhūmikaṃ vā -pa- sattabhūmikaṃ vā pāsādaṃ yojetvā denti. No ce, aññesampi vikiṇitvā puttadāraṃ posenti. Atha nesaṃ ekadivasaṃ ācariyo “na sakkā vaḍḍhakikammena niccam jīvikam kappetuṃ, dukkaraṃ hi jarākāle taṃ kamman”ti cintetvā antevāsike āmantesi “tātā udumbarādayo appasāraruḅkhe ānethā”ti. Te “sādhū”ti paṭissuṇitvā ānayaṃsu. So tehi kaṭṭhasakuṇaṃ katvā tassa abbhantaraṃ pavisitvā yantaṃ pūresi. Kaṭṭhasakuṇo supaṇṇarājā viya ākāsaṃ laṅghitvā vanassa upari caritvā antevāsinaṃ purato oruhi. Atha ācariyo sisse āha “tātā īdisāni kaṭṭhavāhanāni katvā sakkā sakalajambudīpe rajjaṃ gahetuṃ, tumhepi tātā etāni karoṭha, rajjaṃ gahetvā jīvissāma, dukkhaṃ vaḍḍhakisippena jīvitun”ti. Te tathā katvā ācariyassa paṭivedesuṃ. Tato ne ācariyo āha “katamaṃ tātā rajjaṃ gaṇhāmā”ti. Bārāṇasirajjaṃ ācariyāti. Alaṃ tātā mā etaṃ rucci, mayaṃ hi taṃ gahetvāpi “vaḍḍhakirājā vaḍḍhakiyuvarājā”ti vaḍḍhakivādā na muccissāma, mahanto Jambudīpo, aññattha gacchāmāti.

Tato saputtadārā kaṭṭhavāhanāni abhiruhitvā sajjāvudhā hutvā Himavantābhimukhā gantvā Himavati aññataraṃ nagaraṃ pavisitvā rañño nivesaneyeva paccuṭṭhahaṃsu. Te tattha rajjaṃ gahetvā ācariyaṃ rajje abhisīnciṃsu. So “Kaṭṭhavāhano rājā”ti pākaṭo ahoṣi. Tampi nagaraṃ tena gahitattā “Kaṭṭhavāhananagaran”tveva nāmaṃ labhi, tathā

sakalaratthampi. Kaṭṭhavāhano rājā dhammiko ahosi, tathā yuvarājā amaccaṭṭhānesu ca ṭhapitā soḷasa sissā. Ta rattham raññā catūhi saṅgahavatthūhi saṅgayhamānaṁ ativiya iddham phītaṁ nirupaddavañca ahosi. Nāgarā jānapadā rājānañca rājapariśaṇca ativiya mamāyimsu “bhaddako no rājā laddho, bhaddikā rājapariśā”ti.

Athekadivasam majjhimadesato vāṇijā bhaṇḍam gahetvā Kaṭṭhavāhananagaraṁ āgamaṁsu, paṇṇākārañca gahetvā rājānaṁ passimsu. Rājā “kuto āgatatthā”ti sabbam pucchi. Bārāṇasito devāti. So tattha sabbam pavattiṁ pucchitvā “tumhākaṁ raññā saddhiṁ mama mittabhāvaṁ karoṭhā”ti āha. Te “sādhū”ti sampaṭicchimsu. So tesam paribbayaṁ datvā gamanakāle sampatte puna ādarena vatvā vissajjesi. Te Bārāṇasim gantvā tassa rañño ārocesuṁ. Rājā “Kaṭṭhavāhanaratthā āgatānaṁ vāṇijakānaṁ ajjatagge suṅkaṁ muñcāmi”ti bherim carāpetvā “atthu me kaṭṭhavāhano mitto”ti dvepi adiṭṭhamittā ahesuṁ. Kaṭṭhavāhanopi ca sakanagare bherim carāpesi “ajjatagge Bārāṇasito āgatānaṁ vāṇijakānaṁ suṅkaṁ muñcāmi, paribbayo ca nesaṁ dātabbo”ti. Tato Bārāṇasirājā Kaṭṭhavāhanassa lekham pesesi “sace tasmim janapade datthum vā sotum vā araharūpaṁ kiñci acchariyaṁ uppajjati, amhepi dakkhāpetu ca sāvetu cā”ti. Sopissa tatheva paṭilekham pesesi. Evaṁ tesam katikaṁ katvā vasantānaṁ kadāci Kaṭṭhavāhanassa atimahagghā accantasukhumā kambalā uppajjimsu bālasūriyarasmisadisā vaṇṇena. Te disvā rājā “mama sahāyassa pesemī”ti dantakārehi aṭṭha dantakaraṇḍake likhāpetvā tesu karaṇḍakesu te kambale pakkhipitvā lākhācariyehi bahi lākhāgoḷakasadise kārāpetvā aṭṭhapi lākhāgoḷake samugge pakkhipitvā vatthena veṭhetvā rājamuddikāya lañchetvā “Bārāṇasirañño dethā”ti amacce pesesi, lekhañca adāsi “ayaṁ paṇṇākāro nagaramajjhe amaccaparivutena pekkhitabbo”ti.

Te gantvā Bārāṇasirañño adaṁsu. So lekham vācetvā amacce sannipātetvā nagaramajjhe rājaṅgaṇe lañchanam bhinditvā paliveṭhanam apantvā samuggaṁ vivaritvā aṭṭha lākhāgoḷake disvā “mama sahāyo lākhāgoḷakehi kīḷanakabālakānaṁ viya mayham lākhāgoḷake pesesī”ti

maṅku hutvā ekaṃ lākhagoḷakaṃ attano nisinnāsane pahari, tāvadeva lākhā paripati, dantakaraṇḍako vivaraṃ datvā dvebhāgo ahosi. So abbhantare kambalaṃ disvā itarepi vivari, sabbattha tatheva ahosi. Ekameko kambalo dīghato soḷasahattho vitthārato aṭṭhahattho. Pasārite kambale rājaṅgaṇaṃ sūriyappabhāya obhāsitaṃ ahosi, taṃ disvā mahājano aṅguliyo vidhuni, celukkhepaṇca akāsi, “amhākaṃ rañño adiṭṭhasahāyo kaṭṭhavāhanarājā evarūpaṃ paṇṇākāraṃ pesesi, yuttaṃ evarūpaṃ mittam kātun”ti attamano ahosi. Rājā vohārike pakkosāpetvā ekamekaṃ kambalaṃ agghāpesi, sabbepi anagghā ahesuṃ. Tato cintesi “pacchā pesentena paṭhamam pesitapaṇṇākārato atirekaṃ pesetuṃ vaṭṭati, sahāyena ca me anaggho paṇṇākāro pesito, kiṃ nu kho ahaṃ sahāyassa peseyyan”ti. Tena ca samayena Kassapo Bhagavā uppajjitvā Bārāṇasiyaṃ viharati. Atha rañño etadahosi “vatthuttayaratanato aññaṃ uttamaratanaṃ natthi, handāhaṃ vatthuttayaratanassa uppannabhāvaṃ sahāyassa pesemi”ti. So—

“Buddho loke samuppanno, hitāya sabbapāṇinaṃ.

Dhammo loke samuppanno, sukhāya sabbapāṇinaṃ.

Samgho loke samuppanno, puññakkhettaṃ anuttaraṃ”ti—

imaṃ gāthaṃ, yāva arahattaṃ, tāva ekabhikkhussa paṭipattiṇca suvaṇṇapaṭṭe jātihiṅgulakena likhāpetvā sattaratanamaye samugge pakkhipitvā taṃ samuggaṃ maṇimaye samugge, maṇimayaṃ masāragallamaye, masāragallamayaṃ lohitaṅgamaye, lohitaṅgamayaṃ suvaṇṇamaye, suvaṇṇamayaṃ rajatamaye, rajatamayaṃ dantamaye, dantamayaṃ sāramaye, sāramayaṃ samuggaṃ peḷāya pakkhipitvā peḷaṃ dussena veṭhetvā lañchetvā mattavaravāraṇaṃ sovaṇṇaddhajaṃ sovaṇṇālāṅkāraṃ hemajālasañchannaṃ kāretvā tassa upari pallaṅkaṃ paññāpetvā pallaṅke peḷaṃ āropetvā setacchattena dhāriyamānena sabbagandhapupphādīhi pūjāya kariyamānāya sabbatāḷāvacarchi thutisatāni gāyamānehi yāva attano rajjasīmā, tāva maggaṃ alaṅkārapetvā sayameva nesi. Tatra ca ṭhatvā sāmantarājūnaṃ paṇṇākāraṃ pesesi “evaṃ sakkarontehi ayaṃ paṇṇākāro

pesetabbo”ti. Taṃ sutvā te te rājāno paṭimaggaṃ āgantvā yāva Kaṭṭhavāhanassa rajjasīmā, tāva nayimsu.

Kaṭṭhavāhanopi sutvā paṭimaggaṃ āgantvā tatheva pūjento nagaram pavesetvā amacce ca nāgare ca sannipātāpetvā rājaṅgaṇe paliveṭṭhanadussarā apantvā peḷaṃ vivaritvā peḷāya samuggaṃ passitvā anupubbena sabbasamugge vivaritvā suvaṇṇapaṭṭe lekhaṃ passitvā “kappasatasahassemi atidullabhaṃ mama sahāyo paṇṇākāraranāṃ pesesī”ti attamano hutvā “asutapubbaṃ vata suṇimhā ‘Buddho loke uppanno’ti, yannūnāhaṃ gantvā Buddhaṃca passeyyaṃ dhammaṃca suṇeyyaṃ”ti cintetvā amacce āmantesi “Buddhadhammasaṅgharatanāni kira loke uppannāni, kiṃ kātappaṃ maññathā”ti. Te āhaṃsu “idheva tumhe mahārāja hotha, mayaṃ gantvā pavattiṃ jānissāmā”ti.

Tato soḷasasahassaparivārā soḷasa amaccā rājānaṃ abhivādetvā “yadi Buddho loke uppanno, puna dassanaṃ natthi, yadi na uppanno, āgamissāmā”ti niggaṭā. Rañño pana bhāgiṇeyyo pacchā rājānaṃ vanditvā “ahampi gacchāmi”ti āha. Tāta tvaṃ tattha Buddhupādaṃ ṇatvā puna āgantvā mama ārocehi. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā agamāsi. Te sabbepi sabbattha ekarattivāsena gantvā Bārāṇasīṃ pattā. Asampattesveva ca tesu Bhagavā parinibbāyi. Te “ko Buddho kuhiṃ Buddho”ti sakalavihāraṃ āhiṇḍantā sammukhasāvake disvā pucchiṃsu. Te nesaṃ “Buddho parinibbuto”ti ācikkhiṃsu. Te “aho dūraddhānaṃ āgantvā dassanamattampi na labhimhā”ti paridevamānā “kiṃ bhante koci Bhagavatā dinna-ovādo atthi”ti pucchiṃsu. Āma upāsakā atthi, saraṇattaye paṭiṭṭhātabbaṃ, pañcasīlāni samādātabbāni, aṭṭhaṅgasamannāgato uposatho upavasitabbo, dānaṃ dātabbaṃ, pabbajitabbanti. Te sutvā taṃ bhāgiṇeyyaṃ amaccaṃ ṭhapetvā sabbe pabbajiṃsu. Bhāgiṇeyyo paribhogadhātuṃ gahetvā kaṭṭhavāhanaraṭṭhābhimukho pakkāmi. paribhogadhātu nāma Bodhirukkhaṭṭhacīvarādīni. Ayaṃ pana Bhagavato dhammakaraṇaṃ dhammadharaṃ Vinayadhamekaṃ therāṇa gahetvā pakkāmi, anupubbena ca nagaraṃ gantvā “Buddho loke uppanno ca parinibbuto cā”ti rañño ārocetvā Bhagavatā dinnovādaṃ ācikkhi. Rājā therāṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā vihāraṃ kārāpetvā cetiyaṃ

patiṭṭhāpetvā Bodhirukkhaṃ ropetvā saraṇattaye pañcasu ca niccasīlesu
 patiṭṭhāya aṭṭhaṅgupetaṃ uposathaṃ upavasanto dānādīni dento
 yāvatāyukam ṭhatvā kāmāvacaradevaloke nibbatti. Tepi soḷasasahassā
 pabbajitvā puthujjanakālakiriyaṃ katvā tasseva rañño parivārā sampajjimisu.

Te ekaṃ Buddhantaraṃ devaloke khepetvā amhākaṃ Bhagavati
 anuppanneyeva devalokato cavitvā ācariyo Pasenadirañño pitu purohitassa
 putto jāto nāmena “Bāvarī”ti, tihi mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato
 tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū, pituno ca accayena purohitaṭṭhāne aṭṭhāsi.
 Avasesāpi soḷasādhikasōḷasasahassā tattheva Sāvattihiyā brāhmaṇakule
 nibbattā. Tesu soḷasa jeṭṭhantevāsino Bāvarissa santike sippaṃ uggaheṣuṃ,
 itare soḷasasahassā tesameva santiketi evaṃ te punapi sabbe
 samāgacchimsu. Mahākosalarājāpi kālamakāsi, tato Pasenadiṃ rajje
 abhihiṇcimsu. Bāvarī tassāpi purohito ahosi, rājā pitarā dinnaṃca aññaṃca
 bhogaṃ Bāvarissa adāsi. So hi daharakāle tasseva santike sippaṃ uggaheṣi.
 Tato Bāvarī rañño ārocesi “pabbajissāmahaṃ mahārājā”ti. Ācariya tumhesu
 ṭhitesu mama pitā ṭhito viya hoti, mā pabbajitthāti. Alaṃ mahārāja
 pabbajissāmīti. Rājā vāretuṃ asakkonto “sāyaṃ pātaṃ mama dassanaṭṭhāne
 rājuyyāne pabbajathā”ti yāci. Ācariyo soḷasasahassaparivārehi soḷasahi
 sissehi saddhiṃ tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā rājuyyāne vasi, rājā catūhi
 paccayehi upaṭṭhahati, sāyaṃ pātaṃcassa upaṭṭhānaṃ gacchati.

Athekadivasam antevāsino ācariyaṃ āhaṃsu “nagarasamīpe vāso nāma
 mahāpalibodho, vijanasampātaṃ ācariya okāsaṃ gacchāma,
 pantasenāsanavāso nāma bahūpakāro pabbajitānaṃ”ti. Ācariyo “sādhū”ti
 sampañcchitvā rañño ārocesi. Rājā tikkhattuṃ vāretvā vāretuṃ asakkonto
 dvesatasahassāni kahāpaṇāni datvā dve amacce āṇāpesi “yattha isigaṇo
 vāsaṃ icchati, tattha assamaṃ katvā dethā”ti. Tato ācariyo
 soḷasādhikasōḷasasahassajaṭilaparivuto amaccehi anuggahamāno
 uttarajanapadā

dakkhiṇajanapadābhimukho agamāsi. Tamatthaṃ gahetvā āyasmā Ānando saṅgītikāle Pārāyanavaggassa nidānaṃ āropento imā gāthāyo abhāsi.

Tattha **Kosalānaṃ purāti** Kosalaraṭṭhassa nagarā, Sāvattthitoti vuttaṃ hoti. **Ākiñcaññanti** akiñcanabhāvaṃ, pariggahūpakaraṇavivekanti vuttaṃ hoti.

984. So Assakassa visaye, Aḷakassa¹ samāsaneti so brāhmaṇo Assakassa ca Aḷakassa¹ cāti dvinnampi rājūnaṃ² samāsanne visaye āsanne raṭṭhe, dvinnampi raṭṭhānaṃ majjheti adhippāyo. **Godhāvarīkūleti** Godhāvareyā nadiyā kūle. Yattha Godhāvareyā dvidhā bhijjivā tiyojanappamāṇaṃ antaradīpamakāsi sabbaṃ kapiṭṭhavanasañchannaṃ, yattha pubbe Sarabhaṅgādayo vasiṃsu, tasmim deseti adhippāyo. So kira taṃ padesaṃ disvā “ayaṃ pubbasamaṇālayo pabbajitasāruppan”ti amaccānaṃ nivedesi. Amaccā bhūmiggahaṇatthaṃ Assakarañño sataśaṇṇaṃ, Aḷakarañño sataśaṇṇaṃ adāsi, te taṃca padesaṃ aññaṇṇa dviyojanamattanti sabbampi pañcayojanamattaṃ padesaṃ adāsi. Tesā kira rajjasīmāntare so padeso hoti. Amaccā tattha assamaṃ karetvā Sāvattthito ca aññaṇṇampi dhanāṃ āharāpetvā gocaragāmaṃ nivesetvā agamaṃsu. **Uñchena ca phalena cāti** uñchācariyāya ca vanamūlaphalena ca. Tasmā vuttaṃ “**tasseva upanissāya, gāmo ca vipulo ahū**”ti.

985. Tattha **tassāti** tassa Godhāvarīkūlassa, tassa vā brāhmaṇassa, upayogatthe cetāṃ sāmivacanaṃ, taṃ upanissāyāti attho. **Tato jātena āyena, mahāyaññaṃ makappayīti** tasmim gāme kasikammādinā sataśaṇṇaṃ āyo uppajji, taṃ gahetvā kuṭumbikā raññaṃ Assakassa santikaṃ agamaṃsu “sādiyatu devo āyan”ti. So “nāhaṃ sādiyāmi, ācariyasappa upanethā”ti āha. Ācariyopi taṃ attano aggahetvā dānayaññaṃ akappayi. Evaṃ so saṃvacchare saṃvacchare dānamadāsi.

1. Muḷakassa (Syā), Maḷakassa (Cūḷaniddese) Am-Ṭṭha 1. 257 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Dvinnāṃ Andhakarājānaṃ (Sī)

986. **Mahāyaññanti** gāthāyattho—so evaṃ saṃvacchare saṃvacchare dānayaññam yajanto ekasmiṃ saṃvacchare taṃ **mahāyaññam** yajitvā tato gāmā nikkhamma **puna pāvisi assamaṃ**. Pavitttho ca paṇṇasālam pavisitvā “suṭṭhu dinnan”ti dānam anumajjanto nisīdi. Evaṃ **tasmiṃ paṭipavittthamhi** taruṇāya brāhmaṇiyā ghare kamman akātukāmāya “eso brāhmaṇa Bāvarī Godhāvaritīre anusamvaccharam satasahassam vissajjeti, gaccha tato pañcasatāni yācitvā dāsim me ānehī”ti pesito **añño āgañchi brāhmaṇoti**.

987-8. **Ugghaṭṭapādoti** maggagamanena ghaṭṭapādatalo, paṇhikāya vā paṇhikam, gopphakena vā gopphakam, jaṇṇukena vā jaṇṇukam āhacca ghaṭṭapādo. **Sukhañca kusalam pucchīti** sukhañca kusalañca pucchi “kacci te brāhmaṇa sukham, kacci kusalan”ti.

989-91. **Anujānāhīti** anumaññāhi saddahāhi. **Sattadhāti** sattavidhena. **Abhisankharitvāti** gomayavanapupphakusatiṇādini ādāya sīgham sīgham Bāvarissa assamadvāram gantvā gomayena bhūmiṃ upalimpitvā pupphāni vikiritvā tiṇāni santharitvā vāmapādam kamaṇḍalūdakena dhovitvā sattapādamattam gantvā attano pādatalo parāmasanto evarūpaṃ kuhanam katvāti vuttam hoti. **Bheravam so akittayīti** bhayajanakam vacanam akittayi, “sace me yācamānassā”ti imam gāthamabhāsīti adhippāyo. **Dukkhitoti** domanassajāto.

992-4. **Ussussatīti** tassa tam vacanam kadāci saccam bhaveyyāti maññamāno sussati. **Devatāti** assame adhivatthā devatā eva. **Muddhani muddhapāte vāti** muddhe vā muddhapāte vā.

995-6. **Bhotī carahi jānātīti** bhotī ce jānāti. **Muddhādhipātāñcāti** muddhapātāñca. **Ñānametthāti** ñānam me ettha.

998. **Purāti** ekūnatimsavassavayakāle. Bāvaribrāhmaṇe pana Godhāvaritīre vasamāne aṭṭhannaṃ vassānam accayena Buddho loke udapādi. **Apaccoti** anuvaṃso.

999. **Sabbābhiññābalappattoti** sabbābhiññāya balappatto, sabbā vā abhiññāyo ca balāni ca patto. **Vimuttoti** ārammaṇaṃ katvā pavattiyā vimuttacitto.

1001-3. **Sokassāti** soko assa. **Pahūtapaññoti** mahāpañño. **Varabhūrimedhasoti** uttamavipulapañño, bhūte abhiraṭavarapañño vā. **Vidhuroti** vigatadhuro, appaṭimoti vuttaṃ hoti.

1004-9. **Mantapārage**ti vedapārage. **Passavhoti** passatha. **Ajānatanti** ajānantānaṃ. **Lakkhaṇāti** lakkhaṇāni. **Byākkhātāti** kathitāni, vitthāritānāti vuttaṃ hoti. **Samattāti** samattāni, paripuṇṇānāti vuttaṃ hoti. **Dhammena manusāsātāti** dhammena anusāsati.

1011. **Jātimoggottaṇca lakkhaṇanti** “kīva ciraṃ jāto”ti mama jātiṇca gottaṇca lakkhaṇaṇca. **Mante sisseti** mayā paricitavede¹ ca mama sisse ca. **Manasāyeva pucchathāti** ime satta pañhe citteneva pucchatha.

1013-8. **Tissametteyyoti** ekoyeva esa nāmagottavasena vutto. **Dubhayoti** ubho. **Paccekaṇinoti** visuṃ visuṃ gaṇavanto. **Pubbavāsanavāsītāti** pubbe Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā gatapaccāgatavattapuñṇavāsanaṇāya vāsītacittā. **Puramāhissatinti** mähissatināmikaṃ puram, nagaranti² vuttaṃ hoti. Taṇca nagaraṃ paviṭṭhāti adhippāyo, evaṃ sabbattha. **Gonaddhanti** Godhapurassa³ nāmaṃ. **Vanasavhayanti** pavananagaraṃ⁴ vuccati, “Vanasāvatthin”ti eke. Evaṃ Vanasāvatthito Kosambiraṃ, Kosambito ca Sāketam anuppattānaṃ kira tesam soḷasannaṃ jaṭilānaṃ chayojanamattā parisā ahosi.

1019. Atha Bhagavā “Bāvarissa jaṭilā mahājanaṃ saṃvaḍḍhentā āgacchanti, na ca tāva nesaṃ indriyāni paripākaṃ gacchanti, nāpi ayaṃ deso sappāyo, Magadhakhette pana tesam pāsāṇakacetiyaṃ sappāyaṃ.

1. Paṭhitavede (Sī, Syā)

2. Mähissatinti mähissatināmikaṃ purimanagaranti (Sī),
puram mähissatinti mähissatināmikaṃ puram nagaranti (Syā)

3. Gonaddhapurassa (Ka)

4. Tumbavanagaraṃ (Sī)

tatra hi mayi dhammaṃ desente mahājanassa dhammābhisamayo bhavissati, sabbanagarāni ca pavisitvā āgacchantā bahutarena janena āgamiṣanti”ti bhikkhusaṃghaparivuto Sāvattitho Rājagahābhimukho agamāsi. Tepi jaṭilā Sāvattithiṃ āgantvā vihāraṃ pavisitvā “ko Buddho kuhiṃ Buddho”ti vicinantā gandhakuṭimūlaṃ gantvā Bhagavato padanikkhepaṃ disvā “rattassa hi ukkuṭikaṃ padaṃ bhava -pa- vivaṭṭacchadassa idamīdisaṃ padaṃ”ti¹ “Sabbaññu Buddho”ti niṭṭhaṃ gatā. Bhagavāpi anupubbena Setabyakapilavatthu-ādīni nagarāni pavisitvā mahājanaṃ saṃvaḍḍhento pāsāṇakacetiyaṃ gato. Jaṭilāpi tāvadeva Sāvattitho nikkhamitvā sabbāni tāni nagarāni pavisitvā pāsāṇakacetiyaṃ eva agamaṃsu. Tena vuttaṃ “**Kosambiñcāpi Sāketam, Sāvattiñca puruttamaṃ. Setabyaṃ Kapilavatthun**”ti-ādi.

1020. Tattha **Māgadham puranti** Magadhapuram, Rājagahanti adhippāyo. **Pāsāṇakaṃ Cetiyan**ti mahato pāsāṇassa upari pubbe devaṭṭhānaṃ ahosi, uppanne pana Bhagavati vihāro jāto. So teneva purimavohārena “pāsāṇakaṃ cetiyan”ti vuccati.

1021. **Tasitovudakanti** te hi jaṭilā vegasā Bhagavantam anubandhamānā sāyaṃ gatamaggaṃ pāto, pāto gatamaggañca sāyaṃ gacchantā “ettha Bhagavā”ti sutvā ativiya pītipāmojjajātā taṃ cetiyaṃ abhiruhimsu. Tena vuttaṃ “**turitā pabbatamāruhun**”ti.

1024. **Ekamantaṃ thito haṭṭhoti** tasmim pāsāṇake cetiye Sakkena māpitamahāmaṇḍape nisinnaṃ Bhagavantam disvā “kacci isayo khamanīyan”ti-ādinaṃ nayena Bhagavatā paṭisammodanīye kate “khamanīyaṃ bho Gotamā”ti-ādīhi sayampi paṭisanthāraṃ katvā ajito jeṭṭhantevāsī ekamantaṃ thito haṭṭhacitto hutvā manopañhe pucchi.

1025. Tattha **ādissāti** “kativasso”ti evaṃ uddissa. **Jammananti**² “amhākaṃ ācariyassa jātim brūhī”ti pucchati. **Paraminti** niṭṭhāgamaṇam.

1026-7. **Vīsaṃ vassasatanti** vīsativassādhikaṃ vassasataṃ. **Lakkhaṇeti** mahāpurisalakkhaṇe, etasmim ito paresu ca itihāsādīsu

1. Am-Ṭṭha 1. 335; Dhammapada-Ṭṭha 1. 129; Visuddhi 1. 101 piṭṭhesupi.

2. Jappananti (Ka)

anavayoti adhippāyo. Parapadaṃ vā ānetvā tesu pāramiṃ gatoti yojetabbaṃ. **Pañcasatāni vāceti**ti pakati-alasadummedhamāṇavakānaṃ pañcasatāni sayāṃ mante vāceti. **Sadhammeti** sake brāhmaṇadhamme, tevijjake pāvacaṇeti vuttaṃ hoti.

1028. **Lakkhaṇānaṃ pavicayanti** lakkhaṇānaṃ vitthāraṃ, “katamāni tānissa gatte tīṇi lakkhaṇāni”ti pucchati.

1030-31. **Pucchāñhīti** pucchamānaṃ. **Kametaṃ paṭibhāsati**ti devādīsu kaṃ puggalaṃ etaṃ pañhavacanaṃ paṭibhāsati.

1032-33. Evaṃ brāhmaṇo pañcannaṃ pañhānaṃ veyyākaraṇaṃ sutvā avasese dve pucchanto “**muddhaṃ muddhādhipātāñcā**”ti āha. Athassa Bhagavā te byākaronto “**avijjā muddhā**”ti gāthamāha. Tattha yasmā catūsu saccesu aññāṇabhūtā avijjā saṃsārassa sīsaṃ, tasmā “**avijjā muddhā**”ti āha. Yasmā ca arahattamaggavijjā attanā sahaajātehi saddhāsatisamādhikattukamyatāchandavīriyehi samannāgatā indriyānaṃ ekarasaṭṭhabhāvamupagatatā taṃ muddhaṃ adhipāteti, tasmā “**vijjā muddhādhipātini**”ti-ādimāha.

1034-8. **Tato vedena mahatāti** atha imaṃ pañhaveyyākaraṇaṃ sutvā uppannāya mahāpītiyā santhambhitvā alīnabhāvaṃ, kāyacittānaṃ udaggaṃ patvāti attho. Pativā ca “**Bāvarī**”ti imaṃ gāthamāha, atha naṃ anukampamāno Bhagavā “**sukhito**”ti gāthamāha. Vatvā ca “**Bāvarissa cā**”ti sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi. Tattha **sabbesanti** anavasesānaṃ soḷasasahassānaṃ. **Tattha pucchi Tathāgatanti** tattha pāsāṇake cetiye, tattha vā parisāya, tesu vā pavāritesu ajito paṭhamaṃ pañhaṃ pucchīti. Sesāṃ sabbagāthāsu pākaṭamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipāṭaṭṭhakathāya

Vatthugāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ajitasuttavaṇṇanā

1039. Tasmim pana pañhe **nivutoti** paṭicchādito. **Kissābhilepanam** **brūsīti** kim assa lokassa abhilepanam vadesi.

1040. **Vevicchā pamādā nappakāsati**ti macchariyahetu ca pamādahetu ca nappakāsati. Macchariyam hissa dānādiguṇehi pakāsituṃ na deti, pamādo sīlādīhi. **Jappābhilepananti** taṇhā assa lokassa makkaṭalepo viya makkaṭassa abhilepanam. **Dukkhamti** jāti-ādikaṃ dukkham.

1041. **Savanti sabbadhi sotāti** sabbesu rūpādi-āyatanesu taṇhādikā sotā sandanti. **Kim nivāraṇanti** tesam kim āvaraṇam kā rakkhāti. **Samvaram brūhīti** tam tesam nivāraṇasaṅkhātā samvaram brūhi. Etena sāvasesappahānam pucchati. **Kena sotā pidhiyyareti** kena dhammena ete sotā pidhiyyanti pacchijjanti. Etena anavasesappahānam pucchati.

1042. **Sati tesam nivāraṇanti** vipassanāyuttā kusalānam¹ dhammānam gatiyo samannesamānā sati tesam sotānam nivāraṇam. **Sotānam samvaram brūmīti** tamevāham satim sotānam samvaram brūmīti adhippāyo. **Paññāyete pidhiyyareti** rūpādīsu pana aniccatādipaṭivedhasādhikāya maggapaññāya ete sotā sabbaso pidhiyyantīti.

1043. **Paññā cevāti** pañhagāthāya yā cāyam tayā vuttā paññā, yā ca **sati**, yañca tadavasesam **nāmarūpam**, **etaṃ** sabbampi **kattha** nirujjhati, **etaṃ me** pañham **puṭṭho brūhīti** evam saṅkhepattho veditabbo.

1044. Vissajjanagāthāya panassa yasmā paññāsatiyo nāmeneva saṅgaham gacchanti, tasmā tā visuṃ na vuttā. Ayamettha saṅkhepattho—**yaṃ maṃ** tvaṃ **Ajita etaṃ pañham apucchi** “katthetaṃ uparujjhatī”ti, tam te **yattha nāmañca rūpañca asesam uparujjhati**, tam vadanto **vadāmi**, tassa tassa hi **viññāṇassa nirodhena** saheva apubbam acarimaṃ **etthetaṃ uparujjhati**, ettheva viññāṇanirodhe nirujjhati etaṃ, viññāṇanirodhā tassa nirodho hoti, tam nātivattatīti vuttaṃ hoti.

1. Kusalākusalānam (Si, Syā)

1045. Ettāvata ca “dukkhamassa mahabbhayan”ti iminā pakāsitaṃ dukkhasaccaṃ, “yāni sotāni”ti iminā samudayasaccaṃ, “paññāyete pidhiyyare”ti iminā maggasaccaṃ, “asesaṃ uparujjhati”ti iminā nirodhasaccanti evaṃ cattāri saccāni sutvāpi ariyabhūmiṃ anadhigato puna sekhāsekhapaṭipadaṃ pucchanto **“ye ca saṅkhātadhammāse”**ti gāthamāha. Tattha **saṅkhātadhammā**ti aniccādivasena parivīmaṃsitadhammā, arahataṃ etaṃ adhivacanaṃ. **Sekhā**ti sīlādīni sikkhamānā avasesā ariyapuggalā. **Puthū**ti bahū sattaṇaṇā. **Tesaṃ me nipako iriyaṃ puṭṭho pabrūhī**ti tesaṃ me sekhāsekhānaṃ nipako paṇḍito tvaṃ puṭṭho paṭipattiṃ brūhīti.

1046. Athassa Bhagavā yasmā sekkena kāmacchandanivaraṇaṃ ādiṃ katvā sabbakilesā pahātabbā eva, tasmā **“kāmesū”**ti upaḍḍhagāthāya sekhapaṭipadaṃ dasseti. Tassattho—vatthukāmesu kilesakāmena **nābhigijjheyya**, kāyaduccaritādayo ca manaso āvilabhāvakare dhamme pajahanto **manasā nāvilo siyāti**. Yasmā pana asekho aniccādivasena sabbasaṅkhārādīnaṃ paritullitattā kusalo sabbadhammesu kāyānupassanāsati-ādīhi ca sato sakkāyadiṭṭhi-ādīnaṃ bhinnattā bhikkhubhāvaṃ patto ca hutvā sabbiriyāpathesu **paribbajati**, tasmā **“kusalo”**ti upaḍḍhagāthāya asekhapaṭipadaṃ dasseti. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ Bhagavā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne Ajito arahatte patiṭṭhāsi saddhiṃ antevāsisahassena, aññesaṇca anekasahassānaṃ dhammacakkhuṃ udapādi. Saha arahattappattiyā ca āyasmato Ajitassa antevāsisahassassa ca ajinajaṭāvākacīrādīni antaradhāyimsu, sabbeva iddhimayapattacīvaradharā dvaṅgulakesā ehibhikkhū hutvā Bhagavantam namassamānā pañjalikā nisīdimsūti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipāṭaṭṭhakathāya

Ajitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Tissametteyyasuttavaṇṇanā

1047. **Kodha santussitoti** Tissametteyyasuttaṃ. Kā uppatti? Sabbasuttānaṃ pucchāvasikā eva uppatti. Te hi brāhmaṇā “katāvakāsā pucchavho”ti Bhagavatā pavāritattā attano attano saṃsayāṃ pucchim̐su, puṭṭho puṭṭho ca tesaṃ Bhagavā byākāsi. Evaṃ pucchāvasikānevetāni suttānīti veditabbāni.

Niṭṭhite pana Ajitapaṇhe “kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passaṭī”ti¹ evaṃ Mogharājā pucchitum ārabhi, taṃ “na tāvassa indriyāni paripākaṃ gatāni”ti nātvā Bhagavā “tiṭṭha tvaṃ Mogharāja, añño pucchātū”ti paṭikkhipi. Tato Tissametteyyo attano saṃsayāṃ pucchanto “**kodhā**”ti gāthamāha. Tattha **kodha santussitoti** ko idha tuṭṭho. **Īñjitā** taṇhādiṭṭhivipphanditāni. **Ubhantamabhiññāyā**ti ubho ante abhijānitvā. **Mantā na lippatī**ti paññāya na lippati.

1048-9. Tassetamatthaṃ byākaronto Bhagavā “**kāmesū**”ti gāthādvayamāha. Tattha **kāmesu brahmacariyavā**ti kāmānimittaṃ brahmacariyavā, kāmesu ādīnavaṃ disvā maggabrahmacariyena samannāgatoti vuttaṃ hoti. Ettāvatā santusitaṃ dasseti, “vītataṇho”ti-ādīhi aniñjitaṃ. Tattha **saṅkhāya nibbutoti** aniccādivasena dhamme vīmaṃsitvā rāgādinibbānena nibbuto. Sesaṃ tattha tattha vuttanayattā pākaṃmeva.

Evaṃ Bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte patiṭṭhāsi saddhiṃ antevāsisahassena, aññesaṇca anekasahassānaṃ dhammacakkhuṃ udapādi. Sesaṃ pubbasadisamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Tissametteyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 1. 447; Khu 8. 19 piṭṭhesu.

3. Puṇṇakasuttavaṇṇanā

1050. **Anejanti** Puṇṇakasuttaṃ. Imampi purimanayeneva Mogharājānaṃ paṭikkhipitvā vuttaṃ. Tattha **mūladassāvinti** akusalamūlādidadassāvīṃ. **Isayoti** isināmakā jaṭilā. **Yaññanti** deyyadhammaṃ. **Akappayimsūti** pariyesanti.

1051. **Āsīsamānāti** rūpādīni patthayamānā. **Itthattanti** itthabhāvañca patthayamānā, manussādibhāvaṃ icchantāti vuttaṃ hoti. **Jaraṃ sitāti** jaraṃ nissitā. Jarāmukhena cettha sabbavaṭṭadukkhaṃ vuttaṃ. Tena vaṭṭadukkhanissitā tato aparimuccamānā eva kappayimsūti dīpeti.

1052. **Kaccissu te Bhagavā yaññapathe appamattā, atāruṃ jātīñca jarañca mārisāti** ettha yañño yeva yaññapatho. Idaṃ vuttaṃ hoti—kacci te yaññe appamattā hutvā yaññaṃ kappayantā vaṭṭadukkhamatarimsūti.

1053. **Āsīsantīti** rūpapaṭilābhādayo patthenti. **Thomayantīti** “suyiṭṭhaṃ suci dinnan”ti-ādinā nayena yaññādīni pasamsanti. **Abhijappantīti** rūpādipaṭilābhāya vācaṃ bhindanti. **Juhantīti** denti. **Kāmābhijappanti paṭicca lābhanti** rūpādipaṭilābhaṃ paṭicca punappunaṃ kāme eva abhijappanti, “aho vata amhākaṃ siyun”ti vadanti, taṇhañca tattha vadḍhentīti vuttaṃ hoti. **Yājayogāti** yāgādhimuttā. **Bhavarāgarattāti** evamimehi āsīsanādīhi bhavarāgeneva rattā, bhavarāgarattā vāhutvā etāni āsīsanādīni karontā **nātarimsu** jāti-ādivaṭṭadukkhaṃ na uttarimsūti.

1054-5. **Atha ko carahīti** atha idāni ko añño atārīti. **Saṅkhāyāti** ñāṇena vīmaṃsitvā. **Paroparānīti** parāni ca orāni ca¹, parattabhāvasakattabhāvādīni parāni ca orāni cāti vuttaṃ hoti. **Vidhūmoti** kāyaduccaritādidhūmavirahito. **Anīghoti** rāgādi-īghavirahito. **Atāri soti** so evarūpo arahā jātijaraṃ atāri. Sesamettha pākaṭameva.

1. Parovarānīti parāni ca avarāni ca (Sī), paroparānīti parāni ca oparāni ca (?)

Evam Bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte patiṭṭhāsi saddhiṃ
antevāsisahassena, aññesaṇca anekasatānaṃ dhammacakkhuṃ udapādi.
Sesaṃ vuttasadisamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Puṇṇakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mettagusuttavaṇṇanā

1056. **Pucchāmi tanti** Mettagusuttaṃ. Tattha **maññāmi taṃ vedaguṃ bhāvitattanti** “ayaṃ vedagū”ti ca “bhāvitatto”ti ca evaṃ taṃ maññāmi.

1057. **Apucchasīti** ettha **a-**iti padapūraṇamatte nipāto, pucchasicceva attho. **Pavakkhāmi yathā pajānanti** yathā pajānanto ācikkhati, evaṃ ācikkhissāmi. **Upadhinidānā pabhavanti dukkhāti** taṇhādi-upadhinidānā jāti-ādidukkhavisesā pabhavanti.

1058. Evam upadhinidānato pabhavantesu dukkhesu—**yo ve avidvāti** gāthā. Tattha **pajānanti** saṅkhāre aniccādivasena jānanto. **Dukkassa jātippabhavānupassīti** vaṭṭadukkassa jātikāraṇaṃ “upadhī”ti anupassanto.

1059. **Sokapariddavañcāti** sokaṇca paridevaṇca. **Tathā hi te vidito esa dhammoti** yathā yathā sattā jānanti, tathā tathā paññāpanavasena vidito esa dhammoti.

1060-61. **Kittayissāmi te dhammanti** nibbānadhammaṃ nibbānagāminipaṭipadādhammaṇca te desayissāmi. **Diṭṭhe dhammeti** diṭṭhe dukkhādidhamme, imasmimhyeva vā attabhāve. **Anīti hanti** attapaccakkhaṃ. **Yaṃ veditvāti** yaṃ dhammaṃ “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā nayena sammasanto veditvā. **Tañcāhaṃ abhinandāmīti** taṃ vuttapakāradhammajotakaṃ tava vacanaṃ ahaṃ patthayāmi. **Dhammamuttamanti** taṇca dhammamuttamaṃ abhinandāmīti.

1062. **Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjheti** ettha **uddhanti** anāgataddhā vuccati, **adhoti** atītaddhā, **tiriyañcāpi majjheti** paccuppannaddhā. **Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇanti** etesu uddhādīsu taṇhañca diṭṭhinivesanañca abhisankhāraviññāṇaṇca panudehi, panuditvā ca **bhave na tiṭṭhe**, evaṃ sante duvidhepi bhave na tiṭṭheyya. Evaṃ tāva panujjasaddassa panudehīti imasmiṃ atthavikappe sambandho. Panuditvāti etasmiṃ pana atthavikappe bhave na tiṭṭheti ayameva sambandho, etāni nandinivesanaviññāṇāni panuditvā duvidhepi bhave na tiṭṭheyyāti vuttam hoti.

1063-4. Etāni vinodetvā bhave atīṭṭhanto eso—**evaṃvihārīti** gāthā. Tattha **idhevāti** imasmiṃyeva sāsane, imasmiṃyeva vā attabhāve. **Sukittitaṃ Gotamanūpadhīkanti** ettha **anupadhikanti** nibbānaṃ, taṃ sandhāya Bhagavantaṃ ālapanto āha “sukittitaṃ Gotamanūpadhīkaṇ”ti.

1065. Na kevalaṃ dukkhameva pahāsi—**te cāpīti** gāthā. Tattha **aṭṭhitanti** sakkaccaṃ, sadā vā. **Taṃ taṃ namassāmīti** tasmā taṃ namassāmi. **Sameccāti** upagantvā. **Nāgāti** Bhagavantaṃ ālapanto āha.

1066. Idāni taṃ Bhagavā “addhā hi Bhagavā pahāsi dukkhaṇ”ti evaṃ tena brāhmaṇena viditopi attānaṃ anupanetvāva pahīnadukkhena puggalena ovadanto “**yaṃ brāhmaṇaṇ**”ti gāthamāha. Tassattho—**yaṃ** tvaṃ abhijānanto “ayaṃ bāhitapāpattā **brāhmaṇo**, vedehi gatattā **vedagū**, kiñcanābhāvena **akiñcano**, kāmesu ca bhavesu ca asattattā **kāmabhava asatto**”ti jaññā jāneyyāsi, **addhā hi so imaṃ oghaṃ atāri, tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akaṅkho**.

1067. Kiñca bhiyyo—**vidvā ca yoti** gāthā. Tattha **idhāti** imasmiṃsāsane, attabhāve vā. **Visajjāti** vossajjitvā. Sesam sabbattha pakaṭameva.

Evam Bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Mettagusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dhotakasuttavaṇṇanā

1068-9. **Pucchāmi tanti** Dhotakasuttaṃ. Tattha **vācābhikaṅkhāmīti** vācaṃ abhikaṅkhāmi. **Sikkhe nibbānamattanoti** attano rāgādīnaṃ nibbānatthāya adhisīlādīni sikkheyya. **Itoti** mama mukhato.

1070. Evaṃ vutte attamano Dhotako Bhagavantaṃ abhitthavamāno kathamkathāpamokkhaṃ yācanto **“passāmahan”**ti gāthamāha. Tattha **passāmahan devamanussaloketi** passāmi ahaṃ devamanussaloke. **Taṃ taṃ namassāmīti** taṃ evarūpaṃ namassāmi. **Pamuñcāti** pamocehi.

1071. Athassa Bhagavā attādhīnameva kathamkathāpamokkhaṃ oghataraṇamukhena dassento **“nāhan”**ti gāthamāha. Tattha **nāhaṃ sahiṣṣāmīti** ahaṃ na sahiṣṣāmi na sakkhissāmi, na vāyamiṣṣāmīti vuttaṃ hoti. **Pamocanāyāti** pamocetuṃ. **Kathamkathinti** sakaṅkhaṃ. **Taresīti** tareyyāsi.

1072-5. Evaṃ vutte attamanataro dhotako Bhagavantaṃ abhitthavamāno anusāsaṇiṃ yācanto **“anusāsa brahme”**ti gāthamāha. Tattha **brahmāti** seṭṭhavadanametam. Tena Bhagavantaṃ āmantayamāno āha **“anusāsa brahme”**ti. **Vivekadhammanti** sabbasaṅkhāravivekanibbānadhammaṃ. **Abyāpajjamānoti** nānappakārataṃ anāpajjamāno. **Idheva santoti** idheva samāno. **Asitoti** anissito. Ito parā dve gāthā Mettagusutte vuttanayā eva. Kevalañhi tattha dhammaṃ, idha santinti ayaṃ viseso.

tatiyagāthāyapi pubbaḍḍhaṃ tattha vuttanayameva. Aparāḍḍhe **saṅgoti** sajjanaṭṭhānaṃ, laggananti vuttaṃ hoti. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evam Bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayō ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Dhotakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Upasīvasuttavaṇṇanā

1076. **Eko ahanti** Upasīvasuttaṃ. Tattha **mahantamoghanti** mahantaṃ oghaṃ. **Anissitoti** puggalaṃ vā dhammaṃ vā anissito. **No visahāmīti** na sakkomi. **Ārammaṇanti** nissayaṃ. **Yaṃ nissitoti** yaṃ puggalaṃ vā dhammaṃ vā nissito.

1077. Idāni yasmā so brāhmaṇo ākiñcaññāyatanaḷābhī tañca santampi nissayaṃ na jānāti, tenassa Bhagavā tañca nissayaṃ uttari ca niyyānapathaṃ dassento “**ākiñcaññan**”ti gāthamāha. Tattha **pekkhamānoti** taṃ ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ sato samāpajjitvā vuṭṭhahitvā ca aniccādivasena passamāno. **Natthīti nissāyāti** taṃ “natthi kiñcī”ti pavattasamāpattiṃ ārammaṇaṃ katvā. **Tarassu oghanti** tato pabhuti pavattāya vipassanāya yathānurūpaṃ catubbidhampi oghaṃ tarassu. **Kathāhīti** kathaṃkathāhi. **Taṇhakkhayaṃ nattamahā’bhipassāti** rattindivaṃ nibbānaṃ vibhūtaṃ katvā passa. Etenassa diṭṭhadhammasukhavihāraṃ katheti.

1078-9. Idāni “kāme pahāyā”ti sutvā vikkhambhanavasena attanā pahīne kāme sampassamāno “**sabbesū**”ti gāthamāha. Tattha **hitvā maññanti** aññaṃ tato heṭṭhā chabbidhampi samāpattiṃ hitvā. **Saññāvimokkhe parameti** sattasu saññāvimokkhesu uttame ākiñcaññāyatane. **Tiṭṭhe**

nu so tattha anānuyāyīti¹ so puggalo tattha Ākiñcaññāyatanabrahmaloke avigacchamāno tiṭṭheyya nūti pucchati. Athassa Bhagavā saṭṭhikappasahassamattamyeva ṭhānaṃ anujānanto tatiyagāthamāha.

1080. Evaṃ tassa tattha ṭhānaṃ sutvā idānissa sassatucchedabhāvaṃ pucchanto “**tiṭṭhe ce**”ti gāthamāha. Tattha **pūgampi vassānanti** anekasaṅkhyampi vassānaṃ, gaṇarāsinti attho. “Pūgampi vassānī”tipi pāṭho, tattha vibhattibyattayena sāmivacanassa paccattavacanāṃ kattabbaṃ, pūganti vā etassa bahūnīti attho vattabbo. “Pūgānī”ti vāpi paṭhanti, purimapaṭhoyeva sabbasundaro. **Tattheva so sīti siyā vimuttoti** so puggalo tatthevākiñcaññāyatane nānādukkhehi vimutto sītibhāvappatto bhaveyya, nibbānappatto sassato hutvā tiṭṭheyyāti adhippāyo. **Cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassāti** udāhu tathāvidhassa viññāṇaṃ anupādāya parinibbāyeyyāti ucchedaṃ pucchati, paṭisandhiggahaṇatthaṃ vāpi bhaveyyāti paṭisandhimpī tassa pucchati.

1081. Athassa Bhagavā ucchedasassataṃ anupagamma tattha uppannassa ariyasāvakassa anupādāya parinibbānaṃ dassento “**accī yathā**”ti gāthamāha. Tattha **atthaṃ paletīti** atthaṃ gacchati. **Na upeti saṅkhaṇti** “asukaṃ nāma disaṃ gato”ti vohāraṃ na gacchati. **Evaṃ munī nāmakāyā vimuttoti** evaṃ tattha uppanno sekkhamuni pakatiyā pubbeva rūpakāyā vimutto tattha catutthamaggaṃ nibbattetvā dhammakāyassa pariññātattā puna nāmakāyāpi vimutto ubhatobhāgavimutto khīṇāsavo hutvā anupādāparinibbānaṃ saṅkhātāṃ atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ “khattiyo vā brāhmaṇo vā”ti evamādikāṃ.

1082. Idāni “atthaṃ paletī”ti sutvā tassa yoniso atthaṃ asallakkhento “**atthaṅgato so**”ti gāthamāha. Tassattho—so atthaṅgato udāhu natthi, udāhu ve sassatiyā sassatabhāvena **arogo** avipariṇāmadhammo soti evaṃ taṃ me munī sādhu viyākarohi. Kiṃ kāraṇaṃ? **Tathā hi te vidito esa dhammoti.**

1. Anānuyāyīti (Syā)

1083. Athassa Bhagavā tathā avattabbataṃ dassento “**atthaṅgatassā**”ti gāthamāha. Tattha **atthaṅgatassā**ti anupādāparinibbutassa. **Na pamāṇa’matthī**ti rūpādippamāṇaṃ natthi. **Yena naṃ vajjuntī** yena rāgādinā naṃ vadeyyum. **Sabbesu dhammesū**ti sabbesu khandhādiddhammesu. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evam Bhagavā imaṃ suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Upasīvasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nandasuttavaṇṇanā

1084-5. **Santi loke**ti Nandasuttaṃ. Tattha paṭhamagāthāya attho—**loke** khattiyādayo **janā** ājīvakaniḡaṇṭhādike sandhāya “santi munayo”ti vadanti, **tayidaṃ kathamsū**ti kiṃ nu kho te samāpattiṇṇādinā ṇṇena uppannattā ṇṇūpapannaṃ **no munim vadanti**, evaṃvidhaṃ nu vadanti, **udāhu ve** nānappakārakena lūkhajīvitasāṅkhātena **jīvitenūpapannanti**. Athassa Bhagavā tadubhayaṃ paṭikkhipitvā munim dassento “**na diṭṭhiyā**”ti gāthamāha.

1086-7. Idāni “diṭṭhādīhi suddhī”ti vadantānaṃ vāde kaṅkhāpahānatthaṃ “**ye kecime**”ti pucchati. Tattha **anekarūpenā**ti kotūhalamaṅgalādinā. **Tattha yatā carantā**ti tattha sakāya diṭṭhiyā guttā viharantā. Athassa tathā suddhi-abhāvaṃ dīpento Bhagavā dutiyaṃ gāthamāha.

1088-90. Evam “nātarimsū”ti sutvā idāni yo atari, taṃ sotukāmo “**ye kecime**”ti pucchati. Athassa Bhagavā oghatiṇṇamukhena jātijarātīṇe dassento tatiyaṃ gāthamāha. Tattha **nivutā**ti ovuṭā pariyonaddhā. **Yesidhā**ti yesu idha. Ettha ca **su**-iti nipātamattaṃ. **Taṇhaṃ pariṇṇāyā**ti tīhi pariṇṇāhi taṇhaṃ parijānitvā. Sesam sabbattha pubbe vuttanayattā pākaṭameva.

Evam Bhagavā arahattanikūṭeneva desanam niṭṭhāpesi,
desanāpariyosāne pana Nando Bhagavato bhāsitaṃ abhinandamāno
“etā’bhinandāmī”ti gāthamāha. Idhāpi ca pubbe vuttasadiso eva
dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Nandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Hemakasuttavaṇṇanā

1091-4. **Ye me pubbeti** Hemakasuttaṃ. Tattha **ye me pubbe**
viyākamsūti ye Bāvari-ādayo pubbe mayhaṃ sakaṃ laddhiṃ viyākamsu.
Huraṃ Gotamasāsanāti Gotamasāsanā pubbataram. **Sabbaṃ taṃ**
takkavaḍḍhananti sabbaṃ taṃ kāmavitakkādivaḍḍhanam.
Taṇhānigghātananti taṇhāvināsanam. Athassa Bhagavā taṃ dhammaṃ¹
ācikkhanto “**idhā**”ti gāthādvayamāha. Tattha **etadaññāya ye satāti** etaṃ
nibbānapadamaccutaṃ “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā nayena vipassantā
anupubbena jānitvā ye kāyānupassanāsati-ādīhi satā.
Diṭṭhadhammā’bhinibbutāti viditadhammattā diṭṭhadhammattā
rāgādinibbānena ca abhinibbutā. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evam Bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Hemakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Tathā dhamme (Sī)

9. Todeyyasuttavaṇṇanā

1095. **Yasmim kāmā**ti Todeyyasuttaṃ. Tattha **vimokkho** tassa **kīdisoti** tassa kīdiso vimokkho icchitabboti pucchati. Idāni tassa aññavimokkhābhāvaṃ dassento Bhagavā dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **vimokkho** tassa **nā’paroti** tassa añño vimokkho natthi.

1097-8. Evaṃ “taṇhakkhaya eva vimokkho”ti vuttepi tamatthaṃ asallakkhento “**nirāsaso so uda āsasāno**”ti puna pucchati. Tattha **uda paññakappī**ti udāhu samāpattiñāṇādinā ñāṇena taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā kappayati. Athassa Bhagavā taṃ ācikkhanto dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **kāmabhaveti** kāme ca bhava ca. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ Bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipāṭaṭṭhakathāya

Todeyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kappasuttavaṇṇanā

1099. **Majjhe sarasminti** Kappasuttaṃ. Tattha **majjhe sarasminti** purimapakchimakoṭipaññābhāvato majjhabhūte saṃsāreti vuttaṃ hoti. **Tiṭṭhatanti** tiṭṭhamānānaṃ. **Yathāyidaṃ nāparaṃ siyāti** yathā idaṃ dukkhaṃ puna na bhaveyya.

1101-2. Athassa Bhagavā tamatthaṃ byākaronto tisso gāthāyo abhāsi. Tattha **akiñcananti** kiñcanapaṭipakkhaṃ. **Anādānanti** ādānapaṭipakkhaṃ, kiñcanādānavūpasamanti vuttaṃ hoti. **Anāparanti** aparapaṭibhāgadīpavirahitaṃ, seṭṭhanti vuttaṃ hoti. **Na te mārasa paddhagūti**¹

1. Paṭṭhagūti (Syā)

te mārassa paddhacarā¹ paricārakā sissā na honti. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evam Bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Kappasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Jatukaṇṇisuttavaṇṇanā

1103-4. **Sutvānahanti** Jatukaṇṇisuttaṃ. Tattha **sutvānaham** **vīramakāmakāminti** ahaṃ “itipi so Bhagavā”ti-ādinā nayena vīraṃ kāmānaṃ akāmanato akāmakāmiṃ Buddhaṃ sutvā. **Akāmamāgamanti** nikkāmaṃ Bhagavantaṃ pucchituṃ āgatomhi. **Sahajanettāti** saha jātasabbaññaṇṇānaṃ ācakkhu. **Yathātacchanti** yathātathaṃ. **Brūhi meti** puna yācanto bhaṇati. Yācanto hi saha sakkhattumpi bhaṇeyya, ko pana vādo dvikkhattuṃ. **Tejī tejasāti** tejena samannāgato tejasā abhibhuyya. **Yamaham vijaññaṃ jātijarāya idha vippahānanti** yamaham jātijarānaṃ pahānabhūtaṃ dhammaṃ idheva jāneyyaṃ.

1105-7. Athassa Bhagavā taṃ dhammamācikkhanto tisso gāthāyo abhāsi. Tattha **nekkhammaṃ daṭṭhu khematoti** nibbānaṃ nibbānagāminiṃ paṭipadaṃ “kheman”ti disvā. **Uggahitanti** taṇhādīṭṭhivasena gahitaṃ. **Nirattaṃ vāti** nirassitabbaṃ vā, muñcitabbanti vuttaṃ hoti. **Mā te vijjittāti** mā te ahoṣi. **Kiñcananti** rāgādikiñcanaṃ vāpi te mā vijjittā. **Pubbeti** atīte saṅkhāre ārabba uppannakilesā. **Brāhmaṇāti** Bhagavā Jatukaṇṇiṃ ālapati. Sesam sabbattha pākaṭameva.

1. Paṭṭhacarā (Syā, Ka)

Evam Bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipāṭaṭṭhakathāya

Jatukaṇṇisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Bhadrāvudhasuttavaṇṇanā

1108-9. **Okañjahanti** Bhadrāvudhasuttaṃ. Tattha **okañjahanti** ālayaṃ jahaṃ. **Taṇhacchidanti** chaṭaṇhākāyacchidaṃ. **Anejanti** lokadhammesu nikkampaṃ. **Nandiñjahanti** anāgatarūpādipatthanājahaṃ. Ekā eva hi taṇhā thutivasena idha nānappakārato vuttā. **Kappañjahanti** duvidhakappajahaṃ. **Abhiyāceti** ativiya yācāmi. **Sutvāna nāgassa apanamissanti itoti** nāgassa tava Bhagavā vacanaṃ sutvā ito pāsāṇakacetiyato bahū janā pakkamissantīti adhippāyo. **Janapadehi saṅgatāti** Aṅgādīhi janapadehi idha samāgatā. **Viyākarohīti** dhammaṃ desehi.

1110. Athassa āsayānulomena dhammaṃ desento Bhagavā dve gāthāyo abhāsi. Tattha **ādānataṇhanti** rūpādīnaṃ ādāyikaṃ gahaṇataṇhaṃ, taṇhupādānanti vuttaṃ hoti. **Yaṃ yañhi lokasmimupādiyantīti** etesu uddhādibhedesu yaṃ yaṃ gaṇhanti. **Teneva māro anveti jantuntī** teneva upādānapaccayanibbattakammābhisaṅkhāranibbattavasena paṭisandhikkhandhamāro taṃ sattaṃ anugacchati.

1111. **Tasmā pajānanti** tasmā etamādīnavaṃ aniccādivasena vā saṅkhāre jānanto. **Ādānasatte iti pekkhamāno, pajaṃ imaṃ maccudheyye visattanti** ādātabbaṭṭhena ādānesu rūpādīsu satte sabbaloke imaṃ pajaṃ maccudheyye laggaṃ pekkhamāno, ādānasatte vā ādānābhinivitṭhe puggale ādānasāṅghetuṅca imaṃ pajaṃ maccudheyye laggaṃ tato vītikkamituṃ

asamatthaṃ iti pekkhamāno kiñcanam sabbaloke na upādiyethāti. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evam Bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Bhadrāvudhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Udayasuttavaṇṇanā

1112-3. **Jhāyinti** Udayasuttaṃ. Tattha **aññāvimokkhanti** paññānubhāvanijjhātāṃ vimokkhaṃ pucchatī. Atha Bhagavā yasmā Udayo catutthajjhānalābhī, tasmāssa paṭiladdhajjhānavasena nānappakārato aññāvimokkhaṃ dassento gāthādvayamāha. Tattha **pahānaṃ kāmaccchandānanti** yamidaṃ paṭhamajjhānaṃ nibbattentassa kāmaccchandappahānaṃ, tampi aññāvimokkhaṃ paḇrūmi. Evam sabbapadāni yojetabbāni.

1114. **Upekkhāsatisaṃsuddhanti** catutthajjhāna-upekkhāsatihi saṃsuddhaṃ. **Dhammatakkapurejavanti** iminā tasmim catutthajjhānavimokkhe ṭhatvā jhānaṅgāni vipassitvā adhigataṃ arahattavimokkhaṃ vadati. Arahattavimokkhassa hi maggasampayuttasammāsaṅkappādibhedo dhammatakkko purejavo hoti. Tenāha “dhammatakkapurejavan”ti. **Avijjāya pabhedananti** etameva ca aññāvimokkhaṃ avijjāpabhedanasāṅkhātāṃ nibbānaṃ nissāya jātattā kāraṇopacārena “avijjāya pabhedanan”ti paḇrūmīti.

1115-6. Evam avijjāpabhedanavacanena vuttaṃ nibbānaṃ sutvā “taṃ kissa vippahānena vuccatī”ti pucchanto “**kiṃ su saṃyojano**”ti gāthamāha. Tattha **kiṃ su saṃyojanoti** kiṃsaṃyojano. **Vicāraṇanti** vicaraṇakāraṇaṃ. **Kissassa vippahānenāti** kiṃnāmakassa assa dhammassa vippahānena.

Athassa Bhagavā tamatthaṃ byākaronto “**nandisaṃyojano**”ti gāthamāha. Tattha **vitakkassā**ti kāmavitakkādiko vitakko assa.

1117-8. Idāni tassa nibbānassa maggaṃ pucchanto “**kathaṃ satassā**ti gāthamāha. Tattha **viññāṇanti** abhisāṅkhāraviññāṇaṃ. Athassa maggaṃ kathento Bhagavā “**ajjhatañcā**”ti gāthamāha. Tattha **evaṃ satassā**ti evaṃ satassa sampajānassa. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ Bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Udayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Posālasuttavaṇṇanā

1119-20. **Yo atīṭanti** Posālasuttaṃ. Tattha **yo atītaṃ ādisatī**ti yo Bhagavā attano ca paresaṅca “ekampi jātin”ti-ādibhedam atītaṃ ādisati. **Vibhūtarūpasaññissā**ti samatikkantarūpasaññissa. **Sabbakāyappahāyino**ti tadaṅgavikkhambhanavasena sabbarūpakāyappahāyino, pahīnarūpabhavapaṭisandhikassāti adhippāyo. **Natthi kiñcīti passatoti** viññāṇābhāvavipassanena “natthi kiñcī”ti passato, ākiñcaññāyatanaḷābhinoṭi vuttaṃ hoti. **Ñāṇaṃ sakkā’nupucchāmī**ti sakkāti Bhagavantaṃ ālapanto āha. Tassa puggalassa ñāṇaṃ pucchāmi, kīdisaṃ pucchitabbanti. **Kathaṃ neyyoti** kathaṃ so netabbo, kathamassa uttariñāṇaṃ uppādetabbanti.

1121. Athassa Bhagavā tādise puggale attano appaṭihatañāṇataṃ pakāsetvā taṃ ñāṇaṃ byākātum gāthādvayamāha. Tattha **viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, abhijānaṃ Tathāgato**ti abhisāṅkhāravasena catasso paṭisandhivasena sattāti evaṃ sabbā viññāṇaṭṭhitiyo abhijānanto Tathāgato. **Tiṭṭhantameṇaṃ jānātī**ti kammābhisāṅkhāravasena

tiṭṭhantaṃ etaṃ puggalaṃ jānāti “āyatiṃ ayaṃ evaṃgatiko bhavissatī”ti.
Vimuttanti Ākiñcaññāyatanādīsu adhimuttaṃ. **Tapparāyaṇanti** tammayaṃ.

1122. **Ākiñcaññasambhavaṃ** ñatvāti ākiñcaññāyatanajanakaṃ
 kammābhisaṅkhāraṃ ñatvā “kinti palibodho ayaṃ”ti. **Nandī saṃyojanaṃ**
itīti yā ca tattha arūparāgasaṅkhātā nandī, tañca saṃyojanaṃ iti ñatvā. **Tato**
tattha vipassatīti tato ākiñcaññāyatanasamāpattito vuṭṭhahitvā taṃ
 samāpattiṃ aniccādivasena vipassati. **Etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassāti** etaṃ tassa
 puggalassa evaṃ vipassato anukkameneva uppannaṃ arahattañāṇaṃ
 aviparītaṃ. **Vusīmatoti** vusitavantassa. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ Bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
 desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Posālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Mogharājasuttavaṇṇanā

1123. **Dvāhaṃ sakkanti** Mogharājasuttaṃ. Tattha **dvāhanti** dve vāre
 ahaṃ. So hi pubbe Ajitasuttassa ca Tissametteyyasuttassa ca avasāne
 dvikkhattuṃ Bhagavantaṃ pucchi, Bhagavā panassa indriyaparipākaṃ
 āgamayamāno na byākāsi. Tenāha “dvāhaṃ sakkaṃ apucchissan”ti.
Yāvatatiyañca devīsi, byākarotīti me sutanti yāvatatiyañca sahadhammikaṃ
 puṭṭho visuddhidevabhūto isi Bhagavā Sammāsambuddho byākarotīti evaṃ
 me sutanti. Godhāvaritīreyeva kira so evamassosi. Tenāha “byākarotīti me
 sutan”ti.

1124. **Ayaṃ lokoti** manussaloko. **Paro lokoti** taṃ ṭhapetvā avaseso.
Sadevakoti brahmalokaṃ ṭhapetvā

avaseso upapattidevasammutidevayutto, “brahmaloko sadevako”ti etaṃ vā “sadevake loke”ti-ādinayanidassanamattaṃ, tena sabbopi tathāvuttappakāro loko veditabbo.

1125. **Evam abhikkantadassāvinti** evaṃ aggadassāvim, sadevakassa lokassa ajjhāsayādhimuttigatiparāyaṇādīni passitum samatthanti dasseti.

1126. **Suññato lokam avekkhassūti** avasiyapavattasallakkhaṇavasena vā tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena vāti dvīhi kāraṇehi suññato lokam passa. **Attānudiṭṭhim ūhaccāti** sakkāyadiṭṭhim uddharitvā. **Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.**

Evaṃ Bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Mogharājasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Piṅgiyasuttavaṇṇanā

1127. **Jiṇṇohamasmi**ti Piṅgiyasuttaṃ. Tattha **jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇoti** so kira brāhmaṇo jarābhibhūto vīsavassasatiko jātiyā, dubbalo ca “idha padaṃ karissāmī”ti aññattheva karoti, vinatṭhapurimacchavivaṇṇo ca. Tenāha “jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo”ti. **Mā’haṃ nassaṃ mo muho antarāvāti** māhaṃ tuyhaṃ dhammaṃ asacchikatvā antarāyeva avidvā hutvā anassim. **Jātijarāya idha vipphānanti** idheva tava pādamūle pāsāṇake vā cetiye jātijarāya vipphānaṃ nibbānadhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ, taṃ me ācikkha.

1128. Idāni yasmā Piṅgiyo kāye sāpekkhatāya “jiṇṇohamasmi”ti gāthamāha, tenassa Bhagavā kāye sinehappahānatthaṃ

“disvāna rūpesu vihaññamāne”ti gāthamāha. Tattha rūpesūti rūpahetu rūpapaccayā. **Vihaññamāne**ti kammakāraṇādīhi upahaññamāne. **Ruppanti rūpesūti** cakkhurogādīhi ca rūpahetuyeva janā ruppanti bādhiyanti.

1129-30. Evaṃ Bhagavatā yāva arahattaṃ, tāva kathitaṃ paṭipattiṃ sutvāpi Piṅgiyo jarādubbalatāya visesaṃ anadhigantvāva puna “**disā catasso**”ti imāya gāthāya Bhagavantaṃ thomento desanaṃ yācati. Athassa Bhagavā punapi yāva arahattaṃ, tāva paṭipadaṃ dassento “**taṇhādhimpanne**”ti gāthamāha. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Imampi suttaṃ Bhagavā arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca Piṅgiyo anāgāmiphale paṭiṭṭhāsi. So kira antarantarā cintesi “evaṃ vicitrapaṭiḥhānaṃ nāma desanaṃ na labhi mayhaṃ mātulo Bāvarī savanāyā”ti. Tena sinehavikkhepena arahattaṃ pāpuṇimtuṃ nāsakkihi. Antevāsino panassa sahasasajaṭilā arahattaṃ pāpuṇimisu, sabbeva iddhimayapattacīvaradharā ehibhikkhavo ahesunti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Piṅgiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārāyanatthutigāthāvaṇṇanā

Ito paraṃ saṅgītikārā desanaṃ thomentā “**idamavoca Bhagavā**”ti-ādimāhaṃsu. Tattha **idamavocāti** idaṃ pārāyanaṃ avoca.

Paricārakasolaṣānanti Bāvarissa paricārakena Piṅgiyena saha soḷasannaṃ, Buddhassa vā Bhagavato paricārakānaṃ soḷasannanti paricārakasolaṣannaṃ. Te eva ca **brāhmaṇā**. Tattha soḷasaparisā pana purato ca pacchato ca vāmapassato ca dakkhiṇapassato ca cha cha yojanāni nisinnā ujukena dvādasayojanikā ahosi. **Ajjhiṭṭhoti** yācito. **Atthamaññāyāti** Pāli-atthamaññāya. **Dhammamaññāyāti** Pāḷimaññāya. **Pārāyananti** evaṃ imassa dhammapariyāyassa adhivacanaṃ āropetvā tesam

brāhmaṇānaṃ nāmāni kittayantā “**Ajito Tissametteyyo -pa- Buddhasettṭhaṃ upāgamun**”ti āhaṃsu.

1131-7. Tattha **sampannacaraṇanti** nibbānapadaṭṭhānabhūtena pātimokkhasīlādinaṃ sampannaṃ. **Isinti** Mahesiṃ. Sesaṃ pākaṭameva. Tato paraṃ **Brahmacariyamacarimsūti** maggabrahmacariyaṃ acarimsu. **Tasmā pārāyananti** tassa pārabhūtassa nibbānassa ayananti vuttaṃ hoti.

Pārāyanānugītigāthāvaṇṇanā

1138. **Pārāyanamanugāyissanti** assa ayaṃ sambandho—Bhagavatā hi pārāyane desite soḷasasahassā jaṭilā arahattaṃ pāpuṇimsu, avasesānañca cuddasakoṭisaṅkhānaṃ devamanussānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Vuttañhetam porāṇehi—

“Tato pāsāṇake ramme, pārāyanasamāgame.

Amataṃ pāpayi Buddhho, cuddasa pāṇakoṭiyo”ti.

Niṭṭhitāya pana dhammadesanāya tato tato āgatā manussā Bhagavato ānubhāvena attano attano gāmanigamādīsveva pāturaheṣuṃ. Bhagavāpi Sāvattṭhimeva agamāsi paricārakasolāsādīhi anekehi bhikkhusahashehi parivuto. Tattha Piṅgiyo Bhagavantaṃ vanditvā āha “gacchāmaṃ bhante Bāvarissa Buddhuppādaṃ ārocetuṃ, paṭissutaṃ hi tassa mayā”ti. Atha Bhagavatā anuññāto nāṇagamaneneva Godhāvarītīraṃ gantvā pādaganena assamābhimukho agamāsi. Tameṇaṃ Bāvarī brāhmaṇo maggaṃ olokento nisinno dūratova khārijaṭṭhādivirahitaṃ bhikkhuvesena āgacchantaṃ disvā “Buddho loka uppanno”ti niṭṭhaṃ agamāsi. Sampattañcāpi naṃ pucchi “kiṃ Piṅgiya Buddhho loka uppanno”ti. Āma brāhmaṇa uppanno, pāsāṇake cetiye nisinno amhākaṃ dhammaṃ desesi, tamahaṃ tuyhaṃ desessāmīti. Tato Bāvarī mahatā sakkārena sapariso taṃ pūjetvā āsanaṃ paññāpesi. Tattha nisīditvā Piṅgiyo “**pārāyanamanugāyissan**”ti-ādimāha.

Tattha **anugāyissanti** Bhagavatā gītaṃ anugāyissaṃ. **Yathā’ddakkhīti** yathā sāmaṃ saccābhisambodhena asādhāraṇaṇāṇena ca addakkhi.

Nikkāmoti

pahīnakāmo. “Nikkamo”¹tipi pāṭho, vīriyavāti attho, nikkhanto vā akusalapakkhā. **Nibbanoti** kilesavanavirahito, taṇhāvirahito eva vā. **Kissa hetu musā bhaṇeti** yehi kilesehi musā bhaṇeyya, ete tassa pahīnāti dasseti. Etena brāhmaṇassa savane ussāhaṃ janeti.

1139-41. **Vaṇṇūpasañhitaṃ** guṇūpasañhitaṃ. **Saccavhayoti** “Buddho”^{ti} sacceneva avhānena nāmena yutto. **Brahmeti** taṃ brāhmaṇaṃ ālapati. **Kubbanakanti** parittavanaṃ. **Bahupphalaṃ kānanamāvaseyyāti** anakaphalādivikatibharitaṃ kānanaṃ āgamma vaseyya. **Appadasseti** Bāvaripabhutike parittapaññe. **Mahodadhinti** anotattādiṃ mahantaṃ udakarāsiṃ.

1142-4. **Yeme pubbeti** ye ime pubbe. **Tamanudāsinoti** tamonudo āsino. **Bhūripaññānoti** ñāṇadhajo. **Bhūrimedhasoti** vipulapañño. **Sandiṭṭhikamakālikanti** sāmaṃ passitabbaphalaṃ, na ca kālantare pattabbaphalaṃ. **Anītikanti** kilesa-ītivirahitaṃ.

1145-50. Atha naṃ Bāvarī āha “**kiṃ nu tamhā**”^{ti} dve gāthā. Tato Piṅgiyo Bhagavato santikā avippavāsameva dīpento “**nāhaṃ tamhā**”^{ti} ādimāha. **Passāmi naṃ manasā cakkhunāvāti** taṃ Buddhaṃ ahaṃ cakkhuna viya manasā passāmi. **Namassamāno vivaseṃ**² **rattinti** namassamānova rattinā atināmemi. **Tena teneva natoti** yena disābhāgena Buddho, tena tenevāhampi nato tanninno tapponoti dasseti.

1151. **Dubbalathāmakassāti** appathāmakassa, atha vā dubbalassa dutthāmakassa ca, balavīriyahīnassāti vuttaṃ hoti. **Teneva kāyo na paletīti** teneva dubbalathāmakattena kāyo na gacchati, yena vā Buddho, tena na gacchati. “Na pareti”^{ti}tipi pāṭho, so evattho. **Tatthāti** Buddhassa santike. **Saṅkappayantāyāti**³ saṅkappagamanena. **Tena yuttoti** yena Buddho, tena yutto payutto anuyuttoti dasseti.

1. Nikkhāmotipi (Sī, Ka) 2. Namassamānova vaseṃ (Sī) 3. Saṅkappayattāyāti (Sī)

1152. **Pañke sayānoti** kāmakaddame sayamāno. **Dīpā dīpaṃ upaplavinti** satthārādito satthārādiṃ abhigacchim. **Athaddasāsīm Sambuddhanti** sohaṃ evaṃ duddiṭṭhiṃ gaheṭvā anvāhiṇḍanto atha pāsāṇake cetiye Buddhamaddakkhim.

1153. Imissā gāthāya avasāne Piṅgiyassa ca Bāvarissa ca indriyaparipākam veditvā Bhagavā Sāvattiyaṃ ṭhitoyeva suvaṇṇobhāsaṃ muñci. Piṅgiyo Bāvarissa Buddhagūṇe vaṇṇayanto nisinnō eva taṃ obhāsaṃ disvā “kiṃ idan”ti vilokento Bhagavantam attano purato ṭhitam viya disvā Bāvaribrāhmaṇassa “Buddho āgato”ti ārocesi, brāhmaṇo uṭṭhāyāsanaṃ añjaliṃ paggaheṭvā aṭṭhāsi. Bhagavāpi obhāsaṃ pharitvā brahmaṇassa attānaṃ dassento ubhinnampi sappāyaṃ veditvā Piṅgiyameva ālapamāno “yathā ahū **Vakkalī**”ti imaṃ gāthamabhāsi.

Tassattho—**yathā Vakkalitthero** saddhādhimutto ahosi, saddhādhurena ca arahattaṃ pāpuṇi, yathā ca soḷasannaṃ eko **bhadrāvudho** nāma, yathā ca **Āḷavi Gotamo**, evameva **tvampi pamuñcassu saddham**, tato saddhāya adhimuccanto “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā nayena vipassanaṃ ārabhitvā **maccudheyyassa pāraṃ** nibbānaṃ gamissasīti arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne Piṅgiyo arahatte, Bāvarī anāgāmi-phale paṭiṭṭhahi, Bāvaribrāhmaṇassa sissā pana pañcasatā sotāpannā ahesuṃ.

1154-5. Idāni Piṅgiyo attano pasādam pavedento “**esabhiyyo**”ti-ādimāha. Tattha **paṭibhānavāti** paṭibhānapaṭisambhidāya upeto. **Adhideve abhiññāyāti** adhidevakare dhamme ñatvā. **Varovaranti** hīnapaṇītaṃ, attano ca parassa ca adhidevattakaraṃ sabbaṃ dhammajātaṃ vedīti vuttaṃ hoti. **Kaṅkhīnaṃ paṭijānanti** kaṅkhīnaṃyeva satam “nikkaṅkhamhā”ti paṭijānantānaṃ.

1156. **Asaṃhīranti** rāgādihi asaṃhāriyaṃ. **Asaṃkuppanti** akuppaṃ avipariṇāmadhammaṃ. Dvīhipi padehi nibbānaṃ bhaṇāti. **Addhā gamissāmīti** ekaṃseneva taṃ anupādisesaṃ nibbānadhātum gamissāmi. **Na mettha kaṅkhāti** natthi

me ettha nibbāne kaṅkhā. **Evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittanti** Piṅgiyo
 “evameva tvampi pamuñcassu saddhan”ti iminā Bhagavato ovādena attani
 saddhaṃ uppādetvā saddhādhureneva ca vimuñcitvā taṃ saddhādhimuttataṃ
 pakāśento Bhagavantaṃ āha “evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittan”ti.
 Ayamettha adhippāyo “yathā maṃ tvaṃ avaca, evameva adhimuttaṃ
 dhārechī”ti.

Iti paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Soḷasa brāhmaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ca pañcama vaggo atthavaṇṇanāyato,

Nāmena Pārāyanavaggoti.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca yaṃ vuttaṃ—

“Uttamaṃ vandaneyyānaṃ, vanditvā ratanattayaṃ.
 Yo Khuddakanikāyamhi, khuddācārappahāyinā.
 Desito Lokanāthena, lokanitttharaṇesinā.
 Tassa Suttanipātassa, karissāmatthavaṇṇanan”ti.

Ettha Uragavaggādipaṇcavaggasaṅgahitassa
 Uragasuttādisattatisuttappabhedassa suttanipātassa atthavaṇṇanā katā hoti.
 Tenetaṃ vuccati—

“Imaṃ Suttanipātassa, karontenatthavaṇṇanaṃ.
 Saddhammaṭṭhitikāmena, yaṃ pattaṃ kusalaṃ mayā.
 Tassānubhāvato khippaṃ, dhamme ariyappavedite.
 Vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ, pāpuṇātu ayaṃ jano”ti.
 (Pariyattippamāṇato catucattālīsamattā bhāṇavārā.)

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyappaṭimaṇḍitena
 sīlācārajjavamaddavādiguṇasamudayasamuditena
 sakasamayasaṃmayantaragahanaññhogāṇasamatthena
 paññāveyyattiyasaṃannāgatena Tipiṭakapariyattippabhede sātṭhakathe
 Satthusāsane appaṭihataññappabhāvena mahāveyyākaraṇena
 karaṇasampattijanitasukhaviniggaṭamadhurodāravacanālāvaṇṇayuttana
 yuttamuttavādinā vādīvarena mahākavinā
 chaḷabhiññāpaṭisaṃbhidaḍḍippabhedaguṇapaṭimaṇḍite uttarimanussadhamme
 suppaṭiṭṭhitabuddhīnaṃ theravaṃsappaḍīpānaṃ therānaṃ
 Mahāvihāravāsīnaṃ vaṃsālāṅkārabhūtena vipulavisuddhabuddhinā
Buddhaghosoti garūhi gahitaṇāmadheyyena therena katā ayaṃ
Paramatthajotikā nāma Suttanipātaṭṭhakathā—

Tāva tiṭṭhatu lokasmiṃ, lokanīttaraṇesinaṃ.
 Dassenti kulaputtānaṃ, nayaṃ paññāvisuddhiyā¹.
 Yāva Buddhoti nāmampi, suddhacittassa tādino.
 Lokamhi Lokajetṭhassa, pavattati Mahesinoti.

Suttanipātatthavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sīlavisuddhiyā (Sī)

Suttanipāṭaṭṭhakathāya dutiyabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
A	305	Akopā	142
Akakkasaṁ	189	Akkuṭṭhavanditaṁ	210
Akaṅkho	137, 306	Akkuṭṭho	95
Akatthamāno	237	Akkusalo	270
Akathamkathim	156	Akkosaṇca	188
Akathamkathī	190	Akkharappabhedo	169
Akappayimsu	304	Akkhātampi	45
Akappayi	296	Akkhāhi	141
Akappayum	53	Akkhitto	183
Akappiyo	265	Akkheyyaṁ	248
Akalyarūpo	207	Akkhesu	197
Akallaṁ maṁ	129	Akhilo	137, 306
Akāco	136	Agataṁ disaṁ	287
Akāmakāmiṁ	313	Agamā	111
Akāmamāgamaṁ	313	Agaho	129
Akālacāriṁ	104	Agāraṁ	170
Akālikam	176, 321	Agārasmā	45
Akiñcanaṁ	312	Agiddho	261
Akiñcanaṁ anādānaṁ	187	Aggapuggalo	205
Akiñcano	129, 306	Aggāḷave	78
Akittayi	279	Aggiṁ juhati	128
Akukkuco	263	Agginisamāsu	200
Akutobhayo	176	Aggisikhūpamā	211
Akubbaṁ	261	Aggihuttaṁ	128
Akuhako	264	Aggihuttamukhā	177
Akevalī	270	Aṅgāre	200

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Āṅguttarāpesu	160	Aññatarasmim	128
Āṅgehi	123	Aññatarā	5
Aghātayi	57	Aññatitthiyapubbo	159
Aghāvī	208	Aññatra tamhā	52
Acari	80	Aññatra saññāya	271
Acarum	51	Aññamagamum	51
Acārisum	49	Aññamaññā	184
Acāvayi	120	Aññamokkhā	233
Acintayum	9	Aññasitā	255
Acirapakkantassa	195	Aññā	221
Aciraparinibbuto	79	Aññāṇapakkhā	81
Accagā vata	84	Aññāya attham	65
Accantasuddhi	243	Aññāya padam	98
Accayeyya	236	Aññāvimokkham	315
Ajānataṃ	298	Aññena	242
Ajānantā	192	Añño jano	131
Ajita etaṃ pañham	301	Atto	208
Ajito	148	Atthaṅgikaṃ	108
Ajeguccho	264	Atthacattālisaṃ	51
Ajeyyā	50	Atthā	116
Ajjavaṃ	52	Atthānavutim	58
Ajjhagamā	100	Atthāsi	8
Ajjhattaṃ	150, 278	Atthitaṃ	306
Ajjhattacintī	104	Adḍhateḷasehi	162
Ajjhattamevu'pasame	278	Aṇum thūlaṃ	189
Ajjhattasanti	259	Aṇuto aṇum	54
Ajjhabhāsi	8	Aṇudhammo	58
Ajjhāvasati	170	Aṇumattopi	116
Ajjhiṭṭho	319	Aṇumpi saññaṃ	260
Añāṇā	260	Atarī	265

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atāri	83	Atthamaññāya	319
Atāri so	304	Atthasañhitam	217
Atārum	304	Atthi pañhena	287
Atāresi maṃ	159	Atthu	76
Atikkamanti	38	Atthe ca dhamme ca	126
Aticca	97, 154, 248	Attho supitena	71
Atiṇṇapubbaṃ	41	Atha	5
Atitulo	175	Atha ko carahi	304
Atisāradiṭṭhiyā	271	Atha kho	39
Atītam	316	Athantarā	208
Atītesu	97	Athavāpi	279
Attañjaho	242	Athāparam	125, 197, 290
Attadaṇḍā	281	Athettha	282
Attadaṇḍesu	189	Adassanena	131
Attadattham	49	Adiṭṭhiyā nāha	260
Attadīpā	142	Adinnam	107
Attano	45, 282	Adukkhamasukhaṃ	223
Attamanā	227	Aduṭṭho	188
Attamano	149	Adūsikāyo	58
Attamānirā	225	Addakkhi	275
Attasambhūtā	40	Addhagatā	48
Attā	16	Addhā	98, 229
Attā nirattā	239	Addhā gamissāmi	322
Attānudiṭṭhim	318	Addhānavemattatā	134
Attham	67, 111	Addhā bhavanto	289
Atthagatā	136	Adhammo	58
Atthaṅgatassa	310	Adhammo adhammo	58
Atthaṅgato	309	Adhigamappicchātā	213
Atthadaso	104	Adhideve	322
Atthabaddhā	103	Adhimuttacittam	323

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Adhiseti	200	Anārambhe	224
Adho	157, 306	Anāriyaṃ	250
Adhosi	239	Anāvilaṃ	190
Anagāriyaṃ	45, 210	Anāvilo	150
Anaṅgaṇo	198	Anāsisāno	96
Anaññaneyyo	95	Aniketacārī	289
Anaññātāṃ	178	Aniketasārī	261
Anattagarahī	277	Aniccho	213
Anattani	225	Aniṭṭhurī	284
Ananuvajjā	123	Animittaṃ	76, 178
Anantapañño	135	Anisāmayatthaṃ	64
Anabhibhūto	280	Anissāya	136
Anariya	199	Anissito	95, 308
Anariyadhammaṃ	237	Anīkaggaṃ	113
Anavajjā	123	Anīghaṃ	132
Anavajjāni	23	Anīghā	141
Anavayo	169	Anīgho	304
Anasanaṃ	58	Anītikaṃ	321
Anassāvī	264	Anītihaṃ	280, 305
Anākulā	20	Anukampamāno	99
Anāgatatthaṃ	63	Anugatā	242
Anāgatesu	97	Anugāyissaṃ	320
Anāgāmitā	221	Anugijjhati	230
Anāgāro	191	Anuggahāya	260
Anāthapiṇḍikassa	5	Anuggaho	276
Anādānaṃ	312	Anucaṅkamamāno	169
Anānugiddho	234	Anujāto	175
Anānupuṭṭho	237	Anujānāhi	297
Anānuyāyī	309	Anuññātapaṭiññātā	184
Anāparaṃ	312	Anuṇṇato	210

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anuttaraṁ	137	Anekarūpehi	278
Anuttarā	69	Anekaśākhāṁ	206
Anuttarāyaṁ	207	Anejaṁ	304, 314
Anuttaro	165	Anejo	97, 137
Anutthunanto	181	Anokasāriṁ	189
Anutthunāti	256	Anoko	288
Anudhammaṁ	149	Anotatto	160
Anunīto	236	Anomapaññaṁ	80
Anupakkuṭṭho	184	Anomapañña	82
Anupadhikaṁ	306	Anositaṁ	282
Anupariyagā	121	Antakiriyāya	221
Anupādāya	95	Antagū	131
Anupādiyāno	135, 245	Antarākathā	183
Anupādisese	269	Antarāva	318
Anupubbaṁ	149, 184	Antimasārīraṁ	188
Anumodamāno	108	Antesu	234
Anuyantā	174	Andhaṁva	200
Anurodhavirodhavippahīno	94	Andhakāro	226
Anuvicaramāno	169	Annadā	53
Anuvicca	155	Annena	108
Anuviloketvā	220	Anvaguṁ	59
Anusikkhe	280	Anvānayaṁti	273
Anussadaṁ	188	Anveti	230, 314
Anussare	67	Apakassatha	47
Anūpanīto	262	Apacito	74
Anūpayāṁ	239	Apacco	297
Anūpayo	238	Apanamissanti	314
Anūpalitto	135, 262	Aparaṁ	125
Anekarūpena	310	Aparaddhā	272
		Aparājitā	35

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Apassataṃ	226	Abbhutaṃ daṭṭhu	204
Apāhatasmim	255	Abbhokāse	219
Apihālu	264	Abbhokāso	110
Apucchasi	305	Abyāpajjamāno	307
Apunabbhavāya	41	Abrahmacariyaṃ	107
Apurakkhataṃ	265	Abrahmacariyā	107
Apurekkharāno	261	Abhāsatha	111
Apūresi	112	Abhikaṅkhamāno	149
Apekkhamānā	233	Abhikaṅkhāmi	83
Appaṃ vata	248	Abhikkanta	6
Appaṃ hi etaṃ	273	Abhikkantadassāvim	318
Appagabbho	264	Abhikkantavaṇṇā	6
Appaccayaṃ	148	Abhikkantāya rattiya	6
Appaṭivattiyaṃ	175	Abhigajjameti	256
Appadasse	321	Abhijappanti	304
Appaduṭṭho	198	Abhijānaṃ	316
Appanigghosaṃ	74	Abhiṃjhāyimsu	55
Appamaññaṃ	143	Abhiññā	166
Appamattassa	221	Abhiññāya	156
Appamatto	63	Abhiññeyyaṃ	175
Appamādena	73	Abhiṇhasaṃvāsā	74
Appamādo	25	Abhitasayaṃ	214
Appiccho	212	Abhitthavi	126
Appavidha	132	Abhinandum	227
Appodake	282	Abhinibbajjiyātha	47
Abalo	318	Abhinibbutatto	80, 129, 237
Abbatā	260	Abhipatthayaṃ	113
Abbahe	73, 182	Abhipatthayaṇo	95
Abbudo nirayo	197	Abhippahārinī	118
Abbūlhasallo	234	Abhibhum	156

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Abhibhuyyacārī	133	Arūpā	225
Abhibhū	280	Arogaṃ	241
Abhiyāce	314	Arogo	309
Abhirūpo	112	Alaṃ samāya	273
Abhivādetvā	8	Alatthaṃ	137
Abhivinde	132	Alippamāno	129
Abhisāṅkharitvā	297	Alīnacitto	216
Abhisambhave	288	Alolupo	213
Abhisambhaveyya	289	Avajāta	199
Abhihāraṃ	214	Avajjhā	50
Abhihāresi	111	Avanṇayum	52
Abhūtavādī	198	Avattiṃsu	54
Amaccharī	264	Avadaññū	198
Amatā	126	Avadāṇiyā	233
Amatogadhaṃ	190	Avamaññatha	59
Amamo	135	Avikatthī	263
Amohayittha	71	Avikampamāno	261
Ayaṃ loko	317	Avijjāpaccayā	222
Ayañhi dhammo	103	Avijjā muddhā	300
Ayamantimā	142	Avijjāya	46
Ayasūlaṃ	199	Avijjāya pabhedanaṃ	315
Ayo	199	Avijjā hāyaṃ	222
Arati	117	Avidūre	38
Aratī ratī	39	Aviruddhaṃ	189
Arahaṃ	163	Aviruddho	95, 211
Ariyagarahī	198	Avihimsā	52
Ariyadhammaṃ	83	Avītataṇhāse	233, 274
Ariyappavedito	69	Avītivatto	244
Ariyasaccāna dassanaṃ	33	Avīvadātā	237
Ariyo	157	Avekkhassu	318

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Avecca	99	Asesavirāganirodhā	222
Avedhadhammo	64	Asokaṃ	34, 190
Avokkamma	283	Asma	184
Avhānaṃ	214	Asmanā	120
Asaṃkappaṃ	322	Asmase	184
Asaṃsaṭṭhaṃ	189	Asmi	278
Asaṃhīraṃ	322	Assa	46, 273
Asaññī	268	Assakassa	296
Asatañca satañca	154	Assamaṃ	297
Asatā	265, 284	Assamaṇe	47
Asattaṃ	191	Assamedho	56
Asattā	141	Assamo	169
Asantāsī	263	Assādanā	121
Asamadhurassa	208	Assukāni	207
Asambhuṇanto	107	Assutiya	260
Asāratto	211	Ahu	58, 126
Asi	173	Aḷakassa	296
Asitavhayassa	206		
Asitāvhayassa	209	[Ā]	
Asito	152, 182, 307	Ākaṅkhati	159
Asito isi	203	Ākaṅkhamānā	9
Asipattavanaṃ	201	Ākāsaṃ	283
Asissaṃ	289	Ākāsaṅgaṅgā	162
Asissāmi	289	Ākiñcaññaṃ	296
Asīlatā	260	Ākiñcaññasambhavaṃ	317
Asubhāya	76	Ākiṇṇavaralakkaṇa	111
Asurarakkhasā	58	Āgañchi	99
Asūro	118	Āgamaṃ	287
Asevanā	10	Āgamuṃ	58
Asesaṃ	82	Āgamentu	172

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Āgum	152	Āyasmā Tisso	250
Ācariyapācariyānaṃ	173	Āyāgo	138
Ājaññasammutte	54	Āyāma	184
Ājaraṃ	283	Āyuvemattatā	134
Ājānāti	157	Āyena	296
Ājāniyo	132	Āraggā	189
Ājīvaṃ	111	Ārajayārajayā	201
Ājīvaka	102	Āratī	25
Ātaṅkaphassena	288	Āraddhacittā	159
Ātāpino	221	Ārambhapaccayā	224
Ātumānaṃ	237	Ārammaṇaṃ	283, 308
Āturānañhi	71	Ārammaṇā	136
Āthabbaṇaṃ	280	Ārādhaye	141
Ādānaṃ	95	Ārogyaṃ	224
Ādānaganthaṃ	243	Ālayā	190
Ādānataṇhaṃ	314	Ālayāni	156
Ādānasatte	314	Āloko	226
Ādi	84	Āvaṭṭagaṅgā	161
Ādiccabandhuṃ	277	Āvattitvā	148
Ādiyatī	238	Āvaraye	279
Ādisati	316	Āvasathehi	50
Ādisa	299	Āvaseyya	321
Ānandajāte	203	Āvāho	169
Ānandajāto	206	Āvikarohi	82
Ānisaṃsaṃ	237	Āvuto	45
Āpaṃ	105	Āsaṃ anissāya	136
Āpagaṃ	63	Āsajja	112
Āmaṃ pattaṃ	120	Āsanūpagato	213
Āmantesi	122	Āsavakhīṇo	96
Āyasmā	78	Āsā nitṭhā	266

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[I - U]	
Āsi	50	Itthattam	304
Āsīsanti	304	Itthabhāvaññathābhāvaṃ	222
Āsīsamānā	304	Idam	142
Āhārapaccayā	224	Idam etaṃ	221
Āhutiṃ	131	Idam saccaṃ	225
Āḷavi Gotamo	322	Idamavoca	319
[I]		Idha	123, 157, 289
Ingha	266	Idha vā huram vā	135
Iccabravī	84	Idha vippahāya	142
Icchaṃ	282	Idheva	233, 306
Icchā	58, 212	Idheva assa	273
Icchāya	213	Idheva santo	307
Icchānaṅgalo	183	Indamva	62
Icchānidānā	232	Indo	58
Icchāvatiṇṇānaṃ	57	Imaṃ	112
Ijjhe	131	Imamattham	111
Iñjitapaccayā	224	Imā gāthā	116
Iñjitā	303	Ime va	233
Iṭṭhā	226	Iriyaṃ puṭṭho	302
Iti	83, 107, 250, 317	Iriyāno	284
Iti vādayanti	255	Iriyāpatham	103
Itihāsapañcamānaṃ	169	Isayo	49, 304
Ito	40, 307, 314	Isiṃ	320
Ito ca	260	Isinissitaṃ	209
Itoja	40	Isisattamā	84
Itonidānā	40, 267	Issattham	187
Ito pubbe	287	Ukkaṃsenti	118
Ittaram	225	Ukkādhāro	73
Ittham sudam	77	Ukkhittapaligham	188
		Uggayha nāgo	261

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Uggahaṇanti maññe	276
Uggahitaṃ	244, 313
Ugghaṭṭapādo	297
Ugghāti	256
Uccāvaca	211, 215
Uccāvacesu	287
Ujūṃ janapado	113
Ujugatā	82
Uju patāpavā	174
Uñchena ca phalena	296
Uññātabbo	148
Uṭṭhahatha	71
Uṇṇati	256
Uṇṇamati	256
Utuveramaṇiṃ pati	52
Uttamaṃ	9
Uttamatthañca	65
Uttamavaṇṇino	174
Uttamavedanaṃ	117
Udakaṃ	230
Udakarahadova	133
Uda koci	129
Udagge	203
Udaggo	149
Udatāri	135
Uda paññakappi	312
Udapādi	79
Udabbahe	181
Udare saññato	216

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Udāhu aññampi	269
Uddiṭṭhā	147
Uddhaṃ	157, 306
Uddhaṃsarā	274
Upakkamo	180
Upacitapuññaṣaṇcayo	209
Upaccagā	72, 190, 256
Upachinde	289
Upajjhāyo	79
Upaṇṇissaṃ	210, 216
Upaṭṭhānaṃ	20
Upaṭṭhitaṃ	50
Upaṭṭhitasmiṃ	53
Upaṭṭhitā	273
Upaṭṭhito	213
Upatisso	60
Upadhi	159
Upadhinidānā	222, 305
Upadhipaccayā	222
Upadhīsu	95
Upapajjati	143
Upaplaviraṃ	322
Upayaṃ kimeyya	273
Upayaññū	64
Upayo	238
Uparujjhati	301
Uparundhiya	224
Uparundhe	278
Uparodhanaṃ	226
Upavassa	108

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U - Ū]	
Upavādaṃ	280	Ubhayeneva	215
Upavutthuposatho	108	Ubho	184, 190
Upasaṅkami	7	Ubhosu antesu	234
Upasaṅkamitvā	8	Umaṅgagaṅgā	162
Upasaṅkamma	131	Ummādanam	107
Upasanto	77, 263, 265	Ummādanantaṃ	107
Upasame ratā	223	Usabham	191
Upāgami	115	Usūyakam	63
Upāgamuṃ	320	Ussadam	279
Upātipannā	141	Ussukā	54
Upātivatto	96, 136	Ussussati	297
Upādānapaccayā	223	Ussesu	265
Upādānakhaye	136	Uḷāram	55
Upādānassa	84	Ūna-udaro	212
Upādisese	221	Ūmi na jāyati	278
Upāvisi	112	Ūhacca	318
Upāsakā	103	[E]	
Upāsakāse	99	Ekamsaṃ cīvaraṃ	80
Upekkhako	150, 264	Ekamso	115
Upekkhamārabha	289	Ekaguṇaṃ mutaṃ	215
Upekkhāsatisaṃsuddham	315	Ekaggaṃ	76
Upetassa	210	Ekacarā	172
Upeti	157	Ekattaṃ	217
Upeto	133	Ekamantaṃ	8, 49, 299
Upenti	200	Ekānupassanā	220
Uposathaṃ	108	Ekāsanassa	216
Uppātā	94	Eke	236
Ubhayam	189	Eko	104, 287
Ubhayante	245	Eko pubbe caritvāna	251

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[E]		[E]	
Ekodi nipako	288	Erāvaṇo	100
Ekodibhūto	290	Evaṃ gāvo	57
Ejaṃ	224	Evaṃ cetaso	79
Etaṃ	10, 193	Evaṃdhammā	180
Etaṃ ñāṇaṃ	317	Evaṃdhamme	59
Etaṃ musā	225	Evaṃ bho	49
Etadaññāya	311	Evaṃ me	77
Etadāriyānamuttamaṃ	252	Evaṃ me sutaraṃ	5
Etadāhu	45	Evaṃ satassa	316
Etamādīnavaṃ	222, 223	Evameva	322
Etampi	234	Evameso	58
Etādisaṃ ce ratanaṃ	259	Evarūpo	46
Etādisāni	35	Esa khvassa	251
Etena	193	Esa dhammo	126
Etepi	267	Esa muñjaṃ	118
Ete vitakke	289	Esānaṃ	50
Ete vivādā	256	[O]	
Ete vo	226	Okāṃ pahāya	261
Etesu	75, 290	Okañjahaṃ	314
Etesu nandīṇca	306	Okkanto	58
Ettāvataggaṃ	269	Oghaṃ	230
Etto	269	Oghatama'gā	158
Ettha	143	Oghatiṇṇassa	252
Ettha me	114	Oghamimaṃ	41
Ettha viddasū	226	Ogho	283
Etthetaṃ	301	Otāraṃ	121
Edisakaṃ	59	Odake	186
Edhittha	54	Onahiyānā	200
Eraya	82	Onītapattapaṇiṃ	177
Erayitaṃ	66		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[Ka]	
Opātetha	172	Kathamkathī	267
Obhāsetvā	7	Kathamkaro	99
Oram vassasatāpi	248	Kathamdassī	263
Orakā'yam	207	Katham neyyo	316
Osadhā	53	Kathamśilo	263
Osaraṇāni	158	Kathamśu	310
Osānetveva	282	Kathāhi	308
Ossajanti	40	Kathojjam	255, 256
[Ka]		Kantā manāpā	226
Kakkasam	68	Kapilavatthum	299
Kaṅkhati	151, 172	Kappam	82
Kaṅkhā	322	Kappa	7
Kaṅkhitam	159	Kappañjaham	314
Kaṅkhī vecikicchī	149	Kappayanti	243
Kaṅkhīnam paṭijānatam	322	Kappayavho	47
Kaṅci	150	Kappātīto	97
Kaṭṭhā have	132	Kappāni	151
Kaṇhagaṅgā	162	Kappāyano	83
Kaṇhasirivhayo	206	Kappo	79
Kaṇhassa pakkho	289	Kametaṃ	300
Kaṇhābhijātiko	176	Kampati	34
Kataññutā	26	Kammantā	20
Katapuññatā	16	Kammavipākakovidā	192
Katamehi	123	Kammāni	65
Katī parissayā	287	Kammunā	69, 184, 192
Katthaci	238	Kayavikkaye	280
Katvāna	35	Kayirā	181
Katham	49, 143, 277	Karuṇam vācam	115
Kathamkathim	307	Kalahābhirato	45
		Kalahā vivādā	266

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kalim	197	Kāmesu giddhā	233
Kali	199	Kamesvādīnavam	113
Kalī	197	Kāme hitvā	133
Kalyarūpo	203	Kāmehi ritto	261
Kalyāṇapīti	289	Kāyagatā	76
Kalyāṇe	74	Kāyaveyyāvaṭikaṃ	169
Kalyāṇo	163	Kāyena	111
Kasambum	47	Kāyo	321
Kasāvā	68	Kāraṇḍavam	47
Kasiram	178	Kālam	151
Kassako	192	Kālaññū cassa	66
Kassapo	148	Kāle	289
Kaḷāyamattiyo	196	Kālena	26, 66
Kākolagaṇā	202	Kālena tamhi	133
Kākova	121	Kālena so	290
Kānanam	321	Kimjacco bhavam	127
Kāni kammāni	65	Kim nivāraṇam	301
Kā niddā	71	Kimsamācāro	65
Kāmarū	229	Kimsīlo	65
Kāmakāro	82	Kimsu saṃyojano	315
Kāmaguṇe	74	Kimsū	289
Kāmacāginam	217	Kimso	64
Kāmacchandānam	315	Kiccakaro	202
Kāmapaṅko	283	Kiccākiccappahīnassa	216
Kāmabhavē	312	Kiccākicesu	54
Kāmayamānassa	229	Kiccissu te	304
Kāmānam	59	Kicchāvata	202
Kāme	93, 133	Kiñcanam	191, 284, 313
Kāme paribhuñjeyyam	148	Kiñci	106
Kāmesu	40, 94, 302	Kiñci loke	152

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kiñhitumassa	275	Kuvaṃ vā	289
Kiṇiṃsu te	51	Kuvero	100
Kittayissāmi	282	Kusalānu-esī	288
Kittisaddo	163	Kusalo	64, 157, 182, 302
Kibbisakārī	202	Kusobbhā	217
Kimevidam	259	Kuhanam	68
Kirāha	260	Kuham gamissati	112
Kilissati	200	Kuhiñci	95
Kiso dubbaṇṇo	115	Keci	135
Kissassa	315	Keṭubham	169
Kissābhilepanam	301	Keṇiyassa jaṭilassa	169
Kīṭā	185	Keṇiyo	162
Kīdisam	259	Kena	261
Kīdiso	312	Kenattanā	143
Kīvanto	287	Kena sotā	301
Kukkucciyam	289	Kenīdha	243
Kuṭhārī	197	Kevala	6
Kuto	39	Kevalakappam	6, 7
Kutojā	39	Kevalaparipuṇṇam	167
Kutonidānā	39	Kevalā	226
Kutopahūtā	266	Kevalāni	151
Kunthakipillike	185	Kevalino	141, 184
Kuppati	255	Kevalī	152
Kuppapaṭiccasantiṃ	237	Kokāliko	194
Kubbanakam	321	Koci	50, 270
Kumārakā	40	Kodha	303
Kurute	244	Ko nu	175
Kulalā	202	Kopam dosam	148
Kulavemattatā	134	Komāram	51
Kulesu sahasā	215	Kolito	60

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kovidam	189
Kosambiṇḍāpi	299
Kosalakā	48
Kosalānaṃ	296
Kosalesu	127
Kosāni	153
Kosohite	172
Kyāssa	288
Kvaci	107
Kvajja	289

[Kha]

Khaṇaṇṇū	66
Khaṇātītā	72
Khaṇo vo	72
Khattiyā	59, 174
Khantī	52
Khantī ca	30
Khantībalaṃ	188
Khandhajā	40
Khayātītāṃ	184
Kharā vidhūpitā	136
Kharo ca yakkho	38
Khiḍḍaṃ	280
Khippaṃ	82
Khippaṃ pattaṃ	112
Khilo	236
Khīṇapunaḥbhavo	150
Khīṇāsavaṃ	191
Khīyamānesu	117

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Kha]

Khuddaṃ	63
Khuddake	185
Khuppiṇāsa	117
Khuradhārūpamo	216
Khettaṃ vatthum	230
Khemaṃ	34
Khemaṃ nibbānappattiya	126
Khemato	113, 313
Khemadassino	248
Khemā'bhīpassaṃ	273
Kho	5, 122

[Ga]

Gacche	66
Gaṇavassiko	46
Gaṇācariyā	147
Gaṇino	147
Gaṇimāgato	287
Gatim	99
Gati	222
Gathitaṃ	243
Gadhitāni	282
Gadhitā pajā	252
Ganthameva	245
Ganthā	81
Gandhaṃ	108
Gabbhaseyyaṃ	157
Gabbhā gabbhaṃ	46
Gamaṇaṃ	207
Gamine	182
Gamenti dūre	105

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ga - Gha]	
Gambhīrapaññaṃ	188	Godhāvarikūle	296
Gayāyaṃ	37	Gonaddhaṃ	298
Garahatī	59	Gomaṇḍalaparibyūḷhaṃ	55
Garūnaṃ	67	Gorakkhaṃ	187
Gavāssaṃ	230	Ghaṭṭayantā	262
Gave	58	Gharamhā	274
Gahetvā	201	Gharā	93
Gaḷayati	207	Gharā nikkhamma	74
Gāthāya	8	Ghātaye	211
Gāmakathāya	279	Ghāsesanaṃ	215
Gāmantamabhitāraye	214	Ghosāṃ	209
Gāme	261	Ghosopi	170
Gāyanti	205	[Ca]	
Gāravo	26	Ca	116
Gāvo	53	Cakkaratanaṃ	171
Gijjhakūṭe pabbate	139	Cakkavatti	170
Giddhi māno	68	Cakkhum loke	184
Ginisampajjalitaṃ	200	Cakkhunāva	321
Giraṃ	82	Cakkhumā	110, 212, 287
Girigabbhare	112	Cakkhūhi	279
Giribbajam	111	Catutthaṃ	125
Guttadvāro	112	Caturo	289
Guhāyaṃ	232	Catūhi	123
Guḷasannibhaṃ	199	Caraṇaṇca	132
Gūthakūpo	46	Caraṇapariyeṭṭhi	51
Gedhaṃ brūmi	283	Caraṇavā	157
Gehanissitaṃ	47	Caraṇena	112
Gotamasāsanā	311	Caraṇesu	157
Gottaṃ	129	Carātha	103
Gottarakkhitā	59		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ja]	
Carissasi	77	Jaṅghāvihāraṃ	169
Calitaṃ	225	Jaññā	289
Cāturanto	170	Jaṭi	206
Cārikaṃ caramāno	162	Jaṭilo	162
Cārudassano	173	Janam passatha	281
Cittaṃ	34	Janapadatthāvariyaṃ	170
Cittasibbane	54	Janapadā	50
Cittiṃ karitvāna	203	Janapadehi saṅgatā	314
Cirapabbajitā	148	Janavādadhammāya	290
Cirarattaṃ	200	Janā	310
Cutūpapātaṃ	151	Jantu	230
Cutūpapāto	274	Jantuno	229
Cuto	274	Jappaṃ	67
Cudito	290	Jappaṇaṃ	283
Cetayeyya	290	Jappanti	233
Cetiye	78	Jappābhilepanaṃ	301
Cetovimuttihiṇā	221	Jappe	184, 260
[Cha]		Jambusaṇḍassa	174
Chattaṃ	206	Jammaṇaṃ	299
Chandagū	277	Jayo surāṇaṃ	204
Chandajātassa	229	Jarampi patvā	180
Chandānidānāni	267	Jarasāpi miyyati	248
Chaḷindriyāni	150	Jarā	58
Chindati	197	Jalambujam	261
Chindeva	81	Jalena paṅkena	261
Chinnakatho	215	Jahāti dosaṃ	143
Chinnasotassa	216	Jahitvā	142
Chetvā vidvā	156	Jāṇussoṇi	183
		Jātassa maraṇaṃ	224

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]		[Ja]	
Jātim gottañca	298	Jinoti sutvā	100
Jātim pucchi	132	Jivhāya	216
Jātim maraṇaṃ	83	Jiyati	284
Jātikhayaṃ	151	Jīvaṃ puññāni	115
Jātijarāya	313, 318	Jīva bho	115
Jātijarūpagā	221	Jīvitam	45, 259
Jātiñca jarañca	304	Jīvitam seyyo	115
Jātipabbhavānupassī	222, 305	Jīvitasese	202
Jātimayaṃ	185	Jīvitena	280
Jātimaraṇakovidam	138	Jīvitenuṇṇapannaṃ	310
Jātimaraṇasaṃsāraṃ	222	Jutimā	143, 158
Jātimarassa antaṃ	133	Juhanti	304
Jātivādaṃ	59	Jūhato	115
Jātivibhaṅgaṃ	184	Jetavane	5
Jātu	81	Jotimanto	81
Jātena	296	[Jha]	
Jānaṃ	83	Jhānapasuto	213
Jānātha	47	Jhānānuyutto	289
Jānāmi passāmi	275	Jhāyantaṃ	114
Jāneyya	237	Jhāyim	315
Jāyati	132	Jhāyī	190, 280
Jālaṃ tataṃ	84	Jhāyetha	214
Jālena	200	[Ña]	
Jigīsako	207	Ñatvā dhammaṃ	154, 284
Jigīsato	210	Ñassati	276
Jigucchitaṃ	274	Ñāṇaṃ	99
Jiṇṇā	48, 148	Ñāṇaṃ sakkā	316
Jiṇṇohamasmi	318	Ñāṇadassī	137
Jinavaracakkavattane	209		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ña]		[Ta]	
Ñāṇapathāya	267	Takkamanussaranti	270
Ñāṇabandhu	276	Takkavaḍḍhanaṃ	311
Ñāṇamavecca	99	Takkāsayaṃ	289
Ñāṇamettha	297	Taggha	140
Ñāṇāya	220	Tacchehi	67
Ñāṇe	245	Tañca maggaṃ	119, 221
Ñāṇena	245	Tañcāhaṃ abhinandāmi	305
Ñātakā	23	Tañhi tassa	225
Ñātake	180	Taṇḍulaṃ	53
Ñātā	147	Taṇhaṃ	191
Ñāṭisālohite	168	Taṇhaṃ aratiṃ ragaṇca	259
Ñātī	180	Taṇhaṃ dukkhassa	223
Ñāto	80	Taṇhaṃ pariññāya	310
[Ta - Tha - Da]		Taṇhaṃ mākāsi	75
Ṭaṅkitamañce	37	Taṇhagataṃ	233
Ṭhitattaṃ	93	Taṇhacchidaṃ	314
Ṭhitatto	137	Taṇhā	141
Ṭhitova	278	Taṇhānigghātaṇaṃ	311
Ṭhito vajantaṃ	103	Taṇhāpaccayā	223
Ṭhito haṭṭho	299	Taṇhābhavaparikkhīṇaṃ	191
Ḍaṃsādhīpātānaṃ	288	Tataṃ	84
[Ta]		Tatiyaṃ	125
Taṃ	199	Tato	108, 129
Taṃ kho pana	163	Tato tato	105
Taṃ taṃ	209	Tato tattha	317
Taṃ tesāṃ	36	Tato devā	58
Taṃ no vada	103	Tato palāpe	47
Taṃ maṃ	114	Tattha	55, 64, 276
Taṃ saddaṃ	206	Tattha anānuyāyī	309
		Tatha kiṃ	200

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Ta]	
Tattha tattha	192	Tapo	33, 52
Tattha pucchi	300	Tapparāyaṇaṃ	317
Tatra	122	Tamaddasa	111
Tatrūpayaññū	64	Tamanudāsino	321
Tathaṃ tassa	317	Tamā tamaṃ	46
Tathattā	152, 153	Tamāhu Buddhaṃ	151
Tathaddasā	276	Tammayo	262
Tathā	138	Tamhā kulā	113
Tathā ahaṃ	211	Tayā	74
Tathā ete	211	Tayo rogā	58
Tathāgataṃ	81, 175	Tarassu oghaṃ	308
Tathārūpaṃ	173	Tare	230
Tathāvidhassa	309	Taresi	307
Tathāvidho	232	Tasathāvare	211
Tathā hi	305	Tasitovudakaṃ	299
Tathā hi te	142	Tasesu	189
Tathiyāṃ	270	Tasmā have	65
Tathiyā	275	Tasmim	208, 250
Tattheva maññe	81	Tassa	131, 296
Tadakubbamāno	234	Tāṇaṃ	200
Tadaṭṭhikatvāna	63	Tādi	152
Tada bhavanaṃ	206	Tādinā	208
Tadamaññisum	50	Tādisaṃ	63
Tadamariyānaṃ	225	Tāpaye	126
Tadahuposathe	219	Tārāsabhaṃva	206
Tadupāgamuṃ	55	Tārukkho	183
Tadeva pāva	271	Tālumāhacca	216
Tandiṃ māyaṃ	280	Tā su taṃ	211
Tapassino	49	Tiṭṭhaṃ naro	232
Tapena	193	Tiṭṭhataṃ	312

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Ta]	
Tiṭṭhantamenam	316	Tena	7, 260
Tiṇāni	185	Tena kho pana	38, 128
Tiṇṇam	93	Tena teneva	321
Tiṇṇam vedānam	169	Tena thāmaṃ	278
Tiṇṇo	150	Tena petā	181
Tiṇhadhāram	199	Tenamha	205
Tiṇhadhārahuradhāram	201	Tena hi	49
Titthakarā	147	Teneva	314
Titthiyā	102	Te pañhe	148
Titthyā	272	Te'bhirattā	272
Timisamāyanti	200	Tevijjānam	184
Tiyaggaḷapokkharanī	162	Tesa'ntakaro	149
Tiriyaṃ vāpi majjhe	157	Tesu	282
Tiriyañcāpi majjhe	306	Tesu gutto	289
Tilavāho	197	Te senā	118
Tividham	144	Tehi phuṭṭho	288
Tissametteyyo	298	Todeyyo	183
Tīsu vidhāsu	261	Tosanattham	289
Tuṭṭhā	205	Tyatthu	76
Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ	219	Tvamasi	115
Tumo sahā	271		
Tumhādisānam	131	[Tha]	
Tulyo	99	Thambham	67
Tuvaṃ	99	Thāvaresu	189
Tusitā	287	Thiyo	230
Te	148	Thīnam	283
Tejasā	313	Therā	148
Tejī	313	Thero	79
Te nam	210	Thomayanti	304

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dakkhiṇeyyebhi	141	Diṭṭhiyāyako	262
Daṭṭhu	113	Diṭṭhīnivesā	238
Daṭṭhu khemato	313	Diṭṭhīsu	259
Daṇḍānaṃ	58	Diṭṭhe dhamme	305
Dadāmi	113	Diṭṭheva dhamme	80, 221
Daddallamānaṃ	206	Diṭṭhe sute	242, 271
Dantaṃ	149, 188	Dibbaṃ mānusakañca	153
Dantā	141	Dibbesu kāmesu	94
Danto	96	Divāvihāre	203
Damasā	133	Disā sabbā	282
Damena	193	Dīghaṃ vā rassāṃ vā	189
Dassanaṃ	30	Dīghapiṭṭhike	185
Daharo	112	Dīpā dīpaṃ	322
Daheyya	272	Dukkaraṃ	210
Daḷhaṃ vadānā	272	Dukkaro	116
Daḷhadhammadassī	80	Dukkhaṃ	301
Daḷhaparakkamo	53	Dukkhaṃ nigacchati	46
Daḷho bhava	210	Dukkhantagunā	108
Dātave	50	Dukkhavepakkāṃ	157
Dānañca	23	Dukkhasa	188
Dānapati	140	Dukkhasantaṃ	47
Dāyako	140	Dukkhasantakarā	159
Dāye	211	Dukkhasantakaro	74
Dārā	21	Dukkhasantakiriyāya	126
Diguṇaṃ yanti	215	Dukkhitō	297
Diṭṭhamariyehi	226	Dukkheṇa saṃyutaṃ	179
Diṭṭhasutesu	234	Dukhañca	268
Diṭṭhiṃ nissāya	260	Duggaṃ	190
Diṭṭhigataṃ	259	Duggo maggo	115
Diṭṭhimidheva	238		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da - Dha]	
Duṭṭhamanāpi	236	Dvāhaṃ	317
Dutiyam	125	Dveva gatiyo	170
Dutiyānupassanā	220	Dhaṃsanti	58
Duttaram	41	Dhaṅkamivossajanti	40
Duppamuñca	232	Dhajiniṃ	120
Dubbalathāmakassa	321	Dhanam	56, 57
Dubbisodho	46	Dhanaviriyena	113
Dubbhāsītā	123	Dhammam	62, 67, 226, 305
Dubhayam	151	Dhammam caññāsi	135
Dubhayo	298	Dhammacariyam	45
Duraccayo	283	Dhammacariyā	23
Durabhisambhavam	210	Dhammaṭṭho	224
Durabhisambhavo	116	Dhammatakkapurejvam	315
Durāsadā	172	Dhammamaggaṃ	208
Dullabho	170	Dhammamamaññaṃ	275
Dussam gahetvā	203	Dhammamamaññāya	319
Dūrato	149	Dhammamabhijañña	278
Dūre vivekā	232	Dhammamuttamaṃ	305
Devatā	5, 297	Dhammarakkhitā	50
Devatāya	145	Dhammarato	67
Devā	8, 58	Dhammarājā	170
Devīsi	317	Dhammavinicchayaññū	67
Deso	16	Dhammasandosavādam	67
Domanassam	182	Dhammasākacchā	30
Dvayatam	220	Dhammassakovidā	226
Dvayatānam	220	Dhammassavanam	26
Dvayatānupassino	220	Dhammā	237
Dvayameva	267	Dhammānudhammam	63
Dvārabhattam	50	Dhammārāmo	67
		Dhammiṃ katham	66

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha]

Dhammiko	170
Dhammiyā kathāya	168
Dhamme ṭhito	67
Dhammena 53, 109, 140, 171	
Dhammena cakkam vattemi	174
Dhammena manusāsati	298
Dhammesu 25, 238, 310	
Dhammesu vasī	97
Dhammo	67
Dhāniyaṃ	49
Dhāniyañca	57
Dhārehi	323
Dhītimā	132
Dhiratthu	118
Dhīrā	81
Dhīrānaṃ jhāyīnaṃ	217
Dhīrehi	259
Dhīro 182, 213	
Dhutaṃ	103
Dhonaṃ	82
Dhonassa	238
Dhonena	257
Dhono	238

[Na]

Naṃ 41, 47, 62, 103, 107, 310	
Na	129
Nato	321
Natthi kiñcīti	316

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Natthīti nissāya	308
Nadim Nerañjaraṃ pati	114
Naddhim	188
Nandiñjaraṃ	314
Nandībhavaparikkhīṇaṃ	190
Nandī saṃyojanaṃ	317
Nappasahati	120
Namassaṃ 80, 280	
Namassanti	184
Namassamāno	321
Namuci	115
Narakaṃ imaṃ	212
Narāsabho	205
Naro siyā	202
Nave	283
Nassaṃ momuho	318
Nāga nāgassa	159
Nāgama	53
Nāgarājā	100
Nātarimsu	304
Nātitaranti	102
Nātielaṃ	290
Nādiyati	190
Nādeti	285
Nāddasāsīm	282
Nādhigacchissam	121
Nādhimuccati	172
Nānārattehi	50
Nābhijappeyya	279

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nābhijavanti	199	Niddaṁ tandim	283
Nābhisaje	189	Niddhamatha	47
Nābhisajjeyya	280	Nidhāya	189
Nāmakāyā	309	Nidhimapālayum	50
Nāmagottarū	192	Nindāya so	255
Nāmañca rūpañca	268, 301	Nindiyam	197
Nāradapabbatā	159	Ninnāmetvā	173
Nārim	259	Ninhāya	152
Nāriyo	211	Nipakā	47
Nārīvaragaṇāyutam	55	Nipatī	58
Nālattharū kusalam	215	Nipuṇo	63, 103
Nāvilo	302	Nibbano	321
Nāsīsati	234	Nibbānadhammam	157
Nāssu	52, 53	Nibbānapadam	95
Nikūja	82	Nibbānamattano	307
Niketino	113	Nibbānamanaso	283
Nikkāmo	320	Nibbānasacchikiriya	33
Niggama	208	Nibbijjā'pema	121
Niggayha	82	Nibbijjha	151, 282
Nigghosaṁ	251	Nibbidābahulo	76
Nigrodhakappo	79	Nibbutam	189
Nigrodhasseva	40	Nimittam	76
Nighaṇḍu	169	Niyāmadassī	97
Nighāti	256	Niyyānikā	220
Nighosaṁ	217	Niraṁkatvā	59, 67
Niccāni	271	Niraggaḷo	56
Nicchāto	213, 223	Nirattam	313
Nicchāraye	105	Nirattā	278
Niccheyya	238	Nirayam	198
Nidānā	39	Nirayagāminam	46

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nirayadukkhamaṃ	155	Nisamma dhīro	63
Nirayamhi	72	Nisāmetha	112
Nirassajanti	242	Nisīdatha	71
Nirassati	285	Nisajja	260
Nirassatī	238	Nissayanā	264
Nirāmagandho	216	Nissayeyya	245
Nirāsaṃ	132	Nissitassa	225
Nirāsatti	264	Nissitā	255
Nirāsā	141	Nissito	245
Nirāsāsaṃ	190	Nihīnato	245
Nirāso	96	Nihīnapañño	271
Nirūpadhim	191	Nihīno	271
Nirodho	225	Nīcakulāmiva	112
Nivātavutti	67	Nīcākulīno	132
Nivāto	26	Nīyetha	67
Nivāresi	50	Nīlavanarāji	172
Niviṭṭhassa	65	Nupasaṅkheyyo	263
Niviṭṭhā	255	Nūparato	277
Niviṭṭho	236	Ne	50
Nivissavādī	276	Nekkhammaṃ	113, 313
Nivutā	310	Nekkhammavemattatā	134
Nivutānaṃ	226	Nejati	265
Nivuto	301	Nesaṃ pakataṃ	50
Nivuttakeso	129	Neso samaṇo	39
Nivesanaṃ	135	No	129, 130
Nivesanañca	306	Nopalitto	234
Nivesane	54	No Munim vadanti	310
Nivesanesu	238	No savanāya	80
Nivese	54	Nhātakaṃ	191
Nisaṅkhati	284	Nhātako	152

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pakappitā	237	Pajjappatī	274
Pakappitāni	259	Pajahāti	242
Pakampanaṁ	283	Pajā	54
Pakāsesi	99	Pajānaṁ	288, 305, 314
Pakkanduma	58	Pajjotakarā	81
Pakkānaṁ	180	Pañca	74, 290
Pakkhassa	108	Pañcasatāni	300
Pakkhī	186	Pañcaseṭṭho	84
Paṅkaṁ	157	Pañjalikā	138
Pagāḷhā	118	Pañhe	149
Pagāḷho	232	Paññaṁ	289
Paggayha	82	Paññā	117, 301
Paccattameva	275	Paññāyete	301
Paccanīkamidaṁ	226	Paññāvimuttassa	262
Paccanti	200	Paṭaṅgā	185
Paccayappicchatā	212	Paṭikosam	270
Paccayiko	195	Paṭikkamma	104
Paccaye	75	Paṭigiddhā	202
Paccassosum	49	Paṭiggahe	207
Paccekagaṇino	298	Paṭighaṁ	97
Paccekasaccesu	255	Paṭicchitāse	246
Pacceti	246	Paṭijānare	185
Paccenti	260, 275	Paṭinanditā	126
Paccugacchāmi	120	Paṭipajjamāno	63, 65
Pacchā	191, 284	Paṭipajjeyya	212
Pacchā pure	233	Paṭipadaṁ	279
Pacchimo	82	Paṭipaviṭṭhamhi	297
Pajaṁ	233	Paṭipuggalo	159
Pajappaṁ	182	Paṭibhāti maṁ	126

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paṭibhātu taṃ	126	Pattipatto	157
Paṭibhānavā	264, 322	Pattiyā	115
Paṭiyādeti	169	Patto	191
Paṭivajja	280	Patthayatī	274
Paṭisaṃyujeyya	261	Patthayamānassa	274
Paṭisallīnassa	79	Padaṃ	210
Paṭisūramicchaṃ	256	Padako	169
Paṭisenikattā	256	Padaresu	217
Paṭiseniyanti	105	Pade padaṃ	172
Paṭhamuppattiko	112	Padosaye	198
Paṇidhi	245	Paddhagū	312
Paṇḍarāni	154	Padhānapahitattaṃ	114
Paṇḍavaṃ	112	Padhānavā	155
Paṇḍitā	12	Padhānavemattatā	134
Paṇḍitānaṃ	10	Padhānāya	114
Paṇḍito	154	Panujja	93
Paṇḍukambale	206	Panujja viññāṇaṃ	306
Patim	59	Pantañca	74
Pati	52, 114	Pantamhi	288
Patikkhaṃ	209	Pannabhāraṃ	188
Patirūpaṃ	199	Pannabhāro	277
Patirūpadeso	16	Pannarase	219
Patirūpo	16	Papañcanāmarūpaṃ	155
Patilīnacarassa	249	Papañcasaṅkhā	268
Patilīno	264	Papañcasaṅkhāya	278
Patissatā	47	Papatanti	201
Patītarūpo	100	Pappuyya	138, 182, 256
Patīte	203	Pabbaji	110
Pattayānā	186	Pabbajitānulomikaṃ	103
Pattinaṃ	149	Pabbajitopi	45

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pabbajitomhi	113	Parame	308
Pabbajitvāna	110	Paramo brahmā	52
Pabbatamāruhuṃ	299	Paravediyaṃ	136
Pabbatānaṃ guhāsu vā	287	Parasenappamaddanā	171
Pabruvanti	192	Parājito	118
Pabhavanti	305	Parāyaṇaṃ	99
Pamajje	202	Parikissati	251
Pamatte viññāya	71	Parikkhayā	98
Pamatto	68	Parikkhāro	57
Pamāṇa'matthi	310	Pariggahā	135
Pamāṇavemattatā	134	Pariggahesu	234
Pamādānupatito	72	Paricarati	128
Pamādo	72	Paricāraṇasāsaṇaṃ	319
Pamāya	272	Pariññacārī	158
Pamuñca	307	Pariññāya	129, 223
Pamūlha	233	Paritassati	188
Pamocanāya	307	Parittaṇṇa	179
Pamoditā	204	Paridevati	256
Pamohaṃ	260	Paridevadhamme	289
Payuttaṃ	280	Paridevasi	181
Paraṃ vambhenti	118	Parinibbānagato	150
Paraṇca lokam	151	Parinibbutaṃ	81, 93
Parattha	198	Parinibbuto	96, 223
Paradhammikā	288	Paripuṇṇakāyo	173
Paraneyyamatthi	275	Paripuṇṇamānī	271
Parapessena	187	Pariphandamānaṃ	233
Parabhojanaṃ	96	Paribbajati	302
Paramaṃ	241	Paribbajeyya	93
Paramavisuddhadassī	208	Paribbasāno	244
Paramāya diṭṭhiyā	135		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paribbājako	145	Palehi	256
Paribbājayitvā	157	Palokinaṃ	223
Paribhotabbo	149	Palobhayum	211
Pariyatti-appicchata	213	Palobhenti	211
Pariyantacārī	288	Pavaḍḍhatha	57
Parivajjayeyya	107	Pavaraṃ	191
Parivajjeti	229	Pavasam	274
Parivajjehi	76	Pavassa	83
Parivasi	209	Pavādiyāse	270
Parivitakko	79	Pavicayaṃ	300
Parivīmaṃsamāno	290	Pavitakkaṃ	257
Parisaggato	107	Pavineyya dosaṃ	143
Parisāya	256	Pavisanti	200
Parisuddhaṃ	167	Pavecche	133
Parisodhayi	111	Paveditaṃ	259
Parissayavinayaṃ	279	Pavedeti	166
Parissayā	230	Pavedhatī	274
Parihare	118	Pavedhitaṃ	274
Parihāyanti	229	Pasaṃsamicchaṃ	255
Pareto	251	Pasaṃsalābhā	256
Paroparā	136	Pasaṃsāma	105
Paroparāni	304	Pasaṃsito	256
Paropare	211	Pasaṃsiyo	197
Paro loko	317	Pasajanti	105
Parovaraṃ	83	Pasannanetto	174
Parosahassaṃ	171	Pasanno	209
Palāpe	47	Pasutā	233
Palikhañña tiṭṭhe	289	Pasūrā	257
Palipathaṃ	190	Pasū	49
Paleti	309	Pasūnañca	58

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Passa	117, 226	Pāpā	25
Passataṁ	226	Pāpācāraṁ	47
Passati	191	Pāpāni	107, 126
Passato	113	Pāpicchaṁ	47
Passatha	233	Pāpiyo	45
Passavho	298	Pāpuṇe	65
Passāmi	233	Pāragū	97, 158, 230
Pahassamāno	271	Pāraṅgataṁ	93
Pahāya	242	Pāraṅgato	246
Pahitattassa	221	Pāramiṁ	299
Pahīnaṇṇatimaraṇaṁ	82	Pārāyanaṁ	319
Pahīnamāno	96	Pāva	237
Pahūtadhaṇadhaṇṇosi	55	Pāvisi	297
Pahūtapaṇṇaṁ	93	Pāsāṇakaṁ	299
Pahūtapaṇṇo	159, 298	Piṇḍaṁ	104
Pāṭikaṇkhaṁ	221	Piṇḍacāraṁ	213
Pāṭihāriyapakkhaṇca	108	Piṇḍāya	111
Pāṇaṁ na hane	106	Pitaro	58
Pāṇinaṁ	57	Pitāmahayugaṁ	183
Pātarāso	104	Pidhiyyare	301
Pātimokkhaṁ	279	Piyaṁ	126
Pātukaroti	63	Piyappahūtā	266
Pātukaronti	148	Piyarūpe	74
Pāto	108	Piyāyitaṁ	248
Pādūdare	185	Pītimano	229
Pānaṁ	107	Puggalavemattatā	159
Pānena	108	Pucchaṇhi	300
Pāpakammaṁ	111	Puccha maṁ	149
Pāpagocaraṁ	47	Pucchāmi	205, 277
Pāpasāṅkappaṁ	47	Puñṇe	159, 242

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Puññaena	116	Purāṇo	58
Putṭho	149	Purime va	233
Puṇṇamāya	219	Purisadammasārathi	165
Puṇṇāya	219	Purisanta	199
Puttadārassa	20, 21	Purisamedho	56
Puthujanānaṃ	280	Purisājāñña	159
Puthujjanaṃ	251	Puriso	81
Puthujjanānaṃ	82, 129	Pure āsum	58
Puthujjā	273, 276	Purekkharonti	243
Puthusippena	187	Pure	191
Puthuso	272	Puḷavāvasathe	201
Puthū	40, 59, 130, 302	Pūgampi vassānaṃ	309
Puthū sāvake	120	Pūjaneyyā	14
Punabbhavo	142	Pūjaneyyānaṃ	10
Punarāgami	75	Pūjayeyya	62
Pubbamantamanissito	263	Pūjā	10
Pubbalo-hitamisse	200	Pūraḷāsaṃ	131, 138
Pubbavāsanavāsītā	298	Pekkhamāno	308, 314
Pubbārāme	219	Pecca	46, 184
Pubbāsava	277	Pesalā	195
Pubbe	16, 251, 313	Pesuṇiyaṃ	198, 280
Pubbeva	256	Pesuṇeyye	264
Pubbenivāsaṃ	191	Pokkharasāti	183
Purakkhatā	237	Pokkhare	106
Purakkhato	46	Porāṇo	59
Purakkhatvā	289	Porohiccena	187
Puramāhissatiṃ	298		
Purā	296, 297	[Pha]	
Purāṇaṃ	283	Phandantevidha	182
Purāṇasālohitāya	145	Phandamānaṃ	282

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pha]		[Ba]	
Pharate	143	Bahussutañca	65
Phalānamiva	180	Bahussuto	64
Phassaṁ pariññāya	234	Bahū	8
Phassapaccayā	223	Bahūnamidha	287
Phassābhisamayā	223	Baḷisena	201
Phasse	288	Balaṁ dahantī	255
Phassena	279	Bālā	11
Phassesu	264	Bālānaṁ	10
Phiyena	64	Bālo	270
Phitā	50	Bāvarissa	300
Phuṭo	195	Bāhusaccaṁ	18
Phuṭṭhassa	34	Bindussarena	82
Phusissati	208	Bimbisāro	169
Phussa phussa	223	Bujjhamāno	107
Phoṭenti	205	Buddhaṁ	188
[Ba]		Buddhā	104
Baddhānaṁ	287	Buddho	149, 166
Bandhanañca	188	Beluvasalāṭukamattiyo	196
Bandhanāni	156	Bodhivemattatā	134
Balānīkaṁ	188	Bodhisatto	205
Balīyanti	230	Byakkhissaṁ	184
Bahalagaṅgā	162	Byagghusabhova	112
Bahiddhā	105, 150, 278	Byappathayo	288
Bahuṁ vācaṁ	280	Byasanaṁ gato	208
Bahu cintaye	216	Byākarotīti	317
Bahujanassa	147	Byākarohi me	149
Bahudhā	288	Byākkhātā	298
Bahunābhichanno	232	Byāruddhe	282
Bahupphalaṁ	321	Brahā	112, 174

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Brahmaṃ	50
Brahmakosaṃ	153
Brahmakhettaṃ	153
Brahmacariyaṃ	33, 45, 52, 67, 115, 320
Brahmacariyaparāyaṇo	216
Brahmacariyavā	303
Brahmacariyena	193
Brahmajjadiṭṭho	143
Brahmabandhū	59
Brahmabhūto	175
Brahmā	137, 193, 307
Brahme	321
Brāhmaṇaṃ	187
Brāhmaṇa	129, 313
Brāhmaṇadhamme	49
Brāhmaṇamahāsālā	49
Brāhmaṇassa	80
Brāhmaṇā	49
Brāhmaṇānā'suṃ	49
Brāhmaṇā pure	51
Brāhmaṇo	129, 242
Brūhayaṃ	65
Brūhi	9, 250
Brūhi metaṃ	81

[Bha]

Bhakuṭṭim	138
Bhagavā	122
Bhajassu	74

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha]

Bhajetha	65
Bhaññaṃāne	227
Bhadante	123
Bhaddante	279
Bhaddayānena	112
Bhantaṃva	251
Bhayaṃ jātaṃ	281
Bhayamāvisi	282
Bhayaṃ	51
Bhayaṃ	59
Bhareyya	109
Bhavaṃ	96
Bhava	76
Bhavañca	150, 267
Bhavane	37
Bhavarāgarattā	304
Bhavasātabaddhā	232
Bhavasotānusāriṇaṃ	223
Bhavā	76
Bhavābhavāya	141
Bhavābhavesu	233, 274
Bhavāya vibhavāya	264
Bhavāsavā	136
Bhavūpapattiñca	259
Bhavūpanitā	273
Bhavesu	233
Bhavo	224
Bhāgaso	54
Bhāgineyyaṃ	208
Bhāvitattaṃ	305

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Bha]	
Bhāvitattānaṃ	45	Bhotī	297
Bhāvitatto	64	Bhonto	112
Bhāvitāni	150	[Ma]	
Bhāsa	81	Mam	84
Bhāsamāno	115	Maṃsesu	117
Bhāhisi	217	Ma	35
Bhikkhave	123	Magadhānaṃ	111
Bhikkhavo	103, 122	Magā	226
Bhikkhācariyaṃ	210	Mago	45
Bhikkhu	45	Maggari	46
Bhikkhusaṃghaṃ	220	Maggāmaggassa	189
Bhikkhusaṃghaparivuto	219	Maṅku	251
Bhikkhusaṃghena	162	Maṅgalaṃ	9
Bhikkhū	122, 123	Maṅgaladosavippahīno	94
Bhinnaṃ nāvaṃ	230	Maṅgalā	94
Bhiyyo	57, 117, 217	Maṅgalāni	9
Bhīru	118	Maccudheyyaṃ	84
Bhuñjassu	113	Maccudheyyassa	322
Bhuttāviṃ	177	Maccudheyye	314
Bhūto dukkhaṃ	224	Maccuno	84
Bhūnahu	199	Maccumukhe	233
Bhūripaṇṇa	81	Maccurājā	71
Bhūripaṇṇāṇo	321	Maccuhāyino	225
Bhūrimedhaso	321	Macco	229
Bheravaṃ	297	Maccharī	198
Bheravā	287	Maccherayuttā	266
Bheravesu	279	Majjañca pānaṃ	107
Bhoge	113	Majjapānā	25
Bhojā	174	Majje	96

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Majjhe	191, 284	Mantesu	170
Majjheva	81	Mandā	201
Majjhe sarasmiṃ	312	Mandova	251
Mañce	108	Mamāyitaṃ	284
Maññe	158	Mamāyitāni	133
Maññetha	252	Mamāyite	233, 248
Maṇḍalamāḷaṃ	169	Mayampi sabbe	80
Mattaṃ so	289	Marū	204
Mattaññū hohi	75	Mahatā	162
Mattisambhavaṃ	107	Mahantamoghaṃ	308
Madā	107	Mahallakā	48
Maddanti	230	Mahallake	185
Maddavaṃ	52	Mahākāyā	54
Manasā	69	Mahāgedho	251
Manasāyeva	298	Mahāpurisalakkhaṇā	173
Manasicchasi	149	Mahāpurisassa	170
Manaso vijaññā	289	Mahāyaññaṃ	296-7
Manujindo	174	Mahāyañño	169
Manussaphassānaṃ	288	Mahāsamuddassa	278
Manussā	9	Mahikāyo	200
Mano	40	Mahesiṃ	191
Manopadosaṃ	210	Mahodakaṃ	63
Manorame	74	Mahodadhiṃ	321
Manta	129	Mahodadhi	217
Mantapārage	298	Mā	195
Mantabhāṇī	264	Māgho	139
Mantayitvā	100	Māṇavehi	129
Mantā na lippati	303	Māṇavo	139
Mante ganthetvā	57	Mātāpitu	20
Mante sisse	298		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mānañca	238	Mucchā	68
Mānamakkhathambhā	118	Muñjaṁ	118
Mānasattesu	136	Muṇḍako	128
Mānātimānaṁ	256	Muṇḍāpi	129
Mānātimānā	266	Muṇḍo	128
Mānānusaya'mujjaha	77	Mutimā	158
Mānābhisamayā	77	Mutiyā	262
Mānusaṁ bhogaṁ	55	Mutīmā	64, 104
Māmako	217, 248	Mute	242
Māyañca	238	Muttakarīsapunnāṁ	259
Māyā	135	Mutyapekkho	80
Māyākataṁ	68	Muduṁ	121
Māyāvino	84	Muddhapāte	297
Māradheyyānupannehi	226	Muddhani	297
Mārasaṁyogaṁ	222	Muddhādhipātañca	297
Mārasenappamaddano	175	Munayo	248
Mārābhibhū	159	Muni	112, 159, 213
Mārisa	205, 250	Muni dhitimā	132
Māro	314	Musā bhaṇe	321
Māluvāva	41	Mussate	250
Migāramātu pāsāde	219	Mūlaṁ	278
Micchāyasāṁ	118	Mūladassāvim	304
Mitāhāro	212	Me	169
Mite	54	Mettaṁ cittaṁ	143
Mittāmacce	168	Metteyyo	250
Mitte	74	Mettha	322
Mithu	255	Methunaṁ dhammaṁ	52, 53
Miyyare	180	Methunamanuyuttassa	250
Mukhadugga	199	Methunasmim	259
Mukharajātiko	45		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ya]	
Methunā	107	Yaṃ yaṃ disakaṃ	200
Medavaṇṇaṃ	121	Yaṃ vatāhaṃ	149
Medhagaṃ	272, 281	Yaṃ veditvā	305
Medhāviṃ	188	Yakkhassa	37, 137, 269
Medhāvinañceva	65	Yajamānassa	143
Me nimantito	169	Yajassu	56, 57
Merumuddhavāsine	205	Yaññaṃ	53, 130, 304
Monāṃ	218	Yaññapathe	304
Monapathesu	159	Yaññasmiṃ	53
Monamakkhātāṃ	217	Yañño	143
Moneyyaṃ	210	Yatacārī	289
Moneyyasampannaṃ	138	Yatattā	141
Moneyyasetṭhaṃ	209	Yatā carantā	310
Momuhaṃ	260	Yatonidānaṃ	41, 268
Mosadhammaṃ	223	Yattha	59, 176, 221
Mosadhammañhi	225	Yathā	46
Mosavajje	280	Yathā ahaṃ	211
Mohaṃ	190	Yathā ahū	322
Mohadhammena	45	Yathā āpo	57
Mohanaṃ	107	Yathā ete	211
Mohanasmiṃ	232	Yathātacchaṃ	313
Mohantarā	137	Yathātathaṃ	209
Mohamaggā	81	Yathā tathā	142
[Ya]		Yathātathiyaṃ	96
Yaṃ	58, 131, 138, 225, 308	Yathā'ddakkhi	320
Yaṃ evarūpaṃ	47	Yathānudhammaṃ	288
Yaṃ pare	226	Yathābhūtaṃ	220
Yaṃ pubbe	284	Yathārahaṃ	108
		Yadattagarahī	234

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]	
Yadatthi kiñci	156
Yadantagū	131
Yada parato	208
Yadāvilattaṃ	289
Yadicchati	229
Yadidaṃ	170
Yaduttari	244
Yametamatthaṃ	268
Yasassino	54, 147
Yasassī	80
Yasmā hi	62
Yasmiṃ	261
Yassa	34, 191
Yassa visatā	216
Yassussadā	237
Yā	18
Yācayogo	140
Yāciya	53
Yājakaṃ	59
Yājaka	58
Yājayogā	304
Yānabhūmiṃ	112
Yāni	259
Yāyato	193
Yāyitvā	112
Yāvatatthīti	226
Yāvadeva	220
Yāva loke	54
Yāva sattamā	183

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]	
Yāvāhaṃ	39
Yāsu	53
Yugaṃ	183, 257
Yuto	264
Yuttaṃ	120
Yutto	321
Yutto kathāyaṃ	255
Yudhāya	256
Yuvā	112
Ye	222, 311
Ye keci	81
Ye te	147
Ye naṃ pajānanti	41
Yena	7, 169
Yena jātā	180
Yena yena	182, 225
Yenesā	172
Yebhuyyena	172
Yeme pubbe	321
Yesīdha	257, 310
Yehi	261
Ye hettha	142
Yo	190, 316
Yogaṃ	191
Yogakkhemassa	115
Yonijaṃ	187
Yopānudi	136
Yo vedi	133

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[Ra]	
Rakkhitindriyo	209	Rājāpi	100
Rajam	45	Rājābhirājā	174
Rajassāyatanam	110	Rājāhamasmi	174
Rajo	72	Rājino	54
Rajjati	249	Rāhuggahaṇā pamuttā	133
Raṇjati mano	114	Rittapesuṇo	283
Raṭṭham	120	Rittamāsanaṃ	287
Raṭṭhā	50, 120	Rittassa	252
Ratanavaro	205	Rittena	64
Ratā	69	Rukkhamvu'panivattati	215
Ratiṃ	191, 287	Rukkhamūle	128
Rattiṃ	107	Rukkhā	185
Rattindivaṃ	143	Ruciya	236
Ratyā vivasāne	214	Ruṇṇena	181
Rathassāṇīva	193	Ruppataṃ	71
Rathesabho	56	Ruppati	229
Randhamesī	255	Ruppanti	319
Ramito	213	Rusito	280, 289
Rasmivemattatā	134	Rūpā	104
Rahogatassa	79	Rūpūpagā	224
Rāgaṃ vinayetha	94	Rūpesu	267, 319
Rāgapathaṃ	96, 136	Rūpehi	225
Rāgarāgī	243	Rogamūlaṃ	155
Rāgo	40	[La]	
Rājakhādāya	256	Lakkhaṇamantapāragū	207
Rājagahaṃ	111	Lakkhaṇā	94, 298
Rājagahe	139	Lakkhaṇe	299
Rājaputto	129	Laddhā	95, 279
Rājā	100, 170	Lapanti	233

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Va]	
Lapayeyya	280	Vagguvado	287
Labbhā	182	Vacasā	69
Labhetha	65	Vacīduccaritaṁ	111
Labhetho	257	Vajantaṁ	103
Lābhaṁ	304	Vajanti	222
Lābhakamyā	280	Vajjum	265, 310
Lābhasakkārasilokā	118	Vañcesi	84
Liṅgaṁ	185	Viññūnaṁ	123
Limpati	188	Vaḍḍheti	45
Lunāni	156	Vaṇijjaṁ	109
Lokadhammehi	34	Vaṇṇa	6
Lokapariyāyaṁ	181	Vaṇṇavanto	54
Lokavidū	164	Vaṇṇūpasañhitaṁ	321
Lokasmim	314	Vatavantaṁ	188
Lokāyatamahāpurisa-		Vatasampanno	184
lakkhaṇesu	169	Vatāni	243
Loke	233	Vattemi	174
Loko pajā	192	Vatthaguyhe	172
Lobhaṁ	96	Vatthañca	53
Lobhaguṇo	198	Vadaññuṁ	140
Lobhā	266, 267	Vadaññū	140
Lomahaṁso	39	Vadanti	236
Lola'ssa	279	Vadessāmi	82
Lohamayaṁ	200	Vanante	213
[Va]		Vanasavhayaṁ	298
Vaggagatesu	97	Vambhayitena	275
Vaggasārī	97	Vayaṁ passaṁ	223
Vaggum	82	Vayo anuppattā	48
Vaggu	159, 199	Varattaṁ	188

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Varapaññasāvako	106	Vikāle	104
Varabhūrimedhaso	298	Vigatarajamaṇaṅgaṇaṃ	151
Varovaraṃ	322	Viggayha	261
Vasaṃ	59	Vighātaṃ	250
Vasamanvagū	181	Vicakkhaṇo	181
Vasānuge	72	Vicareyya	261
Vasīkatvā	176	Vicāraṇaṃ	315
Vasīkaritvā	120	Vicikicchāṃ	81
Vasuttamaṃ	45	Vicikicchā	118
Vassāni	51	Vicikicchattāṇā	81
Vā	53	Vicikicchati	172
Vācaṃ pamuñce	290	Vicikicchānaṃ	80
Vācaṃ payutaṃ	215	Vicinaṃ	280
Vācā	18, 123	Vicināti	197
Vācānamuttamā	126	Viceyya	151
Vācābhikaṅkhāmi	83, 307	Vijaññaṃ	138, 313
Vācāyato	264	Vijaññā	62
Vājapeyyo	56	Vijānati	223
Vādaṃ	105	Vijigucchato	287
Vādañca jātaṃ	236	Vijitāvināṃ	191
Vādayanti	205	Vijitāvī	170
Vādasilā	102	Vijjāgatā	222
Vāyasā	202	Vijjācaraṇapariyeṭṭhiṃ	51
Vāyasetto	121	Vijjācaraṇasampanno	163
Vāribindu	106	Vijjāpariyeṭṭhi	51
Vāso	16	Vijjāya	73
Vāhetha	47	Vijjittha	313
Vikappayeyya	243	Viññāṇaṃ	316
Vikālabhojanaṃ	107	Viññāṇattṭhitiyo	316

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Viññāṇapaccayā	223	Vinetāraṃ	138
Viññāṇassa nirodhena	301	Vineyya	97, 158, 234
Viññātadhammo	65	Vinodenti	41
Viññātasamādhisāraṃ	68	Vindema	121
Viññāpaniṃ	189	Viparakkamma	114
Viññugarahito	59	Vipallāso	54
Viññū	63	Vipassati	317
Viññūnaṃ	123	Vippamutto	95
Vitakkassa	316	Vippasannaṃ	190
Vitakkā	40	Vippahātave	251
Vitataṃ	200	Vippahānaṃ	313
Vitatā vane	41	Vippahānena	315
Vitareyya	141, 234	Vibhatte	54
Vitiṇṇakaṅkho	150	Vibhavaṃ	150, 267
Vittaṃ	56	Vibhāvī	63
Vidahe	280	Vibhinnā	59
Viditvā	83, 95	Vibhūta	199
Vidvā	243	Vibhūtarūpasaññissa	316
Vidhāvati	282	Vibhūtasaññī	268
Vidhuro	298	Vibhūte	268
Vidhūmaṃ	131	Vibhoti rūpaṃ	268
Vidhūmo	304	Vimaṃsī	269
Vinayanto	120	Vimalaṃ	190
Vinayo	18	Vimalo	99, 136, 152
Vinaḷikātā	159	Vimānadassī	271
Vinābhāvasantamevidaṃ	248	Vimānehi	271
Vinighāti	255	Vimuttaṃ	317
Vinicchayā	259, 267	Vimuttā	141
Vinicchaye ṭhatvā	271	Vimuttino	224
Vinipātaṃ	46	Vimutto	136, 298

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vimokkho	312	Visajja	243, 306
Viyattesu	245	Visaññaṣaṇṇī	268
Viyākamsu	311	Visattā	40
Viyākarohi	314	Visattikaṃ	265
Viyākāraṃ	54	Visattikā	229
Viyāpanne	59	Visamehi dūre	135
Viyārambhā	284	Visuddhaṃ	206
Virajaṃ	34, 190	Visenikatvā	256
Virajjati	264	Visenibhūto	243
Viratī	25	Visesīti	261
Virato care	274	Vihaṅgamā	186
Virame	256	Vihaññaṃāne	319
Virādhayitvā	274	Vihananti	201
Virutaṃ	280	Vihane tamaṃ	290
Virocasi	99	Vihimseyya	126
Vivajjayi	111	Vihesaṃ	45
Vivaṭaṃ	98, 243	Viheṣābhirato	45
Vivaṭacakkhu	279	Vītataṇho	263
Vivaṭṭacchado	97, 171	Vītarāgā	142
Vivasemi	321	Vītavaṇṇo	318
Vivādayanti	256	Vītipatanti	206
Vivādassa phalāni	273	Vītisāretvā	49
Vivādāni	244	Vīraṃ	191, 313
Vivāho	169	Vīra	81
Vivittaṃ	74	Vīraṅgarūpā	171
Vivitto	261	Vīrā	171
Vivekaṃ santipadaṇca	277	Vīvadātā	270
Vivekadassī	136, 264	Vīsaṃvassasataṃ	299
Vivekadhammaṃ	307	Vīsatikhāriko	197
Visaṃyuttaṃ	188, 190	Vuḍḍhā	48

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vuddhā	103	Samyamam	67
Vusīmato	317	Samyamena	193
Vūsitabrahmacariyo	133	Samyamo	25
Ve	46, 126	Samyojanaṃ jāti-	
Vetaraṇim	201	khayantadassī	136
Vedagum	305	Samyojaniyehi	95
Vedagunaṃ	137	Samvāsam	52
Vedagumaddasāma	131	Samvijitam	282
Vedagū	64, 131, 306	Samvibhajetha	108
Vedanānaṃ khayā	223	Samvuto	76
Vedanāpaccayā	223	Samvegaṃ	282
Vedanūpagā	224	Samsāram	151
Vedaya	81	Samsāramaticca	152
Vedāni	154	Samsuddhagahaṇiko	183
Vedena	300	Samsuddhajino	97
Vemajjhe	263	Samsuddhapaññā	270
Veyyākaraṇasmim	227	Samsuddhi narassa	241
Veyyākaraṇo	169	Sa	53, 112, 213
Vevicchaṃ	283	Sakaṃsakamdiṭṭhiparibbasānā	269
Vevicchā pamādā	301	Sakāyane	272
Vessavaṇo	100	Sakāsam	67
Vessāyano	129	Sakiñcano	187
Veḷuvanaṃ	144	Sake vaṇṇe	173
Vo	71	Sakkacca	66
Vossajja	224	Sakko	193
Vohaṃ	205	Sakkova	81
Vohāraṃ	187	Sakkhasi	257
[Sa]		Sakkhi	137
Samkilesaṃ	46	Sakkhidhammaṃ	280
Samyatatto	218	Sakyakulā pabbajito	163

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sakyaputto	163	Saṅghāṭivāsī	129
Sakhetṭavattum	136	Saṅghino	147
Saggaṃ apāyaṇca	191	Saccam	143, 189
Saṅkappam	120	Saccamanā	236
Saṅkappayantāya	321	Saccavhayo	321
Saṅkham	309	Saccā	283
Saṅkhata	237	Saccābhisamayā	225
Saṅkhā	276	Saccena	133
Saṅkhātadhammā	302	Sacco	283
Saṅkhāya	105, 304	Sacchikatvā	166
Saṅkhāya nibbuto	303	Sajanti	104
Saṅkhāya sevi	224	Sajjhāyadhanadhaññā	50
Saṅkhāranirodhaññakusalo	97	Saññatattā	49
Saṅkhārapaccayā	222	Saññatto	56
Saṅkhārūpagā	224	Saññampi	234
Saṅkhāre	224	Saññasaññī	268
Saṅkheyyakāro	82	Saññasatto	243
Saṅkhyam nopeti	224	Saññā	246
Saṅgam	154, 190	Saññānam	222
Saṅgataṃ	248	Saññānidānā	268
Saṅgantvā	52	Saññāvimuttassa	262
Saṅgamūlam	156	Saññāvimokkhe	308
Saṅgamo	204	Saññūpagā	224
Saṅgahitattabhāvo	105	Saṇantā yanti	217
Saṅgaho	20, 21	Saṇikam	82
Saṅgā	104	Saṇṭhitā	69
Saṅgātigarā	188	Saṇho	264
Saṅgo	308	Sataṇca vivaṭam	226
Saṅghāṭirajūpavāhanam	105	Satataṃ	143
		Satā	133, 311

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sati	76	Santuṭṭhī	26
Sati tesam	301	Santussito	303
Satimā	150	Santo	125, 193, 210, 237, 260
Satīmā	142	Santoti	265
Sato	229, 264	Santhate	108, 200
Sattadhā	297	Santhambhassu	210
Sattā	192, 222	Santhavāni	261
Sattussadā	150	Sandānaṃ	188
Satto	232	Sandiṭṭhikaṃ	176, 321
Satthaṃ nipatī	58	Sandiṭṭhiyā	270
Satthā	166	Sandiṭṭhirāgena	272
Satthāni	251	Sandhiyetha	95
Satthāva	274	Sannidhiṃ	57, 279
Satthuno	159	Sapañño	182
Sadā sato	230	Sappassa	229
Sadevakassa	287	Sappitelañca	53
Sadevako	317	Sappurisaṃ	65
Saddhammapūjāpi	275	Sabalā	201
Saddhāpakataṃ	50	Sabbakāyappahāyino	316
Saddhāya	74	Sabbakhattamūlabandhanā	153
Saddhāyiko	195	Sabbattha	35, 150, 249
Saddho	96	Sabbadhammāna pāraguṃ	209
Sanantano	126	Sabbadhammesu	277
Sanighaṇḍukeṭubhānaṃ	169	Sabbadhi	136, 301
Santaṃ	131	Sabbadhī samo	284
Santi	69, 71, 136	Sabbapāpakāni	152
Santi keci	103	Sabbaloke	150
Santimanuggahāya	274	Sabbavedanāsu	155
Santivādo	261	Sabbasaṃyojanaṃ	188
Santisoraccasamādhisaṇṭhitā	69		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbasaṅkhārasamathā	222	Samappitā	72
Sabbasamā	201	Samayaṃ	269
Sabbā disā	143	Samayena	104
Sabbābhiññābalappatto	298	Samarocayum	52, 57
Sabbāmitte	176	Samavaṭṭhitā	80
Sabbāyatanehi	97	Samāgate	209
Sabbupadhīnaṃ	98	Samāgamā	257
Sabbe	103, 159	Samācare	67
Sabbeva	82	Samādapesi	208
Sabbesaṃ	300	Samādāya	243
Sabbe samaggā	47	Samādhi	69
Sabbesu dhammesu	137	Samānabhāgaṃ	210
Sabyañjanaṃ	167	Samārambhā	58
Sa brahmā	152	Samāsane	296
Sabhaggato	107	Samāhitatto	289
Sabhiyo	145	Samāhito	135
Samaṃ visamaṃ vā	261	Samijjhati	229
Samaggā	47	Samitāvī	152
Samaṇako eso	39	Samuggahītaṃ	238
Samaṇamānine	47	Samuggahītesu	260
Samaṇabrāhmaṇā	147	Samucchidagattā	201
Samaṇā	30, 256	Samujjupaññassa	82
Samaṇūpāsanaṣṣa	217	Samuṭṭhāya	40
Samaṇo	150	Samudāgataṃ	192
Samattā	298	Samuppilavāte	200
Samantakapallā	201	Samūhatā	94
Samantacakkhu	80	Samecca	306
Samantamasāro	282	Samecca dhammaṃ	94, 98, 243
Samannāgatā	123	Samecca dhammā	136
Samannesi	172		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sametassa	268	Sammā	284
Sameritā	282	Sammā dhammaṁ	290
Samesu	285	Sammāpaṇidhi	16
Samehi	134	Sammāpāso	56
Samo	134	Sammāsambuddho	158, 163
Samodhānetvā	53	Sammuccā	192
Sampannacaraṇaṁ	320	Sammutiyo	273, 276
Sampannaveyyākaraṇaṁ	82	Sammūḷho	181
Sampanno	113	Sammodanīyaṁ	48
Sampamūḷhā	226	Sammodimsu	48
Sampayātave	257	Samhi	275
Samparāyāya	266	Sayaṁ	166, 208, 243
Sampavedheyya	279	Sayaṁ thunanti	270
Sampasīdati	172	Sayanam	53
Sampahaṁsesi	168	Sayanāsaṇaṁ	74
Sampāyanti	148	Sayanesu	287
Sampiyeneva	52	Sayanehi	50
Sampuṇṇo	46	Sayanti	200
Samphusamāno	200	Sayamattanā	271
Samphusituṁ	259	Sa yānabhūmiṁ	112
Sambahulā	48	Saraṇaṁ bahūnaṁ	142
Sambādho	110	Saradariva	206
Sambuddhaṁ	322	Salilaṁ	63
Sambodhagāmino	220	Sallaṁ	73, 182, 282
Sambodhiṁ	137	Sallakatto	175
Sambodhikāmassa	288	Sallamabbuyha	282
Sambodhipatto	142	Sallaviddhāna	71
Sambodhiyaggaṁ	208	Sallaviddhova	229
Sammadaññāya	222	Savāhanaṁ	120
Sammaddasā	222	Sasīsaṁ pārutaṁ	128

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sahajanettā	313	Sāvatthiyaṃ	5
Sahanukkamaṃ	188	Sāsanam	138
Sahapesuṇā	266	Sāhasā	283
Sahamaccharā	266	Sāhaso	68
Sahassanetto	81	Sikkhā	282
Sahassabhāgo	115	Sikkhānugīyanti	282
Sahassamaṇḍalam	206	Sikkhissāmase	250
Sahissāmi	307	Sikkhetha	233
Sahe	283	Sito	283
Sahetha	289	Sippaṃ	18
Sāketam	299	Siyā	283
Sākkharappabhedānam	169	Sivaṃ	137
Sāṅgaṇo	46	Sīghasotaṃ	64
Sātaṃ asātañca	268	Sītaṃ atuṇhaṃ	288
Sātiyesu	264	Sīmantaṇaṃ	138
Sātthaṃ	167	Sīmā	138
Sādānesu	189	Sīmātigo	243
Sādhu	99, 138	Sīlaṃ	52
Sādhu kho pana	168	Sīlavataṃ	259
Sādhusammata	147	Sīlavatato	274
Sādhusamāhito	152	Sīlavatāni	237
Sāmā	201	Sīlavate	245
Sāraṇīyaṃ	49	Sīlavatena	245
Sāramajjhagū	69	Sīlavantaṃ	188
Sārambho	68	Sīluttamā	273
Sārappaṃ	96	Sīle vate	242
Sārappāhi	126	Sihāva	172
Sāvako	106	Sihova	112
Sāvajjanavajjaṃ	274	Su	310

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sukate	54
Sukusalasampahaṭṭhaṁ	206
Sukhaṁ	54, 65, 268
Sukhumālā	54
Sukho	103
Sugataṁ	191
Sugatesu	198
Sugato	164
Suci	112
Sucivasane	203
Sujāto	173
Sujjhe	140
Suññato lokaṁ	318
Suṇeyya	66
Suṇohi	41
Sutaṁ	68, 83
Sutavā	97
Sutvā	156
Suddavessikā	59
Suddhaṁ	190
Suddhataṁ	117
Suddhānupassī	241
Suddhi	137
Suddhipañño	97, 154
Suddho nidoso	136
Sundarikabhāradvājo	128
Sundarikāya	128
Supinaṁ	280
Supinantepi	53

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Supinā	94
Suppaṇāmito	82
Suppavutto	103
Suppahāyā	232
Subbatā	119
Subbinayo	276
Subhaṁ asubhaṁ	189
Subhaṁ vadānā	255
Subhāsītā	18, 123
Subhāsītāni	68
Subhāsītehi	67
Sumukho	174
Sumedhaṁ	132
Suruci	173
Suvaṇṇavaṇṇo	173
Suvāmi	199
Suvikappitena	82
Susaṁvuto	112
Susamāhitaṁ	76
Susamāhitindriyā	133
Susikkhito	18
Susu	112
Susukkadāṭho	173
Sussūsamānā	103
Sūcilomo yakkho	38, 39
Sūcilomassa	37
Sūpatiṭṭhitaṁ	120
Sūrā	171
Sekhā	302
Seṭṭho	252

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa - Ha]	
Setabyaṃ	299	Snehajā	40
Settha	289	Svātivattā	238
Senāpati	175	Ha	199
Seniyo	169	Haññadatthatthi	256
Seyyathidaṃ	148, 171	Haññanti	58
Selamāsajja	121	Hataṃ	199
Sevanā	10	Hadayanissitaṃ	282
Seve	106	Hanti	189
Sevetha	103	Handa	210
Sessaṃ	289	Habyaṃ	133
Sehi dhammehi	54	Habyasesaṃ	128
Seḷenti	205	Hassaṃ	67, 280
So	63, 150, 242, 261	Hāyate	251
So imaṃ lokaṃ	166	Himsamattānaṃ	181
Sokapariddavañca	305	Hi	107
Sokassa	298	Hitvā	95, 308
Sokena	181	Himavantassa	113
Socati	256, 284	Hiyyamāne	283
Socanti	72	Hiraññaṃ	49, 57, 230
Sotā	80, 301	Hiraññaṃ dhanam	57
Sotāvadhānūpanisūpappane	64	Hiriñca saddhañca	217
Sottiyo	156	Hirīnisedho	132
Sotthānaṃ	9	Hīnaṃ passati	245
Sotthim	35	Hīnā narā	233
Sobbhesu	217	Hīnāya	148
Soraccaṃ	52, 69	Hutamatthu saccam	137
Sorataṃ	149	Hutamijjhe	131
Sovacassatā	30	Hutvāna	47
Sossaṃ	208	Huraṃ	311
		Heke	269

Suttanipātaṭṭhakathāya dutiyabhāge

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Akāco	136
Akiñcanaṃ	129
Akittipaṇḍitassa varam	12, 13
Akkosanaparibhāsanānaṃ nissando	44
Agataṃ disaṃ	287
Agārikabāhusaccampi anavajjaṃ maṅgalaṃ	18
Agārikavinayo	19
Agārikasippaṃ	19
Agāriya-anagāriyānaṃ paṭipadā	99
Agāriyasāvakaṃ niccasīlatā	107
Agāriyānaṃ paṭipadā	106
Aggaṃ	208
Aggasāvakānaṃ vatthu	60-2
Tesaṃ samajjapassantānaṃ saṃveguppādanaṃ	61
Tesaṃ amatagavesanaṃ	61
Tesaṃ sañcayassa santike pabbajjā	61
Tesaṃ sakalajambudīpe vissutabhāvo	61-2
Aggimukho āsīviso	179
Aṅgasaddo kāraṇatthe	123
Aṅguttarāpo	162

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Aciravatī	162
Aciravatīnadī Sāvattihiyā Jetavanassa ca antare	228
Accantasanti	71
Ajjhattacintī	104
Aṭṭhanavutirogapātubhavanaṃ	58
Aḍḍhakumbhūpamo bālo	217
Aṇudhammo	58-9
Atītānāgatānaṃ mariyādā	97
Aturita-cārikā	162
Attanāva attānaṃ sañjānāmīti diṭṭhi	137
Attanoyeva mukhaṃ nissāya anayabyasanaṭā	196
Attabhāvassa nāvūpamaṭā	230
Athabbanaveda	169
Adiṭṭhadakkhitabbādivasena cakkhussa alolaṭā	279
Adhammavaṇijjā pañca	109
Adhigamappicchataṭā	213
Anagārikavinayo	19
Anagārikasippaṃ	19
Anagāriyānaṃ paṭipadā	103
Anantapañño	135
Anantappabhā dūrampi gacchati āsannampi	134

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Ananusandhikathā	10
Anavajjāni kammāni	24
Anākulā kammantā	22
Anīgha	132, 141
Anuttara	165
Anudhammo vipassanā	63
Anuruddho dibbacakkhukānaṃ	
aggo	286
Anotattadaha	133
parikkhepā pabbatā pañca	160
nahānatitthāni	161
mukhāni cattāri	161
Anotattanāmalābhahetu	161
Anomānadītīrato	
tiṃsayaohanappamāṇaṃ	
Rājagahaṃ	110-1
Aparagoyānaṃ sattasahassa-	
yojanaṃ	165
Apucchitakathā	10
Appicchatā pañca	213
Abhāyitabbaṃ bhāyantā	
janā	51-2
Abhikkantasaddassa	
atthuddhāro	6
Abhiññānaṃ uccāvacatā	215
Abhūtavādī nirayaṃ upeti	236
Ayanāni tīṇi	161
Arahaṃ	163

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Arahanta, brāhmaṇānaṃ	
sadisatā	191
Ariyappaveditadhammo	69
Ariyasaddassa atthayojanā	157
Ariyānaṃ appatirūpaṃ	237
Ariyānaṃ yācana	53
Ariye ṭhapetvā añño nibbāna-	
padaṃ jānituṃ na arahati	227
Alikavādī	198
Avīcimahānirayo	
dasasahassayojano	165
Avijjāya pabhedanaṃ	315
Asurabhavanaṃ dasasahassa-	
yojanaṃ	165
Asurabhavanaṃ Sinerussa	
hetṭhimatale dasasahassa-	
yojanaṃ	204-5
Asurānaṃ tannāmalābho	204
Asokarukkha	231
Assamukhaṃ	161
Assamedhayañña	56
Assādādīni pañca	234
[Ā]	
Ākāśasaddassa taṇhāgedhanti	
saddavohāro	283
Ākiṇṇanti vuccati vipulaṃ	111

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā]

Āgu	153
Ācariyaṃ upasaṅkamanakālo	67
Ācariyapūjāya ānisaṃso	63
Ājīvaṭṭhamakasīlaṃ	111
Āṇacakka	174
Ādimajjhapariyosānānaṃ kalyāṇāni	166-7
Ānandatherassa maṅgaladesanā uggahāpanaṃ	36
Āpaṇa	162
Āmisadānaṃ	23
Āmisapūjā	15
Āraññikaṅgaṃ dhutaṅgaṃ	213
Āratī	25
Āvaṭṭagaṅgā	161
Āvāha, vivāhānaṃ viseso	169
Āḷhaka	197

[I - U]

Ichchā	212
Ichchā, lobhānaṃ visesatā	212
Itihāso	169
Irubbedā	169
Irigiligiri	111
Uju-ayana	161
Uttarāyana	161
Uddhaṃ, adho, tiriyasaddānaṃ kālattayadīpanaṃ	306

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Upaṭṭhānaṃ	20
Upaṭṭhānaṃ pañcavidhaṃ	21
Upapattidevā	9
Upayo	238
Upādānaṃ vaṭṭaṃ	84
Uposathaṅga	107-8
Uposathadivasā tayo	108
Ummādāna, mohanānaṃ visesatā	107
Usabhamukhaṃ	161
Ussāhasatti	171

[E]

Ekamantaṃ ṭhānākāro	8
Ekamanta	49
Ekāsanasamaṇupāsānānaṃ gahaṇaviseso	217
Ehibhikkhu	176, 302

[O]

Okāsaloka	165
Osadhā pañca gorasā	53

[Ka]

Kaṭṭhavāhanarājakaṭṭhā	291
Kaṭṭhasakuṇo	291
Kaṭṭhamukho āsīviso	178
Kaṇṇamuṇḍadaha	133
Kaṇḍhābhijātika	176
Kataññutā	29
Kathā catubbidhā	10

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kathojjam kalaham	256
Kapiṭṭhavanam	296
Kapilabhikkhuvatthu	42-5
Kapilavatthumāpanam	86
Kappasaddassa atthuddhāro	7
Kappakolāhalam	3
Kamboja	110
Kalandaka	145
Kali	197-8
Kalyāṇamitta	74
Kāka, vāyasānam visesatā	202
Kāco	137
Kāmasukham aṇuto	
aṇusaññitam	54
Kāmā paṭhamā senā	118
Kāyagatāsati	76
Kāyassa catūhi dhātūhi	
kalīṅgarādisadisatā	178-9
Kālaññū	66
Kālena dhammasākacchā	32-3
Kuṇḍaladaha	133
Kuṇḍalavamso	91
Kunnadī, mahānadīnam gamana-	
viseso	217
Kuveravessavaṇānam	
sadisatā	100
Kusala	97
Kevalasaddassa atthuddhāro	6
Koṭi	197

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Koṭippakoṭi	197
Kolanagaramāpanam	88
Kolāhalam pañcavidham	3-4
Koliyānam uppatti	87-9
Kosa	153
Kosala	127
[Kha]	
Kharayakkhassa	
pubbakammam	38
Khārī	197
Khīṇāsavānam paṭipatti	106, 237
Khuradhārūpamā, moneyya-	
paṭipadā	216
[Ga]	
Gaṅgā	162
Gaṅgā pañca	162
Gatisaddassa atthuddhāro	170
Gadhitāni	282
Gayā gāropi titthampi	37
Gavampatittherassa	
pubbaparicayo	79
Gahaṭṭha-ariyasāvakā	
katham pūjetabbā?	248
Gahaṭṭhapabbajitānam viseso	148
Gahaṭṭhānam dhammo	106
Gahaṇī	183
Gahaṇīsaddassa atthuddhāro	183
Gāmakathā nāma tiracchāna-	
kathā	279
Gāravo	26
Gijjhakūṭagiri	111

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga]

Gijjhakūṭa	139
Girī pañca	111
Guṇavuḍḍho	66
Gunnarāṇa	
annadabaladādibhāvo	53-4
Guhā = Kāya	232
Gūthaniraya	201
Gomedhayañña	57
Gorasā pañca osadhā nāma	53

[Ca]

Cakkavatti	170
Cakkavattikolāharaṇa	3
Cakkavāḷaṇa ekarāṇa lokadhātu	
ekā	165
Cakkavāḷassa paricchedo	164
Cakkhādīnaṃ aggisikhūpamā	211
Catupārisuddhisīlaṇa	281
Caturaṅgavīriyaṇa	119
Candanapattassa ākāse	
ussāpanaṇa	285
Candamaṇḍalaṇa ekūnapaññāsa-	
yojanaṇa	165
Cārikā duvidhā	162
Citta, paññāvimuttīnaṇa viseso	221
Cirakālāsevītā	
gadhitāti vuccati	282

[Cha]

Chadana = Rāgadosamoha	97, 171
Chaddantadaha	133
Chandaso mukhaṇa	177

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ja]

Jaccandhānaṇa hatthidassanaṇa	244
Jarādubbalakāle visesaṇa	
adhigantaṇa na sakkā	319
Jāṇussoṇibrahmaṇassa	
jātipavattiṭṭhānaṇa	183
Jātivisesa	185
Jātivuḍḍho	66
Jīvitassa paṭibaddhā cha	178-9
Jambudīpe tisahassayojana-	
pamāṇe manussā vasanti	160
Jambudīpe tisahassayojana-	
pamāṇe Himavā paṭiṭṭhito	160
Jambudīpo dasasahassayojana-	
parimāṇo	160, 165

[Ña - Ḍa]

Ñātakā	24
Ḍaṃsa, adhipātānaṇa	
visesatā	288

[Ta]

Taṇhāya ākāso	
vohāro	283
Taṇhāya pariyāyasaddā	283
Tadaṅgasanti	71
Tapataṇa mukhaṇa	177
Tapo	33
Tādi	208
Tālassa tiṇagohāro	185

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Tāvātimsabhavanam dasa-	
sahassayojanam	165
Tāvātimsabhavanam Sinerussa	
uparimatale dasasahassa-	
yojanam	205
Tikoṭiparisuddha	106-7
Tiṇa,rukkhānam visesatā	185
Tiṇṇam kulaputtānam vatthu	146
Titthiyānam paṭipatti	237
Titthiyā Sundarim	
paribbājikam uyyojesum	235
Tissametteyya	250
Tuṭṭha, kalyarūpānam atthato	
abhinnaṭā	203, 205
Turitacārikā	162

[Da]

Dakkhiṇāyana	161
Dassane appiccho	218
Daḷhadhammanibbāna	80
Dāḷhā Bhagavato candakiraṇā	
viya	173
Dānam duvidham	23
Dānam nāma	23
Dānayaṇṇayāgānam sadisatā	132
Dāyaka, paṭiggāhakānam	
aṅgāni tīṇi	144
Diṭṭhadhammika,	
samparāyikānam ānisaṃsā	238

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Diṭṭhamaṅgalam	1
Diṭṭhi uppajjati saccato	137
Diṭṭhidassanam na	
maggañāṇam	242
Dugga	115
Durabhisambhava	116
Dussa	203
Devatānam idha anisīdane	
kāraṇāni	8
Devatāsamāgamo	91
Devatāsaddassa itthipurisasā-	
dhāraṇatā	5
Devadūte avuttakamma-	
kāraṇam	200, 201, 202
Devasamā brāhmaṇā	51-2-3
Devā tividhā	8
Devāsuraṇam saṅgāmo	204
Devorohaṇakāle	
vandanānukkamo	286
Doṇa	197

[Dha]

Dhammacakka	174
Dhammacariyā	24
Dhammatakko	315
Dhammadānam	23
Dhammasandosavādo	67
Dhammassavanakālo	29
Dhammikavaṇijjā	109
Dhammīkathā	66
Dhitiyā guṇe dhārayati	132

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha]

Dhītaropi puttātveva saṅkhyāṃ	
gacchanti	21
Dhīra, sapañña, paṇḍita,	
kusalānaṃ, viśeṣatā	182
Dhuta	103
Dhutaṅga-akuppanākāro	214
Dhutaṅgappicchātā	212
Dhutaṅgāni terasa	213
Dhūmaroruva	200
Dhona	238

[Na]

Nakkhattānaṃ mukhaṃ	177
Nagarasamīpe vāso nāma	
mahāpalibodho	295
Nadīnaṃ mukhaṃ	177
Namuci	115
Narakaṃ paccayataṇhaṃ	212
Nahuta	197
Nānātitthiyānaṃ sannipāto	244
Nāma, rūpakāyā vimutto	
khīṇāsavaśaṅkhyāṃ gato	309
Nālakattherassa dassana-	
savanapucchāsu appicchātā	218
Nāḷikerādīnaṃ tiṇavohāro	185
Niketī	113
Nigrodhapārohaṇaṃ	
jāyanākāro	40
Niccabhāva	225

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Niddā, tandi, thīnānaṃ	
viśeṣatā	283
Nindā, sattāhameva	
bhavissati	235-6
Nindā, paśamsānaṃ kāraṇaṃ	273
Ninnahuta	197
Nibbānaṃ vivaṭaṃ hoti	
ālokova	226
Nibbānaṃ vuccati	
jātimaraṇassa antaṃ nāma	133
Nibbāna	93
Nibbānadhammaṃ daṭṭhuṃ na	
sakkonti bālā	226
Nibbānasacchikiriya	34
Nibbāne dukkhādīnaṃ abhāvo	221
Nimmitabuddhamāpanaṃ	93
Niraggaḷayañña	56
Nirabbuda	197
Nirayapālā pañcavidhabandha-	
naṃ nāma kāraṇaṃ karonti	199
Nirāsa	132, 141
Nivesana	135
Nīcavutti-upamā	67
Nesajjikaṅgaṃ dhutaṅgaṃ	213

[Pa]

Pakoṭi	197
Paccattavacanassa to-āde so	39
Paccaya-appicchātā	212

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paccayānaṃ anavajja-	
paribhuñjanaṃ	216
Paccayo catubbidho	105-6
Pañcakāmaguṇā gadhitāti	
vuccati	282
Paññāvuddho	66
Paṭikkhepassa kāraṇaṃ	168
Paṭiggahaṇamattaññū	75
Paṭipattipūjā	15
Paṭisammodanīya,	
paṭisanthārānaṃ visesatā	299
Paṇītaḍḍhamma	105
Paṇḍavagiri	111
Paṇḍitalakkhaṇāni tīṇi	12
Paṇḍitasaddassa viggaho	154
Paṇḍitasevanāya phalaṃ	13
Paṇḍitassa guṇadīpikā gāthā	13
Paṇḍitānaṃ adhippāyo	154
Paṇḍitā puggalā	12
Paṇḍito tagaramālādi-	
gandhabhaṇḍasadiso	13
Patirūpadesa	16
Pathavī goti vuccati	187
Pantasenāsanavāso nāma	
bahūpakāro pabbajitānaṃ	295
Pabbajjāciṇṇa	110
Pabbajitānulomika	103
Pabhusatti	171
Pamādo arajo nāma natthi	72
Para	171
Parāyaṇa	99

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paritta, mahāpaññānaṃ	
pavattanaṃ	105
Paribhogadhātu	294
Paribhogamattaññū	75
Pariyatti-appicchata	213
Parissaya (Pākaṭāpākaṭa)	230
Paroparānaṃ visesatā	136
Pāṭihāriyapakkha	108
Pāṭhaseso	46, 76
Pātarāsa	104
Pādalakkhaṇagāthā	258
Pāpaṃ nāma	25
Pāpabhikkhūnaṃ palāpa-	
sadisatā	47
Pāpasaṅkappā	47
Pāpācāra	47
Pāpicchā	47
Pāra	97
Pāragū	97
Pāramī	299
Pārāyanasutte desite	
dhammābhisamayo	320
Pāsāṇakacetiya	299
Piṅgiyadhammadesanāsutta	320
Piṅgiya, bāvaribrāhmaṇānaṃ	
dhammābhisamayakālo	322
Piṇḍa	104
Piṇḍapātaniissitā vitakkā dve	289
Piṇḍapātikadhutaṅgānaṃ	
anulomadhutaṅgāni cha	213

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Piṇḍapātikadhutaṅgānaṃ	
caraṇaṃ	214
Piṇḍolabhāradvājassa	
iddhānubhāvo	285
Piṇḍolabhāradvājassa	
pubbaparicayo	79
Pitāmaha	183
Pitāmahayuga	183
Piyavacana	126
Pilindavacchassa	
pubbaparicayo	79, 80
Pucchāya appiccho	218
Pucchitakathā	10
Puṇṇāpuṇṇamānaṃ viseso	219
Puṇṇo dhammakathikānaṃ	
aggo	286
Puthujjanānaṃ ādīnavā	104
Pubbaparicayo khīṇā-	
savattherānaṃ	79
Pubbavideho sattasahassa-	
yojano	165
Pubbasinehena kathanāṃ	247
Pubbāciṇṇa	139
Pubbārāmaṇivihārassa viseso	219
Purisadammasārathi	165
Purisamedhayañña	56
Pūjaneyyānaṃ pūjā appakāpi	
mahapphalā	14
Pūjaneyyā puggalā	14, 15
Pūtimukho āsīviso	178
Pūrakumbhūpamo paṇḍito	217

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa - Ba]

Pokkharasāti brāhmaṇassa	
pavattiṭṭhānaṃ	183
Baddhā vuccanti sissā	287
Bālalakkhaṇāni tīṇi	11
Bālasevanāya ādīnavā	11
Bālassa aguṇā	12
Bālācariyasevananindā	63
Bālā puggalā	11
Bālo pūtimacchasadiso	12
Bāhusaccaṃ	18
Buddha	166
Buddhakolāhalaṃ	3
Buddhapaccekaḥbuddha-	
khīṇāsavānaṃ nahānatitthaṃ	161
Buddha, brāhmaṇānaṃ	
sadisatā	191
Buddhavacanavācanassa	
nissando	44
Buddhā ekaṃ nibaddhaṭṭhānaṃ-	
yeva na gacchanti	247
Buddhānaṃ dassanūpacāre	
vipākaṃ na deti	196
Buddhālokassa asīti-	
hatthabbhantare añño	
āloko nābhibhoti	241
Beluvapaṇḍu nāma vīṇā	121
Bodhisatta	205
Bodhisattassa āhāru-	
pacchedakāraṇaṃ	115
Brahmacariya	115, 168
Brahmacariya-atthuddhāra	33

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Brahmanidhi	50
Brahmalokamagga	143-4
Brahmasamo brāhmaṇo	52-3
Brāhmaṇacaṇḍālassāpi	
etarahi dullabhatā	60
Brāhmaṇacaṇḍālo	59-60
Brāhmaṇamahāsālā	48
Brāhmaṇavohāra	188-9, 192
Brāhmaṇā kaññābhikkhaṃ	
āhiṇḍanti	51
Brāhmaṇānaṃ attadattho	49
abhiṇḍhāyanākāro	55
gāvo ghātāpanaṃ	57
caraṇapariyeṭṭhi	51
ciraṃ brahmacariyaṃ caritvāpi	
dārapariyesane kāraṇaṃ	51
vijjāpariyeṭṭhi	51
vede bhinditvā	
kūṭamantaganthanaṃ	55

[Bha]

Bhagavati heṭṭhāpāsāde	
vasante bhikkhū upari-	
pāsādaṃ nāruhanti	70
Bhagavato āciṇṇaṃ	70
Bhagavato upasaṅkamitabba-	
bhāve kāraṇāni	7
Bhagavā	166
Bhagavā piṇḍāya acari	111

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha]

Bhagavā maggakusalapurisa-	
sadiso	10
Bhāgineyyo	208
Bhāvanapuṃsakaniddeso	41
Bhikkhūnaṃyeva āmantane	
pucchāvisajjanā	122
Bhummajālaviṇṇā	86
Bhūripaṇṇā, bhūrimedhānaṃ	
viseso	321
Bhojanaṃ bhuñjanākāro	216

[Ma]

Maṃsavaṇijjā	109
Magadhapura = Rājagaha	299
Maggabhāvanāya oghataraṇatā	41
Maṅgalakathāsamuṭṭhahanaṃ	1
Maṅgalakolāhalaṃ	3
Maṅgalacintā	2, 3
Maṅgaladesanāpariyosāne	
arahattapattānaṃ gaṇanā	36
Maṅgaladosā	94
Maṅgalayojanā	36
Maccu tividho	225
Majjapānassa ādīnavā	26
Majjapānassa sabbalahuko	
vipāko	107
Majjhimadesaparicchedo	16-7
Maṇipallaṅka	100
Mattaṃ jāneyya	289

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mattaññū duvidhā	75
Manussaloko devatānaṃ	
paṭikūlo	8
Manussā catubbidhā	9
Manussānaṃ jīvitaparittūpamā	179
Mano tīsu bhavesu nivisati	135
Mantasatti	171
Mantā vuccati paññā	129
Mandākinidaha	133
Mariyādabrāhmaṇā	
sabbapāṇe na haniṃsu	53
Mariyādā brāhmaṇā	51, 52, 53
Mahantabhāva	170
Mahāgaṅgā pañca	162
Mahādīpo pañcasataparittadīpa-	
parivāro	165
Mahāniraya	200
Mahāmoggallānattherassa	
Migāramātupāsāda-	
kampāpanaṃ	70
Mahārahadā satta	133
Mahāsattassa aṭṭhasamāpattīnaṃ	
pavattiṭṭhānaṃ	119
Mahāsattassa lakkhaṇa-	
sampattitā	207
Mahāsamuddassa vemajjhaṃ	278
Mahāsammatādirājaparamparā	85
Mahī	162
Māgadha, Kosalaratṭhānaṃ	
patthā	197

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mātāpitu-upaṭṭhākānaṃ aggo	21
Mātāpitūnaṃ guṇā	20
Mātāpitūnaṃ paṭikāraṃ kātum	
asamatthā	20
Mānikā	197
Māra-abhāyanakakathā	120
Mārasenā	119
Mārasenā samuṭṭhāpanākāro	119
Mārassa senāyo	175
Mārā cattāro	35
Mārena bodhisattaṃ anubandhita-	
vassānaṃ paricchedo	121
Māro pāpimā	119
Migāramātuvohāro	219
Migāramātupāsāde pañca-	
kūṭāgāragabbhasatāni honti	70
Mukhāni cattāri	161
Mukhāni cha	177
Muṇḍaka	128-9
Mutamaṅgalaṃ	2
Muni	154
Munibhāvaṃ appattānampi	
Munivohāro	112
Mettābhāvanā	143
Moggallāno iddhiyā aggo	286
Moneyyakolāhalaṃ	4

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Moneyyapaṭipadā	
mahānadīsadisā	217
Moneyyapaṭipadā	218
Moneyyānaṃ bhāsita-	
bhāsitavācā	215
Mosadhamma	225
Mohanam vuccati kāmagaṇā	232

[Ya]

Yajamāno sabbattha	
pasādehi cittaṃ	143
Yajubbedā	169
Yaññasampadā tisso	143
Yathābalasantoso	
cīvare	27
piṇḍapāte	28
senāsane	28
gilānapaccaye	28
Yathālābhasantoso	
cīvare	27
piṇḍapāte	28
senāsane	28
gilānapaccaye	28
Yathāsārappasantoso	
cīvare	27
piṇḍapāte	28
senāsane	28
gilānapaccaye	29
Yamunā	162

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra]

Ratanāni kammānubhāvena	
sampajjanti	171
Ratanāni satta	171
Rathakāradaha	133
Rāgo duggatīnaṃ patho	136
Rājagaha	139
Rājā	170
Rājābhirājā	174
Rājā mukhaṃ	177
Rāhulatttherassa arahattaṃ	77
dhutaṅgasamādānaṃ	75-6
saddhāpabbajitabhāva-	
sādhanam	74
Rāhulassa pabbajjā	
upasampadā ca	73
Rukkhamūlikaṅgaṃ	213
Rukkhe phalānaṃ	
pakkānukkamo	180
Rūpūpagā	224

[La]

Lokadhammehi phutṭhassa	
cittaṃ na kampati?	34
Lokantarikaniraya	165
Loka, pajā, sattānaṃ sadisatā	192
Loka, paraloka,	
sadevakānaṃ visesatā	317
Lokavidū	164
Lokāyata	169
Loke ājāniyānaṃ vohāro	156
Lomahaṃsacittutrāsa	39
Lohakumbhī	200

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vaṅḡisattherassa vatthu	78-9
Vaṅḡisaparibbājakassa vijjā	78
Vaṇṇasaddassa atthuddhāro	6
Vattamānavacanaṃ āsaṃsāyaṃ	
anāgate	55
Vatthukāmasannidhi	57
Vatthuttayaratanato aññaṃ	
uttamaratanaṃ natthi	293
Vayovuḍḍho	66
Vasibhāvā pañca jhānassa	213
Vācāya subhāsita-	
dubbhāsitaṇaṃ viseso	124
Vācāsaddassa atthuddhāro	123
Vājapeyyayaṇṇa	56
Vāsaddo vibhāvanattho	53
Vāsadhura	42
Vāha	197
Vinayo duvidho	19
Vipassakena kātabbā-	
kātabbāni	68
Vipassanā animittavohāraṃ	
labhati	76-7
Virati tividhā	25
Visavaṇijjā	109
Visuddhidevā	9
Vīsatiapaṇhā	149
Vīsavassasatikabrāhmaṇa	318
Vuḍḍhā cattāro	66
Vedanūpagā	224
Vedā tayo	169

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vedagū	131, 155
Vedantagū	133
Vedasaṅkhātāṃ	
catumaggaññaṇaṃ	64
Vepullagiri	111
Vebhāragiri	111
Vemattatā aṭṭha	134
Vevicchamacchariya	283
Vohārika	293

[Sa]

Saṅghārāmo nāma sīlavantānaṃ	
kato, na dussīlānaṃ	47
Saṅgho āyamukhaṃ	177
Saṃsāracakka	163
Sakāco	136-7
Sakkassa maṅgalapaṇhā-	
pucchanāṃ	4
Sakyakulānaṃ ukkaṇṭhā	90
Sakyānaṃ uppatti	85-7
Saṅkhārūpagā	224
Saṅkhāraloka	164
Saṅga	104-5
Saṅgaho	21-2
Saṅghāṭīti adhippetāni	
tīṇipi cīvarāni	129
Sacca = Sapatha	143
Saccānaṃ veneyyavasena	
nānappakāratā	227
Saññūpagā	224
Sattabhūmikapāsāda	291
Sattamayuga	183
Sattaloka	164

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sattavaṇijjā	109
Sattānaṃ pakkaphalūpamā	180
Sattiyogo tividho	171
Satto catubbidho	224
Sattha	251
Satthamukho āsīviso	179
Satthavaṇijjā	109
Satthā	166
Saddamattaggāhī	68
Saddhāpabbajita	163
Santa	131, 265
Santike nibbānaṃ	225
Santiyo tisso	71
Santoso dvādasavidho	27-9
Sabbapaṭhamam Sāriputtassa vandanam	286
Sabbaparisasādhāraṇā dhammadesanā	122
Sabhiyavatthu	146
Samaṇako	39
Samaṇa, nhāta, nāgānaṃ visesatā	152
Samaṇānaṃ dassanaṃ	32
Samaṇā vuccanti bāhira- paribbājakā	256
Samathavipassanādhhammo sabbabuddhānaṃ desanā	69
Samathavipassanānaṃ dūrabhāvo	105
Samādānavirati	25
Samucchedavirati	25
Sampattavirati	25

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sambādha	110
Sambodhi	208
Sambhinnamariyādabrahmaṇa	54-9
Sammāpāsayaṇṇa	56
Sammāsambuddha	163
Sammutidevā	9
Sammutisanti	71
Sammūḷhā caturo janā	52
Sarabhū	162
Savane appiccho	218
Sahassabhāgo	115
Sākiyakoliyānaṃ kalaho	89
Sātā, sātānaṃ viseso	268
Sāttha, sabyaṇjanānaṃ visesatā	167
Sādhu	99, 138
Sādhukaṃ manasi karoṭha	49
Sānusandhikathā	10
Sāmaveda	169
Sāriputtassa atīte paññāya aggabhāvo	286
Sāriputtattherassa ācariya- pūjakatā pakāsaṇaṃ	62
Sāriputta, pasūrānaṃ pañhavīmaṇsaṇā	252
Sāriputto paññāya aggo	286
Sāvakasaddassa pariyāyo	217
Sāvatthibuyupatti	5
Sāvittī	130

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sāsanavināsanakammasa	
phalaṃ	44
Sāsanassa sāro	215
Sikkhā nāma sadā sato sikkhā	281
Sippāni dve	19
Sirikaṇha	206
Siva	137
Sissā baddhāti vuccanti	287
Simā	138
Sīla, vatānaṃ visesatā	237
Sīla, samādhī, paññā-	
sikkhānaṃ viseso	281
Sihappapātadaha	133
Sīhamukhaṃ	161
Sīhananuraṇṇo puttā pañca	89
Sukha	103
Sukhabhāva	225
Sugata	164
Sujātāya pāyāso	119
Suṇātha	49
Sutamaṅgalaṃ	2

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Subhabhāva	225
Subhāsītā vācā	19, 124
Sumanamālākāravatthu	14
Surāvaṇijjā	109
Susu, dahara, yuvānaṃ, vise-	
satā	112
Sūcilomayakkhassa pubba-	
kammaṃ	38
Sūriyamaṇḍalaṃ paññāsayo-	
janaṃ	165
Sekhāsekhānaṃ paṭipadā	302
Senāsananiṣṣitā vitakkā dve	289
So-kāro nipātamatto	64
Sovacassatā	31

[Ha]

Hatthimukhaṃ	161
Habyasesānaṃ adhippāyattho	128
Himavantassa paricchedo	160
Hiriyā dose nisedheti	132
Hīna	148

Suttanipātaṭṭhakathāya dutiyabhāge

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A - Ā]		[Ā]	
Akaniṭṭha	3	Ānandā (dhītā)	85
Akittipaṇḍita	12	Āḷavaka (yakkha)	38, 162
Aggāḷavacetiya	78-9	Āḷavī (raṭṭha)	78, 322
Anga (raṭṭha)	6, 113	[I - Ī]	
Anguttarāpa	160, 162	Icchānaṅgala (gāma)	183
Angulimāla	162	Isigili (pabbata)	111
Aciravatī	162, 228	Īsadhara	165
Ajapālanigrodha	259	[U - E - O]	
Ajitakesakambala	148	Utena	79
Añjana (rājā)	89	Uttarakuru	145-6, 165
Anāthapiṇḍika	5, 70	Upatissa (kumāra)	60-2
Anuruddhatthera	7, 29, 286	Upatissa (gāma)	60
Anotatta	133, 145, 160	Upavara	85
Anomā (nadi)	110, 11	Uposatha	85
Aparagoyāna	165	Usiraddhaja (pabbata)	16
Ambaṭṭha	87	Ekanāḷa (brāhmaṇagāma)	5
Amitodana	89	Erāvaṇa	100
Ayogharakumāra	12	Okkāka (rājā)	55-6, 85, 87
Aratī	259	Okkāmakha (putta)	85
Assaka (rājā)	296	[Ka]	
Assakaṇṇa	165	Kakusandha (Buddha)	134
Assajitthera	62	Kaccāyana (gotta)	148
Aḷaka	296	Kaṭamodakatissa	11
Ānandatthera	14-5, 36, 91, 110- 11, 114, 202-3, 235- 6, 247, 296	Kaṭṭhavāhana (rājā)	292

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kaṇṇamuṇḍadaha	133
Kapila (tāpasa)	86
Kapilattthera	42-5
Kapilavatthu	73, 86, 89, 91, 299
Kamboja	110
Kammāsadhamma (nigama)	257-8
Karakaṇḍu (putta)	85
Karavīka	165
Kalyāṇa	85
Kassapa (Buddha)	38, 42-4, 134-6, 196, 239-40, 298
Kākaṇḍī	5
Kāsi (rājā)	30
Kāḷakūṭa	160-1
Kuṇḍaladaha	133
Kuru (raṭṭha)	162, 257
Kuvera	100
Keṇiya (jaṭila)	162, 168-9, 177
Kelāsakūṭa	160-1
Kokālika (nagara)	194
Kokālika (bhikkhu)	11, 194-6, 198
Kokālika (raṭṭha)	194
Kokālika (setṭhi)	194
Koṇāgamana (Buddha)	134
Kola (nagara)	88
Kolita (kumāra)	60-2
Kolita (gāma)	60
Koliya	89

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kosambī	5, 231, 298-9
Kosala (raṭṭha)	48, 183, 296-7
Kosala (rājā)	127, 295

[Kha]

Khaṇḍadevī	11
Khara (yakkha)	38-9
Kharaloma (yakkha)	38

[Ga - Gha]

Gaṅgā (nadī)	117, 162, 231, 291
Gajaṅgala (nigama)	16
Gandhamādanakūṭa	160-1
Gayā	38
Gijjhakūṭa (pabbata)	111, 139
Gijjharājā	91
Giribbaja	111
Gotama (Buddha)	6, 7, 10, 48, 60, 87-9, 121, 140, 163, 168, 228-9, 235, 241, 253-4, 299, 311, 322
Godha (pura)	298
Godhāvarī (nadī)	296-7
Ghaṭikāra (brahmā)	110

[Ca]

Caṅkī	183
Candābha (kumāra)	240-1
Candābha (devaputta)	240
Cātumahārājika	2, 4, 9, 24, 58, 101, 113, 178, 203

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca - Cha]

Ciñcamāṇavikā	11
Cittā (mahesī)	85
Citrakūṭa	160-1
Ciradīgha (vihāra)	32
Cunda	64
Cūḷakokālika	194
Chaddantadaha	133

[Ja]

Janapadakalyāṇī	235
Jantu (putta)	85
Jantu (mahesī)	85
Jambudīpa	1, 2, 61-2, 78, 86, 135, 147, 160, 165, 174, 235, 240-1, 252, 291
Jāṇussoṇi	183
Jālinī (mahesī)	85
Jeta (kumāra)	5
Jetavana	5, 7, 44, 70, 78, 102, 110, 196, 228, 235, 240-1, 249, 253-5

[Ta]

Taṇhā	259
Tāpanā	42, 44
Tārukkha	183-4
Tāvatiṃsa	4, 79, 101, 165, 203-4, 240, 285
Tiyaggaḷapāsāṇa	162
Tiyaggaḷā (pokkharāṇī)	161-2

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Tissatthera	124, 249-50, 298, 303
Tusita	89
Todeyya	183, 312

[Tha - Da]

Thūṇa (brāhmaṇagāma)	16
Dakkhiṇāgiri	5
Diṭṭhamaṅgalika	1, 2
Devadatta	11, 194
Devila	91
Doṇa (brāhmaṇa)	60

[Dha - Na]

Dhaniyatthera	162
Dhammika (upāsaka)	99
Dhotodana	89
Nanda	101
Nāgasena	173
Nāṭa	148
Nārada	91
Nigaṇṭhanāṭaputta	148
Nigrodhakappatthera	79, 80, 82
Nigrodhārāma	89
Nimirājā	12
Nemindhara	165
Nerañjarā (nadī)	114

[Pa]

Pakudhakaccāyana	148
Pañcasikha	121

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa - Pha]

Paṇḍava (pabbata)	111-2
Padumuttara (Buddha)	74, 176, 202
Paranimmitavasavattī	13
Pavana (nagara)	298
Pasūra (paribbājaka)	252-5, 257
Piṅgiya	320-2
Piṇḍolabhāradvāja	79, 285
Piyā (dhītā)	85
Pilindavaccha	79
Pukkusāti	162
Puṇṇa	2
Puṇṇatthera	31, 286
Puṇṇamukha	91
Pubbavideha	165
Pubbārāma	219
Pūraṇakassapa	11, 148
Pokkharasāti	103-4
Phussa	2
Phussakokila	91

[Ba - Bha - Ma]

Bārāṇasī	209, 239, 291-4
Bāvarī	295, 298, 322
Bimbisāra	14, 111, 169
Buddhaghosa	324
Beḷuvapaṇḍu (vīṇa)	121
Bhāradvāja	130, 183, 192
Bhoga (gāma)	60, 183
Makkhaligosāla	148
Magadha (raṭṭha)	5, 101, 111, 113, 204

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Magha	204
Maghadeva	85
Maṅgala (Buddha)	134
Macala (gāma)	204
Mandākinidaha	133
Mandhātu	85
Mallikā	14
Mahākappina	162
Mahākassapatthera	13, 162
Mahākokālika	194
Mahāgovinda	12
Mahāmāyādevī	89
Mahāmoggallānatthera	13, 17, 47, 70-1, 73, 195, 198, 228, 285-6
Mahāvana	90-1, 285
Mahī (nadī)	160, 162
Mahosadha	12
Māgaṇḍiya (brāhmaṇa)	257, 259-60
Māgadha	6, 14, 169, 299
Māgha	139
Māgha (brāhmaṇa)	139
Mātali	22
Māra	116, 119-21, 259, 312-3
Māhissati (pura)	298
Migāra (setṭhi)	70-1, 219

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma - Ya]

Milinda (rājā)	173
Mutamaṅgalika	2
Metteyya	249-50, 298, 303
Moggallānī (brāhmaṇī)	60
Yugandhara	165
Yamunā (nadī)	117, 162

[Ra]

Ragā (māradhītā)	259
Rājagaha	14, 16, 60-2, 111, 139, 146, 285, 299
Rathakāradaha	133
Rāma (rājā)	87-8
Rāhula (kumāra)	73
Rāhulatthera	74-7
Rūpasārī (brāhmaṇī)	60
Roja	85
Rohiṇī (nadī)	89

[La - Va]

Lāludāyī	254
Lohakumbhī	200-1
Vaṅganta (brāhmaṇa)	65
Vaṅḡsatthera	77-8, 84
Vanasāvatti	298
Vara	85
Varakalyāṇa	85
Varamandhātu	85
Vararoja	85
Vāsetṭha	183, 192-3
Vijitasenā (dhītā)	85

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vijitā (dhītā)	85
Viñjha (pabbata)	161
Vidhura	12
Vinataka	165
Vipassī (Buddha)	82, 134
Visākha (upāsikā)	219
Visākhā (mahesī)	85
Vediyaka	32
Vepulla (pabbata)	111
Vebhāra (pabbata)	111
Vessabhū (Buddha)	134
Vessavaṇa	100-1
Veḷukaṇḍaka (nagara)	101
Veḷuvana	7, 144-6

[Sa]

Sakka (devarājā)	4, 12-3, 22, 31, 58, 62, 100, 193, 204
Sakka (raṭṭha)	91
Sakkodana	89
Saṅkassanagara	285
Saṅkha (nāgarājā)	74
Saṅcayabelaṭṭhaputta	148
Sabhiya (paribbājaka)	145-8, 159-60
Samuddadatta	11
Sarabhaṅga (isi)	12, 31
Sarabhū (nadī)	162
Sallavatī (nadī)	16
Savattha (isi)	5

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sahampati (brahmā)	196
Sāketa	246, 298-9
Sādhani	42, 44
Sāriputtatthera	13, 17, 60, 62, 65, 73-4, 81, 110, 170, 175, 195, 228, 252-3, 286-8
Sāvatti	5, 16, 43, 70, 78, 90, 102, 110, 194, 219, 228, 231, 235, 240, 244, 246-50, 252, 4-257, 285, 296, 298-9, 320, 322
Sikhī (Buddha)	134
Siddhattha	111, 114, 119
Sinipura (putta)	85
Sirivaḍḍha	2
Sirī	2
Sīhahanu (rājā)	203
Sīhappapāta	133
Sīhaḷadīpa	16, 124
Sukkodana	89
Sutamaṅgalika	2

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sutasoma	12
Sudassanakūṭa	160, 1
Sudassana (pabbata)	160, 165
Sudassī (devaloka)	3
Suddhodana	89, 111, 114, 203
Sunāparanta	31
Sunetta	12
Sundarikabhāradvāja	127, 8
Sundarikā (nadī)	128
Sundarī (paribbājikā)	235-6
Suppabuddha (sakka)	82
Suppiyā (dhītā)	85
Sumana	2
Sumanamālākāra	14
Sumanissara (paccekabuddha)	14
Sūciloma (yakkha)	38-9
Setakaṇṇika (nigama)	16
Setabya	299
Sodhana	42-4
[Ha]	
Hatthā (mahesī)	85
Hatthinika (putta)	85
Himavanta	86, 90, 145-6, 161, 183, 203, 291

Suttanipātaṭṭhakathāya dutiyabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapothhakam, Syā = Syāmapothhakam,
I = Iṅgalisapothhakam, Ka = kesuci Marammapothhakesu dissamānapāṭho,
Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapothhakesu dissamānapāṭho.

Suttanipātaṭṭhakathāya Dutiyabhāge

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Akkamitvā = Atikkamitvā (Ka)	86
Aggacetiye = Aggāḷave cetiye (Ka) Saṃ-Ṭṭha 1. 246	78
Ajuham = Juhāmi (Syā, Ka)	137
Ajjhattam = Ajjhattānam (Sī)	259
Aṇumattopīti = Aṇumattenāpīti (Sī)	116
Atikkamitvā = Atīyitvā (Sī)	4
Ativelam = Atītavelam (Sī)	290
Attanā janitā puttāpi = Attano jātā puttāpi (Sī)	
Attano jātaputtāpi (Syā, Ka)	21
Attanā = Attano (Sī)	143
Attano = Attanā (Sī)	137, 165
Attamāninti = Attamānīti (Syā, Ka)	225
Attā nirattā = Attam nirattam (Sī, Syā, Ka)	239
Atthetam = Atthetampi (Sī, Ka)	128
Adhimattataṇhālakkhaṇā = Adhikataṇhāsāṅkhātā (Sī)	68
Anānuyāyīti = Anānuvāyīti (Syā)	309
Aniṭṭhurīti anissukī = Anuddharīti anissukī (Sī)	
Anuṭṭhurīti anussikī (Syā)	284
Aniddhurītipi = Aniṭṭhurītipi (Sī) Anuddharītipi (Syā)	284

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A - Ā - I]

Anibbāhakabhāvaṃ = Anibbānavāhakabhāvaṃ (Sī)	
Anibbāhaṇabhāvaṃ (Ka)	242
Anugāmiṇaṃ attādhiṇaṃ = Anugāmiṇaṃ attādhiṇaṃ (Syā, Ka)	45
Anupubbapadavaṇṇanā = Anupadavaṇṇanā (Sī)	9
Anvaguṃ āsattaṃ pāpuṇiṃsu = Anvaguṃ pāpuṇiṃsu (Sī)	
Anvaguṃ āsattataṃ pāpuṇiṃsu (Syā)	59
Apakassatha = Avakassatha (Sī, Syā, Ka)	47
Aparā = Avarā (Sī)	136
Aparājitapallaṅke = Aparājitapallaṅkena (Sī)	119
Apahārite = Apasādite (Sī, Ka)	255
Appānakajjhānamanuyuñjantaṃ = Appānakajjhānamanuyuñjantaṃ (Ka)	115
Abbudaṃ = Abhūtaṃ (Sī)	59
Abhayaṃ = Abhāyā (Sī)	52
Abhāyitabbaṃ = Abhāyitabbā (Sī)	51
Abhinibbajjiyāthāti = Abhinibbajjiyāthāti (Sī)	
Abhinibbajjiyāthāti (Syā)	47
Abhirucikāṇi = Abhiruciya tāṇi (Sī) Abhirucitāṇi (Syā)	11
Arūpāti = Āruppāti (Sī)	225
Ahu = Āhu (Sī, Ka)	126
Aḷakassa = Muḷakassa (Syā) Maḷakassa (Cūḷaniddese)	
Am-Ṭṭha 1. 257	296
Ādikaṃ kathaṃ subhāvinīyā = Ādikāya kamānugāminīyā (Sī)	41
Āmaṃ pattanti kācajātaṃ mattikābhājanaṃ = Āmaṃ pattanti āmaṃ mattikābhājanaṃ (Sī) Āmapakkanti āmamattikābhājanaṃ (Syā)	120
Āsanā = Alasabhāvā (Sī)	71
Īcchānaṅgaloti gāmaṣṣa = Īcchānaṅgalanti nigamaṣṣa (Ka)	183
Idaṃ vohāramattaṃ ajānantā = Idaṃ vohāramajānantā (Syā)	
Idamajānantā (Sī, Ma-Ṭṭha 3. 300)	192
Issāmanakatāya = Issāpakatatāya (Syā)	63

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Uggahaṇanti maññeti = Uggahaṇanta'maññeti (Sī)	276
Uddhaṃ sa = Uddhaṃ so (Sī, Syā)	272
Upaññissanti upaññāpeyyaṃ = Upaññassanti upaññayissaṃ (Sī)	216
Upento = Upeto (Sī)	199
Ulūko = Ulūkato (Sī) Ullukko (Syā)	32

[E - O]

Ettha laddhabhogappamāṇena = Laddhabhogappamāṇena (Sī)	
Laddhaladdhabhogappamāṇena (Syā)	140
Evaṃ tāva = Ettāvatā ca (Sī, Ka)	275
Eva = Evaṃ (Sī, Syā)	82
Evamettha = Yato etchipettha (Sī)	154
Evameva = Ekadivasameva (Sī) Ekameva (Syā)	57
Ogahaṇāni = Ogahanāni (Sī) Ogāhanāni (Syā) Oghagahaṇāni (Ka)	158
Omakadesanāya = Vilāsikadesanāya (Ka) Lāmakadesanāya (Syā)	32

[Ka]

Kaṭamodakatissa = Kaṭamorakatissa (Sī, Syā)	11
Kathamkathī vinighātī = Vādakathamkathāvinipātī (Sī)	
Sallāpakathamkathāvinighātī (Syā)	255
Kampi = Tampi (Syā, Ka)	138
Kammāsadhamma = Kammāssadamma (Sī)	257
Karakaṇḍu = Kākaṇḍo (Syā) Karakaṇḍo (Ka)	85
Karontāpi ca = Rocentāpi ca (Sī)	52
Karonti eva = Na karonti eva (Sī)	128
Kāyadaṇḍādīnaṃ = Kāyaduccaritādīnaṃ (Sī, Syā)	58
Kāraṇḍavaṃ = Kāraṇḍaṃva (Syā, Ka)	47
Kiñcāparaṃ = Kiñcāparanti (Sī) Kiñci aparanti (Syā)	117

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kiliṭṭhacittaṃ = Kilesacittaṃ (Sī)	210
Kuntanī = Kontanī (Sī) Kuntinī (Syā) Kontinī (Ka)	51
Kusalānaṃ = Kusalākusalānaṃ (Sī, Syā)	301
Kusalehi = Aṅgulīhi (Sī)	121
Kenattanāti = Kenatthenāti (Ka)	143
Kokālikaraṭṭhe = Kokāliraṭṭhe (Sī) (Saṃ-Ṭṭha 1. 198; Am-Ṭṭha 3. 326)	194
Kvajja = Kuvajja (Sī, Syā)	289

[Kha - Ga]

Khuddatādidhammehi = Khuddādidhammehi (Ka)	63
Gaṅgāṭire āvaṭṭakaṃ = Gaṅgāṭaṭe udakavanaṃ (Sī)	231
Gaṇavossaggaṭṭhena = Gaṇavavassaggaṭṭhena (Sī)	
Gaṇavassaggaṭṭhena (Syā)	251
Gaṇim̐ = Gaṇī (Sī, Syā)	287
Gamanabhāvena = Gamanābhāvena (Sī)	96
Gahanattā = Vahattā (Syā, Ka)	115
Godhapurassa = Gonaddhapurassa (Ka)	298
Gomaṇḍalapariyūḷhanti = Gomaṇḍalaparibbūḷhanti (Sī)	55

[Gha - Ca]

Ghaṭacetikāgīṭikapariyāpannā = Ghaṭaceṭikāgīṭakapariyāpannā (Sī, Syā)	124
Cakkavāḷamāyataṃ = Cakkavāḷapariyantaṃ (Syā, Ka)	119
Caṇakamattiyo = Varakamattiyo (Syā)	196
Cātakasakuṇaṃ = Bhāsamānasakuṇaṃ (Sī) Vātasakuṇaṃ (Syā)	1
Cātuvaṇṇisuddhiyā = Cātuvaṇṇavisuddhiyā (Sī, Syā)	133
Cittavighātakanti = Cittaḡhaṭṭakanti (Sī, Syā)	97
Cittavibāadhanena = Cittavighātanena (Syā, Ka)	46
Cetiye pūjaṃ = Cetiyaṇpūjaṃ (Syā) Cetiyaṃ pūjaṃ (Ka)	240

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Cha - Ja]

Chavasīsaṃ = Matasīsaṃ (Syā, Ka)	78
Chāyārūpe diṭṭhe = Chāyaṃ diṭṭhe (Ka)	173
Chedanabandhanā cāti = Chedanabandhanatoti (Sī, Syā)	96
Janavādakathāya = Janaparivādakathāya (Sī) Parajātivādakathāya (Syā)	290
Jammananti = Jappananti (Ka)	299
Jalambujanti jalasaññite = Jalambujanti elasaññake (Sī, Syā)	261
Jahitvānātipi = Jahetvātipi (Sī)	142
Jigīsakoti = Jigimsakoti (Sī) Jigimsatoti (Syā) Jigīsatoti (Ka)	207

[Ta - Tha - Da]

Taṃ dhammaṃ = Tathā dhamme (Sī)	311
Taṇhaṃ = Taṇhā (Sī, Syā, Ka)	223
Tato = Yato (Syā)	29
Tatrūpayaññūti = Tatrūpāyaññūti (Sī, Syā)	64
Tathā = Tadā (Syā, Ka)	45
Tathā hi = Yathā (Sī) Yathā hi (Syā)	134
Tameva dassinti = Tamevaṃ dassinti (Sī)	243
Tāsaṃ kathānaṃ = Tesāṃ bhāvanaṃ (Sī)	67
Tiṇasanthāro, neso kāmabhogino = Tiṇasanthārako, kāmābhibhunā sattena (Sī)	258
Turū = Tudū (Sī) Catudī (Syā) Cātudīpo (Ka)	196
Te pabruvanti = No pabrunti (Ma 2. 412)	192
Thāmaṃ = Mānaṃ (Sī, Syā)	278
Dakkhati = Dakkhiti (Sī, Ka)	276
Dammīti vatvā Bhagavato santikaṃ gantvā dātukāmo = Dammi, paṭiggaṇha udakupasaṭṭhaṃ dārikanti vatvā dātukāmo (Sī)	259
Dassetvā = Pāpanato (Sī)	17
Daḷhadhammo = Daḷhadhammanti (Sī)	80

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da]

Diṭṭhiyā = Diṭṭhim (Sī)	262
Diṭṭhiyākoti = Diṭṭhiyāti (Sī, Syā)	262
Diṭṭhiyāyako = Diṭṭhiyā (Sī)	262
Disaṃ vidisaṃ = Disatanti disaṃ (Sī, Syā)	200
Dehacittappavattiṃ = Bhedacittappavattiṃ (Sī, Syā)	116
Dvinnampi rājūnaṃ = Dvinnaṃ andhakarājānaṃ (Sī)	296

[Dha - Na]

Dhammaṃ vattanato = Dhammaṃ patvā vattanato (Sī)	67
Dhammato sahodarabhāvaṃ = Dhammasahodarabhāvaṃ (Ka)	101
Dhammānamatthitanti = Dhammānaṃ atthinoti (Sī)	8
Na tassati = Na bhāyati (Sī, Syā)	188
Na bhavanti = Honti (Sī, Syā, Ka)	81
Namassamāno vivaseṃ = Namassamānova vaseṃ (Sī)	321
Na vihaneyya = Vihaneyya (Sī, Syā)	81
Nādhimuttā = Na nipannā (Sī)	141
Nābhijjhāyati = Nābhijjhāti (Sī, Syā)	284
Nāmaṇyevā'vasissati = Nāmamevāvasissati (Sī, Syā)	248
Nāvāsuttantipi = Nāthasuttantipi (Syā, Ka)	60
Nikkamotipi = Nikkhāmotipi (Sī, Ka)	321
Nikkhattaṭṭhānā = Nikhātaṭṭhānā (Sī)	235
Nikkhipitvā = Nikhanitvā (Sī)	235
Nibbānāmatamevāti = Nibbānāmatameva sacchikatvāti (Sī)	120
Niravasesaparisaṃ = Avasesaparisaṃ (Syā, Ka)	80
Nirāsāsanti = Nirāsayanti (Sī, Syā)	190
Nissayanāti = Nissayatāti (Sī, Syā)	264

[Pa]

Paccayaparibhogapārisuddhisīle = Paccayaparibhogasīlaṃ (Sī)	75
Pañca varasīladhamme = Pañca sīladhamme (Syā)	
Pañca veramaṇidhamme (Ka)	50
Paññāvisuddhiyā = Sīlavisuddhiyā (Sī)	324

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Paṭipajjamāno = Paṭipajjiyamāno (Vi-Ṭṭha 1. 99)	167
Paṭipajjissāmi = Paṭipajjāmi (Syā)	21
Paṭiharaṇādi-upāyajānanena = Pasāraṇādi-upāyajānanena (Sī, Syā)	64
Paṭhamuppattiko = Paṭhamuppattito (Sī, Syā)	112
Paṇḍantīti = Paṇḍentīti (Sī)	10
Patanato = Papatato (Sī, Ka)	180
Patirūpaṃ = Appatirūpaṃ (Sī)	96
Patirūpadeso = Patirūpadesavāso (Sī, Ka)	16
Paddhagūti = Paṭṭhagūti (Syā)	312
Paddhacarā = Paṭṭhacarā (Syā, Ka)	313
Pabujjhituṃ = Pamajjituṃ (Syā)	71
Paricitavede = Paṭhitavede (Sī, Syā)	298
Pariññātattā ca = Pariññātattā pahīnattā ca (Syā)	95
Parinibbātīti = Parinibbānenāti (Sī)	230
Paripākagate phale = Paripākagataphale (Sī)	
Paripākagataphalaṃ (Syā)	180
Pariyāyaṃ = Pariyosānaṃ (Sī)	37
Parūparodhvirahitaṃ = Parapāṇūparodhvirahitaṃ (Sī, Syā)	19
Paroparāti varāvarā = Parovarāti parā avarā (Sī)	
Paroparāti parā parā (Syā)	136
Paroparānīti parāni ca orāni ca = Parovarānīti parāni ca avarāni ca (Sī)	
Paroparānīti parāni ca oparāni ca (?)	304
Paropareti = Parovareti (Sī) Varāvareti (Syā)	211
Parovaranti = Varāvaranti (Ka)	83
Pavananagaraṃ = Tumbavanagaraṃ (Sī)	298
Pāto phullaṃ = Pātakaphullika (Sī) Pātaphullaṃ (Syā)	124
Pāsāṇo = Pāsāṇo ca (Syā)	161
Puthujanānaṃ = Puthuvacanānaṃ (Sī, Syā, Ka)	280
Puthujanānanti = Puthuvacanānanti (Sī, Syā, Ka)	280

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅko

[Pa]

Puthujjanasambhavā = Puthusabhāvā (Syā) Puthujjanasabhāvā (Ka)	273
Puramāhissatinti māhissatināmikaṃ puram, nagaranti = Māhissatinti māhissatināmikaṃ purimanagaranti (Sī) Puram māhissatinti māhissatināmikaṃ puram nagaranti (Syā)	298

[Ba]

Bālamasuddhidhammaṃ = Bālaṃ asuddhadhammaṃ (Sī)	272
Bāhaṃ = Vācaṃ (Syā, Ka)	113
Bāhirakakathaṃ = Bāhirakkhānakathā (Sī)	
Bāhirakānaṃ kathaṃ (Syā, Ka)	1
Byagghapajjanti = Byagghapathanti (Syā)	88
Byavasāyatthe = Byavasānatthe (Sī)	210
Brāhmaṇabhāvoti = Brahmabhāvoti (Sī)	193
Brāhmaṇasamaññitāya = Brāhmaṇassa saṃvaṇṇitāya (Syā)	187
Brāhmaṇā = Brāhmaṇadvāre (Sī) Brāhmaṇā tadeva (Syā)	51
Brāhmaṇānaṃ dhammo = Brāhmaṇadhammo (Ka)	60

[Bha]

Bhakuṭim = Bhukuṭim (Sī)	138
Bhagyavā = Bhāgyavā (Sī, Syā)	166
Bhajjiyate = Tajjiyate (Sī, Syā)	124
Bhaṇḍukāsāvādigahaṇamattaṃ = Bhaṇḍukāsāvādīnaṃ gahaṇamattaṃ (Ka)	45
Bhājeyya = Bhojeyya (Sī)	108
Bhāhisīti = Bhāsihīti (Sī, Syā)	217
Bhummajālaṃ = Bhūmijayavasanaṃ (Syā) Bhūmijayaṃ (Ka)	86
Bheri = Bherim (Ka)	111

[Ma]

Maggavaṇṇanā = Mattavaṇṇanā (Sī, Syā)	85
Maggena = Manena (Sī, Ka)	216
Maghadevo = Makhādevo (Sī, Syā) Magghadevo (Ka)	85
Maṅgalanti = Maṅgalanti maṅganti (Sī) Maṅgalānīti mahanti (Ka)	9

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Maññanti = Paññapenti (Ka)	124
Madam vā = Jappam vā (Sī) Dappam vā (Syā)	73
Maddīyantīti = Milāyantīti (Syā, Ka) Sam-Ṭṭha 1. 250	124
Mariyādā, te brāhmaṇā = Mariyādā brāhmaṇā (Sī, Syā)	53
Miyyatīti = Mīyatīti (Sī)	248
Milakkhubhāsāpariyāpannā = Milakkhabhāsāpariyāpannā (Sī, Syā)	124
Missakabhikkham. Sā = Missakabhattam bhikkham. Sā (Sī)	
Missakabhattam. Bhikkhāya (Ka)	104
Medhagam = Medhakam (Sī)	281
Merumuddhavāsineti = Merumuddhavāsinoti (Sī)	205

[Ya]

Yam = Yā (Syā)	57
Yam meti-ādigāthāya = Yam meti-addhagāthāya (Sī)	159
Yaticārītipi = Yatucārītipi (Sī) Yathācārītipi (Syā)	289
Yassa = Cassa (Sī, Syā)	157
Yassātipi = Videyyātipi (Syā)	62
Yāyako = Yātīti yā (Sī, Syā)	262
Yāyamānassa = Āyāyamānassa (Sī, Syā)	229

[Ra]

Rattakañcukam = Paṭṭakañcukam (Sī), Paṭakaccukam (Ka)	240
Rattinuṭṭhānadessinā = Rattinuṭṭhānadassinā (Sī)	
Rattim uṭṭhānadessinā (Syā)	22

[Va]

Vatasampannoti = Vattasampannoti (Sī, Syā)	184
Vattapadāni = Vatapadāni (Sī, Ka)	204
Vattabagātham dassetvā = Vattabbā gāthā dassento (Sī)	125
Vanam = Vetasavanam (Sī)	172
Varo, varassa upavaro = Caro, carassa upacaro (Sī, Syā)	85

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vasantavanam = Vasanavanam (Syā, Ka) (Vi-Ṭṭha 1. 247)	139
Vasīkaritvā = Vasim karitvā (Sī, Syā)	120
Vācā = Susaṇṇatavācā (Sī)	19
Vijjhivā = Vidhamitvā (Sī)	131
Viñjham = Vijjham (Sī, Syā, Ka, Ma-Ṭṭha 3. 26; Am-Ṭṭha 3. 216)	161
Vitthiṇṇanti = Odhito apagataṃ vitthiṇṇanti (Ka)	64
Vinodayeyya = Vinodeyya (Sī)	289
Vipattiyā = Vipattiyāpi (Sī) Kiñci vipattiyā (Syā)	
Yamkiñci vipattiyā (Ka)	59
Vimhayarūpattā = Vimhayaṃ ṇāpento (Sī)	169
Viyattesu = Viyuttesu (Sī)	245
Vivasāneti = Vivasaneti (Sī, Syā)	214
Visattaṃ kilesagaṇaṃ = Visattā kilesagaṇā (Sī) Visatā kilesakāmā (Ka)	41
Vihimsitumpi = Vihesitūnampi (Sī)	50
Vuttadosābhāvaṇca = Vattu dosābhāvaṇca (Sī) Agatigamananti	
dosābhāvaṇca (Syā, Sam-Ṭṭha 1. 249)	123
Vegavatinti = Na cirāgataṃ vegavatinti (Ka)	64
Vediyake = Vedisake (Ka)	32

[Sa]

Samvāsam samarocayum = Samvāsamarocesum (Sī)	
Samvāsamarocayum (Syā)	52
Sakkodano Sukkodanoti = Sukkodano Asukkodanoti (Sī) Sukkodano	
Sukkhodanoti (Syā)	89
Sakyātipi = Sakkātipi (Sī, Syā)	80
Sanḥappayantāyāti = Sanḥappayattāyāti (Sī)	321
Sanḥayaṃ = Saṅkham (Sī)	224
Saccadhammassa = Sabbadhammassa (Sī, Syā)	226

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sajjhāyantehi paṭhamam sajjhāyitabbato = Ajjhāyantehi paṭhamam ajjhētabbato (Sī)	177
Sattha jātiyo = Sattamajātito (Syā)	183
Sattarasakadakkhiṇassa = Sattarasa sattarasakadakkhiṇassa (Sī, Syā)	56
Sattiñcāti = Satthañcāti (Sī, Syā)	187
Satrayāgassetam = Yātrāyāgassetam (Sī) Sātrāyāgassetam (Syā) (Am-Ṭṭha 2. 302; Am-Ṭṭha 3. 194; Sam-Ṭṭha 1. 134)	56
Sabbatitthiyamataṃ = Sabbatitthiyamadaṃ (Syā) Sabbatitthiyamānaṃ (Ka)	16
Sabbadvāresu = Sabbappakāresu (Syā, Ka)	50
Samathayāniko = Samathayāniko ca (Sī) Samathayāniko vā (Syā, Ka)	262
Samanuññāya = Samaññāya (Ka)	192
Samujjapaññassa = Samujjapaññassa (Syā, Ka)	82
Samuppilavāteti = Samuppilavāsoti (Sī) Samuppilavāsāti (Syā)	200
Sampattadhammarājābhiseko = Sampattadhammarajjābhiseko (Sī)	120
Samparāyāya = Samparāyaṇāya (Sī)	266
Sammutisantitāya = Sammutisantatāya (Sī)	238
Sarikkhakajanappasādakanti = Parikkhakajanappasādakanti (Sī, Syā)	167
Savāta = Pavāta (Sī, Syā)	28
Sādiyissāmāti = Harissāmāti (Ka)	236
Sādhanī = Sodhanī (Ka)	42
Sitvā = Siñcitvā (Sī, Syā)	230
Sinipuroti = Nipuroti (Syā) Nipuṇoti (Ka) (Dī-Ṭṭha 1. 230)	85
Sītaṃ atuṇhanti sītaṇca uṇhaṇca = Sītaṃ accuṇhanti sītaṇca accuṇhaṇca (Sī)	288
Sīlarakkhaṇaṃ = Sīlānaṃ rakkhaṇaṃ (Sī)	51
Sīlavataṃ nu jīvitanti = Sīlavatānujīvitanti (Sī)	259

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sukusalahatthātāya ca = Lahuhatthātāya ca (Sī)	
Kusalamattātāya ca (Syā)	64
Sutavattā = Sutavanto (Sī)	156
Suddhi'makevalī te = Suddhiṃ akevalino (Sī)	272
Supinepi = Supinenapi (Sī, Syā)	53
Subhaṃ vadānā = Subhavādā (Sī, Syā)	255
Subhāsita = Subhāsitena (Syā, Ka)	125
Sumanissaro = Munissaro (Sī)	14
Sussissati = Ussussissati (Sī)	3
Seṭṭhatṭhena = Seṭṭhena seṭṭhatṭhena (Sī)	193
Setavitānaṃḍapaṃ = Savitānaṃ ṃḍapaṃ (Sī) Dussamaṃḍapaṃ (Ma-Ṭṭha 3. 274)	169
Sesapabbajitānaṃ = Taṃ (Sī)	46
So = So vā (Sī)	155
So araṇīyo = Yo ariyo (Syā, Ka)	156
So ca kho tejeneva, na kāyena = So ca kho teneva kāyena (Sī)	120
Sodhano = Sāgato (Dhammapada-Ṭṭha 2. 327)	42

[Ha]

Hatthiniko = Hatthinakho (Sī) Sātinako (Ka)	85
---	----

Suttanipātaṭṭhakathāya dutiyabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[Ka]	
Akkosaṃ vadhābandhañca		Kāmaṃ taco ca nhāru ca	119
(Khu 1. 70)	31	Kinnu te akaraṃ dhīro	
Accuggato tāvadeva	165	(Khu 5. 267)	13
Acchecchi taṇhaṃ idha		Kinnu te akaraṃ bālo	
nāmarūpe	83	(Khu 5. 267)	12
Atisītaṃ ati-uṇhaṃ (Dī 3. 150)	22	Kimīnaṃ ālayaṃ etaṃ	125
Anayaṃ nayati dummedho		Kodhaṃ vadhitvā na kadāci	
(Khu 5. 267)	12	socati (Khu 6. 7)	31
Ahimsakā ye munayo		Ko me vandati pādāni	6
(Khu 1. 46)	248		
Ahū atītamaddhānaṃ		[Kha - Ga - Gha]	
(Khu 5. 99)	10	Khandhānañca paṭipāṭi	151
		Gaṇḍuppādo kikī ceva	52
[Ā]		Gatī migānaṃ pavanaṃ	
Ārakattā hatattā ca	163	(Vi 5. 263)	79
		Ghāyanto gandhāni	
[I]		manoramāni	254
Itthā dhammā anitthā ca			
(Am 2. 333; Vi 3. 272)	35	[Ca - Cha]	
Imaṃ suttanipātassa	323	Cattāri sataṣaṣṣāni	164
		Cattāro pañca ālope	
[U - E]		(Khu 2. 343)	212
Ucchādanena nhāpanena		Caturāsīti saṣaṣṣāni	164
(Am 1. 131; Khu 1. 269;		Caturāsītisaṣaṣṣehi	165
Khu 6. 82)	31	Cullāsītisaṣaṣṣāni (Khu 7. 32)	179
Uttamaṃ vandaneyyānaṃ	323	Chetvā khīlaṃ chetvā palighaṃ	
Ulūko maṇḍalakkhiko	32	(Dī 2. 203; Saṃ 1. 25)	
Ekavācampi dvivācaṃ			
(Khu 6. 56)	42		
Ete satta mahāselā	165		

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ja]	
Jambū yassānubhāvena	165
Jarāya parimadditaṃ etaṃ	125
Jīvitaṃ attabhāvo ca (Khu 7. 32)	179
[Ta]	
Tagarañca palāsena (Khu 1. 241; Khu 5. 330; Khu 6. 265)	13
Taṅca kammaṃ kataṃ sādhu (Khu 1. 23)	14
Tato upaḍḍhupaḍḍhena	165
Tato pāsāṇake ramme	320
Tatra bhikkhavo samādahaṃsu (Dī 2. 203; Saṃ 1. 24)	92
Tasmā hi ne namasseyya (Aṃ 1. 131; Khu 1. 269; Khu 6. 82)	20
Tassa sokaparetassa	121
Tassānubhāvato khippaṃ	323
Tāva tiṭṭhatu lokasmiṃ	324
Te ve kāmā yāni citrāni loke	254
[Da - Dha]	
Duve satasahassāni	164
Devalokā cavitvāna (Ma-Ṭṭha 1. 322, Khuddakapāṭha-Ṭṭha 127)	32
Desito Lokanāthena	323
Dhīraṃ passe suṇe dhīraṃ (Khu 5. 267)	13

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na - Pa - Ba]	
Na te ve kāmā yāni citrāni loke (Saṃ-Ṭṭha 1. 60)	254
Na divā soppasīlena (Dī 3. 150)	22
Na pacchato na purato	8, 49
Nayaṃ nayati medhāvī (Khu 5. 267)	13
Navasatasahassāni	164
Nābhikaṅkhāmi maraṇaṃ (Khu 2. 307)	151
Paññāsayaohanakkhandha	165
Patthaddho bhavatī kāyo (Abhi-Ṭṭha 1. 339)	178
Parosahassampi samāgatānaṃ (Khu 5. 23)	286
Pāṇātipāto adinnādānaṃ (Dī 3. 147)	25
Pāto phullaṃ kokanadaṃ (Saṃ-Ṭṭha 1. 250)	124
Piṇḍaṅca bhikkhu samayena laddhā	104
Pubbeva dānā sumano (Aṃ 2. 296; Khu 2. 159)	143
Pubbeva sannivāsena (Khu 5. 66)	247
Pūtiko bhavatī kāyo (Abhi-Ṭṭha 1. 339)	178
Pūtimacchaṃ kusaggena (Khu 1. 241; Khu 5. 330; Khu 6. 265)	12
Bālaṃ na passe na suṇe (Khu 5. 267)	12

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ba]

Buddho loke samuppanno 293

Brahmāti mātāpitaro
(Am̐ 1. 131; Khu 1. 269,
Khu 6. 82) 20

[Bha]

Bhagyavā bhaggavā yutto 166

Bhikkhavo tisatā ime 177

Bhoge saṃharamānassa
(Dī 3. 153) 23

[Ma - Ya]

Mayi cittaṃ pasādetvā 32

Mahāsamayo pavanasmim̐
(Dī 2. 203; Saṃ 1. 25) 92

Mā jātiṃ pucchī caraṇaṅca
puccha 133

Yaṃ Buddho bhāsati vācaṃ
(Saṃ 1. 191; Khu 1. 345) 20

Yadatthikaṃ brahmacariyaṃ
acarī 83

Yadāpi āsī asurehi
saṅgamo 204

Yāva Buddhoti nāmampi 324

Yugandharo īsadharo 165

Ye keci Buddhaṃ saraṇaṃ
gatāse (Dī 2. 203; Saṃ 1. 25) 92

Ye gahaṭṭhā puñṇakarā
(Saṃ 1. 236) 22

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Ye jhānappasutā dhīrā
(Khu 1. 40) 286

Yojanānaṃ satānuccho 165

Yodha sītaṅca uṇhaṅca
(Dī 3. 150) 23

Yo have balavā santo
(Saṃ 1. 223, 225) 31

[Ra]

Rattassa hi ukkuṭikaṃ padaṃ
bhava (Am̐-Tṭha 1. 335,
Dhammapada-Tṭha 1. 129,
Visuddhi 1. 101) 258

[Sa]

Sacepi so sallape
sāvakena 105

Sañchinno bhavatī kāyo
(Abhi-Tṭha 1. 339) 179

Santatto bhavatī kāyo
(Abhi-Tṭha 1. 339) 179

Sabbadānaṃ dhammadānaṃ
jināti (Khu 1. 64) 24

Sammodamānā gacchanti
(Khu 5. 9) 90

Subhāsitaṃ uttamamāhu santo
(Saṃ 1. 190; Khu 1. 344) 19

Selo yathā ekagghano
(Am̐ 2. 333; Vi 3. 272) 34